

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

**HEMŞEHRİLİK VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN
KÜLTÜREL BOYUTU**

Onur YILMAZ

Doktora Tezi

Ankara, 2023

HEMŞEHRİLİK VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN
KÜLTÜREL BOYUTU

Onur YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Onur YILMAZ tarafından hazırlanan "HEMŞEHRİLİK VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN KÜLTÜREL BOYUTU" başlıklı bu çalışma, 14.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hamiye DURAN (Başkan)

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Danışman)

Prof. Dr. R. Gülin ÖĞÜT EKER (Üye)

Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA (Üye)

Doç. Dr. Zehra KADERLİ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Onur YILMAZ

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Onur YILMAZ

ADAMA

Lisanstan doktoraya uzanan uzun ve meşakkatli bu yürüyüşte; her kademedeki gözlüğünün numarasını biraz daha büyüterek ördüğü el işi dokumalarla beni okutup büyük fedakârlıklarla her engeli aşmamda kayıtsız şartsız yanımda bulunan **biricik anneme...**

TEŞEKKÜR

Türkiye’de her birey zorunlu eğitim süreci olan lise eğitimini tamamlamak durumundadır. “Üniversite okumak” şeklinde toplumsal bellekte kodlanan ve kişiyle birlikte ailesi ve çevresinin de beklentisiyle liseden mezun olan herkesin mutlaka üniversite kazanmak gibi bir hedefi bulunur. Bu bakımdan önlisans ya da lisans eğitimleri çevre baskısının etkisiyle bireyin kendini ispatlayarak yaşama atılması manası taşır. Lisansüstü eğitim ise tamamen kişinin kendi isteğine, heyecanına, disiplinine ve ilgisine bağlıdır. Bu uzun ve meşakkatli yol, aşılması gereken birçok maddi ve manevi engelle doludur. Geldiğim noktada daha iyi anlıyorum ki -resmi eğitim müfredatının içerisinde olmasa da- bu süreçte çekilen her türlü sıkıntı öğrendiklerime dahilmiş.

Elbette yaşananlar sadece çekilen sıkıntılar olmadı. Okumanın, araştırmanın, yazmanın, bilimle uğraşın, yeni bir şeyler öğrenmenin bitmek bilmeyen tutkusu, bu çalışmanın nihayete ermiş olmasındaki en büyük motivasyonumdu. Günün yorgunluğunun eşlik ettiği uykusuz geceler, gidilemeyen etkinlikler, vicdan yapıp “ders çalışmayalım” diyerek erkenden kalktığım ziyaretler, velhasıl uğruna geride yarım bıraktığım her şeyin bir karşılığı olarak bu tez çalışmasını tamamlamanın huzurunu, gururunu ve mutluluğunu yaşıyorum.

Doktorada geçirdiğim yaklaşık 5 yıllık süreç başta olmak üzere geriye dönük eğitim yaşantımın her aşamasında katkıları bulunan sevgili öğretmenlerime ve kıymetli hocalarıma hürmetlerimi sunuyorum. Tez çalışmamın başlangıcından itibaren her aşamasında verdiği destek ve motivasyon yüklü yönlendirmeleriyle bu süreci dolu dolu geçirmemi sağlayan, bilgi ve deneyimleriyle her zaman yanımda bulunan danışmanım Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans sürecinden itibaren bugüne dek bilgisinden faydalanarak akademik hayallerime rol model olan sevgili hocalarım Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI’ya, Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU’na, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN’a, Prof. Dr. G. Gonca Gökalp ALPASLAN’a ve Doç. Dr. Şirin YILMAZ’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmamın saha çalışması kısmında tanıştığım kıymetli vakitlerini ayırarak bilgi, belge ve deneyimlerini benimle paylaşan dernek ve federasyon başkanlarıyla yöneticilerine; resmî kurumların personelleri, yöneticileri ve amirlerine; siyasi isimler ve bürokratlara katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum. Tez İzleme Komitesi’nde ve savunma sınavında

yer olarak yönlendirmeleriyle çalışmamı olgunlaştıran kıymetli danışmanım başta olmak üzere Prof. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA'ya, Prof. Dr. Hamiye DURAN'a, Prof. Dr. R. Gülin ÖĞÜT EKER'e ve Doç. Dr. Zehra KADERLİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca doktora eğitimim süresince TÜBİTAK 2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında TÜBİTAK 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı ile destek aldığım TÜBİTAK'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu sürecin her aşamasında en yakınımda bulunan sevgili aileme ve arkadaşlarıma; yüksek lisans eğitiminden itibaren sevgililikten evliliğe uzanan süreçte birlikte geçireceğimiz zamanı derslerime ayırma hoşgörüsünü içtenlikle paylaşan, yalnızca sevgisiyle değil yapmış olduğu yemekler, tatlılar ve kahvelerle dikkatimi sürekli en tepede tutan sevgili eşim Şeyma'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

YILMAZ, Onur. *Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Kültürel Boyutu*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Türk kültürünün tarihi gelişimi içerisinde göç olgusu, yönelimleri değişse de kültürel bellekteki kodlarıyla bir süreklilik içerisinde bugünü şekillendirmeye devam etmektedir. Yüzyıllık serüvenini geride bırakan Türkiye Cumhuriyeti, bünyesinde meydana gelen değişimlerle her manada büyük bir gelişim göstererek bugünkü toplumsal ve kültürel yapısını biçimlendirmiştir. Bu yüzyıllık arka plana bakıldığında iç göç sürecine bağlı olarak belirli olguların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu olgulardan biri olan kentleşme deneyimi yalnızca insan hareketliliğiyle açıklanabilecek bir konu değildir. Kompleks bir yapı oluşturan kentleşmeye bağlı göçle birlikte insanlar, kente uyum sağlama ve kültürel kimliklerini koruma, geliştirme ve ifade etme aracı olarak “hemşehrilik” biçiminde nitelendirdikleri bir aidiyet zemininde kendilerine özgü tampon bir mekanizma geliştirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de kentleşmenin başlangıcını oluşturan iç göç sürecinin önemli mekanizmalarından biri olan hemşehrilik ve hemşehri dernekleri konusu, İstanbul’da faaliyette bulunan Karadeniz kökenli (Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize) dernekler üzerinden ele alınmaktadır. Hemşehrilik ve hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi, yapısal ve mekânsal özellikleri, kültürel boyutunda yer alan etkinlikleri, geçiş dönemleri, geleneksel müzik ve dans özellikleriyle mesleki tekelleşmeleri, medya ilişkileri, kültürel değişim ve dönüşümünde etkili olan faktörleri işlevsel bir çözümleme eşliğinde saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamını etkileyen hemşehrilik olgusunun temelinde ve devamlılığında kültür kavramının önemi ve belirleyiciliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

göç, kentleşme, kent folkloru, hemşehrilik, kültürel değişim.

ABSTRACT

YILMAZ, Onur. *Cultural Dimension of Fellow-Townsmanship and Hometown Associations*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2023.

The phenomenon of migration within the historical development of Turkish culture continues to shape the present in continuity with its codes in cultural memory, even if its tendencies change. The Republic of Türkiye, which has left behind its centennial adventure, has shaped today's social and cultural structure by showing a major development in every sense with the changes that have occurred within its structure. Considering this century-long background, it is observed that certain phenomena come to the forefront depending on the internal migration process. The urbanization experience, which is one of these phenomena, is not an issue that can only be explained by human mobility. Along with migration due to urbanization, which constitutes a complex structure, people have developed a buffer mechanism of their own on the grounds of belonging, which they characterize as "fellow-townsmanship" as a means of adapting to the city and protecting, developing and expressing their cultural identities.

In this study, the issue of fellow-townsmanship and hometown associations, which is one of the important mechanisms of the internal migration process that constitutes the beginning of urbanization in Türkiye, is addressed through associations of Black Sea origin (Ordu, Giresun, Trabzon and Rize) operating in Istanbul. It has been attempted to determine the historical development, structural and spatial characteristics, activities in their cultural dimension, transition periods, occupational monopolization with traditional music and dance characteristics, media relations, and the factors that are influential in the cultural shift and transformation of fellow-townsmanship and hometown associations, accompanied by a functional analysis. Moreover, the significance and determinism of the concept of culture in the fundament and continuity of the phenomenon of fellow-townsmanship, which affects the political, economic and social life of Türkiye, is highlighted.

Key Words

migration, urbanization, urban folklore, fellow-townsmanship, cultural change.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii
GÖRSELLER DİZİNİ	xix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR	9
1.1. TEMEL KAVRAMLAR	9
1.1.1. Göç Olgusu: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar	9
1.1.1.1. Göç Tanımları.....	10
1.1.1.2. Göçün Nedenleri ve Çeşitleri	11
1.1.1.3. Göç Çalışmaları ve Yönelimler	16
1.1.1.4. Temel Göç Kuramları	18
1.1.2. Kent ve Kentleşme Olgusu: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar	21
1.1.2.1. Kent Tanımı ve Yorumlar.....	21
1.1.2.2. Kent ve Kentleşmeyle İlgili Kavramlar.....	24
1.1.2.3. Kent Kuramları ve Yaklaşımları	27
1.1.3. Tarihi Süreç ve Değişen Paradigmalar Doğrultusunda Türk Kültüründe Göç ve Kent Olgusu	30
1.1.3.1. Göçe Yönelik Kavramsal Çeşitlilik	31
1.1.3.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Göçebelik: Görüş ve Yorumlar	34
1.1.3.3. Kültürel Boyutuyla Göçebelik-Yerleşiklik Konusu	43
1.1.3.4. Türk Kültüründe Kent.....	49

1.1.4. Hemşehrilik Olgusu.....	50
1.1.4.1. Hemşehri ve Hemşehrilik Kavramları.....	51
1.1.4.2. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Hemşehri Dernekleri	54
1.2. TEMEL KAYNAKLAR VE YAKLAŞIMLAR	58
1.2.1. Kitaplar	58
1.2.1.1. Değişimi Kültürel Perspektiften Ele Alan İki Temel Eser	59
1.2.1.2. Sosyoloji Kaynaklarında En Çok Değinilenler:	61
1.2.1.3. Kültür Değişmelerini Kentleşme Odağında Ele Alan İki Halkbilimi Eseri	66
1.2.2. Tezler.....	70
1.2.3. Makaleler	74
1.2.4. Diğer: Sinema ve Edebiyat.....	78
1.3. KURAMSAL ELEŞTİRİ VE ÖNERİLEN ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMI.....	85
1.3.1. Hemşehrilik Olgusuyla İlişkili Kuramsal Yaklaşımlar.....	86
1.3.2. Türkiye’de Hemşehrilik Olgusunu Besleyen Kentleşme ve Kültürel/Toplumsal Değişim Odaklı Sosyoloji Çalışmalarının Gelişim Süreci.....	88
1.3.3. Halkbilimi Çalışmalarında Kentleşme ve Kültürel Değişim Olgusu	90
1.4. BİR İÇ GÖÇ TEORİSİ DENEMESİ: MEMLEKENTSEL YAŞAM PRATİĞİ	97
2. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİK VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ .	102
2.1. BİRİNCİ DÖNEM: KEŞFETME (19. YY. DAN 1950’YE)	105
2.2. İKİNCİ DÖNEM: YERLEŞME (1950-1980)	112
2.3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM: KURUMLAŞMA/DERNEKLEŞME (1980-2002)	116
2.4. DÖRDÜNCÜ DÖNEM: BÜTÜNLEŞME (2002’DEN GÜNÜMÜZE).....	127
3. BÖLÜM: HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN YAPISI	134
3.1. DERNEKLERİN KURULUŞU.....	134
3.2. ÜST KURULUŞ KURMA	135
3.3. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN İSTANBUL’DA DAĞILIMI	136
3.4. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE DERNEK ÇEŞİTLERİ	143

3.5. KÜLTÜREL MEKÂN OLARAK HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN FİZİKSEL YAPISI	154
3.6. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN YEREL VE GENEL SİYASETLE İLİŞKİLERİ	160
3.7. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN MALİ BOYUTLARI	168
3.8. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE ÜYE PROFİLLERİ	169
3.9. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN TÜZÜK İÇERİKLERİ	172
3.10. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN KURUMSAL KİMLİKLERİNİN PARÇASI OLARAK LOGOLARDA KÜLTÜREL İMGELER	175
3.11. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN DEMOGRAFİK GÜCÜ	182
3.12. MEDYA VE HEMŞEHRİLİK-HEMŞEHRİ DERNEKLERİ İLİŞKİSİ	186
3.12.1. Basılı Medya	187
3.12.2. İşitsel Medya	193
3.12.3. Görsel-İşitsel Medya	194
3.12.4. Dijital Medya	197
4. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİĞİN VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN KÜLTÜREL BOYUTU	201
4.1. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE GELENEKSEL KUTLAMALAR VE DİĞER ETKİNLİKLER	201
4.1.1. Festivaller/Şenlikler	205
4.1.2. Kampanyalar, Açılışlar ve Yardım Etkinlikleri	220
4.1.3. Belirli Gün ve Haftalarla Bunlara İlişkin Etkinlikler	231
4.1.4. Yöresel Kutlama ve Anma Etkinlikleri.....	235
4.1.5. Tanışma, Dayanışma ve Kaynaşma Etkinlikleri.....	243
4.1.6. Toplantı, Kurumsal İlişkiler ve Gündeme Dair Etkinlikler	248
4.1.7. Eğitim, Kurs, Sanatsal ve Sportif Etkinlikler	251
4.1.8. Tanıtım Günleri Etkinlikleri	261
4.2. GEÇİŞ DÖNEMLERİ	267
4.2.1. Doğum	268
4.2.2. Askerlik	271

4.2.3. Evlenme.....	273
4.2.4. Ölüm.....	278
4.3. GELENEKSEL MÜZİK VE DANS	281
4.3.1. Geleneksel Müziğin Sözel Boyutu.....	292
4.4. YEMEK KÜLTÜRÜ	314
4.5. GELENEKSEL MESLEKLER VE MESLEKİ KÜMELEŞME	322
4.5.1. Yorgancılık.....	323
4.5.2. Balıkçılık	324
4.5.3. İnşaatçılık	326
4.5.4. Unlu Mamuller Sektörü	328
4.5.5. Basın ve Medya Sektörü.....	329
4.6. HEMŞEHRİLİK OLGUSU VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM.....	330
4.6.1. Folklorizm, Fakelore ve Geleneğin İcadı	331
4.6.2. Ticarileştirme, Şeyleştirme ve Turistikleştirme.....	338
4.6.3. Fosilleştirme ve Parodileştirme	349
4.6.4. Küreselleştirme, Küyerelleştirme ve Melezleşme	355
4.6.5. Hemşehriliğin Değişen Bağlamı: Dijital Hemşehrilik	362
4.6.6. Kent Gıda Politikası ve Tarımda Kırsalın/Geleneğin Keşfedilen Gücü: Göçbeyli Örneği.....	369
4.6.7. Tersine Göç: Geri Dönüş Merkezi Olarak Memleketler	376
4.6.8. Kalkındırma Yaklaşımından Koruma ve Mücadeleye Geçiş: Hemşehri Derneklerinde Ekolojik Uyanış	385
5. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİĞİN VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN İŞLEVSEL ÇÖZÜMLEMESİ	391
5.1. KÜLTÜREL İŞLEVLER.....	391
5.2. KÜLTÜREL POLİTİK İŞLEVLER.....	395
5.3. KÜLTÜREL EKONOMİK İŞLEVLER	397
5.4. EĞİTİM İŞLEVI	400

5.5. TOPLUMSAL İŞLEVLER.....	402
SONUÇ	404
KAYNAKÇA.....	413
EK 1: ORİJİNALLİK RAPORU.....	451
EK 2: ORİJİNALLİK RAPORU	452
EK 3: ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	453
EK 4: ETHİCS COMMISSION FORM FOR THESIS.....	454

KISALTMALAR DİZİNİ

AA. Anadolu Ajansı

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

akt. Aktaran

ANAP: Anavatan Partisi

AVM: Alışveriş Merkezi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. Çeviren

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

DYP: Doğru Yol Partisi

Ed. Editör

FP: Fazilet Partisi

FTG: Fındık Tanıtım Grubu

GÖL-DEF: Gölköy Dernekler Federasyonu

Haz. Hazırlayan

HES: Hidroelektrik Santral

HÜGO: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi

ICH: Intangible Cultural Heritage

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İGSB: İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

m: Metre

M.Ö. Milattan Önce

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

ORDEF: Ordu Dernekler Federasyonu

OBKD: Ordu Basın Kuruluşları Derneği

RİDEF: Rize Dernekler Federasyonu

RP: Refah Partisi

RTÜK: Radyo Televizyon Üst Kurulu

SHP Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SMA: Spinal Musküler Atrofi

SMS: Short Message Service

SOKÜM: Somut Olmayan Kültürel Miras

STİGM: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TEDES: Trafikte Elektronik Denetleme Sistemi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TV: Televizyon

t.y: Tarih yok

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

URL. Uniform Resource Locator

vb. ve benzeri

vd. ve diğerleri

YİH: Yaşayan İnsan Hazinesi

Yay. Yayınları

yy. yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Tez çalışması kapsamında değerlendirilen köken kentler.....	4
Şekil 2. Göçün nedenlerine genel bakış (Kemal, 2019: 35).....	12
Şekil 3. Belirli ölçütlere göre göç türleri (Eker, 2008: 21).....	13
Şekil 4. Hemşehri derneklerinin bölgelere göre dağılımı.	57
Şekil 5. Hemşehrilik üzerine gerçekleştirilen tezlerin bilimsel alanlara göre dağılımı. ...	71
Şekil 6. Tarihsel süreç içerisinde yaşam pratiğinde değişen paradigmlar.....	99
Şekil 7. Hemşehrilik bilgi grafiği.	102
Şekil 8. Yıl aralıklarına göre köken kent odaklı İstanbul'da kurulan dernek sayıları. ...	116
Şekil 9. 1994 İstanbul yerel seçim sonuçları.	121
Şekil 10. 1994 yerel seçim süreçlerinden bugüne Beyoğlu belediye başkanları.	122
Şekil 11. 1980-2001 yılları arasında kurulan dernek sayıları.	125
Şekil 12. Yıllara göre derneklerin kuruluş miktarları.	128
Şekil 13. Dernek federasyonları kuruluş tarihleri.	128
Şekil 14. İstanbul'da ilçe bazında kurulan il dernekleri.	129
Şekil 15. Tüzükte bulunması ve açıklanması gereken konu ve başlıklar.	134
Şekil 16. İlçelere göre derneklerin dağılımı.	139
Şekil 17. Orduluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.....	139
Şekil 18. Ordu derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.....	140
Şekil 19. Giresunluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.	140
Şekil 20. Giresun derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.	141
Şekil 21. Trabzonluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.....	141
Şekil 22. Trabzon derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.....	142
Şekil 23. Rizelilerin İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.....	142
Şekil 24. Rize derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.....	143
Şekil 25. Dernek isimlerinin veriliş biçiminin formülasyonu.	144
Şekil 26. Gürgentepe ve Fatsa ilçe sınırında derneklerin kaynağını aldıkları yerleşim.	146
Şekil 27. Samsun ve Ordu il sınırında derneklerin kaynağını aldıkları yerleşim sahası.	147
Şekil 28. Dernek yönetim ve denetim kurulu listesi.	170
Şekil 29. Vakfıkebir Derneği logosu.	178
Şekil 30. Fatsa Dernekler Federasyonu logosu.....	179
Şekil 31. Trabzon Dernekler Federasyonu logosu.....	179

Şekil 32. Ağasar Derneği logosu.....	180
Şekil 33. Beyoğlu Rizeliler Derneği logosu.....	180
Şekil 34. Beşiktaş Rizeliler Derneği logosu.	181
Şekil 35. Ardeşenliler Derneği logosu.	181
Şekil 36. Net göç hızına göre en fazla göç alan ilk beş il (TÜİK, 2012: 15).....	184
Şekil 37. Etkinlikler ve Toplumlar (Pernecky ve Moufakkir'den akt. Kaygalak-Çelebi, 2018: 8).	203
Şekil 38. İstanbul liglerinde mücadele veren Karadeniz kökenli amatör spor kulüpleri.	257
Şekil 39. 2022 yılında iki etkinlik alanında gerçekleşen memleket günleri.	262
Şekil 40. 2021 yılında gerçekleşen Ordu Tanıtım Günleri kültür çadırı yerleşim planı.	264
Şekil 41. Dernek üyelerinin düğün ve kına organizasyonlarının bilgilerini gösterir liste.	276
Şekil 42. İlk dönem seyahat konulu türkülerde ulaşımın türü ve yönü.	294
Şekil 43. Seyahat konulu türkülerde göç sürecinin ulaşımın türünü ve yönünü gösteren harita.	295
Şekil 44. Doğu Karadeniz bölgesinin Rus işgalinden kurtuluş tarihleri.....	334
Şekil 45. Tersine Göç Projesi'ne başvuruların bölgesel dağılımı. (İBB Faaliyet Raporu, 2021).	378
Şekil 46. Ordu ili haritası (URL-130).....	383

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Ordu gençler İstanbul'da birlik kurdular haberi (27.01.1934, Vakit).	112
Görsel 2. "Ben İstanbulluyum" kampanya görseli (Başsoy, 2020: 65).	130
Görsel 3. Bir köy/mahalle derneğinin dış görünümü.	156
Görsel 4. Dernekte etnografik malzemeler.	157
Görsel 5. Tunca Derneğinde etnografik malzemeler içerisinde toplantı.	158
Görsel 6. Dayılı Köyü Derneğinin dış görünümü.	159
Görsel 7. Dernek başkanı masası ve üzerinde fotoğraflar (kişisel arşiv).	165
Görsel 8. Ataşehir Ordulular Derneği Kültür Evi dış görünümü (kişisel arşiv)	165
Görsel 9. Bağcılar Belediyesi fındık bahçesi tematik park alanı girişi. (kişisel arşiv)..	166
Görsel 10. Beykoz Belediyesi tarafından Ordu/Mesudiye'ye inşa edilen Beykoz Tepesi (Beykoz Belediyesi Arşivi).....	167
Görsel 11. Görele Şenlik Köyü Derneği, 2022 yılı bütçe hesabı paylaşımı (URL-19).	168
Görsel 12. Ordu Mesudiye Sesi gazetesi manşeti. (2023:1).....	188
Görsel 13. Geçiş dönemlerine ilişkin haberlerin yer aldığı özel sayfa (Mesudiye Sesi, 2022: 12).	190
Görsel 14. 2013 yılından bu yana yayın hayatına devam eden Memleketim Ordu dergisi.....	191
Görsel 15. Geliri bağışlanan kitaba ilişkin dernekten yapılan duyuru (URL-32).	193
Görsel 16. Ordu Burada programı haftanın konukları. (29.09.2020).....	196
Görsel 17. Mavi Karadeniz TV'de Horonsuz Asla adlı programdan. (03.04.2020) (URL- 34)	197
Görsel 18. 2019 yılında Tuzla'da gerçekleştirilen Şalpazarı Otçu Şenliğine ait afiş. ...	209
Görsel 19. Beykoz Giresunlular Derneği Yayla Şenliği etkinlik afişi.....	211
Görsel 20. Sahne arkasında asılan pankartlarda sponsorlar, başkanlar, festival ağaları ve komşu köy dernek başkanlarının isimleri yer almaktadır. (17.06.2022) (URL-35) .	212
Görsel 21. Çanakçı Platformu tarafından etkinlik alanına asılan pankart.....	213
Görsel 22. Ağasar derneklerinin gerçekleştirdiği şölende horon halkası. 23.05.2022 (URL-36).....	214
Görsel 23. İki ayrı etkinlikte çuval yarışı ve kaşıkla yumurta taşıma yarışı. (17.06.2022) (URL-37).....	215
Görsel 24. Aybastı Uzundere Derneğinin gerçekleştirdiği piknikte yağlı güreş yarışması ve seyirciler. (19.06.2022) (URL-38).	215
Görsel 25. Piknik Şoleni afişinde program içeriği.	216

Görsel 26. Piknik/festival ağasının giyim-kuşamını yansıtan paylaşım.	217
Görsel 27. 1988 yılında Giresun'da gerçekleşen şenliğe ait afiş. (M. Özdemir, 2019: 143).	218
Görsel 28. Küçükçekmece Belediyesi ve Küçükçekmece Trabzonlular Derneği iş birliğinde gerçekleştirilen etkinliğe dair tasarım.	218
Görsel 29. Ümraniye Belediyesi ve Ümraniye Rizeliler Derneği iş birliğinde düzenlenen Hamsi Festivali afişi.	219
Görsel 30. Yöresel Tatlar ve Kültür Festivali program içeriğinden.	220
Görsel 31. Güzle Salih Mesudiyeli Kültür Merkezi açılışı (10.07.2022) (kişisel arşiv).	221
Görsel 32. Binbaşı Hüseyin Avni Alpaslan Şehitlik açılış töreni (14.09.2021).	222
Görsel 33. Kermeste satışa sunulan ürünler. (13.02.2022) (URL-39).	223
Görsel 34. Kermesi düzenleyen kadınlar yöresel kıyafetleriyle katılımcıları karşılarken. (20.03.2022)	224
Görsel 35. Dernek yöneticisi kadınlar çeyiz yardımı sırasında. (URL-41)	225
Görsel 36. Bayanlar Lokali açılış töreni, erkek çoğunluğunu ve kadınların geri planda kalışını gözler önüne sermektedir. (21.05.2022) (URL-42)	225
Görsel 37. Yerel kanalda SMA hastası Demir Ali bebek için bağış gecesi (20.10.2020).	226
Görsel 38. Giresun Federasyonu selden zarar gören Dereli'de öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladı (4.11.2020) (URL-43).	227
Görsel 39. Kahramanmaraş depreminden sonra oluşturulan yardım kampanyası afişi.	228
Görsel 40. İstanbul Çaybaşılılar Derneği kitap kampanyası tasnif ve paketleme çalışması.(16.04.2022) (URL-44)	230
Görsel 41. Dernek desteğiyle gerçekleştirilen yol açma töreni. (15.03.2015) (URL-45).	230
Görsel 42. İkizce Yoğunluk Derneğinde gerçekleştirilen 8 Mart (2022) Dünya Kadınlar Günü etkinliğinden. (URL-47)	232
Görsel 43. Giresun Federasyonu Sarıkamış'ta. (22 Aralık 2020) (URL-48)	233
Görsel 44. Trabzon Ağasarlılar Derneğince cami avlusunda gerçekleştirilen iftar programı. (17.04.2022) (URL-49)	234
Görsel 45. İstanbul boğazında Mayıs Yedisi kutlaması (20.05.2019)	237
Görsel 46. Mayıs Yedisi etkinliği için kullanılan tasarım.	237
Görsel 47. İstanbul'dan Gürgentepe'ye hareket eden dernek üyeleri.	238
Görsel 48. Kostümleriyle Kalandar kutlamalarından bir görüntü (URL-52).	239

Görsel 49. Pınarbaşı Şükür Kurbanı etkinliği davetiyesi (07.05.2022)	240
Görsel 50. Rize'nin düşman işgalinden kurtuluş yıl dönümü etkinliği şehit ve gazileri anma programı davetiyesi. (02.03.2022).....	241
Görsel 51. İki derneğe ait kuruluş yıl dönümü etkinliklerine dair tasarımlar.	242
Görsel 52. Erkan Ocaklı anma programı. (16.11.2018).....	242
Görsel 53. Beykozlu Giresunlular Derneğinde pancar çorbası, mısır ekmeği ve kemeçe eşliğinde sohbet (18.12.2022) (URL-55).....	245
Görsel 54. Ardeşenliler Derneği Gençlik Kolları sohbet toplantısı etkinlik tasarımı. ...	245
Görsel 55. Sıla-i Rahim etkinliğinde horon ve mehteran etkinliklerinden (30.01.2023).	246
Görsel 56. İstanbul Fındıklılılar Derneği ve Fındıklı Belediyesi iş birliğinde dayanışma gecesinde Meci Korosu sahnede (25.05.2022)	247
Görsel 57. Gazeteci Can Ataklı hakkında basın açıklaması ve suç duyurusu (31.05.2021).	250
Görsel 58. Horonevi Derneği tarafından düzenlen kursiyerlerle horon etkinliğinden. (URL-62).....	252
Görsel 59. Ulubeyliler Derneğinin düzenlediği Ulubey Kurultayında Prof. Dr. Necati Demir (24.12.2022).....	253
Görsel 60. Panelden görüntüler (24.02.2022)	254
Görsel 61. Giresun Federasyonu desteğiyle Topal Osman tiyatro oyununa ait afiş... 255	255
Görsel 62. Beykoz Yöre Buluşmaları tanıtım etkinliği davetiyesi.	256
Görsel 63. Futbol turnuvası pankartı.	258
Görsel 64. GÖL-DEF tarafından organize edilen Şehit Sefa Kabakkaya Futbol Turnuvası (17.11.2019).....	258
Görsel 65. İstanbul Gönüllülerince faaliyetleri yürütülen İstanbul Çotanak Kafe dış görünümü.	259
Görsel 66. Trabzon kent meydanında gerçekleşen gece yarısı kutlamalarına on binlerce taraftar katıldı. (30.04.2022) (URL-64).....	260
Görsel 67. İstanbul'da gerçekleşen şampiyonluk kutlamaları (AA).	260
Görsel 68. 15. Giresun Tanıtım Günleri etkinlik programı.....	265
Görsel 69. Mecidiyeköy Meydanı'nda Ordu Tanıtım Günleri'ne davet etkinliği. (11.10.2022) (kişisel arşiv).....	266
Görsel 70. Etkinlik alanına yöresel söyleyişle yönlendirme pankartı.....	267
Görsel 71. Telli Baba Türbesi ve Çifte Gelinler Türbesi.....	269
Görsel 72. Ağasar Vadisi Derneği önünde asker eğlencesi. (3.05.2023) (URL-66) ...	273

Görsel 73. Eynesil Kemali Köyü Derneği lokali girişinde tahtaya işlenen düğün bilgileri (kişisel arşiv).....	277
Görsel 74. Kabataşlılar Derneği önünde memlekete uğurlanan cenaze için helallik töreni (17.4.2017) (URL-68).....	279
Görsel 75. Eyüp Mezarlığında Karadeniz kökenli kabirler (10.4.2022) (kişisel arşiv).....	280
Görsel 76. İstiklâl caddesinde kemençe ve gitar eşliğinde sokak performansı.	286
Görsel 77. Yapısal değişimleri itibarıyla kemençe görünümleri. (URL-69).....	287
Görsel 78. Tulum çalgısının elektronik versiyonu navtronikin yapısı (URL-70).....	288
Görsel 79. 1950'lilerde Maçka Soldoy köyünden horon ekibi Rumelihisarı önünde (Genç, 2018: 26).....	291
Görsel 80. 1995 yılından bu yana İstanbul'da faaliyette bulunan Trabzon/Şalpazarı Doğancı Kız Horon Ekibi.....	292
Görsel 81. Temel Reis Restaurant, Üsküdar (7.5.2022) (kişisel arşiv)	318
Görsel 82. Sultangazi Kuymak Festivali'nde kuymağın uzatıldığı an. (24.11.2022) (URL-79).....	319
Görsel 83. Trabzon Kültür Derneği bahçesinde kültürel imge ve yapılar. (20.06.2022) (kişisel arşiv).....	321
Görsel 84. İstanbul Yorgancı ve Çeyizci Esnafı Sanatkârları Odası Başkanı Nazmi İnce yorgan dükkânında. (URL-81).....	323
Görsel 85. Ordu Vapuru'nda doğan vatandaşa ait kimlik kartı. (URL-84)	325
Görsel 86. Dünya Kasketliler Günü paylaşımında Trabzonspor'un efsanevi isimleri (URL-93).....	336
Görsel 87. Trabzon Tanıtım Günleri Otçu Göçü Canlandırması afişi.....	337
Görsel 88. Şive taklitli sweatshirt. (URL-96)	343
Görsel 89. Çakmak, altlık, küllük ve bardaktan oluşan şiveli hediyelik ürünler. (URL-97)	344
Görsel 90. Ordu Tanıtım Günleri'nde peştemalden yelek, etek ve eşarpla giydirilmiş ikiz kızlar. (kişisel arşiv)	345
Görsel 91. Rize Tanıtım Günleri etkinlik çadırı girişi (URL-98).	346
Görsel 92. Rize Tanıtım Günleri etkinlik alanında geleneksel Rize köy evi. (URL-99).....	347
Görsel 93. Karazıpkalılar Kemençe ve Horan Gecesi etkinlik görseli.	366
Görsel 94. Karazıpkalılar Kemençe ve Horan Gecesi (15.03.2022) (URL-117).....	367
Görsel 95. Çevre mücadelesiyle ilgili sosyal medya üzerinden eylem çağrısı.	368
Görsel 96. İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun katıldığı Hasat Şenliğinde üretici kadınlar Karadeniz'e özgü peştamal giyimleriyle dikkat çekiyor. (İBB Arşiv)	374

Görsel 97. Göçbeyli mahallesinde seracılığın havadan görüntüsü, Antalya'dan görmeye alışık olduğumuz seracılık faaliyetlerini anımsatmaktadır (URL-125).	375
Görsel 98. İşletmede bulunan hobbit mimarili evlerden görüntü. (URL-128).....	381
Görsel 99. DoğadaKal işletmesinin instagram sayfası (URL-129).	381
Görsel 100. Marsis müzik grubu logosu. (URL-136).....	387
Görsel 101. Mesudiye köy/mahalle derneklerinin yürüttüğü çevre mücadelelerinden afişler.....	389
Görsel 102. Fatsa/Kayaköy mahallesinde taş ocağı yapılmaması için yöre derneği öncülüğünde basın açıklaması. (6.3.2022) (URL-139)	390

GİRİŞ

İnsanın kültürel bir varlık oluşu, hayatta kalma ve varlığını sürdürme konusunda başarılı olmasını sağlamıştır. Yaşayarak öğrendiğini kendinden sonraki kuşaklara aktarmayı başaran insan, bu kültürel birikim sayesinde çevresine çabucak uyum sağlamayı bilmiş, bu özelliğini ilkel dönemlerden bu yana sürdürmüştür. Etkileşimler bütünü olarak nitelendirilen kültür, doğru yaklaşımlarla ele alındığında bir sorun veya çatışma alanı biçiminde değil, çözüm ve uzlaşma alanı şeklinde ortaya çıkar. Kültürel çözümler, olguları tanımlamayı, anlamayı ve sorunlara çözüm getirecek yaklaşımlar ortaya koymayı amaçlar. Göç ve kentleşme olguları, kültür yönü ağır basan ancak çözümlenme noktasında farklı disiplinlerce yeterli bakış açısının sağlanamadığı karmaşık olgulardır.

Türkiye, toplumsal yapısının büyük bir bölümü iç ve dış göçlerle şekillenmiş bir ülkedir. Bu yapıyı kavrayabilmek için göç başta olmak üzere kültürel değişim süreçlerini ve bu süreçlerin siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutlarını çok yönlü bir şekilde analiz etmek gerekir. Nitekim gerçekleştirilecek analizlerle Türkiye'nin yapısal sorunlarının birçoğunun daha sağlıklı bir yaklaşımla anlaşılacağı ve daha bilimsel çözümlerin geliştirilebileceği ortadadır.

1950'li yıllardan itibaren tarımda meydana gelen dönüşümler Türkiye'de iç göçün başlamasına neden olmuştur. Tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasıyla tarımla uğraşan önemli miktarda bir nüfus işsiz duruma düşmüştür. Bunun sonucunda da köylerden kentlere doğru bir göç hareketi başlamıştır. Bu göç hareketi genellikle düzensiz bir şekilde gerçekleşmemiş, zincirleme bir yapıyla kente yönelim sağlanmıştır. Kırsal yaşamdan kopup kente yerleşen insanlar, kamu arazileri üzerine hiçbir resmî izne tabi olmayan yapı bakımından sağlıklı konutlar inşa ederek barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Gecekondu şeklinde adlandırılan bu yapılar şehirlere yakın yerlerde kümelenmişlerdir.

Kentin çeperlerinde meydana gelen bu kümelenmelerde yaşayan insanlar, pek çok bakımdan büyük sıkıntılar çekerek kente tutunmaya çalışmışlar; dayanışma içerisinde oluşturdukları yapılarla kentin yönetiminde söz sahibi olacak gelişim sağlamışlar ve bugünkü Türkiye'nin her manada şekillenmesinde önemli katkılar ortaya koymuşlardır.

İnsanlar, bir fiziksel mekândan diğerine göç ederken yalnızca maddi kaynaklarını değil, tüm yaşam deneyimlerini, dillerini, anılarını kısacası kültürlerini de yanlarında

taşımışlardır. Buna bağlı olarak yeni yaşam alanlarında kendi gibi olanları, haricinde kalanlardan/ötekilerden ayıran bir olgu biçimde 'hemşehrilik' kavramı gelişmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'nin kentleşme sürecinde deneyimlediği kırsal alandan kentsel alana gerçekleşen iç göç olgusuna bağlı olarak kavramsallaştırılan 'hemşehrilik' ve 'hemşehri dernekleri'ni kültürel bağlamda konu edinmektedir. Bu manada hemşehrilik olgusu ve hemşehri dernekleri tarihsel süreç içerisinde hemşehrilikte ve hemşehri derneklerinde meydana gelen amaçsal değişiklikler, yönelimler, kuşaklararası yaklaşımlar; siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda neden-sonuç ilişkileri içerisinde ele alınmaya çalışılacaktır.

'Hemşehrilik' ve 'hemşehri dernekleri' konusunda gerçekleşen bilimsel çalışmaların çoğunluğunu "Türkiye'de toplumsal değişim, modernleşme ve kentleşme" konularıyla yoğun bir şekilde ilişkilendirerek sosyoloji bilim dalı ele almaktadır. Bu durumun oluşmasında sosyolojinin kenti, merkezî çalışma alanlarından biri olarak görmesi ve ilk çalışmalarının kır ve kent ayırımına dayandırılması etkili olmuştur. Zıtlık temeline dayalı ikili yapılar (cemaat-cemiyet, mekanik-organik dayanışma, kır-kent toplumu gibi) ilk çalışmaların odağını oluşturmuştur. Sosyolojinin yanı sıra antropoloji, psikoloji, edebiyat, tarih, şehir planlaması, coğrafya disiplinleri de kentleşme konusunda ilgili olmuşlardır.

Halkbilimi alanındaki az sayıdaki çalışmaya rağmen hemşehrilik ve kentleşme konuları sosyal bilimlerin diğer bilim dallarınca artan bir şekilde araştırılmaya devam edilmektedir. Ancak bu çalışmalarda genel olarak köyden kente göçenler ve hemşehrilik yapısı kentle bütünleşmede önemli bir sorun kaynağı biçiminde değerlendirilmektedir. Farklı göç kaynağını baz alarak İstanbul'un farklı semtlerinde gerçekleştirilen saha çalışmaları benzer sonuçları ortaya koymayı sürdürmektedir. Küreselleşmenin tektipleştirici etkisine karşın hemşehrilik ve hemşehri derneklerinin kültürel özgünlükleri muhafaza etme, kentin çoksosyal yapısına katkıda bulunma, birlikte yaşama kültürünü geliştirme gibi olumlu yönlerine vurgu yapılmaması mevcut akademik birikimde halkbiliminin eksikliğini ortaya koymaktadır.

Bir yönüyle kent folkloru başlığı altında değerlendirilebilecek bu araştırmayla; kırsal merkeze alan metin merkezli halkbilim çalışmaları kalıbının dışında, kültürün kaynağını oluşturan insanın göç sonucu kentte meydana getirdiği kültür örüntüsünün ortaya çıkarılması ve dayanışmaya dayalı olarak kavramsallaştırılan hemşehrilik ve kurumsal yapısı olan hemşehri derneklerinin kültürel dinamiklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Kent mekânında hemşehrilik bağlamında oluşan ilişki ağını ve yapılarını ortaya çıkarmayı, yaşanan kültürel değişimi tarihsel çizgide saptamayı hedefleyen bu çalışma, göç ve kentleşme odaklı olduğu için disiplinlerarası bir yöntemle ele alınmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın amacının gerçekleştirilebilmesi için göç ve kentleşme olgusu üzerine çalışmalar yürüten başta sosyoloji disiplini olmak üzere kamu yönetimi, tarih, coğrafya, antropoloji ve iletişim bilimlerinin konuya yaklaşımları, halkbilim disiplininin yaklaşımlarıyla birlikte ve karşılaştırmalı bir şekilde neden-sonuç ilişkisine dayalı olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada analiz edilen veriler, geriye dönük biçimde mevcut birikimin ortaya koyduğu çalışmalarla birlikte gözlem ve görüşme odaklı yürütülen saha araştırmalarına dayanmaktadır.

Araştırmanın sınırlılığı iki yönüyle değerlendirilebilmektedir. Araştırma kapsamındaki dört köken şehre (Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize) bağlı olarak İstanbul'da kurulan hemşehri derneklerinin tamamına erişim konusunda bir çaba mümkün olmamıştır. Çünkü derneklerin hem sayısal bakımdan fazla olması hem de zaman bakımından her bir derneğe erişim bu manada sınırlı bir yaklaşımı gerektirmiştir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün (STİGM) açık verileri derneklerin niteliklerine, bölgelerine, dağılımlarına vs. kriterlere göre paylaşılmaktadır. STİGM'ye yapılan başvuru ve İstanbul Valiliğine bağlı İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğüyle gerçekleşen görüşmeler neticesinde; İstanbul'da faaliyette bulunan dernekler içerisinde isminde Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize geçen tüm derneklerin isimlerini, kuruluş tarihlerini ve faaliyette bulunduğu semtlerin adreslerini içeren bilgiler edinilebilmiştir. Buna göre; Ordu (274), Giresun (225), Trabzon (154) ve Rize (87) olmak üzere toplamda 740 dernek çeşitli yönleriyle çalışmanın içeriğinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak çok iyi bilinmektedir ki köken kente bağlı dernek sayısı edinilen rakamın çok daha üzerindedir. Çünkü her hemşehri derneğinin isminde köken kentin adı olmayabiliyor. Sadece ilçesinin ya da doğrudan köyünün/mahallesinin adını kullanan birçok dernek bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada köken kenti derneklerinin isimlerinde zikreden dernekleri değerlendirmeye tabi tutmak durumunda kalınmıştır. Edinilen hemşehri dernekleri listesindeki bilgilerden yola çıkılarak özellikle *Hemşehri Derneklerinin Yapısı* başlığı içerisindeki konular sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmiştir. Ancak hemşehri dernekleriyle ilgili görüşmeler, yukarıda ifade edilen nicel durumdan dolayı federasyonlar aracılığıyla çatı organizasyonlar üzerinden yürütülmeye gayret edilmiştir.

Bir diğer sınırlılık boyutu ise çalışmanın saha araştırmaları kısmında ortaya çıkmaktadır. Çin'de başlayarak küresel bir salgına sebep olan Kovid-19 pandemi süreci, saha

çalışmaları ve görüşmelerle birlikte anket gibi teknik yöntemlerin uygulanmasında ciddi engeller ortaya çıkarmıştır. Özellikle 2020-2021 yılları boyunca sosyal yaşamın kısıtlanması ve faaliyetlerin iptal edilmesi veri analizinde daha sınırlı bir planlamayla çalışmanın ortaya konulmasını gerekli kılmıştır. Nitekim planlanan birçok görüşme pandemi koşulları gerekçe gösterilerek iptal edilmiş ya da ertelenmek durumunda kalmıştır. Derneklerin etkinlikleriyle ilgili değerlendirmelerin tamamlayıcı olması bakımından sosyal medya ve web siteleri aracılığıyla paylaşılan haberler, videolar, fotoğraflar ve her türlü içerik geriye dönük biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma alanı olarak çift yönlü bir saha tanımlaması yapmak gerekmektedir. Hemşehrilik ilişkisinin kurulmasını sağlayan bu çift yönü hedef kent ve köken kentler belirlemektedir. Çalışmanın örnekleme doğrultusunda hemşehriliğin çıkış noktası olarak ele alınacak köken kentler; Doğu Karadeniz bölgesinin Ordu, Trabzon, Giresun ve Rize şehirleridir. Hedef kent kısmında ise Türkiye'deki göç hareketlerinin çok büyük bir bölümünün varış noktası olan metropol İstanbul çalışmanın odağını meydana getirmektedir.

Şekil 1. Tez çalışması kapsamında değerlendirilen köken kentler.

Çalışmanın bütünlüğünün sağlanması bakımından bu başlık içerisinde, köken kentlerin tarihi, coğrafyası, iklim bitki örtüsü vb. özelliklerine çok kısa ve özet içeriklerle değinilecektir.

Karadeniz bölgesi içerisinde yer alan Ordu ili geniş bir coğrafyaya sahiptir. Coğrafi yapısıyla hem Orta Karadeniz hem de Doğu Karadeniz bölümünde toprakları mevcuttur.

Doğusunda Giresun'un Piraziz ve Bulancak ilçeleri; batısında Samsun'un Terme ilçesi; iç kesimlerde Sivas ve Tokat'ın kuzey sınırında bulunan ilçeleri yer almaktadır. Sahilden iç kesimlere doğru gidildikçe Giresun ve Canik dağ sıralarının etkisiyle yükseltiler artmakta; Turnasuyu, Melet, Bolaman ve Elekçi ırmakları derin vadiler oluşturmaktadır. Dağların uzanış yönü ve yükselti sebebiyle dar bir sahil kesimi meydana gelmiş olup iç kesimlerde geniş plâtolar yer almaktadır.

İl genelinde genel olarak Karadeniz iklimi hâkimdir. Dört mevsim yağış alan Ordu'da kıyı kesimde deniz etkisiyle yıl boyunca ılık bir hava hâkimdir. Deniz etkisinin iç kesimlere sokulmadığı Sivas ve Tokat'a yakın yerlerde ise karasal iklim özellikleri görülmektedir. Ordu coğrafyasının önemli bir bölümü fındıklıkla kaplıdır. Tarımsal ihracatta ülkeye en fazla girdi sağlayan ürün olan fındığın en fazla yetiştirildiği şehir özelliğiyle ön plana çıkan Ordu'da, arıcılık ve kivi yetiştiriciliği de son yıllarda yükseliş eğiliminde bulunan faaliyetler arasındadır. Sanayi gelişmemiş olup, coğrafyadan kaynaklı olarak da tarımsal faaliyetler büyük oranda geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir.

Ordu topraklarında ilk yerleşmelerin tarihini M.Ö VII. yy.a kadar götürmek mümkündür. İl merkezinde bilinen ilk yerleşme yeri, Kirazlımanı mezarlığı yanındaki Kotyora ismiyle anılan Bozukkale'dir (Çebi, 2000: 24). Yüzyıllar boyunca kıyı yerleşiminde küçük bir liman görünümünden öteye geçemeyen şehrin yapısı Türklerin yerleşiminden sonra değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. Sultan Alpaslan'ın 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra sırasıyla Danişmendli Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti hakimiyet sahasına giren Ordu ve yöresinin tam anlamıyla fethi 14. yy.ın sonlarında Hacıemiroğlu Beyliği dönemine rastlar (Yediyıldız, 1997: 8-11). Hacıemiroğulları Beyliği, 1398 yılında Yıldırım Bayezid'in nüfuzuna girer ve Osmanlı'ya bağlanır. Bölge 1427 yılında Osmanlı Devleti'ne kesin olarak ilhak etmiş ve kaza hâline getirilmiştir (Yediyıldız, 1985: 139). Ordu yöresi Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra teşkilât yapısında fazla bir değişim yaşanmamıştır. Zaman zaman bağlı bulunduğu sancak (Canik, Trabzon, Karahisar) değişmişse de Cumhuriyet dönemine kadar bir kaza merkezi olarak varlığını korumuştur. 93 Harbi biçiminde anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Kafkaslardan Karadeniz'e uzanan Rus ilerleyişi neticesinde yaşanan büyük göçte Batum civarından Müslüman Gürcülerle birlikte Artvin, Rize ve Trabzon istikâmetinden çok sayıda aile Ordu'ya göç ederek yerleşmişler ve bugünkü Ordu'nun gelişiminde demografik yapıyı önemli manada etkilemişlerdir.

2012 yılına kadar idari bakımdan il konumunda bulunan Ordu, yoğun göç vermesine rağmen 6360 Sayılı Kanun'a istinaden 6 Aralık 2012 tarihinde 'büyükşehir' statüsüne

kavuşmuştur. Ordu'da halkın büyük bir bölümü şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Kırsal nüfus oranı kentsel nüfusa oranla düşük olmakla birlikte Türkiye ortalamasına göre yüksektir. 2021 yılı TÜİK verilerine göre 19 ilçeden meydana gelen Ordu'nun nüfusu 760 bindir.

Karadeniz bölgesi topografyası gereği engebeli ve yükseltisi fazla bir coğrafyaya sahip Giresun'un, arazisinin yaklaşık %94'lük kısmı dağlar ve ormanlarla kaplıdır. Yaylalar ve akarsuların denize birleştiği kesimler dışında düz alan yok denecek kadar azdır. Giresun coğrafi konum bakımından Ordu ve Trabzon illeri arasında yer almaktadır. Güneyinde; Gümüşhane, Erzincan ve Sivas illeri ile sınırı bulunmaktadır. Aksu deresi, Batlama deresi, Pazarsuyu deresi, Kelkit çayı, Harşit deresi önemli vadiler meydana getirerek üzerinde yerleşim alanları oluşturmaktadır. Sanayinin gelişmediği şehirde fındık ve çay tarımıyla birlikte balıkçılık önemli ekonomik faaliyetler olarak göze çarpmaktadır. Özellikle ulaşım için elverişsiz arazisi, yerleşim için yetersiz düzlük alanları nedeniyle Giresun, komşu illerine nazaran geride kalarak daha az gelişmiş bir kent görünümüne sahiptir (Gülşen, 2014: 17-24).

Doğu Karadeniz bölgesinin sahil şeridinde bir yarımada üzerinde yer alan Giresun şehri, tarihi bakımdan ilk yerleşim izlerinin gösterdiği biçimiyle bugünkü konumunda gelişim göstermiştir. Giresun adının kaynağının bölgenin kirazın anavatanı olması nedeniyle 'Kerasus'tan geldiği düşünülmektedir. Yarımada'nın yerleşim merkezi olarak seçilmesi ve kalenin kurulmasında, burasının denizden gelebilecek saldırılara karşı korunaklı bir yer olması rol oynamıştır (Gülşen, 2014: 9)

1297'de Ünye yöresini ele geçiren Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri olan Çepniler, Trabzon'a kadar akınlar düzenlemişler, 14. yy.dan itibaren Giresun bölgesini fethetmişlerdir. Çepniler, 14. yy.ın ikinci yarısında Harşit vadisinin yukarı kesimlerine yerleşmişler, özellikle Ordu merkezli kurulan Hacıemiroğlu Beyliği döneminde gerçekleşen fetih hareketleriyle birlikte Giresun ve çevresi Türkleşmiştir. Tarihi kaynaklar Giresun ve çevresini 'Çepni Yurdu' şeklinde nitelemektedirler. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon Rum İmparatorluğu ordusunu yenilgiye uğratmasının ardından, bölge kalıcı biçimde Türk hâkimiyetine girmiştir (Gül, 2001: 64; Bostan, 2002: 299-304; Demir ve Aydoğdu; 2009: 116). Cumhuriyet'in ilân edildiği 1923'te il statüsü kazanan Giresun, günümüzde 16 ilçeye sahiptir. 2021 yılı verilerine göre toplam nüfusu, 523 bin olup nüfusun önemli bir bölümü sahil yerleşimlerinde ikâmet etmektedir.

Bölgenin tarihî, kültürel ve ekonomik bakımdan en önemli merkezi konumundaki Trabzon, arka planı oldukça güçlü bir şehirdir. Yapılan bazı araştırmalar ve eldeki belgeler, bölgenin binlerce yıldır yerleşim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Trabzon adına, 'Trapezos' olarak ilk kez, Yunanlı komutan Ksenophon tarafından kaleme alınan, tarihi M.Ö. 1. yy.a dayanan *Anabasis* adlı antik kaynakta rastlanmaktadır. Trabzon, M.Ö. 280 yılında merkezi Amasya olan Pontus devletinin sınırları içinde kalmış, M.Ö. 66 yılında Roma yönetimine girmiştir. Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye ayrılınca Trabzon, merkezi İstanbul olan Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun 1204'te IV. Haçlı Seferi ile gelen Latinlerin eline geçmesi üzerine, imparatorun İstanbul'dan kaçan torunları, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın da yardımıyla Trabzon'da 1204 yılında bağımsız şekilde Komnenos Krallığı'nı kurmuşlardır (Yurt Ansiklopedisi, 1984: 7182).

Trabzon, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında fethedilmiş, böylelikle Osmanlı idaresine geçmiştir. Fetihden sonra Trabzon, Rize, Giresun ve Gümüşhane illerini de kapsayacak şekilde 'Trabzon Sancağı' adıyla Osmanlı idarî sistemi içerisinde yerini almıştır. Trabzon, Osmanlı fethiyle birlikte izlenen iskân politikasıyla yeni bir döneme girmiş ve kentteki Türk nüfusu artmıştır. Osmanlı döneminde Trabzon şehri, özellikle İran ve Kafkasya yönlerine düzenlenen seferlerde bir askeri üs ve ikmal merkezi olması, tarihî İpek Yolu'nun buradan geçmesinden kaynaklanan stratejik konumu dolayısıyla, idarî, askerî ve ticarî açıdan önemini günden güne artırmış ve bu jeopolitik konumunun getirdiği önemi günümüze dek sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında, 14 Nisan 1916 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilen Trabzon, 24 Şubat 1918 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur.

4.664 km² yüz ölçüme sahip Trabzon ili, Doğu Karadeniz dağlarının oluşturduğu yaygın ortasındaki Kalkanlı dağlık kütesinin kuzeye bakan yamaçlarında yer almaktadır. Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Gümüşhane ve Bayburt, doğusunda Rize, batısında Giresun ili bulunmaktadır. Trabzon, diğer Karadeniz illeri gibi oldukça dağlık bir yöredir. İl alanının %77,6'sı dağlarla, %22,4'ü platolarla kaplıdır. İlde akarsular tarafından oluşturulan birkaç alüvyal düzlükten başka ova yoktur. Trabzon'un kıyı kesimlerinde Karadeniz iklimi hâkimdir. Bu nedenle tüm il alanı her mevsim yağışlıdır. Bu bol yağış, yörede zengin bir bitki örtüsünün oluşmasına sebep olmuştur. Yaz aylarında bunaltıcı sıcaklar çok nadir görülür. İklim, ilin güney kesimlerinde az da olsa sertleşir. 6360 Sayılı Kanun gereğince 12/11/2012 tarihinde 'büyükşehir belediyesi' statüsüne kavuşan Trabzon'da 18 ilçe ve 2021 yılı verilerine göre 816 bin nüfus bulunmaktadır.

Doğu Karadeniz'in yeşilliklerle kaplı ili Rize doğal bir koyun gerisindeki küçük bir limanda kurulmuştur. M.S. 6. yy.da bir kale ile kalenin etrafındaki yerleşim yeri olarak bilinen Rize'nin, kuruluş tarihi M.Ö. 6. yy.a kadar geri gider. Şehirde bilinen en eski yapı Rize Kalesi'dir ve yerleşim bu alan ile çevresinde gerçekleşmiş zamanla etrafa yayılmıştır (Karakaş-Özür, 2001: 6; Karpuz, 1993: 1).

Roma ikiye bölündüğünde Rize ve çevresi Bizans toprakları içinde yer almıştır. 1204'te Latinlerin İstanbul'u işgali Trabzon'da bağımsız bir Trabzon-Rum devleti (1204-1461) kurulmasını sağlamış ve Kafkasya'dan kaçan Alexsios Komnenos Gürcülerin yardımıyla devlet kurmayı başarmıştır. Bu dönemde Rize ve çevresi Trabzon devleti sınırlarına dâhil olmuştur. 1214'te Komnenosların kurduğu imparatorluk Selçuklulara, Gaznelilere, Moğollara ve İlhanlılara vergi vererek hatta Akkoyunlular, Taceddinoğulları, Hacıemiroğulları gibi Türk beylikleriyle evlilikler yoluyla ittifaklar kurarak ayakta kalmıştır. Rize bu dönemde tekstil ve ticaret merkezi konumunda olan Trabzon Rum İmparatorluğunun nahiyesi olmuştur. 1461'de Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethiyle beraber Rize ve çevresi de Osmanlı toprağına dahil olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Rus işgali altında kalan şehir, Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla Rize ve Artvin 'Çoruh vilayeti' adıyla birleştirilmiştir. 20 Nisan 1924'te Rize tek başına vilayet olmuştur (Karpuz, 1993: 1-13).

Rize şehri, Doğu Karadeniz bölgesinin en yüksek kesiminde yer alır. Yüzölçümü 3.920 km² olan il, Türkiye topraklarının %0.5'ini kaplar. İl toprakları, doğudan Artvin'in Arhavi, batıdan Trabzon'un Of, güneyden Artvin'in Yusufeli ve Erzurum'un İspir ilçeleri, kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir. Rize ilinin bulunduğu bölge Türkiye'nin en yüksek dağlarına sahiptir. Denize paralel biçimde uzanan ve toplam yüzölçümünün %78'ini oluşturan Rize dağları doğuda Kafkas Dağları ile birleşerek kapalı bir havza oluştururlar. Buna rağmen il topraklarının %92'si tarıma elverişli topraklardır." (Yurt Ansiklopedisi, 1984: 6341).

Karadeniz iklimi özelliği gösteren Rize, Türkiye'nin en çok yağış alan şehridir. Bu özelliği, Cumhuriyet döneminde çay ekiminin gerçekleşmesi ve yaygınlaşmasıyla ekonomik bir faaliyete dönüştürülmüştür. Çayın dışında kayda değer bir tarım ürünü bulunmamaktadır. Su ürünleri çeşitliliği bakımından balıkçılık da ön plandadır. Yayla turizmi bakımından önemli bir potansiyele sahip şehirde, turizm faaliyetleri her geçen yıl artış ve çeşitlilik göstermektedir. Çay işletmeleri, bakır işletmesi ve silah fabrikası dışında sanayi gelişimi bulunmamaktadır.

1. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Bu başlık altında göç, kent ve kentleşme olguları kavramsal ve kuramsal yaklaşımlarla işlenerek konuyla ilgili temel tartışmalar kısaca değerlendirilecektir. Ayrıca tarihi süreç ve değişen paradigmlar doğrultusunda Türk kültüründe göç ve kent olgularına da yakından bakılarak hemşehrilik konusunun kültürel arka planındaki dinamikler etraflıca gösterilmeye çalışılacaktır.

1.1.1. Göç Olgusu: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Araştırmalar, insanlığın tarih sahnesine çıktığı andan itibaren çeşitli nedenlerle devamlı bir hareketlilik içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Göç şeklinde de nitelendirilen bu hareketlilik, günümüz dünyasını şekillendirmede oynadığı başat rolünü gelecekte de oynamaya devam edecektir. Göçler toplumsal değişmelerin en güçlü unsuru olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmiş, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur (Karpat, 2010:9). Göç hareketliliğinde son elli yılın verileri göç eden nüfusun dünya nüfusunun %3,5'ine ulaştığını, 2050 yılı için öngörülen göç hacmine 2020'li yıllara gelindiğinde ulaşıldığını göstermektedir. Bugün dünyada 270 milyondan fazla insan çeşitli sebeplerle göç etmektedir (URL-1).

Göçün toplumsal etkilerinin yanında bireysel etkileri de değinilmesi gereken konular arasındadır. Göçü bireyin kimliğinde önemli ve uzun soluklu etkileri olan karmaşık bir psikososyal süreç olarak açıklayan Salman Akhtar'a göre (2018: 3) kişinin bulunduğu yeri terk etmesi derin kayıpları da beraberinde getirir. Kişi alıştığı yiyeceklerden, yerel müziklerden, sorgulanmayan sosyal geleneklerden çoğu kez vazgeçmek durumunda kalır. *“Bununla birlikte, bu kayıplar ruhsal gelişim ve değişim fırsatlarını da yeniler. Kendini ifade etmenin yeni yolları ortaya çıkar. Yeni özdeşim modelleri, farklı üstbenlik dayatmaları ve taze idealler bulunur”* diyen Akhtar, göçün psikolojik sonuçlarının kaynak kent ile hedef kent arasındaki kültürel farkların büyüklüğüyle ilişkilendirerek kültür-psikoloji ilişkisini göç nezdinde bağlantılandırır.

Bu bölümde hemşehrilik ilişkisinin önemli yapı taşlarından olan göç ve kentleşmeyle birlikte hemşehrilığe ilişkin literatürde sıklıkla değinilen kavramsal ve kuramsal içerikler

olabildiğince özet bir şekilde yansıtılmaya çalışılacaktır. Göç süreciyle birlikte, öncesinde göç düşüncesini olgunlaştıran nedenleri ve göçün gerçekleşmesinin ardından beliren sonuçları anlamlandırabilmek adına hem tarihsel sürece hem de teorik çözümlere belirli bir oranda hâkim olmak gerekir. Nitekim sosyal bilimler karmaşık bir olgu olan göç ve kentleşme konusunda önemli bir birikime sahiptir.

1.1.1.1. Göç Tanımları

Sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. birçok sonucu olan göç olgusuna ilişkin farklı disiplinlerden birçok yaklaşım gerçekleştirilmiş, farklı araştırmacılar tarafından da birçok farklı tanımlamalar ortaya konulmuştur. Çeşitliliği göstermek bakımından yalnızca TDK-Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü içerisinde 10 farklı branşta göçle ilgili tanımlama mevcuttur.

Güncel Türkçe Sözlük'te göç, *“ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret; evden eve taşınma, nakil; taşınma sırasında götürülen ev eşyaları; kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri”* biçiminde tanımlanmaktadır (URL-2).

Bostan (2018:41), göçü, *“Ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme”* şeklinde ele alırken; Castles (2008:30), *“Toplumsal varoluş şekli olarak toplumun her alanını etkileyen ayrıca kendi karmaşık dinamiklerini oluşturan bir süreç”* biçiminde tanımlamaktadır. Keleş (1998:25) ise mekânsal yönüne vurgu yaparak göçü, *“yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden, başka bir yerleşim yerine doğru gerçekleşen mekân değiştirme eylemi”* biçiminde kısaca nitelemektedir.

Göçü sosyal sistemde meydana gelen dengesizlikleri düzenleyici bir mekanizma olarak açıklayan Tekeli (1975: 158-159)'nin yanı sıra Koçak ve Terzi (2012:164), *“İnsanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sebepler dolayısıyla buldukları yerden başka bir yere hareket etmeleri olarak belirtilen genel bir isim”* şeklinde göçü ele alır. OECD'ye (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) göre 'insanlık tarihinin vazgeçilmez unsurlarından biri' olan göç: *“İnsanların kendi ülkelerine kıyasla daha zengin ülkelere taşınmasının öyküsüdür”* (URL-3) biçiminde tanımlanmıştır. Bir başka kurumsal yapı

olan -kısa adı IOM- Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre ise göç, *“Uluslararası bir sınırı geçme veya devlet içinde yer değiştirme hareketi”* şeklinde ifade edilmektedir. (URL-4).

En genel ifadeyle nüfusun yer değiştirmesi şeklinde bir süreci ifade eden göç olgusu; mekân, zaman, mesafe ve göçe neden olan faktörler göz önünde bulundurularak farklı açılardan değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır.

1.1.1.2. Göçün Nedenleri ve Çeşitleri

Kültürel ve toplumsal değişim süreçlerinin temel dinamiklerinden biri olan göçle ilgili değerlendirmelerde göçün nedenleri ve sonuçları, çıkış noktası ve varış noktası bağlamında ele alınarak işlenmektedir.

Göç araştırmalarında yakın dönem göç hareketlerinin tarihi, sanayileşmeye bağlı biçimde kırdan kente yönelimle 18. yy.ın ortalarından itibaren Avrupa merkezli olarak açıklanmaktadır. Batı'da sanayileşme göç için belirleyici olsa da benzer bir yaklaşımı Türkiye gibi gelişmekte ya da az gelişmiş ülkeler için doğrudan isnat etmek düşük bir olasılıktır (Kongar, 1982: 24). Bu nedenle her toplumun göç nedenleri ve süreçleri küresel gelişmelerle ilişkilendirilse de bu durumu kendi dinamikleriyle destekleyerek açıklamak yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Her yönüyle karmaşık bir süreç olan göçün birçok nedeni ve türü vardır. Gerek daha iyi bir gelecek idealiyle gönüllü bir şekilde gerçekleşmiş olsun gerekse de savaş, iklim krizleri, kıtlık gibi bir zorunluluğa bağlı gerçekleşmiş olsun; insanların göçe bağlı hareketliliği ekonomik, sosyal ve kültürel, politik, demografik ve çevresel birçok etki oluşturmaktadır. Üstelik bu etki hem göç veren hem de göç alan bölgelerde bir karşılık içinde kendini hissettirmektedir.

Göç araştırmalarında, ekonomik gerekçeler ön planda tutulmakla birlikte en çok üzerinde durulan başlık ise bireylerin daha iyi bir yaşama erişmek için daha çok kazanma düşüncesine dayalı 'emek göçü' olmuştur. Uluslararası göç literatürü odağında ele alınan çalışmalarda göçün nedenlerine dair sıklıkla vurgulanan konular dört ana başlıkta incelenmektedir. Birincisi, ülkelerarası farklı demografik özellikler; ikincisi, kapitalizmin devresel krizleri; üçüncüsü, bölgeler arası gelir farklılıkları ve sonuncusu da küresel olarak yeniden yapılanmaya zorlanan ekonomilerdir (Güllüpinar, 2019: 101-102).

Göçü Etkileyen Unsurlar	Kaynak Bölgeden Göç Etme Nedeni	Göç Edilecek Bölgeyi Belirleyen Nedenler
<i>Ekonomik</i>	☐ Yoksulluk ☐ İşsizlik ☐ Düşük Ücretler ☐ Temel Sağlık ve Eğitim Hizmetlerinin Yokluğu ☐ Çalışma Olanakları ☐ Üretici Fiyatları ☐ Tüketici Fiyatları	☐ Yüksek Ücretler ☐ İstihdam Olanakları ☐ Daha Yüksek Yaşam Standartları ☐ Kişisel ya da Mesleki Gelişim Olanakları
<i>Sosyal ve Kültürel</i>	☐ İnsan Hakları İhlalleri ☐ Etnik, Dini, Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık	☐ Ailenin Yeniden Birleşmesi ☐ Azınlık Grupların Toplu Göçü ☐ Ayrımcılığın Olmaması ☐ Ortak Dil ☐ Kolonyal Bağlantılar ☐ Eğitim İmkânları
<i>Politik</i>	☐ Çatışma, Şiddet Olayları, ☐ Güvenliğin Yokluğu ☐ Zayıf Yönetişim ☐ Siyasi İstikrarsızlık ☐ Ayrımcılık ☐ Çatışma Alanları ☐ Doğrudan Baskılar	☐ Güvenlik ☐ Politik Özgürlük ☐ Politik Teşvikler
<i>Demografik</i>	☐ Nüfus Artışı (Büyüklüğü) ☐ Nüfus Yapısı ☐ Yüksek Doğurganlık Oranları ☐ Hastalıkların Tekrarlanma Sıklığı	
<i>Çevresel</i>	☐ Afet ve Doğal Olaylara Maruz Kalma ☐ Toprak Verimliliği ☐ Yaşanabilirlik ☐ Yiyecek, Enerji ve Su Güvenliği	☐ Toprak Verimliliği ☐ Yaşanabilirlik ☐ Yiyecek, Enerji ve Su Güvenliği

Şekil 2. Göçün nedenlerine genel bakış¹ (Kemal, 2019: 35)

Şekildeki verilere ek olarak konu özelinde Türkiye'deki iç göçe ilişkin nedenlere, "tarım alanındaki gelişmeler" ile "ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi" başlıkları da eklenebilir (Adıgüzel, 2019: 49). Göçler; göç edilen yerin uzaklığına, göçün yöneldiği alanlara ve sürekliliğine göre değerlendirilebildiği gibi göç hareketinin ortaya çıkmasına etkide bulunan faktörlere bağlı olarak farklı şekillerde de ele alınabilmektedir. Göç konusunda araştırmacılar çeşitli ölçütlerden yola çıkarak tür belirleme yoluna gitmektedirler. Göç kararının verilmesi ile göçün seçiciliğine -yani göç edecek kişinin niteliğine- değinen Erder (2015: 7-9); bireysel, kitlesel ve zincirleme göç şeklinde üç farklı göç türü belirlemektedir. Daha geniş bir göç çeşidi çalışması da göçün gerekçelerinden yola çıkılarak tablolandırılmıştır.

¹ Araştırmacının ele aldığı şekil, "uluslararası" boyutuyla en genel faktörlerden oluşmaktadır. "Bölgesel" olarak gerçekleştirilen düzenlemeler tarafımıza aittir.

Şekil 3. Belirli ölçütlere göre göç türleri (Eker, 2008: 21)

Bireysel göç; kişinin göç kararını verme sürecinde özerk olmasıyla farklılaşır. Bu göç çeşidinde daha bilinçli bir göçmen profili bulunmaktadır. Kişi gideceği yerle ve orada geçireceği süreçle ilgili detaylı bir bilgi edinme yoluna gider. Birikimi ve yetenekleri doğrultusunda harekete geçer. Bu göç tipolojisinde göçmen daha akılcı ve rasyonel hareket eder (Erder, 2015: 7). Kentin insanı bireyselleştiren yanı sıra bireysel göçe yönelen insanların daha çok kent kökenli olmasını beraberinde getirir. Dolayısıyla bireysel göç süreçleri kentten kente yönelik bir ağırlığa sahiptir denilebilir.

Toplu (kitlese) göç; her kesimden bireyin göç sürecine katılarak toplu hareket etmesidir. Toplumun genelini ilgilendiren bir nedenden dolayı yaşanan duruma bağlı olarak gerçekleşir. Bireysel boyutta ele alındığında göçte bağlı gerekçeler olumsuzluk ortaya çıkarıyorsa zorunlu göçle de ilişkilendirilebilir. Ulaşım imkânlarının gelişmişliği ile toplu göç arasında bağlantılar bulunmaktadır (Çağlayan, 2006: 76).

Zincirleme göç; kişilerin bağlı olduğu grubun (aile, akraba, komşu, köylü/mahalleli vb.) göç eden bireylerinin etkisi neticesinde ortaya çıkar. Göç eden kişiler çıkış noktasıyla

olan bağlarını koruyarak oluşturduğu etkiyle, diğer bireylerin de göç etme konusunda harekete geçmesine neden olur. Göçe karar veren kimse bu göç türüyle, hedef yerleşim alanındaki imkânlar, göç süreci ve sonrasına yönelik fikir edinerek harekete geçer (Erder, 2015: 8). Konu özelinde de Karadeniz şehirlerinden İstanbul'a göç süreci zincirleme şekilde gerçekleşmiştir. Zincirleme göçle birlikte kente uyum süreci daha entegre bir şekilde gerçekleşmektedir.

Gönüllü ya da *isteğe bağlı göç* sürecinde göç eden kişiler göç kararını kendileri verirler. Daha çok bireylerin isteklerine, tercihlerine bağlı olarak gerçekleşir. Yukarıda bireysel göçle ilgili değerlendirmelerin büyük bölümü bu başlıkta da geçerlidir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara ya da gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yaşanan göç hareketlerinin büyük bir kısmını isteğe bağlı göç kapsamında değerlendirmek mümkündür (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 308; Yalçın, 2004: 15). Çalışma kapsamında değerlendirilen kaynak kentlerdeki insanların büyük kentlere göçü bu kapsamda değerlendirilebilir.

Zorunlu göç ise isteğe bağlı göçün tam tersi bir yapıya sahiptir. Doğal afetler, kaynakların kıtlığı, açlık, kuraklık, iklim değişikliği vb. faktörler zorunlu göçün temel nedenleri biçiminde gösterilmektedir. Günümüz toplumları açısından ise aynı faktörlerle birlikte siyasal istikrarsızlık, etnik ve dinî çatışmalar, ideolojik ve dinî baskılar, ekolojik krizler gibi etkenlere bağlı olarak insanlar zorunlu göçe maruz kalabilmektedir (Özyakışır, 2013: 11-13). Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarla birlikte terör faaliyetlerinin artmasıyla Doğu ve G. Doğu Anadolu'dan gerçekleşen kitlesel göçler, zorunlu göç kapsamında verilebilecek en bariz örnekler arasında yer almaktadır.

Nüfusun yer değiştirme hareketinin devamlılığı ya da geçiciliği de göç sınıflandırmalarında önemli bir ölçüttür. Bu bağlamda, birey yaşamakta olduğu alanı terk ederek başka bir alana tamamen yerleşiyorsa, bu süreç *kesin/devamlı göç* olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte tarım ve hayvancılık faaliyetleri başta olmak üzere, herhangi bir faaliyeti gerçekleştirmek adına belli bir süre için yaşam alanından uzaklaşma ve faaliyet tamamlanınca tekrar asıl yaşam alanına dönme süreci, *mevsimlik* ya da *geçici göç* kapsamında değerlendirilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 309-310).

Göç kavramı sınıflandırılırken iç göç ve dış göç ifadeleri de kullanılmaktadır. Ülke içerisinde gerçekleşen göç hareketiyle insanların mevcut yerleşimlerini terk ederek yine ülke içerisinde bir başka alana yerleşmesine *iç göç* adı verilir. Bununla beraber göç hareketi bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek üzere yönlenebiliyorsa bu kapsamdaki göç

çeşidine dış göç adı verilmektedir. Dış göçlerin nedenleri arasında istihdam, zorunlu hâller ve daha iyi bir yaşam ideali yer alır. Dış göç kapsamında değinilen en önemli göç türü olarak *beyin göçü* gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki iyi eğitim görmüş ve nitelikli nüfusun, daha iyi koşul ve ortamlarda çalışmak amacıyla gelişmiş ülkelere yönelmeleri bu bağlamda ele alınmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 310-311). Benzer şekilde dış göç literatüründen kaynağını alan hukuki bağlamda değerlendirilen göç çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar varış noktasındaki ülkelerin hukuki olarak tanımladığı bir başvuru sürecine dayanıyorsa *yasal göç* şeklinde değerlendirilmekte, herhangi bir hukuki dayanağı olmadan başka bir ülkeye göç gerçekleşmişse bu da *yasadışı göç* şeklinde tanımlanmaktadır.

Göç literatürü temelde göç çeşitleri üzerinden kavramsallaşsa da zikredilen kavramlara bakıldığında temelde bunların uluslararası -dış- göç çalışmalarından hareketle ortaya atıldığı görülmektedir. Dolayısıyla dış göçe göre daha sınırlı bir konuma sahip iç göçle ilgili kavramsallaştırmalar da bölgeler ve şehirler bazında düşünülerek ele alınmaktadır. Çok geniş bir kavram ağına sahip göçle ilgili burada, çalışma özelinde değerlendirmenin yararlı olabileceği düşünülen bazı kavramlar yansıtılmaya çalışılacaktır.

Tarihsel bir olgu olan göçün, günümüzdeki kullanımları daha çok sürgün, tehcir, işgal ve savaş gibi nedenlerle zorunluluk arz eden olumsuz durumlara ilişkin olup modern dünyanın insan hareketliliğini ifadeye yetersiz kalmaktadır. Günümüzde eğitimci, beyaz yakalı ve kalifiye kişilerin yer değiştirme durumunun göç yerine *hareketlilik/mobilite* kavramı ile karşılanması önerilmektedir. Çünkü hareketlilik açık toplumu, yaşam tarzı hareketliliğini yani kısaca iyiliği ve pozitif olmayı çağrıştırmakta; göç ise ilkeliliği, eşitsizliği kısaca istenmeyen kötü durumlara atıfta bulunmaktadır (Castles, 2008'den akt. Adıgüzel, 2019: 13-14). Kavramlara yüklenen anlamlar yaşanan toplumsal ve kültürel değişimlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Göç literatüründe bu türden farklılaşmalara rastlamak mümkündür.

Kavramsal bakımdan değinilecek son konu göçün kalkış ve varış noktasıyla ilgilidir. Özellikle hemşehriliğe odaklanılan çalışma boyunca sıkça kullanılacak göçün her iki yönünü de belirtmek amacıyla köken kent ve hedef kent kavramları önemlidir. İç göçle ilgili olarak kalkış noktası *köken kent*, varış noktası ise *hedef kent* şeklinde nitelendirilmektedir. Çalışmada Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize köken kenti; İstanbul ise hedef kenti ifade eder. Köken kent yerine *kaynak kent* ifadesi de kullanılabilir.

Bu kavramların yanı sıra göçe dair olguların değişimine ve çeşitlenmesine bağlı şekilde ortaya çıkan yeni durumları ve statüleri tanımlamak için de kavramlar geliştirilmektedir. Özellikle uluslararası göçe ilişkin çalışmalarda kullanılan (mülteci, uluslararası koruma, sığınmacı, şartlı mülteci, diaspora, asimilasyon, entegrasyon, transit ülke vb.) ancak sınırlılık dolayısıyla yukarıda değinilemeyen birçok kavram bulunmaktadır.

1.1.1.3. Göç Çalışmaları ve Yönelimler

Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, ekonomi, hukuk, tarih, coğrafya, folklor gibi birçok alanda göçle ilgili çalışmalar ortaya konulmaktadır. Disiplinlerarası bir ortak çalışma alanı olan göçle ilgili araştırmalar daha çok sosyoloji merkezlidir. Böylesine kompleks bir konuda olguları tek bir göç yaklaşımıyla değerlendirmenin yeterli olmayacağı dile getirilmiş, kapsamlı bir çerçeveden bakış açısı sağlayacak 'sosyal dönüşüm' kavramı odağında araştırmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Castles, 2010: 1569-1575).

Göçle ilgili ilk bilimsel çalışmayı gerçekleştiren, aynı zamanda ilk göç teorisini de ortaya atan isim olan Ernest G. Ravenstein, coğrafyacıdır. 1885'te yayımlanan çalışması, İngiltere'nin nüfus istatistiklerine dayalı olarak oluşturulmuştur. Sanayileşmenin bir sonucu şeklinde meydana gelen göç ve akabindeki kentleşme süreciyle yeni toplumsal dinamikleri tespit etmeye çalışan ilk sosyologlardan Comte, kırsal yerleşimlerden kopup gelen köylülerle birlikte beliren karmaşaya bir çözüm üretme amacı taşımaktadır. Durkheim'ın ortaya koyduğu organik dayanışma, kentte meydana gelen iş bölümü temelinde bir kavramsallaşmadır. Toprağa bağlı köylülerin hızlı bir şekilde ve zorla iş gücü piyasasına sürüklendiğini ifade eden K. Marks'ın yaklaşımı ise eleştireldir (Adıgüzel, 2019: 11).

20. yy.a gelindiğinde hızla sanayileşen Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nda iş gücünün önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Dolayısıyla savaş sonrası düzende ihtiyaç duyulan iş gücü, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden sağlanan misafir işçilerle giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye de bu kapsamda 1960'lardan itibaren nüfusunun önemli bir bölümünü Avrupa'ya işçi olarak göndererek Avrupa'da göç konusunda yaşanan gelişmelerin bir tarafında yer almıştır.

Dünyada göç çalışmalarına dayanak oluşturan olgular Türkiye'de de benzer bir gelişim çizgisi izlemektedir. Nitekim sanayileşmenin etkisiyle kırsalda ortaya çıkan işsizlik (atıl iş gücü), Türkiye'de iç göçün başlangıcının ve ilk dönem göç çalışmalarının odağını

oluştururken, küreselleşmenin neden olduğu sonuçlar ise yabancı göçünün çalışmalarındaki yönelimi şekillendirdiği görülmektedir.

Göç çalışmalarıyla ilgili literatürün üzerinde durduğu konulardan birisi de göç eğilimleridir. Dünyada göç eğilimleri farklı dönemlerde farklı dinamikler ekseninde şekillenmektedir. 1980 sonrasında küreselleşmenin etkisi, savaşlar, doğal afetler vb. nedenlerle göç edenlerin sayısı sürekli artmaktadır. Bu konuda gerçekleştirilen çalışmalarda bazı eğilimler saptanmıştır. Buna göre göç hareketlerinin güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, sömürülen ülkelerden sömüren ülkelere, küçükten büyüğe, fakirden zengine, kırdan kente gibi bir yön kazandığı belirtilmekte (Adıgüzel, 2019: 23); *göçün küreselleşmesi* (göç veren ülkelerin çeşitliliği), *göçün hızlanması* (göç hacminin artması), *göçün farklılaşması* (mülteci, sığınmacı vb. farklı göçmen profillerinin belirmesi) ve *göçün kadınsılaşması* (kadının geçmişe göre göç sürecine daha fazla dahili) olarak dört temel göç eğilimi saptanmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 14).

Türkiye’de göç çalışmalarının kamu, özel sektör ve STK boyutunda kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Akademik anlamda esasında ilk yapı 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Nüfus Etütleri Enstitüsü adıyla kurulmuş olsa da üniversitelerde doğrudan göçe odaklanan araştırma ve uygulama merkezleri 2000’li yılların başından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Bunlar içerisinde ilki 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde kurulan Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin yanı sıra Prof. Dr. M. Murat Erdoğan öncülüğünde kurulan Hacettepe Üniversitesi’nde Siyaset ve Göç Araştırmaları Merkezi (HÜGO) 2011 yılından bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. HÜGO, Türkiye’de özel olarak yurt dışındaki Türkiye kökenliler konusunda düzenli ve sürekli alan çalışmaları yapan akademik bir kuruluş olarak 2011’deki kuruluşundan bu yana çok sayıda çalışma gerçekleştirmiştir (Erdoğan, 2015: 131). Ayrıca göç araştırmaları, doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarında desteklenen konular arasına girmiştir. Yayımlanan akademik dergilerle birlikte kurumsal çalışmalarını kamuoyuyla paylaşan dergi ve bültenlerin de sayısı her geçen yıl artmakta; akademik boyutta yerel yönetimler ve ilgili kurumlar iş birliğiyle sempozyum, konferans türünde bilimsel etkinlikler düzenlenmektedir.

Türkiye’nin göç konusunda kurumsal deneyimi yurt içindeki göç olgusundan ziyade yurt dışındaki vatandaşlardan kaynağını alır. Yurt dışında yaşayan 6 milyon dolayındaki T.C. vatandaşıyla irtibatlar farklı kurumlar üzerinden sürdürülmektedir. Kültür ve Turizm

Bakanlığına bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar ve Cumhurbaşkanlığına bağlı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) başkanlıkları aracılığıyla yurt dışındaki vatandaşlarla ve Türk kültürüyle yakından ilişkili millet ve toplumlarla temas kurulmaktadır. 2016 yılında kurulan Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye adına yurt dışında eğitim kurumları açmaktadır. Yunus Emre Enstitüleri aracılığıyla yabancılara Türkçe öğretimi ve Türk kültürünü tanıtım anlamında eğitim faaliyetleri farklı ülkelerde sürdürülmektedir. Göç çalışmalarıyla ilgili yurt içindeki kurumsallaşma çabaları, 2013 yılında Türk göç hukukunun oluşmasında ilk adım olarak görülen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile görünürlük kazanmıştır. Bu kanun nezdinde İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurularak tüm il ve ilçelerde örgütlenmeye başlamıştır.

1.1.1.4. Temel Göç Kuramları

Göç teorileri, tarihsel bir şekilde dünyadaki ekonomik ve politik gelişmelerden etkilenerek oluşturulmuştur. 1960'lı yıllarda ortaya atılan neo-klasik göç teorilerinde dayandırdıkları iktisat modellerinin bir yansıması olarak 'bireysel faktörler' öne çıkarılarak analizler geliştirilmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler olumsuz bir tablo ortaya çıkarmış, eşitsizlikler sorgulanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise küreselleşmeye ve teknolojik gelişmelere bağlı iletişim ve ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi neticesinde göç olgusu karmaşık bir görünüm sergilemeye başlayarak kültür, aileler, etnik gruplar ve ilişki ağlarının da göç analizine katılması söz konusu olmuştur (Güllüpinar, 2012: 53-84; Develi, 2017: 1344).

19. yy.da endüstrileşmeyle birlikte gelişen iş imkânları ve ulaşım ağları, insanları Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Amerika'ya doğru yöneltmiştir. Böylece milyonlarca insan daha iyi bir hayat için mevcut yaşamlarından vazgeçip başka yerlere göç etmiştir. Bu süreçte çalışmasını ortaya koyan Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* başlıklı iki makalesinde yedi göç kanunu belirlemiştir. Bu kanunun başlıkları; "göç ve mesafe, göç basamakları, yayılma ve emme süreci, göç zincirleri, doğrudan göç, kır-kent yerleşimcileri farkı, kadın-erkek farkı" şeklindedir (Yalçın, 2004: 22-25; Adıgüzel, 2019: 24-27). Ravenstein belirlediği bu başlıklarda göç olgusunu bir süreç dahilinde ele almış ve iç ve dış mekanizmalar şeklinde işlemiştir (Jackson, 1986'dan akt. Çağlayan, 2006: 71). Sanayileşmenin başlangıcı dünyada bugünkü manada kentlerin kuruluşunun başlangıcını oluşturmaktadır. Ravenstein'in

ortaya koyduğu kuramın temeli döneminin endüstrileşme ve kentleşme olguları üzerine kurulduğu açıktır.

İkinci göç kuramı Everett Lee'ye aittir. Everett Lee, 1966'da yayınladığı *Bir Göç Teorisi (A Theory of Migration)* adlı makalesinde, geçen zaman içerisinde yapılan göç çalışmalarının Ravenstein'in göçün demografik boyutuna değinen çalışmasına atıfta bulunduğunu eleştirmiş ve göçmenin göz ardı edilmeden göçe odaklanması gerektiğini savunmuştur (Todaro 1980'den akt. Çağlayan, 2006: 72). Lee'nin kuramında göç düşüncesinin belirmesinde yaşanan ve gidilecek yerle ilgili itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, "yaşanan yerle ilgili, gidilmesi düşünülen yerle ilgili, işe karışan engeller ve bireysel faktörler" temelinde şekillenmektedir (Yalçın, 2004: 30). Göç araştırmalarında sıklıkla atıfta bulunulan bu kuramın işaret ettiği itici-çekici faktörler; yaş, cinsiyet, eğitim, ırk vb. ölçütlerden etkilenecek bireyden bireye ve toplumdaki topluma farklılık gösterebilmektedir. Türkiye'deki göç ve kentleşme çalışmalarında "*köyün iticiliği ve kentin çekiciliği*" temelinde bu kuramdan oldukça fazla yararlanılmıştır.

Bir kuram boyutunda olmasa da belirlediği tipolojiyle alana katkı sağlayan bir diğer çalışma 1958 yılında *Genel Bir Göç Tipolojisi (A General Typology of Migration)* adıyla W. Petersen tarafından ortaya konulmuştur. Petersen çalışmasında göçleri ilkel, zoraki, serbest ve kitlesel olmak üzere dört ana başlıkta ele almıştır. Öncü göçmenler göç ettikleri ülkelerdeki hayat tarzı ve kazançlarını geldikleri yerdeki kişilere de anlatarak bir göç dalgası yaratırlar (Adıgüzel, 2019: 28-29). Çalışmada vurgulanan kitlesel göç saptaması önemlidir. Çünkü daha sonra zikredilecek zincirleme göççe yönelik ilk saptamalar bu araştırmada yer almaktadır.

Ekonomik temelli göç kuramları, göç üzerine yapılan ilk sistematik teoriler olarak zikredilmektedir. Bu kuramlar, emek piyasasındaki arz ve talep arasındaki farkın ülkelere ya da bölgelere göre değişmesi esasına dayanır. *Neo-Klasik Ekonomi Kuramı*'nda kısıtlı emek piyasasına sahip ülkelere ücret düzeyleri daha yüksek olduğu için emek fazlasına sahip bölgelerden bu ülkelere emek göçü gerçekleşmektedir (Adıgüzel, 2019: 30). Oded Stark tarafından geliştirilen *Yeni Ekonomi Kuramı*'na göre ise, az gelişmiş ülkelerdeki aile bireylerinin göç sürecine dahil olmasıyla aile gelirini artırması hedeflenmektedir. Türkiye'den özellikle Avrupa'ya gerçekleştirilen işçi göçleri bu kurama örnektir. İlk dönem işçiler, memleketlerindeki ailelerinin ekonomik olarak desteklenmesini sağlamış ve yatırım yapma imkânları geliştirmişlerdir. M. J. Piore tarafından 1970'li yılların sonunda geliştirilen *İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı*'na göre, kapitalizm varlığını

sürdürebilmek için sürekli olarak olumsuz koşullarda düşük ücretlerle çalışacak göçmen iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu iş gücü piyasasının birinci sektöründe sermayesi yoğun işler, sigorta, sendika gibi sosyal güvenceye sahip yerli işçiler bulunur. İkinci sektörde ise yerli işçilerin rağbet etmediği vasıfsız, sosyal sigortası bulunmayan işlerde çoğunlukla göçmenler bulunmakta, iki sektör arasında ayrışma meydana gelmektedir (Güllüpınar, 2019: 106-110). Türkiye'nin son yıllarda aldığı yabancı göçün neticesinde vasıfsız durumda bulunan yabancıların düşük ücretlerle sigortasız olarak çalıştırılmaları Türkiye'deki nitelikli aktif iş gücünün işsizliğinin artmasına neden olmaktadır. Türkiye'de son yıllarda yaşanan gelişmeler bu kuramın yaklaşımları neticesinde şekillenmektedir.

Sosyo-kültürel göç kuramları içerisinde ise *Denge Kuramı*, *Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı*, *Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı* ve *Göç Sistemleri Kuramı* bulunmaktadır. Modernleşme Okulu düşünürlerince geliştirilen Denge Kuramı az gelişmiş/gelişmemiş ülkelerden sanayileşmiş ülkelere gerçekleşen göçler bir tür denge sağlamaktadır. Dengesizlikleri giderici özelliklerin öne çıkarıldığı bu kuramda göçe atfedilen değerlendirmeler olumlu olmasına karşın, daha sonraki çalışmalarda göçün gelişmemiş ülkelerdeki dengesizlikleri artırdığı görülmüş ve eleştirilmiştir (Çakır, 2011: 135-136).

Bağımlılık Okulu düşünürleri tarafından geliştirilen *Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı*'nda dünya, merkez ve çevre olmak üzere iki parçalı olarak kurgulanmıştır. Kuramın temel dayanağı, kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelerden ham madde ve ucuz iş gücü çekip onların ekonomilerini kendilerine bağımlı hâle getirirler. Merkezler gelişmişliklerini korurken çevrenin dengesizlikleri ve eşitsizlikleri devam etmektedir. (Yalçın, 2004: 35-40). Ülkeler arasında geliştirilen bu kuram daha sonra şehirler arası mikro yapılarda da uygulanmış hatta sosyal ve siyasal değişimi saptamada sosyal bilimlerin başvurduğu bir yöntem hâline gelmiştir. Merkez ve çevre yaklaşımı Türkiye'deki göç çalışmalarında kent merkeziyle periferisindeki gecekondu bölgeleri bağlamında sıkça değerlendirilmiştir.

Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı'nda ise göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde ortak köken, akrabalık ve dostluk bağları gibi kişiler arası bağlar yoluyla göçün maliyet ve risklerini en aza indirdikleri savunulmaktadır. Teoriye göre öncü göçmenler, yerleştikleri ülkelerle göç ettikleri yer arasında ilişkileri sürdürerek iki coğrafyayı birbirine bağlarlar. Bu ilişki ağları göçü hızlandıran ve yaygınlaştıran bir özelliğe sahiptir (Adıgüzel, 2019: 33). Göçmen ilişkileri ağının Türkiye'deki özgün karşılığı tam anlamıyla hemşehriliktir.

Kente göç düşüncesinin olgunlaşmasından göç süreci sonrasında kentte barınma, iş bulma ve tutunma süreçlerinin her aşamasında hemşehrilik ilişki ağının önemli bir belirleyiciliği bulunmaktadır. Hemşehrilik, kaynak kent ve hedef kent arasındaki ilişkilerde köprü işlevi görerek bir ilişki ağı oluşturur.

Son olarak değerlendirilecek kuram *Göç Sistemleri Kuramı*'dır. İki ya da daha fazla ülkenin ekonomik ve politik temelli olarak geliştirdikleri bir anlaşmayla karşılıklı göçmen değişimine dayanır. Bu kurama göre göç hareketliliğinde coğrafi yakınlık bir zorunluluk olarak ele alınmamaktadır. Ülkelerin ekonomik ve politik ilişkileri doğrultusunda bir çerçeve çizilir. Koşullar geliştikçe ve değiştikçe göç dengesinden dalgalanmalar yaşanabilir ve ülkeler göç sisteminden ayrılabilir ya da sisteme dahil olabilirler. Bu kuramın ortaya koyduğu önemli gelişmelerden biri göç artık doğrusal, tek yönlü, itme-çekici yönden ve sebep-sonuç hareketi olarak değil; döngüsel, birbirine bağımlı, giderek karmaşık bir yapı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Mabongunje, 1970'ten akt. Akyıldız, 2016: 150). Bu kuram dünya sistemleri kuramı ile ağ kuramı arasında bir geçiş kuramı şeklinde bir yapıya sahiptir.

1.1.2. Kent ve Kentleşme Olgusu: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Birlikte yaşama kültürünün bir göstergesi olan kent, tarihten bugüne uzanan gelişim ve değişim çizgisiyle insanları ve toplumları şekillendirmektedir. Kent -hiç şüphesiz- günümüz toplumsal ve kültürel değişiminin mekânı ve en önemli dinamiğidir ve henüz bir alternatifi çıkmadığı için bu konumunu gelecekte de sürdürecektir. Kentle ilgili çalışmalar, göç meselesinde olduğu gibi sosyal bilimlerin en önemli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kentle ilgili tanımlama ve yaklaşımlar bu olgunun farklı boyutlarına odaklanan oldukça çeşitlilik arz eden bir görünüm sergilemektedir.

1.1.2.1. Kent Tanımı ve Yorumlar

Robert E. Park, kentin fiziksel boyutundan evvel gelenekler, âdetler, yaşantılar toplamı olduğuna dikkat çekerek kentin bu görenekler ve geleneklerden miras alınan ve aktarılan tutumlar ve duygular alanı olduğunu vurgulamaktadır (1925'ten akt. Alver, 2019: 24). M. Weber ise kenti, "sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibarıyla ticaret ve alışverişle kazandıkları yerleşim yeri" biçiminde iktisadi yönüyle tanımlar (2012: 88).

Lewis Mumford'a (2019: 44) göre ise kent, başlangıcından itibaren uygarlığın mallarını depolayıp nakletmek için özel olarak donatılmış, asgari alandan azami biçimde

yararlanılacak ölçüde yoğunlaştırılmış bir bütün olmakla birlikte “aynı zamanda giderek büyüyen bir toplumun ve ona ait toplumsal mirasın değişen ihtiyaçlarına ve karmaşıklaşan biçimlerine yaşam alanı tanıyacak yapısal genişlemeleri gerçekleştirme gücüne sahip bir yapı” şeklinde betimlenmektedir.

Cansever’e (2014: 125) göre kent “toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir.” Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insanlar ve toplumlar, inançlarından, dinden hareket ederek belirlerler. Alver’e göre (2019: 12) kent, “Toplumsal hayatı uzlaşma, kültürlenme, çatışma, çelişki, adalet, eşitlik yahut eşitsizlik, baskı etrafında bütün yalınlığıyla yansıtan bir aynadır.” Farklı yönlerde odaklanan kent üzerine birçok tanımlama mevcut olmakla birlikte daha kapsamlı bir tanım Hüseyin Bal’a aittir:

Sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden yönetsel kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumdur (Bal, 1999: 23).

Bilimsel araştırmalar ilk insanların avcı-göçebe bir yaşam tarzına sahip olduklarını ortaya koymuş, kent olgusunun şekillenmesinde ise yerleşik düzene geçişin önemi vurgulanmıştır. Kent ile tarım arasında bir bağlantı olduğu muhakkaktır. Tarımsal faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bölgelerde ilk kentlerin ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Yerleşik yaşam ve tarım büyük bir devrim ortaya koydu. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için arayış içerisinde olduğu bir süreçten verimliliğin sağlanmasıyla insanlık tarihi bakımından devrim olarak nitelenen bu yeni sürecin temel dinamiği ‘artı ürün’dü. Ekonomi, ticaret, nüfus, toplumsal ve kültürel yaşam artı ürün vasıtasıyla gelişmeye ve şehirlerin yaygınlaşmasına katkı sağladı. Tuna (2019: 39-43), ilk şehirlerin Mezopotomya’da, daha sonra Nil Vadisi’nde, sonra da Hint ve Çin’de ortaya çıktığını; bu şehirlere bağlı şehirlerin ise ilişki alanlarının genişlemesi, ihtiyaçların ve temin biçimlerinin çeşitlenmesiyle şekillendiğini belirtmektedir. Kentin Batı dünyasındaki gelişim süreci ise, Doğu’daki zenginliklere erişmek için deniz yolunun kullanılmasıyla başlar. Bu nedenle Batı’da ilk kent örgütlenmeleri deniz kenarlarında, ulaşım elverişli noktalarda yer almıştır. Batı ile Doğu arasındaki bu ilişki ve ticari güzergâhlar, yeni keşiflerin ardından sanayi devrimiyle birlikte Doğu’nun zenginliklerinin Batı’ya

nakledilmesini sağlayacak ve bu birikimle birlikte Batı'nın bugünkü 'modern kent'i inşa edilecektir.

Kentlerin oluşum süreciyle ilgili tarım ve yerleşiklik ilişkisinin yanı sıra farklı yaklaşımlar da geliştirilmiştir. F. d. Coulanges, şehrin kuruluşunda din faktörünün tayin edici olduğunu, Maitland ise güvenlik ihtiyacına bağlı olarak kentin temelinde garnizon ya da kalenin bulunduğunu iddia etmiştir. Sanayileşme, kentleşme konusunda önemli bir aşamadır. Bu aşamadan sonra kent araştırmaları, 'sanayi öncesi' ve 'sanayi sonrası' şeklinde ikiye ayrılmıştır. 19. yy.da Avrupa'da İngiltere ve Galler'de ortaya çıkan Manchester, Leeds, Scheffield gibi ilk endüstri kentleri köylerin şehre dönüştüğü bölgeler olmuştur. Endüstriyel üretim için gerekli olan su ve kömür kaynaklarına yakın olan yerleşimler sanayi kenti olarak gelişmeye başlamıştır. Birinci ve ikinci dünya savaşları dönemlerinde kentleşme süreci yavaşlasa da sanayileşme hızlı bir kentleşme süreci başlatarak tüm dünyada büyük bir dönüşümün gerçekleşmesine vesile olmuştur. Küreselleşme bu dönüşüme daha farklı bir boyut kazandırarak Batı kentleri ile Batılı olmayan kentler arasındaki farkları büyük oranda azaltmış; görece homojen bir tüketim kültürünün oluşmasıyla dünyanın koskoca bir 'global kent'e dönüştüğüne dair yorumlar yapılmıştır (Canatan, 2019: 80-90).

Kentle ilgili tanımlama ve yorumlarda üretim özelliği, nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, heterojenlik ya da çok işlevlilik, bütünleşme (Erkan, 2002: 17) gibi birçok değişkenin yanı sıra kentin imgesel yönü, yapısı, yaşamı ve siyaset gibi değişkenler de bulunmaktadır.

Kimlik, yapı ve anlam kent imgesinin üç bileşenidir. Bu üç bileşen bir arada bulunarak kent imgesini ortaya çıkarır (Lynch, 2018: 8). Kentin oluşumunda fiziki çevrenin önemi ortadadır, ancak bütün özelliklere anlam veren, onları toplumsal ve kültürel bir olgu hâline getiren insandır, toplumdur, hayattır. Dolayısıyla kentler bir inanç, kültür, dünya görüşü, strateji, felsefe ve vizyon ile kurulurlar. Buradan hareketle kentler basit bir taş ve beton meselesi değil, bir imgeler bütünüdür (Alver, 2019: 24-26). Bu imgeler kültürel kodlar etrafında belirlenmektedir (Özdemir, 2012: 105-121).

Lynch'e göre (2018: 5), kent karmaşık bir toplumun güçlü bir sembolüdür. Kentler, kültürel ve toplumsal değişimlerin mekânıdır. Farklı kimlikleri, sınıfları, meslekleri, gelenekleri barındırma ve içselleştirme özelliği taşır. Fiziki bakımdan her dönemde var olmakla birlikte her kuşağın kent algısı ve yaşamı birbirinden oldukça farklıdır. Dolayısıyla her dönem sorunlarıyla, işlevleriyle ve kültürüyle kendi kentini yeniden yaratır.

Sennett'e göre (2002: 20), kentsel yaşamı belirleyen en önemli unsurlardan biri 'yabancı'dır. Kırsalda herkesin tanıdığı bir çevrede yaşayan kişi, kentin kalabalıklığının içerisinde saklı kalabilir. Aynı zamanda kentte bireyselleşme ve birliktelik bir aradadır. Bir aradılığı besleyen cemaatler, vakıflar, dernekler, akrabalıklar, arkadaşlıklar, komşuluk ve hemşehrlik gibi çeşitli ilişki biçimleri güçlü bir dayanışma duygusu meydana getirir.

Kentsel yaşamın organizasyonu için daha fazla insan gereklidir. Bu insanlar örgütlü bir yapıda iş birliği içinde hareket ederek kentin ahengini yakalama gayreti gösterir. Kentte yaşam yoğun ve yorucudur, tempo hâkimdir; yaşam sürekli bir akış içindedir. Herkes bir yere yetişme telaşında, durmak bilmeyen bir hareketlilikle yaşamını sürdürür. Zaman yönetimi, kentlerde tutunmanın ve başarılı olmanın yeni unsurları arasındadır.

Kent, farklıların ve ötekilerin mücadele alanıdır. Siyaset bu mücadelede önemli bir yere sahiptir. Akın'a (2019: 334) göre, siyasetin en önemli özelliklerinden birisi grupların haklarını talep etmeleri ve gerektiğinde meşru yollarla haklarını kazanmak için mücadeleye girişmeleridir. Öteki olduğunu düşünen ve toplumdaki dışlanan kesimler, kenti siyasal mücadeleleri için bir imkân olarak görmüşlerdir. Kentteki değişimin başrolünde siyaset mekanizması yer alır. Siyasetin elinde kentler, iktidar mücadelelerinin sahnesi hâline dönüşür. Siyaset, iktidarı ele geçirebilmek için başlı başına bir organizasyonlar toplamı olan kentte örgütlenerek varlığını meşrulaştırma yolunu seçer. İktidarların elinde hâkim ideolojilerin politikaları doğrultusunda kentler düzenlenir. Böylece iktidarlar; sokaklar, caddeler, meydanlar, binalar ve her türlü fiziksel mekânlar aracılığıyla insana ve topluma meşruiyetlerini benimsetme ve içselleştirme amacı taşırlar. Bu yüzden kentler sürekli olarak yeniden kurgulanır. Her yıkım ve yeniden inşa süreci kent belleğini de yerle bir ederek kuşaklar arası sürekliliğe balta vurur.

1.1.2.2. Kent ve Kentleşmeyle İlgili Kavramlar

Kentle ilgili yukarıdaki tanımlama ve yorumlama girişimlerinin devamında kent araştırmaları sırasında geliştirilmiş ve literatürde sıkça kullanılan bazı kavramlar da burada ele alınacaktır.

'Kentleşme², kent araştırmalarında en sık kullanılan kavramlardan biridir. Olgusal bir kavramın ötesinde, bir yerleşimin kent olma serüvenini işleyen, süreç ifade eden bir kavramdır. Kentleşmeyle ilgili en kapsamlı tanımlama Ruşen Keleş'e aittir: "*Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve*

uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir” (Keleş, 2002: 21-22). Temelinde sanayileşmenin bulunduğu Batılı modernleşme, sanayi devriminden önce var olan kentleri kendi dinamiği etrafında bir kentleşme sürecine sokarak bugünün kentlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sıkça kullanılan bir diğer kavram ise ‘kentleşme’dir. Kentleşme mekânsal bir düzlemdeki değişim sürecini ifade ederken kentleşme, insan ve kültür boyutunda kendini gösteren bir değişme sürecine odaklanmaktadır. Kentleşme tecrübesi sonucunda yaşanan toplumsal değişimin, insanların davranışlarında ve diğer insanlarla ilişkilerinde, ahlaki yargılarında zihniyet ve hayat tarzlarında belirli değişikliklerin yaratılması sürecidir (Keleş, 1980’den akt. Bal, 1999: 34). Bir diğer ifadeyle kentleşme, kent kültürüne ait değer, davranış ve tutumların benimsenmesidir (Güneş, 2016: 149).

Oldukça uzmanlaşmış bir iş bölümünü, toplumsal yaşamdaki araççılığın gelişmesini, akrabalık ilişkilerinin zayıflamasını ifade eden ‘kentli yaşam tarzı’ kavramı, gönüllü birliklerin çoğalmasını, normatif çoğulculuğu, sekülerleşmeyi, toplumsal çatışmaların artışı ve kitle iletişim araçlarının gün geçtikçe daha önemli bir rol oynamasını kapsamaktadır (Marshall, 1999: 400).

Buraya kadar ele alınan -kentleşme, kentleşme ve kentli yaşam tarzı- kavramlar, modernleşmeci bakış açısının kent çalışmaları literatürüne kazandırdığı kavramlardır. ‘Kent’ ismine eklenerek fiil yapma eki ‘-IAş’ ile türetilen yeni kavramlar hem süreci hem beklentiyi, aynı zamanda da yeni bir duruma geçişi ifade etmektedir. Bu bakımdan kavramsallaştırma -ya da çeviriye bile çeviriye yüklenen anlam- sorunludur. Kenti merkeze alarak onun etrafına eklenen yapısal ve toplumsal değerlerin dönüşümüne yönelik beklentinin bilimsel tarafını temsil eden bu bakış açısı, kentleşmenin ya da kentleşmenin muhatabı olan kesimi doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuzlamaktadır. Nitekim kent politikalarına ve siyasete de referans olan bu yaklaşım, sürece yönelik streotipleşmeyi/kalıplaşmayı da beraberinde getirmiş, toplumsal farklılıkların derinleşerek sağlıklı politikaların geliştirilmesini geciktirmiştir.

Nitekim kırdan kente göç sürecinde gecekondü bölgelerine gelen ve uzun yıllar bu bölgelerde yaşayan insanların kentleşme süreçleri, teorik açıdan beklenen ‘kentle bütünleşme’yi sağlamamıştır. Bu çalışmanın da temel dayanağı olan ve bazı araştırmalarda da gösterildiği üzere hemşehrilik ve akrabalık gibi ilişki biçimleriyle

insanlar, kırsaldaki yaşam tarzını kentte sürdürmeye devam etmişlerdir. Özellikle hemşehrilik kentleşme sürecinde erimemiş, yok olmamış, aksine giderek pekişmiştir (Aslanoğlu, 2000: 100-101).

Kentin yapısına yönelik ortaya atılan *kent dokusu* kavramı, “bir kentin sanayi, ticaret, yerleşim alanı, dinlenme, iş yerleri vb. bölümlerinden oluşan bütünlüğü kullanım biçimi; kent kültürü, “*kentleşmeyle birlikte oluşan kültür, kente yaşayanların sahip oldukları değer-norm sistemi, davranış kalıpları, maddi ve maddi olmayan yaşam biçimi*” olarak tanımlanmaktadır (Nacak, 2019: 103; Bal, 1999: 307).

Kent imgesi kavramı, insanın yaşadığı ya da bulunduğu kentle ilgili zihninde beliren izlenimlerle ilgilidir. Bu isimle müstakil bir çalışmanın da sahibi olan K. Lynch, bir imgenin kimlik, yapı ve anlam gibi bileşenleri içerdiğini ileri sürerek kent imgesinin, nesnelere tanımlamaya, ayırt etmeye ve bireyin zihninde meydana getirdiği anlamları belirlemeye yaradığını belirtir. (2018: 8-9).

Türkiye’de kentleşme süreciyle birlikte en önemli gösterge olarak ortaya çıkan gecekondular kavramı, hukuki tanımıyla “*başkasının arazisi üzerinde hukuk ve imar düzenine aykırı yapılan konut*” anlamı taşır. Dolayısıyla gecekondulaşma mevcut hukuk, imar ve mülkiyet düzeninin konut ihtiyacını karşılayamadığı durumda halkın söz konusu ihtiyaç için ürettiği çözümü ifade eder (Kömürcüoğlu, 2016: 121). Benzer yapılaşmalar farklı ülkelerde farklı isimlerle nitelendirilse de bu manada Türkiye’de kendi kültürel çizgisinde bir olgu olarak gelişen gecekondular kavramı, ‘gece+kondular’ kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş, ‘kon-’ fiilinin göç sürecine dair kültürel arka planını gün yüzüne çıkarmıştır. Gecekondular kavramı, kelimenin yapısı ve içerdiği anlam itibarıyla Türk kültürüne ait özgünlük damgasını taşımaktadır.

Gecekondular sağlıklı bir kentleşmenin göstergesi değilken apartmanlar kentleşmenin doğru bir istikamette olduğu izlenimi uyandırmıştır. *Apartmentlaşma* aslında kent merkezlerinin çeperlerinde yeni yerleşim yerlerinin oluşmasına da neden olmuştur. Bunlara, konforları ve geçimleri kent merkezine bağımlı olan konut semtleri olarak *banliyö* kavramı da eklenmiş (Giddens, 2000: 512) ancak bu kavram Türkiye’deki kent çalışmalarında (bu tip alanların azlığı nedeniyle) pek tercih edilmemiştir. Üstelik bu kavrama karşılık geliştirilen *yörekent* kavramı da çalışmalarda rağbet görmemiştir.

Kentsel yenilenme/yenileşme kavramı, kenti ve kent insanını içine alan kent kültürünün ve yaşamının yeniden canlandırılmasını öngören, kentleri günün değişen koşullarına

daha iyi yanıt verebilecek duruma işaret eden bir yaklaşımdır (Güneş, 2016: 150; Keleş, 1980: 74). Kent merkezlerini/mezdanlarını çevreleyen yapılara yönelik uygulanan estetik rötuşlar, tarihi yapıların restorasyonu, gecekonduların ortadan kaldırılıp modern yapıların inşası kentsel yenilenme örnekleridir. Tarihsel olarak 'yeniden inşa, yeniden canlandırma, yeniden geliştirme, yenileşme' gibi dönemin hâkim anlayışını yansıtan kentsel yenilenmenin yerine günümüzde 'kentsel dönüşüm' kavramının kullanıldığı bilinmektedir (Nacak, 2019: 113-114).

Son dönem kent araştırmalarının yoğunlaştığı kavramlar ise 'kentsel/mekânsal ayrışma', 'kentsel/mekânsal eşitsizlik', 'kentsel dışlanma' ve 'kent yoksulluğu'dur. Küreselleşme sürecinin göstergesi olarak aynı kent içerisinde sosyo-mekânsal ayrışmalar meydana gelmiş, bir yanda yaşam standardı yüksek lüks ve güvenli konut alanları, ticaret ve AVM'ler yükselirken diğer yanda sağlık, ulaşım, eğitim gibi temel kentsel hizmetlerden yararlanamayan kesimlerin yaşadığı bir görünüm söz konusu olmuştur. Mekânsal ayrışmadan olumsuz etkilenen nüfus kentsel dışlanmaya maruz kalmış biçimde kabul edilir ve bu mekânlarda yaşayanlar da kent yoksulları olarak tanımlanır (Güneş, 2013: 265-329). Kentsel ayrışma kentsel eşitsizliği, kentsel eşitsizlik dışlanmayı, bütün bunlar ise kent yoksulluğunu üretmektedir. Kentsel/mekânsal eşitsizlik mekânsal ayrışmadan daha çok ekonomik sermayenin dağılımı konusunda farklılaşmaktadır (Nacak, 2019: 110). Küreselleşme ve kapitalizm kentleri dönüştürdükçe içerisinde barındırdığı toplulukları da farklı ekonomik ve sosyal kategorilere ayırmaktadır.

Son olarak 1967 yılında ilk kez H. Lefebvre tarafından kullanılan ve daha sonra D. Harvey tarafından geliştirilen *kent hakkı* kavramı ise kentin, kendisine yönelik her türlü müdahaleyi gerçekleştirenlerden ve kendisini şekillendirme tasarrufunda bulunanlardan daha fazla kentlilere ait olduğuna işaret eder ve kentleşme sürecini yeniden şekillendirmek için kolektif bir gücün kullanımına dayanır (Harvey, 2008'den akt. Mutlu ve Batmaz, 2013: 72). Kent ve kentleşmeye yönelik kavramlar sosyal bilimlerdeki çalışmalarda üretilmeye devam edecektir. Çünkü kent sürekli düzen oluşturulması beklenen, üzerindeki araştırmaları devamlı kılacak karmaşık bir yapıya sahiptir.

1.1.2.3. Kent Kuramları ve Yaklaşımları

Kent araştırmaları, merkezinde mekân ve toplumsal süreç arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir metin olarak okunabilir (E. Özdemir, 2019: 120). Bu başlık içerisinde öncelikle klasik toplum kuramcılarının kentle ilgili ortaya koydukları ve daha sonra oluşacak kent kuramlarını etkiledikleri önemli araştırmacıların yaklaşımları ele alınacaktır. Daha sonra

tarihsel bir silsile içerisinde *Chicago Okulu*, *Yeni Kent Kuramları* ve son olarak da *Küresel Kent Kuramları* öne çıkan isimleri ve araştırma yönelimleriyle işlenecektir.

Klasik sosyologlar kent çözümlenmeleri konusunda özel bir kuramsal yaklaşım ortaya koymamışlardır. Fakat kent konusunda geliştirdikleri düşünceler kendilerinden sonra gelecek kuramsal oluşumları doğrudan etkilemiştir. Marx, Weber, Simmel gibi klasik sosyologlar kenti, toplumsal çözümlemede bir araç olarak kullanmışlardır (Saunders, 2013: 15-18).

Marx'ın yaklaşımında kent, tarihsel bir süreç doğrultusunda ele alınarak kır-kent ikiliği ve kapitalist gelişim bağlamlarında değerlendirilir. Kapitalist üretimin gelişmesiyle bu üretime bağlı çelişkilerin kır-kent karşıtlığının yerine geçtiği savunulur. Bunun sonucu olarak da kentin işçi sınıfıyla burjuva arasında sınıfsal bir mücadele alanı olduğu vurgulanır. Marx'la aynı kuramsal bakış açısına sahip Engels'in yaklaşımında kent, işçi sınıfı için kaynağını kapitalizmden alan sömürünün ve yoksulluğun mekânlarıdır. Kentsele sefalet ve eşitsizliklerin devamı kapitalist üretim tarzının devamlılığına bağlıdır. Weber, kente dair çözümlenmelerinde ekonomik faaliyetleri öne çıkarmaktadır. Kentin ayırt ediciliği, tarımda ziyade pazar faaliyetleriyle ticaret ve zanaatın varlığında yatmaktadır (Weber, 1958'den akt. E. Özdemir, 2019: 123). Bu dönem sosyologları için kentler, tarihsel-ekonomik boyutuyla ele alınarak Ortaçağ'da feodaliten kapitalizme geçişte önemli bir koşul olarak görülmektedir.

George Simmel'in kent çözümlenmesi ise diğerlerinden farklı biçimde antropolojik ve sosyal psikolojik bir yaklaşım içermektedir. Birey ve kişiliğe odaklanan Simmel için, kentler kişiliği keşfetme ve geliştirme imkânı sunan mekânlardır. Kentlerde şekillenen kişiliğe yönelik bu sosyo-psikolojik bakış açısı Simmel'in, Chicago Okulu'nu ve kültür merkezli kent yaklaşımlarını etkilemesine yol açacaktır. Kent üzerine ilk sistematik kuramsal yaklaşımları geliştirenler Chicago okulu temsilcileri olmuştur. Başlı başına bir çalışma nesnesi biçiminde ele aldıkları kentle ilgili çözümlenmeler, kent sosyolojisinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir döneme işaret eder. Mekân kent ekolojisinin bir işlevi olarak tasarlanmış ve kent, toplumsal ilişkiler demeti biçiminde kavramsallaştırılmıştır. Kenti âdeta güncel araştırmaların bir laboratuvarı şeklinde ele alan Chicago Okulu'nun kent yaklaşımları 'İnsan Ekolojisi Yaklaşımı' olarak da bilinmektedir (E. Özdemir, 2019: 126; Güneş, 2017: 34).

Robert Ezra Park'ın kent kavramsallaştırması biyotik ve kültürel olmak üzere iki düzeydedir. Biyotik düzeyde, *doğal alan* şeklinde kavramsallaştırılan, insanların yaşadığı

konut, iş ve ticaret alanları bulunur. Kültürel düzeyde ise doğal alan üzerindeki insan ilişkilerinin (değer, norm, örf, âdet gibi) gelişimine işaret eden bir yapı bulunur. Kültürel düzeyde akrabalık, komşuluk gibi ilişki ağlarıyla topluluğun değerlerini şekillendiren cami, kilise, okul gibi kurumlar yer alır. Kentlilik, biyotik düzey ile kültürel düzeyin bir araya gelmesiyle şekillenir (Park, 2005'ten akt. Güneş, 2017: 34).

Chicago Okulu'nun ikinci önemli temsilcisi Louis Wirth'in "Bir Yaşam Tarzı Olarak Şehircilik" (Urbanism as a Way of Life) adlı çalışmasında kenti sosyal bir olgu biçiminde ele aldığı; nüfus özelliklerine ve bu özelliklerden yola çıkarak topluluklar ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkiye odaklandığı görülmektedir. Okulun diğer temsilcileri Roderich McKenzie (2015:107-122) kenti; merkezileşme, uzmanlaşma ve farklılaşmayı basitten karmaşığa, genelden uzmanlaşmaya doğru giden bir süreç dahilinde ele alırken, Ernest Burgess (2015: 90-101) kentin yayılma süreçlerini ekonomik ve sınıfsal bir temelde çözümleyen ve birbirine eklenen beş daireden oluşan kent yerleşim planı ortaya çıkarmıştır.

1960'lardan itibaren kentler farklı toplumsal hareketlerin mekânı hâline gelmeye başlamıştır. Siyahilerin, kadın ve öğrencilerin eşitlik ve özgürlük talepleri neticesinde gelişen mücadeleler, mevcut sorunların yanında bir dizi yeni kentsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Marx'ın kapitalist toplum eleştirisi çerçevesinde bu yeni sorunları yeniden ele alan Henry Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey, Yeni Kent Sosyolojisi Kuramlarının temelini atmışlardır. Kuram, Marx'ın ve Chicago Okulu'nun mevcut eleştirisini de içerdiği için 'yeni' olarak zikredilmiştir. Bu kuramda kentleşme, sermaye birikim süreçleri çerçevesinde yorumlanır.

Lefebvre'ye göre, mekânla toplum ve toplumsal ilişkiler arasında birbirlerinin yeniden üretilmesini sağlayan bir ilişki vardır. Mekânın üretimi ve mekânın toplumsal ilişkileri yeniden üretmesiyle ilgili birtakım sınıflamalar ortaya koyar. Üretim ilişkileri mekânın üretiminde önemli bir role sahiptir. Tarihsel bakımdan üretim tarzlarının değişmesi süreci izlendiğinde başka üretim tarzları yeni bir mekân meydana getirerek mekânı da yeniden üretmiş olur (Lefebvre, 2014: 75). Bu bakımdan mekânı tarihsel bir süreç içerisinde hâkim üretim tarzlarına (avcı toplumdaki komünizme doğru) göre; mutlak mekân, kutsal mekân, tarihsel mekân, soyut mekân, çelişkili ve diferansiyel mekân olmak üzere beşe ayırır.

Lefebvre'nin mekân kuramının diğer önemli kavramı mekânsal üçlemesidir. Ona göre mekânı deneyimlemenin üç unsuru vardır: algılanan, tasarlanan ve yaşanan. Aynı

zamanda Lefebvre'nin, toplumsal ilişkilerin kolektif bir yansıması olarak gördüğü mekânı toplumsal yapıya müdahale için bir araç şeklinde de değerlendirdiği vurgulanmaktadır (Karaçizmeli, 2021: 169).

Kapitalist toplum eleştirisinin bir diğer temsilcisi M. Castells, kentleri emek ve sermaye arasında oluşan çelişkiler, bu çelişkiler sonucunda oluşan toplumsal hareketler çerçevesinde ele almıştır. Buna göre devlet, ortak tüketim süreçlerine müdahalede bulunarak kapitalist sistemi tehdit eden toplumsal hareketlerin yıkıcı etkilerini önlemektedir.

David Harvey'in kent üzerine yaklaşımının odağında, kapitalist girişimciliğin toplumsal ihtiyaçların ötesinde tamamen kâr amaçlı yaptığı yatırımlar vardır. Bu yatırımlar mekânsal boyutta eşitsizliklerin artmasına neden olarak kentlerin kapitalist çelişkileri yansıtmaya neden olur (Güneş, 2017: 46). Türkiye'de de özellikle son dönem kent çalışmalarında aynı bölge içerisinde meydana gelen kentsel eşitsizlikler saptanarak D. Harvey'in yaklaşımına sıkça atıf yapılmaktadır.

Son dönem *Çağdaş Kent Yaklaşımları* şeklinde de anılan *Küresel Kent Kuramları*'na ise kent hiyerarşisinin sınıflandırılması ve kent sistemi organizasyonunun oluşumu yön vermektedir. Küreselleşen dünya, ulus devletlerin ekonomilerinden ziyade küreselliğin merkezileştiği metropol yerleşimleri önemli hâle getirmektedir. Bu konudaki çalışmalarda üç kent yaklaşımı belirmektedir. Birincisi, ulus-devlet temelli ve sınırlı kent süreci görüşünü benimseyen *Devletleştirilmiş Kent* yaklaşımı. İkincisi, radikal kent ekonomi politiği ve yeni kent sosyolojisi yaklaşımlarının geliştirdiği *Uluslararası Kapitalist Kent* yaklaşımıdır. Üçüncüsü, küresel sermaye temelli kent gelişim sürecine vurgu yapan *Küresel Kent* yaklaşımıdır. Bu kuramların öne çıkan isimleri Saskie Sassen, Robert Cohen, John Friedmann ve Peter Hall'dur (Konak, 2013: 72-73).

1.1.3. Tarihi Süreç ve Değişen Paradigmalar Doğrultusunda Türk Kültüründe Göç ve Kent Olgusu

Göç kavramıyla ilgili tanımlamalara ve getirilen yorumlara yukarıda değinilmiştir. Türkçede göçün kültür yaşamındaki etkisine ve tarihi arka planına bağlı biçimde göçle ilgili geniş bir kavram çeşitliliği bulunmaktadır. Eldeki bu kavramsal çeşitlilik dahi büyük oranda göçe bağlı yaşam biçimiyle şekillenen Türk kültürüne göçün vurduğu damgayla ilgilidir. İşte bu kavramları yukarıda göç başlığında açıklamaktan ziyade müstakil bir 'Türk kültüründe göç' başlığı içerisinde değerlendirmek daha bütüncü olacaktır.

Sosyal bilimlerde göç ve göçebelikle ilgili tartışmalar 'yerleşiklik' temel dayanağı üzerinden şekillendiği için doğrudan veya dolaylı ifadelerle sorunlu bir alan olarak gösterilmiş ve kalıplaşmıştır. Nitekim tarihsel ve kültürel arka planı da düşünüldüğünde, bugün Türkiye'nin önemli meselelerinden kentleşmeyle ilgili göçün meydana getirdiği olgular ve durumlara yaklaşımın da temelinde yerleşiklik ve göçebelik zıtlığı üzerinden kurgulanan ikiliğin varlığı rahatlıkla görülmektedir. Kent çalışmalarında olumsuzlanan, göç eden topluluklara yönelik algının değişmesi için göçebelikle ilgili hâkim literatürün gözden geçirilerek yanlı bakış açısının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu konuda halkbiliminden kent çalışmalarına gelen ilk itirazlardan birisi Muhtar Kutlu'ya aittir:

Tebdili mekânda ferahlık (hayır) arayan; tek başına seyahat etmekten çok, topluca hareket etmekten hoşlanan; gittiği yeni yerde topluca yaşamayı yeğleyen; son kırk yıldır köyden kente, kentten, büyük kente hatta köyden Avrupa'ya yönelen o büyük göçü gerçekleştiren insanımızın bu tür davranışlarında, çevreyi ve dünyayı algılayışlarında göçebe karakterinin hiç mi payı yoktur? Örneğin, köyden kente göç olgusunu inceleyen sosyoloğumuz bu olayı, "nüfus artışı", "tarım alanlarının azlığı", "tarımda makinalaşma", "kentin cazibesi" gibi dünyanın hemen her yerindeki topluma uygulanabilir kavramlarla incelerken, bunlara "Türk kültürünün dinamikleri", "geleneksel kültürümüz" ve "kültürel değerlerimizi" katmaları gerekir (1991: 20).

Kültürel ve tarihsel arka plana dayanmadan yalnızca Batı sosyolojisi ekolleri doğrultusunda Türkiye'de kent çalışmaları yürüten anlayışa karşı sosyolojiden de ses yükselmektedir. Batı ekollerinin sınıf bilinci temeline dayandığını ancak Türk kültüründe sınıfsal farklılaşmanın olmadığını belirten Sezer (2002: 189-194), "*Tarihimizi değerlendirmeyen bu kavram ve kuramlar günümüz olaylarını anlamamıza izin vermediği gibi toplumumuzun güç ve yeteneğinin ortaya konulmasını da amaçlamamaktadır. Toplum ve tarihin kaynağı ilişkilerdir. Türk toplum ve tarihinin önemi ve üstünlüğünü bu ilişkiler içinde ele alarak değerlendirmek gerekmektedir*" diyerek Türkiye'de sosyoloji alanındaki çalışmalarda tarih araştırmalarının önemine değinmektedir.

Halkbilimcinin sosyolojiyi eleştirdiği, sosyolojinin tarih araştırmalarının eksikliğini işaret ettiği Türkiye'deki toplum ve kültür çalışmalarında esasında iki görüşün de bugün geldiği konum, disiplinlerarasılıktır. Özeldir bu başlıkta, genelde de çalışma boyunca ele alınan ve yansıtılan görüşler, bu çağrı ve eleştirilere kulak vermeye yönelik bir çaba olacaktır.

1.1.3.1. Göçe Yönelik Kavramsal Çeşitlilik

Göçebelikle ve yerleşiklikle ilgili tartışmaların kaynağında insanlığın ve toplumların nasıl bir gelişim gösterdiğiyle ilgili çalışmalar yer almaktadır. Antropolojinin evrim kuramı

temeline dayandırarak toplumların gelişimini 'ilkel toplum' ve 'uygar toplum' olarak sınıflandırdığı yaklaşım, 19. ve 20. yy.da sosyal bilimlerde kabul görmüş ve çeşitli ölçütler (ekonomi, siyasi, sosyal gibi) doğrultusunda da uygulanmıştır. İkel toplumdaki uygar topluma geçiş aşamaları sırasıyla avcı-toplayıcılık, çobanlık, tarım ve uygarlık şeklinde belirlenmiştir. İnsanlığın iktisadi bakımdan yaşam tarzının ilk merhalesi olan avcı-toplayıcılığa karşı herhangi bir itiraz yoktur. Ancak çobanlık ve tarıma geçişle ilgili ilk dönem kabul gören hâkim anlayış bugün değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu esasında tarımın yani yerleşikliğin, çobanlık -diğer bir deyişle göçebeliliğin- karşısında üstünlüğüne hatta göçebeyi, 'barbar' olarak niteleyen bakış açısına getirilen bir itirazdır. Kentli yerleşik yaşamı üstün görme biçimlerinin kökenleri Eski Yunan ve Roma'ya kadar uzanmakta, kentin karşısında kırsal yaşam ve göçebelilik kabalık biçiminde konumlandırılmaktadır (Canatan, 2019: 86).

Avcı-toplayıcılıktan sonra hayvan ırklarının evcilleştirilerek hayvancılığa geçildiği daha sonra da tarımın keşfedilerek yerleşik yaşamın başladığı düşüncesinin yerine bugün; evcilleştirmenin ilk olarak bitkiyle başladığı, tarımsal faaliyetlerin ardından mevcut yaşam biçiminin korunarak hayvanların evcilleştirildiği ve çoban kültürünün oluştuğuna yönelik bir değişim söz konusudur. Düşünsel manadaki bu değişime ve evrimsel sürecin her toplum için aynı kronolojik sırada ilerlemeyeceğine yönelik beliren tutuma rağmen - gelişim çizgisine dair kesin yargılar eleştirilse de- uygarlığa geçişin asıl etkileyeni olarak tarıma ve yerleşik yaşama geçiş anlayışı büyük oranda korunmuştur.

İşte bu anlayış doğrultusunda göçebelilik, üretime katılmayan asalak bir yaşam şekli olarak düşünülmüş ve ortaya atılan görüşler göçebe toplumların uygarlık gelişiminde geri planda tutulmasına neden olmuştur. İktisadi yaşam üzerine gerçekleşen tarih araştırmalarının büyük bir bölümü bu yanlış görüşle mücadele etmekle uğraş vermiştir. Özellikle Orta Asya göçebe toplumlarının iki hörgüçlü Asya devesinin ve atın evcilleştirilmesindeki rolleri ve buna bağlı biçimde yerleşik düzene karşı sağladıkları üstünlük, bu yanlış düşünceyle mücadelede önemli bir tez olarak savunulmuştur. Türklerin sözü edilen göçebe yaşam tarzının asli unsuru olması, Türk kültür tarihçilerinin de yukarıda değinilen görüşlerle mücadele etmesine neden olmuştur. Bu görüşler çerçevesinde Türk kültüründe göçebeliliğin yerini ve dünya medeniyetine katkılarıyla göçebeliliğin özellikleri, türleri ve kavramlarına yönelik yaklaşımları değerlendirmek gerekir.

Batılıların, medeniyeti tarımla başlattığını ve göçebeliğin medeniyetsizlik olduğunu benimsediklerinden dolayı Türklere kolayca medeni kabiliyetsizliği yakıştırdıklarını söyleyen Kafesoğlu, Türklerin göçebe yaşamını anlamak için bozkır kültürünü anlamak gerektiğinin altını çizer (2017: 33, 208-218). Türk topluluklarının yaşama biçimi evcil hayvanlarına otlak bulmak amacıyla kendi sürüleriyle beraber dolaşan, göçebe hayvan besleyiciliği şeklindeki bir ekonomik faaliyete dayanmaktadır (Kutlu, 1991: 17). Hayvanların doğal ihtiyaçlarına bağlı bu hareketin başlangıç ve bitişini, hareket hızını, bir yerde konaklama süresini iki önemli faktör belirlerdi: otlaklar ve hayvanlar (Saydam, 2009: 28). J. P. Roux, Türklerin Avrupa'yı kasıp kavurmasına karşın burada tutunamamasında atları besleyecek genişlikte ovaların bulunmamasını gerekçe gösterir (2018: 123).

Özçamça (2007: 177) göçebeliği (nomadisme), “*zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın, doğanın kendilerine yaşama fırsatı verdiği yerlere doğru sürekli ya da mevsimlik olarak hareket etme hâli*” biçiminde tariflendirmekte; bu durumu yaşam biçimi hâline getiren insanlar da ‘göçebe’ (nomade) biçiminde tanımlanmaktadır. Kutlu'ya göre göçebelik, her ne kadar, “*belirli bir yerde sürekli yaşamayan, çeşitli dönemlerde ya da düzenli aralıklarla yer değiştiren toplulukların yaşama biçimi*” olarak tanımlanabiliyorsa da kendi içinde değişik türlerin de belirleyicisi olmuştur (1991: 17). Göçebelik çeşitleriyle ilgili çalışmalarda en çok zikredilen² ise Türkiye’de bu alanda saha çalışmaları da yürütmüş olan Wolf-Dieter Hütteroth’a aittir:

a. *Sahra Göçebeliği (Horizontal Göçebelik)*: Yer değiştirmeler ve göçler büyük mesafeler arasında ve yatay doğrultuda gerçekleşir.

b. *Dağ Göçebeliği (Vertikal Göçebelik)*: Göçler, düzlüklerden dağlık bölgelere doğru dikey doğrultuda daha kısa mesafeler biçiminde gerçekleşir.

c. Bu iki göçebelik türünün haricinde göçebelikle yerleşik yaşam arasında bulunan ara tipler vardır: köyden dağlara yönelen yarı göçebelik, Alp hayvancılığı olarak zikredilen yaylacılık, ‘*transhumans*’ olarak nitelendirilen ücretli göçebe hayvancılık faaliyeti (Denker, 1960:136-139).

‘Göç-’ fiilinden ‘köçer-oba’ şeklinde bir türeme sonucunda şekillendiği ifade edilen (Eyüboğlu, 1988: 285) göçebeliğe dair, Türk kültürü araştırmalarında kavram çeşitliliği

² Sınıflama çalışmaları içerisinde göçebeliği, ‘tam göçebelik’ ve ‘yarı göçebelik’ şeklinde ayıran, ‘konar-göçerlik’ ve ‘yarı göçerlik’ gibi tanımlamalara yer veren araştırmacılar da bulunmaktadır. (bk. Eröz, 1991: 71-72; Kutlu, 1991: 16).

oldukça fazladır. Araştırmacılar, bu yaşayış biçimini ele aldıkları bakış doğrultusunda kavramsallaştırma eğilimi göstermişlerdir³. Köprülü (2004:171), atın göçebe Türk'ün yaşamındaki yerinden dolayı 'göçebe, yarı göçebe' terimlerini kullanırken; Bahaeddin Ögel (1991: 23-44), barınma odağında çadırların kolay kurulup toparlanmasına atıfta bulunarak 'göçer evli' terimini geliştirmiştir. Bu terim kültür araştırmalarınınca da oldukça kabul görerek birçok çalışmada ifade edilmiştir. Tufan Gündüz, Yusuf Halaçoğlu, Latif Armağan, İlhan Şahin 'konar-göçer'i kullanmayı tercih ederken, Muhtar Kutlu ve Tuncer Baykara yalnızca 'göçer' terimini kullanmışlardır (Yılmaz ve Telci, 2010: 15-19; Büyükcan Sayılır, 2012: 568).

Son olarak Dursun Yıldırım'ın görüşleri etrafında Türk kültür araştırmalarında göçebeliliğin ayırt edici yönü belirlenecektir. Şehirler, kasabalar ve köyler kuran bir medeniyetin toplum düzeninin göçebelik diye tanımlamaya itiraz eden Yıldırım, *"Bu tarz bir medeniyet göçebelikle yerleşiklik arasında deneyim ve birikim sonucu tertip ve terkip edilen yeni ve özgün bir medeniyettir. Bu yeni ve özgün medeniyeti 'hareketli esnek medeniyet' düzeni diye tanımlıyorum"* diyerek Türk göçebe kültürünün dinamizmine, hareket kabiliyetine dikkat çekmiştir (2000a: 329-330). Kavram geliştirmek ve sınıflandırma yapmak bilimin etkinlikleri arasındadır. Birçok araştırmacıyı meşgul etmiş göçebe yaşam stiline bağlı olarak geliştirilen kavramlar ve buna dayanak oluşturan açıklamaların özünde, Türk göçebeliliğinin özgünlüğü vurgulanmaktadır.⁴

1.1.3.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Göçebelik: Görüş ve Yorumlar

Yaşamı ve kültürü göç üzerine şekillenen Türkler, dünyanın kadim coğrafyalarına -Asya, Avrupa ve Afrika'ya- derin izler bırakan göç hareketleri gerçekleştirmiştir. M.S. IV. yy.da Orta Asya merkezinden çıkış sağlayarak Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya ulaşan ve Kavimler Göçü'nü başlatan Türk göçebe boyları, siyasi, ekonomik, kültürel birçok gelişmenin yaşanmasını sağlayarak Avrupa milletlerinin bugünkü temellerinin atılmasında öncü rol oynamışlardır. Öte yandan 11. yy.da Selçuklular döneminde Anadolu'ya yönelen ilk sistematik göçler neticesinde Oğuz Türklerince Anadolu'nun yurt edinilme süreci başlamış, akabinde İstanbul'un fethiyle Orta Çağ kapanıp Yeni Çağ

³ Göç kelimesi ve bu kelimeden türeyen kelimelerle ilgili oldukça ayrıntılı bir değerlendirme için bk. (Bulut, 2021: 1671-1720).

⁴ Çalışma boyunca kullanılacak kavramlarda da serbest davranılıp, herhangi bir tercih yapmadan ancak kavramların "Türk'e özgü"lüğünün bilinciyle hareket edileceğinin bilinmesi gerekir.

açılmış ve Avrupa'nın yeni arayışlar içerisine girmesiyle Coğrafi Keşifler ve sonrasında yaşanan gelişmelere (Reform, Rönesans ve sanayileşme) kapı aralanmıştır.

Bu başlık içerisinde Türklerin özgün göçebeliğinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi; İslamiyet öncesinde, İslamî çevrede ve Anadolu coğrafyasında Osmanlılar nezdinde ağırlıklı olarak siyasi boyutuyla işlenerek günümüzdeki olguların tarihsel sürekliliğinin arka planı gösterilmeye çalışılacaktır.

Tarihte büyük imparatorluklar kurmuş milletlerin tarımla uğraşan yerleşikler değil hayvancılıkla uğraşan göçebeler oldukları bilinmektedir. Türk tarihi de sayısız devlet teşkilatlanmalarının içerisinde Hun ve Göktürk devletleriyle İslamiyet öncesinde, Büyük Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarıyla da İslami bünyede bu durumu doğrulayan örnekler sunmaktadır.

Türklerin göçebe bir toplum şeklinde tarihe damga vurmalarına iki hadise gerekçe gösterilmektedir. Bunlardan birincisi atın ehilleştirilmesi, ikincisi demir madenin işlenerek savaş aracı şeklinde kullanılması (Kafesoğlu, 2017: 206; Turan, 2018a: 24). Atın evcilleştirilmesi Türklerin göç hareketliliğinde ve dinamik bir toplum yapısına sahip olmasında öneli bir etken olarak bilinmektedir. Bu hareketlilik hayvan besleyiciliğiyle ekonomik yaşamın da şekillenmesini sağlayacak, coğrafyaya hâkimiyet, devasa sürülerin yönetimiyle gelişen idarecilik toplum ve devlet teşkilatlanmasının da gelişmesine vesile olacaktır (Savran, 2019: 107).

Orta Asya Türk toplumunda en baştaki kağandan en sıradan göçere değin herkes, göçebe çobanlığın etkisinde şekillenen siyasi ve toplumsal kurumlara göre yaşamını kurgulamak zorundaydı. Sürü sahibi olmak beslenmenin ve hayatta kalmanın yegâne yoludur. Belirli alanlarda sürülerin otlama imkânı bulunduğu bozkırda sistematik bir şekilde yer değiştiren grupların çatışmaması için düzenin sağlanması ya da herhangi bir çatışma ortamında korunmak için örgütlenmek gerekir. Bu örgütlülük hâlinin en küçük çekirdeğini aile temsil eder. Aileler birleşerek kabileleri, kabileler birleşerek boyları ve nihayetinde hepsinin birleşiminden gücünü Gök Tanrı'dan alan 'karizmatik liderler' başkanlığında büyük imparatorluklar meydana gelmiştir. Devlet teşkilatı toplumla özdeşleşmiş ve âdeta sürekli seferde olan bir ordu görünümü kazanmıştır (Grousset, 2006; 46). Ayrıca bu federasyon tipi yapılanma ve belirsiz veraset sistemi hem devletlerin yıkılmasında hem de aynı yapılar içinden yeni devletlerin oluşmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla dünya tarihinde Türkler bir silsile şeklinde hiçbir dönemde devletsiz kalmadan bugüne kadar varlıklarını devam ettirebilmişlerdir.

Türk göçebeliliğinin ve toplum yapısının şekillenmesinde etkili olan bu aile ve federatif örgütlenme biçiminin; Cumhuriyet'le birlikte kırdan kente göç sürecinde de zorluklarla mücadele etmede ailenin, hemşehrilik ilişkilerinin, bu ilişkilerin derneğe dönüşerek federasyon, konfederasyon gibi çatı organizasyonlara evrilmesinin de kökeninde geleneksel Türk idari teşkilatlanma biçiminin etkili olduğu düşünülmektedir. Federatif yapıda öne çıkan boyların devleti şekillendirmesi gibi bugünkü siyaseti dizayn eden önemli bir argüman olan hemşehri dernek ve federasyonlarının bu geleneği farklı bir bünye içinde bugüne taşınması salt bir ilişki ağı olarak ele alınabilir mi? Türk kültürüne özgü olan bu yapılanmayı hangi Batılı kuram açıklayabilir?

Tarih sahnesine büyük bir teşkilatlanma olarak ilk kez M. Ö. 400'lerde ortaya çıkan Mete Han idaresindeki (M.Ö. 209) -Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluşu bu tarihe dayandırılır-Hun İmparatorluğu, 24 boydan meydana gelmiştir. Ayrıca dünyada askeri sistemi etkileyen 10'lu sistem de göçebe yaşayış biçiminin sağladığı örgütlenme avantajıyla kurulabilmiştir. Daha sonrasındaki büyük devlet teşkilatlanması Göktürk Kağanlığı dönemine denk gelecektir. M.S. 6 yy.da kurulan Göktürkler de göçebe boylardan müstakil büyük bir bozkır imparatorluğu meydana getirerek parlak bir dönem yaşamışlardır. Türkçenin ilk yazılı belgeleri Orhon Kitabeleri'nin de dikildiği bu dönemdeki metinlerden hareketle Türk kültürüne ve siyasi yaşamına ilişkin bilgiler araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Nitekim metinlerde göçebe çoban kültürün sağladığı mobiliteyle, üstte mavi gökle altta yağız yer arasında sürekli kuzeye, güneye, doğuya ve batıya doğru bir devinimin olduğu görülmektedir.

Göktürk Kağanlığında göçebelik ve yerleşiklik olgusuna ilişkin en net bilgiler Bilge Kağan'la Vezir Tonyukuk'un arasında geçen tartışmayla kendini gösterir. Bilge Kağan, ülkesinin sınırlarını Çin ülkesinde olduğu gibi surlarla çevirerek korumak isteyince Tonyukuk, *"Biz ömrünü sulu ve otlu bozkırlarda geçiren bir milletiz. Bu hayat bizi daima bir harp egzersizi içinde tutmaktadır. Göktürklerin sayısı Çinlilerin yüzde biri bile değildir. Başarılarımız yaşayış tarzımızdan ileri gelir. Kuvvetli zamanlarımızda ordular sevk eder, akınlar yaparız. Zayıf isek, bozkırlara çekilir, mücadele ederiz. Eğer kale ve surlar içine kapanırsak, Tang orduları bizi kuşatır, ülkemizi kolayca istilâ eder..."* diyerek bu isteğe karşı çıkmıştır. Ayrıca Bilge Kağan Göktürk topraklarında Budist ve Taoist tapınaklar inşa ettirerek bu din ve felsefeyi Türkler arasında yaymak istemiş, Tonyukuk, *"Her ikisi de insandaki hükmetme ve iktidar duygusunu zaafa uğratır. Kuvvet ve savaşçılık yolu bu değildir. Türk milletini yaşatmak istiyorsak ne bu talimlere ne de tapınaklarına ülkemizde yer vermemeliyiz"* demiştir (Kafesoğlu, 2017: 121). Yerleşik kültüre ait unsurların göçebe

yaşama entegre edilme düşüncesi, yerleşik yaşamı teşvik edeceği ve Türklerin hareket kabiliyetini yitireceğinden Türk milletinin kolayca yok olabileceği endişesi en eski dönemlerde dahi öngörülmüş ve kabul edilmemiştir.

Türklerde yerleşik yaşama geçiş konusundaki ilk deneyim Uygurlarla birlikte gerçekleşecek, Göktürklerin yıkılmasının ardından Selçuklular zamanına kadar geçen yaklaşık 5 yüzyıllık sürede göçebe Türkler büyük bir siyasi birlik meydana getiremeyeceklerdir. Uygurların yerleşik yaşama ilk geçen Türk boylarından olmasına rağmen göçebelik-yerleşiklik bağlamında bugüne uzanacak düzeyde bir etki bırakmamasının nedeni dini seçimleri olsa gerektir. Yerleşik yaşamın günümüze uzanan etkilerinin başlangıcını (en azından Anadolu coğrafyası için) Türklerin İslamiyet'i kabulü oluşturmaktadır.

Uygur dönemi yerleşik kültürün etkileri özellikle kültürel yaşamda etkili olmuştur. Eski Türk dininden Maniheizm ve Budizmi deneyimleyen Uygurlar, inanç gereği et yemekten vazgeçip savaşçı özelliklerini bir kenara bırakmak suretiyle miskin bir yaşamı tercih etmişlerdir (Baykara, 2001: 194). Türklerde gerçek manada şehirleşmenin başlangıcı, tarımsal faaliyetler, özgün bir alfabenin geliştirilmesi, baskı tekniklerinin kullanılması, dini eserlerin çevirisi ve yeni yazma eserlerin ortaya konulması gibi faaliyetler yerleşik yaşamın meydana getirdiği değişimlerden bazılarıdır.

Maveraünnehir Türkleri, Şamanizm'den sonra bu dinleri bırakıp İslamiyet'e geçerken, doğuda Uygurlar, batıda Hazarlar ve Bulgarlar başka dinlere de geçiyorlardı (Turan 2018b: 84). Göçebe yaşamla ilişkili eski Türk inancını terk ederek Hristiyanlık, Musevilik gibi yerleşik yaşamı teşvik eden dinlere geçen Türk grupları zaman içerisinde milli benliklerini kaybederek tarih sahnesinden çekilmişler, yalnızca İslamiyet'i kabul eden Türk boyları kültürlerini günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Bu durumun meydana gelmesinde İslamî kaidelerle eski Türk inançlarının benzerliği gerekçe olarak gösterilmiştir (Kafesoğlu, 2017: 303).

İslamiyet'in kabulü Türklerin tarihinde ve kültürel yaşamında bir dönüme işaret etmektedir. Farklı bir medeniyet dairesine geçişin çok yönlü etkileri, günümüz toplumsal ve kültürel yaşamının da şekillenmesinde önemli bir yapı meydana getirmektedir. Bu dönemde göçebe yaşam stili etkinliğini sürdürmekle birlikte siyasi arenadaki vurgusunu yitirmeye başlayacak, yerleşik yaşamla kıyasa tutularak iki farklı yaşam biçiminin getirdiği kültürel ve toplumsal farklılıklar günümüze değin uzanan tartışmaların temelini oluşturacaktır. Güvenç'e (1991: 176) göre, yerleşik yaşama geçişle beliren sosyal

farklılaşmalar; yöneten-yönetilen (devlet-halk), varıl-yoksul (sınıflar: esnaf), okuryazar-okuryazar olmayan, kentli-köylü (taşralı) ve tüketen-üreten ekseninde kendisini göstermiştir. Doğal olarak bu değişim ve gelişimler de elbette yerleşme mekânını, yaşayış biçimini, ihtiyaçların karşılanma biçimini, inanç dünyasını, sanatı vb. yaşamın bütün yönlerini etkilemiştir.

Burada özellikle dikkat çekmeye çalışılan ve yukarıda da değinilen husus, Cumhuriyet döneminde meydana gelen kırdan kente göç sürecinde yaşanan toplumsal sorunların kültürel temelinde göçebelik-yerleşiklik ikiliğinin olduğudur. İşte buradan hareketle Türkiye’de kentleşme olgusu, Türk kültüründeki tarihsel kökenleri bilinmeden yalnızca Batılı kuramlarla açıklanmaya çalışılmaz. Nitekim mevcut araştırma birikimi; sorunlara yönelik saptamalarda, geliştirilen çözüm önerilerinde ve olguların geleceğine yönelik öngörülerdeki tutarsızlıklarıyla bu eksikliğin bulunduğunu göstermektedir.

751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı’nda Çinlilere karşı Araplarla iş birliği yapan ve Çin ordularının bozguna uğratılmasında etkili olan Türkler, bu vesileyle İslamiyet’le tanışmaya başlayacak ve Türk boyları kitleler hâlinde Müslümanlığa geçiş yapacaktır. Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular, ilk Türk İslam devletleri olarak tarih sahnesinde yerlerini alacaklardır. Elbette burada siyasi tarihin bütün hatlarını ortaya koyarak vurgulanmaya çalışılan konumdan uzaklaşmayacaktır. Göçebelik ve yerleşiklik meselesi bu dönemlerde hangi yönleriyle ön plandaysa bu konulara değinilecektir.

İslamiyet’i resmi bir din olarak kabul eden Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han -bu girişimden sonra ‘Abdülkerim’ adını da alacaktır- döneminden itibaren Türkler, İslamiyet’in yayılışında ve temsiliyetinde en önde olacak biçimde mücadele verdiler. Bu dönemden itibaren devlet yöneticilerinden başlayarak göçebe Türk gruplarının yerleşik yaşama geçişiyle ilgili yönelimlerin de başladığı görülmektedir. Karahanlılarla birlikte idari yapının yerleşik yaşama geçtiği, İslamiyet öncesine göre paradigma değişimine gidildiği bilinmektedir. Her şeyden önce ulema sınıfının ortaya çıkışı, ticaretin gelişmesi ve para basılması bu konudaki ilk göstergelerdir. İdari yapıyla ilgili mesleki adlandırmaların (hacib, kapucubaşı, camedar, açığı, mühürdar vb.) çeşitliliği de bu yönde değerlendirmek gerekecektir.

Yöneten ve yönetilen kesimdeki ayrımın ilk kez bu denli belirginleşmesi, halkının refahı için mücadele veren kağandan han ve hükümdara geçilmesi, yönetme yetkisini Gök Tanrı’dan alan bir anlayış yerine adaletin ön plana çıkarılması, İslamiyet’le birlikte geçilmeye başlanan yerleşik yaşamın yönetim anlayışında meydana getirdiği zihniyet

değişikliklerindedir. Tabii burada yaşanan değişimler, İslamiyet öncesindeki algıyla İslamiyet'in sağlamaya çalıştığı düzenin benzerliğinden dolayı daha yumuşak bir geçiş imkânı vermektedir. Yani amaç aynı, o amaca ulaşmak için gerekli motivasyon farklıdır. Gök ile yer arasındaki bütün kişiöğlunu tek bir buyruk altında toplama hedefi, İslamiyet'le birlikte 'nizam-ı âlem' hedefine evrilecektir.

İran kökenli Samani Devleti ilk Müslüman Türk devletlerinin teşkilatlanmasında önemli rol oynar. Abbasi İslam İmparatorluğu aracılığıyla edinilen halifenin üstün görülmesi geleneği, emir-halife komutası, hutbe okutulması ve bastırılan paralarda halifenin adının yazılması geleneğinin Türk devlet teşkilatında da benimsenmesi, Samani Devleti komutasındaki paralı Türk askerler ve askeri komutanlar aracılığıyla gerçekleşerek devlet teşkilatlanmasında sürdürülecektir. Nitekim Gaznelilerin kuruluşu, Samani orduları içinde yer alan Alp Tegin adındaki komutan sayesinde 10. yy.da gerçekleşmiştir. Göçebe Türk gruplarının İran, Pakistan, Afganistan olarak bilinen Ön Asya'daki ilk dönem varlıkları, Abbasi İslam Ordusu ve Samanilerin güçlü merkezi-yerleşik idarelerine denk gelmektedir. Bu nedenle savaşçı göçebe Türkler, yerleşik devlet yapılanmalarında ihtiyaç duyulan asker ihtiyaçlarını karşılamada 'gulam' (paralı asker) olarak ön plana çıkmıştır. İşte bu paralı askerler içerisinde çıkarak devletleşen Gazneliler, devletin mevcut yapısını olduğu gibi değiştirmiş, hükümlerini İran-İslam modeline göre kurgulamıştır (Tural, 2018: 31-33). Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Türklerin toplumsal ve kültürel değişim süreçlerinde coğrafyanın gerektirdiği idare yöntemlerini kendi bağımsız teşkilatlanmalarında akıllıca kullanmaları ve bir senteze ulaşmalarıdır.

Siyaseti iyi okuma ve gereklerini yerine getirme hususundaki pragmatist yaklaşım, Selçuklularla birlikte zirve yapacak ve geniş bir imparatorluğun doğuşu gerçekleşecektir. Göçebe bir toplumun yöneticilerinin gösterdiği bu uyum ve politika geliştirme yeteneği araştırmacıları da oldukça şaşırtmaktadır (Roux, 2018: 208). 1040 yılında gerçekleşen Gaznelilerin bozguna uğradığı Dandanakan Savaşı'yla birlikte kurulan Selçuklu İmparatorluğu yerleşik bir idari teşkilatlanmaya sahip olacaktır.

Bağımsız bir devlete dönüşmeden önce beyleri göçebe bir yaşam süren Selçukluların, devlet düzeninin yerleşik bir yapıya sahip olması ve kuruldukları/yayıldıkları Türkistan ve İran coğrafyasıyla Arap yarımadasında yerleşik tebaa üzerinde hâkimiyet kurabilmeleri için devletin teşkilatlanmasında da yerleşik bir sistem geliştirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Çünkü Selçuklular, *"yerleşiklerin dünyasında var olunacaksa bunun yerleşiklerle uyum içerisinde ve onların dilinden konuşmakla mümkün olacağı"*nı çok iyi

kavramışlardır (Polat 2004: 51). Nitekim bu süreçte merkezi idareyle aralarında anlaşmazlık ve çatışmalar başlayan göçebe Türkmenler, potansiyel bir tehdit olarak görülecektir. İmparatorluk sınırları içerisinde yerleşik bir yaşam süren toplulukların rahatsız edilmemeleri için göçebelerin yerleşik yaşama geçmeleri istenmiş, kabul etmeyenlerin uç bölgelere yönlendirildiği görülmüştür (Özçamca, 2007: 179-180). Bununla birlikte Büyük Selçuklular ve devamında Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar, askeri teşkilat içerisinde göçebe Türkmenlerden yararlanmayı devam ettirmişlerdir (Beşirli ve Erdal 2007: 140-141).

Selçukluların başarılarının bir diğer kaynağı halifelik makamını İslam dünyasının desteğini almada akıllıca bir politikayla kullanmalarıydı. Tuğrul Bey döneminden itibaren Abbasi kontrolündeki halifeliğin siyasi yetkileri Selçuklulara geçti ve halifelik dini bir liderlik kurumu biçiminde devam etti. Bu stratejik hamlelerle birlikte Selçukluların tamamen Müslümanlaşmadıkları görülür. Selçuklular Müslüman görünüşleriyle birlikte eski Türk dininin izlerini büyük oranda devam ettirdiler (Roux, 2018: 209; Köprülü, 2012: 19).

Selçuklu döneminde yaşayan Oğuzların ekonomik hayatında bir yandan göçebelik kaidelerinin gereği olarak hayvancılık, ganimet gelirleri ve bir savaş tazminatı şeklinde yağma geleneği devam etmiş, öte yandan vergi çeşitliliği, köle ticareti, ticarete para kullanımı, mesleki çeşitlilik ve zanaatın gelişimiyle yerleşikliğin iktisadi boyutu gelişmeye başlamıştır (Karataş, 2017: 165). Göçebe Türkmenlerin Arap Ortadoğusu'nda var olmadıkları fethedilen bu topraklarda Türklerin yönetici olarak görev aldıkları bilinmektedir. Çünkü bu topraklar iklim ve arazi koşulları nedeniyle göçebe çobanların büyük sürülerini besleyecek nitelikte değildi. Dolayısıyla göçebe Türkmenlerin Anadolu'ya yönlendirilmelerindeki sebeplerin yalnızca siyasi değil aynı zamanda ekonomik de bir boyutu bulunmaktadır.

Sultan Alparslan'ın 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında kapıları Türklere açılan Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri, devamında Anadolu Selçuklu Devleti ve ikinci beylikler döneminin ardından Osmanlı İmparatorluğuna giden süreç de değerlendirildiğinde göçebelik ve yerleşiklikle ilgili Büyük Selçuklulardan devralınan anlayışın geliştirilerek sürdürüldüğü görülecektir. Bu süreçte yaşanan iki önemli siyasi gelişmeyi de göz ardı etmemek gerekecektir. Birincisi; Batı'dan gelen Haçlı Seferleri, ikincisi ise; Moğol istilasıdır. İki önemli hareketin ortasında kalacak Anadolu coğrafyası için Haçlı Seferleri Türklerin Batı'ya ilerleyişini ve Anadolu'da iskânını geciktirici etkiler bırakmakla birlikte

Doğu'dan yönelen Moğol istilasıyla Anadolu'nun nüfusu oldukça artacak, iç kesimdeki yoğunluk sahillere kadar yönelecek ve yeniden Batı'ya ilerleyişe zemin hazırlayacak biçimde bir etki yaratacaktır (Turan, 2018a: 53).

Anadolu'nun Türkleşmesindeki siyasi süreci Türklerden önceki mevcut durumu da göz önünde bulundurarak değerlendirmekte yarar vardır. Yerleşik düzende dini yaşam sosyal hayatı, bütün safhalarını şekillendirecek biçimde bir dizayn oluşturur. Özellikle semavi dinler, ayrıntılı bir inanç sistemine sahiptir. Hristiyanlık bu manada -ki başlangıç safhasında Yahudiliğin sert kurallarına karşın bir özgürlükler dini olarak görülmüş olsa da- Bizans'ın temsiliyeti altındaki halklar için bir baskı oluşturmuştur. Türklerin Anadolu'yu fethi sürecinde Ermeniler, Süryaniler ve Rafizi Pavlaviler gibi topluluklar aradıkları din hürriyetini Süleyman Şah'ın idaresinde bulmuşlardır (Turan, 2018a: 56). Ögel, *“Türklerin fanatik ve mistik bir millet olduklarını hiçbir suretle kabul edemeyiz”* demiştir (2003:291).

Burada Türklerin, göçebeliğin sağladığı düşünsel boyuttaki ılımlılık, çoğulculuk ve özgürlük alanı, Anadolu'daki yerleşik halkların Türk idaresi altında dini hürriyetlerini kazanmasını ve bu halkların da Türk idaresini benimsemesini sağlamıştır. Buradan elde edilen deneyimle, Osmanlı Devleti'nin beylikten imparatorluğa uzanan sürecinde de fethettiği coğrafyalarda sağladığı din hürriyeti siyasi bir strateji hâline gelerek halkların Osmanlı'ya bağlılığını kolaylaştıracaktır.

Anadolu'da Oğuzlar tarafından kurulan ilk Türk devleti olan Selçukluların yerleşik bir medeniyet kurma çabaları nedeniyle bu dönemde başlayan göçerevli Türkmen boylarına yönelik olumsuz bakış Osmanlı döneminde de devam etmiştir. İlk dönemlerinde göçebe bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlılar, Bizans karşısında aldıkları cihatçı konumla Anadolu'daki diğer beyliklerin de desteğini arkasında hissederek hızla büyüyecek ve merkezileşme eğilimi gösterecektir. Oluşturduğu teşkilatlanmayla üç kıtaya kök salacak ve yüzyıllarca ayakta kalarak dünya tarihine damga vuracak Osmanlıların, göçebe Türkmenleri mekâna bağlama konusunda verdikleri mücadeleyle 'göçebe kendileri'ne yabancılaşmaya başladıkları görülecektir. Bu duruma, 'Oğuz' kelimesinin kullanılmayışı, bunun yerine 'Yörük' ve 'Türkmen' kelimelerinin tercih edilmesi örnek olarak gösterilmektedir (Gordlevski, 1988: 112; Polat, 2004: 20).

İstanbul'un fethi imparatorluğa giden süreçte merkezileşme konusunda önemli bir aşamadır. Göçebelerin iskân edilmesiyle hayvancılıktan tarıma geçiş sağlanacak, düzenli üretim ve artı ürünle vergi sistemi kurulacak ve bu sisteme ek olarak merkezi

bütçeye dokunulmadan büyük bir ordu beslenecekti. Büyük Selçuklularda kökeni iktâ sistemine dayanan, ‘tîmar’ adı verilen bu sisteme geçiş, oldukça sancılı bir süreç gerektirse de imparatorluğun yükselişinde çok önemli bir paya sahiptir. Bununla birlikte göçebe Türkmenlerin iskânâ yanaşmamaları, sonuçları günümüze uzanan isyanlarla hem Anadolu Selçuklularının hem de Osmanlıların merkezi yapısını oldukça meşgul etmiştir. Sonuçları itibarıyla günümüzde de devam eden bir sorun olan Alevî-Sünnî çatışmasının temelinde Sünnî Osmanlı’nın iskân politikasına karşı heteredoks bir inanç sistemine sahip göçebelerin İran’daki bir başka Türk devleti olan Şii Safevilerle iş birliğine girerek başkaldırılarını yatmaktadır (Ocak, 2008: 218-213). Bu durumdan doğan isyanların kanlı bir şekilde bastırılması, yerleşik merkezi yönetimle göçebe Türkmenler arasındaki kopuşun derinleşmesine neden olmuş ve göçebelerin Osmanlı’da toplumsal merdivenlerin aşağı basamaklarında kaldıkları iddia edilmiştir. Yönetimde devşirme usulüne gidilmesi ve kapıkulu askeri birliğiyle hazırda bir ordunun merkezde konumlandırılması göçebe Türkmenlerin askerî gücüne dahi ihtiyacın olmadığını göstermektedir (Gordlevski 1988: 116-120; Lindner 2000: 88-89).

Buraya kadar siyasi yönüyle ilişkilendirilerek dayanaklandırılmaya çalışılan göçebelik-yerleşiklik olgusunu toplumsal ve ekonomik yönleriyle de değerlendirmek gerekir. Anadolu’daki göçer kültürünün dayanağı Orta Asya Türk göçebeliğidir. Anadolu coğrafyasında Türklerden önce hayvancılıkla ilişkili göçebe bir yaşam tarzının benimsenmediğini ifade eden Kutlu’ya göre, “*Geçmişte Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk topluluklarının yaşama biçimi, coğrafi çevreye uyumun gereği ve hayvancılığa bağlı ekonominin belirlediği bir göçebeliğe dayanıyordu.*” (1991: 16-17). Yıldırım’ın (2016: 203-204), ‘vatan ile göç ediş’ biçiminde kavramsallaştırdığı Türk kültürünün Anadolu’da kökleşmesi ve Anadolu’nun bir Türk yurdu hâline getirilmesi sürecinde Orta Asya’dan beri sürdürülen göçebe çoban iktisadi yaşam önemli bir yer tutmaktadır.

Anadolu göçer kültürünün sosyal temelleri ‘aşiret’ biçiminde örgütlenen grup dayanışmasında ortaya çıkar. Bu yaşam biçimi coğrafyaya göre ‘Yörük’ veya ‘Türkmen’ olarak isimlendirilir ve bunlar arasında da önemli bir ayırım bulunmaktadır. Türkmenler, koyun yetiştiriciliği yaptıklarından daha uzun mesafelerde göç hareketliliğine sahiptirler. Yörükler ise daha çok Toros bölgesinde dağlık ve kayalık alanlarda coğrafyanın gereği olarak kısa mesafeli hareketlilikle keçi yetiştirmek durumundadırlar. İskân politikasına karşı büyük direnişler gösterilmiş olsa da göçerlerin önemli bir kısmı yerleşik yaşama geçmek durumunda kalmıştır. Bu yerleştirmeler mevcutta bulunan köylere gerçekleştirilmiş olmakla birlikte yeni bir köy kurma yoluyla da sağlanabilmiştir. Uzun

mesafeli göç ağlarını kesintiye uğratan bu durumla birlikte Türkmenler için uzak hareketlilik mümkün olmayacak, Yörükler ise, kısa menzilli dağ göçerliğinin getirdiği avantaj ile kısmen de olsa göçerliklerine devam edecekler ve kimliklerini yaşatabileceklerdir (Büyükcan Sayılır, 2012: 572-577).

Tüm bu yaklaşımlarla birlikte bazı aşiretlerin göçebe şekilde varlıklarını sürdürülmesine göz yumulmuştur. Osmanlı'da sarayın, ordunun ve başkent İstanbul'un et tedariğinin sağlanmasında göçebe çobanların sağladığı hayvansal ürünler gereklilik arz etmektedir. Öte yandan hem ulaşım aracı olarak hem de savaşta kullanımı dolayısıyla eğitimli at ihtiyacının karşılanmasında da göçebe aşiretlerden faydalanılmıştır (Saydam, 2009: 31).

1.1.3.3. Kültürel Boyutuyla Göçebelik-Yerleşiklik Konusu

Göçün kültür yaşantısındaki önemi, bu kelimeye yüklenen anlam çeşitliliğinde kolayca görülmektedir. Bilinen ilk anlamında kısaca *“bir yerden başka bir yere taşınmak/gitmek”* olarak nitelenen göç kavramı, iktisadi koşullar ön planda olmak üzere kültürümüzde farklı kelimelere kaynaklık etmektedir. Özellikle ‘kon-’ fiilinin göçle birlikte kullanılmasıyla; ‘göç-’ fiilinin çıkış noktasını, ‘kon-’ fiilinin ise varış noktasını işaret ettiği belirtilmelidir. Bu manada her iki eylemden *“gecekondu, konak, konuk, konu”* gibi kelimeler türetilerek Türkçeye eklenmiş ve gündelik yaşamda kullanılmıştır. Göçün, dünya üzerindeki mobilitayı ifade eden anlamının yanında ölüm için dahi ‘göç et-’ fiilinin kullanılması, inançsal boyuta sirayet eden algılayışın, her iki yaşama yönelik göçe ilişkin sürekliliğin tezahürü olsa gerektir. Karacaoğlan, *“Yürü bre yalan dünya/ Sana konan göçer bir gün”* diyerek bu durumu oldukça net bir şekilde şiirinde işlemektedir.

Türkçede atasözü biçiminde göçebeliliğin yüceltilerek yerleşikliğin sefalet getirdiğine yönelik örnekler bulunmaktadır. *“Cefa istersen ek-biç, sefa istersen kon-göç”* atasözünde tarım odaklı yerleşikliğe karşı konar-göçer yaşam tarzı yüceltilmektedir. Yine bu atasözündeki manayı destekleyecek biçimde Yörükler arasında, *“Ekme bağ bağlanırsın, ekme ekin eğlenirsin; çek deveyi gütt koyunu, bir gün olur beylenirsin”* sözü de kullanılmaktadır. Yerleşik tarımsal faaliyetlerin kıtlık, sel, kuraklık gibi doğal afetlerle birlikte savaşlar ve yağmalar gibi olumsuz durumlar neticesinde yoksulluk getireceği endişesine karşılık, hareketliliğin verdiği avantajla göçebe çoban iktisadın önemi vurgulanmaktadır. ‘Beylen-’ fiiliyle *“bey olmak, devlet kurmak”* anlamı düşünüldüğünde, dünya üzerinde geniş coğrafyalarda imparatorluklar kurmuş toplulukların iktisadi yaşamında hayvancılığın oynadığı merkezi rol hatıra gelmelidir. Bu bakımdan göçebe Türklerde devlet kurmanın yollarına ilişkin iktisadi bilincin de gelişmiş olduğu

görülmektedir. Türklerde göç, her an gerçekleşebilen bir olgu özelliği taşımaktadır. “Göç yolda düzülür/düzelir” atasözü hareketliliğin herhangi bir hazırlık gerektirmeyen yönünü vurgulamak açısından bugün de oldukça fazla kullanılmaktadır. Göç ve seyahate bağlı düşüncenin ifade edilmesinin akabinde bir an önce yola koyulma, yola çıkıldığında hedef noktaya varma konusundaki acelecilik, trafikte yaşanan yol verme kavgaları vb. olumsuzluklar binlerce yıllık göçebe yaşamın bugünün yerleşik torunlarına kültürel mirası olsa gerektir.

Göçebelik ve yerleşiklik olgusu coğrafi, ekonomik ve siyasi dinamiklerle tarafların topluluklarını kültürel yönden şekillendiren bir içeriğe sahiptir. Bu iki farklı yaşam biçimi birbirine zıt olarak yorumlanan birçok durum ortaya çıkarır. Bunlardan kültürel manada bu başlık dahilinde en çok vurgu yapılacak durum, şifahilik-kitabilik, yani okur yazar olup-olmama eksenindeki bakıştır. Dünyayı algılama, anlama, yorumlama ve hatta seslendirme biçimiyle kavram yaratma ve aktarma boyutunda göçebe ve yerleşik yaşayışın kültürel farklılıkları kendini gösterir. Yaşam tarzından temelini alan yazılı ve sözlü gelenek arasındaki bu farklılık, “*kültür ortamlarının, kümelerinin, kurumlarının, araçlarının, anlayışlarının ve aktörlerinin farklılaşması*” manası da taşımaktadır (Özdemir, 2015: 47).

Sürekli bir hareketliliğe sahip göçebe yaşam tarzı neticesinde okur yazarlık oranı düşük kalmaktadır. Nitekim kitabı bilgiye erişim, onu anlama ve algılama sürecinde yerleşikliğe dayalı bir zaman ve mekâna bağlılık gerekmektedir. Bu bakımdan göçebe kültürde sözel iletişim birincil konumdadır. İnan’a (1998: 202-203) göre sözlü kültürün ön planda olduğu göçebelikte bu kültürün gelişmesinde topluluğun geçmişini koruma, zihni hazır tutma ve gündelik yaşamda vakit geçirme ihtiyacı önem taşır. Sözlü kültürlerde aktarma ve eğitime aracı olarak dil, kendine özgü kullanım biçimleri şekillendirir. Hatırlatmayı kolaylaştırmak için kalıp düşünmek ve sık tekrar gerekir. Bunun için de asonans, aliterasyon, kafiye, cinas gibi tekrar ve benzerliğe dayalı bir dil ve anlatım üslubu doğar.

Göçebeliğin karşısına konumlandırılan yerleşikliğin sözlü ve yazılı karşıtlığına dayandırılan nitelermelerinden biri de medeni olup-olmama durumudur. Yerleşikler, göçebeleri medeni vasıflardan yoksun olarak görmüşlerdir. Yerleşiklerin gözlemlerinden süzülerek yazıya geçirilen göçebelğe dair nitelikler daha çok göçebelerin ‘güvenlik’ bakımından ele alındıklarını göstermekte; göçebeler saldırgan, yağmacı ve barbar biçimde yansıtılmaktadır.

Bu yaklaşımlardan hareketle felsefe gibi bir alanın da Türklerde gelişmemiş olmasının ilgisi göçebelikte aranmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle ki bu yerleşik yaşama geçişi de ifade eder, düşünce sistemlerinin filizlendiğine yönelik birçok vurgu yapılır (Şeker, 2015). Kaplan (2014), Türklere ait bir felsefenin olmadığını ancak Türk'ün yaşama dair görüşlerinin ifadesinde edebiyatın önemine dikkat çekerek, "*Felsefe, doğuda ve batıda efsanelerin, dinlerin ve edebi eserlerin yorumundan doğmuştur. Eğer, bir Türk felsefesi yaratılacaksa bunun kaynağı, hiç şüphesiz Türk edebiyatı olacaktır*" der. Yine de özellikle İslamiyet öncesinde Türk halk felsefesinden bahsedilmektedir. Çobanoğlu (2013: 63), Türk halk felsefesinin ve dünya görüşünün oluşup şekillenmesinde bozkıra çıkışla birlikte binlerce yıl en temel ritüel mahiyetindeki göç olgusunu ön plana almaktadır.

Türklerin tarih sahnesine çıktığı en eski dönemlerden bu yana kültürel özelliklerini bir süreklilik içerisinde günümüze taşıyan en önemli araçları dil ve edebi mahsulleri olmuştur. İslamiyet öncesi Türk toplumunun bu manada öne çıkan edebi türü destanlardır. Yüzyıllar boyunca sözlü geleneğe aktararak yazıya geçirilen bu metinlerden yola çıkılarak gerçekleştirilen araştırmalarda, Türk kültürünün göçe dayalı yaşamına ilişkin özellikleri de belirlenmektedir. Çobanoğlu, Türk siyasi tarihinin başlangıcını niteleyen bozkır tipi devlet yapısının ortaya çıkmasında ve Türk uygarlığının sürekliliğinde Türk epik destan geleneği olarak ortaya koyduğu edebi geleneğin önemine vurgu yaparak, bu durumu "*epik destanların en önemli işlev ve özellikleri yerli düşünce ve felsefenin doğuşunu hazırlayan ve onu zaman içinde işleyip geliştirerek sonraki kuşaklara taşıyan en önemli eğitim ve öğretim aracı olmalarıdır*" şeklinde yorumlamaktadır (2011: 17-24).

Türk kültüründe İslamiyet öncesinde, Uygurlara ait Göç destanıyla birlikte Ergenekon destanı gibi bunalımlı bir sürecin ardından toplu bir çıkış ve dünyaya yayılışı sembolize eden göçe dair vurgunun önemli bir bölümü Oğuz Kağan destanında kendini göstermektedir. Oğuzların atası Oğuz Kağan, destanın sonunda oğul ve beylerine "*Takı taluy takı müren/Kün tuğ bolgıl kök kurıkan*" sözüyle âdeta Türk devletinin sınırlarını işaret etmektedir. Günümüz Türkçesine, "*daha çok deniz, daha çok ırmak (aşalım)/ Güneş tuğumuz olsun, gökyüzü çadırımız*" şeklinde nakledilen bu söz, Türklerin gökyüzünün altındaki bütün coğrafyaları ve halkları bir çatı altında toplama ülküsü olan "*Türk cihan hakimiyeti mefkuresi*"nin önemli bir bileşeni olarak görülür ve Türk kültürünün göçebelğe dayalı temel felsefesini meydana getirir. Nitekim bu felsefe, İslamiyet'in kabulüyle birlikte inançsal boyutta daha da motive edilerek millî ve dinî bir bünyede 'nizâm-ı âlem' ülküsüne dönüşecek ve süreklilik kazanacaktır (Turan, 2018b).

İslamiyet'in kabulü Türk yaşayışında ve kültüründe önemli değişimlere neden olmuştur. Bu yeni inanç sistemiyle bir yandan göçebeliliğin devam ettiği diğer yandan İslamiyet'in kabulüyle yerleşik yaşamın deneyimlendiği Türkistan coğrafyasında yazılı kültürün de gelişmeye başladığı görülmektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte başlayan ve eser yoğunluğuyla edebiyata da yansıyan bu süreç, edebiyat tarihi araştırmalarında *Geçiş Dönemi* olarak da nitelendirilmektedir. Burada İslamiyet öncesinde sözlü geleneğin çok yoğun olarak kullanılmasıyla birlikte yerleşik yaşamı seçen Uygurlar döneminde baskı tekniğinin kullanıldığını ve bu döneme ait pek çok kitabın günümüze ulaştığını da zikretmeliyiz. Ayrıca yerleşiklik penceresinden bu döneme bakıldığında Budizm ve Manihaizm gibi dinlerin kabulüyle bu dinlere ait metinlerin Uygurcaya çevrilmesi girişimleri de değerlidir. Yerleşik İslamî kültür içerisinde ise el yazmacılığı kutsanmış ve belli bir meslekî zümrenin bu alanda tekel oluşturduğu saptanmıştır. Nitekim Osmanlı'ya matbaanın geç gelişinde bu zümrenin tepkileri de önemli bir gerekçe olarak gösterilmektedir (Özdemir, 2015).

Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği Karahanlılar döneminden itibaren yerleşik yaşama geçişle birlikte Türk dili ve edebiyatına ilişkin bugün üzerinde sıklıkla durulan eserler verilmeye başlanmıştır. Kutadgu Bilig ve Atabet'ul Hakayık gibi ahlâki-didaktik nitelik taşıyan eserlerin yanı sıra Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetli sözlerinden oluşan manzumeleri, dilinin sadeliği ve anlaşılabilirliğiyle göçebe Türkmen grupları arasında İslamiyet'in yayılmasını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Bugün Divan-ı Hikmet olarak pek çok nüshası bulunan bu eserdeki şiir metinleri, uzun süre sözlü kültürde dilden dile dolaştıktan sonra yazıya aktarılmıştır. İslamiyet öncesinde kahramanlık temasının hâkim olduğu sözlü kültür mahsullerinde, bu dönemin ardından dini içerikler ağırlık kazanmıştır. Yine bu dönemde Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Türkçenin ilk sözlüğü *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* yerleşiklik ve göçebelik meselesinin kültürel boyutuna dair pek çok içerik bulunmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015).

Kültürel süreklilik bağlamında eski ananelerin İslamiyet'le birlikte devam ettiği görülmektedir. Köprülü (2012: 19) bu konuda, "*yeni İslamî şekiller altında eski kavmi ananelerinin izlerini taharri etmek ve mesela halk velileri olan Türkmen Babalarında eski Türk Kam-Ozanlarının İslamlaşmış şeklini görebilmeyi*" araştırmacılar için zorunluluk olarak zikreder. İslamiyet'le birlikte bu veli ve dervişler, Türk göçmen hareketinde bir gelenek meydana getirerek önemli bir işleve sahip olmuşlardır (Barkan, 1942). Anadolu'da ve Balkanlarda Türk fütuhatında dervişlerin öncü mücadeleleri bulunur. Bu mücadeleler destan ve menakıpnamelere de konu olarak göçebe Türk boyları arasında

coğrafyaya yayılımının motivasyonunu artırmıştır. Horasan'dan Anadolu'ya uzanan süreci anlatan Hacı Bektaş Velayetnamesi, Balkanlarda Türk ve İslam yayılmasını anlatan Sarı Saltuk Menakıpnamesi bu tür kitapların özgün örneklerini oluşturmaktadır (Bozkurt ve Özgüzel, 2019: 821). İslamiyet'ten önce destanlarda milli bir görünüme sahip 'alp' tipinin yanına İslamiyet'le birlikte 'gazi-eren' tipi de eklenerek destan formuna kültürel değişimin izlenebileceği yeni içerikler eklenmiştir (Kaplan, 2014).

Oğuz Türkçesinin Anadolu merkezli yazılı bir edebiyat hâline gelmesinde Oğuzların Anadolu coğrafyasında yerleşikliğe geçişinin etkisi büyüktür (Uğurlu, 2011: 134-149). Bu etkiyi Yunus'un Gül Bahçesinde adlı makalesinde öncesi ve sonrası süreçleriyle karşılaştırmalı bir şekilde değerlendiren Kaplan (2014), göçebe kültürde cesaret, yiğitlik ve savaşçı özellikleri barındıran 'akıncı insan tipi'nin karşısına yerleşik yaşamda miskinlik, sevgi ve barışı ön planda 'tutan ikinci insan tipi'ni yerleştirmektedir.

Mitten destana, kamdan-ozana dönüşüm sürecinde (Çobanoğlu, 2011: 38) ve âşıklık geleneğinin şekillenmesinde İslamiyet'i kabulün meydana getirdiği kültürel değişimler, özellikle de göçebelikten yerleşik yaşama geçişin tesiri yer almaktadır. Bu tesirin mekânsal dinamiğinde uzunca bir dönem dini bir kurum şeklinde tekkeler yer almış daha sonra ise lâdini bir mekân olarak kahvehaneler belirmeye başlamıştır. Nitekim âşık tarzı şiir geleneği, *"Türk sosyo-kültürel yapısında yazının bulunmadığı dönemlerinde ortaya çıkmış olan ozan-baksı ve 12. yy.dan sonra onun bazı işlevleri üzerine temellenen tekke-tasavvuf geleneğinden devralınarak"* (Çobanoğlu, 2000: 333) sosyal yaşantımızdaki varlıkları, işlevleri ve tesirleri canlı bir şekilde bugüne kadar uzanan, değişimin tarihi bir süreklilik içerisinde izlenebildiği Türk kültürüne has yegâne bir olgudur (Köprülü, 2004a; Günay, 2008). Günümüzde de canlılığını koruyan bu geleneğin beslenmesinde âşık ve göç/seyahat ilişkisi temel bir nitelik şeklinde değerlendirilmektedir (Özdemir, 2021: 557-579).

Göçebelik ve yerleşiklik odağında kültürel değişimin izlerinin sürüldüğü edebi ürünlerin başında Dede Korkut Kitabı gelmektedir. Dede Korkut Kitabı, içerisindeki 12 hikâyesiyle destandan halk hikâyeciliğine geçişin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Nitekim destanlar, göçebe Türklerin kağan ya da bey etrafındaki kahramanlıklarını ele alırken, halk hikâyeleri topluluğun sosyal yaşantısı üzerine de geniş bilgiler sunan lirik konuları işleyen metinler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan halk hikâyeleri yerleşik yaşama geçişin mahsulleri olarak değerlendirilmektedir. Uzun bir dönem sözlü gelenekte yaşayan hikâyelerin müellifler tarafından yazıya geçirilmesinde, artık sözlü kültürde ilgi

görmeyerek unutulacağı endişesinin olduğu düşünülmektedir (Abdulla, 2015: 11). Roux'a (2018: 201) göre, hikâyeler paganizmin izlerini taşımakta ve -her ne kadar İslami bir görünüm sergilese de- hikâyelerin ana karakteri konumundaki Dede Korkut, kılık değiştirmiş bir şaman şeklinde nitelendirilmektedir. Hikâyelerle Battal Gazi Destanı'nı karşılaştıran Turan (2018a: 42), destanı İslamlaşan şehirli ve yerleşik Türklerin, hikâyeleri ise eski Türk hayat ve telakkilerini yaşatan göçebelerin eseri olarak değerlendirmektedir.

Beslenme tarzı ve davranış ilişkisi arasındaki bağlama yönelik göçebelik-yerleşiklik olgusu kültürel manada değerlendirilebilir. İbn-i Haldun'a göre göçebeler, besin sağlamak için mücadele etmek zorundadırlar. Bu yüzden göçebelerin zinde, canlı bir yaşam tarzları vardır. Beden bakımından da düzgün bir görüntüye sahiplerdir. Yerleşikler ise az çalışmakla besin elde ettikleri için hantal bir yapıya sahiptirler. Besin sıkıntıları olmamakla birlikte, besinlerin işlenmesine (pişirme, tuzlama, saklama vb.) incelik gösterirler. Bu yüzden ince ve nazik bir yapıları vardır (İbn-i Haldun 1988'den akt. Beşirli, 2010: 160). İşte yerleşik bakış açısından göçebeliğe dair kaba, barbar nitelendirmelerinin bir yönünü de bu bakış açısından kaynaklanan yaşam biçimi oluşturmaktadır.

Sürekli hareket hâlinde olmayı gerektiren göçebe yaşamda, hareketliliği kısıtlayıcı bir özellik olarak mal birikiminin olması beklenemez. Dolayısıyla Türklerdeki toplumsal düzende eşitsizliğin ve sınıfsal yapının oluşmamasının temelinde göçebe yaşam tarzının etkisi büyüktür. Bu yaklaşımın en güzel ifadesi olarak Dede Korkut Hikâyeleri'nde İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyreğin Öldüğü Boy'da İç Oğuz Beyi Kazan, bütün beyleri bir araya toplayıp yılda bir evini yağmalatmaktadır. Bu yağmalama birikimin, çağrılan boylar arasında bölüşülmesini sağlayarak sınıf farklarının oluşmasını engelleme manası taşır. Nitekim bu geleneğin günümüzde devamlılığı yine bir göç merkezli olgu şeklinde ortaya çıkan kentleşme sürecinde görülecektir. İç göç neticesinde kentlere yönelen insanlar devlete ait arazileri yağmalamakla suçlansa da esasında devlet tarafından göz yumulan ve aflarla resmi boyut kazandırılan bu durumun temelinde, sınıfsal farklılıkları azaltmak ve gelir dağılımını dengelemek amacının yattığı düşünülmelidir.

Göçebe yaşamın yerleşik yaşama etkilerinin en somut göstergeleri mimaride hayat bulur. Türk göçebe kültürünün çok çabuk kurulup toparlanabilen barınma mekânı olarak çadırlar, İslamiyet'e geçiş neticesinde kümbet, kubbe ve eyvan gibi sivil mimari yapılara esin kaynağı olmuştur. Göçebe topluluklarda çadıra ilişkin şekillenen inanç ve âdetler, yerleşik yapıdaki evlere de taşınarak varlığını sürdürmüştür (Kutlu, 1991: 19). Bugünkü

konut düzeninin çadıra benzediğini yabancı bir gözlemci şöyle anlatır: *“Türkler o kadar uzun zamandır göçebedirler ki, hâlâ içlerinde avareliklerinin izlerini taşırlar ve evleri çadırın az çok genişletilmiş ve güzel gösterilen bir hâlidir”* (Standwood, 2006’dan akt. Bozkurt ve Özgüzel, 2019: 821).

Coğrafyanın sunduğu yapı malzemesi olarak ahşabın zamana olan direncinin zayıf olması ve geçiciliği karşısında geçen yüzyılın başından itibaren kalıcı taş yapıların artışı, göçebe yaşam stilinden koparak yerleşikliğin tam anlamıyla kabulüne bağlı, kültürel manada gerçekleşen dönüşümün mimaride hayat bulan bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Türklere konutlarda kalış süresi de göçebelik penceresinden ele alınmaktadır. Almanya’da bir konut doksan dört yılda bir el değiştirirken Türkiye’de bu oran on dört yılda birdir. Konutlarda kalış süresinin karşılaştırıldığı bu durum *“genlerimize işlenen göçebe geleneğin bir yansıması”* şeklinde değerlendirilmektedir (Bozkurt ve Özgüzel, 2019: 821).

1.1.3.4. Türk Kültüründe Kent

Göçebelik ve yerleşiklik meselesi Türk tarihi ve kültürü araştırmalarında önemli bir yer tutar. Yukarıda da ifade edildiği gibi göçebelik ve tarımla ilişkilendirilen yerleşiklik algısında ilk dönem araştırmalar göçebeliği asalak bir yaşam tarzı olarak belirleyip küçümsemektedir. Üstelik mevzu bahis Türkler olunca oryantalist bilim adamlarının bu küçümsemeyi aşağılama boyutuna çektikleri görülür. Bu anlamda Türk araştırmacılar, Türk’e özgü göçebe yaşamın sistematik ve pratik bir temele dayanan kültürel, ekonomik, siyasi ve toplumsal yönlerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu göçebelik ve yerleşiklik meselesi birbirine tamamen karşıt gibi bir görünüm de ortaya çıkmaktadır. Siyasal eğilimler bu karşıtlığı belirli bir doğrultuda beslemiş olsa da göçebe yaşam ve yerleşik yaşam yüzyıllar boyunca birlikte var olmayı, birbirini beslemeyi başarmıştır. Çalışma göç olgusu üzerine odaklansa da Türk kültüründe yerleşik yaşam ya da şehircilikle ilgili yönler de kısaca değinmek, bu ikiliği kavrama yolunda daha bütüncül bir perspektif sağlayacaktır.

Göçebe ve yerleşik kültür ilişkileri ilk dönemlerden bu yana hep var olmuştur. Göçebe çobanların tarımcı topluluklardan ayrılmadıklarını ve yan yana yaşadıkları yerlerde yerleşikleri sürekli yağmaladıklarına dair algının abartı olduğunu ifade Jdanko (2007: 240), yerleşik ve göçebelerin çoğunlukla barışçı ekonomik ilişkiler yürüttüklerini, hayvansal ürünlerin ekmek ve süs eşyalarıyla takas edildiğini belirtir. İslamiyet öncesi Türk tarihinde yoğunlukla karşılaşılan göçebe Türk boylarının yerleşik/kentli Çin ile

ilişkileri, etkileri günümüze de uzanan siyasal, ekonomik ve kültürel birçok alanda kendini göstermektedir.

Eski Türklerde şehirciliğin başlangıcı hususunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar ilk şehirlerin Uygurlar döneminde kurulduğu yönünde bilgi verirken bazıları da arkeolojik keşiflere dayanarak Hun ve Göktürk dönemlerinde genellikle askeri-savunma amaçlı şehirlerin yanı sıra ticaret yolları üzerinde ekonomik amaçlı yapıların varlığını tespit etmektedirler (Sümer, 1993; Kafesoğlu 2017: 308-312; Sarıtaş, 2010: 147).

Tarımsal faaliyetlere geçiş, yerleşiklik ve kentleşmenin en asli dinamiği olarak vurgulanır. Türklerin Göktürkler döneminden itibaren tarıma değer verdiği, Çin'den darı ve tarım aletleri istendiğini belirten Sümer, bugün kullanmaya devam edilen tarla sözünün 'tarıġ-lak' sözünden geldiğini, bunun da 'darı biten yer' anlamında kullanıldığını paylaşır (1960: 568). Bununla birlikte Türk tarım terminolojisinin tespitiyle tarıma ilişkin ortaya konulan eski Türkçe söz varlığı, İslamiyet öncesinde Türklerin tarımsal faaliyetler konusunda oldukça iyi bir birikime sahip olduğunu göstermektedir (Gül, 2004). Ayrıca demir madeni ve işleciliğiyle ilişkili olarak kılıç kullanımının Türkler için önemi büyüktür. Demirin işlenmesi için yerleşik bir düzende olunması gerekliliği savunulmuş ve bu durum Selenga ve Yenisey bölgesinde ortaya çıkarılan eski demir atölyeleriyle ele geçirilen saban demirleri ve oraklarla desteklenmeye çalışılarak Türklerin yerleşik kültürüyle ilgili ilk dönem bilgileri sunulmuştur (Şen, 2008: 162-165).

Türklerin şehircilik konusunda bugünkü mimari anlayışını etkileyen özelliklerinin İslamiyet öncesinde şekillendiğine dikkat çeken Esin, İslamiyet'ten önce ordu-balık biçimindeki şehirlerle birlikte Budist eğitimlerin verildiği buyanların, İslamiyet'in kabulü sonrası Karahanlılarla birlikte 'ribat' ve 'muyanlık' olarak adlandırılan yapıları, daha sonrada kubbeli ve taklı mescitleri ve minareleri etkilediğini bildirir. Esin'e (1993: 75-102) göre Türk-İslam dönemi yapıları, planları ve unsurlarıyla İslamiyet'ten sonra klasikleşen yapılar, İslamiyet öncesi sürecin mimari birikiminden beslenmiştir. Araştırmacıların ortaya koyduğu bütün bu yaklaşımların ışığında asli göçebe kültürün yanında yerleşik kültürün uzantısı olan kentin varlığı da göz ardı edilemeyecek bir gelişime sahiptir.

1.1.4. Hemşehrilik Olgusu

Hemşehri, kırdan kente göç sürecinin meydana getirdiği en önemli kavramlardan birini teşkil etmektedir. Çalışmanın da dayanağını oluşturan hemşehri/lik olgusuyla ilgili

tanımlamalar ve yaklaşımlar bu başlıkta ele alınarak konu farklı yönleriyle ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1.1.4.1. Hemşehri ve Hemşehrilik Kavramları

'Hemşehri' sözcüğünün geçtiği en eski kaynak 1680'de Meninski tarafından yayınlanan *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabico-Persicum Lexicon* adlı sözlüktür. Meninski sözlüğünde hemşehriyi "*urbis aut in cadem urbe natus, popularis*" yani "*aynı kentte doğmuş olunan*" ifadesiyle tanımlamıştır (Banazılı, 2022: 53). Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî* adlı sözlüğünde hemşehri, "*Arkadaş, yoldaş gibi âhvat, muhabbet ta'bîri; zebânzedi: hemşeri*" şeklinde tanımlanmaktadır (Toparlı, 2000: 178).

Güncel Türkçe Sözlük'te 'memleketli' biçiminde karşılığı olan hemşehri kelimesinin etimolojisine bakıldığında kelimenin Farsça kökenli olduğu görülmektedir (URL-2). 'Hem ve şehir' kelimelerinin birleşiminden oluşan bu yeni yapıda, 'hem' ortak bir konuma sahip olma veya aynı olma durumlarını ifade etmek için kullanılan Farsça bir öntakıyı; 'şehir' ise nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kenti ifade eden Farsça bir ismi karşılamaktadır.

Kelimenin anlamı itibarıyla hemşehri, bağlamsal bir olguyu işaret etmektedir. Hemşehri olarak tanımlanabilmek için aynı yerden göç etmiş insanların aynı varış noktasında birbiriyle temas etmesi gerekmektedir. Dubetsky'e göre, "*göç etmemiş ve hep aynı yerde yaşamış olan insanlar, ilişkilerinde birbirlerini hemşehri olarak değil, aralarındaki bağları aracılığıyla tanımlarlar. Yani, göç etmemiş insanlar birbirlerinin hemşehrisi değil akrabası, komşusu, arkadaşısıdır*" (akt. Kurtoğlu, 2004: 147-148).

Hemşehri olgusunun tarihi kökenine bakıldığında hemşehrilik Türk kültüründeki toplumsal örgütlenme şeklinin günümüzdeki yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Toplumsal psikoloji alanında çalışmalarıyla bilinen Erol Göka, konuyu atalar kültürüne kadar indirgemekte ve göçebeliliğin gerektirdiği disipline dayalı sıkı ilişkilere dayandırmaktadır. Boylar şeklinde örgütlenen Türk devletlerinde aileden aşiret ve boya uzanan ilişkili yaşayışın günümüzde hemşehrilik olgusuna kaynaklık ettiği söylenebilir. Hemşehriciliği Türklerin soy-boy tipi örgütlenmesinin bir kalıntısı şeklinde gören Göka'ya (2019: 155-156) göre, tanışılan birine "nerelisin, kimlerdensin" türünden soruların benzeri olarak eski Türklerin 'boy kim?' ve 'köküng kim?' gibi soruları sorması hemşehrilik olgusuyla yakından ilişkilidir.

Hemşehri ya da hemşehri olma durumunu belirten hemşehriliğin tanımlanmasına yönelik farklı araştırmacılardan farklı açıklamalar getirilmiştir. Kurtoğlu'na göre (2005: 5), *“Hemşehri sözcüğü bir kişiyi ve o kişinin bir toplumsal durumunu tanımlar, ancak hemşehri tanımlamasının ortaya çıkması için en az iki kişinin olması gerekir. Yani hemşehri, tanımı gereği ilişkiseldir. Bu ilişkiselliği içinde hemşehri, aile kökeni aynı coğrafi alan olan ve kendisiyle hemşehrilik bağı tanımlanan kişidir.”* Bal'a göre (1999), *“genellikle aynı köy, ilçe, il, bölgeden gelmiş olanların birbirlerine yüklediği sosyal bir statü”* olarak tanımlanmaktadır ve birincil ilişkilerle ikincil ilişkiler arasında bir konuma sahip olduğu değerlendirilmektedir. Hemşehrilik, kentleşme sürecinde 'akrabamsı' tarzda işlev görmekte olan bir olgudur (Tekşen, 2003: 66). Abadan-Unat (2006: 18) hemşehriliği, *“göçmenlerin yeni ikamet ettikleri kentlerde veya ülkelerde kendi aralarında ortak bir soydaşlığa, kökene ve yakınlık ilişkilerine dayalı olarak oluşturdukları bağlantılar”* şeklinde tanımlamakta; Güneş-Ayata (1991: 96) ise, *“kent hayatında, kırsal yaşıntının motiflerini canlandıran cemaatsel ilişkiler”* olarak görmektedir.

Hemşehrilikte tanımlayıcı olan kökenin işaret edildiği memleketlerdir. Diğer her türlü mekânla ilişkilendirilen kimliklerin aksine hemşehri; *“kimlik, iş yeri, okul, mahalle, kültürel milliyetçiliğe dayalı ulusçuluk gibi ilişki ve kimlikleri kapsayan bir bütünü yansıtmaktadır”* (Kurtoğlu, 2012: 149). Hemşehrilik, modernle gelenek arasında geleneksele daha yakın bir şekilde konumlandırılmakta ve geçicilikle birlikte mutlaka yok olacak bir olgu olarak nitelendirilmektedir (Kurtoğlu, 2004:17). Hemşehriliği kent çevresinde oluşan *“homojen alt kültür mozaiği”* şeklinde niteleyen Smith'in (1980:172'den akt. Banazılı, 2022: 55) yanı sıra bir başka görüşe göre ise hemşehrilik gibi aidiyet zeminleri ve dayanışma ağları küreselleşmeyle birlikte güç kazanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte toplumsal değişimler hızlanmakta ve toplumlar ya da topluluklar içerisinde gruplar bu değişime ayak uydurmakta güçlük çekebilmektedirler. Güçlüğün yaşandığı durumlarda *“aile bağları, hemşehrilik ilişkileri, etnik ve dini bağlar gibi aidiyet zeminleri, küreselleşmenin öteki yüzü olarak, paradoksal bir biçimde güç kazanmaktadır”* (Köse, 2008: 225).

Kanuni bakımdan da mevzuatta yeri bulunan hemşehrilik, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda 13 ve 76. maddelerde yer almaktadır (URL-5). Hemşehri hukuku şeklinde de tanımlanan 13. maddede, *“Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır”* denilmektedir. Hemşehriliğin belediye gibi yerel bir kurumun kanun içeriğinde yer alması,

hemşehrilik ilişkilerinin zemininin yerel düzeyde oluşması ve sürdürülmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Hemşehrilik algılayışında çoğunlukla “*aynı köken yerleşimden göç ederek farklı bir bölgeye yerleşenler*” (Uçar, 2009: 19) biçiminde bir yaklaşım varsa da bu kesin bir tanımlama kriteri değildir. Bu konuda bölgesel, inançsal, etnik, durumsal ve bireysel farklılıklar olabilmektedir (Karpas, 2003: 183). Kimi insanlar doğrudan aynı köyden olanları hemşehrileri şeklinde adlandırırken, kimileri mezhepsel farklılıkları dolayısıyla aynı inanca sahip olduğu insanları hatta kimileri de memleketinin spor takımını tutanları hemşehrileri olarak tanımlayabilmektedir. Hemşehrilik ilişkileri kent koşullarında yeniden tanımlanan akrabalık ilişkilerine benzer. Bu bakımdan Eisenstadt ve Roniger’in tanımladığı ‘kurgusal akrabalık’ ilişkileri hemşehrilikle ilgilidir (akt. Erder, 2015: 60).

Hemşehrilik kavramıyla ilgili üzerinde durulması gereken hususlardan biri de hemşehriliğin oluşumundaki göçün niteliğidir. Zincirleme göç biçiminde nitelendirilen öncü göçlerin ardından aile bireylerinin akraba ve tanıdıklarının göç ettiği alana kümelenmesi neticesinde göç edilen bölgede güven ilişkisine dayalı bir dayanışma ağı meydana gelmektedir. Örneğin zorunlu göçte tabi olanlar arasında hemşehrilik kavramı ve buna bağlı dayanışma biçimlerinin ortaya çıkması ilk zamanlar mümkün olmamıştır. Enformel yapıda hemşehrilik bağıyla oluşan dayanışma ağlarının dernekleşme gibi kurumsal bir düzeye ulaşmasında da zincirleme göçün yansımaları görülmektedir. Nitekim hemşehri dernekleri varlığındaki Karadeniz bölgesi kökenli derneklerin başı çekmesi zincirleme göçle kurumlaşan ilişki ağları arasındaki bağı ortaya koymaktadır.

Hemşehrilik olgusuna ilişkin olumlu ve olumsuz birçok yaklaşım sergilenmektedir. Bu yaklaşımlar, hemşehrilik olgusuna hangi açıdan bakıldığıyla doğrudan ilgilidir. Her şeyden önce birbirlerini hemşehri olarak tanımlayan insanlar ya da topluluklar için bu olgu; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik manada oldukça işlevseldir ve olumlu biçimde görülür. Bu ilişkilerin dışında kalanların penceresinden ise hemşehrilik genellikle olumsuz yorumlamalara sahiptir. Halk dilinde, ‘adamı/tanıdığı olmak’ ve ‘torpil’ biçiminde ifade edilen ve son dönemde ‘referans’ sözcüğüyle daha yumuşatılmış bir duruma evrilen bu olumsuz yaklaşımlar akademik araştırmalarda; *liyakat (meritorasi)*, *iltimas (adam kayırmacılığı)*, *kronizm (eş-dost kayırmacılığı)*, *nepotizm (akraba kayırmacılığı)*, *patronajlık*, *etnosentrizm (kavim merkezilik, lobcilik, hizmet kayırmacılığı)*, *idari kadrolara vekâlet*, *dinsel değerlere dayalı ayrımcılık* olarak kavramsallaştırılmaktadır.

(Güneş-Ayata, 1994; Özdemir, 2013; Şenalp, 2013; Sönmez, 2010; Kurtoğlu, 2012; Banazılı, 2022: 67).

1.1.4.2. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Hemşehri Dernekleri

Hemşehri derneklerinin hukuki dayanağı sivil toplumun alt başlıkları içerisinde yer almaktadır. Bu manada sivil toplum kavramına, sivil toplumun dünyada ve Türkiye’de gelişimine kısaca değindikten sonra hemşehri derneklerinin sivil toplum kuruluşları içerisindeki yerinin belirlenmesi gerekecektir.

Günümüzün sıkça tartışılan kavramlarından biri olan sivil toplumun yüzyıllar içerisindeki gelişimi farklı olguları bünyesinde barındırdığı için kavrama yönelik tanımlamada kesin bir görüş birliği sağlanamamıştır. Batı’da filizlenip ortaya çıkan kavram, kısa sürede yaygınlaşmış ve dünyanın değişik yerlerinde tartışılmaya başlanmıştır; günümüzde de aynı canlılığıyla farklı aktörlerin etkisiyle konuşulmaya devam etmektedir (Erbaş-Şahin, 2013: 4).

Batı kaynaklı olarak gelişen sivil toplum kavramına etimolojik bakımdan yaklaşıldığında ‘civilis’ sözcüğü Latince sivil ve sivilleşme sözcüklerini karşılamakta olup anlam bakımından “*yurttaşın hayatına ve haklarına ilişkin bütünü*” biçiminde tanımlanmaktadır. Asker olmayan kişileri tanımlamada kullanılan sivil sözcüğüne karşın sivil toplumun ‘askeri toplum karşıtı’ şeklinde algılanması Mardin (2003: 10-12) tarafından eleştirilerek, sivil toplumun medeni toplumu ifade ettiği vurgulanmıştır.

Yapılan tanımlamalardan çıkarılabilecek en genel çerçeveye sivil toplum; gönüllülük arz eden, kendiliğinden meydana gelen, sürekliliğini kendi iç dinamiklerinden sağlayan, hukuki dayanağı veya kendi içerisindeki değerlerle belli bir sınırı olan, özerk yapı oluşturan, örgütlü bir toplumsal yaşam düzenini ifade etmektedir. Bununla birlikte bir toplumda sivil toplumun var olup gelişebilmesi için devletin yanı sıra toplumsal yaşamın da bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi bilincini geliştirme, küreselleşmeye katkı sağlama, iktisadi kalkınmayı sağlama, sosyal hayat seviyesini artırma, kamu hizmetlerine katkıda bulunma, ekonomik işleri yerine getirme gibi işlevlerinin olduğu belirtilmektedir. (Akatay ve Yelkikalan, 2007: 31-42). Çaha’ya (2003: 60-61) göre, sivil toplumun gelişmesi için toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, toplumsal düzeyde otonomileşme, baskı mekanizması oluşturma olmak üzere beş temel koşulun gerçekleşmesi gerekir.

Kavramın tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bakıldığında⁵ ilk önce Aristoteles daha sonra Padovalı Marsilius tarafından 14. yy.da ele alındığı görülmektedir. Sırasıyla ‘siyasi toplum’ ve ‘iyi yaşamı sağlamak’ olarak tanımlanan bu dönemlerin ardından sivil toplum, 18. yy.da toplum sözleşmecileri tarafından doğa halinin karşıtı biçiminde gösterilmiştir. 18. yy.ın ortalarına kadar devlet ve sivil toplum arasında bir ayırım görülmezken sonraki dönemlerde birey ve devlet eksenli siyasi düşünce taraftarlarınca kavrama farklı anlamlar yüklediği görülmektedir (Erbaş-Şahin 2013: 3). Tarihsel anlamda sivil toplum ve devletin kopuşu, serbest pazar ekonomisi anlayışıyla birlikte bireylerin ve bağımsız toplulukların, kendi kendilerine organize ettikleri ekonomik faaliyetlerini devletten ayrı düşünmeyi ve giderek hak ve özgürlükleri devlete karşı özerk bir alan olarak konumlandırımlarıyla olmuştur (Aslan 2010: 209-210). Küreselleşme, liberalizmin doğuşu ve neo-liberal politikalar neticesinde yaşanan refah krizi ve Doğu bloğunun çökmesi gibi toplumsal olaylar sayesinde tekrar bir canlanma sürecine giren sivil toplum, son dönemlerde en çok konuşulan ve tartışılan konulardan biri olmaya devam etmektedir (Öter, 2019: 1).

Dünyada artan küreselleşme ve neo-liberal hareketlere paralel olarak Türkiye’de sivil toplum kavramı 1980’ler ile beraber önemli bir canlanma sürecine girse de Türk kültüründe sivil toplum kavramının oluşmaya başladığı tarihsel arka planı da yansıtmak gerekecektir. Nitekim Türklerde sivil toplum kavramının tarihsel köklerine bakıldığında konunun Osmanlı dönemine hatta daha geriye götürülebilecek bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.⁶

Büyük bir teşkilatçılık özelliğine sahip Türk kültüründe devlet anlayışı çok eski dönemlerden itibaren güçlü olduğundan, “*Türkler dernekçi değil devletçi*” bir yapıya sahip olmuştur. Özellikle ilk Türk devletlerinden itibaren temelde yöneten ve yönetilen kesim dışında ayrışabilecek toplumsal sınıflaşmanın olmaması, yöneten kesimin sorumluluklarının devamlı olarak bilincinde olması ve yönetimin kut anlayışı gibi yaklaşımlarla kutsallığa dayandırılması, devlet ve vatandaş arasında kökleri çok eskilere dayanan güçlü bir devletçi geleneğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

⁵ Konuyla ilgili Aristo, Locke, Paine, Ferguson, Tocueville, Bodin, Hobbes, Hegel, Marx ve Gramsci gibi düşünürler farklı açılardan tanım, yorum ve eleştirilerde bulunmuşlardır. Kavramın yaşadığı değişim ve dönüşümü daha ayrıntılı incelemek için bk. (Aslan, 2010: 188-212).

⁶ Türk kültüründe sivil toplumun gelişimiyle ilgili yayınların konuyu daha çok Osmanlı Devleti dönemine kadar geriye götürdüğü görülmektedir. İslamiyet öncesi Türk tarihi sürecinden itibaren sivil toplumun gelişmesi ya da gelişmemesinin gerekçelerinin etraflıca değerlendirildiği çalışmalara ihtiyacın olduğu açıktır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle sivil toplum benzeri bir yapılanmanın oluşmamasında göçebe yaşam biçiminin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Göçebe yaşamda biriktirme olgusu yaşanmadığından sınıfsal farklılığın oluşması da beklenemez. Bununla birlikte Türklerin İslamiyet'i kabulü ve göçebe yaşam biçiminden daha çok yerleşik yaşam biçimine geçmeye başlamasıyla özellikle dini kurumlar çevresinde filizlenen cemaatler ve tekkelerle birlikte vakıf ve lonca gibi kurumların sivil toplum olarak değerlendirilebilecek yapılar ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısıyla sivil toplumun gelişimiyle kentsel/yerleşik yaşamın gelişimi arasında bir paralellik olduğunu düşünülebilir. Temeli İslam hukukuna dayanan vakıf ve lonca teşkilatlanmalarının devlete bağımlı bir şekilde gelişim gösterdiğini, reyanın merkezi yapıya olan tabiliğini desteklediğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da bu algılayışın bir dönem daha devam ettiği söylenebilir.⁷

Türkiye'de başından bu yana devletin dışında kalan alan olarak gösterilen sivil toplum 1980 sonrasında önemli bir gelişme göstermiştir. 1983 seçimleriyle sona eren askeri yönetim döneminin ardından sivil toplum örgütleri, bireyi devlet karşısında koruyacak mekanizmalar şeklinde değerlendirilmiştir. Daha sonra ise küresel yapıya paralel biçimde Türkiye'de de 2000'li yılların başlarında yoğunlaşan neo-liberal politikalar ve özelleştirmeler ile birlikte devlet yavaş yavaş sosyal hakları terk etmeye başlamış ve sosyal yardımlar ile toplumsal sorunlarla mücadele yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda devlet dayanışma vakıflarını daha da geliştirerek yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yoluna gitmiş ve dolayısıyla, yoksulluk gibi toplumsal sorunlarla mücadele etmek için 'yönetişim' kavramını öne çıkarmıştır.

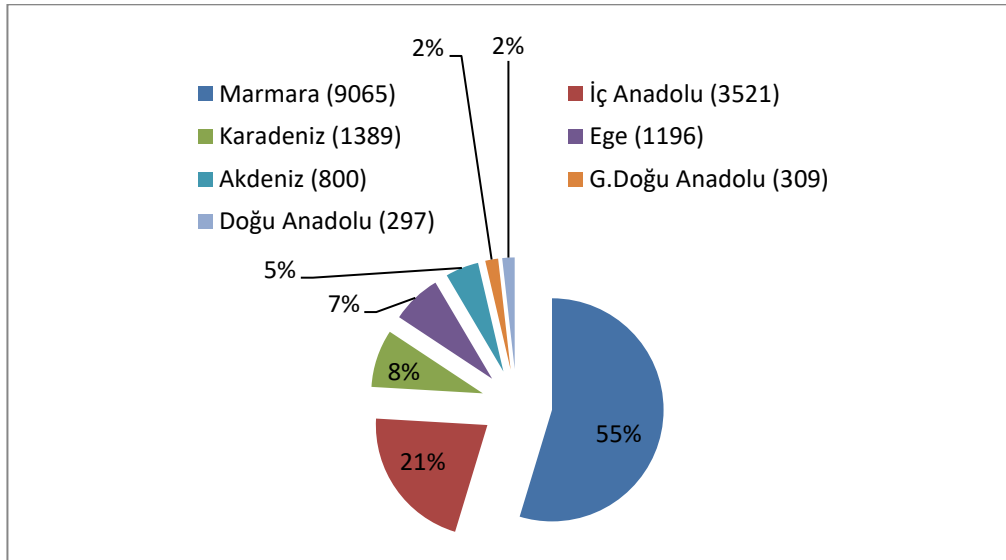
Sivil toplum deyince akla ilk olarak gelen kuruluşlar; dernekler, vakıflar, siyasi partiler, kooperatifler, korporasyonlar, sendikalar, barolar, meslek kuruluşları ve odalarıdır. Sivil toplumun önemli bir ayağını oluşturan dernekler, 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda, *"kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları"* şeklinde tanımlanmaktadır (URL-6).

İlk dernekler 1856 Kırım Savaşı sonrasında 'cemiyet' adı altında kurulmuş olup derneklerle ilgili ilk düzenleme 1909 yılı 'Cemiyetler Kanunu' ile olmuş ve bu yasa ile bugüne dek süren derneklerin yapısı ve işleyiş kuralları ortaya konmuştur. Cumhuriyet'le

⁷ Sivil toplumun Osmanlı dönemindeki gelişimine ilişkin ayrıntılar için bk. (Arslan, 2018: 59-76)

birlikte 1924 Anayasası'nda yer alan derneklerle ilgili ilk hükümler devlet denetimini yüksek bir şekilde etkili kılmaktadır. 1961 Anayasası'nda derneklerle ilgili kuruluş ve denetlemede daha özgürlükçü düzenlemeler ele alınmıştır. Bu süreçte köyden kente göçün hızlanmasına bağlı olarak hemşehri derneklerinin ilk örneklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. 1980 darbesinin ardından birçoğu kapatılan ve faaliyetlerine son verilen derneklerin ardından 1983 yılının akabinde yeniden yapılanmalar ortaya çıkmıştır. 1981 Anayasası'nda dernekler yasasıyla ilgili kısıtlayıcı hükümler 1995 düzenlemesiyle birlikte kaldırılmış, dernek sayılarında ve çeşitliliğinde Cumhuriyet tarihindeki gelişime bakılarak büyük bir sıçrama yaşandığı gözlenmiştir (Yücekök vd. 1998: 42).

Derneklerin kuruluş aşamasından itibaren devletle olan iş ve işlemlerinde önceleri Emniyet Genel Müdürlüğü çatısı altında kurulan dernekler birimi yetkiliyken, 2003 yılından itibaren İçişleri Bakanlığı çatısı altında Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulmuş daha sonra bu yapı genel müdürlük seviyesine yükseltilerek Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Son yapılan değişikliklerle derneklerin il seviyesindeki iş ve işlemlerini valiliklere bağlı il sivil toplumla ilişkiler müdürlüğü yürütürken, ilçelerde kaymakamlıklara bağlı ilçe sivil toplumla ilişkiler büro şeflikleri yürütmektedir. Dernekler konusunda yakın dönemde bu denli hızlı kurumsallaşmanın temelini Avrupa Birliğine uyum sürecine bağlı düzenlemeler oluşturmaktadır.

Şekil 4. Hemşehri derneklerinin bölgelere göre dağılımı.

2022 yılı itibarıyla Türkiye'de toplamda 101.778 dernek faaliyet göstermektedir. Türkiye'deki derneklerin %37'lik kısmı Marmara bölgesinde yer almaktadır. Çok geniş yelpazede bir faaliyet çeşitliliğine sahip dernekler içerisinde hemşehri derneklerinin

sayısı 16.577'yle yaklaşık %15'lik bölüme denk gelmektedir. Hemşehri derneklerinin bölgeler arasındaki dağılımına bakıldığında ise 9.065 adetle, tüm bölgeler içerisinde %55'lik oranla Marmara bölgesinde açık ara çoğunluğu oluşturduğu görülür. 1997 yılında 922 adet olan İstanbul'daki hemşehri derneklerinin sayısı 2022 yılıyla karşılaştırıldığında (URL-7) aradan geçen çeyrek asırlık süreçte dernekleşmede yüksek oranda (yaklaşık 6 kat) bir artış yaşandığı gözlenmektedir. İstanbul'daki 25.264 dernek içerisinde 6.836 adet dernekle hemşehri dernekleri tüm dernekler arasında %27'lik bir dilimi oluşturmaktadır (URL-8).

Marmara bölgesindeki hemşehri dernekleri içerisinde en yoğun bölgeyi Karadeniz bölgesi kökenli dernekler oluşturmaktadır. Bu durumun oluşmasındaki temel sebep tarihsel olarak Karadeniz bölgesinin İstanbul'a olan gurbetçiliği daha sonra zincirleme göçle büyük kümelenmelerin ve akabinde dernekleşmelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bir diğer gösterge de ekonomik durumdur. Karadeniz Bölgesinden göçen insanların ekonomik durumları diğer bölgelere nazaran daha iyi konumdadır. Bu konudaki son vurgu ise, bölge kimliği faktörünün daha çok ön plana çıktığıyla ilgilidir. Bayraktar'a (2003: 3) göre, Karadenizli olmak, ortak kent kimliğinin ötesinde bölgesel bir ortak payda yaratmakta ve farklı şehirlerden olmalarına rağmen aynı bölgenin göçmenleri arasında dayanışmayı mümkün kılmaktadır.

1.2. TEMEL KAYNAKLAR VE YAKLAŞIMLAR

Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri konusuyla ilgili temel yaklaşımların ele alınacağı bu bölümde, bazı başlıklar konuyla ilgili çalışmaları bire bir yansıtırken bazı başlıklarda ise bu konuda doğrudan çalışma bulunmamasından kaynaklı olarak "*kentleşme, göç ve kültür değişimleri*" açısından bakış açısı geliştirilmektedir. Böylece çalışmanın çok yönlü yapısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Örneğin, tezler ve makaleler alt başlıklarında hemşehrilik konusuyla ilgili çalışmaların varlığına bağlı olarak sadece bu konuda ortaya konulan araştırmalar tanıtılırken; kitaplar ve diğer (sinema ve edebiyat) alt başlıklarında kentleşme ölçeğindeki çalışmalar ele alınmaktadır. Bu durum hemşehrilik konusuyla ilgili bilimsel ve sanatsal çalışmaların henüz olgunlaşma aşamasında olduğuyla da doğrudan ilgilidir.

1.2.1. Kitaplar

Hemşehrilik olgusunu doğrudan ele alan kitap sayısı oldukça azdır. Bu bölümde ele alınacak kitaplar içerisinde hemşehrilikle ilgili çalışmaların yanı sıra, temelde bu olguyu

besleyen kültürel ve toplumsal değişim süreçlerine dikkat çeken ilk çalışmalar ve göç ve kentleşme konusunda en çok üzerinde durulan çalışmalar yer almaktadır. Çalışmaların bu doğrultuda daha sistematik bir şekilde yansıtılması için üç başlıkta toplamda sekiz farklı kitap ele alınmaktadır.

1.2.1.1. Değişimi Kültürel Perspektiften Ele Alan İki Temel Eser

- Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişimleri (2018) Adlı Çalışması

Değişimi 'kültürel' bir perspektiften ele aldığını bildiren kitabın adı, daha sonraları 'toplumsal' değişim olarak akademide ağırlığını hissettirecek yaklaşım bakımından önemlidir. İlk dönem çalışmaları arasında gösterilen bu hassasiyetin daha sonra korunamadığı görülecektir. Bunda halkbilimi disiplininin Türkiye'de genç bir bilim dalı olarak kendini kabul ettirme sürecinin öncesinde bu çalışmanın ele alınmış olmasının ve halkbiliminin ağırlıkla kırsal kökenli araştırmalara yönelip kent merkezini göz ardı edişinin önemli etkileri vardır. Nitekim kent merkezli, köklü bir geçmişe sahip sosyolojinin, değişimi 'toplumsal' perspektiften ele alması ve literatürdeki ağırlığını koruması, değişimin kültürel boyutunun ön plana çıkarılmasına engel teşkil etmiştir.

Mümtaz Turhan, Erzurum'da doğmuş ve 16 yaşına kadar Horasan'da kalmıştır. 1916'da Erzurum'un Ruslar tarafından işgaline binaen ailesi Kayseri'ye göçmüştür. Savaşın ardından Ruslar çekildikten sonra Turhan köyünü ziyaret etmiş ve sadece 8 yıl süren ayrılığın ardından köyde meydana gelen değişimleri müşahede etme imkânı bulmuştur. Turhan'a göre her kültür sürekli bir değişme hâlinde olmakla birlikte hepsi aynı hızda, aynı zamanda değişmez. Ayrıca bir toplumdaki değişimlerin toplumun genelinde aynı anda ortaya çıkmadığı, belirli grupların daha çabuk değişim gösterirken belirli grupların daha kapalı bir özelliğe sahip olarak değişimi reddettiği görülebilir.

Mümtaz Turhan köyüne yaptığı ziyarette ayrı kaldığı kısa süre içerisinde birçok değişimin meydana geldiğini görmüştür. Bunu üç nedene bağlamıştır: İlkinde muhacirlik yani göçle birlikte köy halkı gittiği bölgelerde diğer gruplarla etkileşime geçmiştir. İkincisinde Rusların işgali sırasında yaptırdığı vagon hattı ki bu ulaşım ve etkileşimi güçlendirmiştir. Ayrıca savaş sebebiyle nüfus eksikliğinin yaşanması ve 1928'deki deprem değişimlerdeki ikinci neden kapsamında yer almaktadır. Üçüncüsünde ise çevre şehirlerle etkileşim, özellikle Kars'la olan etkileşimdir. Çünkü Kars, Rus idaresi altında kaldığı süre boyunca teknik anlamda birçok araçla tanışmıştır.

Turhan'ın küçük bir köyü merkeze olarak yaptığı çalışmada kültürel değişimin dinamiği göç, ulaşım ve teknoloji olarak belirlenmiştir. Topyekün bir savaştan çıkan Anadolu'nun hemen hemen her yeri benzer bir kültürel değişim deneyimine tanık olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerine rastlayan kırsaldaki bu durum, ulaşım olanaklarının arttığı ve teknolojik imkânlarla erişimin hızlandığı 1950'li yıllarla birlikte 1960'larda kentleşme pratiğinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu saha araştırmasının ortaya koyduğu veri, kırdan kente yoğun göçün öncesinde kırsal Anadolu'nun içerisinde bulunduğu arka planı yansıtması bakımından -çalışma nezdinde- ayrı bir önem arz etmektedir.

- Erol Güngör'ün Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik (1982) Adlı Çalışması

Güngör, kitabın önsözünde çalışmanın amacının çağdaş bir Türk millî kültürü kurmak olduğunu vurgulamaktadır. Ziya Gökalp'a dayandırılarak kültür ve medeniyet kavramlarının ayrımının işlendiği ilk bölümün ardından Güngör, kültürel değişimin seçiciliğine dikkat çekiyor. Kültürler arası alışverişte sıralı bir kaide yoktur. Kültürler kendi işlerine yarayan birtakım unsurları bünyesine dahil edebilirler. Bu alışverişin dinamiğini sağlayan gelişmelerin başında teknoloji gelmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak artan kültürel alışverişler neticesinde manevi kültürde de birtakım değişimler yaşanabilmektedir.

Değişim konularında kültürel değerlerini koruma bakımından Japonya örneğinin verildiği çalışmada, Türklerin durumu elbise ve beden ilişkisi üzerinden somutlaştırılmaktadır: *“Biz Türkler bir başkasının üzerinde gördüğümüz medeniyet elbisesini aynen alıp giyemeyiz. O elbise o milletin ölçülerince biçilmiştir. Biz, elbisenin kumaşını ve modelini alıp onu kendi beden ölçülerimize uygun bir şekilde biçimlendirerek giymeliyiz.”*

Teknolojik gelişmelerin yarattığı olumlu-olumsuz etkiler konusunda terazi hassaslığında yorumlar ortaya koyan Güngör, teknolojinin çoğu kez kültür değerleriyle çatışmayı girdiğini belirtse de teknolojinin yarattığı kolaylıklar neticesinde insanların boş zaman faaliyetlerinin arttığı sonucuna varmaktadır. Zaten kültür de boş zaman etkinliklerinde ortaya konulmaktadır.

Çalışma, ilk yayınladığı dönem göz önüne alınarak değerlendirilecek olursa, Güngör'ün değindiği konuların kentleşme süreci Türkiye'sinde somut şekline ulaştığı görülmektedir. Nitekim Türkiye'de teknolojik gelişmelere bağlı olarak kırdan kente yoğun bir göç yaşandığı ve bunun kentleşme deneyimini ortaya koyduğu bilinmektedir. Üstelik bu gelişme Türkiye'nin üretimi olan teknolojiyle değil dışarıdan satın alınan ya da hibe edilen

traktör adı verilen tarımda makineleşme sonucunda ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren makineleşmenin artışıyla kırsalda işsiz kalan insanlar bir anda şehirlere yönelmişler ve 1960'lı yıllardan itibaren kentleşme olgusunun serüvenini başlatmışlardır. Bu bakımdan Erol Güngör'ün temas ettiği ve uyarılarda bulunduğu hususlarda yaşanan gelişmeler arasındaki örtüşmeyi kentleşme ekseninde iyi bir şekilde idrak etmek gerekmektedir.

1.2.1.2. Sosyoloji Kaynaklarında En Çok Değınilenler:

Konuyla ilgili birçok yayın bulunmakla birlikte burada hemşehrilik ve hemşehri dernekleriyle ilişkili gördüğümüz, esas itibarıyla kentleşme odaklı kültür değışimlerini yansıtan yayınlara yer verilmiştir.

- Mübeccel Kıray'ın Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası (2000) Adlı Çalışması

Bugün Türkiye'nin önemli sanayi alanlarından birini oluşturan Ereğli'deki sanayileşme çalışmaları 1961 yılında başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yeni kurulacak bu alanda toplumsal araştırma yapılmasını da önemser. Türkiye'nin sanayileşme süreciyle birlikte geçireceği değışim ve dönüşümün öngörülü bir şekilde ele alınması için DPT Sosyal Planlama Dairesi'nce bir saha çalışması yaptırılmak istenir ve bu iş için Mübeccel Kıray görevlendirilir.

İşlevselci kurama yönelik yurtdışında aldığı eğitim doğrultusunda Ereğli'deki toplumsal yapıyı analiz eden Kıray, bu çalışma içerisinde ilk kez kullandığı 'tampon mekanizmalar/kurumlar' kavramıyla hem Türkiye'de kentleşme çalışmalarını büyük oranda etkilemiş hem de işlevsel kurama katkılar sağlamıştır. Sunar, Kıray'ın gerçekleştirdiği çalışmanın kuramsal boyutunun önemine, "*Toplumsal değışimi açıklarken Kıray, (özellikle Merton sonrası) işlevselci yaklaşımdaki sosyal düzensizlik ve bozuk sosyal işlevler yerine tampon kurumlar kavramını kullanmaktadır. Amerikan sosyolojisinde işlevselciliğın ciddi bir biçimde eleştirildiği ve yeniden formüle edilmeye çalışıldığı bir dönemde bu kavram Kıray'ın teoriye yaptığı en önemli katkıdır*" diyerek değinmektedir (2014: 94).

Toplumsal değışme ve kentleşme başta olmak üzere özellikle sosyoloji literatüründe her çalışmada mutlak surette değınilen tampon mekanizmalar kavramını Kıray şu şekilde açıklamaktadır:

Değişmenin bunalımsız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonlardır. Bu 'tampon mekanizmalar' sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri birbirine bağlanır, fonksiyonel bütünün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişme oluşumunda da görece bir denge halinde kalması olanağı bulunur. (Kıray, 2000: 20).

Dengeli bir bütün arz eden toplumsal yapıda her unsurun bir işlevi bulunmaktadır. Toplumsal yapının değişimi ancak işlevlerin değişimiyle belli bir süreç dahilinde mümkündür. Ereğli'deki değişimin tepeden inme kaideler doğrultusunda devlet eliyle değil de kasaba içinde yaşanan farklılıklar ile kendiliğinden gerçekleşmiştir. Kıray, bu sonuca varmak için nüfus, sosyo-ekonomik hayat, tüketim normları, aile yapısı, eğitim, boş zaman, haberleşme, mülki düzen, din ve dünya görüşü, demir ve çelik fabrikaları ve civar köyler başlıklarında tarihsel bir metotla analiz yürütmüştür.

Araştırmada tampon mekanizma olarak belirlenen tüccar-esnaf geleneksel feodal düzendeki toprak ağalığının belirli işlevlerini üstlenmekte ve sürdürmektedirler. Kıray'a göre tüccar ve esnaf görünüş ve yaşayış yönüyle ilkel olsa dahi mevcut ekonomik düzenin farkındadır. Köylüye veresiye mal ve borç para sunan bu tüccarlar, ağanın yerini almışlardır. Köylünün toplumsal değişmeye dair bilgisizliğinden yararlanan bu gruplar, zaman içerisinde araştırmanın yapıldığı dönemdeki varlıklarını yitirecek olsa da köylünün yeni toplumsal düzene geçişini en az sorunla atlatacak şekilde tampon mekanizma işlevini sürdürecektir.

- Kemal Haşim Karpat'ın Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme (2019) Adlı Çalışması

Tarihçi Kemal Haşim Karpat da Osmanlı modernleşmesi ve Türkiye'de toplumsal değişim üzerine çalışmaları bulunan başka bir akademisyendir. Karpat'a göre, Türk toplumu yoğun göçlerle kurulmuş ve devamında iç göçler sosyal yapı üzerinde etkili olmuştur. Gecekondu olgusuna da döneminin diğer yaklaşımlarına oranla daha ılımlı bakan Karpat, gecekondulaşmayı bir köylü işgali olarak değil de yaşanan iktisadi ve siyasi süreçlerin bir neticesi şeklinde ele alır.

Türkiye'deki gecekondulaşma süreci dünyadaki kentleşme süreçleriyle tarihsel bakımdan aynılık taşımaktadır. Türkiye'deki ilk çalışmalar, Batı'dan etkilenecek oluşturulduğundan önceden yapılmış çıkarımlar, Türkiye'deki süreç için de benzer öngörülerini yansıtmıştır. Karpat, Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm adlı saha çalışmasına dayanan eserinden hareketle döneminin benzer eğilimlerinin aksine Türkiye'nin kendi

dinamikleri neticesinde kendine has, farklı bir süreci yaşadığını vurgulamaktadır. ABD’de şiddet, yüksek suç, tecrit ve yabancılaşma kaynağı olan slumlarla karşılaştırma yaparak Türkiye’deki gecekondu için aşağıdaki saptamayı gerçekleştirmektedir:

Gecekondu merkezlerinde yoksulluk vardır ama kültür yoksulluğu yoktur. Türkiye’deki kendi incelemelerime dayalı olarak istisnalar dışında, gecekondu yerleşimlerinin suç, fahişelik, genç sapkınlığı, iktisadi tükenmişlik ve radikalizmin merkezleri değil, daha yüksek yaşama standartlarına ve daha tatmin edici bir varoluş tarzına ulaşmayı arzulayan insan toplulukları olduğuna bütünüyle katılmaktayım. Mangin, gecekondu yerleşimlerini bir sorun olarak değil, bir soruna çözüm olarak görmektedir (Karpata, 2019: 44-45).

Karpata’nın çalışmasının bu çalışma özelindeki önemi, İstanbul’da saha çalışmasını gerçekleştirdiği gecekondu semtlerine yerleşenlerin Şebinkarahisar, Alucra (Giresun) ve Şiran (Gümüşhane) Karadeniz kökenli olmasından dolayı gerçekleşen göçlerle ilgili ilk saptamaları ortaya koymasında yatmaktadır. Tarihsel bakımdan çok daha eski dönemlerden itibaren mevsimlik süreçlerle İstanbul’a gelen Karadenizlilerin, atalarının izlerinden devam ederek göç hareketlerini sürdürdükleri belirtilir. Kente ilk daimi göçler, gurbetçi köylerinden gönderilir. Gurbetçilik kavramıyla açıklanan bu durum dahi kültürel yönü itibarıyla oldukça değerlidir. Üstelik Karpata yalnızca İstanbul’daki gecekondu semtlerini incelemekle kalmamış bu semtlere gelen göçlerin kaynağına da giderek o alanlarda da inceleme yaparak konuya yaklaşımını iki yönlü olarak geliştirmiştir.

Göçle birlikte meydana gelen kültürel değişim, kırsalda oluşturulan kültürün birden unutulması ya da terk edilmesi olarak değil de kentsel yaşamın etkilerinin ağır ağır özümşenerek kültürün buna göre şekilleneceği düşünülmektedir. Esasında Karpata’nın yaklaşımı, bir yönüyle ‘melezleşme’ öngörüsü içermektedir. Gecekondu yaşayanların siyasetle olan ilişkisinin de ele alındığı çalışmada, mülksüz gecekondu insanların aşırılığa kaçmaması için seçim süreçlerinde siyasetçiler tarafından tapu ve ev sahibi olmayı teşvik edici vaatler sunulduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte gecekondu insanların kentsel ve ulusal bütünleşmeyi başarmada başka hiçbir eylem siyaset kadar önemli değildir (Karpata, 2019: 247).

Kentlileşmenin ilk aşamasında kent kıyafetine uygun giyim modelinin benimsenmesi yer almaktadır. Ancak kentle teması sınırlı olan kadınlar, kırsala özgü giyim kuşam geleneklerini bir süre daha sürdürdüler. Kadınların sınırlı ancak köydeki yaşama göre kendilerini daha özgür hissettikleri bir ortam olarak kent algısı hep olumlu biçimde kalmıştır. Kadınların istihdam, okuryazarlık, kent yaşamına katılımı açısından sınırlılığı devam etmektedir.

Türkiye’de kentleşme süreciyle birlikte kültürel süreçte ulusallaşmanın hızlandığı kabul edilir. Kente göçle birlikte kırsal kültür özelliklerinin –özellikle müzik ve dansta- görünürlüğü daha da artmaktadır. Kırsal alanın kalkınmasında gecekondulardan yapılan ekonomik destekler önemli yer tutmaktadır. Gecekondulular, göç ettikleri köyleri kalkındırmak amacıyla dernekler kurdular. Köy muhtarı, kırsalla gecekondulular arasındaki iletişimin köprüsü oldu. Bu dernekler, köy muhtarının seçiminden köyün siyasi yapısının organize edilmesine kadar daha ilk dönemlerden itibaren etkili oldular. Dayanışma örgütü olarak kurulan dernekler, resmî kurumlar önünde gecekonduluların çıkarlarını savunma prensibi taşımaktadırlar.

Azalan köy nüfusu karşısında köydeki tarımsal faaliyetlerde teknolojik imkânlarla ve modern yöntemlere daha hızlı bir geçiş süreci yaşandığına dair tespitleriyle Karpat, kırsal yapıda dahi olumsuzlanan olgulara ılımlı yaklaşımını ortaya koymaktadır. 1970’li yılların sonunda gerçekleştirdiği saha araştırmaları neticesinde Karpat, göçmen ve gecekonduluların kentle bütünleşmesinin sağlandığını yani bu grupların artık kentlileştiğini öne sürmektedir.

- Sema Erder’in İstanbul’a Bir Kent Kondu Ümraniye (2021) Adlı Çalışması

Ümraniye’nin eski bir köyden kentsel yaşam alanına dönüşüm sürecini ele alan Erder araştırmasında, kitlesel göçün yaşandığı kentsel ortamda oluşan yeni tabakalaşma sisteminin dinamiklerini belirlemeye çalışmaktadır. Yerel yönetimler alanında belediye başkanlarının, meclis üyelerinin ve muhtarların seçiminde Ümraniye’ye göç edenlerin etkisi, oluşturdukları ilişki ağları tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Muhacirler ve Karadenizliler, Ümraniye’deki göç eden grupların çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Muhacirlerin tarım arazilerini satışı, arazilere inşaat yapanların Karadenizli müteahhit oluşu, İstanbul’daki mesleki tekelleşmeyi yansıtmaları bakımından önemlidir.

Köy konumundaki bir yerleşimin çok kısa bir sürede bir metropolün alt bölgesi hâline gelecek kadar büyümesi, kente göçen gruplarla kamu arasındaki açıktan ya da gizil bir şekilde süren mücadeleler neticesinde gerçekleşmiştir. ‘Yağ lekesi büyüme’ şeklinde adlandırılan bu büyüme biçiminde hemşehrlik ilişkilerinin seçimlerde önemli olduğu, ticari ilişkilerin de bu doğrultuda siyasi partiler kanalıyla etkin olarak kullanıldığı saptanmaktadır.

Zincirleme göç süreciyle yerleşik ilişki ağlarının avantajından yararlanarak hızlıca barınma sorununu çözüme kavuşturan gruplar, akrabalık ve hemşehrlik bağlarıyla yerel

yönetimlerde görev almaya, kentin siyasi yaşamına katılmaya başlıyorlar. Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla bir yandan hemşehrilik bağlarını sürdürüp destek görmeye devam eden genç siyasi aktörler, diğer yandan bu tip desteklemeleri 'feodal' kalıntı olarak nitelendirmektedirler. Bu durum özellikle çalışmanın yapıldığı tarih (90'lı yılların sonu) düşünüldüğünde, göç edenlerin yeni nesillerinin yaşadığı arada kalmışlığı yansıtması bakımından değerlidir. Örnek olaylar çerçevesinde konu başlıklarının zenginleştirildiği çalışma mekân ve zaman konusunda da kadınların hemşehrilik ilişkilerinin gündelik yaşam içerisinde daha yoğun olduğunu, erkeklerin ise boş vakitlerinde daha çok bu tür ilişkilere zaman ayırdıklarını belirlemektedir.

Kente göç edenlerde en yoğun şekilde yaşanan ilişki biçimi akrabalık, daha sonra hemşehriliktir. Hemşehrilik ilişkileri göç edilen kentsel ortamda kurulan yeni bir ilişki biçimidir. Dolayısıyla hemşehri kavramına yüklenen anlam, kaynak bölgenin kültürel özelliklerine, göç sonrası yaşanan kentsel deneyime göre değişebilmektedir. Hemşehrilik bağını güçlendiren ve kentsel ortamda sürekli hâle getirmede bayram, düğün, cenaze gibi ritüele veya geçiş dönemlerine atıfta bulunan kültürel kodlar zikredilmektedir. Hemşehri dernekleri ise, yemek kültüründen dil özelliklerine, geleneksel müzikten dansa değin insanların kültürlerini yaşadıkları kendilerini özgür hissedebildikleri mekânlar olarak tespit edilmektedir.

Erder'in çalışmasının sonunda değindiği, *"kırdan kente göç edenleri analiz ederken yerele özgü ortak yaşam niteliklerini ve göç edenlerin kendilerine özgü ilişki ağlarını dikkate alma zorunluluğu"* bir yönüyle konunun kültürel perspektife olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Nitekim yerele özgü bu ortak yaşam ve ilişki ağları hemşehrilik ve hemşehri dernekleri bağlamında ele alındığında konunun özünün kültürel dinamiklere dayandığı görülecektir.

- Ayça Kurtoğlu'nun Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset Keçiören Örneği (2004) Adlı Çalışması

Ayça Kurtoğlu'nun doktora tez çalışmasına dayandırdığı kitap çalışması Keçiören Belediyesi'nde meclis üyeleri üzerinden gerçekleştirdiği analizden oluşmaktadır. Hemşehrilik ve siyaset arasındaki karmaşık yapı, belediye meclis üyelerinin deneyimleri çerçevesinde saptanmaya çalışılmıştır. Meclis üyeleri bağlı buldukları partinin statüsünü yükseltmek için hemşehri dayanışma ağlarını kullanmışlardır.

Kente göçle gelen insanların kent yaşamının nesnesi olmanın ötesine geçerek özne konuma gelmelerinde dayanışma ağları basamak olmuştur. Hemşehriliğin bir ilişki biçimi olarak 'türeyen etnisite' biçiminde adlandırıldığı çalışmada, hemşehri gruplarının gelenek ve görenekler aracılığıyla devamlılığının sağlandığı vurgulanmaktadır. Meclis üyeleri üzerinden hemşehrilik ilişkilerinin dört değişik sıfat çifti üzerinden anlamlandırıldığı saptanmıştır. Bunlar; kentsel-kırsal, medeni-medeni olmayan, gelişmiş-az gelişmiş ve yerli-göçmendir. Esasında tüm bu ayrımların göç ve kentleşme çalışmalarının zıtlık içeren kavramsallaştırmalarına yansıdığı bilinmektedir.

Bu zıtlıkların meclis üyeleri nezdinde anlamlandırılmasında onların doğum yerleri, Ankara'ya göç nedenleri ve dönemleri, doğdukları yılları, eğitim durumları, babalarının eğitim durumları, işleri, meslekleri, mekânsal hareketlilikleri, eşleriyle ilgili bilgiler nezdinde çıkarımlar ortaya konulmaktadır. Nitekim siyasi bir söylem şeklinde geliştirilen, "içinizden biri, bizden biri" gibi sloganlar, siyasilerin geçmişinde göçmenlik dayanağına bağlı biçimde bir seçim stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Zincirleme göç aracılığıyla kentte akrabalık ilişkilerini sürdüren insanlar arasında hemşehrilik adıyla gelişen daha geniş bir ilişki ağı, bu ilişkileri zamanla siyasetle ilişkilendirecek potansiyele dönüştüren siyasiler ortaya çıkarır. Ekonomik faaliyetlerine de devam eden meclis üyeleri, siyaseti ekonomiyle ilişkilendirerek dikey ve yatay dayanışmayı sürdürürler. Dikey dayanışmayla hemşehrilerini yanlarında işçi olarak çalıştırma yer alırken, yatay dayanışmada aynı sektörde yoğunlaşma ve birbirini destekleme ilişkileri yer almaktadır.

Çalışmada hemşehri derneklerine ilişkin önemli çıkarımlardan birisi de bu derneklerin durağan değil, bir araya getirdikleri nüfusla birlikte değişen ve dönüşen yapılar olduğuna yapılan vurgudur. Nitekim hemşehri dernekleri de siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlere bağlı olarak kuruluş ve varoluş gayelerini zamanın şartlarına göre güncellemektedirler.

1.2.1.3. Kültür Değişmelerini Kentleşme Odağında Ele Alan İki Halkbilimi Eseri

- Mehmet Haluk Özalgan'ın Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi (1984) Adlı Çalışması

Gerçekleştirilen literatür taramalarında halkbilim alanında doğrudan hemşehrilik konusunu ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte kentleşme ve

gecekondu eksenli az sayıda çalışmanın var olduğunu görmekteyiz. Bu çalışmalar içerisinde Mehmet Haluk Özalğan'ın⁸ Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi adlı çalışması oldukça değerlidir. Halkbilimi tarihi çalışmalarında özellikle vurgulanması gerektiği düşünülen bu eser, masaldan filme uyarlanan Keloğlan üzerinden kentleşmeye yönelik kültürel değişim çözümlenmeleri gerçekleştirmektedir. Ayrıca hemşehrilik ve hemşehri derneklerine yönelik olarak da ayrı başlıklarda değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Özalğan, folklorik malzemeye, korunması ve bozulmaması gereken tarihsel malzeme gözüyle bakmanın sonucu olarak statik folklor görüşünün yerleştiğini belirterek bu görüşü “*müzeci anlayış ve mumyalaştırılmış folklor*” şeklinde eleştirmektedir. Ona göre halkbilimi bir süreç bilimidir ve kültürün oluşumundaki sürekli evrim, folklorun da evrildiği bir dinamizmi sürdürmüştür. Bu bakımdan folklor, dinamik/devingen bir yapıya sahiptir (1984: 7-29).

Özalğan'ın çalışması dört bölümden meydana gelmektedir. Anadolu'da Kentleşme Olayına Tarihsel Bakış adlı birinci bölümde Helenistik dönem, 16. yy.da Anadolu ve Cumhuriyet dönemi sürecinde kırdan kente göç süreçleri 'geçiş dönemi' kavramıyla tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Helenistik dönemde de metropolitan kentlerin oluştuğunu belirten Özalğan, bu nitelikteki sosyo-ekonomik gelişme sonucunda eski değerlerle yeni değerlerin çarpıştığını ve Helen devrinin sadeliğinin yerini israfın ve tantananın aldığını belirtir. 16. yy. Anadolu'sunda da dirlik sisteminin bozulmasıyla 'Büyük Kaçgın' ve 'Çift Bozma' olayları sonucunda kente göç yaşanmıştır. İstanbul'un Eyüp ve Kasımpaşa semtlerinde bostanlarda bahçeleri gecekondu olarak nitelenebilecek kulübeler doldurmuş, yaşam pahalılaşarak asayiş ve güvenlik tehlikeye girmiştir. 16. yy.dan başlayarak günümüze kadar gelen göç olayları halk edebiyatı ürünlerine de yansıyor. İncili Çavuş, Bekri Mustafa fıkraları halk arasında yaygınlaşıyor. Karagöz tipleri zenginleşerek, meddahlar bilinen konu ve anlatım niteliklerini kazanıyorlar (1984: 33-58).

İkinci bölüm *Keloğlan Olayı* başlığını taşıyor. Sağlıklı yöntemlerle derlenen masalların üzerinde nesillerin katkı payı olması dolayısıyla araştırmalarda sağlıklı veriler ortaya

⁸ Mehmet Haluk Özalğan, ODTÜ Kimya Mühendisliği Bölümü mezunudur. Folklorla olan ilgisi Tahir Alangu'nun Robert Kolej'de verdiği halkbilim dersleri neticesinde oluşmuştur. Folklorla ilgili görüş ve yaklaşımlarında Tahir Alangu'nun etkisi açıkça hissedilmektedir. İsmet Çetin, *Türkiye'de Halk, Folklor ve Halk Edebiyatı Terimleri* adlı makalesinde Haluk Özalğan'ı, “Tahir Alangu'nun muakkibi” biçiminde nitelemektedir (1997:26).

konulabilmektedir. Keloğlan, bir tip olarak günlük yaşamdaki varlığını canlı bir şekilde sürdürmektedir. Kentleşme olgusu içerisinde de Keloğlan kasetleri ve Keloğlan filmi biçiminde varlığını sürdüren Keloğlan, mitostan kurtularak gerçeğe yönelmiştir. Sinemada köyden kente göçen köylüyü canlandıran Keloğlan (Rüştü Asyalı), kentin çevresinde sürekli olarak maceradan maceraya koşmakta, Türkiye'nin kültürel değişimini farklı temalar çerçevesinde seyirciyle buluşturmaktadır. Keloğlan Hamamda, Anama Koca Lazım, Aç Gözlü Dünya, Keloğlan İş Başında, Keloğlan'la Meryem gibi kaset ve filmlerle Keloğlan'ın kente girişi ve kentsel değerlerle karşılaşması süreci anlatılır. Örneğin, Aç Gözlü Dünya'da, düzen bozuklukları "*felek, kader, kısmet, hakkın adaleti*" gibi terimlerle ortaya konulmakta, "*torpil ve arkası olma*" gibi kentlileşen köylülere ait öğeler açıkça ifade edilmektedir. Yine filmlerde dillendirilen;

Şeker aldım şap çıktı

Altın aldım taş çıktı

Candan sevdiğim bir kız

Aldığım gün dul çıktı

dörtlüğü, "değerlerin çöküşü, cinsel konudaki toplum değerlerinin iflası" düşüncesini desteklemektedir. Erotik film olarak *Keloğlan İş Başında* filmiyle de dönemin satış yapılabilecek her olayı Keloğlan üzerinden Türk seyircisiyle buluşturulmuştur (1984: 59-96). Özalğan bu bölümde, halkbilimi açısından kültür değişimini bir halk edebiyatı türü odağında tarihsel süreç içerisinde köy-kent ve kültür endüstrileri bağlamında değerlendirerek bu alandaki bilinçli ilk çalışmalardan birini ortaya koymuştur.

Özalğan'ın bu çalışmasını konu özelinde değerli kılan bölümlerden bir diğeri *Kent Ortamında Yeni İlişkiler* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Kıray'ın tampon kurum olarak kavramsallaştırma yaptığı Ereğli çalışmasına bolca atıf yer almakla beraber Doğu Anadolu'dan göçen bir köylü gecekondü grubu incelenmektedir. Bu bölümde 'hemşehrilik kurumu' tamamen ihtiyaca göre beliren esnek bir kültürel dengeleme olarak tanımlanmaktadır. Mesleki tekelleşmeye hemşehrilik bazında örnekler ve listeler meydana getiren Özalğan, eski hanların hemşehri otellerine dönüştüğünü de örnekleyerek değişim ve dönüşüm konusunda kültürel sürekliliğe dikkat çekmektedir. Ayrıca çalışmada, dönemin sosyolojik yaklaşımlarına uygun biçimde hemşehriliğin zaman içerisinde kaybolacağı, köylülerin 'kentlileşen insan' ilişkilerine geçeceği öngörülmektedir (1984: 60-142).

Son bölümde ise kentleşme olgusunun yansımaları *Halk Müziğinde Denge Merkezleri* başlığı altında işlenmektedir. Köyden kente göçle birlikte meydana gelen uyumsuzluk toplumsal değerlerde çöküşe yansıdığı gibi müzikal anlayışta da geleneksel çevreden kopma meydana getirmiştir. Türk insanının kentleşme sürecinde yaşadığı geçiş döneminin müzikte asalak bir tür-arabeski meydana getirdiği görülmektedir. Arabesk, “...kentlileşen insanın üzerindeki sosyo-politik gerilimi ticaret hâline getirmeyi amaçlayan tür” olarak tanımlanır. Minibüs ve kamyon yazılarına da değinilen çalışmada bu yazıların, sanayileşmemiş Türk toplumunun meslek kompozisyonunu yansıtmakta olduğu vurgulanmaktadır.

- Evrim Ölçer Özünel’in Eşiktekiler Gecekondu Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân (2020) Adlı Çalışması

Halkbilimi alanındaki kentleşmeye dönük olarak ele alınan kitap çalışması düzeyindeki diğer bir yayın, Evrim Ölçer Özünel’e aittir. Ölçer-Özünel çalışmasında, Ankara’da gecekondu apartmanlaşmaya dönen semtlerde geleneksel kültür kodları ve gündelik yaşam pratiklerini zamanda ve mekânda meydana gelen değişim süreçleri üzerinden saptamaya çalışmıştır.

Halkbiliminde geçiş dönemlerine işaret eden bir kavram olarak eşik⁹ kavramı, çalışmada kırsaldan kente göç eden insanların ilk barınma alanları olan gecekondu apartmana geçiş sürecinde yaşadığı dönüşüm kültür perspektifiyle yansıtılmakta ve eşik işlevinin geleneksel kültürle modern olanın arasında gecekondu bölgelerinde kendini gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Kırsaldan getirilen geleneksel kültür kodlarının kent kültürüyle uyuşmaması sonucunda kentin dışına itilmesini doku uyumsuzluğuna bağlı vücuda kabul edilmeyen bir organa benzeten Ölçer-Özünel, gecekondu olgusunun çoklu dinamiklere sahip karmaşık bir yapı olduğunun altını çizer.

Gecekondu alanları içerisinde kırdan getirilen geleneksel kültür çok büyük değişim yaşamadan varlığını sürdürmüştür. Geleneksel kültür bakımından esas dönüşüm,

⁹ Ritüel çalışmalarından kaynağını alan eşik (liminal) kavramıyla ilgili ilk çalışma Arnold Van Gennep’e aittir. Arnold Van Gennep ritüellerin, dünyanın her yerinde “preliminal (eşik öncesi)”, “liminal (eşikte)” ve “postliminal (eşik sonrası)” aşamalardan oluştuğunu ileri sürmüştü ve ayrılık, geçiş ve birleşme ritüelleri şeklinde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı da “eşik (liminal)” kavramı üzerinden gerçekleştirmiştir. Gennep’in bu sınıflandırması, sonraki yıllarda Victor Turner tarafından, bilhassa “liminality (eşiktelik)” ve “Communitas (kolektif eşitlik)” kavramları üzerinden geliştirilmiştir. Turner, ritüellerin iklime bağlı mevsimsel/sezonzuk olabilecekleri gibi, yaşamsal geçiş, dönüşüm ve krizleri de kapsayabileceklerini belirtmiş ve bu geçişlerin, bireysel ya da toplumsal olabileceğinin altını çizmiştir.

kentsel dönüşüm çalışmalarına bağlı biçimde gecekondu alanlarının yıkılıp hızla apartmanlaşması sonucunda meydana gelmiştir. Bu süreçte aktarımı devam eden birçok geleneksel unsur yok olmuş ya da melezleşmiştir. Örneğin, çeşme başı ve tandır başı sohbetleri sona ermiş; düğün, asker uğurlama, sohbet, mangal vb. etkinliklerin yapıldığı bahçeler sosyalleşme alanı olma özelliğini yitirmiştir.

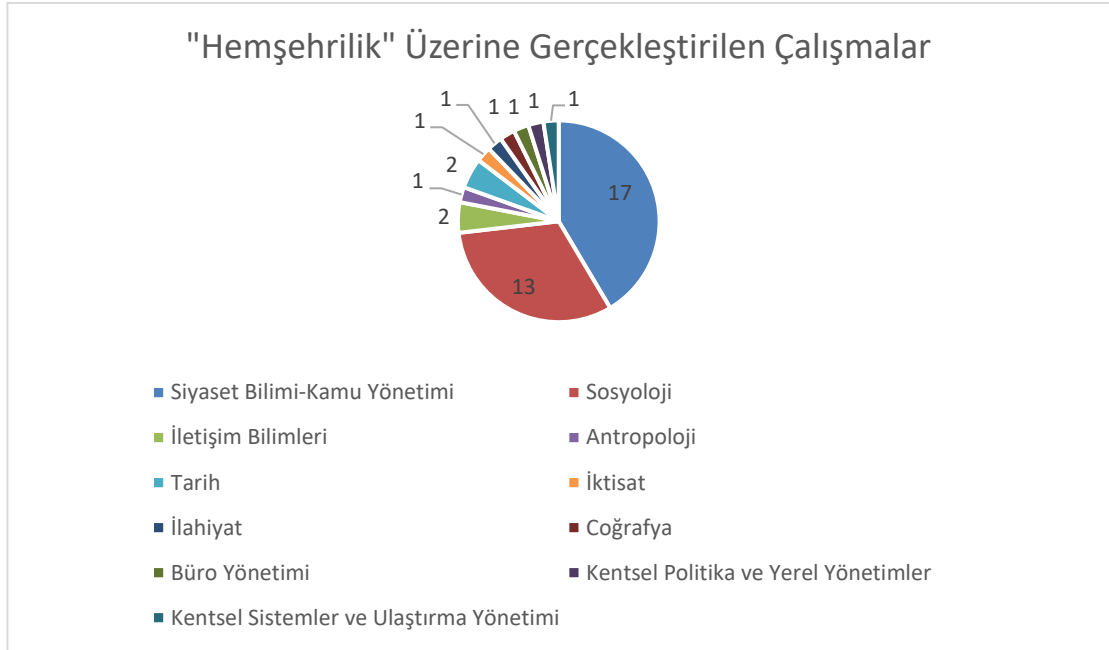
Teknolojik gelişmelerin ve edimlerin de kültürel değişim konusunda birçok değişim sağladığı görülmektedir. Eskiden kurutulmuş saklanan birçok sebze ve meyve, buzdolabının eve girmesiyle dondurularak saklanmaya başlamıştır. Televizyon, komşunun yerini alarak etkileşimi azaltmış, bireyselleşmeyi hızlandırmıştır. Ayrıca medyada geleneğin ötekileştirilmesi, ekranda kendini gören gecekondu insanıyla kent insanı arasındaki bütünleşmeyi de geciktirmektedir. Bunun yanı sıra teknolojik gelişme geleneksel kültür kodlarıyla yetişen bireyleri olumlu yönde de etkileyebilmektedir. El işi ürünlerini internet aracılığıyla pazarlayan genç kuşak, ev ekonomisine katkı sunabilmektedir.

Kuşaktan kuşağa aktarımın en yoğun olduğu geleneksel alan mutfak kültürüdür. Ayrıca unutulduğu düşünülen birçok geleneksel anlatı da çalışma sırasında derlenmiştir. Özellikle kadınlar gecekondu folklorunun sürdürülmesinde başat rol oynamaktadır. Ancak çocuklar kültür kodlarından habersiz bir şekilde yetişmekte ve bu da geleneksel kültürün sürdürülebilmesi açısından sorun teşkil etmektedir. Üç farklı şekilde ele alınan zaman kavramında ilk olarak köyden kente göçen insanların köydeki yaşamlarına dair anıları nostaljik bağlamda; ardından geçiş ritüelleri ekseninde gecekondu bölgelerindeki yaşam döngüsellik ekseninde ve sonucunda kent yaşamının uyguladığı sürekli gelişime bağlı çizgisel zaman doğrultusunda *“zamanın gündelik yaşam pratiklerini melezleştirdiği”* çıkarımı yapılmaktadır.

1.2.2. Tezler

‘Hemşehri/hemşeri’ ve ‘hemşehrilik’ anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen taramada¹⁰ toplamda 41 farklı tez çalışmasının ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan 6 tanesi doktora düzeyinde olup diğerleri yüksek lisans çalışmasıdır.

¹⁰ Tarama konusunda ayırt ediciliği net bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Sadece hemşehri ve hemşehrilik kavramlarıyla taramayı tam anlamıyla sınırlandırsak da hemşehrilğe dayalı tezlerle farklı başlıklar içerisinde karşılaşmak mümkündür. Örneğin, “Göçmenlerin Formal Örgütleri Olarak Köy Dernekleri: Mamak Ankara’da Ampirik Bir Çalışma” için bk. (Coşkun, 2003) ve “Türkiye’de İç Göçler ve Toplumsal Dayanışma Bir Saha Çalışması Örneği Olarak Sivas Dayanışma Derneği (SİDAD) Örneği” için bk. (Işıkpınar, 2000).

Şekil 5. Hemşehrlik üzerine gerçekleştirilen tezlerin bilimsel alanlara göre dağılımı.

Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde ise son yıllarda konuya olan ilginin oldukça arttığı açıkça görülmektedir. Nitekim 1990-2000 yılları arasında yalnızca 6 çalışma yer alırken, 2000-2010 döneminde 11 ve 2010-2020 yılları arasında da toplam 24 tez çalışması ele alınmıştır. Burada her 10 yıllık süreçte yaklaşık iki kat artarak devam eden bir istatistik ortaya çıkmaktadır. 2010'lu yıllara kadar gerçekleşen çalışmalar çoğunlukla kentleşme sürecinde hemşehri derneklerinin rollerini sosyal, kültürel ve siyasal açıdan incelemektedir. 2010 yılından sonraki çalışmalarda ise hemşehrlikle ilişkili olarak suç, internetin rolü, ayrımcılık, sosyal sermaye işleyişi gibi daha tematik konulara yönelimin başladığı görülmektedir.

Şehir ve hemşehrlik ilişkisi bağlamında köken kenti baz alan çalışmaların Kars, Reşadiye (Tokat) ve Malatya (2) yerleşimlerini kapsadığı; varış noktasını ele alan çalışmaların ise metropol yerleşimlerde yoğunlaştığı aşikârdır. Bunlar içerisinde İstanbul (8), Ankara (3), İzmir (3), Bursa (2), Ordu, Edirne, Yalova ve Kırıkkale şehirleri yer almaktadır. Kurum kuruluşlar üzerinden hemşehrlik olgusunun incelendiği çalışmalar da dikkat çekmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Keçiören Belediyesi, Kastamonu Belediyesi, Çorum Hitit Dernekler Konfederasyonu, Malatyalılar dernekleri, Refah Partisi, Babadağ ve Buldanlı aile işletmelerinde hemşehrlik üzerinden çözümlenmeler gerçekleştirilmiştir. Buradaki kuruluşlardan hareketle hemşehrlik olgusunun özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkili olarak siyaset mekanizmasında ve

ticaretle olan iç içeliğinin vurgulanması gerekmektedir. Nitekim tez çalışmalarının odağında bu karşılıklı ilişki yer almaktadır.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanlarıyla birlikte Sosyoloji alanı hemşehrilik konusunu en çok gündeminde tutan bilim dalları olmuştur. İletişim Bilimleri, Antropoloji, Tarih, İlahiyat, Coğrafya, İktisat, Büro Yönetimi, Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi, Kentsel Politika ve Yerel Yönetimler alanları da hemşehrilik konusunda çalışmalar ortaya koymuştur.

- Yavuz Kahya'nın, "*Hemşehrilik İlişkilerinin Organize Suç Örgütleri Üzerindeki Etkileri*" (2006) adlı tez çalışmasında, hemşehriliğin, suçu rahatlıkla üreten kayıtdışı olgusu dikkate alınarak, organize suç örgütleri (mafya) içerisinde nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı ve organize suçun işlevleri konusu ele alınmıştır. Organize suç örgütlerinin dayanışma unsuru olan (tanıdık-bildik anlayışı içerisinde) hemşehrilik ilişkilerine yer verilmiştir.
- Mustafa Gültekin'in "*Denizli Kentindeki Babadağlı ve Buldanlı Aile İşletmelerinde Hemşehrilik ve Akrabalık Bağlamında Sosyal Sermayenin İşleyiş Mekanizmaları*" (2014) adlı doktora çalışmasında; Denizli tekstil sanayisinde baskın konumdaki Babadağ ve Buldan kökenli aile firmalarının üretimi ve emeği nasıl organize ettikleri ve bu süreçte firma sahiplerinin birbirleriyle ve firmalarındaki çalışanlarla olan hemşehrilik ve akrabalık bağlarının sosyal sermaye biçiminde oynadığı rol açıklanmaya çalışılmaktadır. Zanaatkarlıktan sanayi işletmeciliğine ve ihracata uzanan süreçte üç kuşağın piyasa hakimiyetindeki rolünün kaynağında hemşehrilik ve akrabalık gibi bağlar önemli yer tutmaktadır. Ancak son dönemlerde bu bağların zayıflamaya başladığı tespit edilmiştir.
- Sabri Çelebi¹¹ tarafından hazırlanan, "*Siyasal Partiler ve Hemşehri Dernekleri-Parti ve Dernek Yöneticileri Etkileşimi: İstanbul Örneği*" (2018) adlı çalışmada, İstanbul'daki hemşehri derneklerinin yönetici kesimiyle siyasi partilerin il ve ilçe yöneticilerinin yerel ve genel yönetim, yönetim açısından bakış açılarının incelenmesi ve karşılaştırmalı biçimde ele alınması amaçlanmıştır. Hemşehri dernekleri yöneticilerinin çoğunluğu (%72) yerel ve genel seçimlerde oylarını siyasi parti ağırlıklı olarak belirlediklerini belirtmişlerdir. Siyasi parti yöneticilerinin önemli bir kısmı hemşehri dernekleri yöneticilerinin kent konseylerinde görev

¹¹ Sabri Çelebi, Ordu Dernekler Federasyonu Başkanı'dır. Uzun süreden bu yana İstanbul'da yürüttüğü hemşehri derneği yöneticilik profilinde yüksek lisans düzeyinde çizdiği ve hemşehriciliği konu aldığı bu araştırma çabası önemlidir.

almalarını kentle ilgili sorunların çözümünde daha etkili olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu çalışma, hemşehri dernekleri ve siyaset ilişkisinde kopmaların başladığını göstermesi bakımından değerli bir sonuç ortaya koymaktadır.

- İzmir'in göçle oluşmuş 22 mahallesine odaklanarak Nalan Altay tarafından gerçekleştirilen, *"İzmir'de Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri"* (2009) adlı çalışmada; kentsel yaşama katılım, hemşehri dayanışması, kent kültürü gibi olgularla meslek grupları, statü, gelir, sosyal güvence, konut sahipliği, ek gelir, konut türü gibi yaklaşımlar ilişkilendirilerek hemşehri dayanışmasının kent kültürü üzerindeki etkileri çözümlenmeye çalışılmıştır. Hemşehrilik üzerine gerçekleşen tampon mekanizma kavramına odaklanan diğer çalışmalarla benzer sonuçlar ortaya koymakla birlikte, Türkiye'nin kendine özgü bir kentleşme süreci içinde olduğu ve bu süreçte hemşehriliğin özgün bir olgu şeklinde ortaya çıkmakla beraber henüz ekonomik, siyasi ve kültürel boyutunun tam olarak ortaya konmadığı tespiti yapılmaktadır.
- Ercan Akça tarafından büyükşehirlerde hemşehri derneklerinin kent yönetimine olan etkisinin İstanbul ölçeğinde incelendiği *"Büyükşehir Belediyelerinde, Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset ve Kent Yönetimi Üzerindeki Etkileri"* (2012) adlı çalışmada, hemşehri derneklerinin çeşitli etken faktörler yolu ile kent yönetiminde söz sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Kırdan kente göçle birlikte hemşehrilik bağıyla kurulan mesleki gruplanmaların daha sonra İstanbul'un siyasetle ilişkisindeki etkinliği de sorgulanmakta, sektörel bazda siyaset-hemşehrilik ilişkisinin çözümlenmesine dönük veriler ortaya konmaktadır. Hemşehriliği kentleşmenin önünde bir sorun şeklinde gören diğer birçok çalışmanın aksine bu çalışmada, *"hemşehri derneklerinin İstanbul kent yönetimine katılımında farklı kültürlerin birleşmesi olarak ortaya çıkan bir çeşit zenginlik"* şeklinde ifade edilmesi oldukça anlamlıdır.
- Büşra Murat tarafından ele alınan, *"Kentlerdeki Hemşehrilik İlişkisinin İktisadi Girişimciliğe Yansımaları: Malatya'dan İstanbul'a Göç Eden Girişimciler"* (2019) adlı çalışmada, Malatya'dan İstanbul'a göç etmiş 13 girişimciye dair yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemiyle bir nitel araştırma yapılmıştır. Girişimciler arasındaki ticarete dayalı hemşehrilik ilişkisinde yaşanan değişimler ortaya konulmuştur. Buna göre, önceleri bir hemşehrisi sayesinde iş bulan ve bu sayede kendi işletmesini de kuran Malatyalı girişimciler, ortaklarını, çalışanlarını, tedarikçilerini Malatyalılardan seçmeye gayret ederken sonraları şehrin getirdiği bazı özellikler ve ekonomik koşullar sebebiyle Malatyalı girişimcilerin hemşehrilik

ilişkilerinin sosyal yardımlarda bulunma, destek olma, yol gösterme şeklinde değiştiği saptanmıştır.

- Son dönemde Abdurrahman Muhammet Banazılı tarafından tamamlanan “*Yerel Yönetimlerde İnsan Kaynağı Alımları ve Hemşehrilik Olgusu: İstanbul’un Bazı İlçe Belediyelerinde Ampirik Bir Araştırma*” (2022) adlı doktora çalışmasında hemşehrilik olgusuna ilişkin yönetsel, siyasal ve sosyal olmak üzere üç ana boyut ve bu boyutlara bağlı biçimde 14 alt başlık tespit edilmiştir. Araştırmanın özellikle siyasal ve sosyal ana boyutlarının Kamu Tercih Kuramıyla örtüştüğü anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra belediyelere personel alımlarında yoğun siyasi baskıların olması ve bunun liyakat ilkesini işlevsiz hale getirmesi; hemşehriliğin ve particiliğin işe alımlarda belirleyici baskın faktörler olduğu; hemşehri derneklerinin sivil toplum kuruluşu vasfına sahip olmalarından ziyade birer politik mübadele aracı olduğu araştırmanın başlıca bulgu ve tespitleri arasında yer almaktadır.

Yalnızca 2022 yılında 4 tez çalışmasının ortaya konulduğu düşünüldüğünde hemşehrilik ve hemşehri dernekleri üzerine araştırmalarda son dönemde ilginin arttığı gözlenmektedir. Özellikle hemşehriliğin sosyal medya üzerinden etkilerinin araştırıldığı çalışmaların görünürlüğünün artması hemşehrilik olgusunun mekân değiştirdiğinin, daha doğrusu mekândan soyutlanarak etkilerini siber uzama taşıdığı ipuçlarını vermektedir. Konuya olan ilginin artışının bir sebebi de kentleşme süreçlerinin büyük ölçüde tamamlanmaya başladığı 21. yy.da hemşehriliğe ilişkin değerlendirmelerin daha sağlıklı yaklaşımlarla değerlendirildiğini göstermektedir.

1.2.3. Makaleler

Tez çalışmalarına benzer şekilde hemşehrilik ve hemşehri derneklerini konu alan bilimsel makale çalışmalarında son dönemde artış yaşandığı gözlenmektedir. Konunun kırsaldan kente göç, gecekondulaşma, kentleşme/kentlileşme gibi kavramlarla da yakın ilgisi dolayısıyla bu temalardaki çalışmaların ara başlıklar içerisinde ele alındığını ayrıca belirtmek gerekir. Doğrudan hemşehriliği ve hemşehri derneklerini ele alan makale çalışmalarında bazı yönelimlerin sınıflama yapacak düzeyde belirdiği saptanmaktadır:

- a. Çalışmaların büyük bir kısmı hemşehri derneklerinin işlevlerine yoğunlaşmaktadır.

b. Makale çalışmalarının odağında bulunan konuların bir bölümünü hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin kentleşme ve kentleşme sürecine etkileri oluşturmaktadır.

c. Olgusal yaklaşımlar biçiminde sınıflandırılacak bir başka grupta da “mekânsallık, patronajlık ve kollamacılık” gibi kavramlar eşliğinde hemşehri dernekleri üzerine çözümlenmeler yapılmaktadır.

d. Hemşehriliğin kaynağını oluşturan kırsal yapıya hemşehri derneklerinin etkileri makale çalışmalarının diğer yönelimleri arasında yer almaktadır.

“Kentleşme Sürecinde Hemşehrilik Olgusu ve Mekânsal Kümelenmede Yeniden Üretilen Kimlik” adlı makalede Yonca Altındal (2010), kentleşme olgusunun Türkiye’ye özgü gelişimini tarihi arka planını yansıtacak biçimde ele almış ve bir olgu şeklinde hemşehriliği ‘mekânsal kümelenme’ kavramı ile ilişkilendirmiştir. Kentte yeniden üretilen göçmen kimliğinin erkek egemen topluma referans olan kalıplar aracılığıyla cinsiyetçi bakışı nasıl şekillendirdiği son kısımda ele alınmaktadır. Kavram olarak göçmenlerin mekânsal anlamda kümelenmesi, kentlinin dışlamasına bağlı şekilde göçmenin bütünleşmek yerine gecekondulaşma bölgelerinde kendi çevresini inşa etmesini ifade etmektedir. Göçmen kadınlar, geleneksel rol kalıplarına göre ya ücretsiz biçimde emek işçisi olarak ev işlerinde çalışmakta ya da kentli hanımefendinin köylü kadın hizmetçisi şeklinde konumsuzlaşmaktadır. Bu durum da kadın göçmenler için ‘çifte yük’ yaratmaktadır.

Ayça Kurtoğlu, “Siyasal Örgütler ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik ve Kollamacılık” (2012) adlı çalışmasında “dayanışma ve hayırseverlik, patronajlık ve kliyentalizm, yabancılaşma ve patrimoniyalizm” kavramlarını hemşehrilik, hemşehri örgütlenmeleri ve kollamacılıkla ilişkilendirerek incelemektedir. Hemşehrilik örgütleri, genel manada toplumsal eşitsizliklerin ve eşitsizlikleri ortaya çıkaran süreçlerin sonucu biçiminde gösterilirken kendi içinde bu örgütler, eşitsizlikleri gidermeye yarayan yapılar olarak değerlendirilmektedir. Siyasi partiler ve bürokratik örgütlenmelerde kollamacılığın devam ettiği, kırdan kente göçün canlı bir şekilde sürüyor olmasıyla ilişkilendirilmekte ve bu durumun kolektif hak arayışı ve taleplerin önünü kestiği, uysal vatandaşlar yarattığı saptanmaktadır.

Ulaş Bayraktar (2003) tarafından “Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul’daki Hemşehri Dernekleri” adıyla ele alınan çalışma, enformel bir şekilde

sürdürülen hemşehri ilişkilerinin dernekleşme aracılığıyla formel bir yapıya hızla geçiş yaptığı bir süreci değerlendirmektedir. Özellikle Karadeniz kökenli hemşehri derneklerine değinen araştırmada, diğer bölgelere nazaran Karadenizli olmanın köken kent kimliğinin haricinde bölgesel ortak kimlik ortaya koyduğuna dikkat çekiliyor. Karadeniz bölgesi derneklerinin İstanbul'da yoğun olmasının gerekçeleri arasında, Karadeniz'in İstanbul'a göç veren ilk bölge olması ve ekonomik bakımdan göçmen Karadenizlilerin diğer bölgelere kıyasla daha güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmaları gösterilmektedir.

Ankara'ya göç eden hemşehri gruplarından Trabzon/Oflu bir grubu kentleşme-kentlileşme temelinde son dönem araştırmalarından biri olarak Muhammet Öksüz (2013) tarafından kuşaklararası boyutla ele alınan çalışmada önemli veriler ortaya konulmaktadır. İlk kuşak göçmenler için hep var olan 'geri dönme' isteği artan teknolojik gelişmeler, ulaşımın gelişmesi ve hızlanmasıyla birlikte artık yok olmaktadır. Çünkü insanlar çok kısa sürede memleketlerine gidip dönerek bu hasretlerini giderebilmektedirler. Kadınlar için göç erkeklere göre daha fazla istenen bir durumdur. Çünkü kente göçen kadınlarda daha özgür olunabileceği düşüncesi hakimdir. Ancak kentte ataerkil kodlar yeniden üretilir ve bu durum 'sözde özgürlük' biçiminde kavramsallaştırılır. Çalışmanın sonuç bölümünde, kültürel kimlikleriyle birlikte yaşamlarını sürdüren ve bu durumdan memnun olan insanların bilimsel öngörü ve isteklerle 'kentlileşme' şeklinde kavramsallaştırılan farklı bir yaşam biçiminin dayatılmasına karşı olarak görüşmeciden aktarılan bir cümle bulunmaktadır. *"Ben bir Ofluyum ve kentlileşmek istemiyorum, neden bizim adımıza hesap yapıyorsunuz?"* sözü, insanlar ve kültürlerden çok bilimin streotipleşmesini göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır.

"Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri" adlı makalesinde Gürbüz Özdemir (2013), ilk kurulduklarında hemşehri derneklerinin üyeleri için dayanışmacı işlevler yüklenen bir mekanizmaya sahip olduğunu, daha sonra çıkar grubuna benzeyerek siyasal süreçleri etkileyen bir aktör konumuna geldiklerini tartışmaktadır. Hemşehri derneklerinin siyasetle olan ilişkisinin artmasına bağlı olarak kollamacılığın arttığına dikkat çekilen çalışmada, hemşehri derneklerinin ve üyelerinin güçlü bir demokratik aktör olabilmeleri için sürekli dayatılan kentlileşme süreçlerinden vazgeçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Hemşehri derneklerindeki sayısal artışın sebebini, derneklerin kendi içlerinde meydana gelen gruplaşmalar sonucunda statü yarışına girerek başka dernekler kurulmasına

bağlayan Ayça Kurtoğlu (2005), derneklerin mekânsal boyutuna odaklanmaktadır. Özellikle hemşehrilik ve siyaset-iktidar ilişkisinin farklı yönleriyle ele alındığı çalışmada, hemşehriliğin tanımından itibaren eril merkezli olduğu ve örgütlenmelerin de bu yönde geliştiği vurgulanarak, hemşehriliğe dayanan siyaset ilişkisinin erilliğin devamlılığını sağladığı ve yeniden ürettiği zikredilmektedir.

Tahsin Güler ve Sinem Şahnağil (2019) tarafından ele alınan bir diğer makale çalışmasında hemşehri derneklerinin göçün ilk evrelerinde kente uyumu destekleyici bir işlev üstlenmesine rağmen ilerleyen süreçte kentlilik bilincinin oluşmasını yavaşlatan hatta engelleyen bir olumsuzluğa sahip olduğu ileri sürülmektedir. Hemşehri derneklerinin kırsal yapıdaki geniş ailenin yerini tutmaya başladığının ifade edildiği araştırmada, kentsel yaşamın gerektirdiği bilincin yerleşmesi için insanların sosyal ve kültürel bakımdan eğitilmeleri, dolayısıyla kent kültürü edinimi sağlamaları öneri olarak sunulmaktadır.

Hemşehri derneklerinin kurulduğu şehirden ziyade köken kente etkilerinin İstanbul'daki 356 hemşehri derneği ile nicel yöntemlerle ortaya konduğu (Aktaş vd., 2012) çalışmada, 1980 öncesinde kurulan derneklerin kırsal yapının yaşam standardı ile daha çok ilgili olduğu belirtilmektedir. Kırsal kalkınmadaki başarısızlığın sebebi olarak, çalışmaların o alanda yaşayan insan kaynağının (köylü) değil de mekânsal düzlemde (köy) gerçekleştirilmesi gösterilmektedir. Kırsal kalkınmayla ilgili problemlerin çözümü konusunda toplumun dinamiklerine uygun ve toplum katılımının sağlanması durumunda başarılı olunabilir. Çalışmada, hemşehri dernekleri kırsal alanda daha çok ibadet yeri inşaatı ve bakımı, içme suyu, yol ve çevresel düzenleme ve ağaçlandırma çalışmalarında etkin rol aldıkları ortaya konulmaktadır.

Hemşehriliğin küreselleşme döneminde bir aidiyet zemini şeklinde temellendirildiği Aynur Köse'nin (2008) çalışmasında hemşehrilik ilişkileri, küreselleşmenin yarattığı tahribata karşı bir uyanış olarak gösterilmektedir. Hemşehrilik aracılığıyla aidiyetini güçlendiren insanlar; hemşehri dernekleri aracılığıyla devlet kurumlarıyla ilişkilerini sorunsuz bir şekilde yürütmekte ve devletin imkânlarını kişi ya da grubun faydasına olacak şekilde yönlendirebilmektedirler. İnsanların kente tutunma ihtiyaçları arttıkça hemşehri dernekleri doğru orantılı bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Hemşehrilik kişide kolektif kimlik oluşturarak, grup üyeleri arasında özdeşleşme, bağlanma ve bütünleşme sağlamaktadır.

Sema Erder (2015), makaleler seçkisinde yer alan "*Nerelisin Hemşerim?*" adlı çalışmasında, kırdan göçen insanların erkeklerinin kentliler tarafından "*ucuz ve uysal*

işçi” kadınlarının “*eğitilmeye muhtaç ucuz hizmetçi*” olarak anıldığını; kamu görevlerinin bu kitleyi “*yurttaşlar kadar kaprisli ve talepkâr olmayan halk*”, politikacıların ise “*oy deposu*” şeklinde gördüğünü çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Hemşehrilik kavramının zincirleme göç ekseninde kökene ve güvene dayalı bir ilişki biçimi olarak vurgulandığı çalışmada, kahvehane ve dernek gibi mekânların işlevleri, geçirdiği değişimler ortaya konulmaktadır.

1.2.4. Diğer: Sinema ve Edebiyat

Sinema, toplumun yaşam tarzının ve kültürünün biçimlenmesinde etkili olan ve toplumu yansıtan önemli bir sanatsal araçtır. Toplumda meydana gelen sosyal ve kültürel değişimlerin çözümlenmesinde sinemaya yansıyan boyutu ayrı bir şekilde ele almak gerekir.

Toplumsal yapıdaki değişmelerle, sanat anlayışı ve yaratılarındaki değişme arasındaki karşılıklı ilişki her zaman aynı paralellikte gitmeyebilir. Gelişkin nitelikteki sanat ve kitle iletişim araçlarının toplumsal yapı değişmelerine öncülük ettiği durumlar olabileceği gibi, bazen de bu araçlar toplumdaki değişmelerin gerisinde kalır. Kültür değişmelerinin sinemada yansıtılmasına dair filmlerin döneminin özelliklerini yakalayıp yakalayamadığını ilişkin farklı süreçlerde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbe sürecinin ardından gelen özgürlükçü ortamın etkisiyle toplum sorunlarıyla ilgilenen bir Türk sinemasının varlığıyla, daha sonra ekonomik ve hızlı toplumsal dönüşüm süreçlerinde zaman zaman değişim süreçlerinin gerisinde kaldığı vurgulansa da (Güçhan, 1993: 61; Aytekin, 2013: 381) sosyal ve kültürel değişim, Türk sinemasında en çok işlenen temaların başında gelmektedir. Bu konuda Türk sineması önemli bir birikime sahiptir. Özellikle kırdan kente göçle başlayan ve devam eden süreçte benzer konular farklı içeriklerle beyaz perdeye taşınmıştır.

Gurbet Kuşları (1964) dayanışma ve akrabalık ilişkilerini; *Bitmeyen Yol* (1965) işsizlik, kır-kent ayrımı, birbirlerini ezerek iş bulmaya çalışan işsizler, çalışma koşullarının zorlukları, işverenin gözünde işçi, işçi hakları, makineleşme, yabancılaşma, sendikalaşma, sigorta konularını; *Canım Kardeşim* (1973) yoksulluk, konut ve sağlık sorunu, ilgisizlik ve eşitsizliği; Sultan (1978) muhtarlık kurumunun işleyişi ve altyapı eksikliklerini; *Düğün* (1973) yükselen apartmanları, marjinal işleri; *Gelin* (1973) ev içinde geleneğin devamını, dışarıda kapitalizmin kurallarını; *Diyet* (1974) kentsel yeni yoksulluk alanlarının yaratılması, apartmanlaşmayı; *At* (1981) emek piyasasının zorluklarını ve işportacılığı; *Bir Yudum Sevgi* (1984) kahvehanelerin haberleşme ve hemşehri

dayanışmasının mekânı olduğunu; *Bir Küçük Bulut* (1990) gecekondu alanlarındaki siyasi ortamı; *Kara Köpekler Havlarken* (2009) değnekçilik, mafya, TOKİ ödemeleri, asker uğurlamaları ve şehit cenazelerini; *Güneşi Gördüm* (2009) zorunlu göçü içeriklerinde barındırmaktadır (Çelik ve Tezcan, 2017: 619-636).

Sinema ve kültürel değişme olguları bakımından 'Züğürt Ağa', 'Nasipse Adayız', 'Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?' filmi ile Karadeniz kaynaklı 'Gülbeyaz' dizisi üzerinde ayrıca durulacaktır. *Züğürt Ağa* filmi, Türkiye'de kırdan kente göçün tarım arazilerinde yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak ortaya çıkan işsizliği yansıması bakımından; son dönem sinema filmlerinden *Nasipse Adayız* filmi, İstanbul'da ilçe belediye başkanlığı için adaylık peşinde koşan Dr. Kemal Güner'in hemşehrilik ve hemşehri dernekleri etkinliklerini siyasi ilişkilerde kullanması bakımından konu özelinde etraflıca ele alınacaktır. Ayrıca *Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?* filmi de Türklerin Anadolu'ya yerleşme sürecinde kültürel değişim ve dönüşümü geleneksel tiyatro öğeleri üzerinden yansıması açısından irdelenmeye değerdir. Son kısımda popüler bir aktarım aracı olarak televizyon ekranlarında yayınlanan *Gülbeyaz* dizisi, Karadeniz'den İstanbul'a göç eden iki aile etrafında kültürel öğelerin kullanımı ele alınacaktır.

Türkiye'de toplumsal değerlerdeki dönüşümün bir ağa merkezinde anlatıldığı, Türk sinemasının usta oyuncusu Şener Şen'in ağa karakterinde performans sergilediği, *Züğürt Ağa* filmi, Türk sinemasının toplumsal ve kültürel değişim kavramına önemli göndermelerde bulunan filmlerinden biridir.

Züğürt Ağa filminde, ağa merkezli bir yapı etrafında Türkiye'de toplumsal değerlerin dönüşümü ele alınmaktadır. Filmde ağa karakterinin, emrinde çalışan köylüleri koruyucu bir tavır ortaya koyduğu bilinmektedir. Kuraklıkla birlikte olumsuzluklar ardı sıra gelir. Ağanın emrindeki köylüler ağanın ambarını boşaltarak köyden kaçarlar. Ağa da elindeki malları düşük fiyata satıp İstanbul'un yolunu tutmak zorunda kalır. İstanbul, köydeki ilişkilerde olduğu gibi bir yapıya sahip değildir. Ağa, burada defalarca dolandırılır ve nihayetinde her şeyini kaybeder. Hatta eşi dahi çocuklarıyla birlikte ağayı terk eder. Ağayla birlikte kalan tek kişi, ona köydeki yaşamlarından bu yana âşık olan Kiraz kalır. Filmin sonundaki replikler oldukça dikkat çekicidir.

Züğürt Ağa: Ben işsiz ağayım.

Kiraz: Hiç bildiğin bir iş yok mudur?

Z.A: Yoktur. Ben ağayım. Vardır.

Kiraz: Ne?

Z. A: Çiğköfte.

Kiraz: İyi ya. Biz de çiğköfte satarık...

Ve ağa artık filmin sonunda çiğköfte satıcısı şeklinde ortaya çıkacak, üstelik çiğköfte malzemesi almak için ağalıktan kalan tek eşyası ağa çizmelerini satmak zorunda kalacaktır. Köydeki o güçlü ağa, Türkiye’de kentleşmenin olumsuzluklarına yapılan gösterimle ayağında terlikle İstanbul’da çiğköfte satmaya başlar ve film bu sahneyle sonlanır.

Filmde Türkiye’de kentleşmenin toplumsal yaşama yansıyan çarpıklıklarına epeyce vurgu vardır. Tarım topraklarından kopuşla birlikte büyükşehirlere yığılan vasıfsız iş gücünün kayıt dışı ekonomik sektörlerde var olma çabaları filmde işlenen temalar arasındadır. Köyden kente göçte akraba yanında ikamet etme, akraba ve hemşehriler vasıtasıyla iş bulma gayreti de izleyiciye yansıtılmaktadır.

Aynı adla yayınlanan *Nasipse Adayız* adlı roman beyaz perdeye aktarılarak 2020 yılında izleyiciyle buluşturulmuştur. Ercan Kesal’ın başrolünü oynadığı ve yönetmenliğini yaptığı film, oyuncunun yaşamöyküsünden kesitler içermektedir. İstanbul’da bir hastanede doktor olan Kemal Güner, yerel seçimlerde bulunduğu ilçede aday adaydır. Aday olmak için verdiği mücadelede yaşananlar özellikle hemşehrilik siyaset ilişkisi bakımından günümüzde yaşananları çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Kahvehanelerde dönen seçim çalışmalarının birinde kahvehanenin boş olduğunu gören Dr. Kemal Bey, danışmanına bunun nedenini sorar. Danışman, Vanlıların dernek başkanının annesinin öldüğünü ve mahallenin yarısının taziye çadırında bulunduğunu, kendilerinin taziyeye gitmesi gerektiğini ifade eder. Aday adayı Dr. Kemal Bey’in kahvehanede bulunan Sivas Hafik Köy Dernekleri Federasyonu Başkanı Ali Ekber Bey’le özellikle fotoğraf çekirme isteği ve kullandığı “*onu tanıyorsunuz*” sloganı da etkilemeye çalıştığı hemşehri kitleleri için aidiyet yaratmak bakımından önem arz etmektedir.

Hemşehrilikle siyasetin yakın ilişkisinin yer aldığı sahne, Malatyalı Hamit Gülerüz’ü ziyarette ortaya konulmaktadır. Mobilya dükkânı bulunan Hamit Gülerüz, Dr. Kemal Bey’e vereceği 5 bin oyluk destek karşılığında birinci sıradan meclis üyesi yazılmasını ve seçildiği takdirde belediye başkan yardımcılığı görevini açık bir şekilde istemektedir. Kemal Bey’in doktor olduğunu öğrenen Hamit Gülerüz, eskiyen takma dişlerinin de yenilenmesini isteyerek siyaset-kişisel çıkar ilişkisinin ‘iğrençliğini’ somutlaştırmaktadır.

Filmde aday adaylığı sürecinin yürütüldüğü kampanyanın en önemli ayağını, partinin genel başkanının (filmde '1 Numara' şeklinde zikrediliyor) da katılım sağlayacağı özel gece oluşturmaktadır. Esasında filmin bütünü bu özel geceye hazırlıkla geçmektedir. Çünkü Dr. Kemal Bey, bu gecede toplayacağı kalabalık kitleyle birlikte gövde gösterisi yapıp 1 numarayı etkilemeyi amaçlamaktadır. Kalabalık kitleyi bir araya toparlamanın yolu da hemşehri dernekleri başkanlarını ve üyelerini geceye davet etmekten geçmektedir.

Geceye 45 STK, köy yardımlaşma derneği ve vakıf başkanı katılmıştır. Sunucu sürekli olarak katılım gösteren dernek başkanlarının isimlerini zikrederek hoşlamakta ve alkış istemektedir. Dr. Kemal Bey'in misafirlerini selamladığı bölümde, "*Sivaslılar neredesiniz hemşehrilerim? Malatyalılar, Erzincanlılar, Dersimliler hoş geldiniz... Ben sizler gibi topraktan koştum betona geldim*" diyerek kendisinin onlardan biri olduğunu vurgulamaktadır.

Özel gecede saatler ilerler ve katılımcılar yavaş yavaş salonu terk etmeye başlar. Geç saatlerde salona teşrif eden 1 numara geldiğinde salonda kimse kalmamıştır. Dr. Kemal Bey'in aday gösterilme ümidi bu sahnede sona erer. Dr. Kemal kendisiyle konuşan bir katılımcının, 'Politika nedir?' sorusuna, alkolün etkisiyle müzikle oyun oynayan insanları gösterip "*Politika, günün sonunda halay*" diyerek geleneğin siyasetle olan iç içeliğini ortaya koymaktadır.

Filmin sonunda Dr. Kemal Bey, merdivenaltı bir tekstil atölyesine girer. Bir yanda tekstil makinaları çalışırken diğer yanda işyeri sahibiyle eski bakan ızgara yapmaktadırlar. Dr. Kemal'in aday adayı olduğunu öğrenen eski bakan, 1 numaranın kendisinin akrabası olduğunu ve Kemal Bey'in adaylığı için akrabalık ilişkilerini kullanacağını ifade eder ve kartını Kemal Bey'e takdim eder. Bu sahnede hemşehrilik, akrabalık, enformel işgücü piyasası ve siyaset ilişkisi bir arada verilerek film çarpıcı bir şekilde sonlanmaktadır.

Türk sineması ve edebiyatı arasındaki güçlü ilişkiler, tiyatro edebiyatı kapsamında ortaya çıkmıştır. Sinemacılar, öncelikle tiyatro oyunlarından hareketle film çekmişlerdir. Sinemanın yaygınlaştırılmasında sözlü kültür geleneklerinden, belleğinden yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Senaryosunu Levent Kazak'ın, yönetmenliğini de Ezel Akay'ın yaptığı *Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?* adlı film, Türk sinemasının gelenek kökenli ya da referanslı son örneklerindedir (Özdemir, 2015: 263-278).

Geleneği, geçmiş dönemlerin bilgi yığını görünümünden sıyrarak bugüne ait imkânlarla yeni yorumlar katıp yeniden üreten sinemada işlenen konu, çalışma özelinde göçebelikten yerleşikliğe geçiş süreci içerikleri açısından burada değerlendirilecektir. Yalnızca kentleşme odağında Cumhuriyet sonrası bir yaklaşım şeklinde üzerinde sıkça durulan kültürel değişme olgusunu Türk kültürünün önemli aşamalarından birini oluşturan göçebelik-yerleşiklik bakımından içerikler sunan bu filmde Hacivat ve Karagöz, toplumsal değişim ve dönüşüm ile buna bağlı çatışmaların yaşandığı bir döneme konumlandırılmıştır (Aça ve Aça, 2009: 10).

Tatar (Moğol) saldırılarından kaçarak dönemin uç beyliğini oluşturan Osmanlıların başkenti Bursa'ya kadar gelen Yörükler içerisindeki Karagöz ve annesi Kam Ana; göçebelik ve yerleşiklik, Şamanizm ve İslamiyet başta olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel ikilemler içerisinde çatışma yaşamaktadırlar. Filmde Şamanist gelenekleri sürdüren Türk göçerlerin yerleşikliğe geçiş süreciyle birlikte İslamî kaideleri benimsemeye başladıkları Kam Ana'nın ölümü sahnesinde sezdirilir. Caminin minaresini bekleyen Kam Ana uykuya dalar. Pervane ve adamları yeni dökülen harcı kalıptan çıkarır, minare yıkılır ve Kam Ana enkazın altında kalarak ölür. Bu sahne Şamanist inançların İslamiyet karşısında yenilgisini göstermesi açısından önemlidir. Daha sonra Kam Ana'nın öldüğü alan yatıra dönüştürülecek ve eski Türk inancına dair izlerin İslamiyet'le sentezlenerek yaşadığı gösterilecektir.

Akay ve Kazak ikilisi, Bursa'da başlayıp da İstanbul'da doruğa ulaşacak olan kaçınılmaz değişim ve dönüşümün getirdiği çatışmaları hem trajik hem de komik bir düzlemde başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Değişim ve dönüşüm o denli güçlü ve hızlıdır ki, okumuş ve kültürlü Hacivat bile bir müddet sonra bu değişim ve dönüşüme ayak uyduramamış, hayat ve fikir mücadelesini kellesini kaybederek sonlandırmıştır (Aça ve Aça, 2009: 17-18).

1950'li yıllarda başlayan göç nedeniyle yerel sözlü kültür, dolayısıyla sözlü edebiyat belleği de kente taşınmış ve yeni bağlama uyarlanmıştır. Türkiye'de televizyon yayıncılığında farklı dönemlerde farklı akımlar egemen olmuştur. Örneğin, 1980 sonrasında özel televizyon kanallarının faaliyete geçmesiyle yabancı dizi ve filmler etkinliğini artırmıştır. Latin Amerika kökenli pembe diziler bir döneme damgasını vurmuştur (Özdemir, 2015: 299-300). Karadeniz dizileri, Ege dizileri, Doğu dizileri, Trakya dizileri gibi başlıklarda mekânı şehir olsa da aile üzerinden o yörenin kültürlerinin yaşatıldığı diziler de mevcuttur (Ç. Yılmaz, 2018: 37).

2002-2003 yılları arasında Kanal D'de yayınlanan *Gülbeyaz* dizisi, Karadeniz'den İstanbul'a göç eden birbiriyle düşman iki ailenin evlatlarının aşkları üzerine kurgulanmış; içerisinde göç, dayanışma, hemşehrlik olgularıyla kaynak bölgenin kültürü üzerine imgelerin yer aldığı dizi dönemine damga vuran yapımlardan biri olmuştur. Bugüne dair etkileri göz önüne alındığında özellikle Karadeniz müzik kültürü ürünleri ve yeni kuşak temsilcilerinin ulusal manada şöhret sahibi olmasında dizinin katkısı büyük olmuştur.¹²

Dizide müzisyen karakterini canlandıran ve çoğunlukla sokak müziği yapan Kazım Koyuncu'nun geleneksel Karadeniz müzik kültürüne getirdiği yeni yaklaşım *Gülbeyaz* dizisi aracılığıyla ulusal çapta daha çok tanınmasına olanak sağlamıştır. Kentleşme ve göç olgusu temelinde, Doğu Karadeniz müzik kültüründe meydana gelen değişim ve dönüşüme etkisi günümüze kadar sürecek önemli katkılar sağlayan isimlerin başında gelen Kazım Koyuncu, *Gülbeyaz* dizisi aracılığıyla yeni müzikal yorumlayışı ve düzenlemeleri ulusala taşıma fırsatı yakalamıştır. Medya, küreselleşme, kentleşme ve göç olgusuyla birlikte yerel geleneksel müzik kültürü unsurlarında meydana gelen değişim ve dönüşüme ilerleyen bölümlerde daha geniş bir şekilde değinilecektir.

Dizide kaynak bölge olan Karadeniz'den hedef kent olan İstanbul'a göç süreci ve sonrasında ilgili konu özelinde müzik kültürü haricinde de birçok atıf bulunmaktadır. Örneğin, aileler memleketlerinden İstanbul'a göçerken Beyaz Ana son kez mezarlığı ziyaret eder ve o sahnede torunu Gülbeyaz'dan söz alır. Ne olursa olsun oraya gömüleceği konusunda Gülbeyaz'ı tembihler. Toprağına dönme, ait olduğu yere kavuşma gibi olgular bu sahnede göç etme ve Beyaz Ana üzerinden işlenmiştir (Ç. Yılmaz, 2018: 63). Nitekim İstanbul'a göç eden her Karadenizlinin zihninde bir gün mutlaka memleketine dönme refleksi canlılığını korumaktadır.

Edebiyat da sinema gibi sosyal ve kültürel değişim konularında toplumun aynası olmuş bir alandır. Hatta edebiyatın bu konuda sunduğu içerikler sinemadan çok daha öncesine dayanmaktadır. Türk toplumunun kültürel yaşamında meydana gelen değişimleri edebi mahsulleri üzerinden kavramak mümkündür. Örneğin, sözlü kültür geleneğinde destandan halk hikâyesine geçiş süreci toplum bünyesinde meydana gelen kültürel değişimi yansıtmaktadır (Aça vd., 2019: 260). Araştırmacılar Dede Korkut Hikâyeleri'ni, göçebelikten yerleşikliğe geçiş sürecinin edebi mahsulleri olarak kabul ederler.

¹² Albüm çalışmalarının yerini tekli (single) çalışmalarına bıraktığı günümüzde, müzikal tanıtımlar çoğunlukla dizi müzikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Birçok yeni müzikal yaratım, diziler aracılığıyla çok dinlenenler listesine girebilmektedir. Dizi ve müzik ilişkisindeki bu yeni yaklaşımlar farklı yönleriyle araştırılmaya değer bir konudur.

Hikâyelerde yer alan İslamî imgelerle birlikte eski Türk inanç sistemine ait arkaik unsurların birlikteliği bir başka kültürel değişim unsuru olarak gösterilmektedir (Elçin, 1986; Tezcan-Boeschoten, 2001; Boratav, 2015; Ergin, 2018).

Toplumsal alanda yaşanan kültürel değişimin en önemli yansımalarını Tanzimat devrinde görebilmek mümkündür. Osmanlı'nın yönünü Batı'ya döndüğü bu süreçte roman gibi yeni edebi formların yanı sıra şiirin içeriğinde ve yapısında yaşanan değişim ve dönüşüm, dönemin anlayışını edebiyat üzerinden değerlendirmeye yardım edecek kaynaklar sunmaktadır (Tanpınar, 2012).

Cumhuriyet döneminde kentleşme ve göç olgusuna bağlı biçimde sosyal ve kültürel değişim edebiyatta sıkça işlenen temayı oluşturmaktadır. Özellikle 1950'lerden itibaren köyden kente göçün başlaması ve devamında ivme kazanmasıyla bu konuları ele alan birçok edebi eser ortaya konmuştur. Ağırlıklı olarak romanlarda kente göçen köylünün aşağılanması ve ötekileştirilmesi, köylünün şehirde uğradığı haksızlıklar üzerine bir kurgu oluşturulmuştur.

Orhan Kemal ve Kemal Tahir, kentleşme olgusunu göç eksenini etrafında işleyen yazarların başında gelmektedir. Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Gurbet Kuşları*, *Murtaza* ve *Cemile* adlı romanlarında, göç gerçeği daha çok göçmen kesimin gözünden ele alınırken; Kemal Tahir'in *Sağırdere* ve *Körduman* romanlarında kentleşme köy ve kent çatışması ekseninde yansıtılmaktadır.

Selim İleri'nin *Bir Akşam Alacası* ve *Ölünceye Kadar Seninim* adlı eserleri başta olmak üzere İstanbul'un maruz kaldığı yoğun göç sonrasında kentleşmenin görünümü kentin taşralaşması şeklinde yansıtılmaktadır (Budun, 2014: 304). Son dönem yazarlarından Orhan Pamuk'un eserlerinde de göç ve kentleşme olgularının işlendiğine rastlanmaktadır. Yazarın özellikle *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı eserinde kentte yalnızlaşan bireyin kimlik arayışına itilişi ve bu arayışta ortaya çıkan uyumsuzluk Mevlut karakteri üzerinden sezdirilmektedir.

Romanın yanı sıra şiirde de kentleşmeye bağlı değişim ve dönüşümlerin daha çok yalnızlaşan birey temelinde ele alındığı görülmektedir. 1950'lerde, Ankara'da yoğunluğunu artıran değişimi ve dönüşümü, üniversite öğrencisi olduğu zaman bizatihi gözlemleyen Şair Gülten Akın da bu süreçte oluşan kent, göç ve gecekondu gibi modern yaşamın pratiklerine şiirinde yer verir. Özellikle kent ve beraberinde gelen göç, İkinci Yeni şiirinde de başat tema olarak yer almakta; cemaatçi bir toplumdan bireyci bir

topluma doğru giden insanın nasıl bir süreçten geçtiğini göstermektedir (İlhan, 2012: 88). Kent, Turgut Uyar için 'acının coğrafyası'dır. *Geyikli Gece* şiiri, kent-tabiat çatışması üzerine inşa edilmiş; modern hayatın kalabalık yaşantısı içinde insanın bireyselliği şiirin genelinde vurgulanmıştır (Yılmaz, 2011: 1906).

1.3. KURAMSAL ELEŞTİRİ VE ÖNERİLEN ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMI

Sosyal bilimler alanında kentleşme konusuyla ilgili çalışmaların önemli bir bölümünü sosyoloji disiplini üstlenmektedir. Bu durumun oluşmasında sosyolojinin kenti, merkezî çalışma alanlarından biri olarak görmesi ve bunda da sanayileşmenin etkisi olmuştur. Yani, sanayileşmeyle birlikte değişim geçiren ve bu değişime ayak uydurmakta zorluk yaşayan kentler neticesinde sosyoloji disiplini doğmuştur. Değişimi toplumsal açıdan ele alan sosyolojinin klasik dönem kuramcıları (Comte, Durkheim, Marx, Weber gibi) göç ve kentleşme odağında yaşanan sorunları saptamak ve öneriler geliştirmek için çeşitli çalışmalar ortaya koymuşlardır (Coşkun, 2017: 158-159).

Elbette bu çalışmalar, dünyayla hemen hemen aynı kentleşme serüvenine sahip Türkiye'de de yol gösterici ve etkili olmuş, Türkiye'deki bilimsel çalışmalarda sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak burada göz ardı edilen bir yaklaşım olarak kentleşme her ülkede benzer dinamiklere bağlı biçimde ortaya çıksa da kültürel ve toplumsal farklılıklar neticesinde sonuçları ve seyri benzerlik barındırmamıştır. Bu bakımdan Batı kaynaklı kentleşme, sanayileşmenin bir sonucu iken; Türkiye gibi gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde tarımdan kopuşun bir sonucu olmuştur. Dolayısıyla Batı kaynaklı bilimsel çalışmalardaki tespit ve yaklaşımları Türkiye'ye uyarlarken iyi bir süzgeçten geçirmek gerekmektedir. Nitekim buradaki ilk temel yanılsama kır ve kent ayrımında ortaya çıkmakta ve devam etmektedir. Kır ve kente yönelik mekânsal ve kültürel karşılaştırmalar bir zaman sonra 'zıtlık' şeklinde algılanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle modernleşme kuramlarının¹³ da etkisiyle bu zıtlık daha sonra kent karşısında kırsalı basite indirgeme, kırdan kente göçen insanları hor görme ve yer yer aşağılama boyutuna ulaşacaktır. Böyle bir ortamda çözüm üretmekten ziyade kır ve kent arasındaki bütünleşme sorunu derinleşmiş ve kökleşmiştir. Buradan

¹³ Modernleşme kuramı, az gelişmiş ülkelerin Batı'yı taklit ederek gelişme kaydedeceği iddiasıyla aşamalı bir geçişi öngören evrimci bir yol izler. Bu kuramın temel düşüncesinde ise tüm toplumlar aynı gelişim çizgisini takip ederek "gelenekselden moderne" doğru bir geçiş sağlayacaktır (Marshall, 1999: 261).

hareketle Türkiye'deki bilimsel yönelimi etkileyen çalışma ve yaklaşımlara kısaca değinmekte yarar vardır.

1.3.1. Hemşehrilik Olgusuyla İlişkili Kuramsal Yaklaşımlar

Ferdinand Tönnies'in *Cemaat ve Cemiyet* (2019) adlı çalışmasında cemaat/topluluk (*gemeinschaft*) ve cemiyet/toplum (*gesellschaft*) küçük veya büyük çaplı toplumların özelliklerini yansıtan ilişki tiplerini işaret eden temel yapılarıdır. Cemaatte ilişkiler birincil, samimi ve doğaldır. Sosyal ve coğrafi hareketlilik oldukça kısıtlı ve kültür homojendir. Cemaatin sürekliliğini sağlayan temel unsurlar aile, akrabalık ve din gibi yapılarıdır. Cemaatte insanlar normlara uyum gösterirler, uyumsuzluk oldukça azdır. Cemiyet ise cemaate yönelik saptamaların tersine göre açıklanır. Bireysellik ön plandadır. İlişkiler rasyonel bir temelde konumlanır. Kişisel çıkarlar belirgindir. Uyum gösterme konusunda oluşabilecek sorunlar hukuki temelde çözümlenir.

Emile Durkheim'ın tanımladığı mekanik dayanışma ve organik dayanışma kavramları evrimci bir yaklaşımla Tönnies'in cemaat-cemiyet kavramlarıyla benzerlikler barındırır. Geleneksel toplumlarda görülen mekanik dayanışma kolektif bilinçte yer alan ortak inanç ve uzlaşmalara dayanırken, ileri toplumdaki düzenin yeni şekli organik dayanışmaya bağlıdır. Benzerliğe, sıcak, samimi birincil ilişkilere dayanan mekanik dayanışma yerini uzmanlığa, sözleşmelere, ikincil ilişkilere yani organik dayanışmaya bırakmaktadır (Tatlıcan, 2017: 46-50).

Durkheim ve Tönnies'le benzer yaklaşıma sahip bir diğer isim Antropolog Robert Redfield'dir. Redfield kır toplumlarını (*folk society*) küçük, izole, okur-yazar olmayan, homojen ve güçlü bir grup dayanışmasına sahip toplumlar olarak tanımlar. Kent toplumları (*urban society*) ise heterojen bir yapıya sahiptir ve bu toplumlarda sekülerleşmeyle birlikte bireysellik hâkimdir (Arslan, 2019: 24).

Weber (2007: 80), farklı cemaat biçimlerinin toplumsal formlarına ilişkin sosyal gerçekliği kavrayabilmek için toplumsal ilişkiler üzerine yapmış olduğu analizde 'toplumlaşma' ve 'topluluklaşma' ayrımı üzerinde durmuştur (Weber, 2007: 80). Tönnies'te cemaat kavramına denk gelen 'toplumlaşma' ilişkisinin, bireyin ya da toplumun duygusal-geleneksel bağlamında bir aidiyetlik doğrultusunda meydana geldiğini belirten Weber, 'topluluklaşma' ilişkisinin kurulabilmesinde karşılıklı anlaşma ve mutabıklığa dikkati çeker. Birlikte var olma duygusunun gelişimi Weber'in yaklaşımında kilit rol oynar. Ayrıca Weber kavramsallaştırmalarını diğer klasik sosyologlar gibi karşıtlık üzerine inşa etmez.

Grupların hem toplulaşma hem de topluluklaşma özelliklerini bir arada sergileyebilirler. (Zorlu, 2005: 140-141). Bu bağlamda hemşehriliği, insanların aynı duygusal ve geleneksel bağlara dayanma konusunda ilk kategoride; hemşehri dernekleri ise resmi-rasyonel uzlaşma temelinde bir araya gelmeyle ilgili biçimde ikinci kategoride bir arada yorumlanabilir.

Klasik sosyoloji kuramlarında değişimi ikili toplum tipolojileriyle açıklama eğilimi, modern sosyoloji yaklaşımlarında üçlü bir tipoloji olarak ortaya çıkar. Parsons, toplumları ilkel, geçiş ve modern toplumlar biçiminde ele alırken; Giddens ise sınıfsız kabile toplumları, geleneksel ve modern sınıflı toplumlar şeklinde bir ayrıma yönelir. Habermas'ın tasnifinde ise ilkel, geleneksel ve modern toplumlar bulunur. İkel toplumlarda akraba ilişkileri, geleneksel toplumlarda politik sınıf ve modern toplumlarda piyasa egemendir (Zorlu, 2005: 143).

Klasik ve modern sosyoloji kuramlarının hemşehrilik ilişkileri bağlamında karşılaştırıldığında ikili tipolojiye dayalı klasik yaklaşımların oldukça keskin bir yorum getirdiği ve bunun da kent mekânının dinamik yapısı içerisinde hemşehrilik ilişkilerini yanlış yorumlamaya sevk ettiği söylenebilir. Nitekim Türkiye'de de literatürün hâkim olduğu biçimiyle hemşehrilik ilişkilerinin yok olacağını ilişkin yorumlarda değişimi ikili tipolojiyle açıklamanın etkisinin olduğu muhakkaktır. Çağdaş sosyoloji yaklaşımlarında klasik yorumlarda ortaya konulan ikili yapının içerisine ara bir yapı daha yerleştirilerek geçişliliğe yönelik bir kapının aralandığı görülmektedir. Hemşehrilik bu bağlamda bir yönüyle geçişliliğe dayanan bir ilişki şeklindedir. İkili ya da üçlü, bu tipolojilerde modernist yaklaşımla ilişkili bir gelişim çizgisi kendini göstermektedir. İlerlemeci bakış, her zaman aynı çizgide bir gelişim görme beklentisine sahip olduğundan, Türkiye deneyiminde olduğu gibi kentleşme sürecinde benzer bir çizgiyi yakalayamamaktadır.

Geleneksel ve modern toplumlar arasındaki farklılıkları vurgulamak adına ortaya konulan tüm bu kavramsallaştırmaların ışığında, hemşehrilik olgusunun kırsal mekândan göçen cemaat özelliği barındıran toplulukların cemiyet yapısındaki kentsel mekânda ürettikleri ara bir iletişim formu olduğu söylenebilir. Bu yeni form, zikredilen düalist yapıyla bir çatışma zemininde değil aksine eklemlenme sürecinde "tampon mekanizma" işlevi görmektedir.

Son olarak hemşehri gruplarını halkbiliminin, 'halk' tanımı üzerinden değerlendirmek gerekecektir. 'Halk' kavramı uzun bir dönem, "*medeniyetin kenarlarında yaşayan, okur yazar olmayan, mekânsal anlamda köyde/kırsalda yaşayan, aşağı tabaka, bayağı ve*

kaba” topluluklar için kullanılmıştır. 20. yy.dan itibaren özellikle kentleşen kırsal gruplarda eğitim seviyesinin yükselmesiyle halk kavramına atfedilen anlamlar da eleştirilmeye başlanmıştır. Dundes tarafından güncellenen yeni tanım şu şekildedir: *“Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir”* (2006: 16). Tıpkı halk tanımına atfedilen ilk dönem anlamlarla tanımın değişmesinde etkili olan kentleşme dinamiği çerçevesinde hemşehrilik olgusu süreç bazlı olarak ilişkilendirilebilir. Aynı kırsal alandan göç eden insan gruplarının kentsel mekânda birbirlerini tanımlama biçimi olarak hemşehrilik, yeni halk tanımlayışına uygun bir şekilde kültürel faktörler ön planda olmak üzere birçok ortak faktörü içermektedir. Bu yönüyle mekânsal boyutta kentte anlam kazanan hemşehrilik’in kent folkloru çalışmaları içerisinde önemli çalışma başlıklarından biri şeklinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.3.2. Türkiye’de Hemşehrilik Olgusunu Besleyen Kentleşme ve Kültürel/Toplumsal Değişim Odaklı Sosyoloji Çalışmalarının Gelişim Süreci

Türkiye’de kentleşme konusundaki ilk önemli adımların 1950’li yıllardan itibaren atıldığı görülmektedir. Bu döneme kadar kırsal merkezli çalışmaların ağırlıkta olduğu bilinmektedir. Kırsaldan kente olan hızlı göçle birlikte özellikle de kent nüfusunun kır nüfusunu geçmeye başlamasıyla kent merkezli çalışmaların ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Türkiye’deki çalışmaların gelişimi de dünyadaki çalışmalara paralel, uyumlu bir rota izlemiştir.

1940’lara kadar geçen süreçte ‘halka doğru’ prensibiyle ele alınan çalışmalar ‘köycülük’ ideolojisi temelinde gerçekleşmiştir. Kentleşme olgusuna bakışın Türkiye’deki ilk örnekleri Ziya Gökalp’in *İctimaiyyat: Şehir Medeniyeti, Köy Medeniyeti ve İctimaiyyat: Köy ve Şehir* (1923) makaleleri ile Hilmi Ziya Ülken’in *Şehir İctimaiyatı* başlığı altında yayınladığı 8 makaleyle verilmiştir (Akyurt ve Yaman, 2019: 149).

1940’lardan başlayarak 50’li yıllarda hatta daha sonrasında gerçekleşen çalışmaların önemli bölümünde monografi yöntemi etkili olmuştur. Science Sociale’ci monografi yöntemi ilk köy alan araştırmalarının yöntemini ortaya koymaktadır. Özellikle sosyoloji alanında ilk dönem çalışmalarına damga vuran isimler Behice Boran ve Niyazi Berkes olmuştur. İbrahim Yasa’nın Hasanoğlan Köyü, Mümtaz Turhan’ın Kültür Değişimleri çalışmaları 1950’li yıllarda yayınlandığı dönemde etkili olan çalışmalardır.

Turhan'ın değişimi kaçınılmaz ve Batı yönelimli çizgisel bir anlayışta ele alan evrimci-işlevselci yaklaşıma getirdiği yorum, değişimin tepeden inme zoraki olarak değil de yumuşak bir biçimde, halkın değişimin faydalarını yaşayarak benimsemesi gerektiğidir. Değişimin kalıcılığı ancak bu şekilde sağlanabilir. Turhan'ın değişime yaklaşımındaki bu vurgu, tek parti döneminde baskıcı bir şekilde uygulanan modernleşme çabalarında yaşanan tepkilerden kaynağını almaktadır.

1960'lı yıllara gelindiğinde araştırmalarda Mübeccel Kıray ismi ön plana çıkmaktadır. Kıray tarafından gerçekleşen saha çalışmalarında köylerin dışa açılımları, dönüşümü, kapitalistleşme süreçleri vb. yönler ele alınmıştır. Kıray'ın özellikle Ereğli (2000) alışmasında ilk kez kavramsallaştırdığı 'tampon kurumlar' kavramı ve bu çalışmadan hareketle ortaya koyduğu modernleşme ngrleri çoğunlukla doğrulanmamıştır. 1962'de gerçekleşen saha çalışmasındaki tespit ve öngörülerinin gerekleşiş gerçekleşmediğini test etmek için 1982'de bölgeye tekrar giden Kıray, bu konuyla ilgili bir yayın da ortaya koymaktan çekinmiştir (Sunar, 2014: 96). Kıray'ın çalışmalarında üzerinde durduğu konulardan biri olan toplumun giderek seklerleşeceği öngörüsünün günümüz Türkiye'si ele alındığında çöküşe uğradığı görülmektedir.

Değişimi tarihsel bir yaklaşımla ele alan Kemal H. Karpat'ın çalışmaları daha kapsayıcı ve sağlıklı sonuçlar içermektedir. Bütüncül bir çalışma ortaya koyan Karpat (2008), değişimin kaynağında g ve nüfus olgusuna değinip, süreci Cumhuriyet ncesi döneme götürerek Osmanlı İmparatorluğundan itibaren temellendirmekte, 'sürekliliğe' vurgu yaparak kurumsal ve zihniyet açısından devamlılıkları göstermektedir. Ayrıca gecekondulaşmada bölgesinde yapmış olduğu saha çalışmasıyla da gecekondulaşmaya doğal bir süreç şeklinde yaklaşır ve ılımlı bir tavır gösterir (Karpat, 2019).

Değişimle ilgili Türkiye'deki önemli bir diğer isim şerif Mardin'dir. Modernleşme çabalarını dinsel ve siyasal açıdan ele alan Mardin (2003), Edward Shils'ten edindiği merkez-evre kavramsallaştırmasını çalışmalarına uyarlamıştır.¹⁴ Kavramsallaştırmada merkez, siyasal yönetici yapıyı; evre ise sivil toplumu karşılamaktadır. Osmanlı modernleşme sürecinden itibaren işlediği bu düalist yapıya göre, Osmanlı'da çatışmayı uzlaşmaya dönüştürecek kurumların olmaması merkez ile evre arasındaki çatışmanın kaynağını oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde derinleşen bu atışma, Cumhuriyet

¹⁴ Bu konudaki ilk alışması "*Center-Periphery: A Key To Turkish Politics*" başlığıyla (Daedalus, Winter 1973, s.169-190) yurt dışında yayınlanmıştır. Türkiye'de ise aynı başlıkla (Political Participation in Turkey, Boğaziçi Yayınları, 1975) içinde, daha sonra da çeşitli derleme çalışmaları içerisinde yer almıştır.

döneminde de bürokratik merkezîyetçilikle din karşıtlığı arasında sürmektedir. (Sunar, 2014: 100-103).

1980'li yıllara kadar kırsal merkezli gerçekleşen çalışmalarda araştırmacıların köylere yönelmesindeki başlıca sebep olan nüfusun büyük bir bölümünün bu alanda yaşıyor olmasının yanı sıra araştırmacıların köylerde doğmuş olması, birçoğunun öğretmen olarak köylerde çalışması da etkili olmuştur. Köye yönelik bu tecrübe köyün ulaşılabilir ve incelenebilir bir araştırma sahası şeklinde algılanmasını sağlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise kent nüfusunun kır nüfusunu geçmesiyle birlikte kır kökenli çalışmaların oldukça azaldığı ve artık 'kent/kentleşme' odaklı çalışmaların zirve yaptığı görülmektedir. Sovyetler Birliğinin yıkılması ve neo-liberal politikaların hakimiyet kazanması gibi dünyada meydana gelen önemli değişimler kentleşme çalışmalarının ivme kazanmasında etkili olmuştur. Bu çalışmalarda da yine alan araştırması ön plandadır ve özellikle gecekondulugusunun dönüşümü yakından takip edilmektedir.

1960-1980 dönemlerinde çok fazla olumsuzlanmayan ve tespitte yönelik ele alınan *gecekondulug* kavramı, 1990'dan sonra *varoş* kavramı üzerinden yeniden konumlandırılarak kentsel çatışma ekseninde çalışmalarda yer bulmaya başlamıştır (Ayata, 1996). Metropol yerleşimlerde ve özellikle İstanbul'da küreselleşme olgusuna bağlı bir şekilde son dönem çalışmaların *yeni yoksulluk* (Özgen, 2001), *nöbetleşe yoksulluk* (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001), *kentsel ayrışma*, *çöküntü alanları*, *zenginlik ve soylulaştırma* (Kurtuluş, 2005) gibi farklı konularda ele alındığını gösteren bir literatürle karşı karşıya kalınmaktadır.

Günümüzde ise özellikle Suriye, Afganistan gibi iç savaş yaşayan ülkelerden gelen mültecilerin yoğunlaştığı Türkiye'de göç ve kentleşmeye ilişkin çalışmalardaki yoğunluk yabancı göç alanına yönelmiş durumdadır. Cumhuriyet'le birlikte köycülük ve kırsal kökenli çalışmalarla başlayıp kentleşmeye yönelen devasa bilimsel birikime rağmen kuramsal temelin zayıf kaldığı ve yeni bir kuramın ortaya konulmadığı da ortadadır (Arslan, 2019: 198).

1.3.3. Halkbilimi Çalışmalarında Kentleşme ve Kültürel Değişim Olgusu¹⁵

¹⁵ Yukarıda *Kitaplar* başlığı içerisinde üzerinde durulan Haluk Özalgan'ın *Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi* çalışmasıyla Evrim Ölçer Özünel'in *Eşiktekiler Gecekondulug Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân* adlı çalışmalarına bu bölümde ayrıca değinilmeyecektir.

Folklorun 1846'da W. John Thoms tarafından ilk kez bir bilim dalı adı olarak kullanılıp benimsendiği 1891 yılından sonraki sürecin ardından tüm dünyada halkbilimi alanındaki çalışmalar sistematik bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Thoms, 2003: 5; Oğuz, 2019: 13; Eker, 2000: 2). 20. yy.ın başlarından itibaren modern kentlerde toplumsal ilişkilerin zayıflamaya ve çözümlenmeye başladığının saptanması, sosyal bilimlerin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan dünyada halkbiliminin gelişim süreci, sosyolojiyle aynı kaygısal temellere dayanır. Endüstrileşmenin getirmiş olduğu geleneğin veya kültürün yok olacağına dair endişeler, kültürel boyutuyla halkbilimini ortaya çıkarmışken (Gülüm, 2020; Özdemir, 2021: 3) toplumsal boyutuyla bir kent bilimi algılayışıyla sosyolojinin gelişmesini sağlamıştır. Burada kentin manasının özellikle sanayileşmeye/endüstrileşmeye bağlı değişen bir kent paradigmasından kaynağını alarak disiplinlerin oluşumunu şekillendirildiği de unutulmamalıdır.

Folklorun temel çalışma alanı başlangıcından itibaren sözlü kültür ürünleri olarak da ifade edilen destan, masal, efsane gibi halk edebiyatı mahsullerine odaklanmış ve bu bakış açısı Türkiye'deki çalışmaları da uzun bir dönem etkilemiştir. Türkiye'de halkbiliminin Türkoloji çatısı altında (daha sonra Türk Dili ve Edebiyatı olarak) dil ve edebiyat eksenli bir içeriğe bağlı şekilde ele alınması da bu durumu pekiştirmiş, halkbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak gelişmesi ancak 1980 sonrası döneme kalmıştır (Çobanoğlu, 2010: 50-51).

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 1950'ye kadar uzanan süreçte kültür temelli bir uluslaşma politikası izlenmiş, folklor bu süreçte stratejik bir konum elde etmiştir. 'Halka doğru' prensibinin bir yönelimi olarak özellikle geleneksel müzik alanında yürütülen kültürel çalışmalar, vatandaşları milli bir şuur etrafında birleştirmenin amacını taşımaktadır. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, Millet Mektepleri, Köy Enstitüleri ve Halkevleri'nin açılması gibi gelişmeler, eğitim odaklı bir kültürel dönüşümün kurumsallaştırılma emareleri biçiminde görülmektedir. 1950'ye kadar uzanan bu süreçte kentleşme olgusu ortada yoktur ve köylülük yüceltilmektedir. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde M. Fuad Köprülü'nün çalışmalarıyla Ankara Üniversitesi'nde P. Naili Boratav'ın çalışmaları halkbiliminin akademik anlamda kökleşmesinde önemli merhaleler olarak zikredilmektedir.

2. Dünya Savaşı sonrasında hem dünyada hem Türkiye'de önemli değişimler meydana gelmiştir. Savaş sonrası yeni düzende milliyetçi politikalar terk edilmeye başlanmış, bu politikaların geliştirilmesinde önemli bir işlev gören folklor âdeta gözden düşmüştür

(Çobanoğlu, 2010: 193-194). Türkiye’de de tek parti döneminin son bulması, Demokrat Parti’nin tek partili dönemin kültürel kurumlarını devre dışı bırakması, Boratav’ın yurt dışına gitmesi gibi gelişmeler folklorun gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. 1980’li yıllara uzanan süreçte dergicilik faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi’nde Mehmet Kaplan yönetiminde ilk folklor doktorlarının yetişmesi, Millî Folklor Enstitüsü’nün kurulması gibi konular folklorun gelişimi bakımından sürece damgasını vurmuştur (Kasımoğlu, 2018: 34-35; Köse, 2018; Oğuz, 2019a: 45).

Bu dönemde hızla kentleşen Türkiye’de halkbilim çalışmaları yukarıdaki gelişmelerle ilişkili olarak kır kökenli yaklaşımını sürdürmüştür. Bu dönemde kentleşme sürecine ilişkin folklorik yaklaşımı Tahir Alangu’nun konu edindiği görülmektedir. ‘Göçmen folkloru’ kavramını kullanan Alangu’nun, bu alanda kent merkezinde yürütülecek çalışmalara ilişkin bir yaklaşım ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir (2021: 824-826). Türkiye’de kent nüfusunun kırsal nüfusu geçtiği ve kentleşme odaklı çalışmaların arttığı 80’li yıllar, aynı zamanda halkbilimin bağımsızlaşmaya başladığı bir dönemdir. Bu konuda kente yönelim için bir farkındalığın oluşması gerekirken halk edebiyatı odaklı içerikler çalışılmaya devam edilmiş ve halkbilimi dar bir çerçeveye sıkışıp kalmıştır. Üstelik halkbiliminin temelini oluşturan kültür kavramında meydana gelen değişim diğer bilim dallarınca sıklıkla ele alınıp işlenirken halkbilimciler *“halk edebiyatı ile uğraşmanın bilimsel kısırlığı, yetersizliği ve geçersizliği”* içerisinde halkbilimini kültür bilimi adlı disiplinlerarası bir merkeze oturtmayı değerlendirememişlerdir (Özdemir, 2017: 15). Sosyal bilimlerin dünya genelinde yaşamış olduğu çıkmaza bir çözüm olarak disiplinlerin geleneksel sınırlarını aşması gerektiğine odaklanan disiplinlerarası yaklaşımla (Gulbenkian Komisyonu, 2016: 88-97), kentleşme gibi kompleks bir süreç daha sağlıklı bir şekilde ele alınabilirdi.

Dünyada ve Türkiye’de kırsaldan kentlere olan göçün sürmesi, kent nüfusunun kırsal nüfusu geçmeye başlaması, küreselleşmenin etkisiyle neoliberal politikaların geliştirilmesi neticesinde kültürel ve toplumsal dönüşüm yeni bir aşamaya geçmiş, yeni sorunlar ve olgular ortaya çıkmıştır. Tüm bu değişim dinamiklerinin ışığında yukarıda da değinildiği üzere ‘halk’ tanımında dahi mevcut algılayış eleştirilerek yeni yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Türkiye’de folklor çalışmalarının bu değişim neticesinde yapılandırılması gerektiği vurgulanmış (Günay, 1987: 23-30; Yıldırım, 1991: 15) ancak folklor çalışmaları henüz kente taşınamamıştır.

Bu süreçte M. Haluk Özalğan'ın Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi adlı çalışması, kentleşme olgusu çerçevesinde halkbilimi yaklaşımıyla çözümlenmeler ortaya koyması bakımından zikredilmeye değerdir. Yıldırım (2000b: 35; 2016: 139) halkbilimine karşılık "*medeniyet bilimi, sözel kültür bilimi, kültür bilimi veya ulusal toplum bilimi*" kavramlarını önermiş; Özdemir (2001), folklorun değişen paradigmasını dünyadan örneklerle açıklamış; Türkiye'de folklorun gündelik yaşamın sorunlarına çözüm üretecek, toplumsal gelişime katkı sunacak disiplinlerarası potansiyelini öne çıkararak 'kültür bilimi' kullanımına vurgu yapmıştır. Benzer eleştirel yaklaşımların farklı araştırmacılar tarafından zaman zaman dile getirildiği görülmektedir (Oğuz, 2001: 46-49; Ersoy, 2012: 5-13; Aça, 2018: 97; Öztürkmen, 2016: 262).

Yukarıda zikredilen olumsuzluklara rağmen son dönemde Türkiye'deki halkbilimi çalışmaları, güncel konularla ilişkilendirilecek biçimde yeniden yapılandırılmakta; çağın gereksinimlerine uygun, sorunlara çözüm üreten, yeni açılımları aralayan, dünyadaki folklor yönelimlerini takip eden ve literatüre katkı sunan bir görünüm sergilemektedir. Somut olmayan kültürel miras (Oğuz, 2013), dijital kültür, netlore (De Vos, 2014), mizah (Öğüt-Eker, 2014), kültür ekonomisi ve medya (Özdemir, 2012) gibi konuların ele alınması, Türkiye'de folklor çalışmalarında 21. yy.da paradigma değişimini göstermektedir. 2000'li yıllarla birlikte özellikle SOKÜM çalışmalarının halkbilimi kadrolarınca yürütülmesi; uygulamalı halkbilimi alanında SOKÜM müzeleri, yaşayan kültürel miras müzeleri, masal evleri gibi mekânların kent ortamında yaygınlaşması, folklorun değişen çalışma alanlarının görünür kılınması konusunda önemli bir gelişmedir.

Doğrudan bir kentleşme ya da kent folkloru odağında ele alınmasa da halk edebiyatı çalışmalarında özellikle âşıklık geleneğiyle ilgili kültürel değişim konusunun işlendiği gözlemlenebilmektedir.¹⁶ Özkul Çobanoğlu'nun *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü* (2000) adlı çalışması âşıklık geleneği içerisinde destan söyleme geleneğinin yüzyıllar içerisinde değişen ve dönüşen icra, içerik, işlev ve bağlamı odağında sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamı ekseninde detaylı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Çalışmada özellikle 16. yy.da şehir ortamında bir muhit oluşturan kahvehanenin âşıklık ve destan türü özelinde ortaya çıkardığı dindışı yeni içerikler gibi özellikler bu manada

¹⁶ Türkoloji alanında ilk bilimsel çalışmaları ortaya koyan Köprülü, Saz Şairleri çalışmasında (2004b) yaşanan inkılaplar neticesinde âşıklığı giderek kaybolacak bir zümre olacağını öngörmektedir. Bu öngörüsünü betimlerken Tanzimat döneminden itibaren yaşanan toplumsal ve teknolojik gelişmeleri argüman olarak kullanmaktadır. Kültür değişimleri açısından önemli olan tespitleri ilk olması açısından burada zikredilmeye değerdir ancak Köprülü'nün öngörüsü gerçekleşmemiş, âşıklık geleneği teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak gelişim çağları içerisinde zirve dönemlerinden birini yaşamıştır.

önemlidir. Yine teknolojik gelişmelere bağlı olarak “ *radyo ve televizyon gibi yeni iletişim ürünlerinin ortaya çıkması, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi sosyolojik olgular âşık tarzı destanların tarihi ve sosyo-kültürel bağlamlarda gelenekselleşen işlevlerinden bazılarını üstlenmesi ve bazı geleneksel icra bağlamlarını ortadan kaldırması*” (2000: 338) gibi tespitler kentleşme, kültürel ve toplumsal değişmeye isnat edilen bir çalışma ortaya çıkarmaktadır.

Özarlan’ın *Erzurum Âşıklık Geleneği* (2001) adlı çalışması âşıklığın sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında geçirdiği değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Süleyman Fidan’ın *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi* (2017), Hakan Çelikten’in *Âşıklık Geleneği ve Kültür Değişmeleri* (2019) adlı eserleri, âşıklık geleneğindeki değişimi farklı yönleriyle ele alan son dönem çalışmaları arasında yer almaktadır.

Nebi Özdemir’in *Medya Kültür ve Edebiyat* (2015) çalışması yazılı medya, radyo, sinema, televizyon ve internetin toplum tarafından benimsenmesinde gelenek kültürü öğelerinden nasıl yararlandığını ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Yine Özdemir’in *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi* (2012) ile *Kültür Bilimi ve Yönetimi* (2017) seçkilerinde yer alan birçok makalede (*Kent Yaşamında Yerel ve Gelenek Kültürü İmgeleri, İstanbul’un Kültür Ekonomisi ve Yönetimi, Kültürel İmge Araştırmaları, Kentlerin Gezgin İmgeleri* vd.) kent odağında kültürü merkeze alan çalışmalardandır.

Kent folkloruna yönelik araştırmalara ilginin artışı son dönem tez çalışmalarında daha rahat ortaya konulabilmektedir. Beden folkloru, geleneksel tiyatro, halk hekimliği, halk müziği, halk inançları, kadın folkloru, işçi göçü gibi çeşitli yelpazede yer alan konular kent folkloruyla ilişkili olarak çalışılmıştır (Gülçayır, 2007; Metin, 2008; Gözüm, 2010; Korkmaz, 2012; Tavukcu, 2016; Çalış, 2016; Eker, 2019; Özkan, 2021; Derdiçok, 2022).

Daha eski bir yayın geçmişiyle sahip *Millî Folklor ve Folklor/Edebiyat* dergilerinin yanı sıra son dönemde *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Folklor Akademi Dergisi, Kültür Araştırmaları Dergisi* ve *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi (UHAD)* gibi halkbilimi odaklı akademik süreli yayınların yanı sıra sosyal bilimlerle ilgili birçok süreli yayında folklorun kent çalışmalarına ilgisinin arttığı da ifade edilebilir. Bu yayınlar aracılığıyla kent mekânında kültür araştırmalar yaygınlaşmakta ve özellikle disiplinlerarası gelişmeler daha yakından takip edilebilmektedir. Örneğin, bu yayınlar içerisinde Çobanoğlu (2016), son dönemde ele aldığı çalışmasıyla; Brezilya favelalarıyla, Türkiye gecekonduları arasında yapısal, işlevsel ve tematik açılardan karşılaştırmalı bir araştırma ortaya koymuştur. Çobanoğlu, Türkiye’deki kentsel dönüşümlerde gecekonduların

mahallerindeki kültür izlerinin tamamen silinmesine rağmen Rio'da samba yoluyla favelalarda kültürel yaratıcılığın insanların birlik ve bütünlüklerini sağladığını tespit etmiştir.

2020'li yıllara uzanan son süreç ele alındığında ise Türkiye'de halkbiliminin yöneliminin kent çalışmalarıyla ilişkili güncel konularla daha da iç içe geçtiği görülmektedir. *Gastronomi, toplumsal cinsiyet, ekofolklor, kültür ekonomisi, dijital kültür, geleneksel ekolojik bilgi, yeni köylüler, postmodern yerellik, tersine göç ve metaverse* gibi konu başlıkları bu tespiti doğrulamaktadır (Özdemir, 2018a; M. Özdemir, vd. 2019; Fidan, 2017; Çakır, 2019; Yolcu, 2019; Yolcu ve Aça, 2019; Özdemir, 2022a; Özdemir, 2022b; Çobanoğlu, 2022).

Halkbilimi alanındaki az sayıdaki çalışmaya rağmen hemşehrilik ve kentleşme konuları sosyal bilimlerin diğer bilim dallarınca artan bir şekilde araştırılmaya devam edilmektedir. Ancak bu çalışmalarda genel olarak köyden kente göçenler ve hemşehrilik yapısı kentle bütünleşmede önemli bir sorun kaynağı şeklinde değerlendirilmekte, farklı göç kaynağını baz alarak İstanbul'un farklı semtlerinde gerçekleştirilen saha çalışmalarıyla benzer sonuçlar ortaya koyma alışkanlığı ısrarla sürdürülmektedir. En basit şekliyle küreselleşmenin tektipleştirici etkisine karşın hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin kültürel özgünlükleri muhafaza etme, kentin çoksesli yapısına katkıda bulunma, birlikte yaşama kültürünü geliştirme gibi yönlerinin vurgulan(a)maması dahi çalışmalarda halkbiliminin eksikliğini ortaya koymaktadır. Kent folkloru içerisinde bir alt başlık olarak değerlendirilebilecek hemşehrilik ve hemşehri derneklerinin kültürel yapısını ortaya koymaya çalışılan bu araştırma, zikredilen disiplinlerarası eksikliği gidermeye yönelik bir çabanın ürünü olacaktır.

Önerilen Çözümleme Yaklaşımı olarak çalışma esas itibarıyla giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından ibarettir. Birinci bölüm literatür taramasından oluşurken, diğer beş bölüm saha araştırmaları, veri analizleri ve gözlemlere dayalı içeriklerden ve yeni yaklaşımlardan meydana gelmektedir.

Giriş kısmı araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, sınırlılıkları ve alanına yönelik içeriklerden meydana gelmiştir. *Temel Kavramlar* ve *Temel Yaklaşımlar* kısmından oluşan yukarıdaki birinci bölümde hemşehrilik ve hemşehri dernekleriyle doğrudan ilgili ya da ilişkili biçimde göç ve kentleşme olguları kültür değişimleri bağlamında literatüre yansıyan yönleriyle neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınmaktadır. Özellikle bu bölümde göçe ilişkin verilerin Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk dönemlere kadar geriye

götürülmesindeki amaç, kültürel süreklilik bağlamındaki dinamikleri ortaya koymak ve bugünü etkileyen olguların kaynağına dikkat çekmektir. Bu bölümün sonunda iç göçe yönelik bir teori denemesi de yer almaktadır. Diğer bölümlerdeki çıktılarının yanı sıra özellikle Türkiye'deki göç ve kentleşme çalışmalarında eleştirilen kavram ve teori ortaya konulamamasına ilişkin yorumlardan hareketle, çalışmanın bir çıktısı olarak öne sürülen teoriyle, zikredilen eksikliği gidermeye dönük bir çaba ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, *Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Tarihi Gelişimi* dönem bazlı biçimde sınıflandırılarak ele alınmaya ve hemşehrilikte zaman içerisinde değişen paradigmlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yerel, ulusal ve küresel gelişmelerle bağlantılı bir şekilde, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısının kendine özgü gelişim dinamiklerinin ışığında hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi; keşfetme, yerleşme, kurumsallaşma/dernekleşme ve bütünleşme biçiminde dört döneme ayrılmıştır. Bu sınıflandırma yaklaşımı bu konudaki akademik çalışmalarda ilk kez müstakil bir bölüm içerisinde bütüncül olarak ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü bölüm, *Hemşehri Derneklerinin Yapısı* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde hemşehrilik kurum kültürünü yansıtan hemşehri derneklerinin ve çatı örgütlenmelerin; kuruluş süreçleri, derneklerin çeşitli ölçütler ışığında sınıflandırılmaları, kültürel mekân olarak fiziksel yapıları, yerel ve genel siyasetle ilişkileri, mali boyutları, üye profilleri, tüzük içerikleri, demografik güçleri, medyayla ilişkileri, kurumsal kimliklerinin parçası olarak logolarındaki kültürel imgelere varıncaya kadar alt başlıklar içinde birçoğu ilk kez ortaya konulan veya sistematik bir şekilde ele alınan değerlendirmeler ve tespitlere yer verilmektedir.

Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Kültürel Boyutu adını alan dördüncü bölüm, çalışmanın özgünlüğüne damga vuran daha yoğun içeriklerden meydana gelmektedir. Etkinlikler, hemşehri derneklerinin varlığını, görünürlüğünü ve kurum kültürü bakımından sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli dinamikler arasındadır. Hemşehri derneklerinin etkinlik analizleri çoğunluğu geleneksel kutlamalarla ilişkili bir sınıflandırma dahilinde ele alınarak ayrıntıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hemşehri derneklerinde geleneksel kutlamalar ve diğer etkinlikler alt başlığıyla birlikte geçiş dönemleri, geleneksel müzik ve dans, yemek kültürü, geleneksel meslekler ve mesleki kümelenmeler başlıkları kendi içerisinde ayrı ayrı analiz edilmiştir. Kültürel değişim-dönüşüm alt başlığı ise folklorizm, ticarileştirme, fosilleştirme, küreselleştirme, dijitalleşme, tersine göç, gıda politikaları ve ekolojik uyanış gibi son dönem halkbilim yönelimlerinde incelenen tematik içeriklerden

meydana gelmektedir. Burada kültürü yapısal manada etkileyen paradigmlar güncel meselelerle de ilişkilendirilerek örneklerle gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde kültürel, kültürel-politik, kültürel-ekonomik, eğitim ve toplumsal alt başlıklarda *Hemşehriliğin ve Hemşehri Derneklerinin İşlevsel Çözümlemesi* gerçekleştirilmektedir. Bu konuda ortaya konulan dinamikler derneklerin ve hemşehriliğin bugününün bir fotoğrafını gözler önüne sermekle birlikte iyi değerlendirildiğinde olguların geleceğine yönelik planlama ve öngörülerini de olumlu yönde etkileyebilecektir.

Sonuç kısmında ise bütün bölümlerden elde edilen verilerden hareketle genel bir değerlendirme yapılarak bütüncül bir yorum geliştirilmeye çalışılmış ve hemşehrilik olgusunun oluşumundan, hemşehri derneklerinin kuruluşuna ve günümüzdeki devamlılığına kadar kültürel boyutun öneminin altı çizilmiştir.

1.4. BİR İÇ GÖÇ TEORİSİ DENEMESİ: MEMLEKENTSEL YAŞAM PRATİĞİ

Bu çalışmanın bir parçası olarak göçle ilgili bir teori denemesinde bulunmanın gerekliliği iki yönden anlamlıdır. Birincisi, kültürünün büyük bir bölümü göçle şekillenen Türk'e özgü bu yaşam biçiminin -bugün gelinen konumda da- hareketliliğini sürdürdüğüne vurgu yapmak; ikincisi, Türkiye'deki akademik araştırmaların göç konusuna ilişkin kavram geliştirme ile ilgili olarak eleştirilen eksikliğine bir katkı sunmaktır. Batı kaynaklı kuramların Türkiye'deki göç ve kentleşme sürecine ilişkin uygulanabilirliğinde ortaya çıkan sorunlar birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Bu anlamda ulusal teoriler geliştirme ve kavram türetme konusunda adımlar atmakta fayda vardır.

Türk kültüründe yaylak-kışlak arasında başlayan ikili yapı, göçebelik-yerleşiklik sürecinde keskinleşmiş; bugün de büyük oranda kent ile kırsal alanda ya da metropolle kasaba/kent arasında devam etmektedir. Bu gidiş geliş ve bir yere tam olarak bağlanamama durumu Türk'e özgü kültürel bir özellik biçiminde nitelendirilmelidir. Göç ve mobilitenin yarattığı sinerji, bir süreklilik dahilinde Türk kültürünün varlığının, gelişiminin ve değişiminin temelini oluşturan dinamiklerin başında gelmektedir.

Türkiye'de kentleşme süreci planlı ve programlı bir anlayışla gerçekleşmediği için uygulanan popülist politikaların olumsuz sonuçları -depremlerle yerle bir olan kentlerde görüldüğü biçimiyle- bugün daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Göç süreci büyük bir karmaşa meydana getirmiştir. Bu süreçle ilgili olguları tanımlayan kavramların yetersizliği veya zaman içerisinde bağlam değiştirmesi bile bu durumu destekler niteliktedir.

'Göçmen' kavramı yurt dışından Türkiye'ye yönelen dış göç ya da yabancı göç kapsamında göç eden insanları tanımlamaktadır. 'Gurbetçi' kavramıysa tarihi bakımdan ailesini geride bırakıp dönemlik/mevsimlik biçimde göç eden herkes için kullanılmışsa da 1960'larda gerçekleşen işçi göçü neticesinde Türk vatandaşlarının yurt dışına göç süreciyle ilişkili bir şekilde kullanılmış ve bağlamı değişime girmiştir.

İç göç sürecinde köyden kente göç edenlerin durumunu ortaya koyan bir tanımlama yapılamamasının ya da kavram geliştirilememesinin nedeni bu sürecin içselleştirilememesinden kaynaklanıyor görünmektedir. Türkiye'de kentleşme sürecinde ortaya çıkan ve kavramsallaştırılan tek olgu, göç eden insan gruplarının birbirlerini tanımladıkları 'hemşehrilik' olgusu olmuştur. Göç edenler göç ettikleri mekânda birbirlerini tanımlarken yerleşiklerin bu olguya bir kavram geliştirememesinde göç sürecinin karmaşası ve göç edenlerin benimsenmemiş olması önemli yer tutar. Göç edenler bakımından ise mekânsal aidiyetin gelişmemesi karmaşıklığı daha da derinleştirmiştir. Günlük yaşamda "*ne buralı ne oralı, hem buralı hem oralı*" ve "*doğduğun değil doğduğun yer*" gibi ifadeler iki arada kalmışlığın çelişkisini vurgulamaktadır. Tüm bu karmaşıklığın, aidiyet geliştiremeyişin, kentin içselleştirilememesinin arkasında köken yerleşim olarak memleketle sürdürülen sıkı bağlar bulunmaktadır.

Memleket ile büyük kentler arasında oluşan, gelişen ve devam eden bu ilişki ağını kavramsallaştırarak "*Memlekentsel Yaşam Pratiği*" biçiminde adlandırmak yerinde olacaktır. 'Memleket' ile göç edilen mekân arasındaki 'kentsel' ilişkiyi tek bir kelimeyle ifade için 'memle/kent' biçiminde birbirine eklenen bu yaklaşımın Türkiye'de iç göç deneyiminden kaynağını aldığını ve kendine özgü bir yapı ortaya koyduğunu vurgulamak gerekir.

Türk kültürü büyük oranda iki eksenli mekânsal değişim arasındaki etkileşimlerden meydana gelmiştir. Bu durum kültürel ve coğrafi şartlarla, teknolojik gelişmeler etrafında değişimler ortaya çıkarsa da kültürel yapı bu iki eksenli yaşam biçimiyle şekillenmeyi sürdürmüştür; toplumsal değişimin en önemli göstergelerinden biri olan kentleşme sürecinde şekil değiştirse de temel mantığını devam ettirmiştir. Ön plana çıkan bazı ölçütler üzerinden iki eksenli yapıda meydana gelen değişimler tarihsel süreçle de ilişkilendirilerek aşağıda gösterilmiştir.

	Tarihsel ve kültürel arka planda	Kentleşme sürecinde	
		İlk dönem (1950-2000)	Son dönem (2000 sonrası)
Hareketliliğin döngüsü	yaylak-kışlak	kırsaldan büyük kente, köken kent merkezinden büyük kente	büyük kentten kırsala/köye, büyük kentten, köken kent merkezine
Hareketliliğin yönü	dikey	yatay	yatay (tersine)
Araçsallık durumu	atlı göçebe, göçrevli, konar göçer	deniz yolu ve kara yolu taşımacılığı (biner gider)	kara yolu ve hava yolu taşımacılığı (biner gider)
Kültürel göstergeler	geleneksel	geleneksel/modern	geleneksel/postmodern
Ekonomik göstergeler	üretim odaklı (geleneksel tarım ve hayvancılık)	tüketim odaklı (enformel sektörler, hizmet sektörü, sanayi sektörü)	üretim odaklı (tarım ve hayvancılıkta bilinçlilik, yeni köylülük)
Birincil mücadele alanları	iklim ve coğrafya	barınma, beslenme, iş bulma	doğanın ve doğal yaşamın korunması, çevreye uyumlu kaynakların geliştirilmesi
Temel göç motivasyonu	sürdürülebilir yaşamsal döngü, güvenlik	kente tutunma ve daha konforlu bir yaşam ideali	kentten uzaklaşma doğaya dönüş dingin bir yaşam ideali

Şekil 6. Tarihsel süreç içerisinde yaşam pratiğinde değişen paradigmlar.

Göç ve kentleşmeyle göç edenlerin kentsel yaşama tam anlamıyla uyumunu ifade eden kentleşme olgusu, hemşehrilik üzerinden tartışılmıştır. Göç edenlerin geleneksel bağlarının zamanla çözülerek tam anlamıyla kentli olunabileceğine dair öngörüler gerçekleşmezken son dönemde kent yaşamının sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Özellikle geçen asırda yaşanan deneyimlerde modernliğin insanlık için beklenen sonuçları vermediği görülmüştür (Özdemir, 2022b: 7). Tersine göç konusunu da besleyen güncel yaklaşımlar, *Memlekentsel Yaşam Pratiği*'ni daha da görünür kılacak bazı temel dayanaklar içermektedir.

Kovid-19 pandemisi deneyimi ve yaşanan büyük deprem felaketlerinin sonuçları ışığında; salgın hastalıklar, savaşlar ve iklim krizi kaynaklı doğal afetler gelecek dönemde de insanlığı tehdide devam edecektir. Bu tehdidin kapsamının en çok genişlediği yerleşimler ise büyük kentlerdir. Dolayısıyla kent yaşamı en çok da içinde yaşayanlar tarafından sorgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler'den (BM) yapılan açıklamaya göre 2022 yılı sonunda dünya nüfusu 8 milyarı aşmış durumdadır. Bu nüfusun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır. Öngörüler 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun 10 milyara yaklaşacağı yönündedir. Bu durum yaşamın sürdürülmesi için gerekli beslenme ihtiyacının karşılanmasında bugün gösterilen çabanın da artarak devam etmesi demektir. Açlık, kıtlık gibi tehditlerin yanı sıra sağlıklı ve dengeli besin ihtiyacının karşılanması hususunda tüketim odaklı kent yaşamının sunduğu imkânların oldukça yetersiz kaldığı her geçen dönem daha çok sorgulanmaktadır. Nüfusla ilgili bir diğer değerlendirme dünya nüfusunun da Türkiye nüfusunun da giderek yaşlı bir nitelik kazandığıdır. Büyük kentlerin yoğunluğundan bunalıp doğaya dönüşün en çok özlemini çeken kesimlerin başında yaşlılar ve emekliler gelmektedir.

Özdemir'e (2022: 40) göre, insanlığın temel istek ve beklentisi *"krizler asrı olarak tanımlanan 20. yy.dan sonra 21. asrın özellikle yüksek teknolojilerle kültür ve doğanın, kültürel/geleneksel ve doğal olanın uyum içinde bütünleştirildiği bir yüzyıl olması"*dir. Geçen yüzyılda kırsaldan kentlere yaşanan yoğun göç yöneliminin yukarıda değerlendirilen özellikler neticesinde toplumsal bir paradigma değişimine uğrayarak tersine işleyeceği düşünülmektedir. Tersine göçle ilgili veriler artış eğiliminde olmakla birlikte konuyla ilgili çalışmalar da her geçen gün artmaktadır. Bu konudaki göstergeler, yakın zamanda olmasa da orta ve uzun vadede büyük bir kırılmanın meydana gelerek tersine göç konusunun göç çalışmalarında merkezi bir konum elde edeceğine işaret etmektedir.

Yukarıda sıralanan olumsuzlukların Türkiye'de en çok deneyimlendiği mekânların başında göç almaya devam eden metropol yerleşim İstanbul gelmektedir. İstanbul'un nüfusu hizmet alt yapısını kaldıramayacak biçimde bir artış göstermiştir. Türkiye nüfusunun %18'i İstanbul'da yaşamaktadır. Bu durum yaşam konforunu da olumsuz etkilemektedir. Ulaşım konusunda son yıllarda büyük yatırımlar gerçekleşse de bir türlü çözülemeyen trafik sorunu günlük yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek şehrin stresini artırmaktadır. Buna karşılık Türkiye'de ulaşım alt yapısı giderek güçlenmekte ve ulaşım çeşitliliği artmaktadır. Bu durum çalışmada ele alınan köken bölge Karadeniz özelinde değerlendirilecek olursa, sahil şeridi boyunca Samsun'dan Artvin'e kadar olan 6 şehirlik kısımda 4 adet havalimanı faaliyettedir. Ortalama 150 km'ye bir adet havalimanı düşmektedir. Dolayısıyla büyükşehirden uzaklaşıp köken yerleşime ulaşma imkânı, süresi ve konforu oldukça erişilebilir bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Son dönemde dünyada ve Türkiye’de yaşanan deneyimler insanlara mevcut yaşam alanlarının haricinde farklı bir konumda yaşamını devam ettirebilecek bir B planını zorunlu kılmaktadır. *Memlekentsel Yaşam Pratiği* işte bu hususta daha anlamlı hâle gelerek işlevselliğini her geçen gün artırmaktadır. Bu pratiğin işlevselliği aşağıdaki kıstaslar nezaretinde şu şekilde özetlenebilir. *Memlekentsel Yaşam Pratiği*;

- *Bireysel açıdan*: Şehrin stresinden uzaklaşarak rahatlama ve yenilenme imkânı sunar. Doğayla baş başa kalma, ortam ve ilişkilerin değişmesi yaratıcılığı geliştirerek özgünlüğü destekler.
- *Kültürel açıdan*: Metropolle memleket arasındaki etkileşimi artırarak kültür alanında değişim ve dönüşümün itici gücü olma özelliği taşır. Gelenekselliğin sürdürüldüğü köken yerleşimle daha modern imkânların sunulduğu büyükşehirdeki gelişmelerin teması hızlanarak kültürel içerik ve şekilde yeni melez formlar ortaya çıkabilmektedir. Bu konudaki en görünür alan geleneksel müzik alanıdır. Ayrıca aile ve akrabalık ilişkilerinin devamlılığıyla geçiş dönemlerinde olduğu gibi geleneğe dair ritüel ve uygulamaların sürdürülmesinde bu yaşam pratiği merkezi bir rol üstlenmektedir.
- *Topluluk açısından*: uyum, sosyal çevrede genişlik ve hareketliliğin sağladığı avantajlar. Topluluğun devamlılığının sağlanmasında kaosun önüne geçme işlevinin yanında *Memlekentsel Yaşam Pratiği*, tersine göç sürecinin meydana getireceği uyum sorunlarının karşısında tampon bir mekanizma işlevi de görebilecek hazır bir iletişim ağını güncel tutmaktadır. Köken kentte var olan akrabalık bağları, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri büyük kentlerde yaşayan ailelerin geri dönüş düşüncesini beslemektedir.
- *Ekonomik açıdan*: Tarım ve hayvancılığa dayalı üretim odaklı yaşam düzeninin canlılığını sürdürmesinde, mutfak giderlerinin azalmasında, bu harcamalara ayrılan bütçeden hareketle birikim ya da yatırım imkânı sunar. Ayrıca köken yerleşime yeni yatırım alanları kazandırmakla birlikte sanayinin gelişimi için nitelikli iş gücünü bölgeye çeker.
- *Siyasi açıdan*: Karar alma süreçlerine katılım ve söz sahibi olma ilgisini artırır. Duyarlı bireylerin yetişmesine olanak sağlayarak kamuoyu ve baskı grubu oluşturma işlevi bulunur. Ayrıca siyasal manada heterojen bir yapı sunan büyükşehirlerde farklılıklarla birlikte yaşama deneyimi, daha homojen bir siyasi yapıya sahip köken yerleşimlerde hoşgörü ortamının gelişmesine vesile olabilir.

2. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİK VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Bilimin en temel yönlerinden biri olguları tanımlamak, daha net bir bakış açısı sağlamak amacıyla benzerlikleri ve farklılıkları saptayarak buna dayalı biçimde farklı ölçütlerle sınıflandırmalar ortaya koymaktır. Hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi, hemşehrilik olgusunun şekillendiği köyden kente göç süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki içerisinde siyaset başat bir rol oynamaktadır. Siyasetin uluslararası gelişmelere bağlı yönü, iktidar özelinde hükümete dayalı boyutu ve yerel yönetimlerde olan ilişkileri çok yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu üç hususta her bir alanda ortaya konulan ve birbirini etkileyen olgular, göç ve kentleşme boyutunun gündelik yaşam pratikleri ön planda olmak üzere gelişimini farklı boyutlarıyla etkilemektedir.

Hemşehrilik olgusu ve hemşehri derneklerinin tarihi gelişimiyle ilgili daha önceden yapılmış herhangi bir sınıflandırma çalışması bulunmamaktadır. Hem bu konudaki eksikliği gidermek hem de derneklerin gelişimini ortaya koymak amacıyla bir tasnif denemesi gerçekleştirilecektir. Hemşehri dernekleri üzerine yapılan alan çalışmaları, görüşmeler ve konuyla ilgili daha önceden ortaya konulmuş yayınlar neticesinde bazı özelliklerin belirli dönemlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu özelliklerden yola çıkarak hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi dört farklı döneme ayrılmaktadır:

Şekil 7. Hemşehrilik bilgi grafiği.

Birinci dönem: *Keşfetme* (19.yy.dan-1950'ye)

İkinci dönem: *Yerleşme* (1950-1980)

Üçüncü dönem: *Kurumlaşma/Dernekleşme* (1980-2002)

Dördüncü dönem: *Bütünleşme* (2002-2020)

Bu dönemler açıklanırken -yukarıda da değinildiği gibi- hemşehrilik olgusunu meydana getiren ve organik bir şekilde bağlarını her zaman sürdüren siyaset ilişkisi ön planda tutularak belirlenen özellikler de dayanaklandırılmaya çalışılacaktır.

Kentleşme olgusunun henüz tam manada şekillenmediği ve burada *Keşfetme dönemi* şeklinde nitelenecek ilk dönemin başlangıcı olarak ele alınan 19. yy.dan 1950'lere kadar olan sürece yönelik değerlendirmelere geçmeden önce, hemşehrilik olgusunun gelişimine yönelik tarihi arka planı biraz daha genişletmek gerekecektir. Bugünkü manada hemşehrilik oluşumunu etkileyen belirli dinamikler vardır. Kentleşme sürecinde tam manasıyla ortaya çıkan hemşehrilik olgusunun geçmiş dönemlerine ilişkin elde edilen verilerin neden eksik olduğunun saptanması konuya ilişkin çözümlenmeleri daha sağlıklı olacaktır.

Her şeyden önce hemşehrilik oluşması için toprağa bağlı gelişmiş bir aidiyetin var olması gerekir. Türk tarihi boyunca Osmanlı'nın son dönemine kadar geline süreçte ülke sınırları içerisinde yer alan toprak devletin malı anlayışıyla yönetilmiştir. Özel mülk anlayışının gelişmemiş olması ve bu konuda bir hukuki alt yapının oluşmaması, kişilerin farklı bir mekânda karşılaşmalarında birbirlerini ortak bir köken/mekân ekseninde tanımlamalarını güçleştiren bir özellik olarak ortaya çıkar. Türk devlet teşkilatlanması, *"bütün memleket devlet tarafından halka kiralanmış ve bu sayede içtimai bünyede aristokratlaşma ve feodalleşme şeklinde belirecek tezadlara imkân verilmeyecek"* biçimde toplumsal yaşamı biçimlendirmiş, Selçuklularda başlayan bu uygulama Osmanlılar tarafından da geliştirilerek Tanzimat'a kadar sürdürülmüştür (Turan, 2018a: 36).

Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, idari ve mali yapıda gerçekleştirilen düzenlemelerle Osmanlı toprak yönetiminde özel mülkiyetin gelişimini destekleyici adımların atılması ancak 19. yy.da mümkün olabilmiştir. 1838'de imzalanan İngiliz Ticaret Anlaşması, 1839'da yayımlanan Tanzimat Fermanı ve 1856'daki Islahat Fermanı toprak mülkiyetinin düzenlenmesine yönelik hükümler içermektedir (Erdost, 2005: 230-231). Bu süreçte iktisadi yönetime ilişkin düzenleme talebinde bulunan Batı; miri toprakların halka dağıtımı, yabancıların mülk edinilmesi ve vergi sistemlerinin

değiştirilmesine yönelik önerilerde bulunmuştur. Toprakta tam mülkiyet anlayışının benimsenmesi ise 1858 Arazi Kanunnamesi ile mümkün olabilmiştir (Boran, 1968: 15; Çavuşoğlu, 2016: 114; Özensel, 2018: 84).

Özel mülkiyet anlayışının gelişmesi ve toprakta her türlü tasarrufun sağlanmasına yönelik yasal ve idari düzenlemelerin tarihi gelişimi şu şekildedir:

- 1910 tarihli İntikal Kanunu ile miras hakkı genişletilmiş,
- 1913 tarihli geçici bir kanunla hükümet ve belediye dairelerine, cemiyetlere, ticaret ve sanayi inşaat şirketlerine de gayrimenkulleri tasarruf etme hakkı tanınmış (Erdost, 2005: 249),
- 1922 yılına kadar, fiili olarak değil, sadece hukuken kuru mülkiyeti devlete ait olan miri arazi 1922 ve 1923 tarihli iki ayrı kanunla ve 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'la ortadan kaldırılmıştır (Eren, 1991: 57-76).
- 1929'da başlatılan Toprak Reformu çalışmaları,
- 1946 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu,
- 1964 tarihli Tapulama Kanunu gibi düzenlemelerle tarımsal alanların mülkiyetinin dağıtımı ve özel mülkiyet tekelinin oluşturulmasında önemli düzenlemeler olarak değerlendirilmelidir.

Tüm bu topraklandırma ve özel mülkiyetin gelişimi sürecinde çıkarılan yasalar, toprak ağaları ve beylerin daha fazla istifade ettiği gerekçesiyle eleştirilmiş, köylünün toprağı mülk edinme sürecini olumsuz etkilemiştir. Kırsal alanda sağlanamayan bu dağıtım ve mülk edindirme serüveni, kente göçle birlikte kent mekânında biraz daha sorunlu ve karmaşık bir ilişki ağı içerisinde tamamlanacaktır.

Bu açıklamalardan hareketle, özel mülk anlayışının gelişiminin Cumhuriyet'le birlikte tam anlamıyla sağlanabildiği söylenebilir. Ulus devlet yapısıyla merkezi yönetimin güçlenmesi, idari yapının belirginleşmesi, taşra teşkilatının kurumsallaşmasıyla insanlarda aidiyet bilinci bölgeselden-yerele doğru gelişmeye başlamıştır. *"Köylü milletin efendisidir"* sözü etrafında şekillenen anlayış, köylüyü bulunduğu mekânda efendi statüsüne eriştirecek atılımların meydana gelmesini tam anlamıyla sağlayamasa da kentleşmeyle birlikte bu görüşü gerçekleştirmeye dönük bir zemin yakalanır. Mülkiyet anlayışının değişimi, demokratikleşme ve yönetime katılım neticesinde Cumhuriyet'in sağladığı avantajlarla her kesimden insan, ortaya çıkan fırsat eşitliğiyle gelir dağılımından kendine düşen pay başta olmak üzere ekonomik ve kültürel sermayesini geliştirme imkânını yakalamıştır. Yukarıda gerçekleştirilen sınıflandırma doğrultusunda

hemşehrilik olgusunun ve hemşehri derneklerinin tarihi gelişimini biraz daha yakında ele almak gerekecektir.

2.1. BİRİNCİ DÖNEM: KEŞFETME (19. YY. DAN 1950'YE)

Üç kıtaya yayılan bir imparatorluktan yüzyıllar süren bir gerileme ve dağılma döneminin ardından yıkılan Osmanlı Devleti'nin fiili olarak son bulmasıyla, Anadolu ve Rumeli'de verilen büyük kurtuluş mücadelesiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Padişahlıktan halkın kendi kendini yönettiği Cumhuriyet'e geçiş olan toprağı, insanı ve kültürüyle aynı olan bu yeni düzende, devletin yapısında Osmanlı'nın son dönemlerine rastlayan modernleşme çabalarının kapsamlı bir programı uygulanacaktır. Bu program 18. ve 19. yy.da ortaya konan reformlardan her hâliyle ayrı, toplumu dönüştürücü bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye'deki modernleşme ve kentleşme süreci, Batı modernleşmesinde olduğu gibi sömürgecilik faaliyetlerinden kaynaklanan bir sermaye, mal, ürün ve emek birikimine dayanmamaktadır. Savaştan yeni çıkmış Türkiye, sermaye birikimi bir yana devralınan borçlarla kalkınma hamlesini olmayan mal, emek, üretim araçları ve insan kaynaklarıyla sağlamaya çalışmıştır (Çavuşoğlu, 2016: 41). Dolayısıyla bu ilk dönem modernleşme yolunda kapsamlı devrimlerin gerçekleştirildiği ve yasal dayanağa kavuşturulduğu kurucu bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Geleneksel Osmanlı toplum yapısının temelinde yer alan dinin baskın etkisinin aksine yeni kurulan Cumhuriyet'te devlet yönetiminde ve gündelik yaşamda din unsuru belirli bir konuma çekilerek modern, seküler ve milliyetçi bir çizgi benimsenmeye çalışılmıştır. Bunun için de birçok devrim gerçekleştirilerek Osmanlı İmparatorluğuna dair siyasi figürler ve kurumlar ortadan kaldırılmıştır. Bu kapsamda atılan adımlardan en önemlileri siyasi alanda saltanat ve hilafetin kaldırılması, Ankara'nın başkent oluşu, Cumhuriyet'in ilanı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, lâikliğin anayasaya girmesi; eğitim alanında medreselerin kapatılması, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, harf devriminin kabulü, Milli Eğitim ve Millet Mektepleri'nin kurulması; toplumsal alanda tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, şapka kanunu ve kıyafet düzenlemesi, soyadı kanununun kabulü, lâkap ve unvanların kaldırılması, uluslararası takvim, saat, rakam ve ölçülerin kabulü; ekonomik alanda aşar vergisinin kaldırılması, sanayi teşvik kanunu, toprak reformu, kalkınma planları, kabotaj kanunu; hukuk alanında Mecelle'nin kaldırılması, yeni anayasanın kabulü, Türk medeni ve ceza kanunlarının kabulü şeklindedir.

Bu dönemde Atatürk'ün ifade ettiği şekliyle, *“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür”* sözünden hareketle, Türk kültürünün güzelliklerinin ortaya çıkarılması ve ortak bir milli hissiyatın yaratılması için Ziya Gökalp'ın formüle ettiği 'halka doğru' prensibi doğrultusunda (Çobanoğlu, 2014)) folklorik derlemeler gerçekleştirilmiş, bunun için de köyler önemli bir saha olarak ön plana çıkmıştır.¹⁷

Cumhuriyet'in köye yönelik izlediği bu politika, köycülük akımının ortaya çıkmasını sağlamış, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün, *“Köylü milletin efendisidir”* sözünden güç alarak siyasi arenada bir slogana dönüşmesine ortam hazırlamıştır. Bu politika aynı zamanda erken dönem Cumhuriyet'in kentleşmeye olan bakışını da belirlemektedir (Karaömerlioğlu, 2009: 287). Nüfusunun yüzde 80'den fazlası kırsalda yer alan bir tarım ülkesi için alt yapısı sağlam olmayan mevcut kentlere büyük bir göçün gerçekleşmesi bir kaos yaratabilirdi. Üstelik 1930'larda denenen çok partili yaşama geçişin ortaya koyduğu sonuçlar itibarıyla Cumhuriyet'in yaratmak istediği profil henüz şekillenmemişti. Bunun da etkisiyle köylüleri, köyünde tutarak eğitmenin yolları düşünülmüş ve 1940'ta Köy Enstitüleri kurulmuştur. Teorik bilgiden ziyade pratik bilgi üzerine eğitim veren enstitülerde öğretmen seçimleri de büyük oranda köylü çocuklarından gerçekleştirilerek uzun yıllar köy koşullarında eğitim verilmesi hedeflenmiştir. Uygulanan bu politika siyasi bir tercihten ziyade 1930'ların ortalarında etkisini iyice artıran köycülük akımının neticesidir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kentleşme konusundaki bir diğer politika ise kentlerde yeni rejimin imzasının taşınmasına yönelik çalışmaların yürütülmesiydi. Milli bir mimari üslubun ve kentsellik anlayışının yaratılması, ulus yaratma projesinin mekânsal formunu oluşturmaktadır (Çavuşoğlu, 2016: 30). Bunun için kentlerin tasarımları ve yeni inşa edilecek yapıları Cumhuriyet'in dinamizmini ortaya koymalıydı. İstanbul, Türk halkının zihninde, Atatürk'ün kurmak istediği yeni Türkiye'ye bir merkez sağlayamayacak kadar geçmişle yakın ortaklık içindeydi (Lewis, 1993: 260). Yeni Cumhuriyet'in, laikliğin ve aydınlanmanın simgesi hâline gelen yeni başkent Ankara'ya karşıt olarak İstanbul, yozlaşmış Osmanlı İmparatorluğunun ve İslami temellerinin simgesi şeklinde görülüyordu (Bartu, 2018: 46). Böylece kaynakların büyük bir bölümü, *“meydana gelmekte olan değişiklikleri sembolleştiren ve iyice belirten”* yeni başkent Ankara'ya aktarılmıştır. Osmanlı'nın başkenti, Cumhuriyet'in en büyük şehri İstanbul bu süreçte ihmal edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak, yönetici kadroların İstanbul'un Osmanlı'yı

¹⁷ Bu dönemle ilgili örneğin halk müziği derlemelerinde Muzaffer Sarısözen'in çalışmalarına bk. (Coşkun-Elçi, 1997).

anımsatan geleneksel yapısına karşılık çağdaş Cumhuriyet'in başkenti Ankara'yı ön plana çıkarma gayreti gösterilebilir (Bozdoğan, 2012: 82-83). Ankara, bu süreçte âdeta Cumhuriyet'in vitrini olarak görülmüştür.

İstanbul özelinde yaşanan tüm bu olumsuzluklara ve dönemin hâkim yaklaşımı köycülüğe rağmen 1930'lu yıllardan itibaren İstanbul'a da Cumhuriyet'in elinin değmesi için girişimler gerçekleşmiş, İstanbul'un yeniden tasarlanması için 1933'te uluslararası bir imar planı yarışması düzenlenmiştir. Alfred Agache, Hermann Ehlgötz, Henri Lambert, Martin Wagner, Le Corbusier gibi ünlü kent plancıları ve teorisyenleri İstanbul'un imar planı üzerine farklı yaklaşımlar geliştirse de hükümetin çalışacağı isim - 1936 yılında anlaşmanın imzalanacağı- Henri Prost olur. Öğrenciliği döneminde İstanbul'da bulunan ve İslami şehirlere Batı tarzı kentsel planlama deneyiminin bulunması Prost'un tercih edilmesinde önemli bir etken olmuştur. 1936'dan 1950 yılına kadar uzun bir dönem İstanbul'un planıyla ilgilenen Prost'un öngördüğü düzenlemelerin büyük bir kısmı hayata geçirilememiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu küresel ekonomik kriz büyük oranda bu duruma sebep olmuştur. Ancak ortaya koyduğu planlamalar, kendisinden sonraki süreçte takip edilen Prost, Taksim Meydanı'nın düzenlenmesi, Topçu Kışlası'nın yıkılarak yerine bir park yapılması fikri gibi kentin metropolleşme sürecinde dahi önemli tartışmalarına imza atılmasına sebep olan düzenlemeleri de bu süreçte ele almıştır. Şehir Tarihçisi Murat Gül, Henri Prostlu yılları, *"İstanbul'u Kemalist İlkeler Işığında Şekillendirmek"* olarak tarif eder (2011: 118-149).

İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını uzun süre korumayı başaran Türkiye, Avrupa ve Uzak Asya'daki faşist tek partili yönetimlere karşı büyük bir zafer kazanan ABD öncülüğündeki ülkelerin şekillendirdiği yeni dünya düzeninde yerini alabilmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle BM Konferansı'na davet edilebilmek için Almanya ve Japonya'ya sembolik olarak savaş ilan etmiştir. Savaş sonrası düzende beliren çift kutuplu dünyanın (ABD ve Sovyet Rusya) ayak sesleri sayılan milletlerarasındaki bu rekabet sahasında Türkiye, ABD ve diğer Batılı devletlerin yer aldığı ittifakta yer almayı tercih etmiştir. Dış siyasette gerçekleşen bu adımlarla birlikte dünya ekonomik sistemine daha entegre bir yapı oluşturmak için devletin işleyişinde de önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu yaklaşımların sonucu olarak Türkiye, ABD'nin sağladığı yardım fonlarından yararlanmaya başladı. Önceleri Truman Doktrini kapsamında askeri alanda kullanılmak üzere destek alındı. Daha sonra ünlü Marshall Planı çerçevesinde hibeler başladı.

Dünyada tek partili yönetimlerin iktidardan uzaklaştığı bu dönemde Türkiye’de de siyasi alanda benzer bir gelişme yaşanmıştır. 30’lu yıllarda yaşanan çok partili kısa bir deneyimin ardından Cumhuriyet’in kurulduğu günden itibaren 1950’li yıllara kadar ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk’ün vefatının ardından İkinci Dünya Savaşı sürecinde alınan tedbirler neticesinde yaşanan kriz sebebiyle oldukça yıpranmıştı. Adnan Menderes öncülüğündeki parti içi muhalefet, CHP’den ayrılarak Demokrat Parti’yi kurmuş ve 1950’de “*Yeter, söz milletindir*” sloganıyla girdiği seçimde oyların %53’lük bölümünü alarak 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. Aynı yıl eylül ayında gerçekleşen yerel seçimlerde 600 belediyenin 560’ına sahip olan DP, genelde yakaladığı başarısını yerelde de perçinler. Hızlı bir ekonomik gelişme ve kaotik büyüme sürecine tanık olan onyıllar boyunca, Ankara’daki hükümetler İstanbul’un adım adım kötülemekte olan fiziksel altyapısına ve azalan mali kaynaklarına ilişkin tedbir almakta yetersiz kalmışlardı (Keyder, 2018a: 21). 1950 seçimleri tek parti dönemini sonlandırmakla kalmaz; İstanbul’un kentsel formunu kökten değiştirecek birçok liberal ekonomik ve toplumsal değişikliğin de önünü açar ve Türk siyaset tarihinde İstanbul için ülkenin en önemli ve etkili şehri olma unvanını geri alacağı yeni bir döneme işaret eder. DP, İstanbul’u 1950’lerin savaş sonrası uluslararası ve ulusal politikalarının değişken dinamikleriyle uyumlu olarak yeniden şekillendirmeye karar vermiştir.

Marshall yardımı tarımda makineleşmeyi, özellikle de traktör kullanımını özendirmiştir. 1948-55 döneminde makine ve aletler endeksi hızlı bir artış gösterir. 1948’de Türkiye’de 1800 traktör bulunurken bu sayı 1950’de 16 bine, 1955’te 44 bine yükselmiştir. Ucuz kredi, devlet desteği ve büyük ölçekli sulama projeleriyle ekilebilir alanların oranı 1948’de yüzde 50’nin üzerinde artış gösterdi. Ulaşım, alt yapı, enerji alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış; 13 saat olan İstanbul-Ankara arası seyahat süresi 6,5 saate düşmüş, 1948’de yirmi bin olan otomobil sayısı 1960’ta yüz binin üzerine çıkmıştır (Özensel, 2018: 121).

Sağlanan hibeler Türkiye’de kentleşme sürecinin tetikleyicisi olmuştur. Çünkü hibelerin amacı, bir yandan Türkiye’nin komünist çizgiye yaklaşmasını engellemek diğer yandan tarımsal üretimi artırarak Batı’ya tarımsal mahsul sağlama amacı taşımaktadır. Bunun için de tarımın modernize edilmesi ve kırsal bölgelere erişim için sağlam bir ulaşım alt yapısının inşa edilmesi gerekmektedir. Marshall Yardımları bu iki alanda gerekli yatırımın ve ekipmanın sağlanması için kaynak olarak kullanılmıştır. Ulaşım da alt yapının

iyileştirilmesi¹⁸ ve tarımın modernleştirilmesi konusunda atılan adımlardan ilki kentleşmenin çekici, ikincisi itici sebeplerinin ortaya çıkışını sağlamıştır. Traktörün tarım alanlarında çok kısa sürede artan varlığı kırsalın demografik yapısını değiştirmiş, tarımda işgücüne duyulan ihtiyacın azalması üzerine kırsal kesimlerden büyük kentlere göç başlamıştır. Örneğin, İstanbul 1945 ve 55 yılları arasında yaklaşık yüzde 50'lik bir nüfus artışına sahne olmuştur (URL-9). Türk ekonomisinin temelini oluşturan tarımsal üretimle, bu dönemde ekonomide belirgin bir büyüme yaşansa da 1960'lara gelindiğinde dış borçta iki katın üzerinde bir artış yaşanmıştır.

İktidardaki DP milletvekilleri dönemin 'elit' kesimlerince toplumun 'çevrede' kalmış bölümünü temsil ettiği gerekçesiyle 'taşralı² şeklinde nitelendirilmiştir. Tanzimat'tan bu yana devam eden aydın-halk çatışması daha görünür hâle gelerek âdeta sonuçları bugüne kadar devam eden toplumsal ayrılıklar belirginleşmiştir. Diğer bir deyişle DP ile taşralı olarak nitelendirilen kesimler arasında kurulan bağ, Türk siyasetinde kalıcı olarak nitelenebilecek iki ana damarın oluşmasına yol açmıştır (Özensel, 2018: 117). Nitekim kırdan kente gerçekleşen göçlerle birlikte bu 'çevre' katmanını genişleten geleneksel değerlere sahip göçmenler, inşa edilen yapı içerisinde siyasi bakımdan taşralılıkla nitelenen partilerin ve siyasetçilerin oy deposu hâline gelecektir. Bir göç olgusu şeklinde belirecek hemşehriliğin de siyasi yönelimleri bu sırada temellenmeye başlamıştır.

Taşralılık söyleminin yanı sıra DP'nin uygulamaya çalıştığı liberal anlayış, dini gruplara yönelik daha önce baskılanan uygulamaların gevşetilmesini sağlamış ve dini cemaatlerin siyasal zeminde yeniden mücadeleye katılmalarına olanak sağlamıştır. White'a göre İslamiyet 1950 yılında, Türkiye ilk çok partili seçim denemesine giriştiği zaman kendine meşru bir politik ses bulmuştur. Demokrat Parti, kısmen geleneksel bölgeci ve dini bağlara hitap ederek ve toprak sahipleriyle köylüler arasındaki patronaj ilişkilerini kendi amaçları doğrultusunda yönlendirerek iktidara geldiler ve o günden sonra bu kesimler ya doğrudan iktidar partileri ile temasta bulundular ya da yönetim kadrolarıyla organik bağlar oluşturdular (2018: 98). Taşralılık algısının siyasette yarattığı seçmen kitlesinin yanı sıra dini hassasiyetler üzerine kurulu siyasal uygulamalarla muhafazakarlığın yükselişini sağlanacak, ilerleyen dönemlerde dini hassasiyetleri merkeze alan iktidarların kapısını aralanacaktır.

¹⁸ Bugün Türkiye'nin en büyük kamu yatırım kurumlarından biri olan Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu dahi bu anlaşmaların sonunda gerçekleşmiştir.

Dini yaşamda ortaya konan yaklaşım farklılığının somut bir şekilde kendini gösterebilmesi için imar çalışmaları ve mimari uygulamalar ön planda tutulmuştur. Menderes, 1950'lerin ikinci yarısında gerçekleştirilen İstanbul'un imarında kilit bir rol oynadı¹⁹. Mekân üzerinde gerçekleşen dönüşümler yalnızca kentsel dokuya yönelik müdahaleler olarak görülmemiş, kent üzerinden kurgulanan simgesel kimlik inşasının bir parçası olmuştur. Osmanlı sultanlarının türbelerinin halkın ziyaretine açılması ve Osmanlı eserlerinin onarılması şehrin Osmanlı ve İslami karakterini vurgulamak için DP tarafından atılan adımların birer gölgesiydi. Menderes, İstanbul'un imarını halka anlatmak için yaptığı propaganda konuşmalarında bu simgeleri kullanıyordu ve imar programının İstanbul'un ikinci kez fethi olacağını söylüyordu (Gül, 2018: 162).

Cumhuriyet'in kurulduğu tarihten itibaren toplumsal yaşamda meydana gelen inkılaplar, büyük bir kültürel değişim ve dönüşümün kapılarını aralamış, yönetici ve halk arasında kavrayış farklılıklarını derinleştirmiş, ekonomik krizler ve 2. Dünya Savaşı sonrası düzende çok partili yaşamın deneyimlenmesiyle dünyayla daha entegre bir ülke olarak atılan adımlarla köyden kente göç süreci başlamıştır. Yukarıda ana hatlarıyla değinilen ve belirli yönleriyle ortaya konmaya çalışılan Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lara kadar olan süreçte, hemşehrilik olgusunun gerçek manada filizlenmesinin dinamikleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde özellikle DP'nin, küçümsenen 'taşralı' imajı, kırsalla olan yakın ilişkileri, din konusundaki ılımlı yaklaşımı; kırdan kente göç süreci ve sonrasında Türk siyasetini bugüne değin etkileyen seçmen kitlesini ve algısını meydana getirmesi bakımından oldukça önemlidir. Hemşehrilik bu etki kapsamının çoğunluğunu meydana getirmekte, edindiği işlevsel konumunu günümüze kadar sürdürmektedir.

Bu hususta kente göç ve hemşehriliğin kent mekânında oluşum sürecini, çalışma özelinde ayrı bir boyuta taşıyarak kurgulamak gerekmektedir. Yukarıda tarımda artan makineleşmeye bağlı olarak işsiz duruma düşen tarım işçilerinin kentlere göç ettiği vurgulansa da çalışma sahasında bulunan Karadeniz kökenli vatandaşların göçü bu olguya doğrudan bağlı değildir. Nitekim Karadeniz bölgesinin tarımsal üretimde makineleşme gibi bir durum ortaya çıkmamıştır. Bölgenin coğrafi yapısı bugün dahi makineli tarıma elverişli bir ortam sağlayamamıştır. Nitekim bölgenin temel tarımsal ürünleri olan çay ve fındığın yapısı gereği traktör kullanımını gerektirecek dönemlik ekim-

¹⁹ DP döneminde, istimlâk için harcanan para, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllara göre on üç kat fazla olsa da İstanbul'un imar planını uygulamada radikal kararlar alan Adnan Menderes, acelecilikle suçlanarak şehrin tarihi kültürel mirasını yok eden bir şahsiyet biçiminde gösterilmiştir (Sayar, 1957: 49).

dikim işlemi bulunmamaktadır. Bugün hâlâ büyük bir bölümü insan gücü gerektiren geleneksel hasat yöntemleri bölgede uygulanılmaya devam edilmektedir.

Doğu Karadeniz'den İstanbul'a gerçekleşen göçlerin sebepleri farklı dinamiklerle açıklanabilir. Her şeyden önce Karadeniz bölgesi insanı, İstanbul'la olan yakın bağına Osmanlı döneminden itibaren sürdürmüştür. Özellikle bölge insanının balıkçılık ve denizcilik konusundaki deneyimi, Trabzon'un ticaret yolları üzerinde önemli bir liman şehri olması, Fatih Sultan Mehmet'in bölgeyi fethiyle başlayan, Yavuz Sultan Selim'in sancak beyliği yaptığı ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu bölgede doğmasıyla imparatorluğun en parlak dönemlerinin bölgeyle bağlantıları Karadeniz ve İstanbul hattında ilişkilerin varlığında süreklilik meydana getirmiştir. Bu anlamda 1950'li yıllarda başlayan göç sürecinden önce, 'gurbet' kavramının yoğun biçimde kullanılarak İstanbul'a mevsimlik gidiş gelişler hep var olmuştur (Karpaz, 2019: 88-90).

50'li yıllardan itibaren gerçekleşen yoğun Karadenizli göçünün sebebiyse, yukarıda göç başlığında göçün nedenleri hususunda değinilen kavramsal yaklaşımlardan hareketle açıklanabilir. İtici ve çekici güçler olarak ortaya konan göçe sebebiyet veren olguların hedef ve kaynak kente göre değerlendirilmesi bağlamında bir de 'iletici etkenler' yer almaktadır. Bu iletici etkenler ulaşımda, ekonomide, medya ve iletişimdeki gelişmelere bağlı olarak göç olgusunun artışına zemin hazırlar. İşte Karadeniz'den gerçekleşen göçlerinde de temel sebebi bu iletici etkenlerdir. Anadolu'nun diğer şehirlerinden İstanbul'a gerçekleşen göçle birlikte ortaya çıkan ekonomik fırsatlardan yararlanmak isteyen Karadenizliler, daha yoğun bir şekilde İstanbul'un yolunu tutmuşlardır. Üstelik bu kez daha önceki dönemlerde mevsimlik işlerde çalışmak için gurbet kavramıyla açıklanan hareketlilik yerine daha çok, yerleşmek mantığıyla bir göç gerçekleşmiştir. Bununla birlikte zincirleme göç olarak düzenli aralıklarla Karadeniz'den göçen insanlar belirli bölgelerde yoğunlaşmayı başararak hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin ilçe düzeyinde kümelenmesine ve güç unsuru olarak belirmesine yol açacaktır. Karadeniz'den gerçekleşen göç konusunda iç dinamiklere dikkat çekilen bu gelişmelerin ötesinde, tüm bunlar yaşanmasa dahi dünyada ortaya çıkan büyük kentlere göç olgusuna bağlı olarak Türkiye'de de benzer bir manzaranın meydana gelebileceği açıktır.

1950'li yıllara kadar hemşehriliğe dayalı bir dernekleşme ortaya çıkmamıştır. Yalnızca 1935 yılında kurulan Trabzon Liselerinden Yetişenler Derneğinin varlığından haberdarız. Muhtemelen bu derneğin kökenleri, o dönemde Yüksek Tahsil Talebe Birliği olarak anılan yaygın bir yapılanmaya sahip öğrenci cemiyetlerinden ibarettir. Örneğin, 1934

yılında Ordulu gençlerin İstanbul'da kurduğu birliğe ilişkin haberde, İstanbul'da Ordulu öğrenci sayısının arttığı belirtilmiştir.

Görsel 1. Ordulu gençler İstanbul'da birlik kurdular haberi (27.01.1934, Vakıt).

Bu manada eğitilmiş kişilerin bir cemiyet veya dernek adı etrafında birlik oluşturmalarını önemsemek gerekir. Nitekim dernekleşme düşüncesinin gelişimi için belirli bir bilinç seviyesine erişmiş olmak gerekir. İlk dönem talebe birlikleri eğitim için büyükşehir göç eden hemşehri öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve kente uyum konusunda önemli işlevler görmüştür.

2.2. İKİNCİ DÖNEM: YERLEŞME (1950-1980)

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle liberal politikaların sağladığı ekonomik ve toplumsal gelişmeler, tarımda meydana gelen değişim, işsiz bir nüfus meydana getirmiş; daha sonra da bu nüfus büyükşehirlere yönelerek kentleşme olarak da zikredilen iç göç sürecinin başlamasına neden olmuştur. Yukarıda rakamlarla değinilen kente göçe sebep olan gelişmelerin sonucunda, İstanbul başta olmak üzere büyükşehirler kırsaldan yönelen yoğun bir göç sürecine maruz kalmaya başlamış, âdeta "*Anadolulular tarafından fethedilmiştir*" (Bartu, 2018: 50).

Yaşanan göçler neticesinde şehirler alt yapı olarak oldukça eksik yakalanmış ve göç eden insanlar temel yaşama dair ihtiyaçlarını kendi imkânları ölçüsünde bulunduğu çözümlerle gidermeye çalışmışlardır. Literatürde, 'gecekondu' olgusu olarak da tanımlanan barınma ihtiyacının karşılanmasına dönük yapılar etrafında Türkiye'nin kentleşme serüvenine ilişkin kent mekânında çözümler ortaya konulmaya başlanmıştır.

1950’li yıllara kadar köycülüğün yüceltilerek ‘kentleşmeme’nin tercih edildiği politikalar, göç sürecinin başlamasıyla birlikte ‘kentleşememe’ ekseninde mevcut literatürde işlenerek ‘çarpıklık’ olarak tarif edilmiştir. Tüm bu olumsuz yaklaşımlara rağmen eleştirel sosyal bilimciler son dönemde ele aldıkları çalışmalarda, sorun olarak addedilen süreçleri “*devletin dolaylı ve sessiz/sedasız bir çözüm politikası*” biçiminde yansıtmaktadırlar (Çavuşoğlu, 2016: 176). Dönemin başbakanlarından Süleyman Demirel, gecekonduculuğu, “*fukaralığı kader bilme yerine fukaralıktan kurtulmayı göze almış Türk vatandaşının hayatiyetini göstermesi bakımından fevkalade önemli*” diyerek methetmiş, bir gecede bir ev yapabilme gücünü, ‘kanalize edilmesi’ gereken bir girişimcilik kudreti olarak sahiplenmiştir (URL-10).

Devlet arazilerinde mantar gibi türeyen gecekondu mahalleleri aracılığıyla bir nevi köy mekânında topraklandırılmayan köylünün devletin kendisine verdiği hakkı kent mekânında alması olarak yorumlamak da mümkündür. Elbette bu hakkın alınışı için uzun soluklu ve büyük bir mücadele gerekecektir. Keyder (2018b: 178) bu durumu, “*işgal edilen toprak çoğunlukla ister merkezi devletin ister vilayetin, isterse belediyelerin olsun, kamu mülkiyetinde olduğundan, toprak sahibine ödenecek bir piyasa fiyatı söz konusu değildir*” biçiminde doğrulamaktadır. Kentin çeperlerine yerleşen ve usulsüz bir şekilde yaptıkları hânelerle ‘işgalci’ olarak tanımlanan bu insanların demografik güçleri ekseninde siyasetin popülist yaklaşımlarıyla seçim dönemlerinde talepleri görmezden gelinememiş ve esasında siyasetle ilişkilerinin temelleri bu süreçte atılmaya başlanmıştır. Toprağın enformel biçimde mülk edinilmesi, popülist ve politik himayecilik biçiminde adlandırılan bu durum, ilişkilerin sürdürülebilmesi için bir önkoşul olarak kabul edilmiş ve politikacılar çoğunlukla, halktan destek elde etmek, bu desteğin sürmesini sağlamak ve böylece kendi ellerini güçlendirmek amacıyla, keyfi bir tahsis mekanizmasının yarattığı ayrıcalığı ellerinde tutmayı tercih etmişlerdir (Keyder, 2018b: 176-177).

1950-1980 yılları arasını kapsayan ve kırsaldan kente yönelen göç sürecini hemşehrlik odaklı bu çalışma içerisinde *yerleşme dönemi* olarak adlandırmanın nedeni, olgunun daha önce ‘gurbetçilik’ olarak tarif edilen ve mevsimlik işler dahilinde gerçekleşen hareketlilikten farklılığını vurgulamak içindir. Nitekim kentleşme, köken kentten temelli bir şekilde kopup hedef noktaya tam anlamıyla yerleşim beraberinde getirmiştir. Bu dönemin kentleşme ve hemşehrlik olgusuyla ilişkili siyasi gelişmelerini birlikte değerlendirmek gerekir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın etkisiyle farklı düşünce biçimleri toplum tabanında yayılarak sağ ve sol biçiminde gruplaşmalara ve daha sonra da çatışmalara neden olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi olarak nitelendirilen ve dünyadaki siyasi gelişmelerle de ilişkili bu ortamda, Türkiye'deki gecekondu mahalleleri dünyadaki örneklerinin aksine radikalleşmemiş, bu zıt kutuplu gerilim ortamında sükûnetiyle kentleşmenin Türkiye'ye özgülüğünü yansıtmıştır. Bu süreçle ilişkili olarak dünyadaki örneklerinde de görüldüğü üzere, gecekondu mahallelerinin suç ve suçlu üreten yapısının aksine²⁰ Türkiye'de böyle bir olumsuzluğun ortaya çıkmamasında geleneksel ilişkilerin ve aile bağlarının sıkı bir şekilde yürütülmesi ve zincirleme göçle meydana gelen mahallelerde kırsaldaki kontrol mekanizmasının kentte de işlevini sürdürmesi etkili olmuştur (Tekeli, 1982: 318-319; Özensel, 2019: 355)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın yeniden inşası için gereken iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere 1961 yılında başlayan anlaşmalarla Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesine işçi gönderilmiştir (Adıgüzel, 2019; Korkmaz, 2012). İstihdam yaratmak için sıkıntı yaşandığı bir süreçte işsiz vatandaşların yurt dışına gönderilmesi ekonomiye çok yönlü katkılar sunmuştur. Geçici işçi statüsünde Avrupa'da çalışan işçilerin ailelerine gönderdiği dövizler, dış ticaret açığının kapanmasında önemli rol oynamıştır. Bu sürecin bir çıktısı olarak yerleşik 'gurbetçilik' algısı, iş gücü göçü kapsamında Avrupa'ya uğurlanan yurttaşlar için kullanılmaya başlanarak kavrama yüklenen anlam yeniden yorumlanmıştır.

1950'li yıllardan itibaren başlayan kentleşme olgusu ve beraberinde gelen gecekondu yapılaşması, çıkarılan çeşitli af yasaları ve düzenlemelerle yasal statüye kavuşturulmaya çalışılmıştır. 1948-1966 yılları arasında çıkarılan imar affı yasaları her geçen gün derinleşen konut sorununa çözüm bulmak için yapı yapılmasını özendirme amacı taşımaktadır (Türksoy, 1996: 10). Keyder (2018b: 177), *"bir seçim öncesinde, popülist bir belediye başkanı imar mevzuatının uygulanmayacağı yönünde üstü örtülü bir mesaj verirse, mevcut binalara yeni katlar eklemek üzere yoğun bir inşaat faaliyetine başladığını"* bildirir. 1970'li yıllarla birlikte gecekondu apartmanlaşmaya yönelik adımlar atılmaya başlanır. İmar aflarıyla gecekondu yapılarını garantiye alan insanlar, daha sonra kat çıkma ve apartmanlaşmaya yönelmeye başlamışlardır.

²⁰ Suçun kökenini toplumsal sistemdeki eşitsizlikler ve kapitalizmin yaratmış olduğu ahlâki yozlaşma temelinde analiz eden Marx ve Engels, suçu sınıflı toplumun bir ürünü olarak ele alıp incelemişlerdir (Özensel, 2019: 348). Buradaki saptamalar neticesinde Türkiye'de benzer bir deneyimin yaşanmamasının gerekçesi, Türklere sınıflı bir toplum yapısının olmamasına bağlanabilir.

Bu dönemde iş piyasasında inşaat sektörü kilit bir rol oynamaktadır. Taşralı müteahhitlerin elindeki inşaat sektörünün büyük bir kısmı Karadenizli müteahhitlerden oluşur. 19. yy.dan itibaren İstanbul'da inşaat sezonunda mevsimlik olarak çalışan Karadenizliler, kentleşme sürecinde sektörü elinde tutabilecek deneyim ve girişimcilik örneği sergilemişlerdir. Sermayenin yanı sıra inşa sürecinin organizasyonu için gerekli insan kaynağını hemşehrilik ilişkileri aracılığıyla kolaylıkla tedarik eden Karadenizliler ve özellikle Trabzonlular, bugün dahi sahip oldukları şirketler aracılığıyla büyük yatırımların uygulayıcısı olmayı başarmaktadırlar.

Kıray'ın kavramsallaştırmasında 'tampon kurum/mekanizma' olarak karşılık bulan gecekondu, kentle bütünleşmenin bir yolu olarak görülmüştür. Bu bütünleşme süreci kırsaldan taşınan kültürün tamamen bir köşeye bırakılmasıyla gerçekleşmemiş, her alanda melez formlar meydana gelmiştir. Müzikte ilk olarak kendini gösteren ve daha sonra âdeta bir yaşam biçimi hâline gelen arabeskin ortaya çıkışı, Türkiye'ye özgü kentleşmenin bir çıktısıdır. Arabesk kültür ilk dönemlerde merkezde yaşayanlar tarafından İstanbul'u istila eden bir girişim olarak değerlendirilmiş, 1970'li yıllardan itibaren devlet radyo ve televizyonlarında yasaklanmış, uzun bir dönem olumsuzlanarak görmezden gelinmiştir. Kente tutunma sürecindeki insanlar için yerleşik algının dışlayıcılığına yönelik bir ifade, karşı çıkış ve kimlik sergileme biçimi olan arabesk kültür, müzikten sinemaya kendisine büyük bir sektör yaratmıştır (Öncü, 2018: 128-129).

Karadenizliler için bu dönemin önemli sanatçısı, Erkan Ocaklı olmuştur. Besteleri ve geleneksel ezgileri pop tarzı elektro müziklerle harmanlayarak plaklar aracılığıyla sunan Ocaklı, büyükşehirlerde yaşayan Karadenizlilerin büyük ilgisini kazanmıştır. Ayrıca Trabzonspor'un 1975 yılından 1984'e kadar uzanan süreçte 6 kez Süper Lig şampiyonu olması, yerleşik algıların yıkılması anlamında spordan kaynağını alarak kültürel süreçleri etkileyen, kent mekânında yöresel kimliği yücelten gelişmeler olmuştur.

1950-1980 döneminin hemşehrilik olgusunun gelişimi değerlendirildiğinde; ilişkilerin henüz akrabalık bağlarının yoğunluğu etrafında şekillendiği, kayıt dışı sektörlerde istihdamın gerçekleştiği, bütün motivasyonun kente yerleşme ve tutunmaya yönelik birincil ihtiyaçları karşılamaya dönük (barınma, beslenme vb.) olduğunun altı çizilmelidir. Henüz dernekleşmenin belirgin olarak ortaya çıkmadığı bu dönemde İstanbul'da kurulan derneklerin yıl aralıklarına göre sayıları ve köken kentlere göre dağılımlarına bakıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

	1950-1959	1960-1969	1970-1979
ORDU	-	9	6
GİRESUN	1	7	1
TRABZON	-	-	1
RİZE	-	-	1

Şekil 8. Yıl aralıklarına göre köken kent odaklı İstanbul'da kurulan dernek sayıları.

Tabloyu incelendiğinde özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren hemşehri derneklerinin kuruluşunda bir artışın yaşanmaya başladığı söylenebilir. Özellikle Ordu ve Giresun illerinden kaynağını alan dernekleşmelerde bu kentlerin kırsal bölge yerleşimlerinin dernekleşmeye geçtiği görülmektedir. Ordu'da Mesudiye ilçesine bağlı köylerin, Giresun'da ise Çanakçı ve Alucra ilçesi derneklerinin faaliyete başladığı söylenebilir.²¹ Bu dönem kurulan derneklerin isimlerinden hareketle, 'kalkınma' ve 'güzelleştirme' ifadelerinin sıklığından yola çıkılarak, derneklerin daha çok köken yerleşime dönük faaliyetler için kuruldukları söylenebilir. Bu durum, göç sürecinin tazeliğinden kaynaklı olarak köken yerleşime duyulan güçlü hissiyatın ve sıkı aile bağlarının bir sonucudur.

2.3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM: KURUMLAŞMA/DERNEKLEŞME (1980-2002)

Sosyal bilimlerle ilgili hangi konu ele alınıralsa alsın tarihi sınıflandırmalarda 1980 ve sonrası süreç ayrı bir başlıkta değerlendirmeyi gerekli kılacak önemli bir eşiği meydana getirir. Hem dünyada hem de Türkiye'de yaşanan gelişmeler, 1980 ve sonrası dönemi, özel olarak ele almayı gerektirecek siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak ortaya çıkarır. Elbette bu dönemin en temel olgusu küreselleşmedir. 1980'lere kadar modernleşme paradigmasıyla ele alınan gelişimsel süreçler, bu tarihten sonra küreselleşme adı altında toplumsal değişimi açıklayan bir konuma geçişi sağlar (White, 2018: 97).

Çok yönlü bir kavram olan küreselleşmeye ilişkin pek çok tanım²² yapılmakla birlikte başlangıçta daha çok ekonomik temelli yaklaşımların ön planda olduğu görülmektedir.

²¹ İstanbul Valiliği İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğünden edinilen güncel listede var olan veriler ışığındaki değerlendirmeler, kuruldukları tarihten bugüne faal biçimde ayakta kalan dernekler üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Tüm bu süreçler zarfında açılıp daha sonradan kapanan derneklerle ilgili elde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla tabloya dökülen rakamlar kesinlik ifade etmemekle birlikte, dönemin ortalamasını yansıtmış olabileceği öngörüldüğünden konuya dair yorumlara dayanak oluşturabilmektedir. Bu durum diğer bölümlerdeki analizler için de geçerli olacaktır.

²² İlk olarak 1968 yılında "Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisinde" yayınlanan bir çalışma ile gündeme taşınan kavram, 1983 yılında Amerikalı akademisyen Theodore Lewitt'in "The

Küreselleşmenin ekonomik etkilerinin diğer alanları dönüştürücü gücü belirlediğinde ise tanımlamalarda, dünya çapında ekonomik olarak bir akımın meydana geldiği bunların ülkeler arasında siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel bir benzeşmeye neden olduğu tezi geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Güneş'e (2017: 72) göre küreselleşme, ülkeler arasındaki fiziksel ve ekonomik sınırları önemsizleştirerek ülkelerin egemenliklerini aşındırırken, kentleri, küresel sistemin temel birimlerinden biri hâline getirmektedir. İşte hemşehrilik olgusu bağlamında bu bölümde ele alınacak değişim süreci, kent mekânında küreselleşmenin de etkisiyle şekillenen bir boyutu meydana getirmektedir.

Küreselleşme kentleşme sürecinde özellikle Türkiye'deki deneyiminde ekonomik düzeye bağlı sınıfsal ayrışmayı daha görünür kılar ve sınıfsal farklılaşmaları keskinleştirir. Sınıfsız bir toplum özelliğine sahip Türk kültüründe tarihi olarak sınıfsal farklılaşma küreselleşme ile birlikte özellikle kent mekânında belirgin bir görünüm kazanır. Kent mekânı gelir düzeyleri, yaşam tarzları ve tüketim kalıpları düzeyinde bölünmeler ortaya çıkarır.

Küreselleşmenin dönüştürücü etkisinin Türkiye'de ilk ve en çok kendini gösterdiği şehir, İstanbul olmuştur. Küreselleşme İstanbul'da, *“pazarlama, muhasebe ve yönetim, telekomünikasyon, banka ve finans, ulaştırma, sigortacılık, bilgisayar ve veri işlem, hukuk hizmetleri, auditing, danışmanlık, reklam, tasarım ve mühendislik alanlarında canlı ve gelişen bir hizmet sektörü”* oluşturmuştur (Keyder, 2018a: 29).

Her kesimden nüfusuyla bir megakent hâline gelen İstanbul'da küreselleşme farklı topluluklarda farklı kültürel akımlar meydana getirmiş ve hem ideolojik hem de toplumsal bölünme yaratmıştır. İzlenen liberal ekonomik politikalar, ulusal ekonominin dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmesini hızlandırmış ve İstanbul uluslararası yatırımın merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu gelişmeler 1980'li yılların sonuna doğru İstanbul'un yeni bir imar evresine geçişini zorunlu kılmıştır (Gül, 2018: 217). Hemşehrilik kurumlaşma ya da resmileşme sürecine girerek dernekleştiği ve kente

Globalization of Markets” (Pazarların Küreselleşmesi) adlı makalesi ile akademik literatüre taşınmıştır. Takip eden yıllarda özellikle Keynes dönemi ekonomik yapısının değişimi ve ekonomik sistemde yaşanan düşünsel dönüşümlerle birlikte daha da tartışılan bir kavram haline gelmiştir. 1980'li yıllarda Reagan ve Thatcher'in uygulamaya koyduğu neoliberal politikaların ortaya çıkardığı anlayışı açıklamayı sağlayan ve siyasal alanda sıkça dile getirilen bir olgu olmuştur. 1990'lı yıllarda özellikle dünya çapında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu bloğu ülkelerinin kapitalist ekonomi modelini benimsemeye başlamaları ile birlikte akademik anlamda kabul edilen bir kavram boyutu kazanmıştır (Çetin, 2008: 16).

göçenlerin kentin yönetiminde söz sahibi olmaya başladığı bu dönemi genel ve yerel siyasi gelişmeleriyle yakından ele almakta yarar vardır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, toplumsal ve siyasal tarihin etkileri bugüne değin süren önemli iç gelişmelerinden, öncesi ve sonrası itibarıyla büyük değişimlerin yaşandığı kırılma dönemlerinden biridir. Yaklaşık 3 yıl süren askeri yönetim döneminde, hukuki çerçevesi bugün de yürürlükte olan anayasayla Türkiye’de siyasal ve toplumsal yaşam yeniden dizayn edilecek biçimde ele alınmıştır. Siyasi parti faaliyetleriyle birlikte Türkiye’de yeni yeni filizlenen sivil topluma ilişkin faaliyetlerin de son bulunduğu bu sürecin akabinde hemşehrilik gibi toplumsal ilişki ağları da yeniden pozisyon alacak biçimde gelişme göstermiştir.

1983 yılında gerçekleşen genel seçimlerde Turgut Özal’ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi iktidar olmuş, Türkiye hem dünyadaki gelişmelerde hem de iç meselelerde önemli değişimleri yaşamaya başlamıştır. Bu konudaki en önemli değişim, Özal dönemiyle birlikte yukarıda küreselleşme olarak üzerinde durulan sürece Türkiye’nin entegre olmasıdır. İktisat tarihinde 24 Ocak Kararları (1980) şeklinde de nitelendirilen, darbeden önce alınan ancak Özal’ın başbakanlığıyla birlikte darbeden sonra tam anlamıyla uygulanabilen kararlarla Türkiye, ithal ikâmecî ekonomik modelden uluslararası ekonomik gelişmelerle entegre bir modele geçiş yapmıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutuyla ilişkiseliliğini oluşturan bu kararlarla Türkiye, küresel piyasalara kapıyı aralamıştır. White’a göre (2018: 99) açılan bu kapılardan içeri, yeni fırsatların yanı sıra tüketim toplumunun hırsı ve gelir dağılımında gittikçe daha çarpıcı hale gelen farklılıkların kızıştırdığı toplumsal eşitsizlik konusunda güçlenen kaygılar da girmiştir. 1980’li yılların sonuna gelindiğinde ise neoliberalizmin ürünü olan yeni birikim ve toplumsal hiyerarşide yükselme kanalları İstanbul’da yeni bir zenginler kategorisini ortaya çıkarmıştır (Öncü, 2018: 130).

Daha önceki dönemlerde yansıtıldığı biçimiyle sınıfsal farklılaşmanın derin bir şekilde hissedildiği bu dönemin öncesinde devlet, kırsaldan kente göçen insanların devlet arazilerine yerleşmelerine göz yumarak sınıfsal farkların oluşmasını engelleme ve adaletsizliği bir şekilde tolere etme fırsatı vermişken, küreselleşmeyle birlikte yeni bir boyut kazanan farklılaşmayı engellemek içinse daha radikal kararlar almak durumunda kalmıştır. İşte bu kararlardan en önemlisi, Türkiye’nin kentleşme tarihinde çok yönlü etkileri bulunan ‘imar affı’ kararlarıdır. Toplumsal ve kültürel etkilerine yönelik sonuçların tam olarak analiz edilemediği bu kararlarla, ilişki ağları da büyük değişimler geçirecek biçimde yapılanmıştır.

1980 sonrası dönemde gecekondular olgusundaki değişimin temel kaynağı 1984 yılında çıkarılan imar affı yasasıdır. 3290 sayılı yasa, 24.03.1984 tarihinde 2981 sayılı ile kabul edilen “İmar ve Gecekondular Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” olarak kabul edilmiştir. Bu yasa Cumhuriyet tarihi boyunca çıkarılan diğer yasalardan çok farklı biçimde etkileri günümüze uzanan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gecekondular sahiplerinin hem tapuya sahip olup hem de buldukları parsel üzerine dört kata kadar bina yapma olanağını yakaladığı bu yasa ile kentte yeni bir ekonomik değişim süreci başlamıştır. Bu sürecin yeni paydaşları da gecekondular sahipleri olmuştur. 1984 yılında çıkarılan bu yasanın kapsamı 1986 yılında gerçekleştirilen yeni bir düzenlemeyle genişletilmiştir. Özellikle 90’lı yıllarla birlikte gecekondular bölgelerinin ticarileştiği, alt bir ekonomik grubu simgeleyen gecekondular sahiplerinin ekonomik açıdan orta sınıfa yükseldiği söylenebilir. Yatay mimari anlayışı simgeleyen gecekondulardan dikey mimariye geçişin yalnızca mekânsal yönünü değil ekonomik/sınıfsal yönünü de bu hâliyle vurgulamak önemlidir.

İmar affı şeklinde adlandırılan bu tip düzenlemeler günümüzde de devam etmektedir. Özellikle seçim dönemleri ve ekonomik darlık yaşandığı dönemlerde bu tür uygulamalarla imar konusu vatandaşla devlet arasındaki anlaşmazlığı giderme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu konudaki yaklaşımları daha hafifletici göstermek bakımından ‘imar affı’ kavramının ‘imar barışı’ kavramına evrildiği görülmektedir. Kentlerdeki çarpık görünümün temelinde de imar konusunda belirli periyotlarda uygulanan bu tip tavizler²³ yer almaktadır.

Darbe süreci sonrasında gelen Özal döneminin genel siyasi atmosferinin hemşehrilik olgusunu etkileyen diğer bir yönü, siyasi yönelimlerdir. 12 Eylül İhtilali’nin gerçekleşmesine neden olan toplumun sağ ve sol kutupta çatışmaya sürüklenmesinin akabinde yeni düzende bu iki görüşün dışında siyasal İslam’ın yükselişi hızlanmıştır. Bu konuda, askerî hükümet ve devamında Özal yönetimince toplumu sosyalist/komünist çizgiden uzaklaştırmak, Doğu’da başlayan bölücü terör faaliyetlerine karşı toplumu ortak

²³ Hiçbir imar denetimine tabi tutulmadan inşa edilen ve aflatlarla birlikte yasal boyut kazanan bu yapılar, dört bir yanı aktif fay hatlarıyla çevrili Türkiye’de doğal afetlerle mücadelede ortaya konulan yaklaşımlarla büyük tezatlık içermektedir. Yaşanan her deprem faciası sonrası bu duruma yönelik eleştiriler yükselmektedir. 6 Şubat 2023’te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerle tarihin en büyük felaketlerinden biri meydana gelmiş, 11 kent doğrudan etkilenmiştir. Ortaya çıkan bilanço, kentlerin konut ve imar durumunun ne kadar yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Cumhuriyet’in ikinci yüzyılında üzerinde yaşanan coğrafyanın gerçeği deprem başta olmak üzere doğal afetlere karşı bilinçli nesiller, dirençli yapılar ve şehirler inşa edilmelidir.

değerler etrafında bir arada tutmak amacıyla İslamî referansların tutarlı bir reçete olarak görülüp parlatılmaya çalışıldığı yönünde yorumlar da mevcuttur (White, 2018: 98-99).

Bu sürecin Türkiye’de öne çıkan siyasi temsilcisi Refah Partisi (RP) olmuştur. RP’nin geleneksel tabanının yanında yerel seçimlerle birlikte köyden kente göçen insanları da tarafına çekme ve onları temsil etme konusunda başarılı çalışmaları bulunmaktadır. Bu başarının arkasında iki strateji belirtilmektedir. Birincisi; sivil toplumun sorunlarını (eğitim, istihdam, çevre, başörtüsü meselesi vb.) gerçekçi bir şekilde dile getirmesi, ikincisi; seçim çalışmalarında yaş, cinsiyet ve hemşehri grupları özelinde yöneticilerle eşleştirilmiş yüz yüze iletişim tekniklerini kullanması (White, 2018: 110). Kurulmakta olan hemşehri dernekleri siyaseten muhatap alınmanın ilk deneyimlerini bu süreçlerle yaşamaya başlamış, siyaset-sivil toplum ilişkisinin bağları ciddi bir şekilde örülme aşamasına girmiştir. Dolayısıyla bu dönemin desteklenen siyasetçileri, bir önceki dönemin ‘dava adamları’ değil, sorunların çözümüne odaklanan ‘iş bitirici adamlar’ biçiminde meydana çıkmaktadır (Çavuşoğlu, 2016: 50). Tüm bu gelişmelerin uygulandığı İstanbul, *“RP’nin siyasal iktidar mücadelesinde en önemli kale, RP’nin yükselişinin en önemli simgesi, iktidara uzanışının sergilendiği vitrin ve sınındığı yer”* (Bora, 2018: 60) olarak tarif edilmiştir.

Buradan hareketle özellikle 1994 yerel seçimlerinin yaşandığı süreçle birlikte değerlendirmeleri yerel idareler boyutuna indirgemek bu dönemin dinamiklerini ortaya koyma açısından tamamlayıcı olacaktır. Darbe sonrası süreçte gerçekleşen yerel seçimlerde Anavatan Partisi, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerini (bu seçim şehrin büyükşehir olarak ilk seçimidir) Bedrettin Dalan’la birlikte kazanmış ve genel siyasi eğilimlerle ilişkili bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Özal’ın Türkiye’yi entegre etmeye çalıştığı küresel ekonomik anlayışın uygulama alanı İstanbul olmuştur. Nüfus ve jeopolitik dinamikleriyle İstanbul, ülkede bu entegrasyona en uygun lokasyondur. Bedrettin Dalan, kentin şanlı tarihi arka planına yaslanmaktan ziyade günün yönelimlerine uygun bir kent yaratma mücadelesi içerisine girmiştir.

Dalan döneminde Cumhuriyet tarihinin en büyük devlet finansmanını elde eden İstanbul; süratle kültürel tüketime göre biçimlenmiş bir kent hâline gelmiş, tarihi potansiyelini turizme çevirecek restorasyon ve konaklama alt yapılarını tamamlamış, Türkiye’nin dünya sahnesine çıkışı olarak tanımlanan bu sürecin, vitrini ve kapısı olmuştur (Keyder, 2018a: 26). Kent tarihi araştırmalarında, İstanbul’a yaşattığı dönüşüm oldukça vurgulanan Dalan, çalışmalarında kenti özel sektöre açmaya yoğunlaşmış ancak kentin çeper bölgelerini hem hizmet hem de ilgi bakımından geri planda bırakmıştır. Kırsaldan

göçen nüfusun kentli nüfusu geçtiği bu dönemde geri planda bırakılan bu kesim, başarılarının övülmesine rağmen Dalan'ın yerine 1989 yerel seçimlerinde Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin (SHP) adayı Nurettin Sözen'in belediye başkanı seçilmesinde etkin rol oynamıştır.

İstanbul'un SHP tarafından kazanılması Türkiye'de solun genel siyasete yükselmesine yönelik bir umut taşısa da sol, sağ ve sağ-muhafazakâr eğilimlerin genel siyasete hâkimiyetinin ön kapışması 1994 yerel seçimlerinde İstanbul'da yaşanmıştır. SHP'li Sözen yönetiminde yolsuzluk skandalları eşliğinde girilen 94 seçimleri, adaylık süreçleri, seçim stratejileri ve sonuçları itibarıyla günümüzde en çok tartışılan seçimlerden biri olmuştur.

PARTİ	ADAY	ALDIĞI OY	OY ORANI
Refah Partisi (RP)	Recep Tayyip Erdoğan	973.704	%25.19
Anavatan Partisi (ANAP)	İlhan Kesici	855.897	%22.14
Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)	Zülfü Livaneli	784.693	%20.3
Doğru Yol Partisi (DYP)	Bedrettin Dalan	597.461	%15.46
Demokratik Sol Parti (DSP)	Necdet Özkan	478.612	%12.38

Şekil 9. 1994 İstanbul yerel seçim sonuçları.

Yarışan partilerin birbirine çok yakın oylar aldığı bu seçimde, iki sağ görüşlü parti ANAP ve DYP ya da iki sol görüşlü parti SHP ve DSP ortak bir adayla seçime girmiş olsalar seçimi kazanabilecekken, muhafazakâr bir parti olan RP'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan diğerlerinin aleyhine işleyen bu süreçten âdeta kıl payı sıyrılarak seçimi kazanmıştır. Dalan dönemiyle başlatılan, *“İstanbul’u İslamî mirasın nostaljik mekânı hâlinde yeniden biçimlendirme konusundaki iddialı proje”* Refah Partisi'nin belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından sürdürülmüştür (Stokes, 2018:152).

Refah Partisi'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanırken çizdiği en belirgin profil, büyük şehrin kaybedenlerine, İstanbul'un periferisine hitap etmesiydi. Yoksul gecekondulu halkı ihmal edilmişliklerinin, dışlanmışlıklarının, korkularının bir nevi tercümanı olan RP'ye yönelmiştir. Erdoğan'ın Kasımpaşa gibi “derin İstanbul'un” tipik

eski mahallelerinden birinden gelmesi, amatör kümede Camialtı ve İETT takımlarında futbol oynayarak “halk İstanbul’u” folklorunun önemli bir ritüeline katılması hitap ettiği göçmen kitlenin gözündeki profilini tamamlamıştır (Bora, 2018: 67).

RP bu dönemde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve çoğu ilçe belediyesi de dahil olmak üzere, büyük kentlerin çoğunda seçimleri kazanmıştır. Bartu’ya göre (2018:53), İstanbul’un kaderi artık kentin daha önceki ‘sahipleri’ tarafından değil, çevre mahallelere yerleşen ‘dışarıklılar’ tarafından belirlenmektedir. Bu dönemde RP’nin yakaladığı başarının en şok edici etkilerinden biri de kentin eğlence merkezi olarak bilinen ve çoğunlukla lâik çevrelerin yaşadığı düşünülen Beyoğlu olmuştur. Bora (2018: 70), bu süreci şu şekilde betimlemektedir: *“RP’nin Beyoğlu’nu, bu semti simgeleyen ve bütün şehrin eğlence merkezi olan İstiklal Caddesi’nde hiç görülmeyen, pek çoklarınınca varlığı bile bilinmeyen yoksul gecekondu mahallelerinin oylarıyla kazanması, ‘küresel şehrin’ merkez-periferi mekân formatını yoğunlaştırıp, sıkıştırarak kolaja dönüştürmenin tırmandırdığı çelişkileri de vurguluyor.”*

Beyoğlu Belediyesi’nin 1994 yılından bugüne belediye başkanlığı seçimlerine hemşehrilik odağında bakıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

PARTİ	BAŞKAN	DÖNEMİ	MEMLEKETİ
RP	Nusret Bayraktar	1994-1999	Rize
FP/AK Parti	Kadir Topbaş	1999-2004	Artvin
AK Parti	Ahmet Misbah Demircan	2004-2019	Rize
AK Parti	Haydar Ali Yıldız	2019-...	Rize

Şekil 10. 1994 yerel seçim süreçlerinden bugüne Beyoğlu belediye başkanları.

Hem Beyoğlu Belediyesi nezdinde hem de İBB nezdinde 1994 yılından bugüne uzanan çizgide belediyelerin yönetiminde Karadeniz kökenli adayların belediye başkanı olarak seçilmesi hemşehrilik ilişkileri bağlamında göz ardı edilmemesi gereken bir silsile meydana getirmektedir. Hemşehri grupları yerelde ortaya koydukları iktidarı belirleme konusundaki bu deneyimlerini genel seçimlere de taşıyacak bir dinamik kazanmışlardır. Bu dinamiğin sistematik bir şekilde yürütülmesinde hemşehriliğin dernekleşmeye geçişinin sağladığı işlevler önem arz etmektedir.

90'lı yıllar İstanbul özelinde genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, küresel ekonominin yarattığı sınıfsal ayrışma 'bölünmüş kent' olarak bir metropol meydana getirir. Bir yanda formel biçimlerde işleyen küresel dinamiklerle uyumlu bir kent yapısı varken diğer yanda bu dinamiklerin dışında enformel sektörlerin işlediği kentin çevresinde toplumsal ağlar aracılığıyla sürdürülen bir toplumsal yapı vardır. Bu yapı devam eden göçlerle birlikte sürekli olarak büyümekte ve kırsaldan göç edenler kentin politik hayatına damga vuracak ölçüde ağırlığa kavuşmaktadır (Keyder, 2018a: 36).

Mekânsal değişim bu süreçte kompleks bir boyuta ulaşmıştır. Gecekondu mahallelerinin yerinde apartmanların yükselmesi, sosyo-ekonomik olarak orta sınıfa yükselen kesimlerin yeni semtlere taşınması eski semtlerin gerilemesine neden olmuştur. Üst gelir grubuna hitap eden güvenli siteler, beş yıldızlı oteller, ofis alanları ve lüks tüketim tapınakları olarak görülen alışveriş merkezleri mekânsal değişim üzerinden okunabilecek yeni bir kamusal alan yaratmıştır.

Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Anavatan Partisi genel başkanlar düzeyinde istediği ivmeyi bir türlü yakalayamamış; 1990'dan 2002'ye kadar olan süreçte üç seçim döneminde ANAP, SHP, DYP, CHP, DSP, RP, FP ve MHP gibi partiler koalisyon hükümetleriyle istikrarsız bir siyasi ortam görünümünü sergilemişlerdir. Siyasi partilerin sayıca çokluğunun yanında hiçbirinin istikrarlı bir yönetim için yeterli çoğunluğu ele geçirememesi, 1991'den 2002'ye kadar geçen sürecin koalisyonlar dönemi olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Turgut Özal döneminde yakalanan liberal heyecan 90'lı yıllarda sürdürülemeyince siyasi olarak kırılğan görünümün etkisiyle yabancı sermaye de ülkeye yeterince akış sağlayamamıştır.

Yerel ve genel siyasette büyük mücadelelerin yaşandığı bu dönemde 28 Şubat Muhtırası'nın yayınlanması, terör sorununun gündemin en önemli konusu olması, PKK terör örgütü liderinin yakalanması gibi önemli siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Toplumsal yaşamda kamusal alanın kontrolündeki televizyon ve radyo yayıncılığının özel sektöre serbest hâle gelmesi ve sivil toplumun yükselişi, toplumsal değişimin en önemli dinamikleri olarak kendini göstermiştir. 1994 mali krizi, 1999 Marmara Depremi ve 2001 mali krizi gibi gelişmeler de siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçları itibarıyla döneme damgasını vurmuştur.

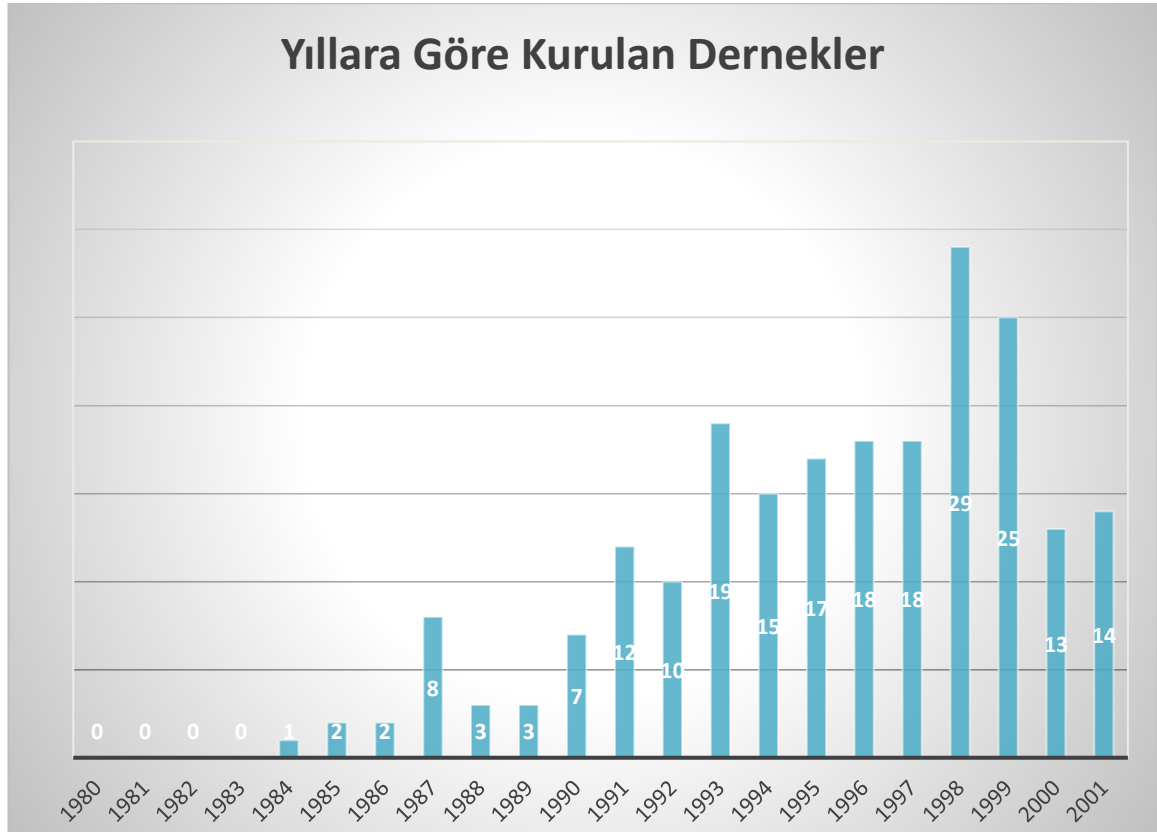
Bu dönemde göçün niteliği değişmiştir. Zincirleme göç ile 50'li yıllarda başlayan kentin çekiciliğinden kaynağını alan göçün yerini 90'lı yıllara gelindiğinde ekonomik ve politik krizler nedeniyle gerçekleşen göçler almıştır. Bir yandan Güneydoğu Anadolu'da

yoğunlaşan terörist faaliyetler neticesinde köyler boşaltılmış, İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere zorunlu göç süreci başlamıştır. Hiçbir ön hazırlığı olmadan köylerini terk ederek büyükşehir göçen bu yeni göç grupları, ekonomik ve barınma koşulları bakımından da oldukça kötü bir ortamda İstanbul'a yerleşmişlerdir. Zorunlu göç kapsamında kente yerleşen bu gruplarla ilgili değerlendirmeler, bu çalışma kapsamında değerlendirilen göç sürecine göre birçok yönden farklılıklar barındırmaktadır. Bunun yanı sıra 1980'li yıllara kadar kırsaldan kente şeklinde gerçekleşen göçler bu tarihten sonra daha çok daha küçük kentlerden daha büyük kentlere olmak üzere kent-kent arasında gerçekleşmeye başlamıştır.

Yukarıda özetlendiği biçimiyle 1980-2002 yılları arasını kapsayan süreci etkileyen tüm bu gelişmelerin ışığında, hemşehrilik olgusuna ve hemşehri derneklerinin bu dönemdeki gelişimine odaklanılabilir. Lerner, bir toplumda gönüllü kentleşme oranının yüzde yirmi beşi geçtiğinde modern üretim gerekliliğinin ortaya çıktığını ve modernleşmenin başladığını belirtir. Devamında okuryazarlık oranı artar. Bu artış endüstrileşmeyi ve kitle iletişim araçlarının etkisine girmeyi beraberinde getirir ve son aşamada ise siyasal katılım düşüncesi gelişir (Kongar, 2014: 229). Kırdan kente göç sürecinde de benzer bir çizgi takip edilebilir. Nitekim kente yerleşme süreci şeklinde değerlendirilen bir önceki bölümde olgusal bağlamda işlenen hemşehrilik, bu dönemde küreselleşme başta olmak üzere dönemin ortaya koyduğu dinamiklerle birlikte kurumlaşma, diğer bir yönüyle dernekleşme dönemine girmiş ve hemşehri grupları dikkatlerini metropol yerleşime yöneltmeye başlamıştır. Hemşehri dernekçiliği bu dönemle birlikte sivil toplumun gereği olarak tabanını oluşturduğu hemşehri kesiminin haklarını ve taleplerini siyasal katılımı elde etmeye başlayacak bir özellik kazanmıştır.

Refah Partisi'nin dini değerler odaklı siyasi yönelimi ve kadrolarında yer alan isimlerin kırsaldan göç eden merkezin dışında konumlanmış kişilerden meydana gelmesiyle birlikte yaşanan yakınlaşma, partinin siyasi politikalarında taraftar kazanmada hemşehrilik dinini hassasiyetlerini ilk dönemlerde ön plana taşımıştır. İlerleyen süreçte de (AK Parti iktidarında) görüleceği üzere inanç olgusunun yanına katılacak milliyetçi söylemlerle dernekler ve hemşehri grupları, siyasal olarak kendi değerleriyle bağdaştırdığı bu muhafazakâr yönelimi sürekli el üstünde tutacaktır. RP döneminde din ve inanca dair söylemler merkezi konumda iken, AK Parti döneminde hemşehrilik, muhafazakâr söylemlerin yanına milli hassasiyetleri de bünyesine katarak ön plana çıkacaktır.

1980 sonrası yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kaynaklarının artırılması ve kent yönetiminde daha aktif hâle gelmesi, hemşehri dernekçiliğinin siyasetle ilişkisinin birinci basamağını, yerel yönetimlerle ilgisinin başlangıcını oluşturmaktadır. Nitekim burada sağlanan başarı ve deneyim hemşehri gruplarını siyasetle ilişkide daha etkin olabilmek adına dernekleşmeye yöneltecek ve kurulan dernek sayısı artış gösterecektir. Hemşehri derneklerinin bu dönemde yıllara göre kuruluş miktarları tabloda gösterilmektedir.

Şekil 11. 1980-2001 yılları arasında kurulan dernek sayıları.

1980 askeri darbesinin ardından yaşanan siyasal dönüşümle birlikte sivil toplumun gelişmesine yönelik ortam da müsaitleşmiş ancak hemşehri derneklerinin kuruluşundaki ivme 1990'lı yıllarla birlikte yükselişe geçebilmiştir. Bunda yukarıda değinildiği üzere muhafazakâr-siyasal partilerin seçim dönemlerinde stratejik bir grup olarak gördükleri hemşehri gruplarından yararlanmaya başlamaları önemli bir etkidir.

Küreselleşmeye dair olumsuz atıfların yanı sıra olumlu yaklaşımlar da bulunmaktadır. Watts'a göre (1991), küreselleşme yerel farklılıkların silinmesinin habercisi değil; yerel farklılıkları yeniden geçerli duruma getiren ve bu farklılıkların yeniden kuruluşunu sağlayan bir dinamiktir. Nitekim küreselleşmenin kent mekânını yeniden dönüştürücü etkisinin bir yansıması olan imar afları hemşehriliğin bu dönemde yaşadığı dönüşümün

önemli bir etkenidir. Bu dönemde kurumlaşmanın bir diğer dinamiğini de radikal imar afları sonucunda gecekondü semtlerinde apartmanlaşma imkânı bularak sosyo-ekonomik olarak yoksulluktan bir anda orta sınıfa yükselen kesimlerin geldiği yeni konum oluşturmaktadır. Barınma ve kente tutunma endişelerinin geride kalmasının yanı sıra ekonomik bakımdan sınıf atlayan bu kesimin önemli bir bölümü, bu çalışmada değerlendirildiği şekliyle, zincirleme göçle kentte kümelenen Karadeniz hemşehri gruplarından oluşturmaktadır. Temel ihtiyaçları karşılamamanın ötesine geçilerek sağlanan bu avantajlarla Karadenizliler, kent yönetiminde ve kentin ekonomik avantajlarından yararlanma hususunda daha girişken bir boyuta geçmişlerdir.

Derneklerle resmi bir görünümün kazanılması, ekonomik anlamda daha rahat bir konuma erişilmesi hemşehri grupları açısından kent mekânında yöresel kültürün kendini daha çok gösterecek etkinlik çeşitliliğinin yaşanmasına kapı aralayacaktır. Nitekim, kültürel etkinliklerin gerçekleşebilmesi için boş vakit gereklidir. Bu döneme kadar kente tutunma ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için bütün zamanını çalışmaya harcayan insanlar, yaşanan ekonomik rahatlama neticesinde hem derneklerde daha çok görev alma imkânı bulmuşlar hem de kendilerine dernek etkinliklerine katılım sağlayacak zaman yaratabilmişlerdir.

Önceki dönemde hemşehrilik bir olgu biçiminde varlığını gösterir. İlişkiler daha çok aile ve akrabalar arasında yoğunluğa sahiptir. Bu dönemde toplumsal değişimin hızlanması, kentte yetişen ilk kuşakların bu değişim içerisinde kültürünü unutacağı refleksi, özellikle aile bağlarının kopması endişesi neticesinde hemşehri derneklerinin kuruluşlarının kültürel tarafında kültürün yaşatılması temel amaç olarak yer almaktadır. Küreselleşmenin getirdiği bu endişe yalnızca hemşehrilik boyutuyla konu bağlamında değil tüm dünyada yerel farklılıkların ortadan kalkabileceği ve tektipleştirme endişesiyle tüm topluluklar için uluslararası kuruluşları koruma ve yaşatma konusunda adımlar atmaya sevk etmiştir (Oğuz, 2013).

Bu dönemde ortaya çıkan İslamcılık, *“hem İslam dininin temellerine ve kaynaklarına eleştirel bir geri dönüşle hem de Batı modernliği karşısında savunmaya geçmeyi ve asimile olmayı reddeden tutumla yeniden kurgulanmış olan Müslüman kimliğin sorunsallaştırılmasını”* niteler (Çavuşoğlu, 2016: 35). Bu sorunun gelişimindeki dinamiklerle (kültürel kopukluk, aile bağları, inanç vs.) hemşehriliğin kurumlaşma dinamiği aynıdır. Endişeler, siyasal olarak kendileriyle bağ gördükleri partiye katılım ve oy verme davranışında etkilidir. Ancak hemşehrilik doğrudan İslamcı siyasi geleneğin bir parçası değildir. Bugün Refah Partisi gibi İslamcı geleneği daha muhafazakâr çizgilerde sürdüren

partilerde hemşehrilik bağlarını bulmak zordur. Çünkü İslam her türlü kabileciliği reddeder. Bunun yerine AK Parti gibi daha çok muhafazakârlık ve modernlik arasında melezlenmiş partiler hemşehrilik ilişkilerinin daha çok önde olduğu yapılardır. Hemşehrilik ideolojik değerlerin ön planda olduğu partilerde taban oluşturamaz. Çünkü hemşehriciliğin temelinde yararcılık vardır. Dolayısıyla hemşehrilik kök saldırdığı siyasi olarak en yakın kesimler, kazan-kazan stratejisini çok iyi uygulayan AK Parti gibi pragmatist siyasi yapılardır.

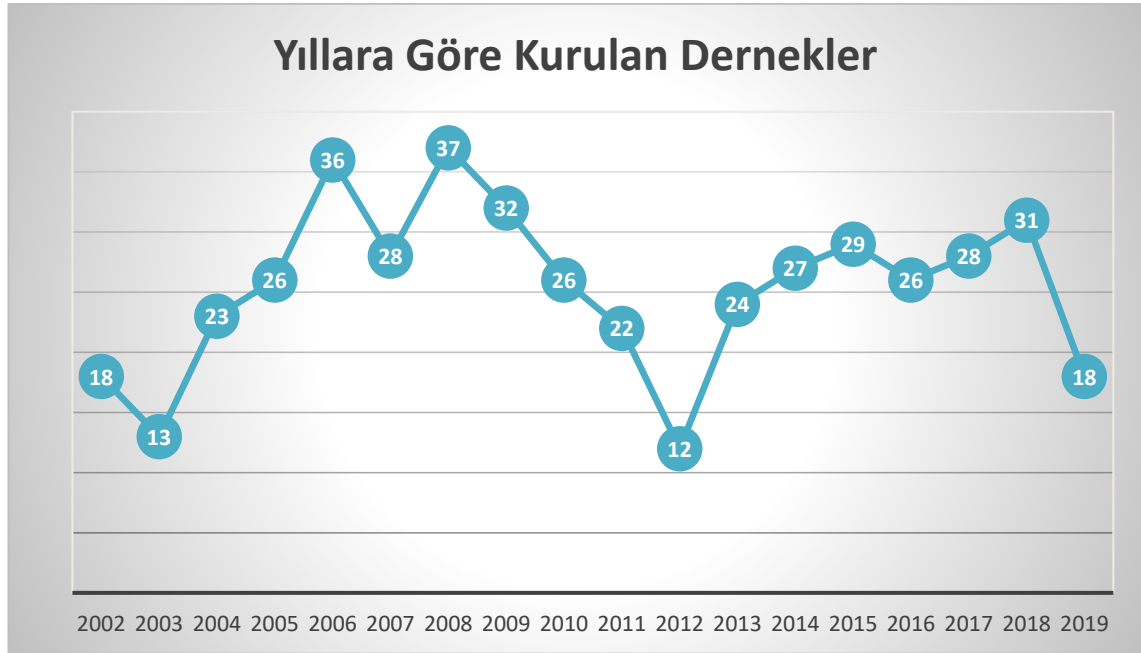
2.4. DÖRDÜNCÜ DÖNEM: BÜTÜNLEŞME (2002'DEN GÜNÜMÜZE)

Hemşehrilik olgusunun hemşehri dernekleri aracılığıyla kurumlaştığı üçüncü dönem içerisinde vurgulanmıştı. Hemşehrilik dernekler aracılığıyla siyasetle ilişkisinin ve birbirini besleyen organik bağının temellerinin atılmasının akabinde bu bölümde zikredilen bağ daha da ilişkilendirilerek âdeta temellerin üzerine kat çıkmaya çalışılacaktır. Başlıkta 2002 yılının bu dönemin başlangıcı biçiminde seçilmesinin nedeni, hemşehri derneklerinin siyasetle ilişkisinden yola çıkarak geçirdiği değişimle, yani Türkiye'nin siyasi konjonktürünün değişiminden hareketle uzun yıllar tek başına sürececek AK Parti iktidarıyla yoğunlaşan ilgisiyle açıklanabilir.

Bu dönemin toplumsal koşullarına bakıldığında, İstanbullu/taşralı ikiliğinin yarattığı bölünmenin artık silikleştiği görülmektedir. Keyder (2018b: 190) bu durumu, İstanbul'un orta sınıfının kendini ötekilerden ayırmak için benimseyerek kültürel sermayesi hâline getirmiş olduğu alafanga davranış kalıplarının kimseye fazla itibar getirmemesiyle açıklamakta ve köyden kente göçenlerin İstanbul'un sayıca çoğunluğu oluşturduğunu ifade etmektedir.

Bu dönemin hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi bakımından *bütünleşme dönemi* olarak adlandırılmasının nedeni, kırsaldan kente yerleşen toplulukların ve kurdukları hemşehri derneklerinin dinamiğinin artık büyük oranda köken kente değil -İstanbul özelinde- yerleştikleri hedef kentlere yönelmesidir. Bu yönelimin temelinde göç neticesinde yerleşen ailelerin kentte doğan üçüncü kuşaklarının yetişmeye başlamış olması, kuşak silsilesi itibarıyla kente yerleşimin yayılması etkili olmaktadır. "*Doğduğun değil doyduğun yer*" sözünün muhatabı kente yerleşen ilk kuşakların çocukları ve torunları için artık 'doğulan' yer de 'doyulan' yer de aynı mekânı, yani İstanbul'u ifade etmektedir. Dolayısıyla kentle olan ilişkiler daha farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. Köken kentle ilgili bağları doğum yeri ibaresinden bağımsız, devam eden ilişkiler

neticesinde edinen kuşaklar, hemşehriliği ve hemşehri derneklerinin yönelimlerini de etkilemektedirler.

Şekil 12. Yıllara göre derneklerin kuruluş miktarları.

Dernek kuruluşlarındaki artış dalgalı bir şekilde devam etmektedir. 2002-2008 yılları arasında oldukça yüksek bir görünüm seyrederken, 2009-2012 arasında ivme kaybı yaşandığı görülmektedir. 2012'den 2018'e kadar geçen sürede yeniden bir yükseliş trendi yakalansa da son dönemde yeni dernek kuruluşunda ciddi bir düşüş bulunmaktadır. Dernek sayılarındaki hızlı yükseliş çatı organizasyonlara geçiş sürecini başlatmıştır. Köken kent adı altında federasyon tipi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

	FEDERASYON ADI	KURULUŞ YILI
ORDU	Ordu Dernekler Federasyonu	2006
GİRESUN	Giresun Federasyonu	2006
TRABZON	Trabzon Dernekleri Federasyonu	2005
RİZE	Rize Dernekler Federasyonu	2006

Şekil 13. Dernek federasyonları kuruluş tarihleri.

2002 yılından itibaren AK Parti'nin hem yerel yönetimlerde hem de genel siyasette var olan ağırlığının kaynak yapılarından birini oluşturan hemşehrilik olgusu, dernek kuruluşlarının artışı beraberinde getirmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen dört kentin derneklerinin federasyonlaşma süreci 2005 ve 2006 yıllarına rastlamaktadır.

Federasyonlar aracılığıyla dernek-siyaset ilişkisi boyut değiştirmeye başlamıştır. Köy/mahalle dernekleri siyasetle ilişkilerinde ağırlıklarını federasyon yönetimlerine katabildikleri yönetici oranında göstermeye başlamışlardır. Bu manada çatı organizasyonlar çoğaldıkça ve derneklerin bu yapılara katılımları arttıkça köy/mahalle derneklerinin siyasetle bulunan ilişkilerinin önemli bir bölümü federasyonlara devredilmiştir. Dolayısıyla köy/mahalle dernekleri siyasi yönlerinden ziyade kültürel boyutuyla daha fazla içerik üretecek bir görünüme sahip olmaya başlamıştır.

Federasyonlaşmanın önemli bir özelliği de kentle olan bütünleşmeleri daha sistematik duruma getirmesidir. Farklı ilçe ve semtlerde kurulan dernekler, bir bölgede temsiliyet gösterebilirken, federasyonlar aracılığıyla hemşehri toplulukları İstanbul'un geneliyle daha rahat ilgilenebilmektedirler. İstanbul'da kurulan hemşehri derneklerindeki artış yeni bir boyuta geçişi zorunlu kılmıştır. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren köy/mahalle dernekleriyle federasyonlar arasında İstanbul'daki ilçeler bazında temsil edilecek bir ara form şekillenmeye başlamıştır. 39 ilçesi bulunan İstanbul'un ilçeleri özelinde köken kenti işaret eden dernekler kurulmaya devam etmektedir.

KURULDUĞU İLÇE	DERNEK ADI	KURULUŞ
Ataşehir	Ataşehir Ordulular Derneği	2013
Avcılar	Avcılar Rizeliler Derneği	2018
Bağcılar	Bağcılar Trabzonlular Derneği	2010
Bahçelievler	Bahçelievler Ordulular Derneği	2018
Beşiktaş	Beşiktaş Rizeliler Derneği	2019
Esenler	Esenler Giresunlular Derneği	2014
Küçükçekmece	Küçükçekmece Giresunlular Derneği	2016

Şekil 14. İstanbul'da ilçe bazında kurulan il dernekleri.

Dernekleşmeden federasyonlaşmaya giden süreçte ara bir form şeklinde federasyonlardan daha önce kurulması gerekirken daha sonra kurulmaya başlanan bu dernekler, buldukları ilçelerde köy/mahalle derneklerinin bir üst yapısı olarak temsiliyet iddiasını taşımaktadırlar. Bu ara formun kuruluşunun gecikmesinin sebebi, 2000'li yılların akabinde hemşehri derneklerinin kuruluşlarında yaşanan patlamaya bağlanabilir. Tüm bu özellikler dahilinde hemşehri dernekleri İstanbul'la daha çok ilgilenmeye ve buldukları bölgeyle ilgili konularda daha çok söz sahibi olmaya, en nihayetinde de metropolle bütünleşmeye farklı bir cepheyi temsilen devam etmektedirler.

Hemşehri grupları İstanbul'da her ne kadar çoğunluğu oluşturup İstanbul'la bütünleşme sürecine girse de köken kente olan bağlılığın ve aidiyetin etkileri baskın bir şekilde sürdürülmektedir. Siyasi partiler bu durumu yönelimlerine göre olumlu ya da olumsuz bir şekilde değerlendirse de yerel yönetimlerde hemşehriliğin ikâmet edilen yerin sınırları dahilinde benimsenmesi anlayışı hâkimdir. Bu doğrultuda hemşehri gruplarına yönelik kampanyalar yürütülmüştür.

İstanbulluluk aidiyetinin yerleşmesi için gerçekleştirilen kampanyalardan ilki *Kentim İstanbul* adını taşımaktadır. Kampanya adı Yunus Emre'nin şiirinden esinlenerek oluşturulur:

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Kampanyanın yürütücülerinden Başsoy (2020: 65), "*Kendini bilmeyen kentini de bilemezdi, kentini bilen kişi kendini o kente ait hissederdi. Konumuz kente göçen insanları bir an önce kentli yapmaktır*" diyerek kampanyayı tanımlar. Çalışma kapsamında çeşitli reklam filmleri ve billboard çalışmaları aracılığıyla memleketi farklı şehirler olan ancak İstanbul'da yaşayan Rahmi Koç, Sakıp Sabancı, İbrahim Tatlıses gibi birçok ünlü isme "*Ben İstanbulluyum*" cümlesi söyletilmiştir. Kampanyanın Karadeniz ayağında kullanılan figür isim ise dönemin çıkış yapan ünlü sanatçısı İsmail Türüt'tür. Slogan söz, sanatçı figür, doğum yeri bilgisi yansıtılmakta ve memleketi kısmına İstanbul yazılmaktadır.

Görsel 2. "*Ben İstanbulluyum*" kampanya görseli (Başsoy, 2020: 65).

Belediyelerin ilk kez bir reklam kampanyası yapma örneği olan Kentim İstanbul kampanyası, AK Parti döneminde rafa kaldırıldı²⁴. Başsoy, bu durumu sağ-muhafazakâr hâkim siyasetin, insanların kırsal köken aidiyetlerinden kopmasını hızlandıracağı ve kendilerine destek vermeyeceği endişesiyle sürdürmediklerini ya da benzer bir kampanya geliştirmediklerini ifade etmektedir.

İstanbul, siyasi partilerin iktidarlarına kapı aralayan, varlıklarını ve otoritelerini meşrulaştıran bir kent özelliğine sahiptir. Bu bakımdan İstanbul'u kazanmak ya da kaybetmek, Türkiye'yi kazanmak ya da kaybetmekle aynı değerdedir. Özellikle sağ-muhafazakâr siyasi eğilime sahip partilerin seçim motivasyonlarının temelinde İstanbul'u kazanmak ayrı bir önem taşır. DP Genel Başkanı Adnan Menderes de 1950'li yıllarda, *"İktidar olduğumuz anlaşılıyor. Ama İstanbul'da seçimi kazanmadıysak İstanbul'suz bir iktidar, yarım iktidar bile sayılmaz"* (Gül, 2018: 164) diyerek durumu özetlemektedir.

Benzer bir şekilde Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan da 2019 yerel seçimlerinden önce İstanbul'un hem demografik çoğunluğundan hem de göçlerle şekillenen karma yapısına vurgu yapmış; yerel yönetimdeki seçim başarısının genel seçimler için olan önemine şu çıkarımda bulunarak değinmiştir: *"İstanbul'u kaybeden Türkiye'yi kaybeder."* Bu demeç kamuoyuyla paylaşıldığında popüler konulara odaklanan yayınlar ve yazarlar, gündeme ilişkin yorumlarında, İstanbul'un demografik olarak ülke seçmen kitlesinin önemli bir bölümünü barındırmasına göndermelerde bulunmuşlardır. Elbette ilk bakışta demografik güç ön plandadır ancak o demografik gücü belirli bir alana kanalize eden hazır yapılar yer almaktadır. İşte hemşehrilik ilişkisi ve bu ilişkinin kurumsal yapılanması hemşehri dernekleri, bu konudaki söyleme dayanak oluşturacak bir arka plana sahiptir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ın 94'teki belediye başkanlığı serüveninden 2020'li yıllara uzanan siyasi arenadaki varlığının ardındaki İstanbul'u ve İstanbul'un ardındaki hemşehri olgusunu göz ardı etmemek, bu olgunun sürdürülebilirliğinde kültürün gruplar arasında sağladığı işlevleri ve konumu iyi analiz etmek gerekir.

Bu başlık içerisinde ortaya konulan tarihi sınıflandırma ve bu sınıflandırmaya ilişkin değerlendirmeler çalışmanın sınırlılığı içinde yer alan köken kentlerin iç göçe bağlı gelişmelerinden hareketle değerlendirilmiştir. Yukarıda değinildiği şekliyle hemşehrilik

²⁴ Kampanya boyutunda olmasa da benzer bir uygulama, 2004 yerel seçimleri sürecinde AK Parti'den Beykoz Belediye Başkan Adayı Muharrem Ergül'ün seçim çalışmalarına yansır. Aslen Trabzonlu olan Ergül, "İyi bir Beykozluyum" sloganıyla aidiyete dair köken unsurların hiçbirine yakın durmadığını seçim sürecinde beyan etmiştir (Kuruçay, 2020: 160). Zaman zaman bu türde çıkışlar ve sloganlar üretilse de aday olduğu bölgede etkin bir hemşehri grubu bulunan hiçbir aday bu desteği arkasına almama gibi bir tercihte bulunamaz.

olgusunu etkileyen ve dönüşüme uğramasını sağlayan temel dinamik, kentsel mekânın ele alınışıyla doğrudan ilgilidir. Mimari simgesellikten imar afları ve kat izinlerine kadar yaşanan yasal ve mevzuata dair düzenlemeler üzerinden dahi bu süreci rahatlıkla okuyabilmek mümkündür.

Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri bu geçiş sürecinin olumsuz etkilerini azaltacak tampon bir mekanizma şeklinde ele alınsa da kente yerleşim sürecinin tamamlanmış olmasına rağmen varlığını ve etkinliğini devam ettirebilmesi modernist yaklaşımlarla açıklanamaz. Nitekim modernist bakış açısı hemşehrilik gibi ilişki ağlarının ve din odaklı düşünce sistemlerinin kent mekânında zamanla yok olacağını tekrarlayıp durmuştur. Bugüne gelindiğinde öngörülerin tam tersi istikâmette bir durumun yaşandığı deneyimlenmektedir.

Son olarak hemşehrilik olgusunun ve hemşehri derneklerinin günümüzdeki yönelimlerini ve gelecekteki durumlarını kısaca değerlendirmek gerekmektedir.

- Son dönemde dernek kuruluşlarında bir düşüş görülmektedir. Bu durumun oluşmasında yöre dernekçiliğinin sona ermeye başladığını savunmak yerine, köken kentteki yerleşimleri temsil eden derneklerin kurulumunun zaman içerisinde tamamlanarak bu konuda belirli bir doyum ve kapsayıcılığa ulaşıldığını söylemek daha sağlıklı olacaktır. Bununla birlikte federasyonlardan sonraki üst oluşumu ifade eden konfederasyona geçişle ilgili de çeşitli girişimler göze çarpmaktadır. Ancak bu yapılar resmi olarak kurulmuş olsa da aktiflik bakımından federasyonların önüne geçebilmiş değillerdir. Bu duruma hemşehri derneklerinin konfederasyon tipi örgütlenmeye geçişte henüz yeterli olgunluğa erişmemesi gerekçe gösterilebilir.
- Hemşehrilik olgusunun kurumsal yapısı olan hemşehri dernekçiliğinin yanı sıra son yıllarda vakıflaşma oranının da oldukça arttığı görülmektedir. Özellikle Rize yöresi sivil toplum kuruluşlarında dernekleşme ve vakıflaşma birbiriyle entegre bir şekilde değişimi farklı bir konuma taşımaktadır. Vakıflar hem kuruluşları itibarıyla belirli bir mal veya maddiyat ortaya konulması gereken yapılar olduğu için derneklere göre daha uzun ömürlü ve daha şeffaf/sürdürülebilir yapılar olarak gelecekteki konumlarını daha da merkezileştirebilecektir (KK-16). Daha az kurumsal yapıyla ancak daha nitelikli çalışmalarla hemşehrilik olgusu işlevlerini sürdürdüğü müddetçe var olmaya devam edecektir.
- Hemşehri derneklerinin siyasi ağırlıklarının son dönemde azaldığına dair yorum ve tespitler de bulunmaktadır. Sivil toplumda farklı ilgi alanlarına yönelik

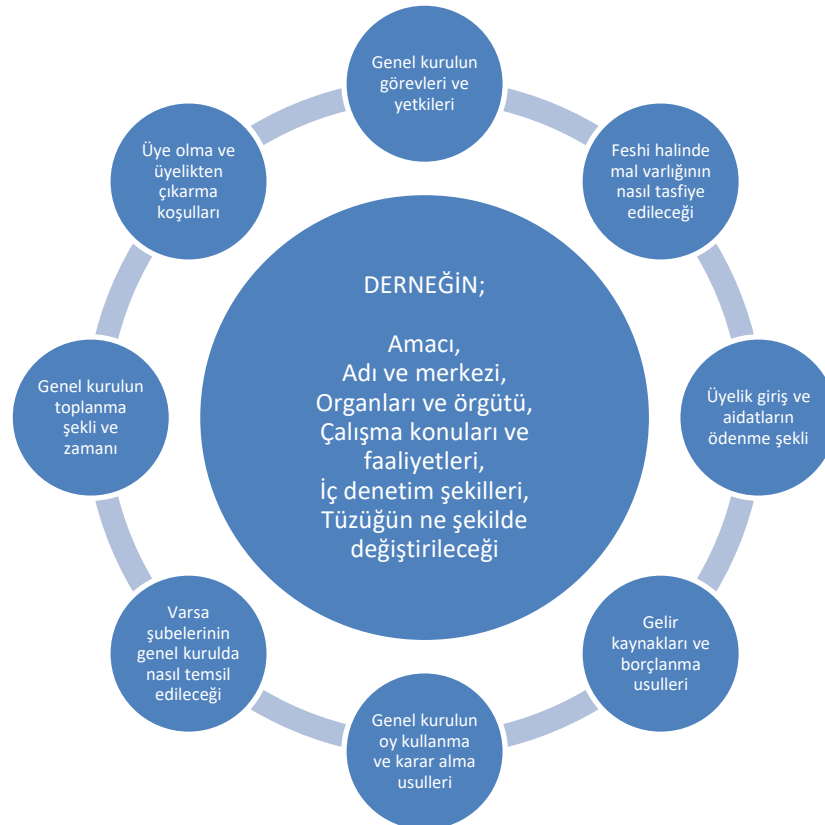
çeşitliliğin artması, insanların bu topluluklar vasıtasıyla siyasi alanı şekillendirmeye yönelik çabalarını da artırmaktadır. Dolayısıyla hemşehri derneklerinin siyasi alana dahil olan farklı gruplar içerisinde siyasette söz sahibi olabilmek için değişen koşulları gözden geçirmeleri gerekmektedir. Özellikle genç kuşakların hemşehri dernekleriyle ilgisi ve ilişkisinin giderek azalması bu konuda çok yönlü olarak ele alınması gereken bir konudur. Kültür, kaynağındaki insanın ihtiyaçlarına cevap verebildiği sürece kabul görmekte ve aktarılmaktadır. Kentin politik ve kültürel yaşamına damga vuran ve yapısal bakımdan süreç içerisinde kendisi de farklılaşan hemşehrilik kültürünün devamlılığı, bu olgunun kuşaklar arasında değişen ilgi ve ihtiyaçlara cevap verebilecek argümanlar üretme yeteneğine bağlı biçimde geleceğini şekillendirecektir.

3. BÖLÜM: HEMŞEHİRİ DERNEKLERİNİN YAPISI

3.1. DERNEKLERİN KURULUŞU

Derneklerin kuruluşuyla ilgili yasal dayanak anayasanın 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda yer almaktadır ve mevzuatla ilgili ayrıntılar burada belirtilmektedir. Her şeyden önce dernek kurmak için aynı amaç için bir araya gelmiş 7 kişi gerekmektedir. Daha sonra kuruluşla ilgili evraklar hazırlanmalıdır. Bu evraklar genel olarak kuruluş bildirimi, tüzük, adres bilgisi, kira kontratı veya muvafakatname, tüzel kişilik varsa kuruluş belgesi ve yabancı uyruklu kişiler varsa oturma belgesinden oluşmaktadır. Evrakların mülki idareye teslim edilmesinin ardından dernekler tüzel kişiliğe sahip olurlar.

Derneklerin iç işleyişini gösteren esaslar tüzük adı verilen metinde yer alır. Tüzükler, dernek belgeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tüzüklerde olması gerekenler aşağıdaki tabloda genel hatlarıyla özetlenmiştir.

Şekil 15. Tüzükte bulunması ve açıklanması gereken konu ve başlıklar.

Tabloda gösterildiği şekliyle tüzük yazımı oldukça ayrıntı gerektiren bir yapıya sahiptir. Derneklerin kuruluşunu kolaylaştırmak adına kanuna uygun şekilde tüzük örnekleri (cami derneği, spor derneği, federasyon ve konfederasyon vd.) yayınlanmıştır. Dernekler bu örnek tüzükler üzerinde kendi amaç ve içeriklerine göre düzenlemeler yaparak tüzüklerini kolayca oluşturabilmektedirler. Dernek kurulumunda bürokratik işlemlerin hızlıca halledilebilmesi, dönemlik ve yıllık bildirimlerin (beyanname, genel kurul vb.) çevrimiçi ortamda basit bir şekilde sağlanması, kuruluş ve fesih konularının uzun bir süreç gerektirmemesi diğer STK türleri içerisinde derneklerin nicel bakımdan üstünlüğünü net bir şekilde açıklamaktadır.

3.2. ÜST KURULUŞ KURMA

Literatürde 'çatı organizasyon' ya da 'şemsiye kuruluşlar' şeklinde de nitelendirilen federasyonlar ve konfederasyonlar, "*toplulukların karar örgütleri*" olarak tarif edilmektedir (Warren, 1967: 399-402). Topluluk kavramı burada birden çok sivil toplum kuruluşunu işaret etmektedir. Federasyon tipi örgütlenmeler aynı hedefe hizmet eden kuruluşlarca koordineli hareket etmek ve kuruluş amaçları doğrultusunda daha etkin faaliyet yürütmek üzere yapılandırılmışlardır. Karar alma ve etkileme düzeyleri alt birimlere göre daha önemli ve stratejik bir özellik içerir (Provan, 1983: 79). Örgütsel yapıların özelliklerinin tartışıldığı alanyazında üst kuruluş olarak özetle federasyonlar; eşgüdümlü hareket etme kabiliyetine sahip, kolektif faaliyetlerin yürütüldüğü, idari açıdan ortak bir yönetime bağlı, tarafları bir araya getiren, çatışmaları uzlaştıran ve toplumsal değişime yönelik harekete geçirme gücü olan örgütler biçiminde tanımlanırlar (Aytuğ, 2015: 45).

Üst kuruluş olan federasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin bir araya gelmesi ile kurulurlar ve kuruluş bildirimi ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar. Federasyon kuracak dernek temsilcileri tarafından imzalanmış Kuruluş Bildirimi diğer istenen ek belgelerle birlikte federasyonun kurulacağı yerin mülki idare amirliğine verilir. Benzer süreç konfederasyonlaşmada da geçerlidir. Konfederasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun bir araya gelmesi ile kurulurlar. Konfederasyonlar kuruluş bildirimi ve eklerini mülki idare amirliğine vermek sureti ile tüzel kişilik kazanırlar (URL-11)

Kolay kurulan ve birbirlerine kolay eklemlenebilen bu sistem birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Türkiye'deki sivil toplumun nicelik olarak iyi bir konuma gelmesine ve bu anlamda her geçen gün artış yaşanmasına karşılık, özellikle dernekler, amaç ve işlevlerine yönelik faaliyetleri yerine getiremedikleri dolayısıyla sıkça

eleştirilmektedirler.²⁵ Üstelik yasal varlıkları bu yapıların denetlenmesini zorlaştırmakta ve çıkan sorunların çözümü konusunda her geçen gün karmaşıklaşan bir görüntü sergilenmesine neden olmaktadır. Örneğin, yedi kişinin bir araya gelerek kurduğu dernek, bu kişilerin eşleştirilmeleriyle yedi farklı derneğin kurulmasının önünde bir engel oluşturmuyor. Üst kuruluşlara dönük olarak bu yedi dernek bir araya gelip federasyonlaşabilmekte hatta bu federasyonlar bir araya gelerek konfederasyon oluşturabilmektedirler. Bu konuda herhangi bir yasal engel yoktur. Hatta bu dernekler benzer amaçlara yönelik farklı isimlerle zikredilen farklı federasyonların da kuruluşunda yer alabilirler. Bu konudaki kompleks yapıyı Türkiye’de yansıtacak en önemli örneği, “*Trabzon Dernekleri Başkanları Derneği*” oluşturmaktadır (Kulaçoğlu, 2016’dan akt. Öksüz, 2018: 88).

3.3. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN İSTANBUL’DA DAĞILIMI

Bu başlık içerisinde çalışmanın odağında yer alan Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize’den göç ederek İstanbul’a yerleşen ve kendilerini birbirlerinin hemşehrisi olarak konumlandıran toplulukların metropoldeki dağılımları eldeki veriler ışığında gösterilecektir. Ayrıca kurulan hemşehri derneklerinin de dağılımları ve yoğunlaştıkları ilçeler bazındaki konumlanmaları karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecektir.

Öncelikle, İstanbul’un 39 ilçesinin yalnızca 1 tanesinde herhangi bir dernek yapılanmasına rastlanılmadığını ifade etmek gerekmektedir. Adalar ilçesi bulunduğu özel konumu dolayısıyla göçün ve kentleşmenin etkilerinin en az hissedildiği bölge olmuştur. Dolayısıyla bu ada coğrafyasında göçe bağlı bir hemşehrilik bağı aranmamalıdır. Nüfus bakımından İstanbul’un en küçük ilçesi Adalar’ın ardından diğer az nüfuslu ilçeler Şile ve Çatalca da iç göçün etkilerinden en az etkilenen yerleşim alanlarıdır. Bu yüzden buralardaki hemşehrilik bağı oldukça silik bir görünüm arz etmektedir. Silivri ilçesinde 1 (Ordu), Çatalca ilçesinde de 2 (Ordu ve Trabzon) hemşehri derneği yer almaktadır.

Derneklerin yoğunlaştıkları alanlara bakıldığında merkezden çevreye doğru bir artış göze çarpmaktadır. Tabi bu çevre, hızla büyüyen metropolde zamanla merkezî konum statüsü kazanabilir ve birden çok merkez-çevre ilişkisi ortaya çıkarabilir. Kentleşme olgusunun başladığı 1950’li yıllarda İstanbul’da köy yerleşimleri bugün birçok ilden daha

²⁵ İçişleri Bakanlığı Sivil Toplum Genel Müdürlüğünde yapılan görüşmelerde sivil toplumla ilgili kanun ve yönetmeliklerden kaynaklanan ve içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşan söz konusu sorun, bakanlık bürokratlarının en fazla yakındığı konuların başında gelmektedir.

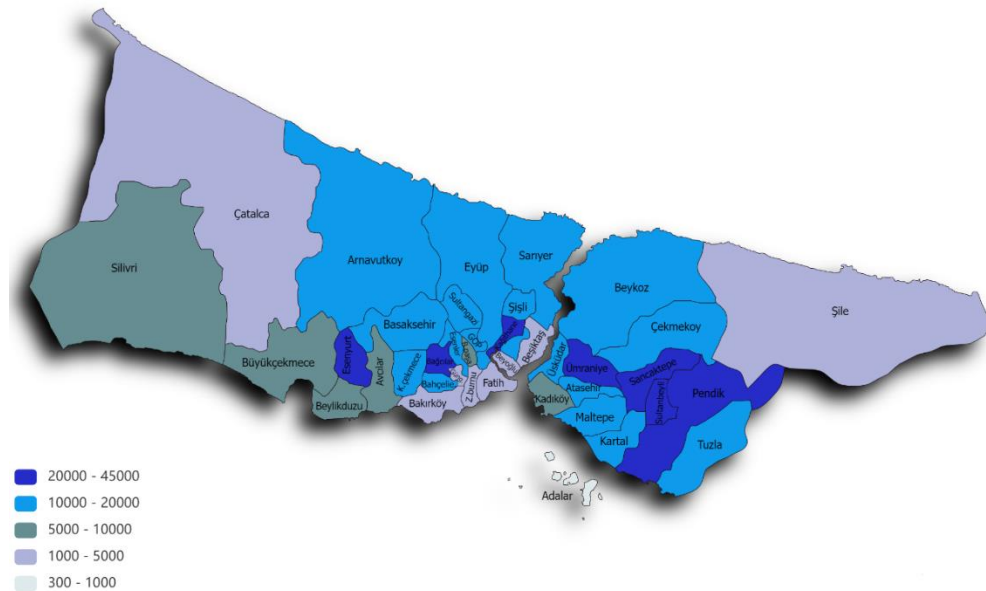
fazla nüfusa sahip birer büyük ilçeye dönüşmüş durumdadır (Erder, 2021). Dolayısıyla merkez-çevre ilişkisi artan nüfus ve sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişim göstermektedir. Bir diğer önemli husus da bu dağılımın köken kentle karşılaştırılmasında belirlemektir. Karadeniz'in sahil yerleşimleriyle kırsal yerleşimleri arasında dernekleşme bakımından ciddi bir fark vardır. Kırsal yerleşimler İstanbul'da, köken yerleşimlerin nüfusundan daha fazla bir demografik yapı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla köken kentlerin kırsal yerleşimlerinin metropole göçleri ve dernekleşmeleri sahil yerleşimlere göre daha fazla ve yoğundur.

	ORDU	GİRESUN	TRABZON	RİZE	TOPLAM
ARNAVUTKÖY	5	2	2	-	9
ATAŞEHİR	9	8	6	2	25
AVCILAR	4	-	1	3	8
BAĞCILAR	23	8	3	-	34
BAHÇELİEVLER	2	5	13	6	26
BAKIRKÖY	5	-	1	1	7
BAŞAKŞEHİR	3	5	1	1	10
BAYRAMPAŞA	3	4	2	2	11
BEŞİKTAŞ	-	3	2	1	6
BEYKOZ	11	20	4	2	37
BEYLİKDÜZÜ	2	1	1	-	4
BEYOĞLU	1	22	1	4	28
BÜYÜKÇEKMECE	2	1	3	1	7
ÇATALCA	1	-	1	-	2
ÇEKMEKÖY	13	1	1	2	17
ESENLER	10	12	7	1	30
ESENYURT	35	3	1	1	40
EYÜP	4	8	2	1	15
FATİH	2	-	7	2	11
GAZİOSMANPAŞA	6	17	6	3	32
GÜNGÖREN	1	1	12	3	17
KADIKÖY	1	1	4	8	14
KAĞITHANE	15	6	2	2	25
KARTAL	3	4	9	2	18
KÜÇÜKÇEKMECE	11	9	2	1	23
MALTEPE	5	3	3	4	15
PENDİK	15	5	3	3	26
SANCAKTEPE	17	4	6	1	28
SARIYER	1	16	1	5	23

SİLİVRİ	1	-	2	1	4
SULTANBEYLİ	13	6	4	-	23
SULTANGAZİ	7	2	2	2	13
ŞİLE	1	-	-	-	1
ŞİŞLİ	13	1	2	3	19
TUZLA	4	8	5	2	19
ÜMRANİYE	15	13	9	5	42
ÜSKÜDAR	7	18	16	12	53
ZEYTİNBURNU	3	8	7	-	18
TOPLAM	274	225	154	87	740

Şekil 16. İlçelere göre derneklerin dağılımı.

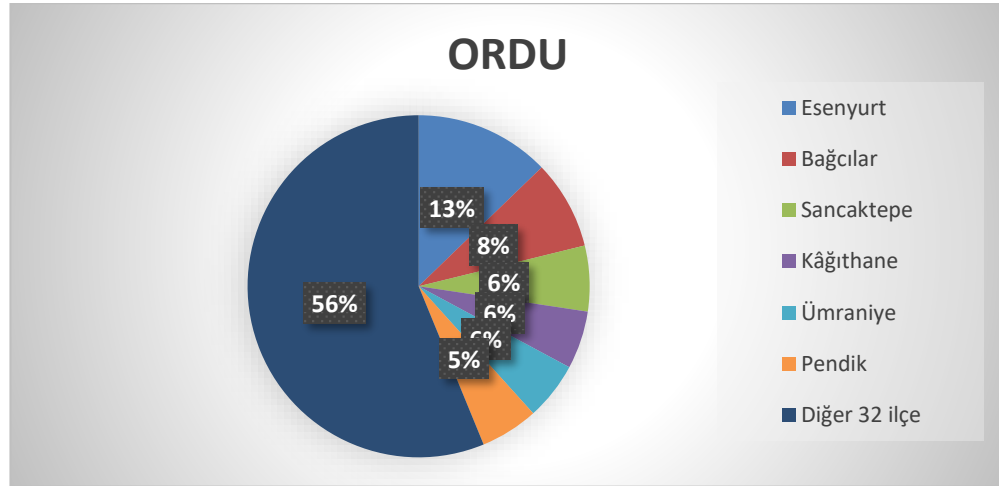
Derneklerin dağılımlarını kaynak kentten İstanbul'a göç edilen ilçeler bazında değerlendirme neticesinde de önemli veriler ortaya çıkmaktadır. Ordu'dan gerçekleşen göçler neticesinde ilçe bazında en çok kümelenmeler Esenyurt, Bağcılar, Kâğıthane, Ümraniye, Sancaktepe, Sultanbeyli ve Pendik'te yer almaktadır. Bu ilçelerin her birinde 20.000 ile 45.000 arasında Ordulunun yaşadığı tahmin edilmektedir.

Şekil 17. Orduluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.

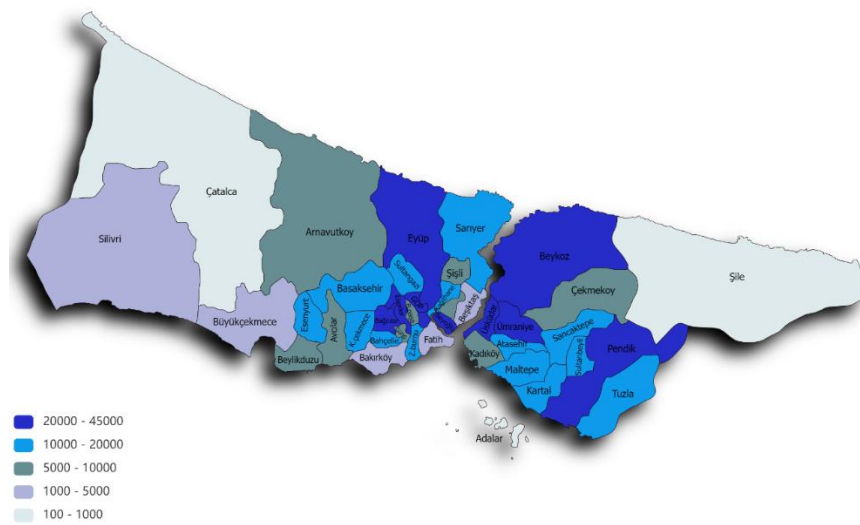
İlçeler bazındaki yoğunluğa paralel olarak hemşehri derneklerinin o ilçedeki yoğunluğu da benzerlikler taşımaktadır. İstanbul'daki en fazla Ordu kökenli hemşehri derneği 35 dernekle Esenyurt'ta bulunmaktadır. Esenyurt'u sırasıyla Bağcılar (23), Sancaktepe (17),

Kâğıthane, Pendik ve Ümraniye 15'er dernekle izlemektedir. İstanbul'un çeşitli ilçelerindeki il bazında dernek kümelenmeleri yakından takip edildiğinde kaynak kentin belirli bir havzasından göçlerin gerçekleştiği saptanabilmektedir. Örneğin, Esenyurt'taki Ordu derneklerinin hemen hemen hepsi Ordu'nun Kabataş, Aybastı, Akkuş ve Korgan ilçelerinin adına bağlı olarak köy/mahalle veya bir mevkiyi işaret edecek biçimde faaliyet göstermektedir. Beykoz'daki Ordu dernekleri içerisinde de çoğunluk Mesudiye'ye aittir.

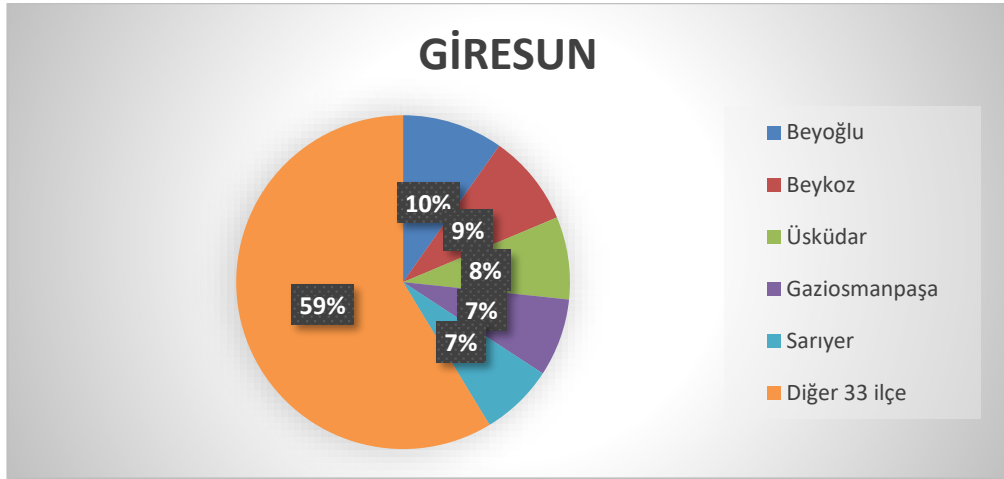
Şekil 18. Ordu derneklerinin ilçeler bazında yüzdeleri dağılımı.

Giresunluların İstanbul'da en fazla yerleşimde bulunduğu ilçeler; Beykoz, Pendik, Ümraniye, Üsküdar, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Esenler, Beyoğlu ve Bağcılar'dır. En az yerleşim ise Adalar, Şile ve Çatalca ilçelerine gerçekleşmektedir.

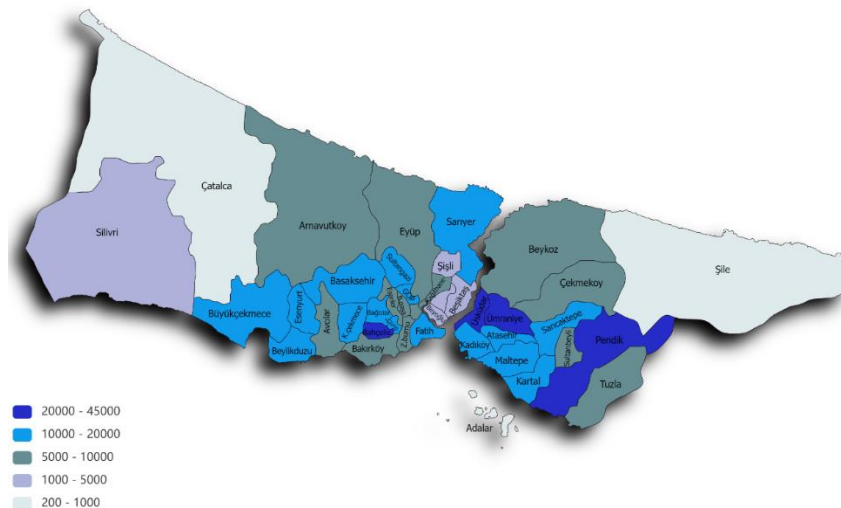
Şekil 19. Giresunluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.

Giresun derneklerinin çoğunluğu nüfusun kümelendiği ilçelerde yer almaktadır. Beyoğlu (22), Beykoz (20), Üsküdar (18), Gaziosmanpaşa (17) ve Sarıyer (16) en fazla Giresun kökenli hemşehri derneğinin bulunduğu ilçeler arasındadır. Beyoğlu'nda yer alan Giresun dernekleri içerisinde çoğunluğu Giresun'un Alucra ilçesi oluşturmaktadır. Beykoz'daki Giresun derneklerinin önemli bir bölümünde Görele dernekleri başı çekmektedir.

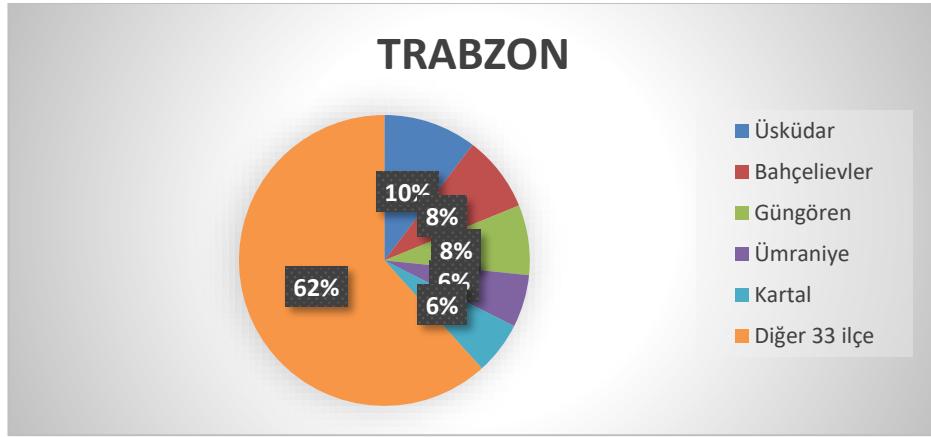
Şekil 20. Giresun derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.

İstanbul'da Trabzonluların yoğunluklu olarak yerleştiği ilçeler Anadolu yakasında Üsküdar, Ümraniye, Pendik; Avrupa yakasında ise Bahçelievler'dir. Şile, Çatalca ve Adalar ise Trabzon kökenlilerin en az yerleşimde olduğu ilçelerdir.

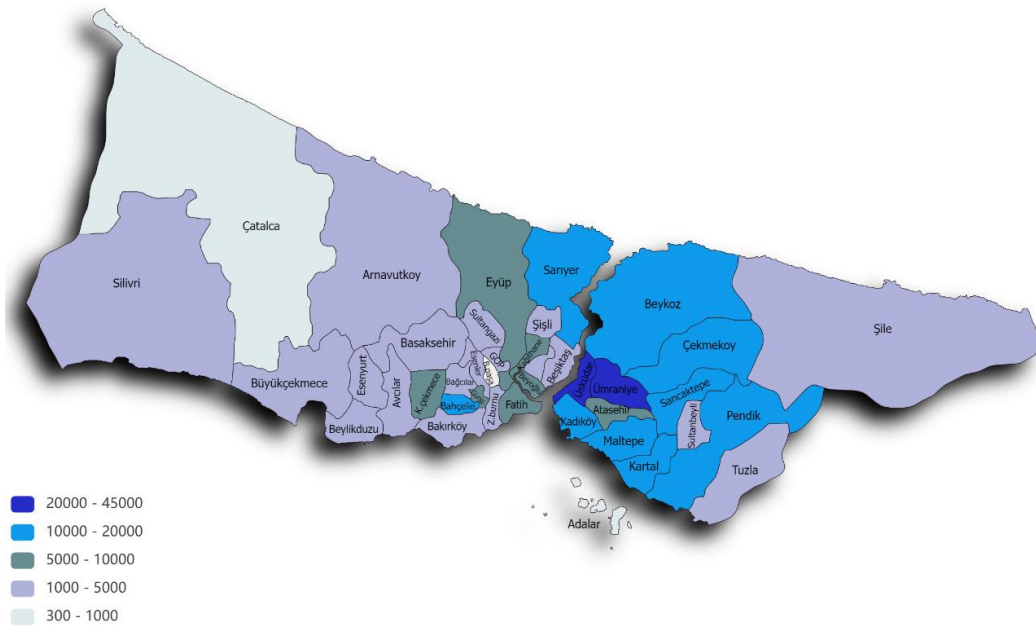
Şekil 21. Trabzonluların İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.

Trabzon kökenlilerin yoğun olarak dernekleştikleri ilçelere bakıldığında ise Üsküdar, Bahçelievler, Güngören, Ümraniye ve Kartal ön plana çıkmaktadır. Üsküdar'daki Trabzon derneklerinin isimlerinden hareketle Şalpazarı'ndan göç edenlerin bu bölgede kümelenmiş oldukları görülmektedir.

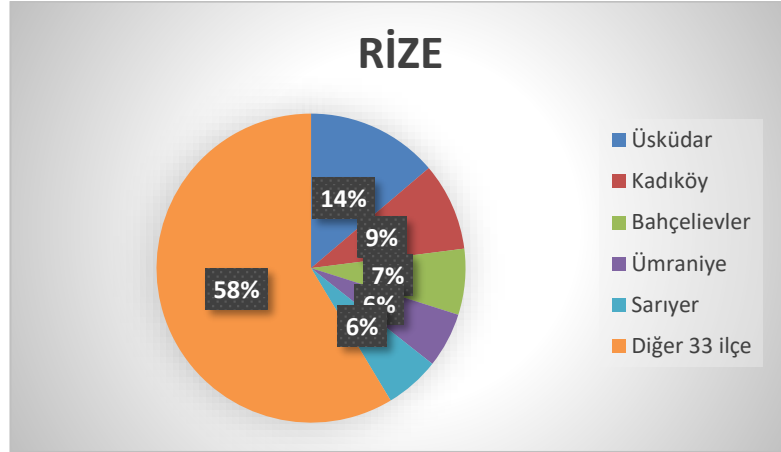
Şekil 22. Trabzon derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.

Nüfus bakımından Karadeniz bölgesinin en küçük şehirlerinden biri olan Rize'nin İstanbul'a göç sürecinde de diğer üç ile nazaran en az nüfusu oluşturduğu açıktır. 20.000'in üzerinde Rizelinin İstanbul'da ikâmet ettiği iki ilçe bulunmaktadır. Bunlar Üsküdar ve Ümraniye'dir. Sultanbeyli, Tuzla ve Şile hariç Anadolu yakasında bulunan diğer ilçelerde dengeli bir dağılımın olduğu gözle çarpılmaktadır.

Şekil 23. Rizelilerin İstanbul'da ilçeler bazında nüfus yoğunluğu.

Dernekleşme bakımından incelendiğinde ise Üsküdar, Kadıköy, Bahçelievler, Ümraniye ve Sarıyer'de Rize derneklerinin diğer ilçelere göre daha yoğun olduğu gözlenmektedir. Nüfus bakımından diğer üç ile oranla daha az nüfusa sahip Rize'nin dernekleşmede de bu özelliğini devam ettirdiği görülmektedir. İstanbul'da isminde 'Rize' ibaresi bulunan dernek sayısı toplamda 87'dir.

Şekil 24. Rize derneklerinin ilçeler bazında yüzdelik dağılımı.

Çalışma kapsamında değerlendirilen 4 ilin (Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize) İstanbul'da dernekler bazında en fazla örgütlendiği ilk 5 ilçe Üsküdar (53), Ümraniye (42), Esenyurt (40), Beykoz (37) ve Bağcılar'dır (34). Ancak Üsküdar ve Ümraniye'de bu dört ilin derneklerinin nicel dağılımı birbirine daha yakın rakamlarda seyretmektedir. En fazla derneğe sahip kentler sırasıyla Ordu (274), Giresun (225), Trabzon (154) ve Rize'dir (87).

3.4. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE DERNEK ÇEŞİTLERİ

Bu başlık içerisinde hemşehri derneklerini incelemenin amacı, bir sınıflandırma ölçütü dahilinde çeşitliliği göstermenin ötesinde, bu yapıların hemşehrilik tabanında bir yığın oluşumdan ibaret olmadıklarını, zaman içerisinde ilgi alanlarının farklılaşabildiklerini ortaya koyabilmektir. Nitekim sayısı artan her oluşum bir yerden sonra farklı ilgi alanları etrafında çeşitlenerek o alanda uzmanlaşmaya ve etkinleşmeye yönelmektedir. Bu çeşitlenme dinamiğinin oluşmasında etkili olan özellik, derneklerin işlevselliğini sürdürmede üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilme refleksinden kaynağını almaktadır.

Hemşehri dernekçiliği üzerine yapılan çalışmalarda bu türden bir tasnif denemesi ilk kez gerçekleştirilmektedir. Bu denli genişleyen ve birbirine eklemlenen dernek yapıları analiz

edildiğinde bazı ayrımlara gidilmesi gerekliliği belirmiştir. Nitekim ilerleyen bölümlerde, saptanan özelliklerle dernekler örgütlenme biçimlerine göre ayrı olarak değerlendirilebilecektir.

Hemşehri derneklerinin çeşitlerini belirlemede kullanılacak ilk ölçüt derneklerin örgütlenme biçimleridir. Buna göre hemşehri dernekleri;

- i. Köy/mahalle hemşehri dernekleri
- ii. Hedef ilçe bazlı köken kent/ilçe dernekleri
- iii. Çatı organizasyonlar
- iv. İş birliği örgütlenmeler

biçiminde sınıflandırılabilir. Bunlarla ilgili içerik analizleri aşağıda farklı başlıklarda ayrı bir şekilde ele alınacaktır.

Derneklerin isimlerinden hareketle gerçekleştirilecek sınıflandırmada ise iki temel ölçüt ortaya çıkmaktadır. Birinci grubu; coğrafi ve idari sınırları baz alarak kuruldukları veya kökenini aldıkları yerleşim yerlerine göre dernekler oluşturmaktadır. İkinci grup ise mesleki, ticari, cinsiyet, yaş grupları vb. özellikler dahilinde belirli bir alana yönelme eğilimlerine göre derneklerden meydana gelmektedir.

a. Kökenini Aldıkları veya Kuruldukları Yerleşim Yerlerine Göre Dernekler

Hemşehri derneklerinin çoğu, isimlendirmelerde köken yerleşimi tanımlayacak biçimde bir formülasyona sahiptir. Köken bir il veya ilçeye ait dernek sayısı arttıkça idari yapılanmayı ayrıntılayıcı ifadeler de artmakta, mahalle ve köy adlarına hatta sokak isimlerine varıncaya kadar derneklerin isimleri uzamaktadır. Bahsedilen formülasyon genel olarak aşağıdaki şekildedir:

Şekil 25. Dernek isimlerinin veriliş biçiminin formülasyonu.

Sayısal bakımdan oldukça fazla derneğe sahip Ordu ve Giresun derneklerinde bu formülasyona uygun birçok derneğe rastlanmaktadır. Rize derneklerinde ise bu duruma daha az rastlanılır. İstanbul'da kuruldukları ilçelerde köken ili baz alan ilçe ve mahalle

ayrıntıları olmayan dernekler oransal bakımdan daha geniş bir hemşehri kitlesine hitap edebilmektedir.

Variş noktasındaki ilçe merkezlerini baz alarak kurulan dernekler son dönemlerde çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar genellikle köken kentin ilçe veya köy/mahalle konumlarını bildirmeyen doğrudan köken kenti belirten derneklerdir. Bu dernekler “*hedef ilçe bazlı köken kent dernekleri*” olarak nitelendirilebilir. Bu derneklerin asıl önemli özelliği İstanbul’da kuruldukları ilçelerdeki hemşehrilerine ait diğer köy ve mahalle derneklerinin çatı derneği iddiasında olmalarıdır. Yasal bakımdan bu konuda bir dayanak bulunmasa da bu dernekler, kuruldukları ilçelerdeki diğer hemşehri dernekleri yöneticilerinin bir araya gelmesiyle hemşehrilik olgusunu köken kent özelinde daha görünür kılmaktadırlar. Ayrıca bu derneklerin isimlerinde, ‘yardımlaşma ve dayanışma’ gibi nitelermeler bulunmamakta, sade bir görünüm sergilemektedirler.

Şile Ordulular Derneği

Ataşehir Trabzonlular Derneği

Şişli Ordulular Derneği

Tuzla Rizeliler Derneği

Üsküdar Giresunlular Derneği

Ümraniye Rizeliler Derneği

Avcılar Rizeliler Derneği

Zeytinburnu Ordulular Derneği

Dernek sayılarının artmasına bağlı biçimde hedef kent özelinde çeşitli coğrafi ayrımlarla isimlendirme yoluna gidildiği de görülmektedir. İsim benzerliklerinden kurtulma ya da bölgesel olarak hemşehrilerinin tamamına hitap etme iddiasıyla dernek adlarında bu tip örneklerle rastlanabilmektedir.

Avrupa Yakası Rizeliler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

İstanbul Anadolu Yakası Ordulular Kültür ve Dayanışma Derneği

İstanbul Anadolu Yakası Trabzonlular Derneği

İstanbul 3. Bölge Ordu İli ve İlçeleri Sosyal Yardımlaşma Derneği

Coğrafi özellikleri göz önünde bulundurularak idari sınırların ötesinde derneklerin bir bölümü, özellikle köy ve mahalle dernekleşmelerinde, merkez bir köy/mahalle odağında çevresindeki birkaç köy/mahalleyi de kapsayacak biçimde ‘yöre ve çevresi’ biçiminde örgütlenebilmektedirler. Engebeli ve dağınık bir yerleşime sahip Karadeniz coğrafyasında köyler arasındaki etkileşim belirli alanlarda daha fazla

yoğunlaşabilmektedir. Özellikle vadi tipi yerleşimlerin olduğu sahalardan göçlerde o vadi boyunda bulunan insanlar zincirleme göçle İstanbul'da belirli merkezlerde kümelenmişlerdir. Bu durumdan hareketle, hemşehrilik ilişkilerinde ve dernekleşme sürecinde köken kentin coğrafyasından kaynaklanan kültürel özelliklerin varış noktasındaki ilişki ağlarını belirlediği açıkça ifade edilebilir. Vadi tipi yerleşimlerin diğer illere nazaran daha fazla olduğu Rize'de bu sınıflamayı doğrulayacak biçimde hemşehri derneklerinin varlığına sıkça rastlanmaktadır.

Rize İli Çayeli İlçesi Senoz Yöresi Derneği

Rize Yemişlik Erenköy ve Çevre Köyleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Tunca ve Çevre Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği

Rize Pazar Suçatı (Apsö) Köyü ve Yöresi Sosyal Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği

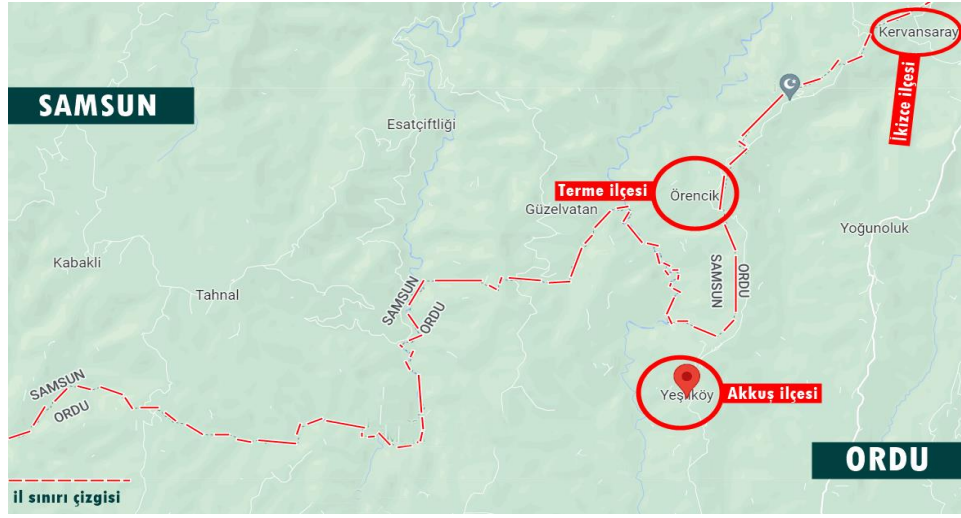
Trabzon İli Beşikdüzü İlçesi İzmis Yöresi Kültür ve Sosyal Dayanışma Derneği

Bölgenin coğrafyasından kaynaklı olarak kurulan farklı dernekleşme biçimlerinden biri de iki farklı ilçe veya ilin yerleşimlerinin birlikte oluşturdukları derneklerdir. Bunlar özellikle kültür-coğrafya ve idari yapılanma ilişkisini çözümü bakımından önemli veriler sağlamaktadır. İdari sınırlar keskin bir hatta ölçülebilir bir yapıya sahiptir. Ancak kültürün sınırları idari sınırlarla her zaman kesilmeyebilir. Kurulan ilişki ağları idari ayrımlara rağmen kültürel gelişimlerini devam ettirir. Üstelik bu durum göç sürecinde de devam ederek daha farklı boyutlar kazanmaktadır. Ordu'nun Fatsa ve Gürgentepe ilçelerine bağlı Eskiköy ve Yavaş mahalleleri Ilıca ırmağı vadisinde yer almaktadır. Irmak havzası iki ilçenin sınırlarını belirli bir bölümde doğal olarak belirlemektedir. "Ordu İli Fatsa ve Gürgentepe İlçeleri Eskiköy ve Yavaş Köyleri Yardımlaşma Kalkınma ve Dayanışma Derneği" bu havzadan zincirleme bir şekilde göç edenlerin Ümraniye'de bir araya gelmeleri neticesinde kurulmuştur.

Şekil 26. Gürgentepe ve Fatsa ilçe sınırında derneklerin kaynağını aldıkları yerleşim.

Coğrafyayla ilişkili bu örneği iki il özelinde örnekleyebilecek bir dernek daha bulunmaktadır. “Samsun Ordu İlleri ve İlçe Mahalleleri Örencik Kervansaray Yeşilköy Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği”, Ordu/İkizce ilçesine bağlı Kervansaray mahallesi, Samsun/Terme ilçesine bağlı Örencik mahallesi ve Ordu/Akkuş ilçesine bağlı Yeşilköy mahallelerinden göç edenlerin Sultanbeyli’de kurdukları bir dernektir. İki il ve üç farklı ilçenin kesişiminde yer alan bir coğrafyadan hareketle hemşehrilik örüntülerinin farklı katmanları görülmektedir.

Şekil 27. Samsun ve Ordu il sınırında derneklerin kaynağını aldıkları yerleşim sahası.

“Trabzon Kahramanmaraş Kardeşlik Köprüsü Eğitim Kültür Sanat Spor Tarih Turizm ve Arge Derneği” ise özel bir örnek olduğu için burada değerlendirilmiştir. ‘Kardeş şehirler’ protokolü, iki farklı coğrafyadan iki farklı şehri bir araya getiren bir uygulamadır. Buna göre şehirler aralarında dostluk ve kardeşlik köprüleri kurarak ilişkilerini geliştirmektedirler. Bu durumun mekânsal boyuta taşınan bir yansıması olarak Trabzon şehir merkezinde en işlek caddelerden birinin adı Maraş caddesi, Kahramanmaraş’ta da Trabzon caddesi bulunmaktadır. Belediyeler arasında gerçekleşen protokollerle tanımlanan bu ikili ilişki biçimi hemşehriliğin merkezi İstanbul’da alışık olunmayan farklı örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir. İki il arasında coğrafi özelliklerden dolayı değil idari düzenlemelerden hareketle oluşturulmuş bu ilişki ağına benzer daha farklı iş birliği örgütleri önümüzdeki süreçte İstanbul’da daha fazla görülebilecektir.

b. Belirli Bir Alana ya da Amaca Yönelme Eğilimlerine Göre Dernekler

Hemşehri derneklerinin yaklaşık yüzde 90’lık kısmı dernek isimlerinde amaçlarını belirtecek biçimde çeşitli sıfatlar barındırmaktadırlar. İncelemeye tabi tutulan yaklaşık

740 civarındaki dernek içerisinde amaca yönelik en sık kullanılan nitelgeler sırasıyla şu şekildedir:

- yardımlaşma (417 dernek)
- dayanışma (383 dernek)
- kültür (298 dernek)
- sosyal (226 dernek)
- kalkındırma (122 dernek)

Bu sıfatların haricinde 'güzelleştirme, spor, sanat ve eğitim' nitelgeleri de bulunmaktadır. Genellikle bu sıfatlar en az 2 tanesi bir arada kullanılacak biçimde yer almakla birlikte hemen hepsinin de yer aldığı dernekler de mevcuttur. Örneğin, "*Giresun Dereli İlçesi Eğriambar Köyü Kalkındırma Güzelleştirme Yardımlaşma ve Kültür Dayanışma Derneği*" adında derneğin amacını vurgulayan 5 adet nitelme mevcuttur. Hemşehri dernekleri üyelerinin beklentilerini karşılamak için kurulurlar. Her dönemin beklentileri ve öncelikleri farklılaşabilmektedir. Sıklıkla kullanılan yapılar isimlendirmelerde bir gelenek meydana getirmektedir. Bu yüzden isimlendirmeler, hemşehri derneklerinin süreç içerisindeki amaçlarının toplamını gösteren bir kalıplaşma oluştururlar. Ayrıca son dönemlerde çeşitli kurum ve kuruluşlarca sivil topluma sağlanan hibelerden yararlanabilmek için dernek isimlerinde hibe sağlanan alana yönelik ifadeler yer alabilmektedir. Kuruluş aşamasında bu bilince sahip dernekler 'spor, eğitim, turizm' gibi tematik başlıkları da dernek isimlerinde kullanmaktadırlar.

Derneklerin bir araya gelerek oluşturduğu çatı organizasyonlar içerisinde federasyonlaşma oranı giderek artmaktadır. Çalışma sahası içerisindeki iller incelendiğinde en fazla dernek yapılanmasına sahip Ordu'nun federasyon kuruluşlarında da ön planda olduğu görülmektedir. Bu anlamda en üst oluşumu ifade eden konfederasyon ise Ordu ve Giresun sivil toplum kuruluşlarında vardır. Ancak bu yapılanmalar büyük oranda kâğıt üzerinde kalmıştır. Federasyonlar yapılanma ve etkinlik bakımından daha ön plandadır. İller bazında Ordu derneklerinde 5, Giresun derneklerinde 3, Trabzon derneklerinde 2 ve Rize derneklerinde 1 çatı organizasyon saptanabilmiştir.

Ordu Dernekler Federasyonu

Ordu Dernekleri Konfederasyonu

Giresun Federasyonu

Giresun Sivil Toplum Kuruluşları Federasyonu

Giresun Sivil Toplum Kuruluşları Konfederasyonu
İstanbul Trabzon Federasyonu
Trabzon Dernekleri Federasyonu
Rize Dernekler Federasyonu

Köken yerleşimi merkeze alarak kurulan ilçe derneklerinin oluşturduğu federasyonların yanı sıra İstanbul'un bir ilçesinde yoğunlaşan hemşehri derneklerinin bir araya gelerek oluşturduğu federasyonlar da göze çarpmaktadır. Bu türde çatı organizasyonlara Ordu sivil toplum yapılanmalarında rastlanılmıştır. Sayısal bakımdan daha fazla derneğe sahip olmanın yanı sıra bir bölgede hemşehri derneklerinin yoğunlaşması bir üst çatı kuruluşa yönelmede etkili olmaktadır.

Esenyurt Ordu Dernekler Federasyonu
Ordu İli Akkuş İlçesi Dernekler Federasyonu
Ordu İli Gürgentepe İlçesi Dernekler Federasyonu

Hemşehri dernekleri yalnızca kendi içlerinde ya da aralarındaki köy/mahalle, ilçe, il bazlı örgütlenmelere göre çatı organizasyonlar oluşturmazlar. Dernekler kuruldukları ilçelerin farklı STK birlikliklerine de katılım sağlayabilmekte ya da bölgesel nitelikte bir dernek çatısı altında bir araya gelebilmektedirler. Bu durumda özellikle farklı STK birliklerine eklenen katılımlarla hemşehri derneklerinin buldukları şehre ya da ilçeye farklı bir hemşehrilik hukuku içerisinde katkı sağlamaya yöneldikleri tespit edilebilmektedir. Hemşehri dernekleri her geçen gün metropol İstanbul'un kapsama alanına daha fazla girmektedir.

Beykoz Dernekler Birliği
Beykozlu Doğu Karadenizliler Derneği
Esenyurt Karadeniz Dernekler Federasyonu
Karadeniz Kültür Sanat Dayanışma ve Dernekler Birliği

Hemşehri dernekleri içerisinde farklı özelliğiyle değerlendirilmesi gereken bir çeşit de soy, sülâle ve aile dernekleridir. Giresun ve Ordu'ya ait Çepni dernekleri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla 2019 ve 2021 yıllarında kurulmuşlardır. Anadolu topraklarının birçok yöresinde yaşayan Çepniler, tarihi bakımdan Türkistan coğrafyasından ilerleyerek önce İran'a daha sonra ise Anadolu'ya yönelmişlerdir (Bostan, 2002: 299). Anadolu'daki bu yayılışın bir göstergesi biçiminde günümüzde farklı şehir ve bölgelerde bugün birçok Çepni derneği kurulmaktadır. Ordu ve Giresun'a ait Çepni derneklerinin kuruluşunun altında da bu farkındalık yatmaktadır. Ordu ve Giresun yöresi insanları, çoğunlukla

kendilerini Oğuzların Çepni boyuna ait olarak tanımlamaktadırlar. Tarihi arka planına bakıldığında Köprülü, Çepnilerin Anadolu'da ilk önce Batı Anadolu'daki Paflagonya ve Trabzon Krallığı hudutlarına yerleştirildiğini, bilhassa Sinop'un Selçuklular tarafından fethedilmesinde önemli rol oynadıklarından bahseder (Köprülü, 1925: 206). Türklerin Karadeniz'e yerleşmelerinde başat etkiye sahip Çepniler, bölgenin 1461'de Osmanlı topraklarına katılmasına kadar geçen sürede Trabzon Rum İmparatorluğuyla sürekli mücadele hâlinde olmuşlardır. Kesin hâkimiyetin öncesinde Çepniler, Kürtün-Eynesil-Dereli-Giresun bölgesine kadar yerleşmiş durumlardı (Sümer 1992: 45). Osmanlı'nın Trabzon Rum İmparatorluğunu ortadan kaldırmasının ardından bölgedeki Çepniler Osmanlı'ya bağlı olarak Cumhuriyet dönemine bölgedeki varlıklarını geliştirmişlerdir. Çepni kültürüne yönelik son dönemde artan çalışmalarla birlikte hemşehri dernekleri içerisinde de farklı bir aidiyet zemini biçiminde soya bağlı bir çeşitlenmenin son dönemlerde gelişmeye başladığı görülmektedir.

Giresun Çepni Kültürü ve Dayanışma Derneği

Ordu Çepni Derneği

Soya bağlı bu çeşitliliğin yanı sıra sülâle ve aile dernekleriyle de karşılaşmaktadır:

Rize Akarsu Köyü Karul Ailesi Sosyal Yardım ve Hizmet Derneği

Trabzon Of Hayrat Fettahoğulları Dayanışma Derneği

Fettahoğullarıyla ilgili yapılan araştırmada aynı sülâlenin Bayburt koluna mensup bir derneğin Kartal'da, Trabzon/Vakfıkebir'de, Hatay/Kırıkhan'da var olduğu hatta Ankara'da genel merkezlerinin bulunduğu saptanmaktadır (URL-12). Coğrafi bakımdan yaşanan yayılmalara rağmen sağlam aile bağları sayesinde birbirinden haberdar olunması, dernek çatısı altında kurumlaşma eğilimini güçlendirmektedir.

Hemşehri derneklerinin en fazla çeşitliliğe sahip alanlarından bir tanesini de sportif faaliyet ve buna bağlı taraftar grupları meydana getirmektedir. Karadeniz spor kulüpleri içerisinde başarısı ve taraftar potansiyeliyle en fazla ön planda bulunan şehir Trabzon'dur. Trabzonluluk bilincinin temel kültürel formlarından en önemlisi olan Trabzonspor'la bağlantılı birçok taraftar derneği bulunmaktadır. Bu derneklerin birçoğu mekânsal boyutta kahvehane olarak işletilmektedir. Müsabakaların gerçekleştiği gün ve saatlerde taraftarlar bu derneklerde bir araya gelerek birlikte karşılaşmaları seyrederek. Ayrıca bu dernekler taraftarlarını organize ederek müsabakalarda tribün desteği için gerekli kitleyi stadyumlara çekebilmektedirler.

Anadolu Tayfa Trabzonsporlular Derneği

Ataşehir Trabzonsporlular Derneği

Bağcılar Trabzon Futbol Kulübü Derneği

Trabzon ve Trabzonsporlular Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Sultanbeyli Trabzonsporlular Derneği

Orduspor Taraftarlar Derneği

Ordusporlular Derneği

Çaykur Rize Spor Taraftarları Derneği

Spor kulübü kurarak İstanbul'da amatör ve profesyonel liglerde mücadele veren, hemşehrilerinin çocuklarını sportif anlamda eğitmede aracılık eden spor kulübü dernekleri de bulunmaktadır.

İstanbul Orduspor Kulübü Derneği

Trabzon Anadolu Spor Kulübü Derneği

Birçok hemşehri derneğinin gençlerle ilgili yapılanmaları mevcuttur. Ancak burada gençlerin resmiyete dayanmayan bu yapılanmalardan farklı olarak yalnızca gençlik çatısı altında bir araya gelinerek dernekleşme eğilimlerine yorumlar geliştirilecektir. Hemşehrilik etrafındaki her türlü bağın genç kuşaklarda zayıfladığı saptamalarının aksine son dönemlerde gençlerin öncülüğünü yaptığı hemşehri gençlik derneklerinin sayısı artış göstermektedir. Birçoğu 2015 yılı sonrası kurulan bu derneklerin yardımlaşma ve dayanışma amacının ötesinde geleneksel müzik ve dans ön planda olmak üzere kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunma çabalarının daha baskın olduğu gözlenmektedir. Ayrıca bu durum son dönemde siyasetin de gençlere özel ilgisinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Politikayla yakından ilgilenen hemşehri grupları içerisindeki gençler, siyasete kanalize olma yolunda ya da bir işe yerleşme beklentilerinden hareketle yerel ve genel siyasetin kendilerine olan ilgilerini -tıpkı büyüklerinden öğrendikleri gibi- dernekler aracılığıyla daha görünür hâle getirebilmektedirler.

Ordu İli Mesudiye İlçesi Meletli Gençler Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Ordulu Gençler Derneği

Genç Trabzonlular Derneği

Büyükçekmece Genç Trabzonlular Derneği

İstanbul ve Esenyurt Genç Ordular Derneği

1461 Trabzon Gençlik Derneği

Giresun Gençlik Derneği

Benzer biçimde hemşehri derneklerinin gençler kadar belirgin olmasa da mevcut yönetim kurullarının yanı sıra kadın kolları yapılanmaları bulunmaktadır. Bunların haricinde yalnızca kadın üyelerden meydana gelen 'kadın hemşehri dernekleri' de vardır.

Mesudiyeli Kadınlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Giresunlu Kadınlar Derneği

Giresun Valide Sultanlar Derneği

Derneklerin çeşitlilik gösterdiği bir başka grup, 'mesleki hemşehri dernekleri'dir. İş insanları, bürokratlar, yöneticiler ve çalışanlarla belirli bir meslek grubunda bir araya gelerek hemşehrilik bilinciyle kurulan dernekler, üyelerinin o alandaki sorunlarının çözümünde sivil toplumun gücünü kullanabilmekte ve üyelerinin daha iyi konumlara yükselmelerinde yerel ve genel siyasete etki edebilmektedirler.

Ordulu Kamu Çalışanları Derneği

Giresunlu Kamu Çalışanları Derneği

Rize'li Bürokratlar Yöneticiler ve İş İnsanları Sosyal Dayanışma Derneği

Ordulu İş Adamları ve Yöneticiler Derneği

Ordulu Genç İş Adamları Sanayi ve Yatırımcıları Derneği

İstanbul Ordulu Sanayici İş Adamları ve Yöneticiler Derneği

Oto Sanayi Sitesi Rizeli Genç İş Adamları Derneği

Ordu İşadamları ve Çalışanlar Sosyal Yardımlaşma Derneği

Trabzonlu İş Adamları ve Bürokratları Derneği

Örneğin, hemşehri eğitimcilerin bir araya gelerek kurdukları dernekler de bulunmaktadır. Bu dernekler birçoğu devlet kademesinde yönetici olan üyeleri vasıtasıyla Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde bürokrat atamalarında hemşehrilik kimliğini ön planda tutarak baskı unsuru oluşturabildikleri gibi üyelerinin sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Ayrıca eğitim alanında köken kentle ilgili iş birliği içerisinde alanlarına yönelik faaliyette bulunabilirler.

İstanbul Giresunlu Eğitimciler Derneği

Trabzonlu Eğitimciler Derneği

Trabzon Sivil Toplum Kuruluşları Akademisyenleri Derneği

İş insanları, bürokratlar ve yöneticiler gibi genel bir başlık etrafında örgütlenmelerin yanı sıra bu dernekler içerisinde tematik alanlarda dernekleşme mümkün olabilmektedir.

Örneğin, Trabzonluların inşaat sektöründeki mesleki tekelleşmeleri neticesinde bu alanda kurulmuş bir dernek bulunmaktadır. Benzer biçimde Ordulu basın sektörü temsilcileri ve çalışanları bir araya gelerek dernekleşme yoluna gitmişlerdir.

Trabzon Güngören İnşaatçılar Yardımlaşma Derneği

Ordu Basın Kuruluşları Derneği

Giresunlu Taksiciler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Hemşehri derneklerinin isimlerine bakıldığında birçoğunda 'eğitim' ibaresinin yer aldığı rahatlıkla görülebilmektedir. Ancak burada değerlendirilecek eğitim odaklı hemşehri derneklerindeki ayırım, bu derneklerin tamamen eğitime yönelik faaliyetler neticesinde kurulmuş olmalarıdır. Bu dernekler içerisinde dahi gruplandırma yapılabilmektedir. Bir eğitim-öğretim basamağında okuyanların ya da mezun olanların bir araya gelerek oluşturdukları dernekler mevcuttur ve bunların kuruluşları daha eski bir zaman dilimine gitmektedir.

Trabzon Liselerinden Yetişenler Derneği

Trabzonlu Üniversiteliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Trabzonlu Üniversiteliler Sosyal Yardımlaşma ve Eğitim Derneği

Ordu Fatsa Denizcilik Mezunları Derneği

Trabzonlu İmam Hatipliler Derneği

Bu dernekler içerisinde Trabzon Liselerinden Yetişenler Derneği 1935'te kurulmuştur. Değerlendirilmeye alınan tüm dernekler içerisinde en erken kurulan derneğin bir eğitim derneği olması, bu alanda belirli bir bilinç seviyesine ulaşılmış olduktan sonra dernekleşme yoluna gidildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ordu Fatsa Denizcilik Mezunları Derneği, Fatsa'da bu okul kapanmış olmasına rağmen bu liseden mezun olup İstanbul'da yaşayan hemşehrilerini bir araya getirmektedir. Kurumların varlığının zaman içerisinde ortadan kalkmasına rağmen dernek çatısı altında kurum kültürünün sürdürülmesi, sivil toplum kuruluşlarının kültür yaşamına en büyük katkılarından biri olarak belirlemektedir. Bugün meslek lisesi şeklinde eğitim faaliyetlerine devam eden okula, dernek aracılığıyla birçok yardım yapılmakta, mezunların okulları ve köken kentleriyle ilgili bağları bu sayede devam ettirilmektedir.

Tüm bu sınıflandırma çalışmalarının haricinde derneklerin isimlerine bakıldığında bazı detayların belirdiği görülmektedir. "28 Giresunlular" ve "61 Trabzonsporlular" gibi köken kentin plâka kodlarının işlendiği; "1461 Trabzon Gençlik Derneği" ve "1967 Trabzonsporlular Derneği" gibi fetih ve kuruluşun işaret edildiği; "Yeşil Rize", "Yeşil

Ordu, *“Yeşil Giresunlular”*, *“Kuzey Yıldızı”* ve *“Mavi Fırtına”* gibi coğrafî imgelerin öne çıkarıldığı; *“Öz Rizeliler Derneği”*, *“Trabzonum Derneği”* ve *“Bizim Giresunlular Derneği”* gibi aidiyetin ve bağlılığın pekiştirildiği; *“Bize Her Yer Trabzon Derneği”* gibi sosyal olgu hâline gelen sloganların öne çıkarıldığı tüm bu dernekler barındırdığı kültürel, tarihi ve sosyal özelliklerle zikredilmeye değerdir.

3.5. KÜLTÜREL MEKÂN OLARAK HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN FİZİKSEL YAPISI

Mekân, Türkçe Sözlükte, “yer, bulunulan yer; ev, yurt ve uzay” biçiminde tanımlanmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel biçimlenişine göre mekânlar farklılıklar meydana getirmiş ve bu doğrultuda farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Mekâna ilişkin kuramsal çözümler gerçekleştiren Lefebvre’ye göre, mekân toplumsal bir üründür. Mekânın üretim süreci yeni toplumsal ilişkilerin de meydana gelmesini sağlamaktadır. Toplumsal faaliyetler ve sosyal ilişkiler mekân üzerinde gerçekleşmektedir. Bir kentin inşa süreci aynı zamanda belli bir mekânın yaratılma sürecidir. Çelişkiler ve çatışmalarla birlikte pek çok toplumsal pratiği de barındıran mekân, toplumsal değişimin gerçekleştiği alan olarak değerlendirilmektedir (Lefebvre, 2020: 95-185). Mekân varoluşun ve eylemin hammaddesidir. Tüm insani etkileşimler, mekânda cereyan eder ve tüm insan grupları, kendilerini mekânsal bir çerçevede inşa ederler (Bilgin, 2011:174; 2023: 332). Birey ve topluluk kimliğinin ve kültürünün oluşumunda mekânın önemi üzerinde sıklıkla durulmaktadır.

Sanayi devriminin getirmiş olduğu üretim ve tüketim ilişkilerindeki köklü değişiklikler insanın yaşamını sağladığı mekân algılayışı ve anlayışını da değiştirmiştir. Kırdan kente göçle birlikte geleneksel toplum mevcut kültürel mekânlarını terk etmeye başlamış, modern kent ortamında yeni mekânsal yapı ve örgütlenmeler gerçekleşmiştir. Bu geçiş süreci kültür araştırmalarında da ürün odaklı çalışmalardan kültürel mekân odaklı çalışmalara yönelimin gerekliliğini ortaya koymuştur (Oğuz, 2007). Dolayısıyla kültür araştırmaları artık bir yönüyle mekân araştırmalarına doğru evrilmiştir. Bu doğrultuda kırdan kente göç sürecinin kültürel mekân araştırmalarının önemli bir bölümünü hemşehriliğin kurumlaşmış yapısı olan hemşehri derneklerine odaklamak yerinde olacaktır.

Hemşehrilik ilişkilerinin kurumlaşarak hemşehri derneklerine dönüşme sürecinde kahvehanelerin etkisi çok önemlidir. Köyden kente göç sürecinde mekânsal anlamda köyden kente taşınan (bu taşıma fiziki manada değil) ilk mesleki yapının kahvehanecilik

olduğu söylenebilir.²⁶ Kahvehanelerle sivil topluma geçiş sürecinde tarihi ve kültürel bir bağ da bulunmaktadır. Türklerin İslamiyet'e geçişi ve Anadolu'da belirgin bir şekilde yerleşik yaşama yönelmeleriyle birlikte yüzyıllar boyunca gündelik yaşamın merkezinde camiler ve tekkeler yer almıştır. Sosyal yaşantının din dışı bir mekânda çeşitlenmesinde kahvehanelerin ortaya çıkışı doğrudan etkili olmuştur.²⁷ Dolayısıyla kahvehaneler yalnızca hemşehrilerin bir araya gelip boş zamanlarını değerlendirdiği bir mekân değil, kent ortamında kültürel değerlerin korunmasına yönelik hassasiyetlerin paylaşıldığı dolayısıyla topluluğun geleceğine yönelik girişimlerin gerçekleştirilmesini sağlayan düşünsel bir ortamdır. Hemşehriliğin dernekleşme sürecinin tohumları bu mekânlarda atılmıştır.

İlk dönemlerde kahvehaneden dernekleşmeye giden süreçle birlikte sonraki dönemlerde dernek kurup kahvehaneye dönüştürme girişimlerine de sıkça başvurulmaktadır. Dernek kurma bilincinin gelişmesi ve bu yöndeki yasal düzenlemelerin dernek kurmayı kolaylaştırması neticesinde hemşehrilerden meydana gelen kitle, hazır müşteri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca dernek çatısı altındaki işletmelerin muhasebe ve vergi işlemlerinde diğer ticari faaliyet alanlarına göre daha avantajlı olması dernek-kahvehane birlikteliğini güçlendirmiştir.

Köy/mahalle dernekleşmelerinde derneğin bir bölümünün çoğunlukla kahvehane olarak kullanılmasında köyden kente taşınan bir alışkanlığın olduğu ve bu derneklerin üyeleri arasında yüz yüze ilişkilerin diğer üst (ilçe ve il bazlı dernekler ile federasyonlar) dernekleşmelere nazaran daha sık ve tercih edilen bir iletişim biçimi olduğu gözlemlenmektedir. Dernekler genellikle binaların giriş katında bulunurlar. Dış kısımlarında dernek logosu ve isimlerinin yazılı olduğu tabelalar asılıdır. Kahvehane olarak işlev gören derneklerin camlarında da derneğin isimleri vardır. Derneklerin fiziksel yapısı ortalama 60-80 m2 arasındadır.

Dernek yerleşimlerindeki bağımsız birimler, diğer odalara nispeten daha geniş bir durumda bulunan salon, ayrı bir başkanlık odası, çoğunlukla çay ocağı olarak kullanılan mutfak ve tuvaletten oluşmaktadır. Gençlik ve kadın kolları gibi birimlerin çoğunlukla kendilerine ait odaları bulunmamaktadır. Lokal/kahvehane statüsünde işletilen

²⁶ Bu cümleden kasıt, "şehirde kahve kültürünün olmadığı" manasında değildir. Bilâkis kahvehane kültürünün gelişim sürecinin başlangıcı şehirler olmuştur. Burada köyden kente göç sürecinde ilk dönem yerleşenlerin büyük oranda kayıt dışı sektörlerde uzmanlık gerektirmeyen iş kollarındaki istihdamlarına karşılık bilinen bir mesleğe vurgu yapılmaktadır.

²⁷ Kahve kültürünün gelişim süreci ve toplumsal yaşam üzerine etkileriyle ilgili bk. (Özdemir, 2005; Çobanoğlu, 2000; Mary-Işın, 2018).

derneklerin salon kısımlarında 5-6 masa -bunlar yönetim kurulu toplantılarında birleştirilir- yeteri kadar sandalye bulunur. Derneklerin duvarlarının neredeyse tamamı köken yerleşime ait fotoğraflarla doludur. Eğer dernek köy/mahalle derneği konumundaysa kullanılan fotoğraflar köyün farklı konumlarına özgü çekimlerden ibarettir.

İlçe derneklerinde o ilçenin köy/mahallelerinin fotoğrafları, il bazlı derneklerde ise harf sırasına göre dizilmiş her ilçenin merkezi konumunu gösterir fotoğraflar duvarlarda sergilenir. Ayrıca o ilin bilinen turistik ve tarihi yerleri de bu tasarımlarda yerini alır. Baskılarda genellikle folyo baskı tekniği kullanılır. Bu baskı duvarlardan uzun süre çıkarılamaz. Tasarım ve uygulama işleri bir reklam firmasına yaptırıldığı için fotoğrafların internet üzerinden alındığı ve baskı kalitelerine dikkat edilmediği göze çarpmaktadır. Derneklerin duvarları kalitesiz ve büyük oranda bulanık bir fotoğraf sergisi görünümünü vermektedir.

Görsel 3. Bir köy/mahalle derneğinin dış görünümü.

Bunun yanında derneklerin duvarlarında genellikle etkinliklere katılan önemli siyasetçilerle çekilen fotoğraflar yer alır. Türk bayrağı ve Atatürk de derneğin bir bölümünde mutlaka bulunur. Ayrıca dernek faaliyetlerinin yayınlandığı gazete kupürleri de bir köşeye asılır. Dernek başkanı odasında geçmiş dernek yöneticilerinin isim ve fotoğraflarının duvarlarda asılı olduğu ayrı bölmeler mevcuttur. Derneğin aldığı ödüller, dernek başkanına sunulan plaketler dernek başkanı masasının arka bölümünde gösterilir. Ayrıca kurucu başkan ya da onursal başkan gibi derneğin kuruluşunda büyük özveride bulunan ve genellikle yaşamını yitirmiş isimlerin de fotoğrafları mutlaka duvarlarda yer alır. Tüm bu sergilemeler dernek üyelerine veya dernekte misafir olarak

ağırlananlara derneğin gelenekselliğe, kültürel dokuya ve köken kente olan bağlılığına sahip olduğunu göstermek içindir. Çatı kuruluşlar ise köy/mahalle derneklerine göre nispeten daha sade bir fiziksel yapıya sahiptir.

Tüm bu içeriklerin haricinde etnografik malzemelerle donatılı müze görünümünde dernekler de mevcuttur. Giresun Eynesil Kemaliye Köyü Yardımlaşma Dayanışma ve Kalkındırma Derneği ve Rize/Ardeşen'e bağlı Tunca ve Çevre Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneğinin bu tespite örnek olarak gösterilebilir. Bu derneklerde sergilenen etnografik malzemeler incelendiğinde şöyle bir sınıflama ve liste ortaya çıkmaktadır:

Görsel 4. Dernekte etnografik malzemeler.

- Mutfak kültüründe kullanılan gereçler: güğüm, bakraç, bakır tava, tencere, cezve, elek, kepçe vb. ürünler.
- Elektronik ürünler: radyo, plakçalar, ahizeli telefon vb. malzemeler.
- El dokuması ürün ve gereçler: çorap, kolan, çetlik, heybe, eğercek vb. malzemeler.
- Tarım, hayvancılık ve günlük işlerde kullanılan araç-gereçler: orak, nal, nacak, girebi, hızar, keser, çan, el değirmeni, lüks, kerpeten, kazma, mih, anahtar, hedik, balık ağı gibi ürünler.

Görsel 5. Tunca Derneğinde etnografik malzemeler içerisinde toplantı.

Bir zamanlar yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak kullanılan bu ürünler, bugün dernek yapılarını süsleyen, anıları yaşatan nostaljik birer malzeme şeklinde işlev görmektedir. Metropol yerleşimin günlük karmaşasında bunaldıklarını belirten derneğin özellikle yaşlı üyeleri, bu malzemelerin içinde kendilerini köyde gibi hissettiklerini belirtmişlerdir (KK-1). Burada kültür, bireyleri gündelik yaşamın sıkıntılarından kurtaran, insan psikolojisini âdeta sağaltan bir işleve sahiptir. Ayrıca derneklerde sergilenen bu malzemeler, kent ortamında yetişip büyüyen genç kuşaklar için köken yerleşimin geçmiş yaşam biçimiyle bağlantı kurmada ve kültürel aktarımda referans kaynağı olmaktadır. Bu durum bir yönüyle folklorun işlevsel çözümlenmelerinde sıkça tekrarlanan eğitim işlevine denk gelmektedir (Bascom, 2010: 79-81).

Tarihsel olarak en az 20 yıldır faaliyetlerini aralıksız sürdüren derneklerin hemen hepsi derneğe ait bir mülke sahiptir. Sürdürülebilirlik bakımından hemşehri derneklerinin kiracı konumundan kurtulmaları şarttır. Derneklerin kapanmalarının en büyük nedeni kira masraflarını karşılayacak ekonomik kapasiteye sahip olmamalarıdır. Bu yüzden yönetimlerde iş insanı, yönetici veya bürokrat bulundurulmasına özen gösterilir. Onursal üyelik gibi uygulamalarla üst düzey isimlerin derneklerle bağlarını sürdürmeleri amaçlanır ki tüm bunlar maddi-manevi her türlü desteği derneğe çekebilmek içindir.

Köy/mahalle statüsündeki derneklerin önemli bir bölümünün mülk sıkıntısı yoktur. Çünkü bunlar kent mekânında ilk kurulan dernekler arasındadır ve kente adapte olma sürecinde hemşehrilerine daima yol gösterici olmuşlardır. Bu insanlar zaman içerisinde iş insanı ya

da yönetici konumuna gelmişler ve yardımını gördükleri derneklerle duygusal bağlarını daima sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla derneklerin mülk edinme sürecinde de en büyük katkıyı zamanında derneğin yol göstericiliğinden faydalanan ya da derneğin bu işlevine şahit olan insanlar vermişlerdir.

Bu konuda iyi bir örnek olarak Ordu İli Mesudiye İlçesi Dayılı Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ele alınacaktır. Toplam 1.700 kişilik üyesiyle köy/mahalle dernekleri içerisinde oldukça fazla bir üye sayısına sahip derneğin Yönetim Kurulu Başkan Cengiz Kayayurt, inşaat sektöründe faaliyet gösteren bir iş insanıdır. 2012 yılında göreve geldikten sonra 575 bin TL bedelle kiracı konumunda buldukları dernek arsasını satın alarak hem fiziki anlamda hem de derneğin ekonomisine düzenli katkı sağlayacak bir yapı inşa etmişlerdir. 4 katlı bu yapının toplam maliyeti o dönem için (2012) 2 milyon TL'yi bulmuştur. Maliyetin karşılanması için üyelere, iş insanlarından ve belediyeden doğrudan ya da dolaylı destekler sağlanmıştır. Düğün salonunun işletmesi bir firmaya verilmiştir. Burada gerçekleşen organizasyonları kiralama bedeli 30 bin ile 40 bin TL arasında değişmektedir. Ancak yapılan sözleşme içeriğinde derneğe üye bir ailenin düğün organizasyonu olduğunda yüzde 50 indirim sağlanmaktadır. Ayrıca giriş katın bir bölümü zincir bir markete kiralanmıştır. Dolayısıyla derneğin yer problemi olmadığı gibi ekonomik kaygısı da bulunmamaktadır. Yapı içerisinde bir katı misafirhane ve bina sorumlusunun ikâmet ettiği daire, bir katında lokal, mescit, otantik bir oda ve en üst katta da yönetim odası bulunmaktadır.

Görsel 6. Dayılı Köyü Derneğinin dış görünümü.

Derneklerin bağış ve üye aidatları dışında düzenli bir gelire sahip olmaları, deyim yerindeyse kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için sürdürülebilir mali bir profile sahip olmaları gerekmektedir. Bu yapıya sahip olan derneklerin ilişkilerinde de bağımsızlaştıkları, siyasi bakımdan herhangi bir tarafa çekilmek zorunda kalmadıkları görülmektedir. Derneklerin sivil toplumun gereği olan özellikleri tam olarak yansıtılabilmeleri için de önemli bir kıstas şeklinde bu durumun gerekliliği yöneticiler tarafından vurgulanmaktadır (KK-2).

3.6. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN YEREL VE GENEL SİYASETLE İLİŞKİLERİ

Hemşehri dernekleri çoğunlukla kuruldukları ilçelerin hâkim siyasi eğilimine sahiptir. Sağ/muhafazakâr görüşün yerel yönetimlerde güçlü olduğu ilçelerde belediyelerin hemşehriliğe ve hemşehri derneklerine bakışı etkileşimi artıracak biçimde her zaman destekleyici olmuştur. Dernek dağılımlarına da bakıldığında nüfus yoğunluğu fazla ve siyasi açıdan sağ/muhafazakâr yapıya sahip olan Üsküdar, Ümraniye, Beyoğlu ve Beykoz gibi ilçelerde hemşehri derneklerinin sayısı ve dağılımı daha fazladır. Ancak burada da bazı istisnalar ortaya çıkabilmektedir. Tarihi olarak da muhafazakâr bir arka plana sahip Fatih'te örgütlenme açısından hemşehri dernekçiliği değil dini cemaatlere ait vakıf ve derneklerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hemşehrilik ve hemşehri derneklerinin varlığı bu ilçede oldukça zayıftır.

Sol/demokrat görüşün hâkim olduğu ilçelerde ise hemşehrilik bağı ve ilişkileri (bilimsel çalışmalarda da çoğunlukla vurgulandığı üzere) kentle bütünleşmede bir engel olarak görüldüğünden hemşehri derneklerine bakış daha olumsuz görünüm sergilemektedir. Özellikle tarihsel bakımdan şehrin merkezi konumunda bulunan ve CHP'nin de kalesi şeklinde nitelendirilen Kadıköy, Beşiktaş ve Şişli gibi ilçelerde hemşehrilik olgusu daha geri planda kalmaktadır. Bu ilçelerde herhangi bir hemşehri ilişkisine bağlı olmadan toplum yararı gözetilen Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) gibi toplum yararına çalışan dernek ve vakıfların görünürlüğü daha ön plandadır.

Avrupa yakasında yer alan Bakırköy, Beylikdüzü, Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Avcılar belediyelerinin ise CHP yönetiminde olmalarına rağmen hemşehri dernekleriyle ilişkileri Kadıköy ve Beşiktaş gibi ilçelerin bakış açılarına oranla daha ılımlıdır. Bir zamanlar kentin çeperlerinde kalan ve günümüzde her biri merkez konuma ulaşan bu ilçelerin demografik yapısına bakıldığında, hemşehrilik bağlarının güçlü bir şekilde sürdürüldüğü görülecektir.

Bu değerlendirmeleri yaparken ilçelerin sosyo-ekonomik durumlarını da göz önünde bulundurmak gerekebilir. Öyle ki nüfus yoğunluğu fazla olmasına rağmen hemşehrilik ilişkilerinin zayıf olduğu ilçelerde bireyselleşme ve ekonomik bakımdan daha iyi konumda bulunma özellikleri öne çıkmaktadır. Erder tarafından yapılan çalışmada da 1989-1994 döneminde Ümraniye Belediye Başkanlığı yapan SHP'li Şinasi Öktem (daha sonra CHP İstanbul İl Başkanı ve İstanbul Milletvekili düzeyinde görev yapmıştır) hemşehrilik ilişkilerini feodal kalıntı biçiminde nitelmiş, Ümraniyelilik bilincinin gelişmesinde engel olarak görmüştür (2021: 148-150).

Hemşehrilik ilişkilerini İstanbulluluk bilincinin, dolayısıyla kentlilik aidiyetinin gelişmesinde engel olarak gören yerel yönetimlerin zaman zaman kampanyalar düzenlediği görülmüştür (Başsoy, 2020: 63-68). 2000'li yılların başında Ali Müfit Gürtuna'nın İBB Başkanlığı yaptığı dönemde *Kentim İstanbul* kampanyasının düzenlendiği yukarıda zikredilmişti. Kente göç eden insanları hakir görerek İstanbulluluğu elitist bir kimliğe çıkaran ve hemşehrilik ilişkilerini kentlilik bilincinin gelişmesinde engel gören yaygın anlayışı benimseyenlere yönelik kaynaşmayı ve hoşgörülü bakışı yerleştirecek herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, konunun yanlılığını gözler önüne sermektedir. Nitekim kentlilik bilincinin oluşmamasındaki kalıp yargıların ortaya çıkmasında merkezde konumlanan insanların çevreye olan 'aşağılayıcı/küçümseyici' yaklaşımı da oldukça etkili olmuştur.

Merkezi yönetimle ilişkiler özellikle Karadeniz kökenli derneklerde oldukça gelişmiş bir seviyededir. Zaten büyük oranda iktidarın kökeninde yatan dini ve milli siyasi argümanın özellikle milli boyutunda yerel bir sahiplenme şekli olarak hemşehriliğin ön planda olduğu açıktır. Ancak son dönemde farklılaşan bazı önemli durumlar da meydana gelmiştir. Nitekim 2019 yılında tekrarlanan İstanbul seçimlerinde yönelim, "*hemşehrisinin haksızlığa uğradığı inancıyla*" CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu'na olmuştur. Seçimlerin tekrarlanmasına gerekçe olarak gösterilen olgular, seçmen tabanında karşılık bulmamış özellikle önceki seçimde AK Parti'nin adayı Binali Yıldırım'a kullanılan Karadeniz kökenlilerin oyları tekrarlanan seçimde Ekrem İmamoğlu'ndan yana değişim göstermiştir.

Burada hâkim sağ seçmen profilindeki Karadenizliler, siyasi tercihlerinde hemşehrilik bilinciyle hareket etmiş, bu durum seçmenin oy verme refleksini değiştirmede oldukça etkili olmuştur. Dolayısıyla hemşehriliği siyasi olarak bir yöne kanalize olmuş görmek de her zaman doğru değildir. Siyasi partilerce gösterilen adayların profillerine göre seçmenlerin oy verme davranışları belirleyici olabilmektedir. Ayrıca partilerin de seçim

kampanyalarında hemşehrilik ilişkilerini açık bir şekilde kullanmaya devam ettikleri İstanbul'da tekrarlanan 2019 yerel seçimlerinde görülmüştür.

Araştırmalara göre, hemşehriliğin seçmen tercihinde yüzde 15 etkili olduğu, aidiyet bilinci ve propaganda ile bu oranların daha da yükselebileceği belirtilmiştir. Bu istatistikten hareketle MHP, İstanbul'da 250 binden fazla hemşehrisi bulunan 15 ilin il başkanlarıyla toplantı yaparak hemşehrilik üzerinden bir seçim stratejisi yürütmeyi seçmiştir (URL-13). AK Parti ve CHP de İstanbul'da hemşehrilik ilişkileri güçlü olan şehirlerdeki belediye başkanlarını belirli bir program dahilinde İstanbul seçimlerinde görevlendirerek saha çalışmalarında bulunma yoluna gitmişlerdir. Anadolu'daki her belediye başkanı o ilin milletvekillerinin koordinasyonunda hemşehri derneklerini ziyaret ederek partilerinin adaylarına oy istemişlerdir. Mevsim olarak da yaz dönemine denk gelen ve hemşehri derneklerinin açık alan etkinliklerinin arttığı bu seçim sürecinde hemşehrilik ilişkilerinin görünümü kamuoyunun dikkatini çekmeye devam etmiştir.

Hemşehriliğin siyasi yönelimini etkilemede yalnızca İstanbul özelinde yapılan çalışmalar belirleyici olmamıştır. Seçim çalışmaları köken kentlere de sığmamış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu, seçim sürecinin Ramazan Bayramı'na denk gelmesinden dolayı 5 Haziran 2019 tarihinde Trabzon, Giresun ve Ordu'da miting yaparak alışık olmadık bir strateji yürütmüştür. Seçmenin birçoğunun memleketlerinde bulunması dolayısıyla yapılan bu seçim çalışmasıyla Ekrem İmamoğlu'na oy verme davranışında hemşehrilik etkisi oldukça tırmanışa geçmiştir.

Hemşehri başkan adayı ve seçmenin oy verme davranışına yönelik örneklerle İstanbul'daki ilçe belediye başkanlıkları seçimlerinde daha çok rastlanmaktadır. Hem belediye başkan adaylarının hem de meclis üyeliklerinin belirlenmesinde hemşehri kökenine ve gösterilecek adayın hemşehri desteğini ne kadar ardına alabileceğine göre çeşitli dinamikler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, aslen Ordu'lu olan ve CHP'den meclis üyeliğine aday olan Esenyurt Belediye Başkan Yardımcısı Cemal Güneysu, 2019 yerel seçimlerinde hemşehrilerinin önemli bir bölümünün AK Partilli olmasına rağmen kendisinin hemşehrilik ilişkilerinden dolayı bu kesimin önemli bir desteğini gördüğünü, Esenyurt'ta 2004 yılından bu yana seçimleri kazanan AK Parti'nin bu ilişkilerdeki dengeyi koruyamadığından dolayı 2019 yılında seçimi kaybettiğini ifade etmiştir (KK-3).

Belediye başkanlarının hemşehri dernekleri ve hemşehri ilişkilerine yönelik son dönem yaklaşımlarına ilişkin İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun açıklama ve uygulamaları örnek olarak verilebilir. Siyasiler hemşehrilikle ilgili görüşlerini genellikle hemşehri derneklerinin

etkinliklerinde ifade ederler. Beylikdüzü'ndeki Çerkes Kültür Evi'nde Çerkes vatandaşlarla bir araya gelen İBB Başkanı İmamoğlu, *“Hemşehri dernekleri bir lobileşme unsuru ya da bir kolonileşme unsuruna dönüşmemeli. Biz, gettolar oluşturmuyoruz İstanbul'da. İstanbul, bütüncül bir kent”* diyerek hemşehrilik ilişkilerinin insanları kentle bütünleşmesinde kapalı bir konuma getirmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir (URL-14).

İmamoğlu'nun açıklamalarında, özellikle Karadeniz kökenli hemşehri derneklerinin siyasetle ilişkisinin sağ/muhafazakâr yönelime sahip olduğunu ve bu durumun da temsilcisi olduğu siyasi görüşün konuyla ilgili yaklaşımına uymadığı sezilebilmektedir. Rize Dernekler Federasyonu'na gerçekleştirdiği ziyarette İmamoğlu, *“Bir derneğin, bir vakfın yürütülebilmesi, sürdürülebilmesi, bir siyasi makama, bir siyasi kişiliğe bağlı kalmamalı. Bizim derneklerimiz, vakıflarımız ya da bu tür sivil toplum kuruluşlarımız, aynı zamanda özgür olmalı. Niye? Bu çatı herkese açık. Bu çatıda siyaset yok”* diyerek hemşehri derneklerinin siyasetten arındırılmasına vurgu yapmıştır (URL-15). Yine adaylık sürecinde, hemşehrisi olduğu Pendik Trabzonlular Derneğine gerçekleştirdiği ziyarette, *“İstanbul'da hepimiz biriz. İstanbullu hemşehrileriz. Dolayısıyla farklı illerden olmak burada fark etmiyor. Hepimiz bu güzel kente hizmet edeceğiz. Bu şehirde yaşayan yüz binlerce insan, İstanbul'un daha iyi bir geleceğe sahip olması için sorumluluk sahibidir”* diyerek 'İstanbulluluk' bilincinin gelişmesine yönelik düşüncelerini ifade etmiştir (URL-16).

Bu açıklama ve yaklaşımlardan hareketle Ekrem İmamoğlu başkanlığındaki İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2019 yerel seçimlerinin ardından ortaya koyduğu çalışmalardan birisi Hemşehri Dernekleri Çalıştayı olmuştur. İBB'nin kurumsal olarak hemşehri dernekleri özelinde gerçekleştirdiği en kapsamlı çalışma olan bu çalıştayla, *“sürdürülebilir kent ve demokrasi için çözüm önerileri ele alınarak katılımcıların yerel gündemle ilgili düşünce alışverişinde bulunması sağlanmış, sorun ve öneriler ortak düzlemde tartışılmıştır.”* Çalıştayı sloganı, *“Önce 'İstanbul'un Hemşehrisi'yiz”* şeklinde tanıtılmıştır (URL-17). Bu slogan İmamoğlu'nun konuyla ilgili görüşleriyle tam bir uyum göstermektedir.

İBB'nin kurumsal anlamda hemşehri dernekleriyle ilişkileri koordinatörlük düzeyinde yürütülmüştür. Ayrıca Hemşehri STK'lardan Sorumlu Başkan Danışmanlığı da bu alanda görev yapmaktadır. İlçe belediyelerinde ise Halkla İlişkiler Müdürlükleri ya da Muhtarlık İşleri Müdürlükleri yapılanmaları aracılığıyla derneklerle bağlantılar kurulmaktadır (KK-11). Merkezi idarenin ilgili makamı Valiliğe bağlı İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü

bünyesinde, ilçelerde kaymakamlıklara bağlı Yazı İşleri Müdürlüğü ya da Halkla İlişkiler Bürosu aracılığıyla dernekler resmi muhataplarına ulaşabilmektedirler (KK-12). Ayrıca Kent Konseylerinde 'yöre dernekleri komisyonları' bulunmakta olup bu komisyonda görev yapanlar da o konseyin bulunduğu yerleşimde bir hemşehri derneği yöneticisi konumundadırlar (KK-13).

Derneklerin önemli bir kısmı buldukları binada kiracı konumundadırlar. Yerel yönetimlerden bu anlamda en büyük beklenti derneklerin kalıcı bir konuma yerleştirilmesi ve mülkiyeti derneğe ait yapıların sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra derneğin ihtiyaç duyduğu diğer malzemelerin temininin sağlanması da beklentiler arasındadır. Yerel yönetimler bu konulara doğrudan destek sağlayamadıklarından üye sayısı ve seçimlerde hemşehrilerini etkileme gücü yüksek olan derneklere dolaylı yollarla destek olmaktadır (KK-9). Örneğin, 1996 yılında kurulan Giresun Eynesil Kemaliye Köyü Yardımlaşma Dayanışma ve Kalkındırma Derneği önceleri bulunduğu mülkte kiracı konumundaymış. Mustafa Sarıgül, Şişli Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde derneğe önemli katkılarda bulunmuş, kiracı konumunda buldukları mülkü satın alarak derneğe bağışlanmasını sağlamış. Dernek yöneticileri ve üyeleri kendileri için büyük anlam ifade eden bu bağışın ardından Mustafa Sarıgül'ü siyasi kimliğinden sıyrarak siyaset üstü bir şahsiyete dönüştürmüşler, hemşehrileri aracılığıyla koşulsuz destek sağlamışlardır. Bugün bir siyasi partinin (Türkiye Değişim Partisi) lideri konumundaki Mustafa Sarıgül'ün fotoğrafı, dernek başkanının ofisinde başkan koltuğunun tam üzerinde yer almaktadır. Dernek Başkanı Mustafa Civek'le (KK-1) yapılan görüşmede konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunulmuştur:

Biz dernek olarak bütün siyasi görüşlere eşit mesafedeyiz. Her siyasi partiye (HDP hariç) kapımız sonuna kadar açıktır. Hepsini etkinliklerimize davet eder, parti başkanlıklarına ziyaretler gerçekleştiririz. Bu odada etkinliklerimize katılan siyasilerle birçok fotoğraf görürsünüz. Zaman içerisinde yenileri eklenir, kaldırılabilir ya da yerleri değişebilir. Ancak (başının üzerindeki Atatürk-Sarıgül ve derneğin onursal başkanının olduğu fotoğrafları göstererek) onların yeri hep orada, başımızın üzerindedir, kimse kaldıramaz.

Görsel 7. Dernek başkanı masası ve üzerinde fotoğraflar (kişisel arşiv).

Bu köyle ilgili yapılan araştırmada Sarıgül'e gösterilen ilginin duygusal bir bağa dönüştüğünü, özellikle Sarıgül'ün Türkiye Değişim Hareketi'ni başlattığı dönemde Giresun'da bile bu köye mensup insanların destek anlamında çalıştıkları açıkça ifade edilmiştir (KK-4).

Yerel yönetimlerin ve yöneticilerin derneklere mekân sağlamadaki gayretleri yukarıda örneklendiği gibi yalnızca bağışlama yoluyla olmamıştır. Örneğin, Ataşehir Belediyesi tarafından imar mevzuatına uygun park alanları içerisinde kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere il bazlı hemşehri derneklerine ücretsiz yer tahsis edilmiştir. Ataşehir Belediye Başkanı Battal İlgezdi'nin siyasi başarısının arkasında hemşehri derneklerine sağladığı bu desteğin önemli payı olduğu vurgulanmıştır (KK-13). Ataşehir Ordular Derneğinin yeri Manolya Parkı içerisinde yer almaktadır.

Görsel 8. Ataşehir Ordular Derneği Kültür Evi dış görünümü (kişisel arşiv)

Yerel yönetimlerin İstanbul'un bir çeşitliliği olarak gördükleri hemşehrlik olgusunu iyi uygulama örnekleriyle başarılı bir şekilde işledikleri projeler de göze çarpmaktadır. Örneğin, Bağcılar Belediyesi'nin hayata geçirmiş olduğu Nostalji Bahçeleri²⁸ projesiyle şehirleri ön plana çıkaran ürünlerden yola çıkılarak birçok tematik park inşa edilmiştir. Bu projelerden bir tanesi de Fındık Bahçesi'dir. 20 binin üzerinde Giresunlunun yaşadığı Bağcılar'da yapımı tamamlanan 5 bin m²'lik alan üzerine kurulu bu projenin peyzajlandırılmasında yöresel bitkiler ve mimari yapılar kullanılmıştır.

Görsel 9. Bağcılar Belediyesi fındık bahçesi tematik park alanı girişi. (kişisel arşiv)

73 fındık ocağının yanı sıra yörede yaygın şekilde yetişen kokulu üzüm olarak bilinen İsabella cinsi üzüm asmaları, kırmızı erik, kızılbaş ve dağ muşmulası gibi ağaçlar park içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Karadeniz mimarisinin vazgeçilmez unsurları dolma ev, serander ve kara fırın gibi yapılar da inşa edilmiştir. Dolma evin giriş katı restoran şeklinde hizmet vermektedir. *Giresun Konağı* olarak isimlendirilen yapının üst katı Giresun Dernekler Federasyonu'na bedelsiz biçimde tahsis edilmiştir. Restoran kısmında yöresel serpme kahvaltı, Giresun pidesi, hamsi, karalahana çorbası, taflan tuzlusu, kiraz turşusu, galdirik, fasulye kavurması, sakarca kavurması, sırğan, mısır ekmeği, Giresun kadayıfı ve sütlaç gibi yöresel mutfak kültürünü yansıtan lezzetler menüde yer almaktadır.

²⁸ Fındık Bahçesi projesinin yanı sıra Bağcılar'da benzer uygulamalar devam etmektedir. Kestane Bahçesi ve Kastamonu Evi, Kayısı Bahçesi ve Malatya Evi, Ceviz Bahçesi ve Bitlis Evi gibi tematik parklarda yöresel imgeler sergilenmektedir.

Âdeta bir simülasyon özelliği gösteren bu parkla Giresunlular, memleket hasretlerini bir nebze olsun dindirmenin yanında kültürlerini korumada ve aidiyeti güçlendirmede kültürel imgelerle etkileşim hâindedirler. Bir başka boyutta ise kentin diğer sakinleri bakımından bu projeye yerel çeşitliliği deneyimleme fırsatı sunulmakta ve çok kültürlü yapı içerisinde hoşgörü ortamının gelişmesine katkı sağlanmaktadır. Yerel yönetim açısından bakıldığında ise bu projelerle ilçe sakinleriyle belediye arasındaki bağları güçlendirici bir etki yarattığı söylenebilir (KK-10).

Bu ilişkilerin mekânsal boyuttaki yansımaları yalnızca İstanbul özelinde ortaya çıkmaz. Köken kentlere yapılan yatırımlarda da hemşehriliğe bağlı ilişkilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin, Ordu/Mesudiyelilerin İstanbul'da en fazla yerleşime ve buna bağlı olarak dernekleşmeye sahip oldukları ilçe Beykoz'dur. Yaklaşık 90 bin Mesudiyelinin yaşadığı ifade edilmektedir. Bu ilişkiler ağının bir göstergesi olarak Beykoz'la Mesudiye ilçeleri 'kardeş belediye' protokolüne de sahiptir.

Görsel 10. Beykoz Belediyesi tarafından Ordu/Mesudiye'ye inşa edilen Beykoz Tepesi (Beykoz Belediyesi Arşivi)

2016 yılında Mesudiye'de Beykoz Belediyesi tarafından Beykoz Tepesi adıyla bir proje hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında belirlenen alana hizmet binası, çocuk oyun alanları, yapay kale şelalesi, oturma alanları, yürüyüş parkurları ve tarihi kale görünümlü çevre duvarlarından oluşan yapılar inşa edilmiştir. (URL-18). Görüldüğü gibi hemşehrilik ilişkilerinin etkileri köken kentin gelişimine katkı sunacak, köken kentle hedef kent arasındaki kurumsal ilişkileri güçlendirecek biçimde devam etmektedir.

3.7. HEMŞEHİRİ DERNEKLERİNİN MALİ BOYUTLARI

Derneklerin mali boyutlarıyla ilgili elde edilen veriler sağlıklı değildir. Dernek yöneticileri de bu bilgileri paylaşmakta oldukça gönülsüzdürler. Üye aidatları, bağışlar ve işletme kira-satış bedelleri derneklerin gelir kaynağı olan kalemlerdir. İşletmeler çoğunlukla lokal tarzındadır ve buralar kahvehane biçiminde işletilmektedir. Bu işletmeden elde edilen gelirlerle derneğin kirası, elektrik ve su gideri gibi temel giderleri karşılanmaktadır. Dernekler yüksek mali bütçe gerektiren etkinlikler, burs çalışmaları ve yardım kampanyaları gerçekleştirmektedirler. Bunların çok az bir bölümü doğrudan dernek bütçelerinden karşılanmaktadır.

2022 YILI BÜTÇE HESABI	
BÜTÇE BİLGİSİ	
2021 YILI DEVİR BAKİYESİ	3.633 ₺
2022 YILI AİDAT GELİRİ	20.087 ₺
2022 YILI SPONSOR VE BAĞIŞ GELİRİ	60.232 ₺
2022 YILI GENEL TOPLAM	83.952 ₺
HARCAMALAR	
RAMAZAN ERZAK KOLİSİ	6.555 ₺
KÖY GİRİŞİ TRAFİK LEVHASI	700 ₺
MAZINLI MAH. CAMİİ ŞADIRVAN İNŞAATI	20.000 ₺
ESKİ KÖY OKULU TADİLATI	44.285 ₺
2023 YILI TAKVİM	2.090 ₺
VERGİ, HAVALA VE EFT GİDERLERİ	1.035 ₺
2022 YILI TOPLAM GİDER	74.665 ₺
KASADA KALAN TUTAR	9.287 ₺

Görsel 11. Görele Şenlik Köyü Derneği, 2022 yılı bütçe hesabı paylaşımı (URL-19).

Yukarıda görüldüğü gibi köy/mahalle derneklerinin harcama kalemlerinin önemli bir kısmı köken yerleşime ilişkindir. Görele Şenlik Köyü Derneğinin 2022 yılı için gelirlerinin %25'i aidat gelirlerinden elde edilirken kalan kısım sponsor ve bağış gelirlerinden oluşmuştur. Harcamalarda ise köken kente ilişkin şadırvan inşaatı, eski köy okulu tadilatı, köy girişi trafik levhası gibi köken yerleşime ilişkin yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Burs ödemeleri de derneklerin mali boyutunda öne çıkan temel giderler arasındadır. Örneğin, Çamaşlılar Derneği, 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde 138 öğrenciye burs desteği sağlamıştır.

Aylık 55 bin TL burs ödemesi dernek hesabından ve burs taahhüdünde bulunan hayırseverler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Faaliyetlerdeki asıl harcamalar üyelerin ya da ilişkide bulunulan iş insanlarının bağışlarıyla gerçekleşmektedir. Bu bağışlar çoğunlukla dernek muhasebesine giriş yapılmadan dolayı olarak kullanılmaktadır. Özellikle yardım faaliyetlerinde kullanılan gıda-erzak ve giyecek yardımı gibi bağışların büyük bir bölümü aynı biçimde derneklere ulaştırılmaktadır (KK-10, KK-14). Bu durum derneklerin mali yönüyle ilgili sağlıklı değerlendirmelerde bulunulmasını ve hemşehri derneklerinin gerçek ekonomik potansiyelinin görünürlüğünü engellemektedir.

3.8. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE ÜYE PROFİLLERİ

Hemşehri derneklerinin üye profillerini yaş, cinsiyet ve statü ölçeğinde değerlendirebilmek mümkündür. Bu bakımdan ön plana çıkan en önemli gösterge cinsiyet ölçütünde hemşehri derneklerinin erkek egemen bir yapıya sahip olduğudur. Geçmişten günümüze sivil toplum kuruluşlarının yönetimi, çalışma konuları ve faaliyetlerine bakıldığında daha çok 'erkek alanı' olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Karaman ve Dalkıran, 2021: 91). Köyden kente göç sürecinde ve sonrasında kadınların kent yaşamında görünürlüğü hep silik kalmıştır. Bu durumun oluşmasında toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmuştur. Köyden kente göç sonrasında geleneksel yaşamlarını ve buna bağlı gündelik pratiklerini kent mekânında da sürdüren hemşehri topluluklarında kadınlar daha çok ev işleriyle ilgili olarak kamusal alandan uzakta kalmışlardır.

Özellikle 1980'li yıllara kadar olan dönemde kente yerleşen kadınların kentin çeperlerinde, gecekondu mahallelerinin dışında bir yaşama dahil olmaları çok sınırlı kalmıştır. 80'li yılların sonrasında hemşehri gruplarının kent mekânında sağladıkları uyum, küreselleşmenin meydana getirdiği toplumsal yaşamdaki değişimler ve özellikle dini simgeler üzerinden kamu nezdinde girilen siyasi mücadelenin odağında kadının olması bir nebze daha kadınları görünür kılmaya yaramıştır. Bugün kadınlar pratikte karşılaştıkları her türlü eşitsizliğe rağmen kamusal alanda varlıklarını kabul ettirmişlerdir.

Karadeniz hemşehri dernekleri özelinde bakıldığında ise resmi boyutta kadınların derneklere üyeliği çok düşük seviyededir. Üyelik yapılsa dahi yönetim kadrolarında bulunmaları daha düşük bir ihtimal taşır. Bu demek değildir ki derneklere kadın bulunmamaktadır. Hemşehri derneklerinin önemli bir bölümünde kadın kolları ya da komisyonu altında bir alt oluşum mutlaka vardır. Ancak burada kadınların aldığı konum bazı farklılıklar gösterebilir.

Köy veya mahalle içerikli hemşehri dernekleri geleneksel kodları büyük oranda muhafaza ederek bugüne kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dernekler zincirleme göçün etkisiyle aynı köyden göçen ortalama 5-10 ailenin bir aradalığını yansıtır. Dolayısıyla ailelerin erkekleri üye ve yöneticilik görevlerinde bulunabilirlerken kadınlar belirli dönemlerde derneğin etkinlikleri aracılığıyla bir araya gelebilmektedirler. Örneğin, Rize Güneysu Tepebaşı Köyü Dayanışma Derneğinin gerçekleştirmiş olduğu 12. Olağan Genel Kurul sonucunda paylaşılan yönetim ve denetim kurullarıyla yedek üye listeleri incelendiğinde listenin tamamının erkeklerden meydana geldiği ve baskın olarak 3 ailenin (Arıcı-Kaba ve Külünk) yönetimde var olduğu görülmektedir.

ASİL LİSTE			YEDEK LİSTE		
S.N	ADI SOYADI	SEÇ. GÖREV	S.N	ADI SOYADI	
1	Abdullah ARICI	BAŞKAN	1	Yusuf Ziya BİRİNCİ	YON.KUR.YED.ÜYE
2	Kasım KABA	BAŞK.YRD.	2	Mustafa KÜLÜNK	YON.KUR.YED.ÜYE
3	Mustafa ARICI	SEKRETER	3	Muhammet ARICI	YON.KUR.YED.ÜYE
4	Engin NAR	SAYMAN	4	Metin ARICI	YON.KUR.YED.ÜYE
5	Kerim ARICI	Y.K.ÜYESİ	5	Abdulkadir IŞIK	YON.KUR.YED.ÜYE
6	Mehmet KÜLÜNK	Y.K.ÜYESİ	6	Yunus Emre ARICI	Y.K.ÜYESİ
7	Ali KÜLÜNK	Y.K.ÜYESİ	7	İhsan BİRİNCİ	YON.KUR.YED.ÜYE
8	Mustafa ARICI	Y.K.ÜYESİ	8	Mehmet BALCI	YON.KUR.YED.ÜYE
9	Süleyman KABA	Y.K.ÜYESİ	9	A.Yunus KÜLÜNK	YON.KUR.YED.ÜYE
10	Gencali Sefa KÜLÜNK	Y.K.ÜYESİ	10	İ.Yaşar KÜLÜNK	YON.KUR.YED.ÜYE
11	YasinTaha ARICI	Y.K.ÜYESİ	11	Ali KÜLÜNK	YON.KUR.YED.ÜYE
DENETLEME ASIL			DENETLEME YEDEK		
12	Yakup KÜLÜNK	D.KUR.BŞK.	12	Mehmet BİRİNCİ	DEN.K.YED.ÜYE.
13	Abdurrahman KÜLÜNK	DEN.K.ÜYE	13	M.Yaşar ARICI	DEN.K.YED.ÜYE.
14	Abdurrahman ARICI	DEN.K.ÜYE	14	Osman KABA	DEN.K.YED.ÜYE.

Şekil 28. Dernek yönetim ve denetim kurulu listesi.

Önemli bir diğer husus da köy ve mahalle dernekleri üyelerinin bir araya gelebildikleri dernek mekânları büyük bir oranda kahvehane ya da lokal olarak işletilmektedir. Erkek egemen bir mekânsal özelliğe sahip kahvehaneler kadınların rahatlıkla girebilecekleri mekânlar değildir.

Derneklerle ilgili saha çalışmalarında kadınların üyelik durumlarıyla ilgili bazı sorular yöneltilmiştir. Giresun Eynesil Kemaliye Köyü Yardımlaşma Dayanışma ve Kalkındırma Derneğinde gerçekleştirilen görüşmede, kadınların bilerek üye yapılmadıkları özellikle vurgulanmıştır. Nedeni sorulduğunda ise gerekçe olarak ekonomik gerekçeler öne çıkarılmıştır.

Bizim kadınlarımızın hemen hepsi ev hanımı. Derneğin üyelik aidatları var. Dönem dönem resmi işlemler gerekebiliyor. Hem her an onları burada bulmamız zor olacağından hem de dernek aidatını ödeyecek ekonomik gücü bulamayacaklarını bildiğimizden onları derneğimize üye yapmıyoruz. Ama derneğimizin kapıları onlara

her zaman açık. Gelip burada istedikleri gibi bir arada gündür, kermestir her türlü etkinliği yapabilirler (KK-1).

Hâkim erkek egemen bakış açısı kadınların sivil toplumdaki konumlarını belirsiz, görünümelerini oldukça silik kılmayı sürdürmektedir. Buradan hareketle kadınların sivil topluma entegre olmalarındaki engellerin kaynağında ekonomik, kültürel, toplumsal değer ve kalıp yargıların yer aldığı görülmektedir.

Geleneksel aile ilişkilerinin güçlü, ataerkil hâkimiyetin baskın olduğu köy veya mahalle derneklerinin haricinde il bazlı derneklerde ve çatı oluşumlarda kadınların üye ve yönetici olabildikleri görülmektedir. Bu sınıflama içerisinde yer alan derneklerdeki kadınlar, genel manada iş yaşamına adapte olmuş, ekonomik açıdan bağımlılıktan kurtularak bir kamu kurumunda ya da özel sektörde yönetici konumunda çalışmaktadırlar. Gerçekleştirilen görüşmelerde derneklere üye olan kadınların da tıpkı erkeklerde olduğu gibi derneği basamak olarak kullanıp siyasi olarak bir konumda temsiliyet (meclis üyeliği, milletvekilliği gibi) ya da çalıştıkları kurumda daha üst bir derecede yöneticilik elde etme gibi maksatlar taşıdıkları da sezilenmektedir. Dernekler her ne kadar söylemde her siyasi görüşe eşit mesafede konumlandıklarını iddia etseler de siyasi partilerde yöneticiliğin yanında derneklerde görev alan erkekler olduğu gibi kadınlar da bulunmaktadır.

Derneklerin üye profillerinde değerlendirilmesi gereken diğer bir konu üyelerin yaş ortalamalarıdır. İncelenen derneklerin üyelerinin yaş aralıkları görüşüldüğünde; 18-29 yaş aralığında bulunanların oranı yüzde 15, 30-64 yaş aralığında bulunanların oranı yüzde 90, 65 yaş ve üzerinden bulunanların oranı yüzde 5 düzeyindedir (KK-1, KK-9, KK-10, KK-13, KK-14).

30-64 yaş aralığındaki üyelerin önemli bir bölümü gençlik dönemlerinde de derneklere üye olduklarını ya da derneklerle organik bağlarının bulunduğunu belirtmektedirler. Genç kuşağın hemşehri derneklerine olan ilgisi geçmişle kıyaslandığında giderek azalmaktadır. 65 yaş ve üzerindeki ilerleyen yaşlarına bağlı olarak sağlık sorunlarından dolayı aktif bir şekilde dernek görev ve faaliyetlerinde bulunamamaktadırlar. Gençlerin giderek azalan ilgisine kıyasla ortalama yaşam süresinin uzadığı düşünüldüğünde, dernek üyelerinin aktif yaş aralığında bulunanların (30-64) ilerleyen yıllarda 65 yaş ve üzeri dernek yöneticilerinin oranının artacağı öngörülebilir.

Statü açısından hemşehri derneklerinin üye profillerine bakıldığında, köy ve mahalle derneklerinde statünün bir öneminin olmadığı görülmektedir. Özel sektörde işçi olarak çalışan dernek üyesi herhangi biri başkanlık görevinde bulunabilir ya da yönetici olabilir. Ancak il bazlı dernekler ve federasyon gibi daha hemşehrilerinin geneline hitap eden derneklerde çıkar ilişkilerine bağlı olarak statüye göre bir yönetim anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bu konumdaki derneklerin birçoğunda ticaret yaşamında saygın bir konumda bulunan iş insanı biçiminde nitelenen ya da kamuda yönetici/bürokrat kademesinde yer alan statülerdeki üyelerin yönetici olduğu gözlenmektedir.

3.9. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN TÜZÜK İÇERİKLERİ

Çalışmada incelenen hemşehri derneklerini ve federasyonlarını bu başlık içerisinde özellikle mevzuata ilişkin yönleriyle değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim derneklerin kuruluşunda en önemli mevzuat unsuru -yukarıda da değinildiği şekliyle- tüzüklere dir. Tüzük, *“herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi”* olarak tarif edilmektedir (URL-2). Dolayısıyla kurumsal yapıyı oluşturan ve hareket tarzını belirleyen maddeler tüzükte yer almaktadır. Tüzükte yer almayan herhangi bir faaliyetin yürütülmesi ve bu faaliyetlere yönelik kaynak aktarılması mümkün değildir. Derneklerle ilgili denetimlerin dayanağında tüzükler yer almaktadır. Bu yüzden tüzüklerde yer alan bilgiler, -özellikle faaliyetler- çoğunlukla ucu açık, genel geçer ifadelerden meydana gelir. Bir anlamda derneklerin tüzükleri, devletlerin anayasaları gibidir.

Hemşehri derneklerinin tüzüklerine bakıldığında genel olarak, *“derneğin adı ve merkezi, derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için dernekçe sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri ile faaliyet alanı, üye olma hakkı ve üyelik işlemleri, üyelikten çıkma/çıkarılma, dernek organları, dernek genel kurulunun kuruluş şekli, toplanma zamanı ve çağrı ve toplantı usulü, genel kurulun oy kullanma ve karar alma usul ve şekilleri, genel kurulun görev ve yetkileri, yönetim/denetim kurulunun teşkili, görev ve yetkileri, derneğin gelir kaynakları, derneğin defter tutma esas ve usulleri ve tutulacak defterler, derneğin gelir ve gider işlemleri, beyanname verilmesi, bildirim yükümlülüğü, derneğin iç denetimi, derneğin borçlanma usulleri, derneğin şubelerinin kuruluşu, tüzüğün ne şekilde değiştirileceği, derneğin feshi ve mal varlığının tasfiye şekli”* başlıklarından meydana geldiği görülmektedir.

Bu başlıklar örnek tüzüklerde aynı biçimde yer aldığı için hemşehri dernekleri dışında da hemen hemen aynıdır. Ancak buradaki farklılık başlıkların altında yer alan açıklamalarda

belirgin bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Örneğin, merkezi Bayrampaşa'da yer alan 28 Giresunlular Derneği, *"Türkiye'nin neresinde olursa olsun hemşehrilerini sahiplenmek, sorunlarının çözümüne yardım etmek"* şeklinde derneğin vizyonunu belirlemişler ve devamında ise kültürel içeriklerle örülü bir açıklamayla amaçlarını şu şekilde genişletmişlerdir:

Kültürümüzün, geleneklerimizin yaşatılması konusunda çalışmalar yapmak ve çaba göstermektir. Bilindiği gibi bireyler aileleri, aileler toplumlari ve toplumlar da ülkeleri meydana getirirler. Ailelerin birleşmesi ile meydana gelen toplumların maddiyata ihtiyaçları olduğu kadar maneviyata, sosyal dayanışmaya, kültürlerinin örf ve âdetlerinin yaşatılmasına; insanların ortak değerlerinde cenazelerinde, düğünlerinde, kına gecelerinde bir araya gelmelerini, birlik olmalarını sağlayabilmek... (URL-20)

Köyden kente göç süreciyle birlikte kırsaldan taşınan kültürel ve dini değerlerin kent mekânında yaşatılması refleksi büyük oranda geçerliliğini sürdürmektedir. Hatta dernekler örf ve adetlerin yok olacağına, maneviyatın zarar göreceğine dair kaygıların yeniden üretildiği, çeşitlendirildiği yapılar hâlini almaktadır. Bu bakımdan kaygının tespiti neticesinde kültürün yaşatılmasına dönük mücadele derneklerin var oluş felsefesini meydana getirmektedir.

Kurucu başkanlığını CHP İstanbul İl Başkanı Dr. Canan Kaftancıoğlu'nun yaptığı Güzel Ordu Kültür Sanat Derneğinin tüzüğünde toplumsal barış ve huzura katkı sağlama amacına yönelik faaliyetler gerçekleştirme yolunda çok sesliliğe önem verileceğinin altı çizilmektedir. Ordu'nun kültür ve sanat yaşamını ileriye taşımak, turizm, kültürel miras, spor, eğitim, sosyal sorumluluk, sosyal girişimcilik ve sürdürülebilirlik gibi kavramların kullanıldığı tüzüğün yürütülecek faaliyetler kısmı güncel yaklaşımları yansıtmakta, kentleşme kaynaklı olduğu varsayılan kültürel değerlerin ya da maneviyatın tahribine yönelik bir temele dayanmamaktadır. Bu bakımdan derneğin ve tüzüğün yönü kentleşmenin ortaya koyduğu değişimlerle daha uyumlu bir görünüm sergilemektedir (URL-21). Farklı bir yönelimde ise, Hemşinliler Eğitim ve Kültür Derneğinin tüzüğünde mevcuttur. Burada Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyete bağlı olarak çalışmaların yürütüleceğine vurgu yapılmaktadır (URL-22). Bu vurgular aynı zamanda derneklerin gerçekleştirdiği burs, gıda ve maddi yardım gibi desteklemelerde ölçüt biçiminde de kullanılabilirlerdir.

Dernek tüzüklerinde yer alan amaçlar ve faaliyet kısımları kültürel içeriklerden oluşmaktadır. *"Örf, adet ve geleneklerin korunup, yaşatılması ve tanıtılması"* vb. biçimlerle ifade edilen amaçlar ve bu amaca yönelik her türlü faaliyet hemşehri derneklerinin tüzüklerinde genellikle en başta yer almaktadır. Burada *"koruyup, yaşatma*

ve *tanıtma*” ibaresi oldukça önemlidir. Benzer şekilde Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde de ifadeler örtüşmektedir. Koruma ve yaşayarak yaşatma kavramları yok olmaya yüz tutan gelenekleri yaşatma amacı taşımaktadır. Türkiye'nin taraf olduğu 2006 yılı itibarıyla somut olmayan kültürel mirası korumaya, yaşatmaya ve aktarmaya dönük sistematik adımlardan çok daha önce hemşehri dernekleri bu doğrultuda resmi olarak faaliyetler yürütmektedirler. Esasında 1980'li yıllarda küreselleşmeyle birlikte hemşehri derneklerinin sayısında belirgin bir artış yaşanırken SOKÜM Sözleşmesine giden yolda da UNESCO tarafından önemli adımlar atılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2013: 13-46). UNESCO'nun küreselleşmenin tektipleştirici etkisine karşın uluslararası alanda yürüttüğü çok sesliliğin ve kültürel ifadelerin korunmasına yönelik attığı adımlarla hemşehri derneklerinin metropol yerleşimde yöreselliği muhafaza etmeye yönelik adımları benzer dinamiklere sahiptir. SOKÜM odağında, sağlanan başarı ve gelinen konuma ilişkin hemşehri derneklerinin geçmişe dönük faaliyetleri incelenebilir ve ileriye dönük ortak çalışmalar yürütülebilir. Benzer kaygı ve amaçları taşıyan her iki yapının da birbirine çok fazla katkı sağlayacağı açıktır.

Dernek tüzüklerinde göze çarpan önemli hususlardan biri derneklere üyelik biçimidir. Genel olarak asıl üyelik ve fahri ya da onursal üyelik olmak üzere iki çeşit üyelik bulunmaktadır. Onursal üyelik, derneklerin faaliyetlerinde yüksek düzeyde maddi ve/veya manevi katkıda bulunan isimlere verilebilir. Bu üyeliğin idari açıdan herhangi bir işlem yetkisi yoktur. Bu kategori daha çok uzun yıllar boyunca faaliyette bulunan derneklere kurucu rolünde bulunmuş isimleri, derneğe yüksek miktarlarda bağış yapan iş insanlarını ve derneğin faaliyetlerine katkıda bulunan üst düzey bürokratları ve seçilmiş yöneticileri kapsamına almaktadır. Onursal üyelikle hem kişi onurlandırılmış olur hem de derneğe olan desteklerinin devamlılığı yolunda bağlar güçlendirilmiş olur.

İncelenen hemşehri derneklerinin birçoğunda fiil ehliyetine sahip herkes derneklere asıl üye olarak kaydolabilmektedir. Bazı derneklere ise köken yerleşimi baz alarak oluşturulmuş kısıtlamalar bulunmaktadır. Örneğin, Of-Hayrat Kültür ve Yardımlaşma Derneğinin üyelik şartlarında, “*Of-Hayrat nüfusuna kayıtlı ve herhangi bir sebeple Of-Hayrat nüfusundan kütük kayıtlarını aldırınlar üye olma hakkına sahiptirler*” ibaresi bulunmaktadır (URL-23). Genellikle mali yapısı daha güçlü, nispeten köklü bir geçmişe sahip, dernek mekânının derneğin üzerine taşınmaz olarak kayıtlı olduğu, üyeler arasında bürokrat ve iş insanlarının çoğunlukta yer aldığı bu türdeki derneklerin yönetimlerini ‘kendinden olmayanlara’ kapatmaları beklendik bir gelişme biçiminde değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte köken kent vurgusuyla bu sınırlılıkların

gevşetildiği üyelik koşulları da bulunabilmektedir. Trabzon Kültür Derneğinin tüzüğünde, “*Trabzonlu olan, Trabzon’da yetişen, Trabzon’da ailesel bağı bulunan veya Trabzon’a ve Trabzonlulara sempati ve sevgi besleyen*” her gerçek ve tüzel kişinin derneğe üye olma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.

3.10. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN KURUMSAL KİMLİKLERİNİN PARÇASI OLARAK LOGOLARDA KÜLTÜREL İMGELER

Bireylerin olduğu gibi kurumların da kimliği vardır. Kültürel, sosyal konum ve statülerin karşılığı olan kimlik; inanç, tutum ve değer yargılarını kapsamlı bir şekilde sembolize eden bir kavramdır (Çeken ve Aybay, 2020: 25). Buradan hareketle kurumsal kimlikte kültürel, tarihsel, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik temellerin bulunduğu ifade edilebilir.

Kurumsal kimlik bir kurumun; ismi, logosu, dış görünümünden üyelerinin kıyafetlerine, dekorasyonundan reklam ya da halkla ilişkiler faaliyetlerinde kullandıkları mesajlara kadar kapsayan geniş bir çeşitlilikte içerik sunmaktadır (Ak, 1998: 18). Kurumsal kimlikle imaj ve markalaşma, dolayısıyla sürdürülebilirlik arasında bir bağ vardır. Başarılı bir şekilde uygulanan kurumsal kimlik, kurumun tanınırlığını ve itibarını artırıp kurum içinde aidiyet duygusu oluşturup motivasyon sağlarken; başarısız uygulandığı takdirde tamamen dezavantaja dönüşebilir (Pehlivan-Baskın, 2020: 565-567). Kurumsal kimliğiniz ne kadar güçlü ise o oranda başarılısınız demektir. Bir kurum kendini ne kadar iyi ve doğru ifade ederse, o oranda kurumsal kimliğini de korumuş ve daha çok kitleye ulaşmış olur (Topçu, 2017: 160).

Bir kurum veya kuruluşun kendini tanıtabilmesi açısından daha ilk adımda önemli ve gerekli olan şey logodur. Logo, temsil ettiği kurumun görsel bir simgesi, iletişim kurmak için kullandığı bir çeşit işaret sistemidir (Çeken ve Ersan, 2017: 2508). Logo, o kurumun kendisini dış dünyaya tanıtmada ve dış dünya ile görsel iletişim sağlamada kurum logosu önemli bir işleve sahiptir (Teker, 2002: 111). Baker ve Balmer (1997: 367), görsel kimliği kurumların iki temel amaç için kullandıklarını tespit etmişlerdir. Birinci amaç kurumun kültürel değerlerinin altını çizmektir. İkinci amaç ise kurumun iletişim çabalarının temellerini oluşturmaktır. Güçlü çağrışımlarla kurum imajı kolayca yaratılabilir.

Her kurumsal yapıda olduğu gibi hemşehri dernekleri de kendilerini kurumsal kimlikleriyle tanımlama ve ön plana çıkarma çabası içerisine girmişlerdir. Hemşehri derneklerinin kurumsal kimliklerinde kültürel imgeleri ön plana çıkardıkları net bir şekilde

görülmektedir. Bu imgeler orijinal özellikleriyle hedef kitleleri olan hemşehrilerine duygusal bakımdan hitap ederek onlara önce çekicilik daha sonra aidiyet hissi vermektedir. Bu bakımdan kurumsal kimlik göstergeleri hemşehri derneklerinin kamuoyuna açılan yönüdür. Hemşehri derneklerinin logo kullanımlarına bakıldığında çok büyük bir çoğunluğunun amatörce hazırlanmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyal medyada veya internet ortamında var olmayan derneklerin kurumsal kimlik çalışmalarının bulunmadığı da tespit edilmiştir.

Hemşehri derneklerinin kurumsal kimliklerinin anahtar bileşenlerinin hemen hepsi ekonomik coğrafya, tarih, geleneksel müzik, dans ve mimari figürlerinden esinlenerek oluşturulmuştur. Ordu ve Giresun'da fındık, Rize'de çay, Trabzon'da balıkçılığa (hamsi) vurgu yapan coğrafyanın en bilinen ekonomik ürünleri logolarda en çok yer alan imgelerdendir. Geleneksel müzik ve dansa ilişkin de Giresun ve Trabzon derneklerinde kemençe, Rize derneklerinde ise tulum imgeleriyle birlikte her üç şehirde de horon temalı imgeler de yer alabilmektedir.

Şekil bakımından geleneksel logo kullanımlarında yer alan yuvarlak şekiller ve bu şekilleri saran yuvarlak çerçeveli yazılar kullanılmıştır. Bazı dernek logoları ise görüntüsel bir içeriğe sahiptir. Bu görüntüler herhangi bir figürü değil doğrudan köken kente ilişkin en bilindik konumu göstermektedir. Kimi logolarda ise birden çok görüntü yer almaktadır. Her iki durum da tasarım ilkelerine aykırılık ortaya çıkarmakta ve görsel kirliliğe neden olmaktadır.

Logoların ön plana çıkan diğer kültürel özelliği renklerde kendini göstermektedir. Hemşehri derneklerinin logo renkleri yerel imgelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Renk logoya anlam katan bir ögedir. Kurum kimliği ile örtüşen renklerin seçimi tutarlı bir imajın oluşmasını sağlar (Bayçu ve Ustaoglu, 2015: 27). Kültürleri, sosyal statüleri sembolize etme ya da onlarla ilişki kurmak için renklerden yararlanılır. (Ceylan, 2015: 319). Derneklerin logolarında kullanılan renkler, üyelerini duygusal ve zihinsel bakımdan etkileyerek köken kente bağlılığın ya da özlemin yansımalarını oluştururlar.

Renkler çoklu sembolik değerlere sahiptir (Bayçu ve Ustaoglu, 2015: 29). Yapılan araştırmalara göre renklerin etkileri koşullanmalar, toplumsal öğretiler, yaşanan coğrafi konum, cinsiyet, moda vb. etkenlerle toplumlara, inançlara ve bireylerin yaşamışlıklarına göre farklılıklar gösterebilmektedir. (Ceylan, 2015: 318). Logolarda yer alan renkler ve imgeler aracılığıyla hemşehrilerde köken kente ilişkin kültürel arka plan korunmakta ve aidiyet duygusu pekişmektedir.

Çalışma doğrultusunda incelenen hemşehri derneklerinin renk çeşitliliğine bakıldığında köken kentin belirleyici olduğu görülmektedir. Köken kente ait belediyelerin logoları başta olmak üzere bu kentlerin futbol takımlarının logolarının hemşehri derneklerinin logolarına ilham kaynağı olduğu açıktır. Bu bakımdan ağırlıklı olarak Rize derneklerinde yeşil-mavi, Giresun derneklerinde yeşil-beyaz, Trabzon derneklerinde bordo-mavi ve Ordu hemşehri derneklerinde mor-beyaz renkler sıklıkla kullanılmaktadır. Giresun'un yeşil rengi kaynağını fındıktan, Rize'nin yeşil rengi çay filizinden, Ordu'nun mor renkleri ise ilkbaharda yoğun biçimde bölgede kendiliğinden yetişen mor menekşelerden almaktadır. Trabzon'da ise bordo-mavi tonlar ağırlıklı olarak kullanılmakta olup bu renklerin coğrafi ya da tarihsel bir geçmişi bulunmadığı rivayet edilmektedir. 1967 yılında kurulan Trabzonspor'un formalarının o dönemde maddi imkânsızlıklar dolayısıyla İngiltere'nin Aston Villa takımından getirilen formalar üzerine dikilen armayla karşılaşılması neticesinde bu renkler zamanla Trabzonspor'la bütünleşmiş ve şehrin her alanda kullandığı renkler hâline gelmiştir.

Renkler insanların algı alanı sınırları içinde bulunan, her an birlikte yaşanan, ama çoğu zaman etkilerinin farkına varılmayan güçlerdir. Renkler çevreye nüfuz ederler, nesnelere nitelerler ve kelimeler olmadan iletişim kurarlar (Bayçu ve Ustaoglu, 2015: 29). Çoğunlukla ekonomik coğrafyadan kaynağını alan dernek logolarında kullanılan renklere ilişkin farklı çağrışımlar da dile getirilmektedir.

Doğayı anımsatan yeşil renk, huzur ve rahatlık hissi vermektedir. Gelenek ve kalıcı değerleri yansıtan mavi, geçmişi koruma eğiliminde olması; zarafet, hassasiyet, temizlik hissi vermesi; denizi simgelemesi gibi anlamlar taşır. (Kırdar, 2005: 281). Mor renk ise mücadeleyi, asaleti, saygınlığı simgelemektedir. Beyaz renge ise tarafsızlık, temizlik ve saflık gibi anlamlar yüklenmektedir. İsnat edilen bu anlamlar dernek logolarının köken kentle ilişkilenen anlamlarının yanında ayrıca bir dayanak olacak biçimde popüler anlamlandırmaları da barındırmaktadır. Buradan hareketle farklı yönleriyle ön plana çıkan bazı dernek logolarına daha yakından göz atmak yerinde olacaktır.

Hemşehri derneklerinin logo kullanımında her yönüyle örnek gösterilebilecek tasarım Vakfıkebir Derneğine aittir. 1987 yılında kurulan dernek, zaman içerisinde değişen tasarım algısını da ön planda tutarak logolarını bugüne kadar 3 defa yenilemişlerdir. Önceki iki logodan esinlenerek tasarlanan son logoda tarih ve coğrafyayla birlikte tescilli ürünler de logoda sade bir şekilde gösterilmiştir.

Şekil 29. Vakfıkebir Derneği logosu.

Logo bordo mavi renklerle oluşturularak Trabzonluluk vurgusu üst katmanda sağlanmıştır. Logonun ortasında bir ferman yer almaktadır. Bu fermanın ilçenin adının kaynağı olarak gösterilen anekdota gönderme yapılmaktadır. II. Bayezid döneminde Gülbahar Hatun hikâyesinden yola çıkarak ilçe topraklarının vakfedilmesini anlatan, II. Bayezid'in orijinal tuğrasının kullanıldığı temsili ferman logonun en belirgin unsurudur.

Coğrafi yapısı dolayısıyla geniş bir koya sahip olan ve karayele kapalı olan Vakfıkebir bölgesi tarih boyunca 'Büyükliman' adıyla da anılmıştır. Denizciler için demir atma yeri olarak kullanılmasından dolayı logoda 'çapa' görünümü de bordo ve mavi renkler arasında kalan beyaz kısımda sezdirilmeye çalışılmıştır. Logonun bordo kısımlarında ise coğrafi tescilli ürün olarak *Vakfıkebir Ekmeği* şekli verilmeye çalışılmıştır. Altta yer alan mavi figür ise iki amacı bir arada taşımaktadır. Birincisi, ilk bakışta anlaşılan yaprak formudur ki bölgenin bitki çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. İkincisinde ise doğal bir koy içerisinde yer alan ilçenin iki burun arası (batıda Zeytin burnu, doğuda Işıklı burnu) gösterilmeye çalışılmıştır (URL-24).

Logoda yazı karakterleri de bilinçli bir bakış açısıyla kullanılmıştır. Yazı karakteri; kurum hakkında bizlere ipuçları verirken, rakiplerinden de ayırt edilmesini sağlar. "*Vakfıkebir Derneği*" yazımını güçlü ve sade bir yazı karakteri olan *Coco Gothic Fat* ile büyük harflerle kullanılmış, kuruluş yılı olan 1987 ise tarihi bağı güçlü bir duruşla gösteren *Suez* fontu ile gösterilmiştir (URL-25).

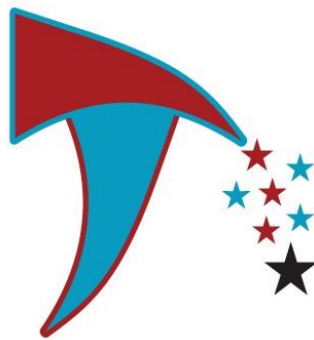
Değerlendirmeye alınan diğer bir logo Fatsa Dernekler Federasyonu'na aittir. Deniz feneri tasarımı üzerinden şekillenen logoda turkuaz mavisi renginin kullanımı bu rengin Türk kimliğini yansıtmışından dolayıdır. Ayrıca rengin pozitif enerji yüklediği de belirtilmiştir. Deniz feneri imgesi, bir liman kenti konumundaki Fatsa'nın coğrafi özelliğinden dolayı seçilmiştir. Ayrıca deniz fenerinin denizcilere olan yol gösterici özelliği

federasyonu oluşturan derneklere federasyonun üst kuruluş olarak yol göstericiliğiyle ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Logodaki çapraz burgular Fatsa ve Federasyon kelimelerinin baş harfi olan F'yi ifade için kullanılmıştır (URL-26).

Şekil 30. Fatsa Dernekler Federasyonu logosu.

Trabzon Dernekleri Federasyonu'nda iki çeşit logo kullanımı vardır. Kurumsal kimliği belirtmek üzere federasyonun asıl logosunun yanı sıra etkinlikler için de ayrı logo tasarımı gerçekleştirilerek çok yönlü bir ifade çeşitliliği yansıtılmaya çalışılmıştır. Bordo-mavi renklere sahip etkinlik logosundaki 'T' harfi, federasyonun birçok derneğin çatı kuruluşu olmasını ve fıkra karakteri olan Temel'in burnunu çağrıştırmaktadır. T'nin alt çubuğundaki dardan geniş doğru uzanan gösterim, dernekleşmeden federasyonlaşmaya geçişi ve derneklerin giderek artan birlikteliğini vurgulamaktadır. Ters olarak T'nin görüntüsü yelkenli bir takaya benzetilmekte ve şehrin denizcilikle olan kuvvetli bağını düşündürmektedir. Logodaki yıldızların kullanımı ise Trabzonspor'un şampiyonluğuyla ilgilidir. Bordo-mavi renklere sahip 6 yıldız Trabzonspor'un şampiyonluklarını simgelemektedir. Siyah renge sahip tek yıldız ise 2010-2011 Süper Lig sezonunda Trabzonspor'un hakkı olduğu hâlde kendilerine verilmediğini iddia ettikleri yaşanılmayan şampiyonluğu temsil etmektedir (URL-27).

Şekil 31. Trabzon Dernekler Federasyonu logosu.

Coğrafi ve kültürel özelliklerin logoya yansıtıldığı bir diğer örnek ise Trabzon İli Ağasarlılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğine aittir. Ağasar, Trabzon'un Şalpazarı ilçesini merkez alan bir vadi yerleşiminin adıdır. Sahilden iç kesimde engebeli bir coğrafya olması dolayısıyla dağ görüntüsü logoda yer almaktadır. Ayrıca bu yöre geleneksel müziğin önemli bir enstrümanı konumundaki kemençede ekol olarak gösterilen kültürel bir özelliğe sahiptir (Yılmaz, 2018: 130-131). Bu yüzden kemençe çizimi logoda yer almaktadır. Mavi zemin ve balık ise Trabzon'un sahil şehri olmasıyla ekonomisinin balıkçılığa dayanan özellikleriyle ilgilidir.

Şekil 32. Ağasar Derneği logosu.

Bir başka farklı özelliğiyle değerlendirilebilecek logo, Beyoğlu Rizeliler Derneğine aittir. Köken kent Rize ile hedef kent İstanbul'un özelliklerinin bütüncül bir tasarımla birleştirildiği logo oldukça başarılı bir tasarım örneğidir.

Şekil 33. Beyoğlu Rizeliler Derneği logosu.

Beyoğlu'nun simgesi olan Galata Kulesi'nden esinlenerek oluşturulan logoda, mavi ve yeşil renkler bir arada kullanılmıştır. Kulenin tepe kısmında çay filizi, onun hemen altında horon oynayan bir grup figürü yer almaktadır. Derneğin isminin kısaltması 'BRD' ve

hemen altında da Beyoğlu Rizeliler Derneği yazımı kulenin yüzeyine yansıtılmış durumdadır. Benzer biçimde Beşiktaş Rizeliler Derneğinin logosu da köken kentin imgesi üzerine değil kurulduğu ilçenin önemli tarihi yapılarından biri olan Dolmabahçe Sarayı'yla ilişkilidir.

Şekil 34. Beşiktaş Rizeliler Derneği logosu.

Dolmabahçe Sarayı'nın ön cephe görünümünün merkeze alındığı logoda giriş kapısı görüntüsünün her iki yanındaki sütun boşluklarına çay filizi eklenmiştir. Kısa ad olarak BERİDER'i kullanan derneğin 'İ' harfinin nokta kısmında da çay filizi imgesi kullanılmıştır. Ayrıca renk olarak da ağırlıklı biçimde mavinin yanı sıra yeşil tercih edilmiş, Rize şehri anımsatılmaya çalışılmıştır.

1989 yılında kurulan Ardeşenliler Kültür ve Dayanışma Derneğinin logosunda da gökyüzünde bir kuş, aşağıya doğru sorasıyla karlı dağ ve vadi görüntüsü, derenin sol kısmında cami imgesi ve sağ tarafta da silah bulunmaktadır.

Şekil 35. Ardeşenliler Derneği logosu.

Taban kısımda deniz ve balık görüntüsü, logonun yuvarlak çerçevesinde ise çay yaprakları kullanılmıştır. Kuş şekliyle anımsatılmak istenen Ardeşen ve çevresindeki atmaca yetiştiriciliğidir. Karlı dağ ve vadiyle Kaçkar dağı ile Fırtına vadisi, cami imgesiyle dini değerlere bağlılık logoda işlenmiştir. Silah ise yöre halkının bu konudaki hevesini yansıtmakta olup ayrıca yörede var olan silah sanayisini işaret etmektedir. Yöre halkının hem atmacaya hem de silaha olan bu tutkusu türkülerde de ifade edilmiştir:

Ardeşen ustasidur
Her türlü tabancanun
Pazarli uçarken kor
Aduni atmacanun

Hemşehri derneklerinin buldukları kent düzeyinde ve özellikle sosyal medya ortamında tanınırlıklarının sağlanmasında önemli bir gösterge olan logolar çağdaş tekniklere uygun olarak tasarlanmalıdır. Amatör çalışmalar derneğin iletişim imajını, özellikle genç kuşağın derneğe katılımını ve gençlerin metropol yerleşim mekânında hemşehriliğe dair aidiyetinin oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu tipteki örnekler aracılığıyla kaynak kentin imajı da zedelenebilmektedir.

Hemşehri dernekleri özelinde kurumsal kimliğin oluşturulma sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar; yerel kültürün değerlerini mevcut imajı zedelemeyen anlaşılır bir biçimde yansıtmak, yenilikçi olmak, hemşehrilerinde heyecan yaratmak, anımsamayı kolaylaştırmak ve ilgiyi artırmak, farklı topluluklara ilham vermek, bulunduğu kentle bütünleştirici içerikler sunmak. Bunların yanı sıra kurumsal kimliğe ilişkin logo ve amblem gibi görsellerin teknolojik bakımdan her ortamda (web sitesi, sosyal medya ve tüm baskı işlemlerinde) herhangi bir uyumsuzluk yaratmadan uygulanabilir olması gerekmektedir.

3.11. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN DEMOGRAFİK GÜCÜ

Türkiye’de son dönemde kısa bir zaman diliminde en büyük nüfus hareketliliklerinden birinin yaşanmasına neden olan Ordu’nun büyükşehir olma süreci, İstanbul’da faaliyette bulunan hemşehri derneklerinin hem demografik gücünü hem etkinlik yönünü ve siyasetle entegre bir şekilde organizasyon oluşturabilme kabiliyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de yerel yönetimler alanında büyükşehir statüsünün şekillenmesi de esasında tarımda makineleşme sonucunda ortaya çıkan kırsaldan kente hızlı göç sürecine dayanmaktadır. Kalabalık nüfus yığınlarının su ve kanalizasyon başta olmak üzere alt yapı hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi için dinamik bir model olarak büyükşehir statüsü zorunlu bir ihtiyaç hâlini almıştır. İlk olarak 1984 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir’de uygulanmaya başlanan büyükşehir modeli, 2004 ve 2008 yıllarında yapılan bazı düzenlemelerle genişletilmiş, genel çerçeveye il merkezini odağa alan bir yaklaşımla uygulanmıştır. 2012 yılına kadar toplamda 16 yerleşim alanı büyükşehir statüsündeyken çıkarılan yasayla uygulanan yaklaşımda sil baştan değişikliğe gidilmiş

ve daha önceden yürürlükte bulunan yarıçap hesaplı uygulama kaldırılarak 'bütünşehir' yaklaşımı benimsenmiştir (Arıkboğa, 2013: 48-60).

İl mülki sınırlarının tamamını büyükşehir içerisine alan bu yaklaşımla birlikte 2004 yılında büyükşehir olmak için getirilen 750 bin nüfus kriteri, birçok kent için aşılmıştır. 2012 yılında TBMM'de kabul edilen 6360 sayılı yasayla yeni büyükşehir yasasının yürürlüğe girmesini takiben aynı yıl içerisinde 13 il daha resmen büyükşehir statüsü kazanmıştır.

Ordu ili, bu süreçte 715 bin civarındaki nüfusuyla büyükşehir olmanın sınırında kalmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin'in Ordulu olması ve şehrin genel siyasetteki ağırlığı, konunun muhataplarını büyükşehir olabilmek için gerekli koşullara sağlamaya yöneltmiştir. Aranılan nüfus elbette İstanbul'da bulunacaktır. Hemşehri dernekleriyle kapsamlı bir kampanya yürütülmeye başlanır. Dönemin AK Parti Ordu Milletvekili Mustafa Hamarat, İstanbul'daki Ordu derneklerinin gayretleri, piknikler, yemekler, şenlikler, SMS, gazete ve televizyonlar üzerinden yapılan çağrılar, Twitter, Facebook gibi sosyal medya örgütlenmesiyle 55 bin Ordulunun nüfus kaydını Ordu'ya taşıdıklarını açıklar. Bu açıklamadan hareketle hemşehri derneklerinin geleneksel iletişim yöntemlerini içeren piknik ve şenlik gibi etkinliklerle dijital iletişim kaynakları olan sosyal medya araçlarını birlikte etkin bir şekilde kullandıkları sonucu çıkarılabilmektedir. Bütün bu süreçte basında "SMS ve Tweet'le Büyükşehir Yaptılar" başlıklarıyla mizahi bir dille işlenmiştir (URL-28).

Ordu şehri esasında ilk etapta gerçekleştirilen kampanyaya rağmen 750 bin sınırını aşamamış, 741 binde kalmış ve diğer 13 kentin büyükşehir yapıldığı yasal düzenlemeye yetişememiştir. Daha sonradan bir kampanya daha gerçekleştirerek Ordu'nun nüfusu 770 bine ulaşmıştı. "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulmasına İlişkin Kanun"da değişiklik yapan yasayla, Ordu 14 Mart 2013 tarihinde büyükşehir kapsamına alınmıştır.

Devamlı olarak göç veren bir şehir, bir yıllık yoğun propaganda çalışması sonucunda ancak 55 bin kişilik nüfusunu geriye taşımayı başarmıştır. Ancak bu taşıma olayı, fiziki şekilde insanların mobilitesine dayalı değildir. İçişleri Bakanlığına bağlı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri bu sanal taşıma olayına göz yumarak ADNKS üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ordu'nun nüfusunun sahte yöntemle artırıldığını savunan CHP İzmir Milletvekili Birgül Ayman Güler, "Biz suç şebekesiyiz şu anda. Bir suç şebekesi Meclis'te iş görmektedir. Suç ilanını burada yapıyorum" diyerek durumu eleştirmiştir (URL-29).

Göç alan iller	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Hızı (%)
Çankırı	184.406	17.050	10.609	35.5
Ordu	741.371	48.240	26.595	29.6
Karabük	225.145	13.510	8.444	22.8
Çanakkale	493.691	23.252	14.374	18.1
Tekirdağ	852.321	42.155	28.042	16.7

Şekil 36. Net göç hızına göre en fazla göç alan ilk beş il (TÜİK, 2012: 15)

Bu süreçte hemşehri derneklerinin organizasyondaki payı oldukça yüksektir. Nitekim görüldüğü üzere hemşehri dernekleri yalnızca buldukları şehrin siyasi yapısını etkilememekte, köken kentlerin yani memleketlerinin de yasal statülerinde değişiklik yapabilecek potansiyellerini büyük oranda sürdürmektedirler. Yasal süreçlerin toplum ve kültür üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından da önemli sonuçlar doğuracak bu durum incelenmeye değerdir. Nitekim bütünşehir yaklaşımı beldelerle birlikte köy statüsünü ortadan kaldırmış ve yalnızca mahalle statüsünün varlığını zorunlu kılmıştır. Bu durum Türkiye'nin kırsal-kentsel nüfus oranlarının da radikal bir şekilde değişime uğratmıştır. 2012 yılına gelindiğinde %22 olan kırsal nüfus oranı, 2013 yılında aniden %8'lere düşmüştür.²⁹

Ordu'nun büyükşehir olma süreci göstermektedir ki kırsalın itici, kentin çekici özellikleri sonucunda büyükşehirlere yönelen insanlar, zaman içerisinde büyükşehirin faydalarını içselleştirmişlerdir. Bu yüzden bir zamanlar terk etmek zorunda kaldıkları memleketlerinin büyükşehir olması için büyük bir istekle kampanya sürecinin başat unsuru olmuşlardır. Nitekim Ordu Dernekler Federasyonu Başkanı Sabri Çelebi, *"Yaşadığımız büyükşehirlerde gördüğümüz hizmetleri memleketimizde de görmek istedik. Amatör kümede mi kalalım, süper ligde mi olalım, diye sorduk. Aldığımız yanıt üzerine başladık çalışmaya"* demiştir. Çelebi ayrıca nüfus taşıma işlemlerinde iç kesimlerde bulunan ilçelere ağırlık verdiklerini belirterek kırsal ilçelerin daha çok hizmete ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır (URL-30).

Kırsaldan kente göç eden insanlar, çalışmalarda vurgulanan göç edilen kente eklenme-bütünleşme sorununu ortadan kaldırmış bir görünüme sahiptirler. Bu

²⁹ Tarım ve hayvancılıkla birlikte geleneksel üretimin bu düzenlemelerden etkilenmeleri, olumlu-olumsuz yönlerinin zaman içerisindeki durumu hiç olmadığı kadar halkbilim kadrolarının gündeminde olması gerekir.

insanlar bir yandan metropol yerleşimin olanaklarını kendi bünyelerine çekebilmek için hemşehrilik ilişkileri aracılığıyla kent yönetimlerine entegre olurken diğer yandan memleketlerinin değişimini etkileyecek duyarlılığı ve bağlantıyı güçlü bir şekilde devam ettirebilmektedirler. Hedef kent ile köken kent arasındaki bu çok yönlülüğün tam olarak kavranamamış olması da literatürün eksiklikleri arasındadır. Uyumsuzluk, kentleşme gibi belirli bir bakış açısından kaynağını alan istendik davranışların kazanılamaması durumunu sorun olarak görmek de ayrı bir sorun meydana getirmektedir. Kent çalışmalarına hâkim bu olumsuz yaklaşım ortadan kalkıp farklılıkların birer özgünlük ve zenginlik kaynağı biçiminde benimsenmesiyle kompleks gibi görülen birçok sorun kendiliğinden çözüme kavuşacaktır.

Hemşehri derneklerinin kaynağını demografisinden alan gücü, öngörüldüğü şekilde çözülmeye uğramamış aksine etkisini sürdürmeyi bugüne dek başarmıştır. O hâlde bu olgunun muhataplarınca pek de umursanmayan ve olumsuz olarak addedilen özelliklerini vurgulamaya devam etmek yerine bu karmaşık yapıyı bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmek daha akla uygun olacaktır. İstanbul'daki demografik gücünü kökenlerini aldıkları şehirle bütünleştirerek Ordu'yu büyükşehir yapan bu hemşehri topluluğu, büyükşehir olunduktan sonraki süreçte hizmette meydana gelen aksamaların kaynağı olarak gösterilmiş ve nüfus taşıma işleminin kalıcılığını sağlamaya yönelik fikirler ortaya atılmıştır.

Dönemin Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı Enver Yılmaz, 750 bin nüfuslu Ordu'nun nüfusunun yaz aylarında 2 milyonu bulduğuna dikkat çekerek, il dışında yaşayan Orduluların ikametlerini Ordu'ya almalarını ister ve bu duruma ekonomik bir çözüm geliştirir. Yılmaz, Ordu'da tarımsal faaliyetin bel kemiğini oluşturan fındık için verilen Doğrudan Gelir Desteğinden gurbette bulunanların yararlanabilmesi için nüfus kaydının Ordu'da bulundurulması şartının getirilmesini ister (URL-31).

Bu çözüm önerisi ilk bakışta nüfusun Ordu ile İstanbul arasındaki devam eden geçişliliğini gösterirken diğer yandan tarımsal faaliyet alanında İstanbul'da yaşayan Ordulular için fındığın ekonomik öneminin sürdüğünü gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin tarımsal ihracatta en büyük gelir kaynaklarından biri olan fındığın stratejik önemi ve ekonomik değeri, bölgeden göç etmiş insanların memleketleriyle ilişkilerinin devamlılığını sağlayan önemli bir unsur olmasını sağlamıştır. Fındık başta olmak üzere bölgenin tarımsal alandaki ürün çeşitliği ve bunların pazarlanmasına yönelik yeni yaklaşımlar, ilerleyen dönemlerde hem göç hızının azalmasına hem de tersine göçün sağlanmasına dönük bir kapı aralayabilir.

Belediyeler için nüfus önemli bir gelir kaynağıdır. İller Bankası'ndan aylık periyotta gönderilen ödenekler, yerleşimdeki kişi sayısı baz alınarak oluşturulur. Bu bakımdan özellikle yerel yönetim alanında nüfusa yönelik çağrılarının arttığı dönemler yıl sonuna tekabül eder. Çünkü bir sonraki yılın İller Bankası'ndan gönderilecek ödeneğini hesaplamada kullanılacak nüfus kriteri aralık ayı baz alınarak belirlenir. Bu yüzden hemen her yıl, belediyeler tarafından nüfus taşımaya yönelik çeşitli kampanyalar yürütülerek gurbetteki hemşehrilere çağrıda bulunulur. İstanbul'daki hemşehri potansiyeli yüksek olan Karadeniz şehirlerinde, hemşehri dernekleri aracılığıyla nüfus hareketlilikleri gözlenir. Bu hareketlilikler özellikle seçim dönemlerinde daha da artarak köken kent açısından nüfus grafiklerinde önemli sıçramalara ve akabinde düşüşlere neden olmaktadır.

3.12. MEDYA VE HEMŞEHRİLİK-HEMŞEHRİ DERNEKLERİ İLİŞKİSİ

Medya, günümüzde kültürel değişim ve dönüşümün en önemli dinamiğidir. Sunucu, iletici, taşıyıcı ve aşılacağı gibi işlevlere sahip medyayla birlikte kültür, bugün önemli ölçüde 'medya kültürü' hâline gelmiştir (Aytaç, 2005: 95-96). Medya kültürü, gerçek kültürün hem bir yansıması hem de yeniden şekillendirilmesidir (Özdemir, 2015: 10). Dolayısıyla kültürel çözümlenelerde medya ilişkisi göz ardı edilerek gerçekleştirilen değerlendirmeler bir bölümüyle eksik kalacaktır.

Medya ve kültür arasındaki ilişkiler çoğunlukla ekonomik yönüyle tüketim odaklı bir bakışla ele alınmaktadır. Bu başlık altındaki değerlendirmeler, medyanın hemşehriliği ve hemşehri derneklerinde kültürel olguları etkileme potansiyeli doğrultusunda tespitlere dayanmaktadır. Hemşehrilik ilişkileri, yüz yüze iletişimin yanı sıra bir yönüyle de medya araçları aracılığıyla da devam etmektedir. Hemşehriler arasındaki bağı meydana getiren kültür alışverişinde medya araçlarının önemi giderek artmaktadır. Medya, hemşehriliğin son dönemdeki değişimini öne çıkaran bir alan biçiminde ortaya çıkmaktadır. Medya ile hemşehrilik olgusu ve hemşehri dernekleri arasındaki ilişkide ortaya çıkan işlevler genel hatlarıyla şu şekildedir:

- Medya, köken kent ile hedef kent arasında köprü kurulmasına vesile olur. Köken kentle hedef kentteki hemşehriler, karşılıklı olarak birbirlerinin varlığından medya aracılığıyla haberdar olur.
- Medya, hemşehrilik olgusunu ve hemşehri derneklerini görünür kılar. Hemşehri derneklerinin gücü ve etki alanı medyaya yansıdığı nispette dikkat çeker. Güçlü bir alt yapıya sahip dernekler, medyayla sıkı bir ilişki içindedirler.

- Medya, köken kentle ilgili sorunların çözümünde ve yeni projelerin hayata geçirilmesinde kamuoyu desteğinin artmasına katkı sağlar.
- Medya, hemşehri dernekleri içerisinde politik alan başta olmak üzere farklı alanlarda yeni simaların ortaya çıkmasına destek olur.
- Medya, hemşehrilerin sektörel dağılımının haritasını ortaya çıkarır. Bürokraside, siyasette, iş dünyasında, STK'larda, yerel yönetimlerde kimlerin hangi kadrolarda görevde bulunduğunu gösterir.
- Medya, hemşehri dernekleri arasında iş birliğinin gelişmesini sağlayarak çok geniş bir alana yayılan hemşehri gruplarının birleşmesine ve yeni organizasyonlar altında güç birliği yapmalarına ön ayak olur.
- Medya, bireylerin hemşehrilik bağıyla dernek ve diğer hemşehri ilişki ağlarına katılımlarını artırır. Bu durum aidiyet, kimlik oluşumu ve gelişimi konusunda da bireye katkı sağlar.
- Medya, hemşehrilerin ekonomik faaliyet alanlarıyla ilgili tanıtım aracı olarak hemşehriler arasında ticari ilişkilerin gelişimine katkı verir.
- Medya, hemşehri dernekleri aracılığıyla ekonomik bir sektörün ortaya çıkmasını teşvik eder ve kendine istihdam alanı ortaya çıkarır.
- Medya, sponsorluk anlaşmalarıyla yeni içeriklerin üretilmesine aracı olur. Özellikle amatör sanatçıların gelişiminde örneğin, geleneksel müzik alanında sahne giderlerinin karşılanması, klip çekimleri vb. durumlarda medyanın aracı rolü önemlidir.
- Medya, hemşehrilik olgusu aracılığıyla köken kentin tanıtımına katkı sağlayarak turizmin gelişimini destekler.
- Medya, olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuzluğa neden olan bazı durumlar meydana getirebilmektedir. Olumsuzluklar daha çok kültürel alanda ortaya çıkmaktadır ve kültür-ekonomi ilişkisine sahip sektörlerde kendini göstermektedir. Folklorlaştırma, turistikleştirme, ticarileştirme gibi olguların işleyişinde medya, destekleyici ve olumsuzlukları yeniden üreten bir role sahiptir.

3.12.1. Basılı Medya

Gazete, basılı ya da yazılı medya denince akla ilk gelen araçlardan biridir. Gündelik yaşamı şekillendiren en etkili medya araçları arasında olan gazetecilikte dijitalleşmeyle birlikte basılı nüshalara ilgi azalmışsa da bugün hem etkisini hem de vatandaşta uyandırdığı ilgisini büyük oranda sürdürmektedir. Bu doğrultuda özellikle yaş ortalaması

yüksek olan hemşehri dernekleri üyeleri için basılı medya işlevsel olarak daha ön plandadır.

Yayın hayatına 1991 yılında başlayan Ordu Mesudiye Sesi, aylık periyotta yerel içerikli yayın yapan, merkezi İstanbul'da bulunan köklü bir gazetedir. Hatta bu doğrultuda yayın hayatına devam eden en eski gazetedir. Ortalama 24 sayfa içeriğe sahip gazetenin haber ve sayfalarına bakıldığında temsil ettiği Mesudiye ilçesi ağırlıklı olmak üzere, Ordu'nun ilçeleri ve çevre yerleşimlerle ilgili içeriklere yer verdiği görülmektedir. Gazetelerin içeriklerinde hemşehriliğe ve yerelliğe vurgu hat safhadadır. Hemşehrilikle ilgili herhangi bir alanda sağlanan başarılar övgüyle karşılanırken, eksiklikler çoğunluk mantığı üzerinden eleştirilmektedir. Eleştiriler genellikle nüfusa endekli olarak siyasette ve bürokraside yeterince hemşehri kökenli isimlerin üst düzey görevlerde bulunamayışına ilişkindir. Hemşehrilikle ilişkili olumsuzluk atfedilen nepotizm, liyakat, iltimas ve kronizm gibi kavramlara yönelik oldukça fazla içerik bu gazetelerde açıkça yer almaktadır.

Görsel 12. Ordu Mesudiye Sesi gazetesi manşeti. (2023:1)

Çalışma çerçevesinde ele alınan dernekler içerisinden özellikle Ordu ve Giresun derneklerinin bu konuda hayli ses yükselttikleri saptanmaktadır. Örneğin, Orduluların İstanbul'da siyasette istediğini elde edemeyişine yönelik "Neden Yokuz?" başlığıyla dile getirilen eleştiride şu hususlara değinilmektedir:

Ordulular böylesi büyük bir nüfus potansiyeline sahip olmalarına rağmen, siyasette son derece başarısızlar. İstanbul'dan seçilen Ordulu milletvekili yok! İstanbul'un 39 ilçesi

arasında Ordulu sadece bir belediye başkanı, o da kendi gücüyle Eyüpsultan'dan seçilen Perşembeli Deniz Köken bulunuyor. Trabzonlular, Rizeliler, Giresunlular, Sivaslılar, Erzincanlılar her dönem İstanbul'da birden çok Milletvekili ve Belediye başkan adayı çıkarabilirken, Ordulular neden başarılı olamıyor? TBMM'de temsil edilen 4 büyük siyasi parti; Ak Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti, İstanbul'da Orduluları neden milletvekili ve belediye başkan adayı olarak kendi listelerine almıyor? Bu Ordulular için haksızlık mı, beceriksizlik mi? İstanbul'daki Sivaslıların nüfusu 767 bin, Kastamonulularınki 559 bin kişi. Ordulular ise 526 bin kişilik bir nüfus gücüne sahip... (Uzunyurt, 2023: 13).

Gazetelerde derneklere ait genel kurul ve etkinlik haberleri, köken yerleşime dair haberler, İstanbul'da bulunan hemşehrilere ilişkin haberler ağırlıktadır. Hemşehrilik gibi daha sınırlayıcı yerel bir alanda konu bakımından siyaset, sivil toplum, kültür-sanat, eğitim, spor, turizm, tarım, çevre ve gündelik yaşam gibi geniş yelpazede bir konu ağı ile karşılaşılmaktadır. Köşe yazıları, reklamlar ve sponsor bağlantıları, anma ve kutlama mesajları gazetelerin içeriklerini şekillendiren diğer başlıklardır. Gazetelerde içerikler hemşehrilik vurgusu ve yerele olan vurgu üzerinden kurgulanmaktadır.

Siyasetle ilgili içeriklerde farklı siyasi partilerde üst düzey görevlerde bulunan hemşehri konumundaki siyasetçilerin demeçleri sayfalara taşınır. Köken yerleşimle ilgili olarak yerel yönetimlerin ve yöneticilerin çalışma ve demeçlerine ilişkin haberler de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Sivil toplumla ilgili içerikler derneklere ilişkin haberlerden oluşur. Özellikle derneklerin genel kurullarına ilişkin haberler daha ön plandadır. Eski yönetim ve yeni yönetime ilişkin bilgiler paylaşılır. Derneklerin gerçekleştirdiği çeşitli toplantı ve karşılıklı ziyaretler de bu kapsam içerisinde yer alır.

Kültür-sanatla ilgili sayfalarda derneklerin gerçekleştirdiği etkinliklere yer verilmektedir. Bu etkinliklerin eğlence yönünü öne çıkaran "*horona doyulmadı*" türünden kültürel öğelere ilişkin vurgu ve söylemler önemlidir. Özellikle yaz dönemlerinde artan piknik şöenleri ve festivallerle gazete sayfalarında kültür-sanat etkinliklerine ayrılan bölümler artmaktadır. Kültürel manada gazetelerde yer alan diğer önemli içerikleri geçiş dönemlerine ait haberler oluşturur. Gazetenin hitap ettiği hemşehri grubu içerisinde vefat edenler, düğün ve nişan yapan ailelerle birlikte sünnet, mevlit gibi organizasyonlara ilişkin haberler ayrı bir sayfada bir arada verilmektedir.

ACI ve SEVINÇ İNSANLAR İÇİN... **ORDUMESUDİYE GAZETESİ** ARALIK 2022

<p>Barış Tuncer Yüzük Taktı</p> <p>ORMESHA - Mesudiye, M. Sarıca Mahallesi'nden Nalbant Celal Tuncer'in torunu Yalçın - Zeynep Tuncer çiftinin oğulları, Gazetemizin Haber Müdürü Namık Kemal Tuncer'in yeğeni, Makine Mühendisi Barış Tuncer, Antalyalı Gıda Mühendisi Gülşen Çenesiz ile nişanlanarak evliliğe ilk adımı attı.</p> 	<p>Ali Tuncer Kalp Ameliyatı Oldu</p> <p>ORMESHA -N.Kemal Tuncer: Ordu Müslim Sarıca Mahallesi'nden Gazetemiz abonesi Naşit Tuncer Hoca'nın ağabeyi Ali Tuncer, kalp ameliyatı oldu. Sağlığına yeniden kavuşan Ali Tuncer taburcu olarak evinde dinlenmeye çekildi.</p> 	<p>Afanlı Salih Özdemir İstanbul'da vefat etti</p> <p>ORMESHA - Namık Kemal Tuncer: Mesudiye Çardaklı (Afan) Köyünden Salih Özdemir geçirdiği rahatsızlık sonucu İstanbul'da hayatını kaybetti. Saadet Partisi Ümraniye İlçe Başkan Yardımcısı Avni Tiryak'ın dayısı olan Salih Özdemir'in cenazesi son yolculuğuna uğurlandı.</p>
<p>Ali Kürtür Güzelce'de Toprağa Verildi</p> <p>ORMESHA - Namık Kemal Tuncer: Güzelce Köyü'nden Ali Kürtür İstanbul'da vefat etti. Cenazesi Sarıgazi Cem Evinde kaldırılarak, Ordu'ya götürülerek Mesudiye Güzelce Köyü Mezarlığı'na uğurlandı.</p> 	<p>Bayırköylü Cemil Karaca Sevenlerini Ağlattı</p> <p>ORMESHA-N.Kemal Tuncer: Mesudiye Bayırköylü Cemil Karaca 62 yaşında vefat ederek sevenlerini ağlattı. Yaşamını Şişli Kuştepe'de sürdürüyordu. 62 Yaşında vefat etti. Cenazesi dualarla son yolculuğuna uğurlandı.</p> 	<p>Eskiköy Belediye Başkanı Yaşar Keskin yaşama veda etti</p> <p>ORMESHA- Ercan Gevrek: Ordu Gürkentepesi ilçesi Eskiköy eski belediye başkanı Yaşar Keskin geçirdiği rahatsızlık sonucu yaşamını yitirdi. Olayın duyulması Gürkentepesi ve Eskiköy beldesinde büyük acıya neden oldu. Cenazesi kalabalık katılımı son yolculuğuna uğurlandı.</p>
<p>Otobüscü Fahri Mengü'den Acı Haber Geldi</p> <p>ORMESHA-N.Kemal Tuncer: Ordu Mesudiye Dayılı Köyü ve Mesudiyeliler'in ileri gelenlerinden Otobüscü Bahri Mengü'nün oğlu, Doğuş Turizm ortaklarından Fahri Mengü, geçirdiği rahatsızlık sonucu İstanbul'da hayatını kaybetti. Fahri Mengü'nün cenazesi Maltepe Zümrütler Camii'nde kılınan namaz sonrası Karacaahmet Mezarlığı'nda ahirete uğurlandı.</p> 	<p>Perşembeli Sakine Kahveci Amansız Hastalığa Yenik Düştü</p> <p>ORMESHA: Namık Kemal Tuncer: Ordu Perşembe ilçesi Ekinçiler Köyü Tekeirazı Mevki'den merhum Aslan Dokcan'ın kızı, Dernek Üyesi Hacı (Nezir) Dokcan'ın kardeşi Sakine Kahveci, yokalandığı amansız hastalığa yenik düşerek İstanbul'da hayatını kaybetti. Cenazesi dualarla ahirete uğurlandı.</p> 	<p>Ergün Aycan Gıcıry Ağlattı</p> <p>ORMESHA-Ertuğrul Çağlayan: Güneç Gıcı Mahallesi'nin sevilen isimlerinden Ergün Aycan, geçirdiği rahatsızlık sonucu 53 yaşında İstanbul'da vefat etti. Cenazesi Ordu'ya götürülerek Gıcı Mezarlığı'nda toprağa verildi.</p>

Görsel 13. Geçiş dönemlerine ilişkin haberlerin yer aldığı özel sayfa (Mesudiye Sesi, 2022: 12).

Sponsorluk ve reklam bağlantıları gazetelerin sürdürülebilirliği için olmazsa olmaz alanlardan biridir. Hemşehrilikle bağlantılı gazete yayıncılığında vasıflı nitelikte gazete bulunmadığı için mevzuat gereği resmi ilan alamayan gazeteler, ekonomik bakımdan faaliyetlerini sürdürebilmek adına sponsor bulmak ve reklam yayınlamak zorunda kalmaktadır. Elbette bu reklamlar iş ve ticaret dünyası başta olmak üzere hemşehrilik ilişkisinde bulunulan diğer sektörlerden sağlanmaktadır. Köken yerleşimde faaliyet gösteren işletmeler de İstanbul'daki hemşehrilerine hitap edebilmek adına bu gazetelere reklam verebilmektedirler. Gazetelerde reklamların en çok yoğunlaştığı zaman aralıkları hiç şüphesiz dini bayram dönemleridir. Hemşehrilerinin bayramını tebrik etmek isteyen dernek başkanları, siyasi partilerin yöneticileri, muhtarlar ve iş insanlarının mesajları fotoğraflar eşliğinde yayınlanır.

Reklam desteği verilen bütçeye göre tebrik mesajının gazetede konumu belirlenir. Manşet sayfasında reklam yayınlanmaz. Arka kapak sayfalar reklam için bütün kullanılabilir. Reklam yayınlama boyutları tam sayfa, yarım sayfa ve çeyrek sayfa olmakla birlikte daha küçük ölçekte de yer alabilir. Reklam boyutuna göre reklam veren kimsenin ekonomik durumu hakkında değerlendirmede bulunulabilmektedir. Gazetelerin gelir kaynaklarının diğer boyutunu ise abonelikler oluşturur. İstanbul'da hemşehrilik bağıyla

köken yerleşime ait derneklerle bağı bulunan hemen her siyasetçinin, bürokratin, iş insanının ve dernek yöneticisinin abone olduğu yerel bir veya birden fazla gazete bulunmaktadır. İstanbul'da yayın yapan yerel gazetelerin abone ağları oldukça geniş durumdadır.

Gazetelerin köşe yazılarındaki içerikler genel olarak hemşehrilik ilişkilerinin güçlendirilmesi, birlik ve beraberlik mesajları, bürokratlara sahip çıkılması gerektiği, köken yerleşimlerin temel sorunları ve çözüm önerileri (işsizlik ve göç vb.), etkinlik değerlendirmeleri vb. konular üzerinden şekillenmektedir.

Hemşehrilik olgusu etrafında çıkarılan dergiler, gazetecilik kadar gelişmiş bir boyuta sahip değildir. Dergiler, daha uzun bir yayın periyoduna sahiptir ve kısa ömürlüdürler. Dergiler, içeriği itibarıyla gazetelerden daha farklıdır ancak hemşehrilikle ilişkili olarak çıkarılan dergiler, gazete mantığında yoğun bir haber içeriğine sahiptir. Doğrudan derneğe bağlı şekilde çıkarılan dergiler, dernek faaliyetlerinden haberlerle köken yerleşimlere ilişkin haberlerden meydana gelir. Röportaj, özel haber gibi dergilere özgü içerik üretici sayfalar çok azdır. Kültür ve turizme ilişkin köken yerleşime ilişkin destinasyonların tanıtımı yapılır. İlçelerin ya da yerleşimlerin tarihçesine yönelik içeriklere de rastlamak mümkündür.

Görsel 14. 2013 yılından bu yana yayın hayatına devam eden Memleketim Ordu dergisi.

Sponsorluk ve reklam bağlantıları bütün basılı materyallerde olduğu gibi bu alanda da kaçınılmazdır. Örneğin, yukarıda 38. sayısının kapak fotoğrafı yer alan 100 sayfalık derginin 35 sayfası sponsor ve reklamlara ayrılmıştır. Reklamlar tam sayfa biçiminde verilmektedir. Haberlerin metinleri kısa, fotoğrafları geniş kullanılmaktadır. Çıkarılan dergiler, şekil yönüyle dergi olarak ele alınabilir ancak içeriği itibarıyla birer fotoğraf albümü havasına sahiptir.

Basılı medya alanında İstanbul'da yerel basının bir araya gelerek meydana getirdiği bir de dernek bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamındaki diğer köken yerleşimlere nazaran gazete ve dergi yayıncılığında bir adım daha önde bulunan Ordu basın camiası, Ordu Basın Kuruluşları Derneğini (OBKD) kurarak hemşehriliği mesleki anlamda bir araya getiren farklı bir oluşuma imza atmıştır. 2008 yılında Beykoz'da kurulan OBKD, bünyesinde internet, radyo ve televizyon sektörleri de dahil olmak üzere çoğunluğu İstanbul merkezli yayıncılık faaliyeti yürüten basın kuruluşlarını barındırmaktadır. Basının gündeme ilişkin kamuoyunda yarattığı etkinin basın dernekçiliği aracılığıyla daha da belirgin duruma geldiği, yerel basının sorunlarının sürekli olarak gündemde tutulduğu görülmektedir.

Kültürel içerikle yayınlanan kitaplar da mevcuttur. Rize'nin farklı köy ve mahallelerinde yaşayan ve tanıklıklarıyla zamanlarına ayna olan kişilerle doğaçlama usulle gerçekleştirilen canlı tarih söyleşileri, RİDEF desteğiyle yayınlanan *Görünen Köyün Kılavuzları* adlı kitapta bir araya getirilmiştir. İçlerinde gemi ustası, beşik ustası, kırıkçı gibi geleneksel mesleki bilgilere sahip 40 kişiyle gerçekleştirilen sohbetlerde geçmiş dönem yaşam şartları ve göç konuları ele alınmıştır (Kazdal ve Akarsu, 2015). Bunun yanında derneklerin basım faaliyetlerine destek olduğu farklı iş birliği çalışmaları da bulunmaktadır. Güzelordu Kültür ve Sanat Derneği aracılığıyla sağlanan sponsor desteğiyle İyi Ki Doğdun Ceren adlı roman yayınlanmıştır. Evinin önünde uğradığı saldırı sonucu yaşamını yitiren Ordulu üniversite öğrencisi Ceren Özdemir'in yaşamından esinlenerek Yazar Birol Öztürk tarafından kaleme alınan romanın satışından elde edilen gelir derneğin *Ceren Özdemir Sanat Fonu* adıyla gerçekleştirdiği burs programına katkı olarak aktarılmıştır.

Görsel 15. Geliri bağışlanan kitaba ilişkin dernekten yapılan duyuru (URL-32).

Ayrıca dernek, kadın hakları temasıyla düzenlediği kısa film, öykü, fotoğraf, tiyatro oyun yazma yarışmasına ilişkin ödüle hak kazanan metinleri bir yayın biçiminde basmıştır (Konumuz Kadın Hakları, 2019).

3.12.2. İşitsel Medya

İşitsel medya olarak tarif edilen medya aracı esasında radyodur. “*Elektrik dalgalarının özelliğinden yararlanarak seslerin iletilmesi sistemi*” (URL-2) biçiminde tanımlanan radyonun Türkiye’deki gelişimi kamusal radyo yayıncılığı altında Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren başlamış, kültür değişmelerinde medyanın etkinliği radyo ile çeşitlenerek artmıştır (Özdemir, 2015: 168).1990’lı yıllardan itibaren özel radyo yayıncılığı başlamış ve bu medya aracının kültürel değişime olan etkileri çok yönlü bir yapı biçiminde daha da görünür hâle gelmiştir.

Hemşehrilik olgusu bakımından radyo yayıncılığının etkileri, özellikle geleneksel müzik alanında kültürel boyutta ortaya çıkmaktadır. Radyo yayınlarında Karadeniz yöresel müziklerine yer verilmesinin yanında yalnızca bölgesel nitelikte yayın yapan radyolar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en eskisi 1994 yılından bu yana yayın hayatına devam eden Karadeniz FM’dir. Türkiye’nin ilk Karadeniz radyosu olarak İstanbul merkezli radyo yayıncılığı sunan şirket, eski Karadeniz müziklerinin yanı sıra yeni nesil Karadeniz müziğini de içinde barındıran playlistleri ve eğlenceli programcıları ile yayınlarına devam etmektedir (URL-33). Programlarında istek saatleri ve canlı bağlantılarıyla İstanbul’da yaşayan Karadenizlilerin memleket hasretlerini ve sevgilerini dillendirmelerine aracı olan radyoda, hemşehri derneklerinin başkanları da konuk olarak programlara katılabilmektedirler.

Radyoculukta gelişen bir alan olarak sunucular ya da DJ'ler, yayınlarında mizahtan oldukça yararlanırlar. Fıkralarıyla öne çıkan bir bölge olan Karadeniz'de de bu manada malzeme oldukça boldur. Oflu Hoca, Temel ile Dursun, Temel ile Fadime, Bayburtlu ile Oflu gibi tipler etrafında anlatılan birçok fıkra, radyo yayınlarının vazgeçilmez unsuru hâline gelmiştir. Öğüt-Eker'in (2014: 160-168) radyo programları için ortaya attığı Tek Yönlü Mizah Kuramı'ndan hareketle sunucu, performansını önceden kurguladığı bir metin üzerinden fıkraları paylaşır. Canlı telefon bağlantılarıyla etkileşimi artırabilir ancak dinleyici genelde pasif bir konumdadır. Yine gülme refleksini dinleyici üzerinde harekete geçirebilmek adına dış ses (kahkaha sesleri) kullanılabilir. Karadeniz fıkraları güncel meselelerle ilgili olarak kendini yenileyen bir zenginliğe sahiptir. Bölge insanının yüksek gözlem gücü, sözel yaratıcılığın canlı bir biçimde devam ediyor olması bu durumu oluşturan etkenler arasındadır.

Mekânsal bağlamda radyo yayıncılığına günümüzde erişimin en sık gerçekleştiği alanlar otomobiller veya ulaşım taşıtlarıdır. Esasında DJ figürünün ortaya çıkmasında seyahat hâlindeki araçlarda radyonun kullanılabilirliğinin başlaması etken olmuştur. DJ'ler oluşturdukları ya da bir araya getirdikleri müziklerle büyük hayran kitlelerine ulaşmaktadırlar (İnal, 2020: 40). Karadeniz radyo programlarında ün yapan isimlerin hemşehri derneklerinin geniş katılımlı etkinliklerinde de sunuculuk görevinde buldukları bilinmektedir.

Son dönemde radyo yayıncılığıyla bağlantılı olarak gelişen bir alan, akustik müzikal performanslardır. Radyolara konuk olan sanatçıların akustik biçimde ortaya koydukları performanslara ilgi artınca bu alanda radyodan dijital medya uygulamalarına taşınan içerikler oluşturulmaktadır. Bu içerikler, geleneksel müzik alanında yeni açılımları ve etkileşim biçimlerini meydana getirmektedir. Örneğin, Karadeniz FM'in radyo stüdyosunda gerçekleşen performansları video biçiminde Karadeniz Akustik adıyla açtıkları hesapla Youtube kanalına yüklemeleri, radyoya gösterilen ilginin çok üzerinde olmuştur. Milyonlarca tıklama alan akustik performanslar, radyonun reytinglerini de geride bırakmıştır. Bu durum bir yönüyle medya uygulamaları arasındaki geçişkenliği ve etkileşimi ortaya koyarken diğer yönüyle performansı gerçekleştiren sanatçının tanınmasını ve kitlesinin artmasını sağlamaktadır.

3.12.3. Görsel-İşitsel Medya

Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin görsel-ışitsel medya alanındaki görünümünü en çok öne çıkaran araç televizyondur. Televizyon, geleneksel medya araçları içerisinde

toplumsal ve kültürel değişimi etkileyen araçlardan en önemlisidir. Türkiye’de özel TV yayıncılığının yaygınlaştığı 1990’lı yıllardan itibaren televizyonun gündelik yaşantıdaki yeri daha da belirginleşmiştir. İnternet, cep telefonu, tabletler her yere taşınabilirlikleriyle bireysel bir kullanıma sahipken televizyonlar daha çok kişiye hitap etme konusunda merkezi bir konum elde etmektedir. Televizyon; evlerde, kahvehanelerde ve iş yerlerinde merkezi bir yerde ve birden çok kişinin seyredebileceği bir konuma sahiptir. Hemşehriliğın ve bir topluluk kuruluşu olarak hemşehri derneklerinin televizyonda temsiliyeti çok yönlü bir yapı şeklinde değerlendirilebilir.

Her şeyden önce bu temsiliyet tıpkı hemşehriliğın kökeninde olduğu gibi yerel düzeyde daha görünürdür. Yerel ve bölgesel yayın yapan TV kuruluşları için hemşehri dernekleri ve hemşehrilik olgusu içeriği zenginleştiren değerli bir kaynak alandır. İstanbul merkezli olarak bölgesel içerikli yayın yapan TV kanalları bulunmaktadır. Bunun yanında köken yerleşimlerde yayın yapan TV kanallarının İstanbul’da stüdyoları ve temsilcilikleri yer almaktadır ve bu temsilcilikler yoğun bir şekilde faaliyet göstermektedirler.

Bu doğrultuda yerel TV kanallarının İstanbul temsilciliklerinin yayın akışına dahil ettikleri en önemli içerikler hemşehri derneklerinin etkinlikleridir. Özellikle festivaller/şenlikler canlı olarak yayınlanmaya özen gösterilir. Şenlik organizasyonlarının yanında dernek geceleri, spor müsabakaları, kutlama ve anma etkinlikleri yayın kapsamında öne çıkan diğer başlıklardır. Etkinliklerin canlı yayınlanma ihtimali bulunmasa bile mutlaka kayıt alınarak paket yayın kapsamında daha sonra yayınlanır. Yayınlar aracılığıyla köken yerleşimdeki insanlar hemşehrilerinin İstanbul’daki birlik ve beraberliklerini, memleket değerlerini yaşatma gayretlerini gözlemlemiş olurlar. Bu durum her iki taraf için de bir övünç kaynağı şeklinde tezahür eder. Etkinliklere katılım sağlayan siyasetçiler ve bürokratlar aracılığıyla köken yerleşime ilişkin konuların gündeme getirilmesi, TV yayıncılığı neticesinde kamuoyu oluşturulmasına katkı sağlamaktadırlar. TV kanalları haber bültenlerinde bu konulara ayrıca dikkat çekerek konuları uzun süre gündemde tutarlar.

Etkinlik yayınlarının haricinde İstanbul stüdyolarında gerçekleşen özel programlar da bulunmaktadır. Bu programlara hemşehri konumundaki özel davetliler katılmaktadır. Örneğın, Ordu merkezli yayın yapan Altaş TV yerel kanalının İstanbul stüdyosunda Gazeteci Murat Doğan’ın sunumuyla Ordu Burada programı gerçekleştirilmektedir. 2017 yılından bu yana devam eden programlarda 100’ün üzerinde yayın gerçekleşmiştir. Dernek başkanları ağırlıklı olmak üzere İstanbul’da faaliyet yürüten iş insanları, siyasi partilerde çeşitli düzeylerde yönetici konumundakiler, İstanbul’da çeşitli kurum ve

kuruluşlarda görev yapan bürokratlar, akademisyenler ve uzmanlar haftalık bir periyot içerisinde konuk olarak yayınlara katılmaktadırlar. Yayının gündemi konuğun alanına göre değişmektedir. Ancak konuğun uzmanlık alanı ne olursa olsun, hemşehrilik ilişkileriyle köken yerleşime yönelik değerlendirmeler mutlaka gerçekleştirilir.

Görsel 16. Ordu Burada programı haftanın konukları. (29.09.2020)

Yöneticiler derneklerin faaliyetlerinden, devam eden projelerden ve yapılması planlanan çalışmalardan söz eder. Bürokratlar, akademisyenler ve uzmanlar alanlarıyla ilgili konuları ele alır. Siyasetçiler ise yürüttükleri çalışmalarla birlikte yerel ve genel siyasi atmosfere ilişkin görüş ve düşüncelerini paylaşır.

İstanbul stüdyoları aracılığıyla gerçekleşen yayınlarda öne çıkan diğer bir içerik müzik programlarıdır. Geleneksel müzik temsilcilerinin birçoğu İstanbul'da yaşamaktadır. Bunun yanında yeni yetişen birçok halk müziği sanatçısı da İstanbul'da doğup büyümüş ve hemşehrilik ilişkilerinden faydalanarak kendilerine bir kitle yaratmayı başarmışlar ya da bu çabanın içerisindeyimdirler. Etkinliklerin azaldığı kış mevsiminde yerel TV kanallarında bu tür programların sayısında artış yaşanmaktadır. 2005 yılında İstanbul merkezli olarak yayın hayatına başlayan Mavi Karadeniz TV, yapmış olduğu yöresel müzik programlarıyla öne çıkmaktadır. Hülya Polat, Zeynep Başkan, Onay Şahin, Gizem Kara gibi Karadeniz yöresel müziğinde iyi bir seyirci kitesine sahip sanatçıların gerçekleştirdiği müzik programları oldukça ilgi çekmektedir.

Görsel 17. Mavi Karadeniz TV'de Horonsuz Asla adlı programdan. (03.04.2020) (URL-34)

Canlı şekilde yayınlanan bu programlara birçok yöresel sanatçı ve müzisyen konuk olarak katılmaktadır. Ayrıca stüdyoya seyirciler de alınmakta, bu seyirciler içerisinde derneklerin özel davetiyle getirilen hemşehri grupları ağırlıkta olmaktadır. Özellikle horon havaları çalınırken seyirciler de horona davet edilerek programlar şenlik havasına bürünmekte ve etkileşim yükselmektedir. Bu durumda stüdyolar, geleneksel müzik ile dansın performansının sahnelendiği alanlara dönüşmektedir.

Yerel TV kanalları, gurbette yaşayan ve hemşehrilik bağının güçlü olduğu kesimlerde özenle takip edilir. geleneksel müzikler ve memleket görüntüleri eşliğindeki yayınlar, kişiler için özlemine duydukları memleket hasretini giderebilmek için birer araçtır. Yerel TV kanalları, program akışlarında özel ve canlı yayınları ulusal kanallara nispeten çok daha azdır. Bu nedenle memlekete dair paket yayınlar ve müzikal performansların yer aldığı görüntüler ekrana yansıtılmaktadır. Bazı kanallarda 'istem saatleri' de gerçekleştirilmektedir. İstekler, mesajlarla birlikte yayınlanır. Video kliplerin alt bölümünde kullanıcı mesajları bantta verilir. Mesajlar takip edildiğinde bu programlara rağbet gösteren kesimlerin İstanbul ağırlıklı olmak üzere gurbette yaşayanlar oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Özellikle lokal olarak işletmesi bulunan hemşehri derneklerinde de yerel TV kanallarının her zaman açık olduğu tespit edilmiştir. Derneklere uğrayan hemşehriler için yerel TV kanallarındaki yayınlanan içerikler, bu kanallara müdavimlik yaratmaktadır. Televizyon, hemşehrilik olgusunu meydana getiren kültürel öğelerden yararlanarak hemşehriliği yeniden üretmektedir.

3.12.4. Dijital Medya

İnternet teknolojilerindeki gelişimle (Web 1.0'dan Web 2.0'a geçiş) birlikte ortaya atılan sosyal medya terimi, *"Kullanıcıların birbirleriyle bilgi, görüş ve ilgi alanlarını paylaşarak etkileşim kurmalarını, bireye kendi çalışma veya arkadaş grubunu seçmesini,*

oluşturmasını, paylaşmak istediği bilgi, belge, resim, görüntü ve diğer elektronik ortam ile ilgili materyallerini düzenlemesine, oluşturmasına, değiştirmesine veya kaldırmasına izin veren, paylaşımları dilediği ile görünür kılabilmek için ilgili linkler/bağlantılar oluşturabilen, eklenmesine izin veren çevrimiçi araçlar ve web siteleri” olarak tanımlanmaktadır (Onat, 2010: 105). Geleneksel medyadan farklı biçimde etkileşim imkânı sunan bu yapıyla kültürel ve toplumsal değişim hız kazanmaya başlamıştır. Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin bu mecradaki varlığı ve konumu değişimle ilgili değerlendirilebilecek veriler ortaya çıkarmaktadır.

Hemşehri derneklerinin dijital medya araç ve uygulamalarını kullanması, çağın gerektirdiği dönüşümlerin bilincinde olmaları manasını taşımaktadır. Bu bakımdan dijital medyayı aktif bir biçimde ve düzenli olarak kullanmaya özen gösteren derneklerin devamlılığı kullanmayanlara nazaran daha yüksektir.

Hemşehri derneklerinin dijital manada medyayı kullanımına ilişkin ilk araçlardan biri web siteleridir. Web siteleri, derneğin sanal dünyaya açılan kapısı, bu dünyadaki varlığının bir göstergesidir. Web sitesi bulunan dernekler, dernekçiliği ciddiye alan bir duruş sergiler. Ancak web sitesi bulunan dernekler incelendiğinde sitelerin çoğunlukla pasif bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Açılan web siteleri bir süre güncel kaldıktan sonra düzenli veri girişi sağlanmadığından ve sayfa editörlerince düzenli takip edilmediğinden terk edilmiş bir mekân havası taşımaktadır. Derneklerin web sitelerinin güncellenmesi için bu konuyla ilgilenecek kişiler, genellikle dernek üyeleri veya yöneticileri arasında bu konudan anlayan nispeten daha genç isimler olmaktadır.

Web siteleri profesyonel bir şekilde yönetilmediğinden ve yöneticilerin ilgisine bağlı kaldığından bir süre sonra pasif bir görünüme kavuşur. Web siteleri teknik bakımdan da oldukça eski ve kullanışlı olmayan alt yapılara ve arayüzlere sahiptir. Köy/mahalle derneklerinde web sitesi kullanım oranı diğer çatı dernek oluşumlarına nazaran daha düşüktür. Bununla birlikte, *“sanal köy monografileri”* olarak nitelendirilen kırsal yerleşimlere ilişkin sitelerin kurulmasında kültür ve tarihi koruma, yaşatma, geliştirme ve tanıtma amacının bulunduğu bilinmektedir (Özdemir, 2017: 543). Benzer yaklaşımların hemşehri derneklerine ait sitelerde de sergilendiği görülmektedir. Çatı organizasyonlar dernek üyelerinin dışında faaliyetleriyle hem köken kente dönük hem de İstanbul özelinde faaliyetlerini daha görünür kılma çabası içindedirler.

Derneklerin ve hemşehri konumundaki üyelerin sosyal medya kullanımlarında kuşaklar arasındaki farklılıklar belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Orta yaş ve üzeri kişilerin

ağırlıkta olduğu derneklerin sosyal medyalarında Facebook uygulaması daha yoğun bir kullanım ve tercihe bağlıdır. Gençler arasında ise fotoğraf ve video paylaşımlarının yaygın platformu Instagram uygulaması, dernekçilik ve hemşehrilik ilişkilerine bağlı gençlik yapılanmalarına ait sayfalar üzerinden iletişim ağı olarak kullanılmaktadır. Video paylaşım uygulaması olan Youtube'la hemşehri derneklerinin ilişkisi, dernek etkinliklerine ait videoların yayınlanmasından ibarettir. Bu videolar aracılığıyla internet ortamında düzensiz ancak önemli bir veri kaynağı meydana gelmektedir.

Hemşehri derneklerinin Facebook kullanımlarında beğeni sayfaları ve gruplar öne çıkmaktadır. Derneğe dair her türlü gelişmenin paylaşılabilirdiği sayfalarda yalnızca sayfayı beğenen ya da takip eden üyeler paylaşımlardan haberdar olabilirler. Herkesin aktif iletişim hâlinde olduğu sosyal medyada paylaşımlarla ilgili görüş, öneri ve şikâyetler dile getirilerek etkileşimli bir ortam meydana getirilir. Facebook gruplarında ise durum biraz daha farklılık göstermektedir. Gruplara girmek için grup yöneticisi/yöneticilerinin onayı gerekmektedir. Gruplar tıpkı derneğin fiziki ortamındaki “*üye olmayan giremez*” uyarıları gibi katılım davetinde bulunan profillerin belirli bir süzgeçten geçirildiği mekânlardır. Kimi gruplara doğrudan ‘katıl’ butonuna tıklamak suretiyle giriş yapılabilirken kimi gruplarda ise dernekle ilgili ve gruba katılım amaçlarıyla ilgili birtakım sorular sorulmaktadır. Ayrıca grup kurallarıyla ilgili metinler de bu süreçte paylaşılabilir. Güncel meselelere ilişkin görüş ve düşüncelerin paylaşım platformu olarak daha sınırlı bir kullanıcı kitlesine sahip Twitter’da dernek ve hemşehriliğe ilişkin nadir biçimde bazı profiller bulunabilmektedir. Twitter uygulaması daha çok kişisel profiller üzerinden ön planda bulunduğundan hemşehri dernekleri gibi kurumsal hesapların bu mecrada varlığının bir anlamı yoktur. Her şeyden öte dernek üyelerinin Twitter kullanımına ilişkin bir eğilimlerinin olmadığı açıktır.

Hemşehri derneklerinin üyeleri, yaş ortalamaları orta yaş ve üzeri bir kitleye sahip olmasına karşın günümüzün teknolojik imkân ve alt yapısını kullanmaya oldukça heveslidir ancak bu konuda ne kadar başarılı olduğuna dair göstergeler bütünlük arz etmemektedir. İletişim alanında son dönemde yaygınlaşan uygulamalardan biri dernek adına açılan WhatsApp gruplarıdır. Bu gruplar anlık sohbet imkânıyla öne çıkmaktadır. WhatsApp grupları dernek üyelerine hızlı bir bilgi akışı sağlamada ve organize olmada oldukça etkilidir. Bu konuda verilebilecek örnek Kovid-19 pandemi sürecinde sosyal yaşamın kısıtlandığı günlere dairdir. Uzaktan eğitim, uzaktan çalışma gibi olguların öne çıktığı bu dönemde dernekler de görüşme, toplantı ve faaliyetlerini *Zoom Meeting* türü

uzaktan toplanma imkânı sağlayan video konferans uygulamaları üzerinden sürdürmüşlerdir.

Derneklerin dijital medyayı aktif bir şekilde kullandığı tüm araç ve uygulamalarda paylaşılan içerikler aşağıdaki biçimdedir:

- *Güncel içerikler:* Dernek faaliyetlerinden haberler, köken kente ilişkin gelişmeleri içeren bilgilendirmeler, İstanbul özelinde hemşehrilerin basına düşen haberlerinden kesitler, derneklerin kurumsal kimliğine ilişkin bilgiler (tüzük, vizyon, misyon, yönetim vb.).
- *Kültürel içerikler:* Köken kente ilişkin kırsal yaşamı anımsatan eski fotoğraflar, yöresel anma ve kutlamalara ilişkin eski görüntüler, yemek kültürü, geleneksel müzik ve dansa ait performans paylaşımlar, köken kentin tarihi ve kültürüne ilişkin başlıklar, geçiş dönemlerine ilişkin içerikler (dernek üyesi, akrabalar ya da hemşehrilerden bir kimsenin vefatı ve düğününe ilişkin davet ve bilgilendirmeler)
- *Dini içerikler:* Cuma mesajlarının bir görsel, ilahi veya dua eşliğinde paylaşılması, kandiller, dini bayramlar ve iftar, mevlit gibi özel dini programlar ve anma/kutlama içerikli paylaşımlar.

4. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİĞİN VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN KÜLTÜREL BOYUTU

4.1. HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE GELENEKSEL KUTLAMALAR VE DİĞER ETKİNLİKLER

Kutlamalar, ritüeller, festivaller, şenlikler, törenler... Her biri halkbiliminin araştırma alanı içerisinde bulunan bu geleneksel türlerle birlikte hemşehri dernekleri gibi topluluklarda görüldüğü üzere çok çeşitli vesilelerle insanların bir araya gelmesini sağlayan durumlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla hem geleneksel yönü bulunan hem de güncel bir şekilde beliren tüm bu bir araya gelme biçimlerini 'geleneksel kutlamalar' ve 'etkinlik' başlığı altında değerlendirmenin daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. Ayrıca halkbilim çalışmalarında kent folkloru çatısı altında bir 'etkinlik folkloru' alanının da oluşması elzemdir. Kentin gündelik yaşantısı içerisinde oluşan güncel etkinlikler zamanla kalıplaşarak bir gelenek ortaya çıkarabilmektedir. Bu bakımdan kentte yaşayan insanları ve toplulukları analiz ederken kent yaşamının her alanında ortaya çıkabilen etkinliklerin, özellikle kültürel ekonomik yönleriyle halkbilim çalışmaları kapsamında olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Etkinlikler, insanoğlunun toplu bir şekilde yaşama pratiğini edinmesinden bu yana var olan, içerisinde kutlama ve ritüelleri barındıran yapılardır. Zamana, mekâna, bireye ve topluma ait öğeleri barındıran etkinlikler aracılığıyla toplumsal ve kültürel süreçlerin anlaşılmasına yönelik analizler gerçekleştirilebilmektedir. Modern öncesi toplumlarda, özellikle tarım toplumlarında inanca bağlı unsurlar eşliğinde bolluk-bereket ve adak sunma gibi ritüellere bağlı bir doğrultuda ortaya konulan etkinlikler, bu yönüyle günümüzde de var olmakla birlikte endüstrileşmenin temelinde yer aldığı toplumsal ve kültürel değişim dinamikleri ışığında yeni organizasyonlarla sayısal olarak çoğalmakta, yaygınlaşmakta ve çeşitlenmektedir.

İnsanın toplumsallaşmasıyla var olan etkinlik kavramı, toplumun gündelik yaşamından kaynağını alarak modernizmin etkisiyle önceki dönemlere nazaran oldukça farklı bir boyuta taşınmıştır. Modern toplumlar ile birlikte festivaller ve etkinlikler insanların toplumsal statülerinden bağımsız olarak katılabilmelerini sağlamak ve sınıfsal farklılıklarının önüne geçebilmek amacıyla yapılmaya ve düzenli olarak gerçekleştirilmeye başlanmış ve buradan hareketle birçok toplumsal hareket turizm

etkinliklerine dönüşmüştür (Mosse, 1971: 172'den akt. Kaygalak-Çelebi, 2018: 9). Ayrıca kent yaşamında artan bireyselleşme, yalnızlık ve yabancılaşma duygularını beraberinde getirdiği için bireyler tarafından topluluklara ait etkinlikler daha çok aranır olmuştur.

Etkinlik konusunda ilk çalışmalar 20. yy. başlarında sosyoloji ve antropoloji alanında başlamıştır. Etkinlik yönetimi adı altında bir alanın araştırılması 1980'li yıllarda turizm sektörünün gelişimine bağlı biçimde gerçekleşmiş ve temel kavramlar ve yaklaşımlar belirlenmeye çalışılmıştır. Teorik bir alan olarak etkinlikler hakkında bilgi ve teori üretmek için geliştirilen bu akademik alan, bir disiplinden ziyade disiplinlerarası bir yaklaşımla gelişimini devam ettirmektedir. Etkinlik teriminin birçok tanımı olmasına rağmen Getz tarafından öne sürülen tanım sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tanıma göre etkinlik, *“halkın yılda bir veya daha az sıklıkla yalnızca sınırlı bir süre için davet edildiği kutlama veya tema sergisi”* şeklinde ifade edilmektedir (1989:125). Jago ve Shaw (1989:29) etkinliklerin temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadırlar:

- Sınırlı süreli olma
- Bir kez ya da seyrek aralıklarla gerçekleşme
- Sıradışı olma (günlük hayatın dışında)
- Halka açık olma
- Belirli bir temayı kutlama veya gösteri amacı taşıma
- Sabit bir yapıya (bina, tesis vb.) sahip olmama (spor etkinlikleri hariç)
- Programlarında ayrı ayrı birçok aktiviteyi barındırma
- Tüm aktiviteleri genelde aynı bölgelerde gerçekleştirme.

a. Etkinliklerde Zaman-Mekân Tasarımı ve Kişiler

Etkinlikler, geleneksel hâl aldıklarında kültürel bir olgu durumuna gelir. Geleneksellik, etkinliğin merkezindeki insan ve toplum ilişkisini daha da ön plana çıkarır. Etkinliğin zamanı, mekânı ve kişilerin konumu toplulukların sosyo-kültürel durumu hakkında bilgi verirken geleneklerin ve topluluk davranışlarının yeniden üretilmesini sağlar.

Kültürel yönleriyle etkinlikler, toplumların modernleşme adı altında ilerlemesine bağlı olarak siyasal ve ekonomik bakımdan bir öneme de sahip olmaktadır. Etkinliklerin toplumların gelişimi ile birlikte tür ve amaçlarının nasıl değişim gösterdiği, etkinlik olgusunun toplumların gelişimi ile nasıl yaygınlaştığı ve yeni bir alan olarak etkinlik çalışmalarının nasıl ortaya çıktığı aşağıda üçgen diyagramda gösterilmektedir.

Şekil 37. Etkinlikler ve Topluluklar (Pernecky ve Moufakkir'den akt. Kaygalak-Çelebi, 2018: 8).

Etkinliklerle ilişkili fenomenlerden biri de mekândır. Mekân, etkinliklerle ilgili olarak ele alındığında 'etkinliğin sahnesi' şeklinde değerlendirilebilir. Karşılama alanı, performans alanı (dans, yarışma, müzik, oyun vb.), seyirci alanı gibi etkinliğin gerektirdiği bütün içerikleri bünyesinde barındırır. Etkinliğin çeşidine göre mekân seçimi gerçekleştirilir. İnsanın mekânla ilişkisi yeni etkileşim ortamları oluşturur. Mekân, etkinliğin amacının sağlanmasına dönük önceden belirlenmiş ya da gelenekselleşmiş kültürel ve toplumsal bir içeriğe göre şekillendirilir. Bu bakımdan mekân ve etkinlik arasında kurgusal bir bağ vardır.

Zamansal ve mekânsal düzenlemeler etkinliğin gerçekleştirilmesi planlanan içeriğini ve akışını doğrudan etkiler. Yöresel şenlik, festival, bayramların büyük bir bölümü zaman açısından belirliliğe sahiptir. Ritüel kökenli kutlamalarda halk takvimi belirleyici olurken kent yaşamı içerisinde şekillenen etkinlik ve kutlamalarda hicri takvim baz alınmaktadır (Özdemir, 2005: 86-91). Zaman ve mekânın belirlenmesinden sonra içeriğin belirli bir sıralamada gerçekleştirilmesi beklenir. Bu sıralama, etkinliğe katılanlar içerisinde hangi aşamada kimlerin aktif olabileceğine ya da katılımın en üst seviyede gerçekleşebilme öngörüsü taşır. Etkinlik yapısının diğer önemli bileşenlerini organizatörler, performans sergileyiciler/aktörler ve seyirciler meydana getirir. Organizatörler daha profesyonel biçimde rollerini yerine getirirken seyirci ya da katılımcılar, etkinliğin gerektirdiği rolleri kültürel olarak edinmiş bir şekilde alanda yer alırlar.

b. Etkinliklerin Sınıflandırılması

Etkinliklerin çeşitliliği konusunda yelpaze oldukça geniştir. Bu nedenle birçok sınıflama çalışması yapılmaktadır. Turizm ve etkinlik çalışmaları içerisinde kapsayıcı çalışmalara sahip olan ve oldukça atıf alan bir isim olan Donald Getz (1997:7), temalarına göre etkinlik türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- Kültürel Kutlamalar
 - Festivaller
 - Karnavallar
 - Anmalar
 - Dinsel Etkinlikler
- Politik ve Devletle İlgili
 - Zirveler
 - Kraliyet Kutlamaları
 - Politik Etkinlikler
 - VIP Ziyaretleri
- Sanat ve Eğlence
 - Konserler
 - Ödül Törenleri
 - Sergiler
- İş ve Ticaret
 - Toplantılar
 - Tüketici ve Ticaret Gösterileri
 - Fuarlar ve Pazarlar
- Eğitsel ve Bilimsel
 - Konferanslar
 - Seminerler
 - Sempozyumlar
- Spor Karşılaşmaları
 - Amatör / Profesyonel
 - Seyirci / Katılımcı
- Rekreasyon
 - Eğlence Amaçlı Spor veya Oyunlar
 - Eğlence Etkinlikleri
- Özel Etkinlikler

Düğünler
 Partiler
 Özel Eğlenceler
 Bireysel Kutlamalar
 Yıldönümleri
 Aile Toplantıları

Hemşehri derneklerinin geleneksel kutlama ve diğer etkinliklerine bakıldığında geniş kapsamlı bir etkinlik ağı ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında analiz edilen derneklerin etkinlik çeşitliliği gözden geçirildiğinde aşağıdaki başlıklarda bir sınıflandırma ortaya konulabilmektedir:

- a. Festivaller/Şenlikler
- b. Kampanyalar ve Yardım Etkinlikleri
- c. Belirli Gün ve Haftalarla İlgili Etkinlikler
- d. Milli ve Dini Bayramlarla Bunlara İlişkin Etkinlikler
- e. Yöresel Kutlama ve Anma Etkinlikleri
- f. Tanışma, Dayanışma ve Kaynaşma Etkinlikleri
- g. Toplantı, Kurumsal İlişkiler ve Gündeme Dair Etkinlikler
- h. Eğitim, Kurs ve Sportif Etkinlikler
- i. Tanıtım Günleri Etkinlikleri

İlk kez ortaya konulan bu sınıflandırma doğrultusunda öne çıkan özellikler ayrı başlıklar içerisinde daha da detaylandırılarak ele alınacaktır.

4.1.1. Festivaller/Şenlikler

Güncel Türkçe Sözlük'te, *“dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi; sinema, tiyatro Belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül, derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri dizisi, şenlik; bir bölgenin en ünlü ürünü için yapılan gösteri, şenlik; teklifsiz konuşmada düzensiz toplantı, curcuna”* anlamlarını taşıyan festival kelimesinin kökeni Latince ‘festum’ kelimesine dayanır (URL-2). Halk eğlencesi ve şenlik olarak tanımlanan ‘festum’, antik çağlardan beri festivali karakterize eden etkinliklerin ve kutlamaların çoğunluğunu ifade etmek için genellikle çoğul hâli olan ‘festa’ biçimi de kullanılmaktadır. Günümüzde ‘festum’ kelimesine benzer bir anlam ile kullanılan festival kelimesiyle ilgili farklı uzmanlar çeşitli tanımlamalarda bulunmuştur:

- R. J. Smith festivali, *“bir mevsimden diğerine ya da hayatın bir döneminden diğerine geçiş zamanları, tarihi olayların yıl dönümü, bir kahramanın ya da tanrının doğum ya da ölümünün efsanevi günü, yaşayan bir kişi, grup ya da toplumsal bir olayı şölen ve eğlence katarak kutlanan tekrar eden anlar”* şeklinde tanımlamaktadır (2015: 345).
- Beverly J. Stoeltje festivali, *“her ne kadar birbirinden farklı olsalar da kesin karakteristik niteliklere sahip, takvimsel olarak belli aralıklarla düzenli olarak meydana gelen, halkın katıldığı, karma-şık, söz, icra ve amaç bakımından çok yönlü bir etkinlik”* şeklinde tanımlamıştır (2015: 339).
- Falassi (1987: 1), *“Festivaller, kutsal veya kültürel, özel gelenek, göreneklerle oluşturulmuş kutlamalardır.”*
- Goldblatt (1997: 7), *“Festivaller, bireysel veya toplumsal bir kimliğin parçası olmakla beraber toplum, kültürel çevre ve bireyler arasında bağları güçlendirme sürecidir.”*
- Nebi Özdemir ise eğlence etkinlikleri kapsamında, *“genellikle belirli bir yöreye/yerleşim yerine ait, adı ve izleğiyle bir benzerinin bulunmamasına özen gösterilen, âdeta ilgili yerleşim birimi ile özdeşleşen eğlence etkinlikleri”* olarak festivali tanımlamaktadır (2005: 54).

Akarpınar’a (2004: 28) göre festivaller, ritüel kaynaklardan beslenerek gelişen, kapsamlı sanat etkinliklerine de ad olmuş, zamanla anlam genişlemesine de uğrayarak yerel-bölgesel kutlamalar için de kullanılmıştır. Festival kelimesi Türkçede daha çok bayram, şölen ve şenlik anlamlarıyla yer almaktadır. Sedat Veyis Örnek konuyla ilgili gerçekleştirdiği kapsamlı değerlendirmesinde bu tür etkinliklerin geleneksel yapılarına, zamanlarına, içeriğine ve değişimine değinmektedir:

Ülkemizde, ulusal belirli günlerin dışında bir yöreye, bir ile bir ilçeye ya da bir köye özgü; oranın yerel bir özelliğiyle, bir ürünüyle, bir geleneğiyle ilgili olarak kutlanan/kutsanan, canlandırılan günler, haftalar vardır. Bu türden günler, haftalar kutlanırken şenlikler düzenlenmekte, yerel oyunlar oynanmakta, gelenekler canlandırılmaktadır. Bunların bir bölümü yerel takviminin gereği olarak artık oturmuş, süreklilik kazanmış, her yıl kutlanan ve kutsanan bir nitelik kazanmıştır. Bir bölümüyle son yılların turizm etkinlikleri içinde yer almakta, giderek bir geleneğe dönüştürülmek istenmektedir (Örnek, 2016: 66).

Festival konusu üzerine antropoloji, folklor, sosyoloji, turizm, etkinlik yönetimi gibi alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yabancı kaynaklarda festivalin ele alınışı daha çok ‘etkinlik’ kavramının tipolojileri içerisindedir. Turizm disiplinde görece yeni çalışılmış bir konu (Ma ve Lew, 2012: 14) olmasına rağmen antropoloji ve folklor alanlarında yapılan çalışmalar daha eskilere dayanmaktadır. Geleneksel ve kırsal

festivaller ile ilgili olarak ele alınan bu araştırmalarda bu festivaller, geleneksel toplumların kültürel ifadeleri yani kimliklerinin yeniden üretimi ve temsili şeklinde belirtilmektedir (Sassatelli, 2011: 12 akt. Kaygalak Çelebi, 2018). Sosyoloji literatüründe festivaller topluluk oluşturan ve anlamı toplulukla birlikte beliren ritüellerdir. Durkheim (2005: 451) salt dini bir temele sahip olmasa bile bütün festivallerin (ritüellerin) dini törenlerin birtakım karakteristik özelliklerine sahip olduğunu belirtmektedir. Nitekim Fransız sosyoloji okulunda festival teorileri genellikle din sosyolojisi ile ilişkilendirilmektedir (Piette, 1992: 38). Bu yaklaşımda modern dışı etkinlikler olarak festivaller, topluluk bağlarını güçlendiren, organik dayanışma sağlayan ve toplumda bütünlük, birlik duygusunu geliştiren, kolektif kimliği temsil eden ve gerçekleştiren, duygusal yoğunluğu yüksek etkinliklerdir (Sözen, 2015: 120).

Festivallerde onu gerçekleştiren toplumun belleğindeki ifadenin varlığı, bu tür etkinliklerin sürdürülmesindeki etkenlerin başında gelir. Festivalin sürdürülebilirliğinde işlevsel yaklaşımlar da ön plandadır. Bu bakımdan festival türü etkinliklerin *“çoğunlukla halka bağlılık, sosyal prestij kazanma, politik duruş gösterme, yarışçı bir ortamda kendi açık olarak düzenlenen bu etkinliklere katılan insanların dinî kişisel özelliklerini sergileme, başka insanlarla sosyal ilişki kurma ve kendini ifade etme fırsatı”* gibi farklı işlevleri bulunmaktadır (Tuztaş-Horzumlu, 2017: 240).

Geleneksel biçimde uzun bir periyotta gerçekleştirilen birçok festivalde değişimler kaçınılmaz olurken, bazı festivallerin ise topluluk için anlamın yitirilmesine binaen terk edildiği söylenebilir. Gelenekle ilişkili biçimde canlandırılan şenliklerin yanı sıra herhangi bir geleneksel arka plana dayanmadan popüler bir şekilde kutlanan festival ve etkinlikler de bulunmaktadır.

Festivallerin günümüzdeki incelemelerinde kentleşme ve modernite önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Öğüt-Eker (2016: 140) festivalleri, *“modern dünyanın kent kökenli merkezlerinde, yalnız bireyin, aitlik duygusunu hissederek sosyalleştiği, eğlendiği, mutlu olduğu, rutin hayatın sorunlarından uzaklaştığı ve bir topluma ait olma anlamında güven duygusunu hissettiği (ontolojik güven) en önemli ve belki de yegâne alan”* biçiminde nitelendirmektedir. Festivaller, modern toplumların boş zamanlarını görme ve tüketme biçimini yeniden şekillendirmekte ve deneyimi tüketimin odağına yerleştirmektedir (Page ve Connell, 2012: 5). Burada festivale talep yaratan unsurun deneyim olduğu vurgulanmaktadır (Cundy (2016: 17). Festivalin deneyim ve zamanla kurduğu ilişki bir yandan gelenekle belirlenirken diğer yandan geleceğe dönük olması nedeniyle içinde

yeni olanın uç verdiği, farklı olanın canlılık kazanabildiği dinamik bir olguya işaret etmektedir.

Festivallerin ya da geleneksel biçimiyle şenlik ve şölen türü kutlamaların ekonomik yönü, diğer etkinlik türlerine nazaran daha az bir yüke sahiptir. Her şeyden önce bu tür etkinlikler açık alanlarda gerçekleştirilmektedirler ve yüksek tutarlı bir yatırıma ihtiyaç duymazlar. Şenliğe özgü ayrıca bir alt yapı gerekmediğinden mevcut alt yapının kullanımı katılımcılarının bağlı olduğu sosyal grubun özverili çalışmaları ve organizatörlükleri dolayısıyla küçük bir sermayeyle şenlikler ortaya konulabilmektedir. Bu sebeple şenliklerin çeşitliliği artmakta ve kapsadığı kesim giderek büyümektedir.

Tüm bu kavramsal alt yapıdan hareketle şenlikler veya festivallerin, hemşehri derneklerinin devamlılığında edindiği kilit rol daha iyi kavranabilir. Dernek etkinlikleri olarak festival, şenlik ve şölen gibi nitelermelerin yanı sıra benzer bir nitelme biçiminde 'piknik' de sıkça kullanılmaktadır. İster piknik boyutunda ister şenlik veya festival boyutunda olsun etkinliklerin sosyal yönü, kültürel anlamı, içerdiği aktiviteler, gerçekleştirildiği yer ve geçirilen süre gibi birçok etkeni bütüncül bir şekilde değerlendirmek gerekir.

Piknik etkinliklerinin belirli bir periyot dahilinde gerçekleşmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Hemşehrilik kültürü bakımından piknik etkinliklerinin gerçekleşmesinde kırsal yaşama olan nostaljik özlemler etkili olmaktadır. Baharın gelişiyle yayla göçleri ve tarımsal üretim pratikleri dolayısıyla doğayla bütünleşmenin arttığı bir dönemin kentte yansımaları olarak piknikler, şenlik veya festivaller zaman aralığı bakımında benzer bir dönemde gerçekleştirilmektedir. Nitekim kent ortamında piknik ve şölenler için kullanılan "Ören Otçusu, Şalpazarı Otçusu" gibi sıfatlar da köken yerleşime ait yayla göçlerini³⁰ işaret etmektedir.

³⁰ M. Özdemir'e (2019:109) göre, "Ot veya Otçu Göçü olarak bilinen kültürel olgu, Karadeniz sahilinde yaşamını sürdüren Çepni boyuna mensup Türklerin yaylak-kışlak hayatı üzerine teşekkül eden bir yaşam modelidir. Çepnilerin yaylak kışlak hareketleri sırf ekonomik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda kadim bir yaşantının, kültürün ve geleneklerin de yaşatıldığı bir yapıdır."

Görsele 18. 2019 yılında Tuzla'da gerçekleştirilen Şalpazarı Otçu Şenliğine ait afiş.

Piknikler her şeyden önce boş zaman aktiviteleridir. Kırsaldan kente göç sürecinde insanlar kente tutunmak için yoğun bir emek sarfı gerçekleştirmiş, mekânın inşasından gündelik ihtiyaçların karşılanmasına kadar birçok alanda boş zaman ortaya çıkmayacak derecede yoğun bir şekilde çalışmak durumunda kalmışlardır. Elbette bu insanlar imkânları doğrultusunda bireysel olarak kendi organizasyonlarını hayata geçirmişlerdir ancak pikniklerin geniş katılımlı bir hemşehri etkinliğine dönüşüm sürecinde yukarıda hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin tarihi gelişiminde işaret edilen dinamikler etkili olmaktadır. Dernek etkinliklerinin 'piknik şöleni' adıyla geniş kapsamlı ve geleneksel bir şekilde sürdürülmesi 2000'li yıllardan sonra daha da görünürlük kazanmaktadır.

Derneklerin piknik etkinlikleri mayıs ve haziran aylarında yoğun olarak gerçekleşmektedir. Bahar mevsiminin yaza evrildiği bu süreç açık alan etkinlikleri için de en uygun zamandır. Temmuz ve ağustos aylarında bu türden etkinlikler yapılmaz. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, eğitim-öğretim döneminin bitmesiyle tatil planlarının şehir dışına ve çoğunlukla memlekete yönelmesi, ikincisi ise özellikle Ordu, Giresun ve Trabzon'da fındık hasat sezonunun başlamasıdır. Nitekim bu dönemde İstanbul nüfus bakımından oldukça erimekte, köken kentlerde nüfus patlaması yaşanmaktadır. Çay tarımının yapıldığı Rize'de ise hasat dönemi daha uzun sürmektedir. 'Sürgün' olarak isimlendirilen çayın hasat edilebilir olgunluğa erişmesi, mayıs-haziran, temmuz-ağustos ve eylül-ekim biçiminde üç ayrı ve art arda dönemde gerçekleşir. Bu bakımdan Rize dernekleri piknik vd. yaz dönemi etkinliklerinde çok fazla faaliyet yürütmezler. Yalnızca

etkinlik dönemleri dahi takip edildiğinde köken kentle olan ilişkilerin devamlılığındaki temel dinamikler gözlemlenebilmektedir.

Köy/mahalle dernekleri piknik etkinlikleri adı altında organizasyonlarını gerçekleştirirken il dernekleri şölen, şenlik ya da festival adı altında daha geniş kapsamlı etkinliklere imza atmaktadırlar. Hizmet ve planlamalar daha profesyonel bir ekip tarafından yürütülür. Etkinliğin ekonomik yükünü azaltmak adına siyasetle ve özellikle yerel yönetimlerle daha sıkı iş birlikleri kurulur. Yerel yönetimler bu manada yer temini konusunda etkinliğin mekânını sağlamaktadır. İstanbul'un birçok bölgesinde belediye hizmetleri kapsamında hizmet veren mesire yerleri bulunmaktadır. Bu alanlar hazır bir alt yapıya sahiptir. Etkinliğin temel alt yapı hizmetleri temiz su ve tuvalet donatılarıyla birlikte açık-kapalı oturma donatıları ve pişirme yerleri belirli bir standartla vatandaşın hizmetine sunulmaktadır. Dernekler önceden gerçekleştirdikleri görüşmelerle bu sosyal tesis imkânlarını etkinlikler için ücretsiz bir şekilde tahsis edebilmektedirler.

Derneğin faaliyet gösterdiği ilçede belediye eğer dernek muhataplarının hemşehrisi konumdaysa bu anlamda yerel yönetimlerin destekleri daha da çeşitlenmektedir. Belediye başkanlarının hemşehrisi konumundaki dernekler çok daha iddialı etkinliklere imza atabilmektedirler. Örneğin, Beykoz Giresunlular Derneğinin düzenlediği 31. Beykoz Giresunlular Yayla Şenliği 100 bin Giresunluyu bir araya getirme hedefiyle düzenlenmiştir. "İstanbul'un en büyük pikniği" sloganıyla gerçekleştirilen etkinliğe 50 binin üzerinde Giresunlu katılım göstermiştir. Beykoz Belediye Başkanı Murat Aydın'ın Giresunlu olması, etkinliğin içeriğinin zenginleşmesinde ve katılım hedefinin yüksek tutulmasında etkilidir. Nitekim Beykoz ilçesi, Giresunlu hemşehri dağılımının en yüksek olduğu bölgelerden biridir. Etkinliğin gerçekleştiği Kanuni Kent Ormanı, Beykoz Belediyesi'ne ait bir rekreasyon alanıdır.

Mekânın seçimiyle etkinliğin içeriği arasında da bağlar bulunmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı şekliyle Karadeniz'deki yayla göçlerinden ilhamını alan bu etkinlikler, mekânsal boyutta da yaylaya benzer bir açık alanın seçimini gerekli kılmaktadır. Gerçekleşen 31. Beykoz Giresunlular Yayla Şenliğinin mekânı, rakımı çevresine göre yüksek, ormanlık alana sahip geniş düzlükleri, doğal ortamıyla yayla etkisi uyandıracak bir özelliğe sahiptir.

**31. BEYKOZ
GİRESUNLULAR
YAYLA ŞENLİĞİ
100 BİN GİRESUNLU
BEYKOZ'DA BULUŞUYOR!**

İstanbul'daki Giresunlular **horonda,**
halayda ve karşılamada bir araya geliyor.

İSTANBUL'UN EN BÜYÜK PİKNIĞI

- ONAY ŞAHİN
- HAKAN KÖNTEK
- HAZAL YILDIZ
- BARANSEL
- HÜSEYİN ÇENTOĞLU
- HİCABİ ŞENLİKOĞLU
- SABİT KLAVYE KEMENÇE
- AYTEN KAVRAZ
- İŞİL İŞİL
- KARADAVUT
- TEKİN HİDİR
- MAHMUT UZUÖNER
- SUNUCU (MUSA HOCA)
- SUNUCU (GÖKHAN TANERİ VURAL)

**19
HAZİRAN
PAZAR
2022
08:00 - 19:00**

Beykoz Belediyesi Karşın Kent Ormanı,
Küçüksu Caddesi, Yenimahalle
Beykoz / İstanbul

HAYRULLAH USTA
BEYKOZ GİRESUNLULAR
DERNEĞİ BAŞKANI

İletişim: 0(542) 234 56 17 HÜSEYİN ZURNACI - Genel Sekreter

Görsel 19. Beykoz Giresunlular Derneği Yayla Şenliği etkinlik afişi.

Etkinliklerin program içeriklerine bakıldığında ise bunlar genellikle afişlerde özet bir şekilde de yer alır. Etkinliklerin başlangıç saatleri önceden duyurulur. Başlangıç bölümünde açılış yapılır. Açılış seremonisi yönetici kadroları ve siyasetçiler açısından kaçırılmayacak kısımdır. Çünkü söz alıp etkinliğe katılanları hoşlamak-selamlamak, hemşehrileri için gerçekleştirilen çalışmalarını özetlemek, gündeme ilişkin değerlendirmelerde bulunmak, özetle kişinin sahneye çıkıp söz almasına vesile olan bütün kimliklerinin işlerliğini katılımcılara kabul ettirmek bu bölümün olmazsa olmaz kültürel-politik işlevleri arasında yer almaktadır. Sahnede sunucular birbiri ardına etkinliğe katılan siyasilerin ve diğer dernek yöneticilerinin isimlerini zikrederek katılımlarından dolayı etkinliği gerçekleştiren dernek adına teşekkürlerini iletirler. İsimlerin sahneden zikredilmesi konusu oldukça ciddi ve takip edilmesi gereken bir meseledir. Çünkü etkinliğe katılıp da ismi zikredilmeyen özellikle siyasi isimler bu durumu kendi siyasi kimliklerine yapılmış bir saygısızlık olarak addedip alanı terk ederek tepkilerini ortaya koyarlar. Bu durum da özellikle dernek üyeleri ve yöneticileri arasında siyasi husumete dönüşebilecek bir sorunlar silsilesini beraberinde getirebilmektedir.

Çünkü hemşehri dernekleri, siyasi bakımdan kendilerini devamlı olarak her siyasi görüşe mesafeli yapılar biçiminde göstermektedirler. Uzun süren protokol konuşmaları katılımcılar tarafından sıkıcı olarak değerlendirilir. Seçim dönemlerine denk gelen piknikler ve festivaller, siyasilerin propaganda meydanlarına döner. Dernek yöneticileri ilişkide buldukları siyasilerin etkinliklerde katılım ve konuşmalarına ön ayak olurlar. Etkinliklerin açılış konuşmalarının ardından siyasiler genel olarak alandan ayrılır. Çünkü bu dönemde uğranılacak birçok etkinlik bulunur. Etkinlikler, açılış bölümlerinde siyasi-politik yönleri ağır basan organizasyonlardır. Açılışın ardından kültüre dair içerikler daha da ön plana çıkarak organizasyona damgasını vurur.

Etkinliklerde mekânın tasarımında görseller önemli yer tutar. Türk bayrağının yanı sıra Atatürk görselleri alanın giriş kısmında ve sahne bölümünde yer alır. Giresun derneklerinin etkinliklerinde yerel milli kahramanlar Topal Osman Ağa ve Hüseyin Avni Alpaslan'ın fotoğrafları da asılır. Çoğunlukla sahne bölümünün arka kısmında veya alanın en görünür kısmında sponsorların yazılı olduğu bir teşekkür pankartı asılı bulunur.

Görsel 20. Sahne arkasında asılan pankartlarda sponsorlar, başkanlar, festival ağaları ve komşu köy dernek başkanlarının isimleri yer almaktadır. (17.06.2022) (URL-35)

Bunlarla birlikte köken yerleşime ilişkin çeşitli talepler de asılan afişlerle dile getirilir. Çünkü bu talepler etkinliğe katılan siyasi isimlerin derneğin zikredilen konudaki tavrını hissetmesi ve duruşunu sergilemesi bakımından bir bildirim özelliği taşımaktadır. Aşağıdaki pankartta nüfusu devamlı olarak azalan Giresun'un Çanakçı ilçesinin, ilçe

statüsünü kaybetmemesi için etkinliğe katılanlara çağrı gerçekleştirilerek bu konuda kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Görsel 21. Çanakçı Platformu tarafından etkinlik alanına asılan pankart.

Etkinliklerin genel amacı katılımcılarına hoşça vakit geçirmek olduğu için eğlence odaklı programlar gerçekleştirilmektedir. Yöresel sanatçılar amatörden profesyonele doğru bir sahne sırasına göre sahne alırlar. Sahnenin kurulduğu alan etkinliğin merkezini oluşturur. Diğer kurulumlar sahneyi karşıya alacak biçimde belirlenir. Sahne düz ve geniş alanın uç kısmına kurulur. Sahnenin önü etkinliklerin gerçekleştirileceği oyunlar ve geleneksel danslar için ayrılır. Sol veya sağ köşelerde protokolün oturduğu bir yer bulunur. Bu kısım genelde çadırlarla çevrilidir. Açık alan etkinlikleri hava durumundan etkilendiği için ister yağmurlu ister güneşli olsun, mutlaka belirli bir bölümde kapalı alana ihtiyaç duyulur. Çamlık alanlar içerisinde ise aileler masalara konumlanmış bir şekilde pikniklerini gerçekleştirirler. Bir yandan pikniğin yemek organizasyonu gerçekleştirirken yöresel ezgiler başlangıçta daha hafif (slow) içeriklerle yemek yeme faslına eşlik eder. Her aile kendi masası etrafında kurduğu düzenek dahilinde getirdiği yemekleri sofraya kurarak tüketir. Genelde ızgara yapılacak biçimde et ve tavuk türü yiyecekler ön plandadır. Erkekler ızgara bölümünde pişirme görevini üstlenirken kadınlar salata yapımı ve sofraya düzeni kurulumunu gerçekleştirirler. Ailelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği yemek organizasyonunun haricinde etkinliğe katılan herkese açık biçimde etkinliğin bir parçası olarak yöresel yemekler de dağıtılabilmektedir. Karalahana çorbası ve keşkek ağırlıklı olmak üzere yöresel yemek dağıtımları dernek üyesi ve konuk katılımcılara tadımlık bir sunumla gerçekleştirilmektedir.

Yemeklerin yenilmesiyle birlikte hareketli ezgilerle çoğunlukla horon eşliğinde uzun soluklu asıl eğlence bölümüne geçilir. Horon halkası giderek büyür. Genç, yaşlı, kadın, erkek herkes horon halkasında bir araya gelir. Ses sistemlerinin gelişmediği dönemlerde birden çok kemeçeci halkanın içerisinde horon ezgilerini herkese duyuracak biçimde horoncuların yekpare bir ezgi ve ritim bütünlüğü içerisinde oynamalarına gayret gösterirdi. Ayrıca 'çavuş' adı verilen komutçular halkanın ortasında horonun belli bir nizamla ve ciddiyetle sürdürülmesi için halkadakilere gerekli uyarıları yapardı. Ses sistemlerinin gelişmesiyle bütün kontroller tek bir kemeçecinin performansı eşliğinde sahneden takip edilmektedir. Şenlikler, kendilerini hemşehrilerine tanıtmak, performanslarını ve ezgilerini hemşehrilerine beğendirmek amacıyla amatör birçok müzisyenin sahne aldığı etkinliklerdir. Derneğin organizasyon heyeti, etkinliklerin planlanması sürecinde tüm müzisyen hemşehrilerine sahne fırsatı verecek bir program ortaya koyarlar. Bu durum icracıların gelişimi ve tanıtımı bakımından oldukça faydalıdır. Her yıl onlarca derneğin gerçekleştirdiği etkinliklerde sahne alan birçok amatör müzisyen, icralarını geliştirme fırsatı yakalamaktadırlar. Amatör müzisyenlerin yanı sıra ulusala mâl olmuş sanatçılar da dernek şenliklerinde sahne almaktadırlar. Etkinliğin katılımcı boyutunda program akışı, onu takip edenleri pasiften aktifliğe sürükleyecek biçimde akışa yöneltmeye dönüktür. Katılımcılar, etkinliklere katılarak grubun ortak duygu durumuna dâhil olmaktadır. Birey, seyirci konumunda bile olsa festivalin amaçladığı ortak duygu durumunu ve ortak amaçları onaylayan konumunu her zaman muhafaza eder.

Görsel 22. Ağasar derneklerinin gerçekleştirdiği şölenle horon halkası. 23.05.2022 (URL-36)

Şenliklerde yalnızca geleneksel müzik ve dansa yönelik programlar yer almaz. Çeşitli yarışmaların yapıldığı içerikler de ortaya çıkmaktadır. Halat çekme, çuval yarışı, kaşıkla

yumurta taşıma gibi bireysel ve toplu yarışmalar da gerçekleştirilmektedir. Bu yarışmalarda derece kazanan katılımcılara çeşitli hediyeler verilmektedir. Bu hediyeler de çoğunlukla -herhangi bir ücret ödenmeden elde edilen- dernek yöneticisi iş insanlarının ticari faaliyet yürüttükleri sektörlerin türüne göre, çoğunlukla küçük ev aletlerinden oluşmaktadır.

Görsel 23. İki ayrı etkinlikte çuval yarışı ve kaşıkla yumurta taşıma yarışı. (17.06.2022) (URL-37).

Ordu derneklerinde sıklıkla ortaya konulan önemli festival etkinliklerinden biri de yağlı güreşlerdir. Ata sporu güreşin geleneksel olarak sürdürüldüğü Aybastı ilçesi merkez olmak üzere Gölköy, Kabataş, Korgan ve Çatalpınar ilçelerinin İstanbul'daki dernek etkinliklerinde güreş yarışmalarının da yapıldığı görülmüştür. Bu yörelerin insanı için yağlı güreşler seyir zevki yüksek geleneksel etkinliklerin başında gelir. Bu manada Geleneksel Aybastı Perşembe Yaylası Güreş ve Kültür Festivali'nin çok köklü bir geçmişe sahip olduğu, 2022 yılında 914.'sünün düzenlendiği belirtilmelidir. Ordu'da bir hafta süren bu güreş festivaline binlerce kişi ilgiyle katılım göstermektedir. Dolayısıyla bu yöreye ait derneklerin düzenlediği piknik şöenlerinde güreş yarışmalarına da yer verildiği görülmektedir.

Görsel 24. Aybastı Uzundere Derneğinin gerçekleştirdiği piknikte yağlı güreş yarışması ve seyirciler. (19.06.2022) (URL-38).

Hemşehri derneklerinin gerçekleştirdiği bu türden etkinliklerin ekonomik yönü planlanırken dernek bütçesine çok fazla dokunulmadan gerçekleştirilmesi hedeflenir. Bu bakımdan sponsorlar çok önemlidir. Yerel yönetimler mekânsal masrafların minimize edilmesinde gerekli katkıyı sunarlar. Ancak şenliklerin eğlence kısmı önemli bir maddi yük getirir. Çünkü sanatçı ücretlerinin karşılanması, ses ve sahne hizmetleri gibi birçok harcama kalemi oluşur. Bu kısımda sponsor bulunması gerekir ki derneğe üye iş insanlarıyla birlikte hemşehri iş insanlarının kapısı çalınır. Ordu hemşehri derneklerinde rastlanılan bir sponsorluk türüne özellikle değinmek gerekecektir. Festival harcamalarında en çok maddi katkıyı sunan isme 'festival/piknik ağalığı' sıfatı verilmektedir. Festival/piknik ağası için şenlik alanında ayrı bir oturma yeri oluşturulur. Festival ağaları, kendilerine has hazırlanan kostümleri de giyinerek katılımcılara takdim edilmiş olur. Kimi festivallerde ağalık için açık artırma usulüne benzer bir uygulamayla yarışma yapılır. Kim daha fazla dernek hesabına bağışta bulunacağını bildirirse, o kişi piknik ağası seçilir.

Görsel 25. Piknik Şöleni afişinde program içeriği.

Örneğin, 2017 yılında 4.'sü gerçekleşen Ardiçlılar Piknik Şöleni afişinde daha önce gerçekleşen ikinci ve üçüncü piknik şölenlerinin piknik ağaları da tasarıma yerleştirilmiştir. Bu uygulamaların hepsi, sponsorluk katkıları için iş insanını

onurlandırmak ve desteklerinin devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Festival ağalığı uygulaması bir tür “*yerel kültürel patronajlık*” olarak da adlandırılabilir. Etkinliğe maddi ve manevi katkı sunan her bir isim ticari veya siyasi faaliyet alanıyla birlikte sunucu tarafından anonsla bildirilir ve teşekkür edilir. Bu duyurular katılımcılara, sponsor hemşehrilerinin ilgi alanlarıyla birlikte tanıtımı için önemlidir.

Görsel 26. Piknik/festival ağasının giyim-kuşamını yansıtan paylaşım.

Etkinlik içeriklerinin yansıtıldığı afişlerde dernek başkanlarıyla birlikte mahalle muhtarlarının da görseli eklenmektedir. Piknik ve festival türü etkinliklerin yoğunlaştığı dönemlerde köken yerleşimin yerel idarecileri de mutlaka etkinliklere katılırlar. Belediye başkanları ya da muhtarlar için özellikle seçim dönemlerinde oy verme hareketliliğiyle köken yerleşimi etkilemeyi sürdüren insanlarla bağları sıkı tutmak önem arz etmektedir.

Karadeniz bölgesinde Otçu göçü şeklinde tabir edilen ve temmuz ayı ortasına denk gelen göç döneminde düzenlenen şenliklere aynı zamanda *Sıla Haftası Şenlikleri* isminin verilmesini de hemşehrilik ilişkileri bakımından değerlendirmek gerekir. Nitekim temmuz ayının yaz/tatil dönemine denk gelmesi gurbetten silya dönen aileler için de bir tür hasret giderme etkinliğine dönüşmektedir. Bu yönüyle şenliklerin hem hedef kent özelinde İstanbul'da hem de köken kent olarak memleketlerde aynı kitleye hitap edecek şekilde düzenlenmesi iki konum arasındaki etkileşimin devamlılığından kaynağını almaktadır.

Görsel 27. 1988 yılında Giresun'da gerçekleşen şenliğe ait afiş. (M. Özdemir, 2019: 143).

Çok yönlü bir boyuta sahip festivallerin diğer bir yönünü yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği etkinlikler oluşturmaktadır. Bu etkinlikler derneklerin gerçekleştirdiği şenliklere benzer içeriklerden oldukça farklıdır. Mekân olarak kentin meydanlarında gerçekleştirilen, yalnızca dernek üyelerine değil tüm ilçe halkına açık olan bu festivaller zaman bakımından da daha çok sonbahar ve kış mevsimlerinde gerçekleştirilmektedir. Genellikle hemşehri dernekleriyle iş birliği içerisinde gerçekleştirilen bu tür etkinlikler, yerel yönetimlerin kültürel çeşitliliği görünür kılma çabalarının ve bu çeşitliliğe hitap etme amaçlarının bir yansıması biçiminde değerlendirilebilir.

Görsel 28. Küçükçekmece Belediyesi ve Küçükçekmece Trabzonlular Derneği iş birliğinde gerçekleştirilen etkinliğe dair tasarım.

İlçe belediyelerinin gerçekleştirdiği etkinlikler dernek etkinliklerinden farklı olarak 3-4 gün kadar sürebilmektedir. Etkinliklerde sahne alan sanatçılar her günün sonunda ulusala hitap edecek düzeyde bilinirliğe sahip isimler olmaktadır. İlçe belediyelerinin yöre etkinlikler biçiminde seri olarak gerçekleştirdikleri bazı etkinlikler birbirine komşu iki şehrin ortak etkinliği biçiminde de düzenlenebilmektedir. Örneğin, Beykoz Belediyesi tarafından düzenlenen Çayır Festivali serisinin 9 Ekim 2022'de gerçekleşen yöre etkinliğinde Ordu ve Tokat illeri birlikte ele alınmıştır.

Görsel 29. Ümraniye Belediyesi ve Ümraniye Rizeliler Derneği iş birliğinde düzenlenen Hamsi Festivali afişi.

İlçe belediyelerinin gerçekleştirdiği yöre festivallerinin vatandaşlarda kültürel çeşitliliği bir zenginlik biçimi olarak görme, hoşgörü kültürünü geliştirmeye dönük amaç taşıdığı da söylenebilir. İlçe belediyeleri yöre festivallerini düzenlerken ilçelerindeki köken kent bazlı hemşehrilik ilişkileri yoğunluğunu göz önünde bulundurmaktadır. Çalışma kapsamındaki hemşehri derneklerinin bulunduğu ilçelerde belediye başkanları hemşehri grubuyla aynı köken kentten ise bu ilçelerde belediyeler yöre festivallerini mutlaka gerçekleştirmektedirler. Yöre festivallerinin temelinde yemek kültürü bulunmaktadır. Bu bakımdan hamsi festivalleri Karadeniz kültürünü ve derneklerini çağrıştırmaktadır. Hamsinin bol olarak avlandığı kasım, aralık ve ocak aylarında kent meydanlarında ilçe belediyeleri tarafından birçok hamsi festivali düzenlenir. Hamsi ikramı eşliğinde horonlar oynanır ve türküler söylenir.

Kent meydanlarında düzenlenen dernek festivallerinin organizasyonunda çatı örgütler ön plandadır ve yerelliği öne çıkaran bu etkinliklerin içerisinde kent pratiğinde yaşama dönük güncel meselelere de dikkat çeken birçok etkinlik düzenlenebilmektedir. Rize

Dernekler Federasyonu'nun Üsküdar Belediyesi'yle ortaklaşa gerçekleştirdiği Yöresel Tatlar ve Kültür Festivali bu yönüyle öne çıkmaktadır.

Görsel 30. Yöresel Tatlar ve Kültür Festivali program içeriğinden.

Etkinliklerde sağlıklı yaşama dikkat çeken içeriklerle birlikte kan bağış kampanyasına yönelik katılımcılara davet vardır. Üstelik bu davetlerde şiirsel bir dil kullanımından faydalanılarak sloganlar üretilmiştir. Festivale katılanlar için Rize havasının solunması simüle edilerek obeziteye karşı duyarlılık geliştirilmeye çalışılmıştır. Geleneksel hâle gelen festival içeriğinin bir diğer yönünü, yukarıda değinilen ortak etkinlikler yoluyla kardeşlik ve hoşgörü ortamının oluşturulmasına dönük çabalar oluşturmaktadır. Festival boyunca "Gönül Köprüsü Kardeşlik Buluşmaları" adıyla her akşam bir şehrin dernekleri aracılığıyla kültürü de tanıtılmaktadır. Bu doğrultuda Nevşehir Dernekler Federasyonu, Elazığ Dernekler Federasyonu ve diğer davetli illerin STK'ları aracılığıyla ortak programlar düzenlenmektedir. Bu programlarda horonla halay, tulumla zurna birbirine karışmakta, farklı kültürlerin katılımcıları arasında gönül köprülerinin kurulması hedeflenmektedir.

4.1.2. Kampanyalar, Açılışlar ve Yardım Etkinlikleri

Hemşehri dernekleri bakımından açılış etkinliklerinin önem arz eden üç boyutu bulunmaktadır. Birincisi, derneğin doğrudan kendi yapısıyla ilgili açılışlar; ikincisi, derneğin ilişkide bulunduğu kurum ve kuruluşlarla birlikte gerçekleştirdiği açılışlar; üçüncüsü ise derneğin üyesi ya da hemşehrisi konumundaki üçüncü şahıslarca gerçekleştirilen dolaylı etki yaratan açılışlardır.

Birinci grupta daha çok dernek hizmet binasının, lokal veya işletmesinin açılış etkinlikleri yer alır. Bu açılış etkinlikleri özellikle yerel siyasi temsilcilerin yoğun katılımı eşliğinde gerçekleşir. Çünkü bir bölgede hemşehri derneğinin kurulması o bölgedeki hemşehrilik ilişki ağı içerisinde bulunan insanların dernekle bağ kurmasını gerektirir. Bu bağ aracılığıyla siyasi odaklar ilk teması açılışlara katılarak gösterirler. Açılışta herhangi bir siyasi temsilci bulundurmayan siyasi partiler, derneklerle ve dolayısıyla derneğin etki alanındaki hemşehri gruplarıyla aralarına dolaylı bir mesafe koymuş olurlar.

İkinci grupta derneğin ilişkide bulunduğu resmî kurumlar, özel kuruluşlar ve diğer STK'larla ortak biçimde ya da paydaşı olarak gerçekleştirilen projelerin açılışları yer alır. Bu gruptaki açılışlar, dolayısıyla projeler, daha çok köken kent odaklı faaliyetler biçiminde gerçekleşir. Örneğin, İş İnsanı Salih Mesudiyeli adına doğup büyüdüğü Ordu/Mesudiye Güzle mahallesindeki eski köy okulu onarılarak kültür merkezine çevrilmiştir. Güzle Köyü Kalkındırma ve Yardımlaşma Derneğinin öncülüğünde muhtarlık ve valilik iş birliğinde gerçekleşen açılışın tarihi Kurban Bayramı'na denk getirilmiştir. Çünkü bayramda memlekete yoğun bir nüfus hareketliliği vardır. Üstelik bayramlarda siyasilerin ilçe programları gerçekleşir. Her iki durumun da etkisiyle milletvekilleri, yerel idareciler ve mahallelilerin katılımıyla kültür merkezi açılmıştır. Kapanan köy okullarının onarılarak 'kültür merkezi' adı altında açılışı, köylerde kapalı mekân etkinlikleri için önemlidir.

Görsel 31. Güzle Salih Mesudiyeli Kültür Merkezi açılışı (10.07.2022) (kişisel arşiv).

Bir başka örnekte ise köken kente dair değerler üzerinden bir başka yerleşim merkezinde gerçekleştirilen şehitlik açılışı yer almaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda Tirebolulu 42. Gönüllü Alay Komutanı Şehit Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan Anıt ve Şehitliğinin açılışı Ankara/Haymana'da gerçekleşmiştir. Video konferans yoluyla açılışa bağlanan

Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ın yanı sıra Giresun'un üst düzey isimleriyle siyasi ve bürokratik temsilciler alanda hazır bulunmuşlardır. Birçok derneğin ve bakanlığın ortak hareket ederek gerçekleştirdiği anıtın açılış töreni öncesi, Haymana Belediyesi ile Tirebolu Belediyesi arasında 'kardeş ilçe' protokolü imzalanmıştır. Ulusal değerler ve şahsiyetler üzerinden şekillenen bu tip kurumsal anlaşmalarla, yerleşimler arasında yeni iletişim ağları da kurulabilmektedir.

Görsel 32. Binbaşı Hüseyin Avni Alpaslan Şehitlik açılış töreni (14.09.2021)

Üçüncü grupta ise dernekçilikten bağımsız olarak daha çok hemşehrilik bağı üzerinden üçüncü kişilerin gerçekleştirdiği yatırımların açılışları bulunmaktadır. Dernek yöneticilerinin katılımları ve ticari faaliyet konusu eşliğinde paylaşımları, ticari bakımdan bir tanıtım etkinliğine dönüşür. İşletmeler eğer büyük ölçekliyse ve iş insanı bir hemşehriye aitse, dernek yöneticilerinin katılımları ileriye dönük olarak derneğin yararına olacak biçimde etki gösterir. İş insanları, hemşehri derneklerine ekonomik anlamda doğrudan katkı sağlayan kesimi oluşturur.

Yardım kampanyalarının çok yönlü etkinliklerinden biri kermeslerdir. Kermes, Fransızcadan Türkçeye giren bir kelime ve dayanışma biçimi olsa da bir yönüyle kırsaldaki imece kültürünün kent mekânına form değiştirerek sokulmuş, işlevleri yönüyle imeceye benzer nitelikler taşıyan biçimdir. İmece, Türk kültüründe yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin kurumsallaşmış şeklidir. Tanyu'ya (1979: 111) göre, afet ve felaket dönemleriyle birlikte yoksulluk ve imar faaliyetlerinde gönüllülük esasına dayalı olarak dayanışma ve yardımlaşma biçimi imece, Türk toplulukları arasında oldukça yaygındır. Macit'e (2010: 176) göre, Türkiye'de yardım kermesleri, modernleşme ve kentleşme olgusunun ürettiği (üyelerinin birçoğunun birbirini tanımadığı, kendilerini

sürekli adamadıkları) inşa edilmiş kent cemaatlerinin; özellikle dini gurupların/dernek ve vakıfların güdümünde gerçekleştirilen bir hayır faaliyetidir.

Kermeslerde satışa sunulan ürünler arasında genellikle el sanatlarına dayalı dokuma, boyama ve işlemeli ürünlerle birlikte yöresel yemekler ve pasta, börek, çay ve kahve gibi günlük atıştırmalıklar yer almaktadır. Bunlarla beraber bağış olarak verilen metalar da satış organizasyonda yer alabilir. Kermesler, çoğunlukla derneklere ait mekânlarda gerçekleşir. Davetliler arasında yerel idareciler, diğer dernek yöneticileri, siyasi parti temsilcileri, üyeler, iş insanları ve vatandaşlar yer alır. Siyasetçiler ve iş insanları kermesin hedeflediği gelire erişebilmesi için güçleri nispetinde ürünlerin tamamını ya da bir kısmını satın alabilirler. Bu etkinlikler toplumsal yarar öngördüğü ve kadın emeğiyle ortaya konulduğu için ilgililerden rahatça destek bulabilmektedir.

Trabzon ili Şalpazarı İlçesi Geyikli Beldesi Kültür Sosyal Yardımlaşma Derneği Kadın Kolları'nın düzenlediği kermeste katılımcılara el işlemesi ürünlerin yanı sıra yufka, yağlı bişi, karalahana sarması, tereyağı ile kavrulmuş fasulye turşusu, mısır ekmeği ve tatlı çeşitleri satışı yapılmıştır (URL-39).

Görsel 33. Kermeste satışa sunulan ürünler. (13.02.2022) (URL-39).

Kermesler, gelirleri hayır işlerinde kullanılmak üzere ortaya konulan ekonomik yardım faaliyetleridir. Hemşehri derneklerinde gerçekleşen kermesler, çoğunlukla yoksul öğrencilerin eğitim masraflarının karşılanmasına ya da derneğin burs faaliyetlerine katkı sağlanması amacı taşır. Bununla birlikte yardıma muhtaç kişi ve ailelere, afetlere maruz kalan insanlara/bölgelere ve okul, cami ve Kur'an kursu gibi inşa faaliyetlerinin sürdürülmesi için de kermesler düzenlenebilmektedir.

Trabzon İli Sayvançatak Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Kadınlar Kolu'nun düzenlediği kermese aslen aynı köken yerleşimden olan (Şalpazarı/Trabzon) Üsküdar Belediye Başkanı Av. Hilmi Türkmen ve İstanbul Milletvekili Osman Boyraz da katılmıştır. Etkinlikte hayır işlerinde kullanılmak üzere motifli el işlemeli çeyizlik ürünler satışa sunulmuştur. Etkinlik açılışında konuşan Kadın Kolları Başkanı Havva Uçar, kermesten elde edilecek gelirin derneğin burs ve aşevi harcamalarında kullanılacağını belirtmiştir (URL-40).

Görsel 34. Kermesi düzenleyen kadınlar yöresel kıyafetleriyle katılımcıları karşılar. (20.03.2022)

Türkiye’de kermeslerin önemli bir bölümü dini gruplar olarak cemaatlerin yürüttüğü faaliyetler arasındadır. Dini cemaatlerle birlikte üyeleri ve yöneticileri arasında bu cemaatlerle de ilişkisi bulunan derneklerde de benzer faaliyetler yürütülebilmektedir. Buradan yola çıkarak hemşehri dernekleri ve cemaat-dini yapı ilişkilerinin kesiştiği bu konunun farklı çalışmalarla analiz edilmesi de değerli olacaktır. Toplumsal cinsiyet bakımından kermesler, geleneksel din anlayışıyla beslenen ataerkil yapı içerisinde kadınların ev içi rollerle sınırlandırılan özel alanlarından yine dini referanslar kanalıyla bir çıkış imkânı yakalamasını sağlayan hâkim anlayışı dönüştürücü bir faaliyettir. Bu faaliyetin güç kazanmasındaki dinamikleri geleneksel dindarlık anlayışından “*modern kent dindarlığı*” olarak ifade edilen alanda bulmak tam anlamıyla mümkündür.

Görsel 35. Dernek yöneticisi kadınlar çeyiz yardımı sırasında. (URL-41)

Hemşehri derneklerinin kermes faaliyetleri, kadın kolları aracılığıyla gerçekleşir. Kermesler bu yönüyle organizasyonunda tümüyle kadınların yer aldığı etkinliklerdir. Erkek egemen dernekçilik faaliyetleri bakımından kermesler kadınların öne çıkması açısından oldukça değerlidir. Kermeslerdeki iyilik/hayır temelli anlayış, STK'ların günümüzde popüler hâle gelen iyilik hareketlerine yönelme ya da hemşehri dernekçiliği faaliyetlerini bu misyonla yürütme bakımından önemli bir deneyim oluşturmaktadır. Örneğin, Üsküdar'da 2020 yılında Giresunlu kadınlar tarafından kurulan Giresun Valide Sultanlar Derneği tamamı kadınlardan oluşan bir iyilik hareketi olarak kurulmuş, klasik dernekçiliğin bilinen diğer tüm etkinliklerinin dışında yardım ve hayır işlerine dönük faaliyetlere yönelmişlerdir. Söz konusu dernek, kendilerini "*ihitiyaçtan doğan bir şefkat hareketi*" biçiminde tanımlamaktadır (URL-41). Bunun yanı sıra dernek bünyesinde lokal vb. bağımsız bölmelerin kadınlar özelinde hizmet verdiği bilinmektedir. Kadına özgü yapıların faaliyet alanının kadın-erkek ikircikliğini taşımaya devam ettiği görülmektedir.

Görsel 36. Bayanlar Lokali açılış töreni, erkek çoğunluğunu ve kadınların geri planda kalışını gözler önüne sermektedir. (21.05.2022) (URL-42)

Örneğin, Ordu İli Aybastı İlçesi Zaferi Milli Köyü Kültür ve Dayanışma Derneğine bağlı Bayanlar Lokali açılış töreninde erkeklerin sayıca daha fazla olduğu ve açılış organizasyonunda kadınların geri planda kaldığı net bir şekilde görülmektedir.

Yardım kampanyalarının son dönemde öne çıkan önemli başlıklarından birini SMA hastalığına yakalanan çocukların tedavileri oluşturmaktadır. Sağlık Bakanlığınca bu hastalığın tedavi masraflarının karşılanmaması nedeniyle yurt dışında uygulanan tedavi yöntemlerine erişim için yardım kampanyaları düzenlenmektedir. Aileler ve kampanya yürütücüleri hemşehrilik bağları aracılığıyla buldukları şehrin sivil toplumundan, yöneticilerinden ve iş insanlarından destek bulmaktadırlar. Burada işleyiş iki yönlü olabilmektedir. SMA'lı bebek İstanbul'da yaşıyorsa köken kente yönelik bir çağrıyla kampanyalar yürütülür. Bebeğin köken kentte yaşaması durumunda ise şehir dışında yaşayan tüm hemşehrilere destek istenir. Örneğin, Ordulu SMA hastası Demir Ali bebek için yürütülen kampanyanın sonuna doğru yerel bir televizyon kanalında düzenlenen bağış gecesine İstanbul'daki Ordulu belediye başkanları, dernek yöneticileri, bürokratlar ve iş insanları bağlanarak kampanyaya destek vermişler ve o gece toplanan yardımlarla tedavi için gerekli miktara ulaşılmıştır.

Görsel 37. Yerel kanalda SMA hastası Demir Ali bebek için bağış gecesini (20.10.2020).

Hastalıklarla mücadele konusunda hemşehri derneklerinin duyarlılıkları yüksektir. Özellikle kan bağışıyla ilgili düzenlenen özel etkinliklerin yanında kent merkezinde düzenlenen etkinliklerde Kızılay'la ortaklaşa hareket edilerek, etkinlik alanlarına mobil kan bağışı araçları da yönlendirilmekte, katılımcılara kan bağışında bulunulması yönünde çağrı yapılmaktadır.

Doğal afetler, savaşlar ve pandemi gibi olağanüstü durumlarda hemşehri derneklerinin aldığı konum, sivil toplumun işlevleriyle doğrudan ilişkilidir. Sivil toplum kuruluşları, devlet imkânlarının herkese erişemediği olağanüstü koşullarda boşlukları tamamlayıcı bir misyona sahiptir. Türkiye’de afet yönetimiyle ilgili alanda devlet mutlak güç olmak istemiş, politika geliştirme ve faaliyet alanlarında sivil toplum katılımı sorunlu bir alan olarak görülmektedir. Hemşehri dernekleri ise bu tür durumlarda diğer STK türlerine göre daha rahat bir faaliyet sahası bulmaktadır. Özellikle çalışmanın kapsamında bulunan Karadeniz kökenli hemşehri derneklerinin devletin merkezîyetçi yapısını koşulsuz bir şekilde desteklemesi ve bu yapıya bürokrat kazandırması, hemşehri derneklerinin çalışmalarında denetleme mekanizmasının daha gevşek tutulmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte hemşehri dernekleri yürüttüğü yardım faaliyetlerinde yardıma söz konusu her türlü içeriğin tedarikinde büyük oranda alıcı değil aracı konumda bulunduğundan faaliyetlerin resmi takibi zaten mümkün olamamaktadır.

Yardım malzemeleri hemşehri ilişkisinin bulunduğu iş insanları ve bürokratların aracılığıyla toplanarak dernek adına yardım bölgesine ulaştırılmaktadır. Derneklerin kökenini aldıkları yerleşim birimlerinde yaşanan afetlerde ise daha çeşitli, uzun süreli ve kapsamlı yardım faaliyetleri yürütülmektedir. Örneğin, 2020 yılında 15 kişinin yaşamını yitirdiği Giresun’un Dereli ilçesindeki sel felaketinin ardından bölgenin yeniden inşası ve yaraların sarılması sürecinde İstanbul’da faaliyette bulunan Karadeniz kökenli hemşehri dernekleri yoğun bir çalışma yürütmüştür.

Görsel 38. Giresun Federasyonu selden zarar gören Dereli’de öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladı (4.11.2020) (URL-43).

Depremler, yangınlar ve sel felaketlerinde yaraların sarılması için talep edilen her türlü yardım, afetin yaşandığı bölgeye gönderilmeye çalışılmaktadır. 2020 Elazığ Depremi,

2021 yılındaki orman yangınları, 2022 yılında Batı Karadeniz’de yaşanan sel, 2023 Kahramanmaraş Depremi gibi yakın zaman öncesinde gerçekleşen tüm ulusal afetlerde hemşehri dernekleri ayırt etmeksizin yardım kampanyaları yürütmüştür. Bunun yanı sıra devletin çağrıda bulunduğu uluslararası yardım kampanyalarına yönelik de hemşehri dernekleri destek faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir.

Hemşehri derneklerinin yardımları daha çok aynı türdendir. Bu yardımlar içerisinde gıda paketleri, hijyen paketleri, giyim-kuşam, kırtasiye ve eğitim materyalleri ağırlığı oluşturmaktadır. Maddi olarak gerçekleştirilen destekler ise daha çok bireysel bir görünüm sergilemektedir.

 Deprem Bölgesindeki Kardeşlerimiz için
YARDIM KAMPANYASI
 TRABZON DERNEKLERİ FEDERASYONU OLARAK BAŞLATTIĞIMIZ BU KAMPANYAYA HERKESİN
 DESTEKLERİNİ BEKLİYORUZ.
İHTİYAÇ LİSTESİ
 •Battaniye •Isıtıcı
 •Mont •Bebek kıyafeti
 •Bot •Erzak
 •Çorap •Kazak
 •Çocuk Maması ve Bezi •Yetişkin Bezi
 İsmail ŞATIROĞLU
 TRABZON DERNEKLERİ FEDERASYONU GENEL BAŞKANI
 İLETİŞİM BİLGİLERİ
 0212 524 61 61 0533 419 41 61
 0536 950 05 80 0507 017 36 61
 TOPLANMA YERİ
 TDF GENEL MERKEZİ
 (BAHÇELİEVLER ŞAFAK OKULLARI)
 Bahçelievler mah. Turgut Reis sokak.
 no:11 Bahçelievler / İstanbul

Görsel 39. Kahramanmaraş depreminden sonra oluşturulan yardım kampanyası afişi.

Hemşehri dernekleri yardım kampanyaları aracılığıyla bir yandan köken yerleşimle olan tarihsel bağlarını güçlendirirken diğer yandan kent merkezli olarak sivil toplumun gereğini yerine getirecek adımlar atmakta, yalnızca hemşehrilerini değil yardım bekleyen tüm yurttaşların çağrılarına kulak vermektedirler.

Hemşehri derneklerinin konumunun tartışıldığı bir süreçte, dernekler tarafından ortaya konulan yardım faaliyetleri ile küresel ve ulusal meselelere karşı atılan gerçekçi adımlar hemşehri derneklerinin varlığını ve konumunu sağlamlaştırmaktadır. Tüm dünyayı etkileyen ve binlerce kişinin ölümüne neden Covid-19 pandemi sürecinde ekonomik faaliyetler durmuş, sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş ve sosyal yaşam oldukça kısıtlanmıştır. İnsanların en çok yardıma ihtiyacının bulunduğu o dönemde hemşehri

dernekleri yürüttükleri yardım kampanyalarıyla hemşehrilerinin ve vatandaşların takdirini kazanmayı başarmıştır. Hemşehri dernekleri, deneyimledikleri bu insani yardım faaliyetleriyle işlevlerini çeşitlendirmektedir.

Kampanyaların diğer boyutunda eğitim yer almaktadır. Eğitime yönelik kampanyaların giyecek ve kırtasiye gibi aynı kısımlarına yukarıda değinilmişti. Bu kampanyaların diğer kısmında ise burs ve kitap kampanyaları bulunmaktadır. Burs vermek, hemşehri derneklerinin temel kuruluş amaçlarının başında gelmektedir. Bir derneğin saygınlığı, büyüklüğü hatta varlığı kaç öğrenciye burs verdiğiyle doğru orantılıdır. Bir derneğin burs verebilmesi için sürdürülebilir mali bir alt yapıya sahip olması gerekir. Bunun için aidatların düzenli toplanması, kira ve işletme gelirlerinin bulunması, sıkı bir bağış akışının gerçekleşmesi önemlidir. Verilen burslar derneğin kapasitesine göre öğrencinin okuduğu bölüm, başarı durumu gibi kriterler barındırabilir. Bunun yanı sıra öğrencinin derneğin köken kentiyle bağı önemlidir. Kimi dernekler yalnızca İstanbul'da okuyan hemşehrilerine burs verirken, bazıları da diğer şehirlerde okuyan öğrencilere de destek olabilmektedir. Burs verilen öğrencilerle dernekler arasında gönül bağı kurulur. Eğitimi tamamlayarak işe başlayan bursiyerler, burs aldıkları derneğin bağışçısı olmaktadır.

Burs faaliyetleri derneklere gençleri alıştırma konusunda bir araçtır. Derneklerin gençlik kollarının oluşmasında ve faaliyet göstermesinde burs verilmesi işlevsel bir hizmet görür. Bazı derneklerin dernek hizmet binasının sürekli açık tutulması için kısmi zamanlı burs desteğinde bulunduğu da görülmektedir. Burs desteği daha çok lisans düzeyinde eğitim veren öğrenciler içindir. Burs faaliyetlerinin köken kent odaklı çalışmalara yönlendirilerek lisansüstü eğitime de verilmesi, karşılıklı yarar sağlayacak önemli bir düzenleme olacaktır. Ayrıca köken kenti konu alan tez çalışmalarının incelenerek, 'yılın çalışması' türünden yarışmalarla desteklenmesi de akademinin derneklerle ilişkisini yoğunlaştıracaktır.

Hemşehri derneklerinin eğitime yönelik kampanyalarının diğer boyutunu kitap toplama ve kütüphane oluşturma faaliyetleri oluşturmaktadır. Köken kente ait okulların kitap ihtiyaçlarının karşılanması hususunda hemşehri dernekleri zaman zaman kampanyalar yürütmektedirler. Kitap kampanyaları çoğunlukla köken kentten okulların derneklere başvurmaları aracılığıyla başlatılır. Toplanan kitaplar ihtiyaca binaen okullara ulaştırılmaktadır.

Görsel 40. İstanbul Çaybaşılılar Derneği kitap kampanyası tasnif ve paketleme çalışması. (16.04.2022) (URL-44)

Yardım etkinlikleri, köken yerleşimle ilişkin olarak çok çeşitli konularda gerçekleşebilmektedir. Bunların bir bölümü imar faaliyetlerine dönüktür. Köy camilerinin ihtiyaçlarının karşılanması, köyün kullanımına ait yapıların (eski köy okulları gibi) onarılması, su kaynaklarının artırılması ve temiz içme suyunun düzenli bir şekilde hanelere ulaştırılması, yol bakım faaliyetleri gibi alt yapı yatırımı gerektiren konularda dernekler aracılığıyla para toplanarak ilgili düzenlemeler gerçekleştirilir. Örneğin, Tirebolu Ataköy Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği tarafından köy ile yayla arasında yol açmaya yönelik düzenli bir şekilde yardım toplanmış ve yatırımın gerçekleşmesi için bütçe oluşturulmuştur.

Görsel 41. Dernek desteğiyle gerçekleştirilen yol açma töreni. (15.03.2015) (URL-45).

Köken yerleşimdeki yerel idareciler (muhtar, belediye başkanı) bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde aracı olmaktadır. Hemşehri derneklerinin topladığı ücret karşılığında işin yapılması için gerekli organizasyon köy/mahalledeki idareciler

tarafından yürütülür. Memleketin imarının gerçekleştirilmesine dönük faaliyetler, hemşehri derneklerinin ilk kurulduğu dönemlerden itibaren var olan işlevleri arasındadır. Hemşehriler her zaman köken yerleşime karşı kendilerini borçlu hissederler. Bu bakımdan memleketin sorunlarının çözümü ve koşulların iyileştirilmesi borç yükünün hafifletilmesiyle birlikte ata topraklarına bağlılığın bir göstergesi şeklinde psiko-sosyal bir temele dayanır.

Son zamanlarda memlekete dönük faaliyetler farklılaşmaktadır. Köyün sadece yolu, suyu değil aynı zamanda hayvanları ve toprağı da artan toplumsal hassasiyetlerin bir göstergesi olarak hemşehrilik olgusu aracılığıyla etkilenmektedir. Yenice Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından her yıl kış mevsiminde köydeki sokak hayvanlarının beslenmesine yönelik mama yardımı gerçekleştirilmektedir. Dernekten yapılan açıklamada, yaz mevsiminde köyün artan nüfusuyla sokak hayvanlarının kolayca beslenme imkânı bulduğu belirtilmekte ve kış mevsiminde köyde nüfusun seyrekleşmesiyle sokak hayvanları çetin kış şartlarında sokaklarda yaşam mücadelesi verdiği vurgulanmaktadır. Dernek tarafından sağlanan kedi ve köpek mamaları köydeki imamlara teslim edilerek cami çevrelerinde düzenli besleme imkânı oluşturulmuştur. Ayrıca dernek yalnızca sokak hayvanlarını düşünmemiş, yaban hayvanlarının beslenmesi için de köyün yüksek kesimlerinde yaklaşık 50 civarında boş tarlaya buğday ekimi gerçekleştirmiştir (URL-46).

4.1.3. Belirli Gün ve Haftalarla Bunlara İlişkin Etkinlikler

Eğitim sistemi içerisinde literatüre giren ‘belirli gün ve haftalar’ kavramı, sosyal bilimlerde daha eski törenlerle ilgili olarak ele alınan ritüel alanına dair etkinlikler kaynağını alarak sistematikleşme sonucu ortaya çıkmıştır. Evrensel ve milli değerleri korumak için toplumu ilgilendiren konuları tanıtmak ve bu konuda bireyleri bilinçlendirmek, ilgilerini bu konulara çekmek için ‘belirli gün ve haftalar’ adıyla okullarda anılan ya da kutlanılan gün ve haftalar bulunmaktadır (Sağlam ve Yaman, 2012). Bir ülkede yurttaşlık bilinci ne kadar gelişmişse kutlamalara/törenlere katılım yüksek olur ve bireyler kutlamalara coşkuyla katıldıklarında da yurttaşlık bilinçleri gelişir (Tekeli, 2010). Bu bilincin gelişimine yönelik adımlar eğitim-öğretim süreci içerisinde atılırken, resmi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla da toplumun bütün kesimlerinde bu tür etkinliklerin her yaş döneminde düzenli bir şekilde kutlanılmasına özen gösterilmektedir. STK’lar olarak dernekler de hitap ettikleri topluluklarda benzer bir işlevi yerine getirebilmek amacıyla belirli gün ve haftalarda çeşitli etkinlikler ortaya koymaktadırlar.

Hemşehri dernekleri diğer etkinlik başlıklarında ele alındığı şekliyle daha kapsamlı olmasa da belirli gün ve haftalarla ilgili dikkat çeken bazı organizasyonlar ortaya koyabilmektedirler. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, Anneler Günü, 24 Kasım Öğretmenler Günü gibi belirli günler derneklerce düzenlenen çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Dünya Kadınlar Günü ve Anneler Günü etkinliklerinin organizasyonunda kadınlar ön planda yer alır. Hemşehri derneklerinde kadınların yer aldığı bu organizasyonlar dolayısıyla dernek lokalleri o günler içerisinde kadınlara tahsis edilir. Gerçekleştirilen etkinlikler aracılığıyla erkek egemen dernek yapısında kadınların da yer ve imkân sağlandığında anlamlı işler yapabileceklerine dair öngörüler gelişmektedir. Kadın kolları yapılanması bulunan hemşehri derneklerinde bu tür etkinlikler düzenli bir şekilde yürütülmektedir.

Görsel 42. İkizce Yoğunluk Derneğinde gerçekleştirilen 8 Mart (2022) Dünya Kadınlar Günü etkinliğinden. (URL-47)

Dernekler, milli bayramlar ve önemli tarihi olayların yıl dönümlerinde kutlamalar gerçekleştirmektedirler. Bunlar arasında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi milli bayramlarda basın açıklaması yoluyla yazılı bir kutlama gerçekleştirilmektedir. Bu tarihlerde ulusal düzeyde kurumlar öncülüğünde geniş katılımlı etkinlikler gerçekleştirildiği için hemşehri dernekleri ayrıca bir etkinlik ortaya koymamakta, faaliyet gösterdiği yerleşim yerlerindeki resmi programlara yönetim kurulu düzeyinde katılım göstermektedirler.

18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü, 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nde derneklerde şehitlerin ruhuna Kur'an'ı Kerim okutulmakta ve anma etkinlikleri düzenlenmektedir. Milli konulardaki diğer bir etkinlik alanı Sarıkamış Harekâtı'nın yıl

dönümüdür. Bu etkinlikte Giresun dernekçiliği daha ön planda yer almaktadır. Giresun Federasyonu öncülüğünde İstanbul'dan hareket eden dernek üyeleri, harekâtın yıl dönümü 22 Aralık'ta gerçekleşen temsili yürüyüşe katılmaktadırlar.

Görsel 43. Giresun Federasyonu Sarıkamış'ta. (22 Aralık 2020) (URL-48)

Etkinlikte açılan döviz ve pankartlar köken yerleşimin tarihiyle ilişkilendirilerek milli birlikteliğe vurgu yapılmaktadır. Pankartlarda *“Giresun şehitlerine yürüyor”, “Giresunlu gençler şühedanın izinde”, “Giresun uşakları, Osman Ağa torunları Sarıkamış şehitlerinin yanında”* gibi paylaşımların yanı sıra Giresun'un Milli Mücadele Dönemi'nde 42 ve 47. Alaylarla oluşturduğu gönüllü askeri birliklere göndermeler de yapılmaktadır: *“42. ve 47. Alay torunlarından Allahu Ekber şehitlerine selam getirdik”, “Dün gönüllüydük, bugün de gönüllüüz.”*

Belirli gün ve haftalar ve bunlara ilişkin önemli tarihlerin önemli bir bölümünde dini etkinlikler bulunmaktadır. Kurban ve Ramazan bayramlarının yanı sıra kandil, mevlit ve iftar programları hemşehri derneklerinin etkinliklerinin önemli bir bölümüne hitap etmektedir. Dini bayramlarla ilgili etkinliklerin bir ayağı köken kentte gerçekleştirilmektedir. Bayram tatillerinde memleketlerinin yolunu tutan hemşehriler, köylerinde bayramlaşmayı gelenek hâline getirmektedirler. Bunun yanı sıra İstanbul'da dernek binasında bayramlaşma programları da yapılmaktadır.

İftar ve sahur programları, her hemşehri derneğinin imkânları nispetinde gerçekleştirdiği etkinliklerin başında gelmektedir. Ekonomik bakımdan güçlü bulunan dernekler, üye kısıtlaması bulunmaksızın geniş katılımlı organizasyonlar ortaya koymaktadırlar. Daha

kısıtlı imkânlarla sahip derneklerde ise dernek hizmet binası içerisinde dernek üyelerinin katılımıyla iftar programları gerçekleştirilir. Bu gibi derneklerde yemekler de genellikle gün içerisinde evlerde hazırlanarak, her aile kendi yemeğini getirecek biçimde program düzenlenir.

Köy/mahalle hemşehri dernekleri daha çok dernek lokallerinde, cami avlularında ya da derneğin bulunduğu sokak ve cadde boyunca bir düzen oluştururlar. Yemek menülerinde genellikle 4 çeşit yemek bulunur. İftariyelik, pide, çorba, ana yemek, tatlı ve içecek (su ve ayran) biçiminde plastik tabldotlarda ya da tek bir yerden sunum yapılacak biçimde sıralı düzende yemekler dağıtılır. Bazı derneklerde özel keşkek ikramları da bulunur. İftar öncesinde protokol kısa bir selamlama gerçekleştirir. Birlik ve beraberlik mesajları verilerek dualar okunur ve sohbetler gerçekleştirilir.

Görsel 44. Trabzon Ağasarlılar Derneğince cami avlusunda gerçekleştirilen iftar programı. (17.04.2022) (URL-49)

Çatı organizasyona sahip dernek ve federasyonların iftar programları ise daha çok kapalı mekânda, özellikle yerel yönetimlere ait salon ve kültür merkezlerinde gerçekleştirilir. Yuvarlak masalarda, garson sunumuyla gerçekleştirilen bu tip iftarlara protokolün de ilgisi oldukça yüksektir. Yerel idareciler Ramazan ayı boyunca hemen her akşam başka bir ilin derneğinin ya da federasyonunun düzenlediği iftar organizasyonunda yer almaya gayret gösterir. Bu iftar programlarının haberleri yerel ve ulusal medyada da paylaşılmaktadır. Derneklerin gerçekleştirdiği iftar programlarına siyasi isimler katılsa da

gerçekleştirilen konuşmalarda siyasi meselelere girilmez. Bu etkinliklerin manevi atmosferinin yüksek tutulmasına özen gösterilir. Aynı ilin hemşehri dernekleri arasında Ramazan ayı boyunca birçok iftar organizasyonu gerçekleşirken, programların birbirine çakışmamasına dikkat edilir. Protokolün bu organizasyonlara katılımı derneklerin saygınlığını ve çalışmalarının görünürlüğünü artırır. Bu bakımdan dernek yöneticileri tarihlendirme konusunda irtibat hâlinde bulunur ve aynı köken kentin derneğinin iftar programları aynı akşama denk getirilmez.

İftar programlarının ekonomik maliyeti oldukça yüksektir. Köy/mahalle hemşehri dernekleriyle birlikte şemsiye örgütlenmeler olarak federasyonların organize ettiği iftar programlarının tümüne bakıldığında yemek ve organizasyon sektörüne aktarılan kaynağın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak dernekler diğer büyük etkinliklerde olduğu gibi bu konuda da harcamalarını iş insanları, hayırseverler ve yerel yönetimler aracılığıyla hafiflettikleri için resmi olarak tam bir tablo oluşturulamamaktadır. 2021 yılında gerçekleştirilen yemek servisi (catering) hizmetlerinde, 500 kişilik bir iftar yemeğinin ortalama maliyeti en düşük 70 bin TL civarında hesaplanmıştır.

Ramazan ayında iftar programlarının yanı sıra sahur programları da gerçekleştirilmektedir. Sahur programlarında gençlik kolları daha ön plandadır. Dernekler özellikle dini değerlerin genç kuşaklara aktarılması konusunda işlevselliğini sürdürme çabası içindedirler. Bu konuda gençlerin etkinliklere katılımı ve motivasyonlarının sağlanması için özel bir çaba gösterilir. Trabzon Dernekleri Federasyonu'nun 2022 yılında gerçekleştirdiği Geleneksel Sahur Buluşmaları programına aslen Trabzonlu olan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu da katılmıştır. Soylu, programda dernek-siyaset ve inanç ilişkileri üzerinden ortak endişeleri dile getiren mesajlar paylaşarak gençlere aslını unutmamaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle LGBT ve uyuşturucu konularında iktidarın verdiği mücadelelerle ilgili bilgi paylaşan Soylu, *“Memleketinizle bağlarınızı koparmayınız. Asıldan ve nesilden ayrılmayacaksınız. Bu milletin ayakta durmasının sebebi aslını ve neslini bilmesi ve onu unutmamasıdır”* ifadelerini kullanmıştır (URL-50). Benzer içerikteki mesajlar diğer siyasi aktörler tarafından da kullanılmakta, dini ve milli endişeler üzerinden hemşehriliğin hâkim siyasi görüşe yönelik bağları diri tutulmaktadır.

4.1.4. Yöresel Kutlama ve Anma Etkinlikleri

Sedat Veyis Örnek (2016: 68-70), *“yiyecek-içecek; meyve ve yemişle; kuş ve hayvanlarla; bitki ve çiçeklerle; su, çağlayan, deniz, gölle; mevsim ve aylarla”* ilgili olarak

sınıflandırdığı yöresel kutlamaların özellikle göçe maruz kalmış gruplar için, nostaljik geçmiş zaman algılarının günümüze taşınmasında, kültürel belleği yeniden oluşturmada aracı rol üstlendiğini ve bu yönüyle de topluluk kimliğine olan bağı güçlendirdiğini vurgular. Yöresel kutlamaların hemşehrilik ve hemşehri dernekleri aracılığıyla kent mekânına taşınması, kutlama dönemlerinde köken kente yönelik hareketliliğin gerçekleşmesi kültürel belleğin topluluklar üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır. Kültüre dair geleneklerin yok olacağı endişesinin yanında hemşehrilik kimliğinin güçlendirilmesinde yöresel kutlamalar kimlik inşa edici bir işleve sahiptir. Burada köken kentlerin yöresel kutlama etkinliklerine ilişkin Hıdırellez, Mayıs Yedisi ve Kalandar kutlamaları ele alınacaktır.

Tüm bu kutlamalar döngüsel bir zaman telakkisinin hâkim olduğu kırsal yaşamın; tarımın, hayvancılığın ve üretime bağlı inanç ve uygulamaların takvimlere yansımalarıdır. Mevsimsel döngülerin yüzyıllar süren deneyim ve gözlem süzgecinden geçirilmesiyle meydana gelen halk takviminde yer alan ritüel dönemleri, köyden kente göç eden insanlar için anlamını ve işlevlerini yitirmektedir. Çizgisel bir zaman algısının hükmünü kabul ettirdiği günümüz kent insanı için bu tip kutlamalar inanç özelliklerini kırsal yaşama terk ederek eğlence ve performans yönünü bugüne taşımaktadır.

Mayıs Yedisi; Ordu, Giresun ve Trabzon'un batı kesimleri arasında sahil kesiminde miladi olarak 20 Mayıs tarihinde kutlanan yöresel bir bayramdır. Ritüeller su ve arınma odaklı bir şekilde deniz ve ırmak kenarlarında uygulanır. Ritüelin tarihi kökenlerinde Türk kültürünün kadim dönemlerindeki tapınmaların izleri yer almaktadır. Kafesoğlu (1980: 27), Asya Hunlarının, ilkbaharda yer-su ruhlarına ve Göktürklerin beşinci ayın ikinci yarısında Gök Tanrı'ya ve atalarına kurban adadıklarını bildirmektedir. İduk (kutsal) sularından bahseden kaynaklar, Türklerin beşinci ayın ikinci on gününde gök adına kurban kesmek için iduk baş (kutsal yer) suyunun kenarında toplandıklarını anlatmaktadır (Roux, 2011: 145).

Karadeniz'de kutlanan Mayıs Yedisi'nde su aracılığıyla ruhsal bir arınma söz konusudur. Denize açılır, denize yedi taş atılarak yedi dalgadan atlanır. Dilekler dilenir, çemberlerden geçilir. Hayvanlar yıkanarak temizlenir ve yayla göçü için hazırlığa başlanır. Birçok uygulama ve inanış Mayıs Yedisi kutlamalarında yaşatılmaktadır. Yörede kutlanan Mayıs Yedisi, İstanbul'da dernekler aracılığıyla kutlanmaya devam edilmektedir. Yörede kutlandığı şekliyle birçok yönüyle bağımsız olsa da insanların bir araya gelmesi ve kültürel manada belleklerde bu ritüele dair izlenimleri yaşatması önemlidir.

Görsel 45. İstanbul boğazında Mayıs Yedisi kutlaması (20.05.2019)

İstanbul'da Güzel Ordu Kültür ve Sanat Derneğince düzenlenen etkinlikler, ritüelin gerçekleştiği günle aynı güne denk getirilmiştir. Benzer şekilde suyun merkezi konumda olduğu bir kutlama anlayışı benimsenmiş, etkinliğe katılanlar tekneyle İstanbul boğazına açılmışlardır. Denizde piknik konseptiyle kahvaltı ve müzikal performansların yanında yöresel kutlamalarda denize yedi çift bir tek taşın atılması ritüeli, İstanbul'daki etkinliklerde de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca etkinliğin sloganında ritüelin amacını yansıtır bir şekilde, *“Tüm kötülükleri denizin derinliklerine bırakmaya hazır mıyız?”* denilmiştir.

Tüm kötülükleri denizin derinliklerine bırakmaya hazır mıyız ?
20.Mayıs Pazartesi

Mayıs Yedisinde Denizde İftar

Kadıköy Kalkış	18.00
Beşiktaş Kalkış	18.30
Kireçburnu Kalkış	19.15

Görsel 46. Mayıs Yedisi etkinliği için kullanılan tasarım.

Günümüzde kutlanmaya devam edilen geleneksel şenlik ve kutlamaların birçoğunda farklı temalar da programlara eklenmektedir. 2019 yılında yine boğaz turu şeklinde

kutlanan Mayıs Yedisi'nin Ramazan ayına denk gelmesi nedeniyle akşamında iftar yemeği de düzenlenmiştir. Ayrıca 2019 yılının Milli Mücadele'nin 100. yıl dönümü olması münasebetiyle etkinlik teknesi Türk bayrağı ve Atatürk görselleriyle donatılmıştır. Kente taşınan etkinliklerin geleneksel, dini ve modern anma ve kutlamaları bir bünyede sentezlemesi bakımından bu örnek oldukça değerlidir.

Bununla birlikte bazı kutlamalar da ritüel mekânından bağımsız düşünülemez. Ordu/Gürgentepe'de düzenlenen Hıdırellez şenlikleri bu örneklerden biridir. Bu durumda dernekler köken kente yönelerek etkinliğe katılmak isteyenleri yöreye taşırlar. 5-6 Mayıs'ta kutlanan Hıdırellez'in, mevsimsel döngülerin yanı sıra esas itibarıyla inanca bağlı öğeleri de içerisinde barındıran Alevî kültürüyle sıkı ilişkileri bulunan bir ritüeldir.

Görsel 47. İstanbul'dan Gürgentepe'ye hareket eden dernek üyeleri.

Ordu'da Alevîliğin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Gürgentepe'de her yıl Hıdırellez şenliği düzenlenmektedir. İstanbul'da bulunan Gürgentepe dernekleri, şenliğin gerçekleştirileceği tarihlerde Gürgentepe'ye araç kaldırmaktadırlar. Bu araçlar da yerel yönetimlerin desteğiyle kaldırılarak İstanbul'daki ilçe belediyelerinin kültür hizmetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Gürgentepe'deki Hıdırellez şenlikleri, Ordu Büyükşehir Belediyesi, Gürgentepe Belediyesi ve Gürgentepe Kaymakamlığı iş birliğiyle gerçekleştirilmekte olup, semah gösterisi dışında Alevîliğin temsiliyetinin oldukça sınırlı olduğu, eğlence odaklı bir şenliğe dönüşmüştür.

Konu özelinde ele alınacak yöresel kutlamalardan biri olan Kalandar, küreselleşmenin olumsuz sonuçları arasında gösterilen kültürel anlamda tektipleşme öngörüsünün gerçekleşmediğinin bir örneği şeklinde son yıllarda yeniden canlanan bir gelenektir. Nitekim bir dönem ritüel olarak uygulandığı yazılı kaynaklarda rastlanan gelenek, medya etkileşimi neticesinde büyük bir ilgi uyandırarak yeniden kutlanmaya başlanmış ve son dönemin en çok ilgi çeken konularından biri olmuştur. Latince'de, 'takvim' anlamına gelen

'celendar'dan türeyen kalendar, Rumi takvime göre yeni yılın ilk ayı olarak kabul görür. Miladi takvimde ocak ayınının 13'ünü 14'üne bağlayan gece, *Kalendar Gecesi* adıyla kutlanmaktadır. Kalendar kutlamalarında *karakoncoloz* adı verilen bir yaratığın kostümler eşliğinde canlandırılarak kalendar grubuyla birlikte köylerde kapı kapı dolaşır ve bu sırada seyirlik oyunlar, geleneksel müzik ve dans eşliğinde eğlence merkezli bir ritüelin ortaya konulur (URL-51).

Görsel 48. Kostümleriyle Kalendar kutlamalarından bir görüntü (URL-52).

Yerel düzeyde yeniden yaygınlaşan Kalendar kutlamalarının sosyal medyada paylaşılması ritüelin ulusal bir bilinirlik kazanmasını sağlamıştır. Öyle ki bu kutlamalar, Cadılar Bayramı olarak bilinen "*Halloween'in Anadolu versiyonu*" şeklinde nitelendirilmektedir (URL-53). Çalışma özelindeki öneminde ise Kalendar kutlamaları, hemşehri dernekleri aracılığıyla kent mekânına taşınmaktadır. Kalendar kutlamalarında öne çıkan Trabzon'un İstanbul'daki dernekleri kutlama etkinlikleri düzenlemeye başlamışlardır. Diğer yandan ise Karadeniz kökenli kafe ve işletmeler de Kalendar kutlamalarını kültürel-ekonomik bir yaklaşımla ele alarak müşteri çekme stratejisi olarak kullanmaya başlamışlardır. Örneğin, Küçükçekmece'de bulunan Fakirhane Gölet isimli kafe, 13 Ocak gecesi Kalendar Eğlencesi etkinliği düzenlemiştir. Etkinlik duyurusunda katılımcıların yöresel kıyafetleriyle gelmeleri istenmiştir. Etkinliklerde boyanmış yumurtaları tokuşturma, dileklerin yazılı olduğu kâğıtların küpe konularak gömülmesi, yenilip yatıldığında rüyada sevdiğinin görüleceğine inanılan geceye özel Kalendar çöreğinin dağıtılması ve bahçede ateş etrafında horon oynama ritüelleri gerçekleştirilmiştir.

Yöresel kutlamalar içinde araştırmalarda rast gelinen Yenice Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından düzenlenen kurban kesim organizasyonunda dernek yönetim kurulu üyeleri, köy muhtarı ve azalar ile halkın katılımıyla kurbanlar kesilmekte ve kesilen kurbanlar kavrulduktan sonra pilavla birlikte köydeki yaklaşık 300 haneye dağıtılmaktadır. Her yıl gerçekleşen bu programa *Şükür Kurbanı* adı verilmektedir. Kırsal bir yerleşime sahip köyün su kaynağı bakımından en zengin konumu olan Pınarbaşı'nda gerçekleşen etkinlik yüzyıllardır sürdürülen bir köy bayramı niteliği taşımaktadır. Kurban ve Ramazan Bayramı dönemlerinin haricinde yıllardır uygulandığı belirtilen bu etkinliğe yüksek bir katılım gerçekleşmektedir.

Görsel 49. Pınarbaşı Şükür Kurbanı etkinliği davetiyesi (07.05.2022)

Yöresel bir etkinlik olarak değerlendirilebilecek 'düşman işgalinden kurtuluş' etkinlikleri hemşehri dernekleri aracılığıyla gerçekleştirilen farklı etkinliklerden biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus ordularının Kafkasya üzerinden ilerlemesi neticesinde işgal edilen Rize ve Trabzon şehirleriyle Giresun'un doğu ilçeleri, Rusların Bolşevik devrimi sonrasında çekilmesinin ardından yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Rus ordularının ilerleyişi karşısında milis güçlerle oluşturulan savunma hatları ve kanlı çarpışmalar, bölgenin hafızasında hâlâ diri bir şekilde yaşamaktadır. Bu milli direniş öyküsünün genç kuşaklara aktarılması için önemli bir işlev gören, 'düşman işgalinden kurtuluş günleri' adı altında etkinlikler düzenlemektedirler. İstanbul'daki hemşehri derneklerinin her yıl gerçekleştirdiği etkinliklerde milli birlik ve beraberlik konusunda mesajlar paylaşılmaktadır. Rize Dernekler Federasyonu'nun Rize Dernekler ve Vakıflar Birliği Vakfı ortak organizasyonunda gerçekleştirdiği Mevlid-i Şerif okuma programı, İstanbul'un

fethinin Rize'nin düşman işgalinden kurtuluş yıl dönümleriyle birleştirilmesiyle organize edilmiştir. Fetih ve kurtuluş temalarının köken ve hedef kent özellikleriyle bir arada kullanılması hemşehrilik olgusunun kent mekânında kendine özgünlüğünün geliştiğinin göstergesidir.

Görsel 50. Rize'nin düşman işgalinden kurtuluş yıl dönümü etkinliği şehit ve gazileri anma programı davetiyesi. (02.03.2022)

Derneklerin kuruluş yıl dönümü etkinlikleri de bu başlık içerisinde kısaca değerlendirilebilir. Özellikle uzun bir dönemden bu yana faaliyette bulunan dernekler, bu etkinlikler aracılığıyla üyeler arasında birlik ve beraberliği pekiştirerek başarı öyküsüne tüm üyeleri dahil eder. Kuruluş yıl dönümü etkinlikleri aracılığıyla kurucular ve bugünkü üyeler arasında kuşaklar arasında bağ kurulması sağlanarak, açıktan ya da bilinçaltı yoluyla derneğin yaşatılması konusunda özellikle genç üyelere misyon yüklenmiş olur.

Görsel 51. İki derneğe ait kuruluş yıl dönümü etkinliklerine dair tasarımlar.

Anma etkinliklerinin en önemli ayağında vefat eden isimler yer alır. Derneklerin üyesi, derneğe katkıları bulunan iş insanları, kültüre hizmet eden sanatçılar, hemşehri konumundaki üst düzey devlet adamları, önemli eğitimciler, köken yerleşimin manevi gelişiminde katkıda bulunan dini şahsiyetler ve dernek kurucuları gibi hemşehrilerinin saygı duyduğu tüm isimler vefat yıl dönümlerinde çeşitli etkinlikler düzenlenerek anılır. Bunun yanında şehitleri anma programları da her derneğin dönem dönem gerçekleştirdiği etkinlikler arasında yer almaktadır.

Görsel 52. Erkan Ocaklı anma programı. (16.11.2018)

Örneğin, Karadeniz türkülerinin yurt çapında sevilmesinde büyük emeği olan 2008 yılında yaşama veda eden Erkan Ocaklı vefat yıl dönümünde mezarı başında anılmaktadır. Anma programı 16 Kasım 2018'de sanatçının mezarı başında dualar okunarak başlamış, akşamında ise yerel TV kanallarının ortak yayınında sanatçı dostlarının katılımıyla türküler eşliğinde yad edilmiştir (URL-54).

4.1.5. Tanışma, Dayanışma ve Kaynaşma Etkinlikleri

Başlığı oluşturan kelimelerdeki işteşlik durumu, etkinliklerin karşılıklılığına gönderme yapmaktadır. Bu etkinlikler yeni ilişkilerin kurulmasına, hemşehrilik ağının genişlemesine ve mevcut ilişkilerin güçlenmesine vesile olmaktadır. Tanışma etkinlikleri çok yönlüdür. Hemşehrilik ağı içerisindeki kişilere yönelik olmakla birlikte yerel yöneticiler ve STK'lar gibi diğer ilişki ağlarıyla bağlantılı da olabilmektedir. Ancak burada etkinlik boyutunda değerlendirilebilecek olan tanışma, hemşehrilik ağı içerisinde olanları kapsamaktadır.

Hemşehri derneklerinin tanışma etkinliklerine bakıldığında iki kesim ön plana çıkmaktadır: Kadınlar ve bursiyer gençler. Erkek egemen bir yapılanma olan derneklerde, üye erkekler her zaman bir şekilde etkileşim hâlinindedirler. Derneğe yeni katılım sağlayan erkekler, bireysel şekilde grubun içerisine dahil olarak tanışma faslını kendi içinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ayrıca bir tanışma etkinliği ihtiyacı doğmamaktadır. Kadınlar derneklerde geri planda kaldıkları için kendi aralarındaki iletişimi sınırlılık arz etmektedir. Bu yüzden kadınlar zaman zaman tanışma etkinlikleri düzenleyerek hemşehrileri oldukları kadınları gruba dahil ederler.

Tanışma etkinliklerinin diğer boyutunda ise bursiyer gençler bulunur. Dernekler burs verdikleri öğrencileri daha yakından tanımak isterler. Eğitim-öğretim sürecinin başlamasının ardından özellikle bursların yatırılmasının akabinde tanışma etkinlikleri gerçekleştirilir. Bu etkinliklerde birinci amaç, bursiyer öğrencileri bireysel olarak daha yakından tanımak, yerleştikleri kentte yaşanan sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm üretmektir. İkinci amaçta ise tanışma çok yönlü bir görünüm sergiler. Burada sosyal işlevler öne çıkar. Gençler yalnızca dernek yöneticileri ve üyelerle tanışmazlar, hemşehrisi oldukları diğer bursiyer gençlerle de tanışma imkânı bulurlar. Aynı üniversitede hatta aynı bölümde okuyan öğrenciler okulda devam eden bir arkadaşlık ilişkilerinin başlangıcını bu etkinliklerde gerçekleştirebilir. Ayrıca dernek yöneticilerinin meslekleri hakkında bilgi sahibi olan gençler, yaşadıkları problemlerde ya da okudukları alanla ilgili dernek yöneticileri aracılığıyla bir çözüm mekanizması

üretmeye başlarlar. Bu aynı zamanda kayırmacılığın temellerinin de bir anlamda inşa sürecidir.

Gençler, derneğin gençlik kolları yapılanması varsa tanışma etkinlikleri aracılığıyla bu yapılanmalara da dahil olurlar. Burs aldıkları derneğin çalışmalarına katılmak yasal bir zorunluluk getirmese de kişiye vicdani bir sorumluluk yükler. Esasında hemşehrilik bağlamında kimlik ve aidiyetin oluşma ve pekişme imkânı bu şekilde başlar. Gerek kadın tanışma etkinliklerinde olsun gerekse de bursiyer gençlerle tanışma etkinliklerinde olsun yemek organizasyonu kesinlikle yapılır. Gençlerle daha çok hafta sonu kahvaltı organizasyonu, eğer derneğin işletmesi varsa işletmede yoksa bir hemşehriye ait cafe/restoranda bir araya gelinir. Kadınlar ise kendi emekleriyle bu süreci yürütürler. Etkinliğin yemek bölümünde evde yapılan yiyecekler dernek lokaline götürülerek yine kadın emeğinin organizasyonu ile etkinlikte tüketilir. Mekân konusunda derneğin yerel yönetimlerle ilişkisi önemlidir. Derneğin kurulduğu ilçenin belediye başkanı derneğin hemşehrisi konumundaysa yerel yönetimlerin tesis imkânları bu çok büyük olmayan etkinlikler için tahsis edilebilmektedir.

Dayanışma ve kaynaşma boyutundaki etkinliklere bakıldığında ise gençler arasında sinema ve tiyatro etkinliklerine birlikte katılım, kadınlar arasında ise gezi programları gerçekleştirilmektedir. Bu programlarda geleneksel hâle gelen bir zaman dilimi ya da etkinlik içeriği bulunmamaktadır. Ayrıca bu bağlamlarda hasta ziyaretleri de dayanışma etkinliği şeklinde değerlendirilebilir. Derneğin üyesi ya da hemşehri konumundaki tanıdık isimler, önemli bir sağlık problemi yaşadıklarında tedavi süreci içerisinde hastanede ya da tedavileri tamamlandığında evlerinde dernek üyeleri tarafından ziyaret edilmektedir. Hasta ziyaretleri, hasta için moral kaynağı olurken derneğe olan bağlılık ve vefanın da bir göstergesi biçiminde tezahür eder.

Hemşehri derneklerinin gerçekleştirdiği sohbet etkinlikleri geleneksel sohbet toplantılarının kent mekânına taşınmış biçimi olarak da düşünülebilir. Geleneğe dayalı özel bir sohbet toplantısı türü olmamakla birlikte hemşehri derneklerinde yeni sohbet formları şekillenmeye başlamaktadır. Fefene, sıra gecesi, yârân vb. geleneksel sohbet türleri (Atlı, 2016) gibi kural ve kalıplara sahip olmayan bu sohbetler genellikle sonbahar ve kış gibi mevsim dolayısıyla kapalı mekân etkinliklerinin arttığı bir dönemde yöreye ait bir yemek kültürü unsuru üzerinden şekillenir. Zaman bakımından hafta sonu ya da hafta içi olsa bile akşam saatleri tercih edilir. Sohbetlerde dernek üyesi bir müzisyen varsa -ki bu genellikle kemençecidir- mutlaka yerini alır ve birlikte türküler söylenir. Bu toplantılara

kadınların katılamayacağına dair kesin bir hüküm olmasa da erkek egemen bir alan olduğu muhakkaktır.

Görsel 53. Beykozlu Giresunlular Derneğinde pancar çorbası, mısır ekmeği ve kemeç eşliğinde sohbet (18.12.2022) (URL-55).

Gençlik kollarının düzenlediği sohbetlerde sosyalleşme ön planda olsa da eğitim işlevi son dönemde ağırlığını hissettirmektedir. Gençler için kariyer-gelişim günleri gibi bir nitelik taşıyan bu etkinliklerde konuşmacı olarak dernek üyesi olmakla birlikte hemşehri konumundaki uzmanlar davet edilir. Ardeşenliler Derneği Gençlik Kolları bu konuda oldukça başarılı etkinliklere imza atmaktadırlar. Dem Vakti adı verilen sohbet etkinlikleri dizisi davetli konuşmacılar eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Rize'nin tarımsal ürünü çaya vurgu yapılarak oluşturulan etkinliklerin sloganı, *“yapacağımız hoş sohbetlerle bir çay gibi demlenecek ve güzel günlere dem vuracağız”* şeklindedir. Gerçekleştirilen sohbetlere derneğin hemşehrisi olan öğretim görevlileri, bürokratlar, yerel idareciler konuşmacı olarak davet edilerek ilgili alanda bilgi ve deneyimler gençlerle paylaşılır.

Görsel 54. Ardeşenliler Derneği Gençlik Kolları sohbet toplantısı etkinlik tasarımı.

Dayanışma etkinlikleri yalnızca İstanbul'da gerçekleştirilmemektedir. Köken yerleşimlere yönelik etkinlikler de vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri Alucra Kalkınma ve Eğitim Vakfı'nın 38 köy/mahalle derneğiyle gerçekleştirdiği 'Sıla-i Rahim' gezisidir. Sıla-i rahim, *"kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme"* anlamı taşımaktadır (URL-56).

Kelimenin manasına uygun bir içerikle ancak akrabalığın yanı sıra 'hemşehrilik' bağı çerçevesinde geleneksel olarak gerçekleşen etkinlik, ilçe girişindeki şehitlik ziyaretiyle başlar ve okunan duaların devamında mehter takımı öncülüğünde ilçe merkezine kortej yürüyüşü gerçekleşir. İlçe meydanında katılımcılara çorba ikram edilir, Kur'an-ı Kerim okunur. Alucra tarihiyle ilgili ilçede bulunan yüksekokulda sunum yapılır. İlçenin tarihi önemi vurgulanarak özellikle İstanbul'da yetişen gençlerle kökene dair aidiyet oluşturabilecek düzeyde yeni bilgiler paylaşılır. Yörenin fethinde ve manevi anlamda gelişmesinde etkili olan velilerle birlikte 93 Harbi sonrasında işgal sırasında Rusların ilerleyişinin durdurulduğu Harşit Savunması'na yönelik bilgiler bu anlamda değerlidir. Etkinliğin son bölümünde ise eğlence vardır. İlçe meydanında davul zurna eşliğinde horon ve halaylar oynanır. 2023 yılında gerçekleşen programa 25 otobüs ile katılım sağlanmış, bu yüksek ilgi ulusal basının da dikkatini çekerek hemşehrilik ilişkilerinin görünürlüğünün artmasında etkili olmuştur (URL-57).

Görsel 55. Sıla-i Rahim etkinliğinde horon ve mehteran etkinliklerinden (30.01.2023).

Dayanışma etkinlikleri olarak incelenecek son içerik 'geceler'dir. Birlik ve beraberlik geceleri adıyla düzenlenen bu etkinlikler, genellikle yüksek bir katılımı gerçekleştirir. Köy/mahalle hemşehri dernekleriyle birlikte köken kent adıyla kurulan hedef ilçe bazlı hemşehri derneklerinin düzenlediği etkinlikler daha çok kış aylarında gerçekleştirilmektedir. Dernek üyeleri aileleriyle birlikte katılım sağlarlar. Etkinlikler genellikle düğün salonu veya belediyelerin sosyal tesis alanlarında ikramlı bir şekilde

gerçekleşir. Dayanışma geceleri, kış aylarında düzenlenir. Yaz dönemlerinde dernekler tarafından yoğun bir programla gerçekleştirilen piknikler ve şenlikler gibi her derneğin gerçekleştirdiği bir etkinlik türü olmadığından protokol üyelerinin, bürokratların ve siyasilerin bu gecelere katılımları daha fazla olur. Üstelik kış dönemleri de siyasilerin davet edilebilecek olduğu diğer tüm etkinlikler bakımından kısır bir dönemdir. Bu gecelerde köken yerleşimle iş birliği içerisinde organizasyonlar da gerçekleşebilmektedir. İş birliğiyle gerçekleşen organizasyonlarda etkinlik içeriği de çeşitlenmektedir.

Görsel 56. İstanbul Fındıklılılar Derneği ve Fındıklı Belediyesi iş birliğinde dayanışma gecesinde Meci Korusu sahnede (25.05.2022)

Dayanışma geceleri, protokol konuşmalarıyla başlar. Dernek başkanları gerçekleştirdikleri çalışmalarla ilgili katılımcıları bilgilendirir. Gelecek dönemde yapılacaklarla ilgili bilgiler verir, maddi olarak destek alınacak çalışmalarla ilgili de duyurular yapılır. Siyasi isimler, konuşmalarında gündeme ilişkin değerlendirmelerine diğer etkinlik türlerindeki sürelerle nazaran biraz daha uzun konuşabilirler. Dayanışma geceleri genellikle yemekli olur. Konuşmalarla yemek servisi ve tüketimi aynı anlarda devam eder. Her konuşmada birlik ve beraberlik mesajları paylaşılır. Hemşehri dernekçiliğinin öneminin vurgulandığı konuşmalarda günümüz sivil toplumunun değişen eğilimleriyle iktidar hedeflerinin bir arada yürütülmesi gerekliliği de dile getirilebilmektedir. Örneğin, Beykoz Rizeliler Derneğinin düzenlediği gecede konuşan AK Parti İstanbul Milletvekili Metin Külünk (aslen Rizelidir) siyaset-STK ilişkisinin hemşehri dernekçiliği boyutunun nasıl bir işlev yürütmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Salt hemşehricilik duygusu artık her şeye kifayet etmiyor. Bu akşam bir teklifim daha var. Bu salonda Rizelilerle Diyarbakırlıları bir araya getirin. Rize'nin horonuyla,

Diyarbakır'ın halayını burada birlikte oynattırın. Yine burada Rizelilerle Bingöllüleri bir araya getirin. Ordulusuyla, Erzurumlusuyla, Karslısıyla, Muğlalısıyla, Sivaslısıyla, Kastamonulusuyla bir araya getirin. Bu ülkenin ihtiyaç duyduğu birlik ve beraberlik duygumuzu tarihsel duruşumuz gereği gerçekleştirelim. Bu atılan adımlar son derece kıymetlidir. Bir geri çekilme döneminin ardından, inşallah yeryüzünün en güçlü on devleti olma yolunda hemşehrimiz, akrabamız, dostumuz, kardeşimiz, yoldaşımız hepsiyle birlikte bu milletin önünde güçlü devlet oluşturmak için bir büyük mücadelenin lideri olan Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki bu yolda Beykoz Rizeliler Derneği de bu katkılarla bu mücadeleye omuz verecektir. (URL-58).

Dayanışma geceleri yaklaşık 3-4 saat sürer. Bunun ilk 2 saatlik bölümü konuşmalar ve yemeklerin tüketimi şeklindedir. Kalan 2 saatlik kısımda ise geleneksel müzik ve dansın toplu hâlde icrasına geçilir. Derneklerin ekonomik imkânları ölçüsünde gecede sahne alacak sanatçıların niteliği (ulusal ya da yerel bazda) değişebilir. Müzikal icranın ilk bölümlerindeki repertuar birlikte söylenebilecek hafif (slow) ezgilerden meydana gelir. Ardından metronom giderek yükselir ve horon halkaları oluşmaya başlar. Rize etkinliklerinde tulum, Giresun ve Trabzon etkinliklerinde kemençe yöresel enstrümanlar olarak ön plandadır.

4.1.6. Toplantı, Kurumsal İlişkiler ve Gündeme Dair Etkinlikler

Toplantı, *“aktif rolleri olan birden çok kişinin bir sorun veya olay üzerinde; bilgi, görüş ve fikir alışverişi yapmak ve kararlar almak amacıyla belli bir yer ve zamanda bir araya gelerek bir çalışma içine girmeleri”* biçiminde tanımlanmaktadır (Şen, 2013: 4). Bu başlık içerisinde ele alınacak toplantılar resmi bakımdan dernek yönetiminde karşılığı bulunan toplantılardır. Bunlar iki grupta incelenir. Birincisi, yönetim kurulu toplantıları; ikincisi, genel kurul toplantılarıdır.

Genel kurul toplantısı, derneğin yeni yönetimini belirlemek amacıyla toplanır. Derneğin yönetimi, dernek tüzüğünde belirtilen süre boyunca görevini sürdürür. Dernek genel kurulları genellikle 2 ya da 3 yıllık bir çalışma süresinin sonunda derneğin kurulduğu ay içerisinde toplanır. Toplantı tarihinden önce bütün üyeler bilgilendirilir ve daha önceden belirlenen gündem eşliğinde genel kurula davet edilir. Genel kurul toplandıktan sonra yönetim ve denetim kurulları derneğin görevde bulunduğu süreç içerisindeki faaliyetleri hakkında dernek üyelerine bilgi verir ve gündemin görüşülmesine geçilir. Açılış ve yoklamanın ardından yönetim kurulunun seçimi işlemine geçilir. Önce seçim sürecine yürütmek üzere üyelerin onayıyla divan oluşturulur. Divan kurulunda divan başkanı ve kâtabi bulunur. Yönetim kuruluna aday olan isimler, listelerini divana sunarlar. Kabul gören listeler için oylar kullanılır. Gerçekleştirilen seçimde en çok oyu alan adayın listesi seçimi kazanmış sayılır. Yönetim kurulu asil ve yedek, denetleme kurulu asil ve yedek

listeleri ilan edilir. Hemşehri derneklerinde genel kurullar çekişmeli bir yarışa sahne olmaz. Genellikle önceden uzlaşmaya varılmış tek listeyle seçim gerçekleşir.

Genel kurul toplantılarının ardından yönetim kurulu derneğin işleyişinden sorumlu hâle gelir. Derneklerde yönetim kurulları bir nevi yürütme organı işlevine sahiptir. Yönetim kurulu toplantılarında herhangi bir periyot yoktur. Karar alınabilmesi için salt çoğunluğun toplantıda bulunması gerekir. Gerçekleştirilecek faaliyetler, yapılacak harcamalar, yetkilendirmeler ve görevlendirmeler yönetim kurulu toplantılarında alınacak kararlarla resmîyet kazanır. Dernek yönetiminde görev almak, derneğin yönetim süreçlerindeki işleyişler hakkında bilgi ve deneyim kazanmak demektir. Sivil toplum kuruluşlarında sağlanan bu deneyim, siyasi bakımdan ilerleyen dönemlerde yerel ve genel siyasette gerçekleşecek olası adaylıklarda kişiye özgüven sağlar ve seçmen gözünde bir adım öne geçirir.

Hemşehri derneklerinin kurumsal ilişkiler boyutunu ziyaretler meydana getirir. Ziyaret, çok yönlü bir olguya işaret eder. Bu konuda derneğe gerçekleşen ziyaretler ve derneğin başka bir kurum, kuruluş ve kişiye gerçekleştirdiği ziyaretler şeklinde ikili bir sınıflandırmadan bahsedilebilir. Bu ziyaretler karşılıklı bir şekilde siyasetçiler, yöneticiler, uzmanlar, iş insanları, diğer STK'lar arasındadır. Amaç olarak yeni seçilmiş bir yönetime, yeni atanan hemşehri konumundaki bir makama, dernekçilikle ilgili bağı bulunan resmi bir makamdaki görev değişimlerine ziyaretler gerçekleşir. Bu ziyaretler kurumsal ve bireysel düzeyde ilişkilerin geliştirilmesinde ilk adım olarak değerlendirilir. Dernekler içerisinde dışa bağımlılığı fazla olanların bu ziyaretlere büyük önem vermesi kaçınılmazdır. Ziyaretler yalnızca İstanbul özelinde değil köken kent nezdinde de gerçekleşebilir. Özellikle yerel seçimlerin ardından değişen ya da konumunu koruyan belediye başkanları mutlaka ziyaret edilir. Seçim ve atamanın olduğu her dönemde dernekler için kurumsal ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ziyaretler oldukça yoğundur. Örneğin, 2018 yılında CHP İstanbul İl Başkanı seçilen Dr. Canan Kaftancıoğlu ve 2021 yılında AK Parti İstanbul İl Başkanı seçilen Osman Nuri Kabaktepe için hemşehrî oldukları Ordu dernekleri oldukça kalabalık heyetlerle 'hayırlı olsun' ziyaretleri gerçekleştirmişlerdir.

Her ziyaret arka planda derneğin gücünün hissettirilmesi manası taşır. Hemşehri konumundaki bürokratlar ve siyasetçiler bu ziyaretleri karşılık içerisinde sürdürmeyi önemserler. Çünkü siyasette yükselmenin niteliklerinden biri destek alınabilecek grupları etkileyebilme gücü ve yeteneğidir. Hemşehri grupları bu manada hazır bir kitle meydana getirir. Hemşehri dernekleri kitlelere dayanarak meydana getirdiği politik gücü, siyaset

mekanizmasını etkilemede ve yönlendirmede açıkça kullanabilmektedir. Bu alan kültürel-politik işlevlerin öne çıktığı, ilgililerine mesajların ve göndermelerin paylaşıldığı bir alandır.

Gündeme dair etkinlikler kısmında ise basın açıklamaları ve protestolar öne çıkmaktadır. Hemşehri dernekleri yerel, ulusal ya da uluslararası gelişmelerle bağlantılı olarak toplumun tamamını ya da bir kesimini ilgilendiren güncel meselelere ilişkin duruş sergileyebilmektedir. Türkiye'nin dış ilişkileriyle ilgili güncel meselelerde basın yoluyla dış politikayı destekleyici açıklamalar gerçekleştirilmektedir. Bu açıklamaların nedenleri arasında daha çok toprak bütünlüğünü tehdit eden bölücü faaliyetler ve terör saldırıları başta olmak üzere milli konularla İslami değerlere yönelik küçük düşürücü ve saldırgan dini meseleler yer almaktadır. Barış Pınarı Harekâtı'nın gerçekleştiği dönemde A Milli Futbol Takımı'nın 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası elemelerinde atılan gollerde futbolcuların Mehmetçiğe destek vermek için asker selamına durmasına UEFA tarafından kınama cezası verilmiştir (URL-59). Türkiye aleyhine gerçekleşen bu gündeme ilişkin dernekler tepkilerini ortaya koymuştur. Trabzon Dernekleri Federasyonu'ndan paylaşılan kınama metninde, *"Asker milletin evlatları da asker olur. Bu kararı yok hükmünde sayıyoruz"* ifadelerine yer verilmiştir (URL-60).

Hemşehri dernekleri ulusal gündemdeki güncel meselelerde derneğin siyasi yönelimlerine uygun hareket ederek açıklamalarda bulunabilir. Eğer derneğin hemşehrisi konumundaki bir siyasi ismi hedef alan, aşağılayan/küçümseyen bir gündem ortaya çıkmışsa dernekler bu duruma tepkilerini ortaya koyabilmektedir. Bununla birlikte yerel bazda ise köken kente ilişkin değerler üzerinden bir gündem oluşmuşsa yine dernekler bu duruma da tepki ortaya koyabilmektedir.

Görsel 57. Gazeteci Can Ataklı hakkında basın açıklaması ve suç duyurusu (31.05.2021).

Örneğin, Gazeteci Can Ataklı, Rize’de gerçekleşen siyasi bir olayla ilgili televizyonda yorumlarına paylaşırken sarf ettiği cümleler nedeniyle “*Rizelileri aşağılıyor*” iddiasıyla gündeme gelmiş ve bu durum RİDEF tarafından protesto edilmiş, savcılığa suç duyurusunda bulunulmuştur (URL-61).

4.1.7. Eğitim, Kurs, Sanatsal ve Sportif Etkinlikler

Hemşehri dernekleri eğitim faaliyetleriyle üyelerinin kişisel gelişimini artıracak etkinlikler düzenlemeye gayret göstermektedirler. Ancak bu eğitimler düzenli ve süreklilik arz eden bir görünüme sahip değildir. Enformel bir görünüm sergileyen hemşehrilik olgusunun dernekleşmeye bağlı bir kurumlaşma sürecine geçişte eğitimin meydana getirdiği bilincin önemi *Hemşehri Derneklerinin Tarihi Gelişimi* başlığı içerisinde vurgulanmıştı. Nitekim hemşehrilğe dair ilk örgütlenmeleri köken kentten İstanbul’a eğitim öğretim için gelen gençlerin meydana getirdiği görülmüştü. Hemşehri derneklerinin gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a. Kültürel-eğitsel kurslar; el sanatları, geleneksel müzik ve dans.
- b. Kişisel gelişim; dil-diksiyon eğitimleri, fotoğrafçılık.
- c. Akademik etkinlikler; konferans, panel, sempozyum vb.

Kültürel-eğitsel kurslar içerisinde geleneksel müzik ve dans en çok ilgi gören faaliyetler arasındadır. Hemşehri derneklerinin düzenlediği kurslarda derneğin üyesi ya da hemşehrisi konumundaki bir öğreticinin nezaretinde kurslar düzenlenebilmektedir. Geleneksel müzik alanında kemençe ve tulum kurs faaliyetleri öne çıkarken geleneksel dans alanında horon eğitimlerine rağbet gösterilmektedir. Doğu Karadeniz yöresinin geleneksel dansları içerisinde öne çıkan ve bölgeyle özdeşleşen horonlar, kentten kente, ilçeden ilçeye ve hatta köyden köye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu manada tek bir horon çeşidinden bahsetmek de mümkün değildir. Genel olarak kemençe ve tulumla oynanan horonlar kültürel biçimde ayırt ediciliğe sahiptir. Kemençeyle oynanan horonlar Giresun ve Trabzon ağırlıklı olmak üzere Ordu’da da oynanırken, tulumun eşlik ettiği horonlar Rize ve Artvin yöresine aittir.

Hemşehri derneklerince düzenlenen horon kurslarında tıpkı halk eğitim merkezlerinde olduğu gibi usta eğitici konumundaki bir eğitmen eşliğinde stilize bir eğitim verilmektedir. Horon kurslarına kadınların ilgisi erkeklere göre daha yüksektir. Beylikdüzü Trabzonlular Derneği, horon kurslarında uzun süreli bir faaliyet geçmişi sahiptir.

Geleneksel müzik ve dans alanının son yıllarda artan ilgiyle birlikte ekonomik bir faaliyet alanı biçiminde bağımsızlaştığı ve profesyonelleştiği tespit edilmiştir. Özellikle gençlerin artan ilgisi, kent mekânında yetişen kuşakların geleneksel müzik ve dansı bir aidiyet ve kimlik gelişimi aracı olarak görmeleri ve bir ifade biçimi şeklinde horon performansına katılmaları bu konuda farklı gelişimlere kapı aralamıştır. İstanbul'da kemençe ve horon eğitimine yönelik özel kurslar ve dernekler faaliyet göstermektedir. Bu konuda en eski derneklerden biri Horonevi Derneğidir. Ayrıca alanında iyi bir eğitim almış kemençe sanatçıları da (Mehmet Gündoğdu Kemençe Okulu, Emre Gürsoy Kemençe Okulu gibi) kendi isimleri etrafında özel kurs ve eğitim faaliyetleriyle son dönemde öne çıkmaktadırlar.

Görsel 58. Horonevi Derneği tarafından düzenlenen kursiyerlerle horon etkinliğinden. (URL-62)

Eğitim faaliyeti olarak kişisel gelişim kursları dil eğitimi, diksiyon eğitimi ve fotoğrafçılık gibi alanlarda gerçekleştirilmektedir. Özellikle Rize derneklerinde Ardeşen Derneğinin Laz dili konusunda kurslar düzenlemesi zikredilmeye değerdir. Türkiye'de Lazcanın anadil olarak konuşulduğu Rize ve Artvin'in bir bölümünden gençlerin İstanbul'da dil eğitimlerine yönelik ilgisi önemlidir. Ancak yok olma tehlikesi altındaki Lazca, tarihi gelişimi içerisinde yazı dili hâline gelememesi ve bu konuda öğretim metotlarının geliştirilememesi gibi nedenlerle açılan kursların dil öğretimi konusunda öne çıkan bir başarı sağlayamadığı gözlenmektedir. Dernekler buldukları ilçenin halk eğitim merkezleri aracılığıyla çok çeşitli kurs faaliyetleri yürütebilmektedirler. Eğitim-öğretim sezonunun açıldığı eylül ve ekim aylarında dernekler aracılığıyla kurs duyuruları

yayınlansa da bu konuda göze çarpan düzenli bir eğitim faaliyetine rastlanılmamaktadır.

Eğitim faaliyeti olarak akademik etkinlikler büyük bir oranda köken kentin tarihi kişi ve olayları üzerine alanında uzman akademisyenlerin davetiyle gerçekleşmektedir. Bu konuda Ulubeyliler Derneği tarafından 2022 yılının sonlarında Esenler’de Ulubey Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Kurultaya CHP Genel Başkan Yardımcısı Ordu Milletvekili Seyit Torun, Eyüpsultan Belediye Başkanı Eyüp Deniz, ilçenin yöneticileri, siyasi temsilcileri, dernek idarecileri ve İstanbul’daki Ordulu yöneticiler katılmıştır. Kurultayın konuşmacısı Ulubey doğumlu Prof. Dr. Necati Demir, ilçenin tarihi, turistik ve kültürel değerlerini sosyo-ekonomik durumuna ilişkin tespit ve sorunlarını dile getirmiş ve bu sorunların çözümüyle birlikte ilçenin gelişimine katkı sunacak potansiyelleri değerlendirmiştir.

Görsel 59. Ulubeyliler Derneğinin düzenlediği Ulubey Kurultayında Prof. Dr. Necati Demir (24.12.2022)

Genellikle bir günlük zaman dilimi içerisinde dernek lokalinde ya da çoğunlukla yerel yönetimlere ait bir konferans salonunda gerçekleşen akademik etkinliklerin, derneğin saygınlığını artıran bir yönü de bulunmaktadır. Nitekim davetliler arasında derneğin kurulduğu ilçenin protokolüyle birlikte köken kentle ilgili her kademedeki idareci, yönetici ve bürokratlar da bu etkinliklere katılmaktadır. Etkinliğin içeriğine yönelik görüşler, sorunlar ve çözüm önerileri de sonuç bölümlerinde tartışılmaktadır. Bu durum konuyla ilgili kamuoyu oluşmasında ve adım atılmasında itici güç olarak işlev meydana getirir. Bunun yanı sıra köken kentten bağımsız bir şekilde hemşehri konumundaki uzmanın alanına yönelik akademik içerikli etkinlikler de düzenlenebilmektedir. Örneğin, Ordu

Dernekler Federasyonu ve Ordu Kamu Çalışanları Derneğinin ortaklaşa düzenlediği “Deprem Kaçınılmaz Gerçek, Kentsel Dönüşüm Mecburiyettir” konulu panelde kentsel dönüşüm konusunda uzman isimler konuyla ilgili görüşlerini katılımcılarla paylaşmışlardır. Sarıyer’de 24 Şubat 2022 tarihinde gerçekleşen panele konuşmacıları Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi Müdürü Prof. Dr. Ali Akpınar, İTÜ Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şenel Özdamar ve Mimar Nihat Şen’dir.

Görsel 60. Panelden görüntüler (24.02.2022)

Ordu Kamu Çalışanları Derneği Başkanı Cengiz Aydemir yaptığı açıklamada, “17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasında yaşanan kaos ortamını, depremle özdeşleşerek hafızalara kazınan bu acı yakarışları, teröre 40 yılda verdiğimiz can kaybını birkaç dakikada vermeyi, çok büyük yıkımları ve ekonomik kayıpları artık yaşamak istemiyoruz. Kaybedecek bir dakikamız yok” diyerek konunun hemşehrilik olgusundan bağımsız bir şekilde İstanbul’un asıl meselelerinden biri olan depremle ilgili dernekler nezdinde bilinç ve kamuoyu oluşturabilmeyi hedeflemiştir.

Ardeşenliler Derneği Gençlik Kolları’nın haftalık periyotta gerçekleştirdiği kitap tahlili etkinlikleri eğitsel faaliyet alanında burada değinmeye değer bulunan çalışmalar arasındadır. Derneğin gençleri, aralarında belirlediği kitapları haftalık okuma süreleri içerisinde bitirdikten sonra bir araya gelerek kitap üzerine görüşlerini paylaşmakta ve fikir alışverişinde bulunarak farklı görme biçimleri geliştirmektedirler.

Hemşehri dernekleri sanatsal faaliyetlerle de öne çıkmaktadır. Sanatçı konumundaki hemşehrilerin bireysel faaliyetlerinin yanı sıra derneğin düzenlediği ya da paydaşı olduğu sanatsal etkinlikler genel olarak imza günleri, sanat yılı organizasyonları, ödül törenleri, yöreyle ilgili sergi, sinema, tiyatro ve belgesel gösterimleridir. Ödül törenleri özellikle yöreyle ilgili yerel basının gerçekleştirdiği etkinlikler şeklinde belirli dönemlerde

gerçekleşebilmektedir. Şair, yazar ve araştırmacıların çıkarmış olduğu yayınlara yönelik imza günleri, yöresel şarkıcı ve müzisyenler de çıkarmış oldukları albümler için lansman gecesi gibi etkinlikler düzenleyebilmektedirler.

Görsel 61. Giresun Federasyonu desteğiyle Topal Osman tiyatro oyununa ait afiş.

Belgesel gösterimleriyle ilgili yerel yönetimlerin bu konuda ortaya koyduğu projeler bulunmaktadır. Örneğin, Beykoz Belediyesi'nin "Beykoz Yöre Buluşmaları" adıyla 2022 yılında gerçekleştirdiği projede, Beykoz'da Anadolu'nun binlerce yıllık tarihi ve doğal güzellikleri, kültürel zenginliği, kardeşlik ve dayanışma iklimi özel belgeseller aracılığıyla ilgililerine sunulmuştur. Proje kapsamında ilçedeki 118 yöre ve köy derneği ağırlanmış, her yörenin belgesel gösterimi gerçekleştirilmiştir. Beykoz'da yoğun bir yerleşime sahip Ordu ve Giresun yöreleri özel etkinliklerle gerçekleştirilmiş programla, "ilçede faaliyet gösteren yöre ve köy derneklerinin seslerini duyurma ve kültürlerini tanıtma fırsatı bulması" hedeflenmiştir (URL-63). Projede Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize gösterimleri ayrı akşamlarda gerçekleşen etkinliklerle hemşehrilerin katılımı sağlanmıştır. Ordu'nun Mesudiye ilçesinden 6 mahallenin, Giresun'un Görele, Eynesil ve Tirebolu ilçelerinden 5 mahallenin belgeseli katılımcılarla paylaşılmıştır.

Görsel 62. Beykoz Yöre Buluşmaları tanıtım etkinliği davetiyesi.

Hemşehrilik olgusu etrafında ya da dernekçiliğin bir etkinlik alanı olarak sportif faaliyetler oldukça farklı boyutlara sahiptir. Sportif faaliyetler, amatör spor kulüplerinden profesyonel takımlara, temsilciliklerden idarecilik, taraftarlık ve fanatizm boyutuna kadar hemşehrilikle ilgili içeriklerle bağlantılıdır. Erkek egemen boyutuyla öne çıkan hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin sportif branşlar konusundaki yöneliminin tamamını futbol oluşturmaktadır. Dernekler arasında bu konudaki ağırlık Trabzon'a aittir. Bu duruma gerekçe olarak Trabzonspor'un Süper Lig şampiyonluklarının bulunması, Trabzon'da futbola dair her alanda köklü bir alt yapının var oluşu ve taraftarlık boyutunda sıkı bir bilincin yerleşikliği gösterilebilir.

İstanbul'da özellikle amatör liglerde mücadele veren klasmanlar içerisinde isimleri ve renkleriyle Karadeniz kökenli olduğu saptanılan birçok spor kulübü bulunmaktadır.

KULÜP ADI	KÖKEN KENT	BULUNDUĞU LİG	KURULUŞ YERİ
İstanbul Ordu ve Esenyurt SK	Ordu	Süper Amatör Lig	Esenyurt
İstanbul Mesudiyespor	Ordu		Ümraniye
İstanbul Bulancakspor	Giresun		Bayrampaşa
B.Çekmece Karadeniz İ.O. SK			Büyükçekmece

Trabzon 1453 Spor	Trabzon	İstanbul 1. Amatör Lig	Bağcılar
Sancaktepe Zigana SK			Sancaktepe

Şekil 38. İstanbul liglerinde mücadele veren Karadeniz kökenli amatör spor kulüpleri.

Spor kulüplerinin kurulduğu ilçeler, köken kent nezdinde hemşehrilik yoğunluğunun yüksek olduğu yerleşimlere işaret etmektedir. Spor kulüplerinin isimlerinde köken yerleşimler zikredilmekte, renklerde de benzer tonlar tercih edilmektedir. Köken kent ve İstanbul birleşiminin bir göstergesi olarak da isimlendirmelerde 'İstanbul' ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca 'Trabzon 1453' adlandırmasında ise hem köken kenti hem de İstanbul'un fetih tarihine yönelik bir yaklaşımın da bir arada benimsendiği söylenebilir. Yalnızca spor kulüpleri taraftarlığı üzerinden kurulan hemşehri dernekleri de bulunmaktadır. Bunlar *Hemşehri Derneklerinin Yapısı* başlığı içerisinde gösterilmiştir. Amatör spor kulüpleri her zaman profesyonel kulüplere futbolcu yetiştiren alt yapılar şeklinde işlev görmüştür.

Hemşehri derneklerinin tamamen kendilerinin düzenlediği sportif faaliyetler içerisinde halı saha turnuvaları öne çıkmaktadır. Bu turnuvalarda dernekler arasında ya da dernekler aracılığıyla belirlenen futbol takımları arasında müsabakalar gerçekleştirilmektedir. Halı sahalar, kent mekânının dönüşümüne, alanının daralmasına bağlı olarak ortaya çıkan futbol oynamaya yönelik mekânlardır. Kırdan kente göçen insanlar için futbola karşı bu ilginin arka planında 2000'li yıllara dek uzanan sokak-semt futbolu biçiminde adlandırılabilir enformel organizasyonların deneyimi yadsınamaz. Hemşehri dernekleri, geçmişe dönük bu deneyimi kendi içlerinde daha görünür ve geleneksel bir hâle getirecek sportif faaliyetlere dönüştürmüştür. Halı saha turnuvalarında hemşehriliğe özgü olarak beliren önemli göstergelerden biri turnuvalara verilen isimlerdir. Şehit olan hemşehrilerin isimlerinin turnuvalara verilmesi gelenekselleşmektedir. Dostluk temasıyla gerçekleşen turnuvalara dernek üyelerinin ilgisiyle birlikte açılış ve final müsabakalarına katılım da oldukça yüksektir.

Görsel 63. Futbol turnuvası pankartı.

Turnuvalar büyük oranda halı sahada gerçekleştirilmekle birlikte spor kulüplerinin sahalarında da organize edilebilmektedir. Turnuva boyunca oynanan müsabakalarda Türk bayrağı, turnuvanın adına düzenlendiği şehidin fotoğrafı ve dernek logolu tasarımlar sahanın etrafında asılı bulunur. Turnuvalara çok sayıda takım katılmaktadır. Örneğin, 2016 yılında Giresun Federasyonu'nun düzenlediği Şehit Birkan Gündüz Futbol Turnuvası'na 56 takım katılmış, müsabakalar 11 hafta sürmüştür. Büyük katılımlara sahip turnuvalar belirli kurallara sahiptir. Takımlarda oynayacak futbolcular organizasyon komisyonuna önceden bildirilir. Oyuncular turnuvayı düzenleyen derneğin hemşehrisi olmak zorundadır. Bu durumla ilgili bir oyuncu dışarıdan getirilebilme kotası bulunabilmektedir. Turnuvalar sonrasında yalnızca şampiyonluk kupası verilmemekte, "en centilmen takım" gibi kategorilerde de ödülleri sunulmaktadır.

Görsel 64. GÖL-DEF tarafından organize edilen Şehit Sefa Kabakkaya Futbol Turnuvası (17.11.2019)

Hemşehrilik olgusu aracılığıyla İstanbul'da köken kente bağlı takımların temsilcilikleri biçiminde yapılanmalar da mevcuttur. Çalışmadaki köken kentler içerisinde profesyonel futbolda Trabzonspor'un düşmeden çok uzun yıllardır en üst ligde (Süper Lig) var

olmasına rağmen Orduspor, Giresunspor ve Rizespor dönem dönem yükselişe geçse de Süper Lig'de çok fazla tutunamamaktadırlar. Dolayısıyla Süper Lig'e çıktığı dönemlerde İstanbul'da düzenli bir desteğin sağlanması için bir mekân ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu manada mekânsal sürdürülebilirlik başarıyla doğru orantılıdır.

Görsel 65. İstanbul Gönüllülerince faaliyetleri yürütülen İstanbul Çotanak Kafe dış görünümü.

Örneğin, Süper Lig'de mücadele veren Giresunspor'un İstanbul'daki hemşehrileri arasında taraftarların daha iyi bir şekilde organize olabilmeleri adına bir işletme faaliyete sokulmuştur. Bir bölümü kafe olarak işletilen yapı içerisinde Giresunspor'a ait forma ve spor malzemelerinin satışı da gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kafenin menüsünde mısır ekmeği-pancar çorbası ve Giresun simidini de tüketebilme imkânı sunulmaktadır. Kafenin işletmesinden elde edilen gelirler ise SMA hastası çocuklar Çınar Ege ve Fikret Asım'ın tedavisi için oluşturulan bağış hesabına aktarılmaktadır. Sporun mekânsal yansımaları yemek kültürü ve sağlık gibi alanları birleştiren farkındalıkları da hemşehrilik üzerinden kurgulamaktadır.

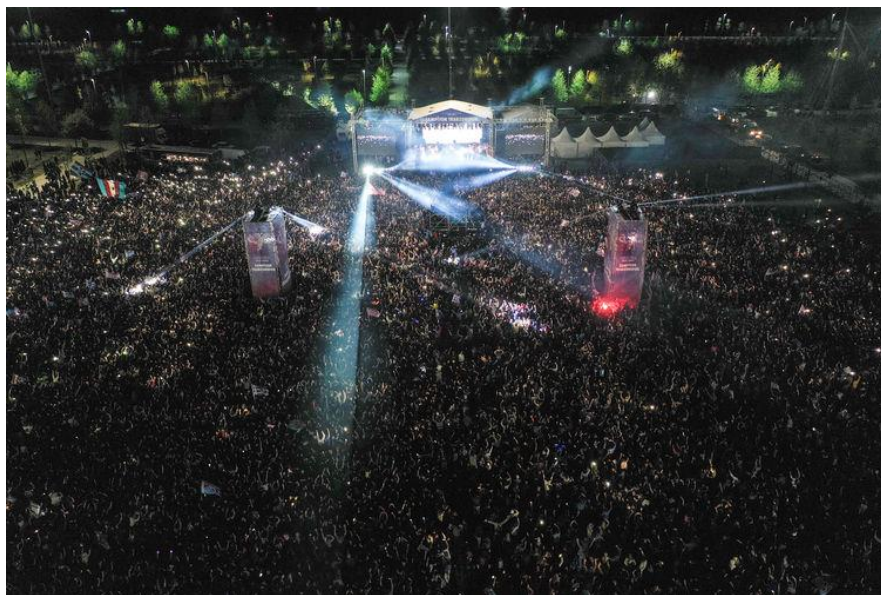
Sportif faaliyet etkinlikleriyle ilgili incelenecek son içerik şampiyonluk kutlamalarıdır. Spor Toto Süper Lig'de 2021-2022 sezonunda şampiyon olan Trabzonspor, taraftarlarının gerçekleştirdiği şampiyonluk kutlamalarıyla dünyanın ilgisini çeken bir etkinlikler silsilesi gerçekleştirmiştir. 30 Nisan 2022'de oynanan müsabaka neticesinde şampiyonluğu garantileyen Trabzonspor, şehir meydanında taraftarlarının gerçekleştirdiği şovlarla dünya basınında geniş yankı uyandırdı. Trabzon Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan stantta sunucu Aslan Kar'ın organize ettiği gece yarısı kutlamalarında ortaya çıkan görüntüler, ulusal ve uluslararası basın tarafından, "İnanılmaz", "Dünya böyle

kutlama görmedi”, Dünyadaki tartışmasız en iyi şampiyonluk kutlaması”, “Tomorrowland dahi bu kadar güzel değil” biçiminde yorumlanmıştır (URL-64).

Görsel 66. Trabzon kent meydanında gerçekleşen gece yarısı kutlamalarına on binlerce taraftar katıldı. (30.04.2022) (URL-64).

Sezon bitmeden şampiyonluğunu ilan eden Trabzonspor'da şampiyonluk kutlamaları çok uzun sürmüş, ülke geneline yayılan kutlamalarda Trabzonspor taraftarları irili-ufaklı birçok organizasyon gerçekleştirmiştir. Bu organizasyonların en büyüklerinden birisi, Trabzon dışında en çok Trabzonlunun yaşadığı İstanbul'da yapılmıştır. 8 Mayıs 2022'de Yenikapı Etkinlik Alanı'nda gerçekleşen büyük organizasyona 176 bin kişi katılmıştır. Kutlamalarda meşale ve havai fişek gösterileri, Karadenizli sanatçıların performansları eşliğinde horonlar, ışık gösterileri ve DJ performansları yer almıştır.

Görsel 67. İstanbul'da gerçekleşen şampiyonluk kutlamaları (AA).

4.1.8. Tanıtım Günleri Etkinlikleri

Hemşehri derneklerinin etkinlikler bakımından en kalabalık, en kapsamlı ve en yoğun içeriklere sahip etkinlik türü il tanıtım etkinlikleridir. *Tanıtım Günleri* adıyla gerçekleştirilen etkinliklerin değerlendirilebilmesi için organizasyon sürecinin ortaya konması gerekecektir. Öncesinde, ilerleyen bölümlerde değinileceği biçimiyle il tanıtım günleri etkinliklerinin tanıtımdan ziyade özü itibarıyla hemşehri buluşmasına dönük bir faaliyet alanı olduğu belirtilmelidir.

Tanıtım Günleri etkinlikleri şemsiye örgütler olarak da nitelendirilen dernek federasyonları tarafından gerçekleştirilmektedir. Yılda bir kez gerçekleştirilen etkinliklerin organizasyon süreci çoklu ve kompleks bir görünüm sergilemektedir. Bir yanda köken kente ilişkin düzenlemeler, diğer yanda İstanbul özelinde yerel yönetimler nezdinde yürütülen çalışmalarla derneklere yönelik çalışmalar bu etkinlik türünün yoğun ve özverili bir organizasyon sürecine sokar. Analiz edilen diğer etkinlik türlerinde en fazla 15-20 günlük bir zaman diliminde organizasyona hazırlanılırken tanıtım günleri etkinlikleri için aylar öncesinden hazırlıklara başlanır. Hazırlıkların başlaması için tarihin belirlenmesi önemlidir. Çok yoğun bir katılımı gerçekleştiren etkinlikler için mekân tahsisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Maltepe ve Yenikapı sahilinde bulunan etkinlik alanları bu manada federasyonların işini görebilecek yegâne mekânlardır. İstanbul'da hemşehrilik ilişkisi geniş ve nüfus bakımından önemli bir kitleye sahip her hemşehri STK'sı İl Tanıtım Günleri etkinliği düzenlemektedir. Bu yüzden etkinliklerin yer tahsisi için İBB ile görüşmeler gerçekleştirilir.

İl Tanıtım Günleri, yılın her döneminde olmakla birlikte belirli bir zaman aralığına yoğunlaşmaktadır. Etkinlikler katılımın en yüksek olduğu sonbahar mevsimine sıkıştırılmaya çalışılır. Özellikle çalışma kapsamında incelenen Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize kentleri düşünüldüğünde yaz dönemi uygun bir zaman değildir. Çünkü bu dönemde köy/mahalle derneklerinin piknik ve şenlik türü etkinlikleri yoğunluk kazanır ve temmuz ayı itibarıyla da köken kente tatil ve hasat amaçlı hareketlilik başlar. İBB nezdinde tarih ve yer tahsisi için düzenlemeler Hemşehri STK'lardan Sorumlu Başkan Danışmanlığı birimi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Federasyon yöneticileri gerekli görüşmeleri gerçekleştirerek kendileri için en uygun zamanı ve mekânı seçerek işe koyulurlar.

	Tarih	Yenikapı	Maltepe
Eylül	1-4 Eylül	Giresun	-
	8-11 Eylül	Sivas	Karabük
	15-18 Eylül	Balıkesir	Kastamonu
	22-25 Eylül	Malatya	Hatay
	29 Eylül-2 Ekim	Siirt	Gaziantep
Ekim	6-9 Ekim	Adıyaman	Erzurum
	13-16 Ekim	Trabzon	Ordu
	20-23 Ekim	Van	Çankırı
	27-30 Ekim	Rumeli-Balkan	Zonguldak
Kasım	3-6 Kasım	Diyarbakır	Elazığ
	10-13 Kasım	Bitlis	Kars-Ardahan-Iğdır
	17-20 Kasım	Erzincan	Ağrı
	24-27 Kasım	Sinop	Artvin
Aralık	1-4 Aralık	Tokat	Tunceli
	8-11 Aralık	Kayseri	Bingöl
	15-18 Aralık	Konya	Çorum
	22-25 Aralık	Trakya	Mersin

Şekil 39. 2022 yılında iki etkinlik alanında gerçekleşen memleket günleri.³¹

Çalışmadaki köken kentler bakımından etkinlik tarihinin ne kadar önemli olduğu yukarıdaki tablodan hareketle değerlendirilebilir. Giresun Tanıtım Günleri için seçilen tarih katılımı olumsuz yönde oldukça etkilemiştir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlamamış olması, tatil dönemlerini memleketlerinde geçiren insanlar için katılıma engel bir gerekçe oluşturur. Ayrıca fındık hasat sezonunun Giresun sahil kesiminde bitmesine rağmen yüksek rakımlı bölgelerde hâlâ devam ediyor olması diğer bir handikabı meydana getirmiştir. 2022 yılında tanıtım günlerinin 15.'sini gerçekleştiren Giresun için katılım diğer yıllara nazaran oldukça düşük seviyede kalmış, bu durum hemşehriler tarafından da eleştirilmiştir. Öte yandan 13-16 Ekim tarihlerinde aynı bölgeden iki şehrin, Ordu ve Trabzon tanıtım günlerinin aynı tarihe denk gelmesi de katılım konusunda bir bölünme yaratacağı endişesi yaratmıştır. Nitekim bu etkinlikler yalnızca köken kentin değil bölge ve yörenin de insanlarına hitap etmektedir.

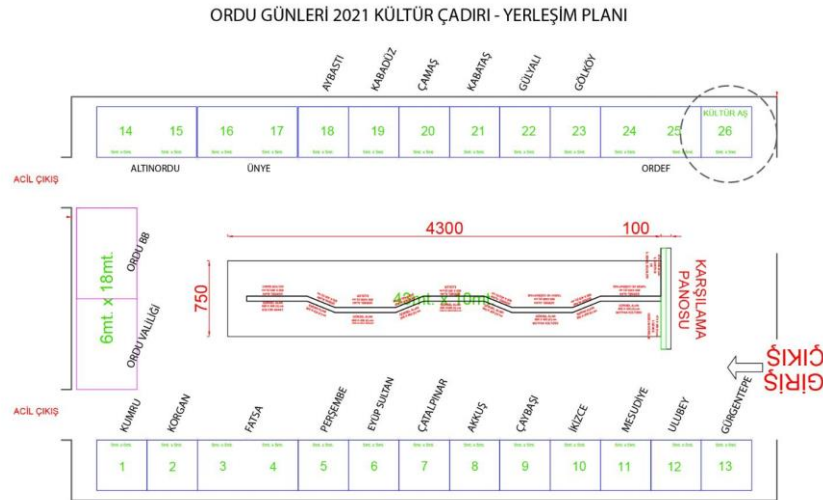
Federasyonlar içerisinde hazırlıkların yürütülmesi için bir komisyon oluşturulur ve üyeler arasında görev dağılımı yapılır. Görevler üyelerin ilgi ve mesleki alanlarıyla, siyasi yönelimleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Böylece komisyonun verimli bir şekilde çalışma yürütmesi sağlanır. Tanıtım günlerine köken kente dair tüm ilçelerin katılımının sağlanması önemlidir. Bunun için komisyon üyeleri köken kentte uzun bir görüşme trafiği gerçekleştirir. İlin belediye başkanı ve valisi ziyaret edilerek katılımın sağlanmasına

³¹ Rize Tanıtım Günleri, 25-29 Mayıs 2022 tarihleri arasında Yenikapı Etkinlik Alanı'nda gerçekleştirilmiştir.

yönelik olur alınır. Nitekim bu büyük organizasyon dernek federasyonları öncülüğünde düzenlense de her zaman köken yerleşimin il belediyesi ve valiliği de paydaş olarak organizasyonun içerisinde yer alır. Gerekli izinlerin alınmasının ardından ilçe belediyeleri ziyaret edilir ve etkinliğe davet gerçekleştirilir. Bu ziyaretler sırasında ilçenin etkinlikte tanıtımına yönelik ayrıntılar ele alınır ve organizasyon yürütme komisyonu ile katılım sağlayacak belediyelerin ilgili birimleri süreci birlikte yürütmeye başlar. Valiliğe bağlı Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve il belediyesinin turizm ve tanıtım konusundaki yetkili birimleri organizasyon sürecinde birlikte hareket ederek çalışmalarını yönlendirir.

Köken yerleşimi büyükşehir statüsünde bulunan kentlerin katılımı bütünlük sergilemesi bakımından daha iyi bir görünüme sahiptir. Büyükşehir belediyeleri ilçe belediyelerini derleyici bir misyon yürütür. Büyükşehir olmayan illerde ise ilçe belediyelerinin, özellikle de küçük ölçekli kırsal belediyelerin katılım göstermesi her zaman mümkün değildir. Çünkü yıllık olarak gerçekleşen bu etkinliklere ciddi bir bütçe ayrılması gerekmektedir. İlçe belediyelerinin tanıtım etkinlikleri için harcama kalemleri genel olarak stant ücreti, stant tasarımı, personelin ulaşım, yemek ve konaklama giderleri, stantta dağıtılacak promosyon ürünlerin giderleri ve nakliye masrafından meydana gelmektedir. Tüm bu masraflar küçük bir belediyenin bir aylık ödeme ve hizmet giderine denk gelebilmektedir. Dolayısıyla düşük bütçeli küçük ilçe belediyeleri ancak belirli periyotlarda tanıtım günleri etkinliklerine katılım sağlayabilmektedirler. Belediyelerin katılmadığı ilçeler için, İstanbul'da o ilçeye ait faaliyet gösteren bir dernek varsa o dernek aracılığıyla temsiliyet sağlanmaya çalışılır.

2500 m²'lik iki dev çadır alanıyla birlikte yeme-içme alanları, konser alanları, otoparkıyla çok geniş bir alan üzerinde düzenlenen etkinlikler için ilk çadır 'kültür çadırı' olarak adlandırılmaktadır. Bu çadır içerisindeki stantlar il, ilçe belediyeleriyle STK'lara ayrılmıştır. Diğer çadırdaki ise yerel işletme ve markaların ürünlerinin satışı gerçekleştirilmektedir.

Şekil 40. 2021 yılında gerçekleşen Ordu Tanıtım Günleri kültür çadırı yerleşim planı.

Ürün satışlarının yapıldığı çadır içerisindeki markaların köken kentle ilgili markalar olmasına özen gösterilir. Açık alan kısmında ise yeme-içme stantları sıralı bir düzen içerisinde yer alır. Bu kısımda çok sayıda işletme etkinlik boyunca katılımcıların yeme-içme talebini karşılamaya yönelik faaliyet gösterir. Açık alanda oturma grupları, çocuk oyun parkı ve sahne yer alır. Sahnede etkinlik programına dönük performanslar sergilenir.

Federasyonlar her ne kadar etkinliğin yürütücüsü konumunda bulunsalar da uygulama boyutunda profesyonel organizasyon şirketleriyle çalışmak durumundadırlar.³² Çünkü etkinlikler için güçlü bir ekipman ve çeşitli mesleki alanlarda iş birliği içerisinde çalışmak gerekmektedir. Profesyonel şirketler bu hizmeti vererek etkinliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadırlar. Yüksek bir katılımı ile gerçekleşen organizasyonun ekonomik yükünün altından kalkılabilmesi için gerekli kaynaklar; ticari satış yapılan stantlarla yeme-içme stantlarından alınan kiralar ve sponsor gelirleridir. Sponsorların büyük bir kısmı hemşehri iş insanlarıdır. Sponsor katkıları maddi boyuttan ziyade daha çok aynı biçimde gerçekleşir. Etkinlik programlarında yer alan yarışmalarda verilen ödüller bu duruma örnektir. Organizasyonun büyüklüğü ekonomik anlamda da büyük masraflar doğurur. Dernek federasyonlarının kurulmaya başlandığı 2000 sonrası

³² Örneğin, Ordu Tanıtım Günleri etkinliklerinin organizasyon işlerini yürüten şirket, Ordu Dernekler Federasyonu Başkan Yardımcısı Sezer Turan'a aittir. Sezer'e bağlı 52 Basın Yayın Organizasyon adıyla hizmet veren reklam şirketi, birçok kentin tanıtım etkinliklerinin organizasyonlarını da gerçekleştirmektedir. Örneğin, 2022 yılında Ordu Tanıtım Günleri etkinliklerinin yanı sıra Tokat Tanıtım Günleri ve Zonguldak Tanıtım Günleri etkinlikleri de bu şirket tarafından organize edilmiştir. Bu durum hemşehrilik ilişkisi bağlamında kültürel-ekonomik boyutun nasıl şekillendiğini ve çeşitlendiğini göstermektedir.

dönemde başlayan ilk tanıtım etkinliklerinde federasyonlar ve organizatörler zarar ederek oldukça yüklü bir borç yükünün altına girmişlerdir. Önceden etkinliğin gerçekleştirileceği alana kira bedeli ödenmesi bu zararın en büyük nedeni olarak gösterilmektedir. İBB nezdinde Memleket Günleri adı altında tahsis edilen mekânlarda gerçekleştirilen etkinliklerden herhangi bir ücret alınmamaya başlanmıştır. Dolayısıyla tanıtım günleri ekonomik bakımdan daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmaktadır. 2022 yılı itibarıyla Ordu 11, Rize 12, Trabzon 13 ve Giresun 15 kez tanıtım etkinliği düzenlemiştir. Trabzon Dernekleri Federasyonu gerçekleştirdiği etkinlikleri Trabzon'un fetih yıl dönümüyle ilişkili bir şekilde paylaşmaktadır.

Etkinliklerin program akışı 4 güne yayılarak gerçekleşir. Bu, derneklerin gerçekleştirdiği diğer etkinliklere nazaran oldukça uzun bir zaman dilimidir. Perşembe günü başlayan etkinlikler pazar gününe kadar devam eder. Stantlar organizasyon firmasınınca bir gün önceden ilgili belediyelere ve işletmelere hazır bir şekilde teslim edilir. Kurulum ve yerleşmeyle ilgili daha sonradan herhangi bir işleme izin verilmez. Perşembe günü etkinliğin açılış ve protokol günüdür. Açılışlar genelde öğleden sonra gerçekleştirilir. Yoğun ve üst düzey bir protokol katılımının olduğu tanıtım günlerinde, protokolle ilgili sık sık krizler yaşanabilmektedir. Dernek federasyonu yöneticileri alana giriş yapan her üst düzey siyasi ismi kapıda karşılar.

15. Giresun günleri

1 - 4 Eylül 2022 | YENİKAPI

Giresun'da Nefes Al!

15. GİRESUN TANITIM GÜNLERİ SAHNE PROGRAMI

1 EYLÜL PERŞEMBE	2 EYLÜL CUMA	3 EYLÜL CUMARTESİ	4 EYLÜL PAZAR
<p>ORKESTRA: RAMAZAN YANIK (KEMENÇE) SERKAN ACAR (KLAYİYE) SUAT GÜLHAN (BAĞLAMA)</p> <p>SUNUCULAR: 11:00-15:00 - MEHMET GÜNAYDIN 16:00-22:00 - FEYZA CİGDEM TAHMAZ CEMAL AKKAYA</p>	<p>ORKESTRA: RAMAZAN YANIK (KEMENÇE) SERKAN ACAR (KLAYİYE) SUAT GÜLHAN (BAĞLAMA)</p> <p>SUNUCULAR: 11:00-16:00 - MEHMET GÜNAYDIN 17:00-21:00 - CEMAL AKKAYA</p>	<p>ORKESTRA: RAMAZAN YANIK (KEMENÇE) MURAT ÇIRIŞ (KLAYİYE) YAKUP KIZILTAŞ (BAĞLAMA)</p> <p>SUNUCULAR: 11:00-14:00 - MEHMET GÜNAYDIN 15:00-18:00 - MUSA ADA 19:00-22:00 - AYTAÇ ÖKSÜZ</p>	<p>ORKESTRA: RAMAZAN YANIK (KEMENÇE) MURAT ÇIRIŞ (KLAYİYE) YAKUP KIZILTAŞ (BAĞLAMA)</p> <p>SUNUCULAR: 10:00-14:00 - HÜSEYİN YETİMDOVA 15:00-21:00 - MUSA ADA</p>
<p>11:00 - FESTİVAL BAŞLANGICI 12:00 - GİRESUN BELEDİYESİ KARAZİPKA BELGESELİ 13:00 - ADİL CINDIK - MEHMET KEÇECİ (DAVUL ZURNA) 14:00 - HÜSEYİN ÇINAR KONSERİ 15:00 - FATİH USTA KONSERİ 16:00 - RESMİ AÇILIŞ ETKİNLİKLERİ 17:00 - PROTOKOL KONUŞMALAR 19:00 - BAYRAM KANTAR KONSERİ 21:00 - SAHNE ETKİNLİKLERİ 22:00 - KAPANIŞ</p>	<p>11:00 - KATİP SADI KEMENÇE BELGESELİ 12:00 - GİRESUN TURİZM BELGESELİ 14:00 - İSMET YILDIZ KONSERİ 15:00 - MUSTAFA ÇINAR KONSERİ 16:00 - YAVUZ GÖKÇE KONSERİ 17:00 - SELİM KÜRÜÇ KONSERİ 18:00 - AYTEN KAVRAZ KONSERİ 19:00 - RÜŞTÜ KARPUZ KONSERİ 20:00 - YILMAZ TURAN KONSERİ 21:00 - KAPANIŞ</p>	<p>11:00 - TRT GİRESUN BELGESELİ 12:00 - GÖRELE HORON GRUBU 12:45 - İBRAHİM ER KONSERİ 13:30 - MEHMET AY KONSERİ 14:15 - GİRESUN TURİZM SÖYLEŞİSİ 15:30 - EREN KARADENİZ KONSERİ 16:15 - BAHTIYAR ŞENOL KONSERİ 17:00 - BARANSEL KONSERİ 18:00 - COŞKUN ARSLAN KONSERİ 19:00 - AYHAN HASTAOĞLU KONSERİ 20:00 - ONUR AYDIN KONSERİ 21:00 - RUŞEN AYDENİZ KONSERİ 22:00 - KAPANIŞ</p>	<p>10:00 - GİRESUN TURİZM BELGESELİ 11:00 - ADİL CINDIK - MEHMET KEÇECİ (DAVUL ZURNA) 12:00 - FATİH USTA KONSERİ 12:45 - SALİM İŞIKLI KONSERİ 13:30 - FURKAN AVAZ KONSERİ 14:15 - ÖMER CAN KONSERİ 15:00 - KARAZİPKALLAR OTCU GÜCÜ ETKİNLİĞİ 15:45 - EMRE SARICI KONSERİ 16:45 - AYŞE KARACA KONSERİ 17:30 - NURETTİN BAY KONSERİ 18:30 - ÖZKAN KARADENİZ KONSERİ 19:30 - FEDERASYON VEDA PROGRAMI 20:00 - KARA DAVUT KONSERİ 21:00 - KAPANIŞ</p>

Görsel 68. 15. Giresun Tanıtım Günleri etkinlik programı.

Etkinlik programlarının önemli bir kısmında konserler yer alır. Günün erken saatlerinde başlayan konserler amatörden profesyonele doğru ilerleyen bir sıralamada gerçekleşir. Konserlerin yanı sıra yöreyle ilgili belgesel gösterimleri, horon gösterileri, yöresel yarışmalar vb. içerikler programda yer almaktadır.

Tanıtım günleri etkinliklerine katılımı yüksek olabilmesi için güçlü bir reklam ve tanıtım çalışmasının yürütülmesi gerekmektedir. En az 20 gün öncesinden reklam çalışmaları kamuoyuyla paylaşılmaya başlanır. İstanbul'da ve etkinlikle ilgili köken kentlerde billboardlar davet afişleriyle süslenir. Köprüler, kavşaklar, park ve meydanlara pankartlar asılır. İstanbul'un önemli meydanlarında insanları davet edebilmek için seremoniler de gerçekleştirilmektedir. Örneğin, 11. Ordu Tanıtım Günleri'nin gerçekleştirildiği 13-14 Ekim 2022 tarihinden 3 gün önce Ordu Büyükşehir Belediyesi'ne ait Kent Bandosu ve maskotlar eşliğinde Maltepe, Mecidiyeköy ve Kadıköy meydanlarında insanları etkinliğe davet edebilmek için gösteriler düzenlenmiştir. Bando yürüyüşü ve gösterisinin yanında maskotlar aracılığıyla insanlara fındık dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

Görsel 69. Mecidiyeköy Meydanı'nda Ordu Tanıtım Günleri'ne davet etkinliği. (11.10.2022)
(kişisel arşiv)

Etkinlik alanı çevresine yönlendirme pankartları yerleştirilir. Tüm bu davetiye kısmındaki reklam hizmetlerinde yöresel içerikler kullanılarak davet ilgi çekici hâle getirilmeye çalışılır. Her ilin kendine özgü bir sloganı bulunur. Bunlar, "Ordu Burda İstanbul'da", "Çayın Başkenti İstanbul'da", "Giresun'da Nefes Al!", "Tarih, Kültür ve Turizm Kenti Trabzon İstanbul'da" biçimindedir.

Görsel 70. Etkinlik alanına yöresel söyleyişle yönlendirme pankartı.

Reklam ve davet ayağının son yıllarda dikkate alınan bir diğer mecrası da sosyal medyadır. Sosyal medyada yayınlanacak biçimde videolar ve görseller tasarlanarak etkinliğin ilgili kişi ve kurumlarınca bu içeriklerin paylaşması sağlanır.

4.2. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Halkbilimi kuramları tarihinde metin merkezli kuramlar içerisinde insan kaynağını ön plana alarak halkbiliminin yaşamış olduğu çıkmazı aralayan A. Van Gennep ve onun oluşturduğu Biyolojik Halkbilimi Kuramı, malzemeden çok içinde yaşanılan sosyo – kültürel çevredeki halk kültürü unsurlarını icra edildikleri bağlamla değerlendirmiştir (Çobanoğlu, 2010: 186). Geçiş ritüelleri, Etnoloji'ye ait bir kavram olup Arnold van Gennep'in 1909 yılında aynı adlı temel eserinin konusunu oluşturmaktadır. Geçiş ritüelleri (fr. les rites de passage) olarak ifade edilen uygulamalar, bireyin çeşitli boyutlardaki 'sınırı geçme' olayını ve toplum içerisindeki statüsünün değişimini anlatan ve belirli kurallara bağlanan geleneksel ve dinsel törenlere verilen addır (Ozan, 2011: 73). 1960'lı yıllarda Victor Turner, Gennep'in görüşlerini geliştirecek performans teorisinin oluşumunu etkileyecek bir ritüel bakışı sağlayacaktır. Van Gennep, söz konusu törenlerin ayrılma, kenar (eşik) ve bir araya gelme olarak teoride üç aşamada gerçekleştiğini açıklamıştır. Turner, ritüeli kendi bağlamı içinde yer alan simgesel anlamların yüklendiği toplum tarafından uygulanan davranışlar olarak tanımlar. Ona göre ritüel sembolü sosyal hayatta önemli rol oynar. Ritüel sembolleri sosyal hareketin bir parçasıdır ve içinde bulunduğu sosyal yapı ve zaman dilimine dair bağlam içerisinde analiz edilmelidir. Bunun için liminality (eşikte olma) ve komünitas kavramlarını geliştirir (Turner, 2018: 95-98).

Geçiş dönemlerinde yapılan kutlama ve törenlerle insanlar bireyin geçiş yaptığı yeni aşamaya şahitlik ederler. Böylece geçiş ritüelleri, toplumsal ilişkilerin güçlü olduğu

kültürlerde bireyin geçiş yaptığı aşamalarla ilgili rollerin kabullenilmesini sağlar ve onaylar. Bu özel uygulama ve pratiklere dayanan dönemlerle ilgili en eski çalışmalarda dahi 'ilahilik' vurgusu yapılmıştır. Vico (2007: 29-30), "*Hepsi evlilikleri törenlerle kutsar, hepsi defin töreni yapar. Ve ister vahşi ister kaba olsun hiçbir ulusta, din, evlilik ve cenaze töreni âyinlerinden daha seçkin ve daha kutsal icra edilen başka bir insani fiil yoktur*" der. Çalışmalarda temelde doğum, evlenme ve ölüm olarak ele alınan geçiş dönemleri kavramı Örnek'e göre, kendi içerisinde önemli birçok tören ve inanç barındırarak kişinin geçiş sağlayacağı yeni durumu kutsamaktadır (2016: 183).

Aile kavramının önemli olduğu Türk toplumunda kentleşme sürecinde de geçiş dönemleri aşama ve uygulamaları göç eden toplulukların ikili ilişkilerinin devamlılığında çok özel bir konuma sahiptir. Hemşehrilik olgusunun bu denli güçlü bir şekilde devam etmesinde geçiş dönemlerindeki törenler/kutlamalar ve bu vesileyle bir araya gelmeler etkisini sürdürmektedir. Dernekler bu dönemlerde geliştirdikleri organizasyon becerileriyle ailelerin yanlarında olmakta ve hemşehrilik duygusunu güçlü bir şekilde hissettirmektedirler. Bu başlık içerisinde geçiş dönemleri doğum, evlenme, ölüm, hac ve askerlik aşamaları dahilinde ele alınarak yansıtılmaya gayret edilecektir.

4.2.1. Doğum

Geçiş dönemleri araştırmalarında doğumla ilgili içerikler doğum öncesi, sırası ve sonrası şeklinde gruplandırılarak ayrı başlıklarda ele alınmaktadır. Kent yaşamında evlilik yaşının kırsal bölgelere oranla giderek yükseliyor olması, doğumla ilgili süreci de oldukça etkilemektedir. Yeni evlenen çiftler, düğün ve yeni bir ev kurmanın meydana getirdiği borçlar neticesinde en azından bir yıl boyunca çocuk sahibi olmayı düşünmemektedirler. Özellikle çiftlerin ikisinin de çalışıyor olması durumu, çocuk sahibi olma sürecini daha da uzatabilmektedir. Bunun yanında İstanbul gibi metropol bir kentte gündelik yaşamın koşturmacasıyla başa çıkmak ve artan maliyetlerle çocuk dünyaya getirmenin vereceği ekonomik yük çocuk planlarının ertelenmesine neden olmaktadır. Aileleriyle aynı apartmanda, sitede kalıp aynı mahallede yaşayan çiftler için bu olumsuzluklar bir nebze daha hafiflemektedir.

Modern kent yaşamında evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın yaşı giderek yükselmekle birlikte bazı engeller de ortaya çıkarmaktadır. İlerleyen yaşla birlikte çocuk sahibi olmayı gerektirecek birçok sorun da baş göstermektedir. Yaş ilerledikçe erkeğin ve kadının hormonal bütünlüğünde meydana gelen değişimler, çocuk sahibi olma konusunda çiftlerin sorun yaşamasına neden olmaktadır. Kısırlık (infertilite) olarak tanımlanan bu

sorunun yaş ile birlikte diğer sebepleri arasında mesleki riskler, kötü beslenme alışkanlıkları (hormonlu gıdalar, paket ve dondurulmuş yiyecekler, fast food türleri vb.), sağlığa zararlı alışkanlıklar (alkol, sigara, kafein vb.) ile stres yer almaktadır (Bayer vd. 2008:15-22). Kentsel yaşamdan kaynağını alan bu duruma ilişkin geleneksel olarak kısırlığı gidermeyle ilgili inanış ve uygulamaların yerine modern tıbbın gerektirdiği tedavi yöntemlerine başvurulmaktadır. Tüp bebek uygulaması bunlar içerisinde en yaygın olanıdır. Tıbbi tedavi yöntemlerine başvuruyla birlikte inanış olarak türbe ziyaretleri de sürdürülmektedir. Zaman zaman basına da yansıyan görüntüler ve içerikler “*modern zamanda aranan mucize*”, “*modern zamanın mucize adresleri*” gibi başlıklarla inanışların hâlâ sürdürüldüğünü göstermektedir (URL-65). Telli Baba Türbesi (Sarıyer), Lohusa Sultan Türbesi (Beyoğlu), Eyüp Sultan Camii avlusunda yer alan Eyüp Sultan Türbesi ve Çifte Gelinler (Çifte Gelenler) Türbesi çocuk sahibi olmak için ziyaret edilen mekânlar arasında yer alır. Burada hareketle İstanbul folkloruna yönelik en eski çalışmalardan itibaren zikredilen türbelerde eş ve çocuk sahibi olmayla ilgili inanış ve uygulamalara günümüzde de devam edildiği tespit edilmektedir (Bayrı, 1972: 171; Uyaniker, 2019).

Görsel 71. Telli Baba Türbesi ve Çifte Gelinler Türbesi.

Hamilelik sürecinde kadının beslenmesine özen gösterilir. Özellikle anne ve babası köken kentte yaşayan bireyler için hamilelik dönemi, memleketten yöresel yiyeceklerin en sık gönderildiği bir dönemdir. Mevsimine göre yöresel yemek kültürünün parçası olan İstanbul'da tedarik edilemeyen ürünlerle (galdirik, melocan, sakarca, fasulye, karalahana, bal, terayağ vd.) birlikte turşular ve balık çeşitleri hamile kadının beslenmesi ve aşerme ihtimali de göz önünde bulundurularak gönderilmektedir. Kadın doğum hizmetlerinin ayrı bir alan olarak gelişmesiyle birlikte hamileliğin kesinleşmesinin ardından bebeğin gelişimi çocuk doğum uzmanlarınca takip edilmektedir. Dolayısıyla kentte hamilelik süreciyle ilgili geleneksel inanış ve uygulamaların da terk edildiği

bilinmektedir. Çalışan kadınların izin durumları doğumun yaklaşmasına bağlı olarak yasal biçimde düzenlenmiştir. Doktor kontrolünde gerçekleşen tahmini doğum aralığının 15 gün öncesinden zorunlu izne çıkılır. Doğumun ardından ise 8 haftalık izin hakkı vardır. Ayrıca çocuk bir buçuk yaşına gelene kadar günlük 3 saatlik süt izni hakkı da tanımlıdır.

Doğumu yaklaşan kadın, herhangi bir olumsuzluk yaşamaması için gündelik yaşamın iş yükünden giderek sıyrılmakta daha özenli davranmaktadır. Bu süreçte ebeveynleri köken kentte yaşayan hamile kadının anne ve babası destek olmak için İstanbul'a gelmektedir. Dede ve anneanne/babaanneler İstanbul'da bir süre evlatlarının ve torunlarının yanında bulunurlar. Özellikle bebeğin kırkı çıkana kadar geçen süreçteki inanış ve uygulamaların sürdürüldüğünü gözlemlemek mümkündür. Pandeminin getirmiş olduğu hijyen ve steril ortam hassasiyeti, doğum sonrasında özellikle yakın akraba ve komşuların gerçekleştirdiği hayırlı olsun ziyaretlerinin ertelenmesine ya da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Çocuğa isim verilmesi, tuzlanması/yıkanması ve göbek bağıyla ilgili geleneksel uygulama ve inanışların sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Çocuğun isim tercihlerinde aile büyüklerinin isimlerinin verilmesi uygulamasının yanı sıra dini ve milli şahsiyetlerle bunlara ilişkin isimlerin verilmesi uygulaması devam etmektedir. Aile büyüklerinden biri aracılığıyla çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak isminin söylenmesi sünneti devam etmektedir. Çocuğun göbek bağıyla ilgili de geleneksel olarak bilinen cami avlusuna gömme uygulamalarının yanında iyi bir eğitim alması dileğiyle üniversite bahçesine gömme inancı da devam etmektedir. Doğumun ardından anne sütünü artırmak amacıyla hazırlanan lohusa şerbeti hastanedeyken sunulmaya başlanır. İkrâm şeklinde de ziyaretçilere verilir. Ayrıca son dönemde Emzirme Haftası etkinliklerinde anne sütünün önemine dikkat çekmek amacıyla lohusa şerbetinin hastane yönetimlerince de dağıtımına yönelik haberlerin paylaşılması, geleneksel uygulamalarla bilimin bir aradallığını göstermek bakımından değerlidir.

Kentte yetişen yeni nesil çiftler son dönemde gelenek hâline gelmeye başlayan kutlama ve uygulamalara da bu dönemde uyum sağlamaktadırlar. Bebeğin cinsiyetinin öğrenildiği "*cinsiyet belirleme partileri*", kültürel ekonomik bir alan biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mavi ve pembe renklerin kullanıldığı organizasyonlarda siyah bir balon cinsiyetin baba tarafından öğrenilmesinde aracı olarak kullanılır. Cinsiyet balonu adı verilen içerisinde mavi ya da pembe konfetilerin bulunduğu siyah balon anne ve baba tarafından patlatılır. Patlamayla balonun içerisindeki konfetiler havaya dağılır ve konfetilerin rengi aracılığıyla bebeğin cinsiyeti öğrenilmiş olur. Özellikle sosyal medya aracılığıyla her geçen gün yaygınlaşan bu tür uygulamalar hemşehri grupları içerisindeki yeni nesil çiftler tarafından

da oldukça rağbet görmektedir. Cinsiyet partileri renk kullanımlarıyla da toplumsal cinsiyete yönelik algıların inşasında bebeği doğum öncesinden çevrelemeye başlar.

Kutlamalarla ilgili bu dönemde “*diş buğdayı partisi*” de önemlidir. İlk dişin çıkmasına istinaden kutlanan geleneksel bir uygulamanın organizasyon hizmetleri aracılığıyla yaygınlaşması ve parti adı altında gerçekleştirilmesi kültürel değişim ve dönüşüm açısından değerli bir örnektir. Bebeğin doğumunun gerçekleştiği hastanenin odasının kapısına “*Hoş geldin bebeğim*” ya da bebeğin isminin yazılı olduğu kapı süsü asılır. Bu süsler de bebeğin cinsiyetine göre mavi ya da pembe renge sahiptir. Hastane işlemlerinin tamamlanıp eve gelinmesiyle bu süs evin kapısına da asıldığı belirlenmiştir. Apartman ve site gibi dikey mimarili yapılarda kapı süsünün asılmasının bir işlevi de evde bebek ve yeni doğum yapmış bir annenin olduğunun komşulara bildirilmiş olmasıdır. Doğumla ilgili süreçte hemşehri derneklerinin bağı, ailelerin doğum sonrasında mevlit okutma isteğine göre şekillenmektedir. “*Bebek mevlidi*” ya da bebeğin kırkının çıkmasına istinaden “*kırk mevlidi*” adıyla da düzenlenen etkinlikler dernek üyelerinin katılımıyla derneğin lokalinde gerçekleştirilebilmektedir.

4.2.2. Askerlik

Türk toplumunda kültürel bir olgu olarak askerliğin tezahüründe ortaya çıkan önemli referans arasındaki dini ve milli hassasiyetler, hemşehriliğin kent mekânında oluşumunu da etkilemektedir. Dolayısıyla bu iki alan birbirini beslemektedir. Askerlik, her erkek Türk vatandaşının uygun şartlar sağlandığında yerine getirmesi gereken görevler arasında kabul edilmektedir. Tarih boyunca ordu-millet anlayışıyla askerliğin her daim bir parçası olan Türk toplumu, bu dönemi askere gidenler için önemli bir erginlenme süreci biçiminde görmektedir.

Dini misyon bakımından “*peygamber ocağı*” şeklinde de adlandırılan askerlik, aileler için evlatlarının olgunlaşma ve yaşama kendi ayakları üzerinde kalacak biçimde atılmasında gerekli son bir adım olarak görülmektedir. Modernizmin etkisindeki kent yaşamında askerlik, her şeyden önce bireyin yaşamında belirli bir dönemi kısıtlayan engeldir. Aile kurulduğunda geçiminin idame ettirilebileceği, uzun soluklu ve sigortalı bir işte çalışabilmek için askerliğin yapılmış olması gerekmektedir. Bunun için -özellikle zorunlu eğitim sürecinin tamamlanmasının ardından eğer üniversite eğitimine devam edilememişse- evlatlar bir an önce askere gönderilmeye çalışılır. Askerliğin tamamlanmasına yönelik tutumun diğer önemli bir ayağını başka bir geçiş dönemi olan evlilikler oluşturmaktadır. Türk toplumunda kabul gören bir yaklaşım olan “*askerliğini*

yapmayana kız verilmemesi” anlayışı, toplumsal bellekte askerliğin evliliğin önünde bir engel olarak yerleşmesini sağlamıştır.

Askerlik başvurusunun yapılması ve celp döneminin belli olmasıyla birlikte askere gitmek için hazırlıklara başlanmaktadır. Konunun hemşehrilik boyutunda en ilgi çeken yönünü, askere gidilecek şehirde ve askeri birlikte tanıdık bir hemşehri ailenin, erin ya da rütbeli bir askerin arayışı oluşturur. Kente göç sürecinde öncü ailelerin yerleşiminin akabinde zincirleme bir şekilde kente yerleşimde hemşehrilik bağlarının işlev ve işleyişinde olduğu gibi benzer bir yol gösterici arayış da askerlik sürecinde yaşanmaktadır. Hemşehri tanıdık arayışının diğer boyutunu ise kentteki diğer hemşehri grupları meydana getirir. Aynı askeri birliğe teslim olacak aynı hemşehrilik grubuna üye ailelerin çocukları bu süreçlerde eşleştirilmektedirler. Böylece askere gidiş ve askerliği tamamlama süreçlerinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklar karşısında askerlik öncesinde tanışan bu insanlar bu süreçlerde birbirlerine destek olmaktadır. Böyle durumlarda hemşehrilik yerine tanımlayıcı bir kimlik ifadesi olarak ‘toprakçılık’ kelimesi kullanılmaktadır. Aynı yörenin bireyleri askerlik süreci boyunca birbirlerine ‘toprağım’ diye hitap etmektedirler. Askerlik sürecinde hemşehrilik ilişkileri her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Özellikle komutan ve er seviyesindeki ilişkilerde hemşehrisi olduğu komutanın gazabına uğrayan çokça örnekler de bulunmaktadır. *“Hemşehri hemşehrisini gurbette severmiş(!)”* kalıp sözü, olumsuz deneyimlerin sonucunda söylenmektedir ki askerlik de bu deneyim sürecinin önemli süreçlerinden biridir.

Hemşehri dernekleri boyutunda askerlikle ilgili çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir. *“Asker kına gecesi”, “asker eğlencesi”, “asker Kur’an’ı”, “asker mevlidi”* gibi isimlerle anılan aynı celp döneminde askere uğurlanacak hemşehri ailelerin çocukları için etkinlikler ortaya konulmaktadır. Bireysel olarak gerçekleştirilen etkinlikler ailelerin, toplu (birden çok asker için) gerçekleştirilen etkinlikler derneklerin organizasyonu ile düzenlenmektedir. Etkinlik yeri ve saati yaklaşık bir hafta önceden duyurulur. Davetliler arasında aileler, komşular, akrabalar, dernek yöneticileri, yönetici ve bürokratlarla askere gidecek kişinin arkadaşları bulunur.

Görsel 72. Ağasar Vadisi Derneği önünde asker eğlencesi. (3.05.2023) (URL-66)

Etkinlikler genellikle akşam saatlerinde ve hafta sonları yapılır. Dernek lokali, düğün salonu, toplantı salonu gibi kapalı mekânlarla birlikte ev önü gibi açık alanlar da tercih edilebilmektedir. Etkinlik alanına büyük bir Türk bayrağı asılır. Eğlence kısmında yöresel müzisyenler sahneye çıkarlar. Bunlar genelde düğünlerde performans sergileyen çoğunluğu amatör kişilerdir. Klavyeyle birlikte bağlama ya da kemençe de bulunur. Etkinliklerin tamamı eğlence ağırlıklı olabildiği gibi başlangıçta Kur'an-ı Kerim okunup bu özel gün için yapılan yiyecekler katılanlara ikram edilmekte ve akabinde eğlence faslına geçilebilmektedir. Bazı etkinlikler ise tamamen dini içerikli olabilmektedir. Etkinlik başlangıcında askere gidecek kişi arkadaşları tarafından etkinlik alanına meşaleler eşliğinde omuza alınarak tekbirler ve sloganlar eşliğinde getirilir.

Askere gidecek kişinin omuzlarına, üzerinde “*O şimdi asker*” yazılı kırmızı renkli şal asılmaktadır. Davetli bürokrat ve yöneticiler, eğlencenin bir bölümüne uğrayarak aileyle, evlatlarının sağ salim gidip gelmesine yönelik temennilerini paylaşmaktadırlar. Askere gidecek kişiye hayırlı teskereleler dilemek ve cep harçlığı vermek de gelenekler arasında yer almaktadır. Gecenin en önemli bölümlerinden birisi de kına yakılmasıdır. Vatan hizmetinin başlangıcında askere giderken yakılan kına, askerin görevine daha candan sarılması gerektiğini, yeri geldiğinde vatan için kurban olacağını hatırlaması içindir (URL-67). Kına yakılması esnasında söylenen türkülerle duygusal anlar yaşanır. Asker geceleri, eğlencenin ve duygusallığın bir arada yaşandığı özel etkinliklerdir.

4.2.3. Evlenme

Evlenme bütün kültürlerde yaşamın önemli geçiş evrelerinden birini oluşturur. Öncesi, sonrası ve sonrası biçiminde birçok ritüel, inanış ve uygulama bu sürece eşlik eder ve hemen hemen her kültürde geniş katılımlı bir seremoni eşliğinde gerçekleşir. Türk kültürünün en önemli kurumsal yapılarından biri olan aileyi oluşturmanın yolu evlenmeden geçer. Ögel (2001: 253), “*Evlenme ve yuva kurma eski Türk toplumu ile*

Türk devletlerinin temeli idi. Aile ise, çekirdeğidir” der. Bu bakımdan evlenme/düğün toplum örf ve adetleri temelinde bir kız ve bir erkeğin aile kurumunu oluşturmalarının ve düğün merasiminin ardından birlikte yaşayacaklarının tüm topluma duyurusudur. Öğüt-Eker'e (1998:15) göre evlenmenin, *“insanları bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren; kişilerin birbirlerine ve topluma karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren; insanları sâhip oldukları mirasın bilincine vardırarak, gelenek göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını, törelerini canlandıran; eğlendiren; mutluluk veren fonksiyonları”* bulunmaktadır.

Evliliğe dayalı geleneksel biçimde sürdürülen uygulamalar, kırdan kente göç süreciyle birlikte değişime uğramıştır. Evlendirme biçimi olarak eş seçiminde komşuluk ve akrabalık ilişkilerine dayanan bilindik yakın çevreden görücü usulüyle evlilikler kente göçün ilk dönemlerinde devam etmiştir. Hatta ilk göç eden erkeklerin eşleri ve çocuklarının kaynak kentte kalarak bir süre sonra ailesini yanına aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte bekarken kente göç edenlerin evlilik tercihleri göç ettiği yerleşim yerinden olmuştur. Geçen süreçte kentte büyüyen nesiller için tercihler değişmeye başlamıştır. Çalışılan iş ortamı, eğitim görülen okul, ekonomik ve sosyal statüye bağlı olarak hemşehrilik ve aile çevresi bağlamından kopan evlilik tercihleri kentleşme eğilimini yansıtan özellikler sergilemeye başlamıştır.

Günümüzde hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerine bağlı evlilik tercihleri gerçekleşmekle birlikte hemşehri derneklerinde özellikle gençlik kolları gibi oluşumlarda kurulan arkadaşlıkların evliliğe dönüştüğüne yönelik örnekler de bulunmaktadır. Hemşehri derneklerinin kadın kolları yapılanmalarının -nadir bir şekilde de olsa- ailelerin aracılığıyla görücü usulüne bağlı kız bakma/kız görme gibi işlevleri örtük bir şekilde yürüttüğü bilinmektedir. Bununla birlikte evlenme yaş aralığında da eğitim ve kariyer gibi dinamiklere bağlı olarak artış yaşanmaktadır. Yaş ilerledikçe evliliğe yönelik sosyal baskı da artış göstermektedir.

Düğünün ne zaman yapılacağı iki tarafın bir araya gelip kararlaştırmasıyla olur. Anadolu'da düğünler genellikle sonbahara denk gelir. Bu mevsim harman işlerinin sona ermesi, kış hazırlıklarının tamamlanması, yayladan dönülmüş olması, düğün masraflarını karşılayabilme bakımından en elverişli zamandır (Yılmaz, 2017: 26). Tüketim odaklı kent ortamında bu yaklaşım da terk edilerek iş durumu, tatil dönemleri gibi farklı etkileyen durumlarla yoğun olarak yaz dönemi tercih edilmektedir. Evlenen çiftlerden biri ya da ikisinin ailesi köken kentte yaşıyorsa bu durumda düğün merasimleri memlekette gerçekleştirilmektedir. Bu durumda hasat faaliyetleri gibi mevsimsel iş

yüküne bağlı zaman aralıkları dikkate alınmaktadır. Örneğin, fındık hasadının gerçekleştiği ağustos ayında Ordu ve Giresun yöresinde düğün merasimleri sayısal bakımdan en dip seviyededir. Hatta bölge insanı düğünlerle ilgili zaman aralığını “*ya fındıktan önce ya da fındıktan sonra*” şeklinde kodlamaktadır. Hemşehrilik bağının güçlü olduğu aileler için kent mekânında düğün zamanının tercihi bu ölçüt kullanılmaya devam etmektedir. Çünkü hasat dönemlerinde aileler İstanbul’dan memleketlerine dönmektedir. Düğüne katılımı düşürecek her türlü uygulama bu bakımdan dikkate alınmaktadır. Zaman kısıtına bağlı olarak düğünler, en fazla iki gün sürecektir biçimde gerçekleşirken son dönemde bu uygulama tek güne kadar düşmüştür. Düğünler çoğunlukla hafta sonu yapılmaktadır.

Günümüzde geniş aileler giderek yok olmakta ve aile tipi yaygın bir şekilde çekirdek aileye dönüşmektedir. Kent mekânında aileler yeni yuva kuracak evlatlarını aile ve hemşehrilik bağlarının güçlü olduğu yakın çevrede yeni bir ev kurmak suretiyle yerleştirmek istemektedirler. Bu durum özellikle evli çiftin ikisinin de çalışıyor olması hâlinde ileride çocuk bakımı konusunda büyüklerin desteğini sağlamada oldukça değerlidir. Bazı apartmanlar aile apartmanı olmakla birlikte imkân dahilinde yeni evlenen çiftler önceden kendilerine ayrılan katta ikâmet ederler. Evlilik sonrası aile ve hemşehrilik ağının içerisinde yaşamayı sürdürmek, kültürel değerlerin sürdürülmesinde önemli bir etkidir.

Hemşehrilik evlenmeyle olan ilişkiselliğinin temelinde evliliğe yüklenen amaçlar yer almaktadır. Kültürün kuşaktan kuşağa aktarıcısı olan ailede kültürle ilgili hususlar, öncelikle anne baba tarafından çocuklara kazandırılır. Ailenin görevi, kültürel değerlerini bilen, onlara sahip olacak gençler yetiştirmektir (Öğüt-Eker, 2001: 151). Hemşehrilik tarihi gelişim süreci içerisinde yukarıda ele alınan bölümlerde göçün ilk dönemlerinde akrabalık ve aile ilişkilerinin ön planda olduğu vurgulanmıştı. Özellikle 1980 sonrası süreçle birlikte küreselleşmenin meydana getirdiği kültürel ve toplumsal dönüşüm, kent mekânında kırsaldaki aile değerlerini sürdürme gayreti içerisinde bulunan hemşehri gruplarında endişeler meydana getirmiştir. Hemşehrilik kurumlaşarak dernekleşme sürecine girmesinin de dayanaklarından birisi olan bu endişe, aile kurumunun geleneksel değerleriyle gelecek nesillerce de devam ettirilebilmesi için evliliğin önemini bir kat daha artırmaktadır.

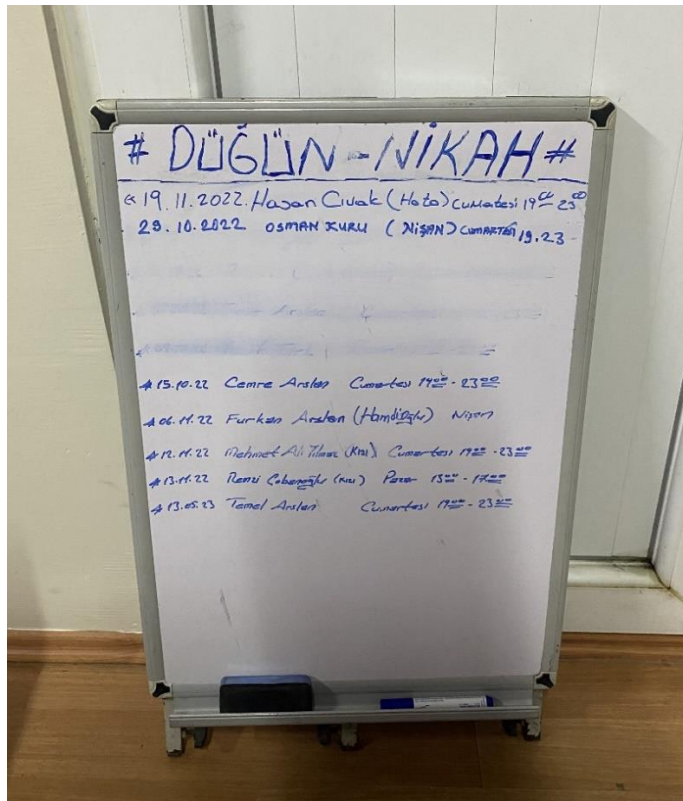
Evlenmeyle ilgili olarak hemşehri derneklerinin bulunduğu konum, evlenme sürecinin bazı aşamalarında kendini hissettirmektedir. Bunlar organizasyon süreciyle bağlantılıdır. Düğünün gerçekleştirileceği mekânın tahsisinde derneğe bağlı işletmeler

kullanılabilmektedir. Geniş salonu bulunan lokale sahip dernekler bulunmakla birlikte düğün salonu biçiminde işletmesi bulunan dernekler de mevcuttur. Bu durumda dernek işletmeleri, üyelerinin birinci derece yakınlarından herhangi bir ücret talep etmeden ya da mekânın işletmesi kiralınmışsa mevcut tarife de indirim uygulayarak düğün merasiminin gerçekleşmesine ön ayak olur. Bu durum derneklerin hemşehri gruplarının yoğun olduğu bölgelerde faaliyet göstermesi açısından katılımcılar için de kolaylık sağlamaktadır. Davet kısmıyla ilgili dernek üyesi aileden alınan bilgiler SMS yoluyla ve sosyal medya hesapları aracılığıyla derneğin tüm üyeleriyle paylaşılır ve aile adına davet gerçekleştirilir. Hemşehri dernekleri ve evlenme arasındaki ilişkiyi gösteren olgulardan birisi de düğün tarihlerinin güncel bir liste dahilinde tutulması ve sürekli olarak hemşehrilerle paylaşılmasıdır.

2022 YILI		
ARDIÇLILAR DÜĞÜN DAVET PROGRAMLARI		
TARİH	PROGRAMLAR	AÇIKLAMA
4 HAZİRAN CUMARTESİ	MUSTAFA ÇAKIR KIZI TUĞBANUR ÇAKIR KİNA GECE Sİ - ARZUM 2 ÜST KAT DÜĞÜN SALONU	
5 HAZİRAN PAZAR	MUSTAFA ÇAKIR KIZI TUĞBANUR ÇAKIR DÜĞÜN MERASİMİ - AŞKIM GOLD DÜĞÜN SALONU	
5 HAZİRAN PAZAR	İBRAHİM KÖMÜR OĞLU Y. EMRE KÖMÜR KİNA GECE Sİ - KABATAŞ BELEDİYE DÜĞÜN SALONU	
8 HAZİRAN ÇARŞAMBA	AYDIN DURU OĞLU BERAT DURU DÜĞÜN MERASİMİ - KABATAŞ BELD. DÜĞÜN SALONU	
12 HAZİRAN PAZAR	İBRAHİM KÖMÜR OĞLU Y. EMRE KÖMÜR DÜĞÜN MERASİMİ - ÇERKEZKÖY DEKOR DÜĞÜN SALONU	
12 HAZİRAN PAZAR	CEMALİ DAŞLI KIZI BETÜL DAŞLI NİŞAN MERASİMİ - KÖK DÜĞÜN SALONU - BAĞCILAR / İST.	
17 HAZİRAN CUMA	2021 - 2022 EĞİTİM & ÖĞRETİM YILI SONU - OKULLARIN KAPANIŞI	
18 HAZİRAN CUMARTESİ	AYDIN DURU OĞLU BERAT DURU DÜĞÜN MERASİMİ - ÇERKEZKÖY DEVLET HAST. YANI	ÜNİVERSİTE SINIK 1. OTURUM
19 HAZİRAN PAZAR		ÜNİVERSİTE SINIK 2. OTURUM
24 HAZİRAN CUMA		
25 HAZİRAN CUMARTESİ	İLHAN BOZKURT OĞLU KEMAL BOZKURT DÜĞÜN MERASİMİ (SELİMPAŞA / İSTANBUL)	
26 HAZİRAN PAZAR	6. ARDIÇLILAR PİKNİK VE EĞLENCE ŞÖLENİ	
1 TEMMUZ CUMA	SERPİL BOZKURT KIZI GİZEM BOZKURT KİNA GECE Sİ - AŞKIM GOLD KİRAÇ	
2 TEMMUZ CUMARTESİ		
3 TEMMUZ PAZAR	HAMİİ TOPCU OĞLU ONUR TOPCU DÜĞÜN MERASİMİ (VELİKÖY KAPALI DÜĞÜN SALONU / ÇERKEZKÖY)	
8 TEMMUZ CUMA	KURBAN BAYRAMI ARIŞE GÜNÜ	
9 TEMMUZ CUMARTESİ	KURBAN BAYRAMI 1. GÜN	
10 TEMMUZ PAZAR	KURBAN BAYRAMI 2. GÜN	
10 TEMMUZ PAZAR	SAMİ BOZKURT KIZI FERHAN BOZKURT KİNA GECE Sİ (KABATAŞ BELED. DÜĞÜN SALONU)	
11 TEMMUZ PAZAR	KURBAN BAYRAMI 3. GÜN	
12 TEMMUZ SALI	KURBAN BAYRAMI 4. GÜN	
15 TEMMUZ CUMA	KADİR GEDİK KIZI MERVE GEDİK KİNA GECE Sİ - ARDIÇ MAHALLESİ	
16 TEMMUZ CUMARTESİ	EROL BOZKURT OĞLU OKAN BOZKURT DÜĞÜN MERASİMİ (VELİKÖY AÇIK HAVA DÜĞÜN SALONU - ÇERKEZKÖY)	
16 TEMMUZ PAZAR		
21 TEMMUZ PERŞEMBE	NİHAT KESKİN KIZI ASLI KESKİN KİNA GECE Sİ - ÇEKMEKÖY / İSTANBUL	
24 TEMMUZ PAZAR	NİHAT KESKİN KIZI ASLI KESKİN DÜĞÜN MERASİMİ - ÇEKMEKÖY / İSTANBUL	
1 AĞUSTOS PAZARTESİ	TEMEL SARIYAR OĞLU ŞAFAK SARIYAR DÜĞÜN MERASİMİ (ARDIÇ MAHALLESİ)	
AĞUSTOS EYLÜL	1 AĞUSTOS - 15 EYLÜL (FINDIK MEVSİMİ)	
EYLÜL AYI İÇİNDE	SEZGİN KESKİN OĞLU ÇAĞRI KESKİN DÜĞÜN MERASİMİ (ARDIÇ MAHALLESİ)	
25 EYLÜL PAZAR	FADİME ÇAKIR UYGUN OĞLU AV. AHMET CAN UYGUN DÜĞÜN MERASİMİ	
30 EYLÜL CUMA	ŞUA YİP TOPCU KIZI SEDEF TOPCU KİNA GECE Sİ (ÇERKEZKÖY)	
2 EKİM PAZAR	ŞUA YİP TOPCU KIZI SEDEF TOPCU DÜĞÜN MERASİMİ (ÇERKEZKÖY)	
14 EKİM CUMA	AYDIN SARIYAR OĞLU BARIŞ SARIYAR KİNA GECE Sİ - GRAND GALA ESENYURT	
15 EKİM CUMARTESİ	RAMAZAN SARIYAR OĞLU TOLGA SARIYAR DÜĞÜN MERASİMİ - YENİBOSNA / İST.	
16 EKİM PAZAR	AYDIN SARIYAR OĞLU BARIŞ SARIYAR DÜĞÜN MERASİMİ - GRAND GALA ESENYURT	
21 EKİM CUMA	YUSUF SARIYAR KIZI İLAYDA SARIYAR KİNA GECE Sİ - SALON KARMEN	
22 EKİM CUMARTESİ	YUSUF SARIYAR KIZI İLAYDA SARIYAR DÜĞÜN MERASİMİ	
10 AY 2022	??	
10 AY 2022	??	
DİĞER DÜĞÜNLER	??	

Şekil 41. Dernek üyelerinin düğün ve kına organizasyonlarının bilgilerini gösterir liste.

Özellikle köy/mahalle hemşehri derneklerinde sıkça rastlanan bu durum, hemşehri grupları arasındaki bağların ne kadar güçlü olduğunu açıkça göstermektedir. Yukarıdaki görselde Ardıçlılar Derneği üyelerinin 2022 yılında gerçekleştirdiği düğün ve kına merasimlerine ilişkin tarih, aile ve konum bilgisi sosyal medya aracılığıyla tüm üyelerle paylaşılmıştır. Ayrıca listede 1 Ağustos-15 Eylül dönemi fındık mevsimi (hasadı) şeklinde kapatılmıştır. Bu tarih aralığında herhangi bir düğünün olmadığı görülmektedir. Derneğin piknik şöleninin de tarihine listede yer verilmiştir. Okulların tatil olduğu dönemler ve bayram günleri de listede belirtilerek bugünlere ilişkin düğün tarihi alınmasının önüne geçilmektedir.

Görsel 73. Eynesil Kemali Köyü Derneği lokali girişinde tahtaya işlenen düğün bilgileri (kişisel arşiv)

Derneklere asılan ya da bir tahta aracılığıyla not tutulan duyuru niteliğindeki bu uygulamanın en önemli işlevi, farklı ailelerin düğünlerinin aynı tarihe denk getirilmesinin önüne geçmektir. Aileler, bu listeler aracılığıyla düğün tarihlerini çakıştırmaktan kaçınarak en uygun tarihi belirlerler. Çünkü aynı tarihe denk gelen düğünler, katılımı düşürmektedir. Ayrıca düğün bahşişi şeklinde verilen takıların miktarında bölünme olmaması için de aynı tarihlerde aynı çevreden birden fazla düğünün gerçekleştirilmemesine özen gösterilir.

4.2.4. Ölüm

Ölüm, somut olarak insan yaşamının sona ermesidir, ama insan topluluklarının inaniş ve törenlerinde bu olay da doğum ve düşün gibi bir 'geçiş' aşaması değerini taşır (Boratav, 2016: 221). Biyolojik bakımdan bireyin ya da canlının yaşam gücünün son bulması olan ölüm, dinî açıdan yeni bir yaşamın başlangıcı olarak kabul edilir. Bu manada ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan inanmalar, âdetler ve törenler bulunmaktadır. Ayrıca ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır (Örnek, 2016: 285-286).

Ölümlle ilgili âdet ve inanmalar Anadolu folklorunda çok geniş bir içeriğe sahiptir (Örnek, 1971). Bu konudaki çalışmalar özellikle monografi ağırlıklı biçimde kırsal/köy merkezli yürütülmüş ve son dönemlerde il/ilçe bazlı ele alınmaya başlanmıştır. Modern kentte ölüm çevresinde sürdürülen geleneklerdeki dönüşüm doğum ve evlenmeye nazaran daha yavaş seyretmektedir. Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri açısından konuya yaklaşıldığında ise ölüm konusu doğum ve evlenmeden daha fazla içeriğe sahiptir. Nitekim hastalık sürecinden itibaren ölümlle ilgili hassasiyet, hemşehrilik ilişkilerinin en duygusal boyutlarından birini oluşturmaktadır.

Kişilerin ve ailelerin maddi ve manevi destek kaynaklarından birisi olarak hemşehrilik ilişkileri ölümün yaşandığı durumlarda birçok işlevi yerine getirmektedir. Her şeyden önce, eğer ani bir ölüm gerçekleşmemiş ve bir tedavi süreci yaşanmışsa hemşehrilik ilişkileri bu andan itibaren kullanılmaya başlanır. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde hastanelerde uygun bir doktor bulmak, randevuyu erkene çekmek, yatış ve ameliyat işlemlerini hızlıca hâlledebilmek için başvurulacak yollardan biri hemşehri ilişkileridir. Dernekler aracılığıyla gerek siyasi kanallardan gerekse de doğrudan hemşehri bir doktor veya hastane yöneticisi aracılığıyla hastalanan kişinin işlemlerinin hızlıca yoluna konulması sağlanır. Bu süreçte hastalanan kişiyle ilgili derneğin sosyal medya hesaplarında bilgi paylaşımı yapılır ve derneğe bağlı tüm hemşehrilere konudan haberdar olur.

İster ani ister bir tedavi sürecinin sonrasında olsun, dernek üyesi veya hemşehri grubundan birinin ölümü üzerine cenaze merasiminin sorunsuz ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için kurulacak organizasyon dernek desteğiyle düzenlenir. Burada asıl sorun ölen kimsenin nereye gömüleceğidir. Cenazenin memlekete ya da İstanbul'a defnedilme durumu aidiyet ve kenti özümsemeye ilgili düşünceleri ortaya çıkarmaktadır.

Nitekim göç eden ilk nesil gruplar içerisinde memlekete gömülmeyle ilgili eğilim ve istek daha nettir (Adıgüzel, 2012: 214). Doğduğu topraklardan doyduğu topraklara yönelen ve burada yaşamını sonlandıran kişilerin vasiyeti doğduğu topraklara gömülme. Geri dönme arzusunun yaşam süresi içinde gerçekleştirilemeyen bireyler, ölüm sonrasında bu isteğin gerçekleşmesini ümit ederler. Bu isteğin arka planında 'aile kabristanlığı' diye de bilinen mezarlıkların varlığı önemli yer tutar. Nitekim her bireyde ailesinden daha önce kaybettiği birinci derece yakınlarının olduğu mezarlığa gömülme isteğinin arka planında onlara kavuşacağı hissiyatı gelişmektedir.

Kişinin ailesine vasiyeti biçiminde de değerlendirilen bu duruma ilişkin, cenazenin memlekete hızlı bir şekilde sevki gerçekleştirilmeye çalışılır. Çünkü inanca bağlı teamüller gereği mevtanın mümkün olan en kısa sürede defni gerçekleştirilmelidir. Modern kentte cenaze hizmetleri kapsamında yerel yönetimler aracılığıyla cenazenin nakli gerçekleştirilmelidir. Büyükşehir Kanunu gereği, cenaze hizmetleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi sorumluluğundadır. İBB'ye bağlı Mezarlıklar Daire Başkanlığına bağlı Cenaze ve Defin Hizmetleri birimlerince yürütülen işlemlerde hemşehri dernekleri aracı rol üstlenir. Nitekim hemşehri dernekleriyle yerel yönetimlerin en fazla temasa geçtiği alanlardan birisi ölüme bağlı defin sürecidir (KK-10, KK-14). İBB tarafından gerçekleştirilen Hemşehri Dernekleri Çalıştayında derneklerin en önemli sorun ve beklentilerinin içerisinde cenaze hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi için değerlendirmeler yapılmıştır (Hemşehri Dernekleri Çalıştay Raporu, 2020: 39). Dernek başkanları, ilgili birimdeki yöneticilerle sürekli iletişim durumundadırlar. Mevtanın ailesi acısını yaşarken, cenaze töreniyle ilgili süreçler dernekler aracılığıyla yakından takip edilir.

Görsel 74. Kabataşlılar Derneği önünde memlekete uğurlanan cenaze için helallik töreni (17.4.2017) (URL-68)

Cenazenin memlekete sevk edilme sürecinin öncesinde İstanbul'da dini vecibelerin yerine getirilmesiyle ilgili törenler düzenlenir. Memlekette gerçekleşecek törene katılamayacak hemşehriler ve tanıdıklar için uygun bir yerde helallik alınmak üzere toplanılır. Genellikle mevtanın evinin önünde ya da dernek lokalinde veya açık alanında bu işlem gerçekleştirilir. Öncesinde vefatla ilgili paylaşımlar dernek gruplarında ve sosyal medya hesaplarında paylaşılır; SMS aracılığıyla bilgilendirme yapılır. Dernekler cenazenin sevki için aracı olurken aynı zamanda cenazenin memlekette defnine ilişkin kalabalık bir grup katılım sağlayacaksa, dernekten araç kaldırılmaya çalışıldığı belirlenmiştir. Bu durumda da ilçe belediyelerinden araç desteği sağlanır.

Cenaze memlekete sevk edildikten sonra ilgili belediyeler irtibat hâlinde olurlar. Büyükşehir belediyelerinde dışarıdan gelen cenazeler gasilhaneler aracılığıyla defin hizmetini gerçekleştirmek üzere memleketteki ilgili belediye birimi cenazeyi devralır. Cenaze namazı mevtanın köyünde ya da mahallesinde kılınır. Cenaze defnedildikten sonra birinci derece yakınları bir süre daha memlekette kalarak mevlit okutma gibi inanışa bağlı uygulamaları ve veraset ilamı ve tapu işlemleri gibi resmi işlemleri hâllerderler.

Defin meselesinin diğer boyutunda ise memleketin yerine İstanbul'un tercih edilmesi vardır. Eğer ölen kişinin daha önceden memlekete gömülme gibi bir vasiyet ya da yönlendirici beyanı yoksa ailenin isteğine bağlı olarak defin işlemi İstanbul'da uygun bir mezarlığa gerçekleştirilebilir. Esasında İstanbul'daki mezarlıklarda özellikle Karadeniz bölgesi ağırlıklı olmak üzere köken kente yönelik sembollerin yer aldığı ve memleketin zikredildiği mezarlara rastlamak mümkündür.

Görsel 75. Eyüp Mezarlığında Karadeniz kökenli kabirler (10.4.2022) (kişisel arşiv)

Mezarlıklar genel olarak incelendiğinde soy, sülale veya soy isimlerin yanı sıra mensubu oldukları tarikatların isimleriyle nitelendirilen bu insanların yanında Karadenizlilerin memleket vurgusunun kaynağı önemlidir. İstanbullu olamamış ya da bu aidiyeti benimseyememiş insanları bu göç sürecinde tanımlayacak kavram dahi belirsizdir. Yalnızca bu insanlar aynı yöreden olduklarını bildikleri insanları 'hemşehri'leri olarak tanımlamışlardır. Yukarıda paylaşılan fotoğrafta Rize'den göç etmiş bir aileye ait mezarlık yer alıyor. Kent/ilçe/köy ayrımına kadar vurgulanan bu mezarlıkta imge şeklinde sunulan gemi dümeni ve çapa, ailenin denizcilik mesleğini yürüttüğüne vurgu yapmaktadır. Pierre Loti tepesinde yer alan bu mezarlıkta yukarıda saptarılan bu olguyu örneklendirebilecek birçok örnek mezar yer almaktadır. İmgeleri taşlara işlenen, destan türü şiirleriyle kültür araştırmaları bakımından içerikler barındıran mezarlıklarda, yalnızca yaşamda değil ölüm sonrasında dahi memleket aidiyeti öne çıkarılmak istenmiştir. Bu bakımdan aidiyet vurgusu ölümden sonra dahi sürdürülebilecek kültürel bir zemin meydana getirir.

4.3. GELENEKSEL MÜZİK VE DANS

Göçler dolayısıyla etkileşimler Türk kültürünün özünü meydana getirmiştir (Özdemir, 2021). Göçün kültürel manada özgün verilerinin gözlemlenebildiği alanlarından biri hiç kuşkusuz müziktir. Göç ve müzik ilişkisi birbirini besleyen ve dönüştüren bir potansiyele sahiptir. *“Toplumun derinliklerine inen, ancak özellikle sanayileşmeyle, dolayısıyla modernleşmeyle birlikte kentlerde yaşamaya başlayan insanların yeni oluşan toplumsal yapıya uygun olarak, kendi iç dinamikleriyle oluşturduğu karmaşık bir bütün”* (Işık ve Işık, 2013: 2) şeklinde tanımlanan arabeskin ortaya çıkışının kaynağında köyden kente göç olgusunun yer alması, Türkiye’de kentleşmenin kendine özgünlüğünü ortaya koyan en önemli göstergelerdendir.

Kültür bir yanıyla yerel ve kent etkileşiminin bir ürünüdür. Kentte yerel ve gelenek imgeleri, yerelde de kent imgeleri kültürel oluşum ve değişim süreciyle ilgili anlamlı veriler içermektedir (Özdemir, 2021). Göç ve müzik ilişkisinin bu çalışma temelinde ayırt edici özelliğini, göçün gerçekleştiği coğrafyadan tamamen kopuşun yaşanmamış olması oluşturmaktadır. Bir yandan kaynak bölge özelinde geleneksel müziğin gelişimi devam ederken diğer yandan hedef kentte geleneksel müzik kentleşme olgusu doğrultusunda farklı yönelimlerle dallanıp budaklanmaktadır. Her iki gelişim sahası da birbirini beslemekte, yöreselden ulusala ve ulusaldan evrensele doğru bir etkileşim meydana getirmektedir. Bu manada kentleşme odağında geleneksel müziğin gelişim serüvenine yakından bakmak yararlı olacaktır.

Karadeniz bölgesi müzik kültürü, binlerce yıllık kültürel birikimin yansıması olarak gelişen, Türk kültürünün damgasını vurduğu Anadolu müzik kültürünün eşsiz bir parçasıdır. Göçlerle yoğrulan bu coğrafyada kültürel ve toplumsal değişim dinamikleri müzik kültürünü temelinden etkilemektedir. Bu manada Türkiye’de müzik kültürünün geçirdiği değişim ve gelişim evreleri içerisinde Karadeniz müzik kültürünün de etkilendiği açıktır. Zikredilen etkilenmeyle ilgili son dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda Türkiye’de müzik kültürünün geçirdiği değişim evreleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- *Keşif Evresi* (1868-1922)
- *Romantik- Politik Evre* (1922-1952)
- *Egzotik Evre* (1952-1990)
- *Popüler Evre* (1990’dan günümüze) (Çevik, 2013: 280).

Keşif Evresi’ndeki çalışmalar Osmanlı’nın son dönemlerinde milliyetçilik akımının etkisiyle yayınlanan birkaç yazıdan ve Dar’ul Elhan’ın türkülerin derlenmesiyle ilgili yaptığı anketten ibarettir. Bu kısımda Karadeniz müziğiyle ilgili herhangi bir gelişme yoktur. *Romantik-Politik Evre*’nin temel felsefesi, Atatürk’ün “*Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.*” diyerek işaret ettiği türküler üzerinedir. Dar’ul Elhan’ın 1932 yılına kadar yaptığı beş derleme gezisi bulunmaktadır. Bunlardan dördüncüsünde Trabzon, Rize, Gümüşhane ve Bayburt illeri de taranarak, derlenen türküler Halk Türküleri adlı eserde yayınlanmıştır. Bu dönemin en önemli çalışmalarını Ankara Devlet Konservatuvarı’nın yapmış olduğu derleme gezileri oluşturur. Muzaffer Sarısözen yönetiminde 1937’de başlayıp 1952 yılına kadar belirli aralıklarla yedi gezinin düzenlendiği derlemelerde, Anadolu’nun çeşitli yörelerinden yüzlerce eser kayda alınmıştır. Bu derlemelerde elde edilen türküler radyo ve koro repertuarlarına eklenerek tüm yurda duyurulmaya başlanır. 1937 ve 1943 yıllarında yapılan derlemelerde Karadeniz bölgesi de taranmış, tarama sırasında keşfedilen başarılı ve özgün müzisyenler Ankara’ya davet edilmiştir. İşte Karadeniz müziğinin de tanınma, yayılma ve daha ileride gerçekleşecek popülerleşme/etkileşme serüveni bu şekilde başlamıştır. Çünkü daha önce yörede sadece solo olarak (ya da ritim bir saz eşliğinde) kullanılan çalgılar koro hâlinde icralarda kendine yer edinmeye başlar. Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise plak kayıtlarıdır. Radyo yayınlarında çok sevilen isimler plak şirketleri tarafından takip edilerek plaklar doldurulmaya başlanır. Ticari amaçlarla gerçekleşen bu kayıtlarda türküler ilk kez kültürel ekonomik bir sektörün nesnesi hâline gelmiştir. Karadeniz müziğinden de Picoğlu Osman, Ordulu Yunus ve Rizeli Sadık başta olmak üzere birçok sanatçının bu plaklarda eserleri bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde Rizeli Kemeñeci Hasan Sözeri

“*Karadeniz’den Sesler Topluluğu*” adıyla İstanbul Radyosu’nda bir koro faaliyeti ortaya koymuştur. “*Rizeli*”, “*Ordulu*” gibi köken yerleşime ait nitelermelerin kullanılması, icracıların yöreselden çıkış yapıp ulusala yönelmeleri ya da yönlendirilmeleriyle doğrudan ilişkilidir.

1952’de Ankara Devlet Konservatuvarı’nın derleme gezilerinin son bulmasıyla *Egzotik Evre* başlar. 1990’lara kadar süren bu evrede devlet, müzik kültürüyle ilgili sistematik yaklaşımından uzaklaşır. Bu durum, dönemin siyasal ve ekonomik süreçlerde yaşadığı değişime bağlı olarak yukarıda Kuramsal Analiz başlığı içerisinde değerlendirilmiştir. Konu özelinde bu değişimler geleneksel müzik kültürünü de doğrudan etkilemiştir. Çevik’in (2013: 184) 1990’lı yıllara kadar aldığı bu evrenin müzik kültürü bağlamında etkilendiği sonuçlar şu şekildedir:

- Popüler Batı müziğinin Türkiye’ye girip yerleşmesi,
- Kırsal kesimden kentlere doğru akan göç dalgaları,
- Çok partili yaşama geçişle 80’lere değin süren ideolojik-siyasî kutuplaşmalar.

Bu tespitler içerisinde Karadeniz müziğinin en çok etkilendiği ve hemşehrilik olgusunu şekillendirdiği kısım, kırsaldan kente göç evresidir. 1950’lerde başlayıp 80’lere kadar yoğun bir şekilde devam eden bu göç hareketinden en fazla etkilenen bölgelerin başında Karadeniz bölgesi gelmektedir. Göç olgusuyla birlikte Karadenizlilerin dayanışma etkinliklerinin başladığı bu tarihlerde müzik kültürünü etkileyecek çok önemli bir gelişme daha vardır. Akat’a göre bu gelişme Trabzonspor’dur:

Trabzonspor’un ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye’de gerçek anlamda Karadenizlileri bir araya getiren sosyal bir olay gerçekleşmiş olmaktadır. Bu dönem, İstanbul’a başkaldıran, güçlüye karşı güçsüzlerin bir şey yapabileceğini gösteren, statükoyu deviren, ihtilalci ruh hâline sahip bir futbol takımının bu müzikle birlikte coştığı ve sesini ülkeye duyurduğu dönemdir. Karadenizliler takımlarının İstanbul’un egemenliğini devirmesini kutlamakta, kendilerini İstanbul’dan ve özellikle Anadolu’dan diğer göçenlerden bir ilki gerçekleştirmiş olarak üstün görmektedirler. Türkiye artık kemeçeyi ve horonu Trabzonspor’un sayesinde bilmektedir ve önlenemeyen yükselişi ile Doğu Karadeniz’de ve gurbette yaşayan tüm Karadenizliler, bu yıllarda bir çatı altında toplanmakta, kemeç ve horonla yatıp kalkmaktadır. Bu olgu Karadenizli kimliğini ve Karadeniz müziğini zirveye taşımıştır (Akat, 2007: 9).

Böyle bir ortamda Erkan Ocaklı ve Mustafa Topaloğlu’nun çalışmaları ulusal müzik piyasasında Karadeniz müziği adına beklentinin üzerinde bir karşılık bulmuştur. 90’lı yıllara doğru çıkarılan albümlerde disko alt yapılar ve arabesk formlar Karadeniz müziğiyle birleştirilmeye çalışılmış ancak bu denemeler büyük bir başarı sağlamamıştır.

1990 sonrası türkü kültüründe son süreç olan *Popüler Evre* olarak ele alınmaktadır. Bu evrenin başlangıcını, daha önce devlet tekelinde bulunan radyo ve televizyon yayıncılık izninin özel sektöre verilmesi oluşturmaktadır (Çevik, 2013: 230). Medya olgusunun kendini açıkça hissettirdiği bu evre günümüze kadar gelmektedir. Üstelik medya araçlarının çeşitlendiği bu süreçte tüm müzik türleriyle ilgili çok önemli değişimler yaşanmakla birlikte müzikal anlamda türlerin birbirine yakınlaştığı görülebilmektedir. Burada özellikle değinilmesi gereken husus şudur ki müzikal anlamda başarısız olan bütün deneme ve düzenlemelerin sonunda dönüş hep öze, türkölere olmuştur. Müzik kültüründe değişim sürecinin ele alındığı evreler içerisinde Karadeniz müziğini en çok ilgilendiren evre *Popüler Evre* olmuştur. Bu süreçte Volkan Konak, Kazım Koyuncu ve Fuat Saka gibi müzikal anlamda belirli bir eğitime sahip isimlerin Batı formunda yapılarla Karadeniz müziğini buluşturması önemlidir. Önceleri daha çok üniversite gençleri arasında sahiplenilen bu sanatçılar arasında Kazım Koyuncu, özellikle dizi müzikleri aracılığıyla Karadeniz müziğini ulusal piyasanın göz bebeği hâline getirmeyi başarmıştır.

Bu sürecin değerlendirilmesi gereken diğer iki ismi ise İsmail Türüt ve Davut Güloğlu'dur. 90'lı yılların sonuna kadar yöresel dinleyiciye hitap eden Türüt, bu tarihten sonra ulusalda ses getiren önemli bir isimdir. Davut Güloğlu ise tekno alt yapılarla Karadeniz müziğini buluşturarak Erkan Ocaklı'nın bir dönem denediği tarzın 21. yy.daki temsilcisi olmuştur. Son döneme gelindiğinde Karadeniz müziğini ulusala taşıyan en önemli lokomotifin sinema ve dizi filmlerin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında sayılabilecek isimler Ekin Uzunlar, Selçuk Balcı, Ayşenur Kolivar ve Apolas Lermi gibi genç nesil sanatçılardır.

Karadeniz müziği hakkında yakın döneme dair değinilmesi gereken son konulardan biri de grup müziğidir. 90'lı yıllarda Kazım Koyuncu'nun başını çektiği *Zuğaşi Berepe* isimli grupla başlayan bu süreçte günümüze kadar pek çok grup kurulmuştur. Grup müziğine geçiş, eğitimin meydana getirdiği bilinç ve yarattığı bir dönüşümün göstergesi biçiminde değerlendirilmelidir. Lisans ve lisansüstü düzeyde konservatuvar eğitimlerinin yaygınlaştığı günümüzde, geleneksel müziğin genç kuşak temsilcileri gelişimlerini akademik eğitimlerle tamamlama eğilimine sahiptir. Toplumsal olarak da dinleyici kitlesinin sunulan müzikal yaratımları müzik sektöründeki dijitalleşme ve teknolojik gelişmelere bağlı biçimde gelişmiş bir alt yapı ve çeşitlilikle tüketme bilincine yöneldikleri açıktır.

Grup müziğinin Karadeniz müziği içerisinde çeyrek asra yakın bir geçmişinin olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Oluşturulan grupların ve hitap ettikleri kitlelerin eğitimli bir seviyede oldukları gözlemlenmektedir. Grup isimleriyle ilgili değerlendirmelerde daha

farklı yapılar göz önüne serilmektedir. Ulusal piyasaya yükselmiş grup isimlerinin hemen hepsi bölgenin farklı etnik dillerinden yansımalar içermektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Zuğaşı Berepe (Lazca: “denizin çocukları”)

Marsis (Hemşince bir dağ adı)

Karmate (Lazca: “değirmen”)

Vova (Hemşince: “kim?”)

Entu (Hemşince: “karşı”)

Karadeniz müziğinde ön plana çıkan grupların müziğin temeline bir misyon yüklemeleri, protest bir anlayışla eserleri sunmalarına zemin oluşturmuştur. Bu grupların dikkat çekmek istedikleri hususların bazıları şunlardır:

- Unutulmaya yüz tutan yerel dil ve ağızlar başta olmak üzere yok olan gelenekler konusunda farkındalık oluşturmak,
- Emek ve üretim temelinde Karadeniz insanının sosyal sorunlarını dile getirmek,
- Karadeniz coğrafyasında gerçekleştirilen bazı projelerin doğada meydana getirdiği tahribatlar konusunda farkındalık yaratmaktır.

Geleneksel müziğin kent özelinde görünümünün bir başka boyutunu icra mekânları oluşturmaktadır. Esasında son dönemlerde mekân kavramının anlamının oldukça genişleyip kamusal alanın hemen her bölgesine yayıldığını söylemek gerekir. Milyonlarca insanın yaşadığı İstanbul’da hemşehrilik kanalıyla gerçekleştirilen etkinliğe bağlı icraların dışında, çoğunlukla gençler eliyle herkese yönelik olarak gelişim gösteren bir olgu belirmektedir. Bu olgu kentin tamamını sahneye çeviren yöreselin ulusala uzanan çizgisidir. Geleneksel müziğe ilişkin gerçekleşen icra ve gösterilen ilgi, özellikle genç kuşaklar için kimlik ve aidiyetin oluşumunda, gelişiminde başat rol oynayan kültürel bir öge işlevine sahiptir. Geleneksel müzik ve dans büyükşehirlerde yetişen hemşehrilığe bağlı genç kitlelerin kimlik arayışlarının ve uyum çabalarının bir dışavurumu olarak içerikler üretmektedir.

Görsel 76. İstiklâl caddesinde kemençe ve gitar eşliğinde sokak performansı.

Sokaklar, caddeler, parklar, istasyonlar, metrolar, iskeleler, vapurlar vd. birçok kamusal alan son yılların en çok rağbet gören mekânlarıdır. İstanbul gibi metropol bir dünya kentinde yerel kültürel ifade biçimleri oldukça ilgi görmektedir. Karadeniz müziğinin kemençe ve tulumla ayrı ayrı ya da bir arada diğer alt yapı çalgıları (gitar, perküsyon vs.) eşliğinde bu açık alanlarda genç nesil müzisyenler tarafından icra edilmesi önemli sonuçlar meydana getirmektedir. Bu durum bir yandan yöresel müziğin sözel ve müzikal yapısında bölgede icra edilenden farklı boyutlarla zenginleşmesini sağlarken diğer yandan da kemençe ve tulumla olan ilgide büyük bir patlama yaşanmasına kapı aralamıştır. Önceden düğünlerde, şenliklerde, festivallerde sahne alıp meşhur olan sanatçıların yerini metroda ya da İstiklâl caddesinde kemençe çalarken meşhur olan, tamamen müziğe yönelen genç icracılar almaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda İstanbul'daki kemençeci ve tulumcu olarak zikredilen icracıların sayısı köken yerleşimdekilerin sayısını geçmiştir. Köyden kente göçün ilk dönemlerinde İstanbul'da gerçekleşen hemşehri etkinliklerinde yöreden davet edilen sanatçıların yerine artık yörede gerçekleşen etkinliklerde İstanbul'dan davet edilen icracılar sahne almaya başlamıştır. Özellikle köken yerleşimlerde yayla şenliklerinin sayısının arttığı yaz dönemlerinde bu hareketlilik daha net bir şekilde görülmektedir. Hemşehrilik ilişkilerinin dolayısıyla kentte yerel özelliklerin kendini en çok gösterdiği ve geliştirdiği kültürel alan geleneksel müzik olmuştur.

Geleneksel müzik alanında yaşanan diğer bir önemli gelişme çalgıların yapısında meydana gelen değişimlerdir. Kemençe ve tulum, yapıları itibarıyla büyük oranda ilkel çalgılardır. Yani yapım standartları/ölçüleri yöreden yöreye, ustadan ustaya

değişebilmektedir. Üniversitelerde çalgı yapım bölümlerinin açılması, akademik eğitim alan genç ustaların/yapımcıların yöresel çalgılara değer katmalarını sağlamıştır. Teknolojinin sürekli geliştiği, sahne sistemlerinin çalgılara profesyonel bir şekilde entegre edildiği son dönemde kemençe ve tulumun bu duruma ayak uydurabilmesi genç çalgı yapımcılarının yetişmesiyle mümkün olabilmektedir. 3 telli bir çalgı olan kemençe, 1,5 oktavlık ses aralığına sahiptir. Dolayısıyla sahne performanslarında farklı tonlarda parçalara eşlik edebilmek ancak birden çok kemençeye sahip olmakla mümkündür. Kemençenin yapısında meydana getirilen en önemli değişimlerden biri bu durumu ortadan kaldırabilme adına tel sayısının dörde çıkarılması olmuştur. Oktav aralığının 3'e yaklaşmasıyla icracılar birden çok tonda kemençe taşımak yerine tek bir kemençe kullanmaya başlamıştır. Kemençenin yapısında meydana gelen bu değişim henüz icracılar tarafından büyük oranda bir kabul görmemiştir. Diğer yapısal değişim ise elektro kemençenin icat edilmesi olmuştur. İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Müzik Teknolojileri Çalgı Yapım Bölümü mezunu olan Rize kökenli Ceyhun Demir tarafından geliştirilen elektro kemençe hem oktav problemini hem de kemençenin elektronik sisteme entegrasyonunda yaşanan tonlama problemini ortadan kaldırmıştır.

Görsel 77. Yapısal değişimleri itibarıyla kemençe görünümleri. (URL-69)

Karadeniz bölgesinin diğer bir çalgısı tulumda meydana gelen değişim ise çalgının bir uygulama aracılığıyla dijitale aktarılması olmuştur. Tabletler ve telefonlardan kolayca indirilip egzersiz yapma imkânı sunan uygulamayla tulumla olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte tıpkı kemençede olduğu gibi tulumun da elektronik versiyonu üzerine bir buluş gerçekleştirilmiştir. İrfan Çalık tarafından geliştirilen projeye tulumun klavye alanına verilen 'nav' adından hareketle 'navtronik' kullanılmaya başlanmıştır. Navtronik, tulumun nefes doldurma alanı olan deri kısmına gerek kalmadan sadece nav bölümü üzerinden icra edilmesiyle icracılara da büyük kolaylık

sağlamaktadır. Bu son gelişmeler genç nesil müzisyenlerce denenip ilgi görse de otantik yapılı enstrümanların piyasadaki rağbeti sürdürülmektedir. Bu alanda icra deneyimi arttıkça yeni uygulamalara yönelimin de artacağı açıktır.

Görsel 78. Tulum çalgısının elektronik versiyonu navtronikin yapısı (URL-70).

Kemençe ve tulumun eğitimi boyutunda son dönemde atılan önemli adımlar zikredilmeye değerdir. Üniversitelerin konservatuvarlarında eğitim alan genç icracılar için en büyük problem bu konuda kabul görmüş bir kemençe ya da tulum eğitim metodunun geliştirilmemiş olmasıdır. Çalgı icralarıyla akademik eğitime kabul edilen öğrenciler, yapı ve ses özellikleri bakımından kemençeye en yakın çalgı konumunda bulunan kabak kemane üzerinden eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Bu konuda Bahçeşehir Üniversitesi bir ilki gerçekleştirerek Karadeniz kemençesini konservatuvara bağlı ana dal eğitimi seviyesinde öğrenci yetiştirecek bir girişime imza atmıştır.³³ Genç icracıların akademik eğitime yönelmeleri metot konusundaki eksikliklerin yakın bir dönemde tamamlanabileceğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra birçok kurs merkezinde kemençe eğitimlerinin notalı bir şekilde sürdürüldüğü iddia edilse de bu eğitimler hâlâ büyük oranda usta-çırak ilişkisi özellikleri taşımaktadır.

Geleneksel müzik kültürünün son dönem albüm ve single çalışmalarına yansıyan önemli bir özelliği gündelik konuşmaların ve amatör kayıtların profesyonel kayıtlar içerisinde kullanılmasıdır. 'Müzikonostalji' olarak da adlandırılabilir bu kullanımın temelinde geçmiş ile bugünü, amatörle profesyoneli ve gelenekle modern bir araya getirme düşüncesi vardır. Marsis grubunun grup adıyla 2009 yılında yayınladığı ilk albümünde

³³ Bu konuda atılan adımın arkasında da hemşehrilik ilişkilerine bağlı memleket önceliği yer almaktadır. Nitekim Bahçeşehir Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Enver Yücel, Giresunludur. Son yıllarda bölge kültürüne olan ilgisi eğitim sektörünün yanında tarımsal üretimi de içine alacak biçimde artmaktadır.

yer alan *Bakışlarından Belli* adlı parçanın giriş bölümünde yaşlı bir teyzenin, “*eski zaman sevdalılarından biraz anlatayım size oğul*” diye başlayan bir konuşması yer almaktadır. Konuşma sırasında müzikal alt yapı arka planda çalmaya başlar (URL-71). Konuşma bittiğinde ise parçanın vokal bölümüne geçiş yapılır. Kent kökenli grup ve müzisyenlerin albümlerinde rastladığımız bu durumun altında sanatçıların geleneğin kökeninde bulunan dinamizmi ve çekiciliği farklılık biçiminde sunma gayreti yatmaktadır. Örneğin, Selim Bölükbaşı *Akl-ı Selim* albümünde yer alan *Dere Akayi Dere* türküsüne giriş kısmında, taş plak döneminde orijinal bir kayıtle başlanmış, devamında ise aynı tondan geçiş sağlanarak bugünkü aranjmanla (cover) eserin seslendirilmesine geçilmiştir (URL-72). Ayrıca yok olmakta olan geleneksel söyleyiş biçimlerine kayıtlar aracılığıyla dikkat çekme bilinci de oldukça yüksektir. Apolas Lermi tarafından 2011 yılında çıkarılan *Kalantar* isimli albümde yer alan Yadigar’a Ağıt adlı kayıt (URL-73), daha önce amatör bir şekilde kaydedilmiş bir videodan aynen alınarak yayınlanmıştır.³⁴ Bu durum bir nevi tiyatrodan dış ses olgusunun önceden kaydedilmiş biçiminde müziğe yansması şeklinde de düşünülebilir. Kent kökenli müzisyenler gelenekselle olan bağına güçlendirmekte, bu bağı bir beslenme ve gelişme alanı şeklinde değerlendirmektedir. Geleneksel müziğe karşı bu ilginin kültürel ekonomik bir yansması olarak taş plak dönemleri başta olmak üzere eski kayıtlar arşivlerden çıkarılmakta ve miras albümler biçiminde müzik şirketleri tarafından yeniden yayınlanmaktadır. Örneğin, yöre müzik kültürünün yapı taşlarından olan Picoğlu Osman’ın plaklara okuduğu 10 türkü Odeon Yılları serisi içerisinde Odeon Müzik tarafından yeniden yayınlanmıştır.

Geleneksel müziğin kent merkezli olarak gelişiminde burada zikredilebilecek özelliklerden bir tanesi de geleneksel öğeler üzerinde farklı denemeler gerçekleştirilmesidir. Örneğin, Selçuk Balcı 2011 yılında çıkarmış olduğu *Patika* albümünde yer alan *Yayla Yolunda Aştım* isimli parçada, yörenin üflemeli çalgılarından tulum yerine İskoçya’nın geleneksel çalgılarından gayda kullanmıştır. Tulum ve gayda, birbirinden tamamen bağımsız iki kültürün benzer yapı ve özelliklere sahip enstrümanlarıdır. Folklor teorileri içerisinde gelişim ya da evrimsel halkbilimi teorisiyle açıklanabilecek, birbirleriyle coğrafi bakımdan herhangi bir temasları bulunmayan ve benzer coğrafyalarda benzer yaşam şartlarına sahip kültürlerin benzer kültürel yaratmalar ortaya koyabileceğine dair yaklaşım (Çobanoğlu, 2010: 159; Ekici, 2019: 71),

³⁴ Kaydın albüme alınmasıyla ilgili şu açıklama yapılmıştır: “*Bu eser Trabzon’un Tonya ilçesinde, tamamen doğal bir ortamda, önceden planlanmadan, doğaçlama bir şekilde Fikriye Karabulut tarafından icra edilmiş ve torunu tarafından cep telefonu ile amatör olarak kayıt altına alınmıştır. Trabzon kültüründe yok olmaya yüz tutmuş ‘ağlama’ geleneği açısından iyi bir örnek olan bu eseri geleceğe miras olarak kalsın diye, hiç kesmeden ve dokunmadan albümümüze aldık.*” (URL-73).

burada yeni nesil çalışmalarda bir arada görülebilmektedir. Farklı kültürlerdeki benzerlikler evrensel bir çizgide birbiriyle temas ettirilerek yeni içeriklerde denenmektedir. Eğitimli yeni nesil icracıların grup müziği adı altında meydana getirdiği yeniliklerden birisi de çok sesli müzikal performanslardır. SAMİDA isimli grup bu manada ilklerden biridir. Gürcü dilinde 3 kız kardeş anlamına gelen SAMİDA, İstanbul'da doğup büyüyen ve müzik eğitimi alan Yudum Şahin, Damla Şahin ve Tamara Şahin adlı üçüz kız kardeş tarafından kurulmuştur. Gürcü müziğinde geleneksel olarak var olan polifonik şarkı söyleme üslubunu yaşatmak ve yeni üretimler ortaya koyma (URL-74) iddiasını taşıyan grup, Doğu Karadeniz'in Gürcistan sınırına yakın yerleşimlerinde var olan bir söyleyiş geleneğini, ulusal düzeyde ilgi çekici bir boyuta taşımışlardır. Grubun diğer bir özelliği de tamamının kadınlardan oluşmasıdır.

Kültürel bir yaratım olarak duyguların geleneksel bir müzik eşliğinde hareketle ifade edilmesi biçiminde tanımlanabilecek geleneksel dans müzikten ayrı düşünülemez. Bu bağlamda kent ortamında geleneksel dansın gelişimiyle ilgili de tespit edilen durumlara hemşehrilik ve kentleşme özelinde değinmek gerekir.

Karadeniz bölgesinin en yaygın halk dansı biçimi horondur. Horon ekipleri, dernek bünyelerinde kurulabilmektedir. Ayrıca bu işi profesyonel şekilde yürüten özel gösteri ekiplerinin yanı sıra İstanbul'da Karadenizlilerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerde yerel yönetimlerin kültür ve sanatla ilgili birimleri nezdinde Karadeniz yöresi oyunlarını sergileyen halk dansları/oyunları ekipleri de bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde halk dansı ekiplerinin varlığı, hem kurumların kendilerinin düzenlediği etkinliklerinin açılışlarında hem de hemşehri derneklerinin düzenlediği etkinliklerin program akışlarında bu ekiplerin değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Horon konusunda yürütülen özel kurs faaliyetleri, tıpkı müzikal icrada olduğu gibi yöresel bir kimliğe sahip olup kentte doğup büyüyen bireylerin kültürel kimliklerini bulma girişimleriyle yürütülmektedir. Ayrıca herhangi bir şekilde Karadeniz bölgesiyle bağı bulunmayan insanların da horon kurslarına özel bir ilgi gösterdiği ortadadır. Horon eğitimi konusunda faaliyet yürüten en eski dernek Kadıköy'de bulunan Horon Evi'dir. Bu oluşum kültürel çalışmaların kurumsallaşması adına önemlidir. Metropolde halk danslarının gelişimi konusunda kuşaklar arası bir silsilenin bugün devam eden ayağını oluşturan Horon Evi, kurucusu bulunan horon eğitmeni Aclan Sezer Genç idaresinde çalışmalarını sürdürmektedir. Trabzon/Maçka'dan göç ederek Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren İstanbul'a yerleşik bulunan aynı köyden isimlerin bir araya gelerek kurduğu horon ekipleri, gösterilen ilgi karşısında bugüne dek kurs ve gösteri faaliyetleriyle kent

mekânında horonun gelişimine ve tanıtılmasına katkı sunmuşlardır. Gösteri amaçlı horon ekiplerinin kurulmasının ve sürdürülmesinin arkasında ekonomik olarak bir kazancın sağlanması önemlidir. Maçka kökenli ilk gösteri ekibinin Beylerbeyi Sarayı'nda Atatürk'ün huzurunda horon gösterilerini sunduğu bilinmektedir (Genç, 2018: 27). Şenlikler, düğünler, festivaller, açılışlar, özel gösteriler, yarışmalar gibi birçok alanda faaliyet gösteren ekipler, farklı yörelerden yetişen eğitmenler eşliğinde İstanbul'un farklı alanlarında çeşitlenmekte ve gelişim göstermektedir.

Görsel 79. 1950'lilerde Maçka Soldoy köyünden horon ekibi Rumelihisarı önünde (Genç, 2018: 26).

Bir ifade biçimi olarak horonun İstanbul'da icra mekânlarını kafe ve restoranlarla birlikte meydanlar ve dernek etkinliklerine bağlı alanlar oluşturmaktadır. Kafe ve restoranlar ekonomik faaliyetleri neticesinde katılımcılarına/müşterilerine belirli bir giriş ücreti ya da harcama bedeli karşılığında canlı müzikal performans eşliğinde horon oynama fırsatı yaratmaktadır. Bu işletmeler Karadeniz yerleşimlerinin yoğun olduğu bölgelerde faaliyet göstermektedir. Örneğin, Horon Cafe, Çekmeköy'de faaliyet göstermektedir. Bu mekân, yöresel sanatçıların müzik yaptığı sahnesiyle hemşehri kimliğine sahip yöre insanlarının bir araya gelerek eğlenmelerine, horon oynamalarına olanak sağlayan bir işletmedir. Aynı bölge içerisinde farklı yörelerden insanların bir araya geldiği bu mekânlarda icra edilen horonlarda, bütünlüğün bozulmaması adına figür çeşitliliğine sahip horonların yerine temel olarak 'üç ayak' adıyla herkesin bildiği horonlar oynanmaktadır. Bu durum, onlarca farklı horon çeşidine sahip bölgenin horon repertuarının, kent mekânında kısır

bir düzlemde yaygınlaşmasına ortam hazırlamaktadır. Kentte yetişen insanlar için farklı horonları öğrenme imkânı giderek azalmaktadır.

Görsel 80. 1995 yılından bu yana İstanbul'da faaliyette bulunan Trabzon/Şalpazarı Doğancı Kız Horon Ekibi.

Halk oyunlarının önemli bir özelliği bu alanın kadınların egemenliğine geçmeye başlamasıdır. Eğitimci ve yöneticiler büyük oranda erkek olsa da katılımda kadınların erkeklere oranla daha önde olduğu gözlenmektedir. Erkeklerin horon kursu ve ekip faaliyetlerine katılımları diğer halk dansı çeşitlerinde olduğu gibi çok sınırlı olduğu için ekipler genellikle kadın ağırlıklıdır. Özellikle yerel yönetimler ve halk eğitim merkezleri nezdinde açılan kurs faaliyetlerinde bu durum daha net bir şekilde görülmektedir. Doğancı Kız Horon Ekibi, Trabzon Şalpazarı dernekleri kanalıyla 1995 yılında kurularak faaliyetlerini bugüne kadar taşımışlardır. Kendine has kıyafet ve horon kültürüyle ekol yerleşimlerden biri olan Şalpazarı yöresinden geleneklerini göç ettikleri kent mekânında da sürdüren gençlerin bir araya gelmesiyle oluşan ekip, daha kurumsal bir görünüme sahip biçimde yörelerini gururla temsil etmektedirler. Ağasar yöresi olarak da bilinen bölgede kız horonu şeklinde zikredilen kadınlara özgü figürlerin öne çıktığı ve oldukça ilgi gören bu horon kültürü, kentte yöresel kimliğin ifadesinin bir parçası olmuştur.

4.3.1. Geleneksel Müziğin Sözel Boyutu

Bu başlıkta özellikle Karadeniz bölgesine dair türkü repertuvarları incelenerek göç, kentleşme ve hemşehrilikle ilgili içerikler sözel boyutuyla değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Göç üzerine en eski kayıtlar 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusların Karadeniz'i işgali sürecini anlatan seferberlik temalı türkülerdir.

İşgale bağlı olay türküleri biçiminde nitelendirilen bu türküler, “*Giresun’dan Çıktım...*”, “*Trabzon’dan Çıktım...*”, “*Ünye’den Çıktım...*”, “*Samsun’dan Çıktım...*”, “*Bafra’dan Çıktım...*” gibi varyantları bulunmaktadır (Korkmaz, 2017: 7). Cumhuriyet döneminde 1950’li yıllarda hızlanan köyden kente göç sürecinin öncesinde Karadeniz bölgesi insanının İstanbul’la olan yakın ilişkisi tarihi gelişim sürecinin ele alındığı yukarıdaki bölümde ele alınmıştır. Bu olgunun türkülere yansıyan boyutunda seyahat konulu türküler biçiminde tasnif edilen, taş plaklara okunan bazı eserler yer almaktadır. Hüseyin Dilaver tarafından okunan *Trabzon Yollandık ve İstanbul’dan Ayrıldım* adlı türküler bunlardan birkaçıdır:

Trabzon’dan yollandık

Düştüm Karadeniz’e

Şişürdik yelkenleri

Rüzgârlar esti bize

Viya viya uşaklar

İstanbul boğazına

Akil erduremedim

Darağacuk ağzına

İstanbul’i gösteren

Köprüsidir köprüsi

Oradan taksim olur

Dilberlerin hepisi

Bir sabah nemazında

İstanbul’dan ayrıldım

Düştüm Karadeniz’e

Rüzgârına bayıldım

Giderken Trabzan’a

Çıktı önüme Vona³⁵

Aşamaduk Yoroz’i³⁶

Kopti bize fırtına

³⁵ Vona: Ordu’ya bağlı sahil şeridindeki Perşembe ilçesinin eski adı. Gemiciler için Vona burnu önemli bir konumdur.

³⁶ Yoroz: Trabzon’un Çarşıbaşı ilçesinde yer alan burunun adı.

Siya siya uşaklar
 Yanımızda Akçaabat
 İşte sana Trabzon
 Sanki yazılı tabak

Henüz kentleşmeye bağlı göçün gerçekleşmediği, gurbetçilikle ilişkili olarak İstanbul ve Karadeniz arasında gidiş-gelişin bu dönemdeki en önemli belirleyeni ulaşımın deniz yoluyla gerçekleşmesidir. Bu bakımdan türkülerde kıyı şeridinden yerleşimler öne çıkmaktadır.

Şekil 42. İlk dönem seyahat konulu türkülerde ulaşımın türü ve yönü.

Kara ulaşımının yaygınlaşması için yatırımların arttığı 1950 sonrası dönemde köyden kente göçün niteliği dönemlik bir gidiş-geliş olarak değil, İstanbul'a temelli yerleşme şeklini almaya başlamıştır. Bu durum seyahat konulu türkülerin sözel boyutunda iki tür değişim meydana getirmiştir. Birincisi, türkünün çıkış kaynağı artık memleketten İstanbul'a değil, İstanbul'dan memlekete doğru biçimlenmiş; ikincisi, ulaşımın yönü deniz yolunu baz alarak kıyı boyunca değil, kara ulaşımı doğrultusunda kıyından iç kesimlere yönelecek şekilde gerçekleşmiştir. Ulaşımında yaşanan gelişim ve duyguda yaşanan değişim, kültürel yaratının içeriğinde bir dönüşüme neden olmuştur.

Şekil 43. Seyahat konulu türkülerde göç sürecinin ulaşımın türünü ve yönünü gösteren harita.

Bu özelliğe uygun verilebilecek örneklerin çoğunluğunu İsmail Türüt'ün albümlerinde bulmak mümkündür. Türüt'ün 2003 yılında çıkardığı *Pıryoz* isimli albümde yer alan *Horon* adlı eserde yol boyunca şehir şehir, ilçe ilçe seyahat edilirken söz konusu yörelerin özellikleri, kültürel imgeleri, önemli şahsiyetleri ve sanatçının gözünden o yörenin izlenimleri dörtlüklerde işlenmektedir.

Karadeniz'e doğru
Dedim bir yol alalım
İzmit, Bolu, Gerede
Tosya'dan dolanalım

Gölcük'ten geçsek çeker
Pişmaniyeyi canım
Elmasının tadına
Hastayım Sakarya'nın

Karamürsel, Sapanca
Hendek'te var dostlarım
Karasu unutulmaz
Sende yaşadıklarım

Düzce Akçakoca'nın
Çok gezdim yollarını

En dar zamanlarımda
Çaldım kapılarını

Kömür siyah incisi
Sayılır Zonguldak'ın
Ulaşım rahat olur
Bolu olmasa dağın

Becikoğlu³⁷ dayımı
Geçmem uğrayacağım
Çok emeği var bende
Gönlünü alacağım

Kastamonu'ya dursak,
Cide'de suya girsek
Bozkurt'u, Abana'yı
Gündüz gözüyle görsek

Amasya elma dağı,
Çakallı'da sallandık
Duyuldu geldiğimiz,
Samsun'da karşılandık

Çarşamba'yı sel vurur
Havza'yı sarar duman
Limanda uşaklarla
Sohbet ettik bir zaman

Bafra insan canlısı
Çoktur hasmı kanlısı
Yiğittir, yüreklidir
Merttir delikanlısı

Samsun tütün yatağı
Ordu'da boldur fındık

³⁷ Bolulu İş İnsanı Yılmaz Becikoğlu'dur. Sanatçı-iş insanı ilişkisi geçmişten bu yana var olan himayecilik anlayışının bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim İsmail Türüt'ün eserlerinin birçoğunda iş insanlarına, bürokratlara, siyasetçilere övgü vardır.

Giresun'a girmeden
Et yemek için durduk

Espiye, Tirebolu,
Sevda kokar Bulancak
Ne kaldı Görele'ye
On dakika sürer ancak

Alucra, Yağlıdere,
Halkı gurbet ellere
Alını açık, dik yürür
Göğsünü gere gere

Zorlu yolları aştık
Trabzon'a yaklaştık
İlk durak Beşikdüzü
Her tarafı dolaştık

Duymasın kemeçeyi
Tutmak zor olur onu
Fırtına gibi oynar
Akçaabatlı horonu

Başkadır Tonyalının
Kemeçeye merağı
Neden farklı oluyor
Vakfıkebir'in yağı?

Bıçak Sürmenelinin
Ver silahı Yomra'ya
Bir delikanlı yetti
Arsin'i duyurmaya

Uzungöl, Çaykaralı
Her yerde namın yürür
Of'un özelliğidir,
Bir adım önde durur

Etrafı bir tarayın
 Elli üçü arayın
 Rize'ye mi yanaştık
 Kokusu geldi çayın?

Girdik İyidere'ye,
 Peşi Derepazarı
 En iyi balı yapar
 İkizdere'de arı

Geçilir mi görmeden
 Kale'yi, Ziraat'ı
 Çayı orada içmek
 Keyif veriyor zati

Yılmaz Karadereli
 Cesurdur, gözü pektir
 Gurbette garibanın
 Yaslandığı direktir

Taşlıdere, Salarha
 Gördük taş ocağını
 Potomya³⁸ siyasetten
 Aldı alacağını

Çayeli çay vatani,
 Çaydan aldı adını
 Fasulye sanat oldu,
 Buldu damak tadını

Dağları aşıyorum,
 Tulumla coşuyorum
 Ayder'i tanımayan
 Demesin yaşıyorum

³⁸ Rize'ye bağlı Güneysu ilçesinin eski adıdır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın memleketi olması dolayısıyla, "siyasetten aldı alacağını" denilmiştir. Siyaset-hemşehrilik ilişkisinin türkülere konu olması bakımından önemli bir dörtlüktür.

Atmaca bıldırcını
 Görünce durmaz elde
 Pazarlı atmacayı ³⁹
 Şimdi taşıyor belde

Kanıtlamış Ardeşen
 Bu işte zekasını
 Bir eğe, tornavida,
 Yapar tabancasını

Fındıklı şen ilçedir
 Gidemedim nicedir
 Yaşlılar iyi bilir,
 Eski adı Viçe'dir

Arhavi'nin, Hopa'nın
 Çoktur sınırdan kârı
 Vazgeçilmez tutkudur
 Artvin'de atabarı

Öyle soğuk suları,
 Elini tutamazsın
 Bin bir çeşit çiçeğin
 Kokusuna doymazsın

Derelerinde olur
 Nefis alabalıklar
 Şiirleşir orada
 Yaşanan sevdalıklar

Güzel memleketimi
 Anlatmaktır emelim
 Şöhreti sınırları aştı
 Bizim Temel'in

³⁹ Burada "atmaca" diye tabir edilen silah markasıdır. Rize'de faaliyet gösteren silah fabrikasının ürettiği silahın adı olarak kullanılmıştır.

Hırçındır Karadeniz,
Dağları sabır taşı
Birlik olsak kimsenin
Ağırır mıydı başı?

Aramızdaki nifak
Tohumlarını kırsak
Ne kadar güzel olur
Dargınlıkları silsek

Bir ortak nokta bulsak,
Omuz omuza dursak
Herkes güven içinde
Daha sağlam yürüsek

İsmail Türüt oldukça rağbet gören bu çalışmasından sonra benzer bir çalışmayı 2021 yılında *Hey Gidi Karadeniz* adlı parçasıyla piyasaya çıkarmıştır. Bu çalışmada da yerleşim yerlerine ve önemli şahsiyetlere övgü, toplumsal konularda birlik ve beraberlik mesajları geleneksel bir söyleyişle dinleyiciye sunulur.

Ülkemde bir bölgenin
Adıdır Karadeniz
Sadece doğu değil
Batıdır Karadeniz

Aldık nasibimizi
Fırtınadan doludan
Size selam getirdim
Zonguldak'tan Bolu'dan

Kastamonu Tosya'dan
Tokat'tan Amasya'dan
Çılgın Türk derler bize
Çıkıp geldik Asya'dan

Şu Sinop vilayeti
Benim için özeldir
Marmaris'ten Bodrum'dan
Kat kat daha güzeldir

Gezme ile biter mi
 Ovası var düzü var
 Samsun'un çok yerinde
 Atatürk'ün izi var

Büyük Samsun şehrine
 Duygulandım girmeden
 Geçer miyim ozanın⁴⁰
 Mezarını görmeden

Tepeleri dağları
 Fındıklıktır bağları
 Dillere destan oldu
 Ordu'nun yaylaları

Çambaşı yaylasından
 Seyrettik bulutları
 Sivas'a kadar gider
 Ordu'nun hudutları

Yazık olur Ordu'mu
 Gezip görmeden geçmek
 Teleferiğe binip
 Bozpete'de çay içmek

Giresun fındığının
 Yağlı olur incesi
 Deniz dalgalarının
 Gelir şehire sesi

Topal Osman Ağa'nın⁴¹
 Kale'dedir türbesi

⁴⁰ Burada Ozan Arif kast edilmektedir. İsmail Türüt, Ozan Arif'in şiirlerini de bestelemiştir.

⁴¹ Topal Osman Ağa, Millî Mücadele döneminde önemli kahramanlıklar göstermiş bir isimdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün muhafız komutanlığını da yapmış olan Topal Osman, dönemin siyasi olaylarıyla da ilişkili faili meçhul bir cinayete kurban gitmiştir. "Giresunlu" kimliğinin oluşumunda önemli bir şahsiyettir.

Meşhurdur Giresun'da
Piçoğun⁴² kemençesi

Görele horonunu
Oynar uşağı kızı
Ver elini Trabzon
Göründü Beşikdüzü

Karadenizli olmak
Bütün dünyaya değer
Dinle habu türkimi
Trabzonlu isen eğer

Hemşeriyiz komşuyuz
Aramızda dere var
Hemşerisine düşkün
Başka hangi yöre var

Doğruları demezsem
Yüreğime dert olur
Gümüşhane Bayburt'un
İnsanları mert olur

Çayın başkenti Rize
Gene geldik yüz yüze
Nasıl inkar edeyim
Çok emeğin var bize

Çayeli'si Pazar'ı,
Ardeşen'i Hopa'sı
Çok vardır oralarda
Türüt'ün akrabası.

Kimse hemşerisini
Gözden uzak tutmasın

⁴² Piçoğlu Osman, Giresunlu ünlü kemençecidir. "Kemençenin Ordinaryüsü" olarak tarif edilen bir üne sahiptir. Daha fazla bilgi için bk. (Yılmaz, 2018).

Söyleyin Çarmıklı'ya⁴³

Artvin'i unutmasın

Gurbet temasını işleyen türkülerin bir kısmında gurbete çıkış sebepleri de yer almaktadır. Karadeniz'in zorlu coğrafi yapısının birikim yapacak türde bir üretimi engellemesi, para kazanmak için erkeklerin gurbete çıkmasına neden olmuştur. Geride bırakılan eş, ağlayan çocuklar, geri dönme niyetinin ifadesi türkülerin içeriğini oluşturmaktadır. Erkan Ocaklı'nın 1987 yılında çıkardığı Kemeçe ile Erkan Ocaklı 8 albümünde yer alan Habu Benim Köyümü adlı eser, bu konuyu örneklemektedir:

Çıkıyorum gurbete

Kazanmak için para

O bizim köyler benzer

Aynı çökme mezara

Bu millet habu yüzden

Neler çekeyi neler

Her yerde mahsul çoktur

Bizim orda dereler

Yaz gelende yağmurdan

Kış gelende rüzgârdan

Bir tek çaresi vardur

hayde çikalum ordan

Sabahlan erken kalktım

Herkes bana bakayi

Çoluk çocuk etrafta

Hüngür hüngür ağlayi

Borcum vardur güzelum

Mecburum gideceğum

Ağlama uşacuğum

Ben yine geleceğum

Memlekette geçim sıkıntısına düşüp gurbete çıkanlar geride kalan aileleriyle birlikte memlekete olan hasretlerini de türkülere de konu edinmişlerdir. Türk halk edebiyatında

⁴³ Burada kast edilen isim Nuro'l Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Nurettin Çarmıklı'dır.

aşk ve sevdalık temalı şiirlerin yanında en çok işlenen temaların başında gurbet ve sıla özlemi gelmektedir. Memleketle ilişkilerin kopmadığı her dönemde bu hasreti işleyen geleneksel şiirler üreilmeye devam edecektir. Son dönemin genç icracılarından Engin Orta'nın seslendirdiği *Bu Sene Gidebilsam* adlı eser bu yönüyle öne çıkmaktadır.

Bu sene gidebilsam
Babamun ocağına
Çocuk gibi uyusam
Anamun kucağına

Oy gurbet zalum gurbet
Ağlatursen adamı
Ne göz kaldı ne ciğer
Beraksana yakami

Bir daha gelebilsam
Sağluğumde vatana
Bir Fatiha okusam
Dedemun mezarına

Kaldık gurbet ellerde
Gene deşildi yürek
Ot yesam yaylalarda
Bana ne lazım börek

Büyükşehre uyum sağlamak oldukça zor bir süreçtir. Köken yerleşimin gelenekleri etrafında şekillenen dünyayı algılama biçimi, büyükşehrin serbest değerleriyle karşılaştığında çeşitli zıtlıklar doğurur. Bu zıtlıkları iyi analiz eden Karadeniz insanı gündelik yaşamı, içerisinde mizahi bir üslup barından geleneksel şiir diliyle ifade ederek eleştirmektedir. Özellikle "*köylü kızı-şehirli kızı karşılaştırması*" üzerinden inanç ve kültüre bağlı farklılıklar dile getirilmektedir. Geleneksel değerler bakımından köylü kızı evlenilmesi gereken profili yansıtırsa da köyden göçen yöre insanının tercihi şehirli kızlar olmuştur. Erkan Ocaklı'nın *Aldım Şehir Kızını* adlı eseri bu temaları yansıtmaktadır:

Anam söyledi bana
Uşağım köyden evlen
Öyle vasiyet etti
Sana rahmetli deden

Aldım şehir kızını
 Namaz kıldıramadım
 Çürüdi lahanalar
 Yemek yaptıramadım

Affet beni babam
 Dinlemedim sözünü
 Yemek yapar unutir
 Yemeğinin tuzuni

İstanbul'un kızları, göç sürecinin kent mekânında kente dair eleştirilerin merkezinde yer almaktadır. Yalnızca kentteki absürtlüklerin temsilcisi değiller, aynı zamanda göç eden insanların duygusal karmaşasının da kaynağında bulunurlar. İstanbul'un kızları, yüzleri boyalı, vefasız, para yiyen bir tip olarak nitelendirilmektedir.

Şu İstanbul kızları
 Pencerede gözleri
 İnanmayın onlara da
 Boyaludur yüzleri

Yüzünde boyalara
 Vallahi inanmadum
 Dedi çok sevdim seni
 Sözlerine kanmadum

Mini etek giyerler
 Diskolarda gezerler
 Aşkun değeri yoktur da
 Parayı çok severler

İstanbul'da gezersan
 Paran fazla olacak
 Yedur oni kızlara
 Duşünma ne kalacak?

Benden evvel uyandı
 Yastuğuna dayandı
 Bir da baktum aynaya da
 Ağzum yuzum boyandı

İstanbul'un evleri
 Evlerin balkonları
 Darulmasunler benden
 Çok severim onları

Bir yandan göç ettiği kente alışmaya çalışan Karadeniz insanı, diğer yandan memleketiyle olan bağını sürdürmektedir. Tarımsal üretime odaklı hasat dönemleri memlekete dönüş için önemli bir gerekçedir. Fındık ve çay hasadı ekonomik getirisiyle hasat sürecinde memlekete dönmeyi gerektirir. Ancak bu ürünlerin hasadı oldukça zahmetlidir. Hayati Daştan'ın 2014 yılında yayınladığı *Fındığı Topla Baba* adlı eser bu özellikleri barındırmaktadır:

Memleketim Giresun
 İstanbul'da dururum
 Fındığı topla baba
 İyi değil durumum

Haber yollamış babam
 Köye geri dönsene
 Evleneceksin artık
 Köyden bi kız seçsene

Evlen diyorsun baba
 Ben daha evlenemem
 Kızlarla hayat güzel
 Memlekete dönemem

İstanbul'un kızları
 Çekilmiyor nazları
 Evlenecek de olsam
 Gene köylü kızları

Pişmanlık fayda etmez
 Kızlara para yetmez
 Döneceğim köyüme
 Ellerin işi bitmez

Ne yapsam bilmiyorum
 Cebimde metelik yok

Duydum ki memlekette
Toplanacak fındık çok

Karadeniz insanı yaşadığı absürt olayları mizahi bir tavırla karşılama konusunda oldukça maharetlidir. Bölgede canlı bir şekilde varlığını sürdüren atma türkü geleneği, sözel yaratıcılığın en önemli dinamikleri arasında olup gündelik yaşamda karşılaşılan her durumu betimlemede önemli bir kültürel araç biçiminde işlev taşımaktadır. Karadeniz türkülerinde mizah ve protesto bir arada kullanılmaktadır ve mizahın politik yönü öne çıkarılmaktadır. Politik mizahın konusu “*olması gerekenle olanın arasındaki karşıtlık*” şeklinde verilmektedir. Doğal olarak bu mizah türünde olması gereken şey iyi, olan şey ise kötüdür (Öğüt-Eker, 2014: 128). Müziğin bu yöndeki eğilimi de yapılan ya da yapılması planlanana karşı verilen tepkiyle irdelenebilir.

Bascom tarafından tespit edilen folklorun hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme; değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme; eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılacak eğitilmesi; kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevleri bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2010: 256-257). İlhan Başgöz’ün bu dört işleve ek olarak sunduğu folklorun protesto işlevinin araştırmacılarca dördüncü işlevin (kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma) kapsamında değerlendirildiği görülmektedir (Ekici, 2019: 97). Bu işlevler türkülere uygulandığında protest yaklaşım açısından dördüncü işlevin belirdiği görülmektedir. Karadeniz müziğinin politik gelişmelere karşı takındığı protest pozisyonunun hemşehrilikle ilişkilendirilebileceği örnek, Onay Şahin’in 2016 yılında piyasaya sürdüğü *Livera* adlı albümde yer alan *Radar* isimli eseri üzerinden verilebilir. Eserde Karadeniz Sahil Yolu boyunca, özellikle Ordu sınırları içerisinde kurulan Trafikte Elektronik Denetleme Sistemi (TEDES)’e tepki gösterilmiştir. TEDES uygulaması kestiği radar cezalarıyla Ordu’dan geçmek zorunda kalan Giresunlu, Trabzonlu ve Rizeli gurbetçilerin canını oldukça yakmış, tepkiler ulusal basına kadar yansımıştır (URL-75).

Yaptın diye bunları
Verdik sana oyları
Radardan geçilmiyor
Karadeniz yolları

Memleket sevdasına
Böyle tuzak kurulmaz

Bu hızla Trabzon'a
İki günde varılmaz

Sağ olsun devlet verdi
Bayramda ikramiye
İki radar cezası
Aldı onu geriye

Hani bir sen anlardın
Bizim açlığımızı
Verdik radar yoluna
Bayram harçlığımızı

Yollar doldu hep radar
Ben nereden bilirdim
Uçağı kiralasam
Daha ucuz gelirdim

Zaten mazot parası
Yakıyor elimizi
Bir de radar cezası
Büküyor belimizi

Bu radar cezaları
Alacak canımızı
Sen de karadan gelsen
Anlardin hâlimizi

Onay Şahin'in *Radar* isimli eseri yayınlandıktan sonra, bu uygulamadan (TEDES) muzdarip olanlar eserin sözlerinin duygulara tercüman olduğunu belirten paylaşımlarda bulunmuşlardır. *"Belki şarkı daha önce çıkacaktı radara takıldı"*, *"Artvin'in balı, Rize'nin çayı, Ordu'nun radarı"*, *"şarkıyı dinlerken radara giresim geldi"*, *"bize her yer radar"* gibi kültürel imgelerin yanında popüler söylemleri de içeren yorumlar aracılığıyla mizahi içerik çeşitlenerek geliştirilmiştir (URL-76).

Ordu'daki TEDES uygulaması radar cezalarıyla özellikle memleketine gidiş-geliş yapan sürücülerini çileden çıkarmış, her kesimin büyük tepkisini toplamıştır. Uygulamanın devre dışı bırakılması da yine hemşehriciliğe dayalı bir girişimle mümkün olmuştur. Trabzonlu Süleyman Soylu, İçişleri Bakanı olarak göreve başlamasından yaklaşık 10 gün sonra,

“Devlet vatandaşına tuzak kurmaz” diyerek TEDES uygulamasının kaldırıldığını açıklamıştır (URL-77). Ayrıca bu eserin ilk dizelerinde geçen, “yaptın diye bunları/verdik sana oyları” sözlerinde siyasal eğilimin izleri de yansıtılmıştır. AK Parti iktidarının en büyük söylemlerinden olan ‘yol yapımı’ konusu, hemşehriciliğe dayalı bölge desteğinin iktidarın yanında olmasının en çok dillendirilen gerekçelerindedir. Nitekim memleket ve İstanbul arasında sürekli hareket hâlinde olan bölge insanı, ulaşımda sağlanan konforla bağlantılı bir şekilde oy verme davranışını şekillendirmektedir.

Bir hizmet alanı olarak yol yapma yani ulaşım standartlarının iyileştirilmesi konusu, göçün iletici nedenleri arasında yer almasının yanı sıra, göç pratiğinde kalkış noktası ile varış noktası arasındaki hareketliliğin yaşandığı saha olarak bellekteki varlığını korumaktadır. Dolayısıyla Karadeniz’in engebeli ve zorlu coğrafyasından İstanbul gibi uzun bir güzergâhta yolculuk yapmak ilk dönem göçenler için oldukça çileli olmuş, yol için yapılan yatırımlar her zaman takdir toplamıştır. Geleneksel müziğin sözel boyutunu besleyen bir alan biçiminde ortaya çıkan yolculuk anılarını da bu konuyla bağlantılandırarak değerlendirmek gerekir. Yolculuk anıları biçiminde de değerlendirebilecek şekilde gurbete çıkış kararının verilmesinden ulaşım aracı olarak otobüste yaşananlar, uğranılan şehirlerin ve girilen mekânların özellikleri, insanların yaklaşımları, hemşehriliğin yüceltilmesi çerçevesinde şekillenen temalar, destan formunda uzun bir anlatıma sahiptir. İsmail Türüt’ün yayınlanan ilk albümünde yer alan *Rizeliler Turizm* (URL-78) adlı eserin sözleri bu manada bütüncül bir örnek şeklinde sunulmalıdır:

Oturduk raki içtuk

Aslan’un kahvesine

Bak dediler İsmail

Başınun aresine

Bir elinde şişesi

Bir elinde bardağu

Ayrıldum Ambarlık’tan

Sali günü sabahu

Dedim Rizelilerlen

Edeyim bi seyahat

Rizelilerlen gitmek

Uçaktan daha rahat

Bir bilet ver ağabey
Ön taraflardan olsun
Ben gece uyuyamam
Gözlerum yoli görsun

Sağ olsun verdi bana
Hem de bir numarayı
Çikardum verdum ona
İki bin yüz lirayı

Zamanumuz yaklaştı
Yolci doldu koltuklar
Kaptanumuz bağırdı
Hayırlı yolculuklar

Herkesin birisi var
Bir mendil sallayacak
Benum hiç kimsem yoktur
Bana kim ağlayacak

Yürüdü arabamız
İyidere'ye aştık
Orda arkadaşlarılan
Arkadaşlarla vedalaştık

Trabzon'un sahili
Fındukluktur sıralı
Bu yolculuk ağılattı
Nice sevdalilari

Trabzon, Tirebolu
Yüreğim hasret dolu
Elinki gurbet yolu
Benimki de dert yolu

Karşıladi bizleri
Sever misafirleri
Bizlere fınduk verdi
Giresun güzelleri

Ordu'da kaptan verdi
 On dakika çay molasi
 Dedi para vermeyin
 Őirkettundur parasi

Samsun'a ki yaklaştuk
 Yari eyleduk yolu
 Kaptan bağurdi bana
 Konuş be Türütoğlu

Dedim ne konuşayim
 Derdum çok verenum çok
 Koskoca İstanbul'da
 Hoş geldun diyenum yok

Oldi gece yarisi
 Uyumanun sirasi
 Düzce'de arabamuz
 Verdi yemek molasi

Camlarına yaziyor
 Yolcular lokantasi
 Girduk içerisine
 Cennet gibi orasi

Bir kişinin orada
 Az gelur bin lirasi
 Her Őeyi güzel amma
 oktur kazuk markasi

Hendek, Adapazari
 Çok severler Lazlari
 Mendil salladi bize
 İzmit Gebze kizlari

Yaklaştuk İstanbul'a
 Yaniyor ışıklari
 Hicr etti da gideyi
 Rize'nun aşıklari

Muavini çağırdum
 Beni Harem'de endur
 Muavin dedi bana
 Abi yükün var midur

Dedum kardaş taşımam
 Sirtima dünya mali
 Bakti da güldi bana
 O da benden sevdali

İndum da el salladum
 Şoförlan yolcılara
 Ordan bi dolmuş ettum
 Yollandum Üsküdar'a

Bütün sevdalılarun
 Şemsipazar'dur yeri
 Orda ziyaret ettum
 Bütün hemşehrileri

Kentleşmeye bağlı olarak göçün geleneksel müziğin söz boyutunda meydana getirdiği asıl dönüşüm genç kuşak icracılarda kültürel imgelerin giderek zayıflaması ve söz ile müzik arasındaki uyumun (prozodi) bozulmasıdır. Karadeniz bölgesi sözlü kültüründe manzum eserler çok büyük oranda 7'li hece ölçüsüyle yazılan mani türündedir. Dörtlüklerden oluşan manilerde ilk iki mısra hazırlık, son iki mısra ise söylenmek istenen asıl sözün ifade edildiği kısımlardır. İlk iki mısra ile sonraki mısralar arasında her zaman mantıklı bir bağ bulunmayabilir. Bununla birlikte hazırlık mısralarında asıl söylenmek istenen duygu ve düşüncenin kültürel imgeler yoluyla bilinçaltında bir alt yapısı oluşturulur. Karadeniz manilerinde bu alt yapı kültürden ve coğrafyanın kendisinden beslenmektedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı iktisadi yaşam, üretim ilişkileri, coğrafyaya bağlı özellikler hazırlık bölümünün imge dünyasını şekillendirmektedir. Kent mekânında yetişen genç nesil icracılar ve söz yazarları, bölgenin sözlü kültür özelliklerine uygun yeni mahsuller ortaya koyarken geleneksel şekil özelliklerini kullanmaya devam etmektedirler. Ancak içerik olarak imge dağarcığının zayıfladığı; kuru ve sıradan bir söz varlığının ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Kırsal yaşamdan kopuş ve kent mekânında yetişmeyle ilgili bu durumu karşılaştırmalı örnekle açıklamak yerinde olacaktır. İlk örnekte, memlekette doğup gurbete çıkan ve kent mekânına yerleşen bir bakış açısını

ikinci örnekte kentte doğup büyüyen ve memleketle ilgisini kuru bir anlatımla dile getiren eser yer almaktadır.

Birinci örnek, İsmail Türüt'ün 2003 yılında çıkardığı *Kriz* adlı albümde yer alan *Çay Zamanı Ordayım* adlı eserdir:

Potomya deresinin
Baş tarafi derindur
Çaylıkları yemyeşil
Tepeleri serindur

Gurbet elde dardayım
İşler bozuk zordayım
Bekle Fadime bekle
Çay zamani ordayım

Başmeşe'den görünür
Karadeniz kıyıları
Ekledik birbirine
Haftaları ayları

İkinci örnek, Ekin Uzunlar'ın 2020 yılında çıkardığı tekli (single) *Geliyorum Yar* isimli eseridir:

Sıra sıra aşklar vardur, bu başkadur yâr
Ben bağırısam burdan sana dağlar da duyar

At desem atma, sat desem satma
Başka aşk bakma sonsuza kadar
Sevdamı yakma, hâlimi anla
Başka aşk bakma sonsuza kadar

Gel yanuma tut elumi, bilmez misun kıymetumi?
Baktuğum her yerde seni görüyorum yâr
İstanbul'dan memlekete geliyorum yâr

Birinci örnek, mâni nazım türünde gurbet temalı olarak ele alınmış, içerisinde memlekete duyulan hasret dile getirilmiş, kültürel ve coğrafi unsurlarla zenginleştirilerek geleneksel bir form yakalanmaya çalışılmıştır. Birinci örnekte memlekete dönüş hasatla

ilişkilendirilerek bir imge üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci örnekte ise ritim ve ezgi yapısı itibarıyla geleneksellik yakalanmaya çalışılsa da ne şekil bakımından ne de içerik bakımından geleneksel bir forma ilişkin ipucu yakalamak mümkün görülmemektedir. Duygular, şiir ve ezgi dilinin gerektirdiği bir imge dünyasından beslenmeden kuru bir ifade biçimiyle aktarılmaya çalışılmıştır. Bu manada geleneksel çizgide “*çay zamanı ordayım*” söylemini yaratan ve dinleyici kitlesi oluşturan kültürel arka planla, doğrudan bir ifadeyle “*İstanbul’dan memlekete geliyorum yar*” üzerinden kitlesine seslenen arka plan aynı değildir. Bu bakımdan kentleşmenin meydana getirdiği kültürel değişim, kuşaklar arası farklılıklar üzerinden yeni boyutlar kazanmaya devam etmektedir.

4.4. YEMEK KÜLTÜRÜ

Hayatta var olabilmenin fiziksel göstergesi ve biyolojik zorunluluğu olan yemek, aynı zamanda toplumsal kurallar içinde yaşayan insan için, kodlarla ortak bellekte muhafaza edilen kültürel değerler sistemidir (Öğüt-Eker, 2018: 1). Temininden tüketimine kadar yemekle ilgili oluşumlar insanların topluluksal davranışını dolayısıyla kültürü önemli bir konu hâline getirmiştir (Beşirli, 2010: 168). Hayatın her safhasında olduğu gibi, özelde beslenme alışkanlıklarında genelde mutfak kültüründe de sofrada adabından yemeklik malzemelerin uyumuna, besin maddelerinin sıcak/soğuk ikramından yemek sunum şekillerine kadar kent ve köy kökenli merkezlerde farklılıklar mevcuttur (Öğüt-Eker, t.y: 1-2). Bu farklılıkların yanında iç göçlerle birlikte köyden kente yerleşmiş gruplar için mutfak kültürünün geleneksel bağlarıyla kent yaşamının dayattığı yeme biçimleri bir arada sürdürülmekte, birbirini etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu bakımdan yemek kültüründe meydana gelen gelişmeler üzerinden kültürel ve toplumsal değişim rahatlıkla okunabilmektedir.

Yemek yeme ve beslenme alışkanlığını belirleyen etmenlerin başında aile gelir. İnsan, doğumundan itibaren önceden şekillenmiş bir damak zevkine sahip değildir. Yemek yeme zamanla gelişen bir alışkanlık hâlini aldığından bunu etkileyen kültürel, ekonomik, dini vd. birçok unsur bulunmaktadır. Beslenme alışkanlığının kazanılmasında ve bir yemek kültürünün oluşumunda öğün tüketimi belirleyici rol oynamaktadır. Kentsel yaşam etrafında aile kurumu içerisinde öğün tüketiminin güncel durumunu belirlemek önemlidir.

Çalışan ebeveynler için hafta içi sabah kahvaltısı temel gıda ürünlerinin tüketiminden ibarettir. Hızlı bir tüketim hâli hakimdir. Amaç yalnızca karın doyurmaktır. Çocuğu olmayıp çalışan ebeveynler için sabah kahvaltısı çoğunlukla simit ve poğaçayla

geçştirilecek bir öğündür. Kahvaltının hafta sonu anlamı ise oldukça farklıdır. Bir arada olmanın mutluluğu 'ailece kahvaltı' anlayışıyla tüm bireylerce paylaşılır. Hazırlığı da tüketimi de daha uzundur ve sofradaki ürünler daha çeşitlidir. Özellikle turşu kavurmaları, yufka türü hamur işi ürünler ve reçeller memleketten getirilen/gönderilen ürünler olarak sabah kahvaltısının vazgeçilmezleri arasındadır (KK-4).

Kent yaşamının vermiş olduğu yoğunluk ve stres içerisinde öğle yemeği önemli bir öğün şeklinde ortaya çıkar. Sabah erkenden işe başlayanlar ve kahvaltı yapmayanlar ya da atıştırılanlar için öğle yemeği kaçınılmazdır. Burada yemek yeme tercihinin gerçekleştiği mekânlar dikkat çekmektedir. Tercihler sosyal statü ve ekonomik durumun göstergesidir. Çalışanlar için sınıfsallık bu öğünde daha belirleyicidir. İşçiler ve gelir düzeyi alt bir gruba hitap edenler, esnaf lokantaları veya dürümcü tarzında daha hızlı tüketim gerçekleşen mekânları tercih ederler. İşçi olarak çalışan kadınlar, öğle yemeğini evde hazırladıkları yemekleri tüketerek iş yerlerinde geçirirler. Evde olan kadınlar ise, diğer aile bireyleri işte ve okulda bulunduğu için komşu, akraba ve yakın arkadaş toplanmaları biçiminde iletişim ve sosyal yönüyle kadın ağırlıklı ve rahat bir öğün geçirmektedirler. Ekonomik bakımdan daha orta ve üst seviyede bulunanlar ise, restoran tercihinin kullanırlar. İstanbul'da hemen her köşe başında bulunan AVM'ler içerisindeki restoranlar da mekânsal manada tercih edilen yerler arasındadır. Hizmet ve menü çeşitliliğinin daha fazla olduğu bu mekânlarda geçirilen zaman da diğer gruplara oranla daha uzun ve konforludur. Hafta sonunda ise öğle yemeği sabah kahvaltısının gölgesinde kalmaktadır. Çoğu aile sabah kahvaltısını hafta içine nispeten daha geç saatlerde yaptıkları için ve doyum konusunda da ağır bir öğün olması dolayısıyla öğle öğününü atlamaktadırlar (KK-8).

Ailedeki dayanışmanın ve bağlılığın inşasında akşam yemeği birçok işlevi bünyesinde barındırır (Beşirli, 2010 :167). Karın doyurmanın ötesinde birlik, beraberlik ve aile içi iletişim sağlama işlevleriyle, ailedeki çocuk ya da yetişkin bireylerin sosyalizasyonu açısından da önemli olan birlikte yemek yeme davranışlarının herkesin toplandığı akşam saatlerine denk geldiğini söylemek mümkündür (Yıldızlar, 2022: 69). Geleneksel aile bağlarının sürdürüldüğü ailelerde yemeğin hazırlanmasından sofranın düzeninin kurulmasına kadar geçen tüm aşamalarda kadın ön plandadır. Mutfak ve ev işlerine yönelik referanslar kadınları emrindeki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkilendirmek için sıklıkla kullanılmaktadır (Andrievskikh, 2014: 147). Bu durumda erkeğin görevi ise, yemeğe dönüştürülecek gıda maddelerini tedarik edecek ekonomik faaliyeti yürütmektir.

Aileye yönelik öğün değerlendirmelerinin yanında toplumsal ve kültürel bir olgu olan yemeğin birçok farklı alanda tüketimi ve bu tüketimi belirleyen ilişki ağları bulunmaktadır. Düğün, nişan, cenaze, diş buğdayı gibi yaşamın geçiş dönemlerinde; piknik, şenlik, festival gibi eğlence etkinliklerinde; bayram ve iftar gibi dini kutlamalarda; iş yemekleri, doğum günleri, yıl dönümleri gibi özel gün ve anmalarda kısacası insanları bir araya toplayan olguların hemen hepsinde yemeğin konumu merkezi bir role sahiptir. Eğlenme, hoş vakit geçirme, kimlik inşası, dayanışma, paylaşma, kültür aktarımı gibi pek çok işlev yemek kültürü etrafında açığa çıkar ve yerine getirilir.

Köken yerleşimle bağın sürdüğü her dönemde yiyecekler de tıpkı insanlar gibi memleketle yerleşilen kent arasında sürekli bir seyahat hâindedir. Memleketten gönderilen besinlerin yanı sıra hasat ve tatil dönemlerinde köken kente gelen aileler, İstanbul'a dönerken götürmek üzere gıda hazırlığı yapmaktadırlar. Konservelik ve kurutulmuş ürünler taşınacak ürünlerin başında yer alır. Otobüsle ya da özel araçla götürülecek yiyecekler farklılık göstermektedir. Kişisel araçla dönülecekse bal, yufka, karalahana, balık ve turşu gibi çabuk bozulacak, kırılacak ve taşacak ürünler de yerleştirilebilir. Yakın zaman önce ortaya çıkan bir gelişme olarak butik fındık işletmeciliğini de konu kapsamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Toplanan fındıklar kurutulup satılma aşamasına gelindiğinde bir bölümü çerezlik biçiminde ayrılır. Son dönemde oldukça artan ve köylerde dahi kurulmaya başlanan butik fındık işleme atölyeleri aracılığıyla fındıklar; natural (çiğ), kavrulmuş, un ve ezme hâline getirilerek tüketim için paketlenmektedir. Hasat dönemi sonrasında yoğun bir işlem hacmine sahip atölyeleri en çok da İstanbul'a dönecek olan aileler tercih etmektedir (KK-7). Tarımsal bazda ülke ekonomisine en fazla gelir sağlayan ihracat ürünü olan fındığın iç tüketimdeki payı bu sayede giderek artan bir trend yakalamıştır.

Bahçelerde, tarlalarda üretilen taze ürünlerin işlenerek konserve ve kurutma gibi yöntemlerle küresel firmalar aracılığıyla pazarlanması yiyeceklerin kapitalist üretimin nesnesi durumuna geldiğini göstermektedir (Yıldızlar, 2022: 15). Hane içi tüketime endeksli üretimde ise nesneleşme durumu yoktur. Bu ürünlere yönelik pazarlama kaygısı gözetilmez. Yiyeceğin işlenmesi 'ürün dönüştürme işlemi' biçiminde ele alınır. Bu işlemde zaman algısı ve yönetimi öne çıkmaktadır. Yiyeceğin hasat edilme, bekletilme süreleri belirli bir zaman dilimi içerisinde işlemlerin yapılmasını gerektirir (Alpyıldız, 2023: 155). Bunun için geleneksel bilgiye sahip olmak gerekir. Konserve ve kurutma gibi saklama koşullarına yönelik uygulamalar doğal ve geleneksel yöntemlerle sağlanır. Paketlemeler sıradandır ve geri dönüşüm olarak kullanılacak kavanoz, bidon, koli ve

poşetlerle gerçekleştirilir. Nakliye kısmında yerel seyahat firmaları öne çıkar. Yolcu karşılığında belirli bir oranda yük taşıma izni, yerel seyahat firmalarında oldukça esnektir. Bu firmaların tercih edilmesinde yiyecek ağırlıklı çuvalların ve kolilerin büyük payı vardır. Bu şekilde nakliye ücreti de ödenmez ve ürünün masrafı sadece aile içi ücretsiz emek şeklinde kalır.

Memleketten gönderilen ya da tedarik edilen beslenmeye dair tüm ürünlerin önemli ekonomik çıktıları da bulunmaktadır. Köken kentle olan ilişkiler ve hemşehrilik, ev ekonomisine sunduğu doğrudan ve dolaylı katkılarla yoksulluğu azaltmada, eşitsizliği gidermede ve ekonomik manada birikim sağlama işlevleriyle aileler için önemli bir kaynak açığa çıkarmaktadır. Ayrıca özellikle son dönemde “*geleneksel, doğal, katkısız, organik*” şeklinde ön plana çıkan ve oldukça rağbet gören yöresel ürünler, komşuluk ve arkadaşlık gibi ilişkiler aracılığıyla siparişe dönüşmekte ve sınırlı bir çevreden sağlanan doğrudan gelirle de kazanç elde edilebilmektedir.

Dünyayı en çok etkileyen gelişmelerden biri olarak küreselleşme olumlu ve olumsuz birçok durum ortaya çıkarmıştır. Dünyada piyasa rekabetinin artışı, tüketimde markalaşmanın ve bilinirliğin daha da öne çıkmasına neden olmuştur. Markalaşma yalnızca büyük şirketlere yönelik bir kavram değildir. Yerel işletmeler de zamanla markalaşma yolunu tutan kaliteyi yakalamışlar, bilinirliklerini artırmışlardır. Ürünlerin bilinirliğinin artırmak ve markalaşmayı sağlamak geleneksel pazarlama yöntemleriyle yapılabildiği gibi son dönemlerde dijital içeriklerle de gerçekleştirilebilmektedir.

Karadeniz mutfağının vazgeçilmez lezzetlerinden biri olan ve özellikle kahvaltılarla özdeşleşen ‘muhlama’yı ve bunun üzerinden gerçekleşen markalaşma deneyimi üzerinden bu durumu somutlaştırmak yerinde olacaktır. Karadeniz’den göçen insanların yerleşiminin yoğun olduğu bölgelerden biri olan Üsküdar’da faaliyet gösteren Temel Reis adlı işletme Akçaabat köftesi ve Karadeniz usulü pide ağırlıklı olmak üzere 22 yıldır faaliyet göstermektedir.

Görsel 81. Temel Reis Restaurant, Üsküdar (7.5.2022) (kişisel arşiv)

Bu işletmenin genç nesil yöneticilerinden Serhat Kasap (30), pandemi sürecinde işler durulmaya başlayınca “*Kuymak Adam*” adıyla sosyal medyada bir hesap oluşturmuş. Kuymak yaparken çektiği videoları sosyal medya hesaplarında paylaşılıp oldukça beğenilince işletmenin işleri oldukça açılmaya başlamıştır. İşletmenin ismi olan Temel Reis, menülerdeki geleneksel lezzetler, kuymağın ön plana çıkarılması ve bundan bir marka oluşturma süreci, kültürün metropolde yaşadığı dönüşümünün yemek kültürü üzerinden gösterilmesi bakımından oldukça değerli bir örnektir. Tereyağı, mısır unu ve özel bir peynir türü olan kolottan yapılan kuymak için bu ürünlerden oluşan özel setlerin satışa sunulması, son dönemde Karadeniz kökenli olmasa dahi kahvaltı işletmelerinde kuymağın menülere eklenmesi gibi özellikler gastronomi alanında kültürel ekonomik ilişkileri yansıtmaktadır. Sunumun videolar aracılığıyla reklama dönüştürülmesi, tüketimin özendirilmesi ve tüketicilere deneyim yolunun açılması “*gastro-gösteri*” olarak son dönemde öne çıkan bir alana yönelik kültürel içerikler barındırmaktadır. Ayrıca bu durum, genç kuşakların reklam stratejisinde sosyal medyayı aktif biçimde kullanması gibi teknolojik gelişmelerle çağın gerektirdiği dönüşümü yakalaması bakımından da önemlidir. Genç nesiller, markaların sürdürülebilirliğinde gerekli dönüşümleri yapabilecek yaratıcılığa sahiptir.

Görsel 82. Sultangazi Kuymak Festivali'nde kuymağın uzatıldığı an. (24.11.2022) (URL-79)

Muhlamanın içerisinde yer alan özel peynirinden kaynaklı olarak uzaması ve bir gösteri aracına dönüşmesi, bu yemeğin son dönemde oldukça popüler hâle gelmesini sağlamıştır. Öyle ki Karadeniz odaklı yemek festivallerinin en çok bilineni hamsiden sonra muhlama olmuştur. Kent mekânında yöresel markaların en görünür olanlarını yemek kültürü üzerinden markalaşan mekânlar oluşturmaktadır. “*Karadeniz sofrası, Karadeniz yemekleri, Karadeniz restoran*” gibi en bilindik yöresel tatların sunulduğu restoranların yanı sıra tek bir ürüne yönelik olarak tematik özelliğe sahip restoranlar da bulunmaktadır.

Çalışma kapsamındaki yörelerde köfte, pide ve balık üzerine markalaşan restoranlar bunların başında gelmektedir. Yörede faaliyet gösteren ancak markalaşmanın getirdiği yayılma dinamiğiyle büyük kentlerde şubeler açan işletmeler, yöresel yemeğin bilinirliğini ve damak tadını ulusal bir niteliğe yükseltmektedir. Akçaabat köftesi üzerine markalaşma bu manada diğer lezzetlere oranla daha yüksektir ve bu alanda hizmet veren markalar AVM'lere girecek standardı yakalamışlardır. Cemil Usta, markası bu açıklamaya örnektir. Özellikle coğrafi işaretli ürün damgasıyla görünürlüğü daha da ortaya çıkan ve marka değerini yükselten lezzetlerle markalaşma sürecinin hızlandığı görülmektedir.

Küreselleşme, bütün tatların zaman ve mekân sınırlaması olmadan dünyada hızla hareketini sağlamıştır. Yenilen ve içilene dair kültürel bilgiler, popüler medyada dolaşıma geçtikçe tüketimi de yaygınlaşmaktadır. (Kanık, 2016: 43). Mekânsal boyutta hemşehrilerin yöresel lezzetleri deneyimleme imkânının yanı sıra özellikle son dönemde zincir marketler aracılığıyla yöresel lezzetler üzerine markalaşan işletmelerin ürünleri Türkiye'nin en ucra köşelerinden dahi satın alınabilmektedir. Hamsiköy sütlacı ve Ordu

pidesi bu duruma örnektir. Bu ürünler A101 ve Migros gibi zincir marketlerde satışa sunulmaktadır.

İstanbul'da yayılım gösteren Karadeniz yöresel lezzet mekânları içerisinde tespit edilenler şu şekildedir:

Hayvone Karadeniz Mutfağı (Beyoğlu)
Lazibore Pide&Ev Yemekleri (Şişli)
Nalia Karadeniz Mutfağı (Ataşehir)
Muhlama Karadeniz Mutfağı (Beykoz)
Nur Abla Karadeniz Mutfağı (Ümraniye)
Hüsrev Kurufasulye (Beşiktaş)
Anzer Sofrası (Sarıyer)
Sisore Pide (Kavacık)
Çömlek Lokantası (Üsküdar)
Diver Karadeniz Mutfağı (Bakırköy)
Lazistanbul Karadeniz Mutfağı (Kadıköy)
Maya Karadeniz Mutfağı (Kadıköy)
Cadde Karadeniz Mutfağı (Kadıköy)
Karpi Pide&Köfte (Üsküdar)
Samsun Pide Evi (Kadıköy)
Fatih Karadeniz Pidecisi (Fatih)
Pidesun Samsun Pide (Kadıköy)

Bu mekânların menüleri incelendiğinde ise iki tür yapı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ana yemekleri tamamen yöresel olan restoranlar; ikincisi, ağırlıklı olarak Karadeniz yemekleri olsa da hemen her restoranın menüsünde yer alan yiyecek menülerine sahip restoranlardır. Özellikle grup hâlinde gelen müşteriler içinde damak tadı Karadeniz yöresine hitap etmeyenler için bu ikinci durum alternatif yaratmaktadır. Örneğin, Karadeniz yemek kültürünün asli unsuru olmayan kebab çeşitleri et ve tavuk çeşitleri, makarna ve mantı gibi yiyecekler Karadeniz yöresel restoranlarının menülerinde yerini almıştır.

- *Ana yemekler:* Hamsi tava, Akçaabat köfte, Rize et kavurması, Çayeli kuru fasulyesi, hamsili pilav, diğer balık çeşitleri (tava, ızgara ve buğulama usulleriyle) kuymak, muhlama çeşitleri (Hemşin, yumurtalı, mıncılı, kavurmalı), pide çeşitleri (Sürmene yuvarlak, kavurmalı, kıymalı, peynirli, Bafra, Ordu, Trabzon yağlısı vb.)

- *Çorbalar:* Karalahana, balık çorbası.
- *Ara lezzetler (sıcak ve soğuk):* Turşu kavurma, sarma, mısır ekmeği.
- *Kahvaltı:* Beyaz peynir, dil peyniri, minci, eski kaşar, ev yapımı reçel, bal, kaymak, tereyağı, turşu kavurma, kaygana, ev yapımı börek, lahana sarma, muhlama.
- *Tatlılar:* Laz böreği, pepeçura, kabak tatlısı, Hamsiköy sütlacı, Giresun kadayıfı.
- *İçecekler:* Üzüm suyu (nerdek), likapa (mavi yemiş) şerbeti, açık ayran, çay.

Dernekçilik boyutunda da yöresel yemek kültürü içerikli işletme bulunmaktadır. Dernek işletmeleri genellikle kahvehane olarak hizmet verir. Trabzon Kültür Derneğinin işletmesi ise yöresel lezzetlerin sunulduğu bir mekân şeklinde uzun yıllardır İstanbul'da faaliyettedir. Restoranın ilgi çeken yönü bulunduğu alanın peyzajında da kültürel imgelerin kullanılmasıdır. Beylerbeyi'nde yer alan restoranın bahçesinde dere simülasyonu bulunmaktadır. Ayrıca bölgede depo işleviyle kullanılan serenderle birlikte Temel ve Fadime karakterlerini sembolize eden heykeller girişte restoranın konuklarını karşılamaktadır.

Görsel 83. Trabzon Kültür Derneği bahçesinde kültürel imge ve yapılar. (20.06.2022) (kişisel arşiv)

Yemek, kültürel bir aidiyet vurgusu olarak benliğin ifadesi ve dışavurumudur. İnsanlar yemeğin sunumunun gerçekleştiği mekânlar ve etkinlikler üzerinden yöresel kültürü ve kimliğini içselleştirmektedir. Yöresel yemeklerin kent mekânında bir işletmede tüketimi, gelenekselin yüceltilerek kimliği koruma ve kültürel değerleri sürdürmede işlevsel bir yapı olarak belirir. Bu durum siyasiler için yöresel bağlılıklarını hemşehrilerinin gözünde diri

tutabilmek adına söylemlerin gelişmesine kapı aralamaktadır. Örneğin, aslen Giresunlu İstanbul Milletvekili Hasan Turan, Giresun Federasyonu'nda katıldığı yemekli programda şunları paylaşmıştır: *“Giresun Federasyonumuzun genel merkezini ziyaret ederek hemşehrilerimiz için hazırlanan yöresel mutfağımızı hizmete açtık. Neler var neler? Pancar çorbası, galdirik, melocan, höngül, hoşuran, fasile turşusu, tereyağlı pide... Kahrolsun hamburger, yaşasın Giresun köftesi!”* (URL-80). Küreselleşen ve hemen her yerde faaliyet yürüten fast food yiyecek sektörüyle yöresel yiyeceklerin karşılaştırılması, esasında politik çekişmenin yemek üzerinden sembolize edilerek dile getirilmesinden ibarettir.

4.5. GELENEKSEL MESLEKLER VE MESLEKİ KÜMELEŞME

Mesleki kümeleşme, akrabalık ya da hemşehrilik gibi ilişki ağları aracılığıyla bir meslek kolunda gruplaşma veya ortak faaliyet yürütme durumu biçiminde tanımlanabilir. İlişki ağı içerisinde ekonomik zorluklarla mücadele, ortak hedefleri paylaşma, rekabet gücü oluşturma ve iş birliği meydana getirme gibi birçok olumlu yönü bulunan kümelenmeyle ilgili özellikle küreselleşme süreciyle birlikte olumsuzluk atfedilecek biçimde ‘tekelleşme’ kavramına doğru bir evrilmenin olduğu da açıktır. İktisadi bir kavram olarak tekelleşme, belirli bir mal üretiminde veya hizmet alanında rekabet aracılığıyla bu alandaki rakiplerin piyasa dışına itilmesi durumudur. Tekelleşme için benzersiz bir icadın patentinin alınması veya hukuki olarak tek bir şirketin bir alanda ticaret hakkı olması durumu da söz konusu olabilir (Yaylagül, 2019: 408).

Kümeleşme oluşturan yapı burada önemlidir. Günümüzde bir şirket ya da şirketler topluluğu üzerinden değerlendirilen konu, hemşehrilik bağlamında bir grup veya topluluk üzerinden ele alınarak öne çıkan teknolojik ve geleneksel meslek kolları nezdinde yansıtılacaktır. Kümeleşme geleneksel bir meslek üzerinde oluşmuşsa bunun kökenlerinde kültürel ve coğrafi yönelimler mevcuttur ki bu durumda kümelenmenin yaşandığı yerleşimde ve sektörde rekabete dayalı olumsuzlukların görünürlüğü çok düşük seviyededir. İstanbul gibi ticari yaşamın önemli büyüklüğe ulaştığı ve çeşitlendiği metropollerde kümelenmeler kentin bütününde değil belirli bir bölümünde meydana gelebilir. Hemşehrilik bağlamında bu başlık içerisinde mesleki kümelenme; yorgancılık, balıkçılık ve unlu mamuller konuları geleneksel mesleki sektör şeklinde, inşaatçılık ile basın ve medya konuları ise sanayi ve hizmet sektörü biçiminde ele alınacaktır.

4.5.1. Yorgancılık

Yorgancılık, İstanbul'a göç serüveninde hemşehrilik bağlamında ele alınabilecek ve bugün de görünümünü sürdüren en eski geleneksel el sanatlarından biridir. Divan-ü Lügat-it Türk'te de tesadüf edilen yorganın, Türk kültüründe geleneksel bir sanat alanı olarak gelişiminde Anadolu'da yerleşik düzene geçiş sürecinin etkileri olmuştur. Osmanlılarda yorgancı esnafı adında bir esnaf loncasının varlığı bilinmektedir. Özellikle 19. ve 20. yy.larda İstanbul'daki yorgancıların çoğu Trabzon/Maçka'dan gelmiştir (Duman, 2011: 499-502).

Trabzon'da geçim sıkıntısı yaşanması ve toprağın tarım yapmaya izin vermemesinden dolayı Maçkalılar, ortalama 13 yaşında memleketlerinden ayrılıp İstanbul'a göç etmişler, buraya daha önce gelen akrabalarından veya ailesinin yönlendirdiği ustaların yanlarında 'memleket mesleği' şeklinde niteledikleri yorgancılık işine başlamışlardır (Karadeniz, 2018: 22). Osmanlı saraylarına yorgancıbaşı olarak giren Maçkalılar, akrabaları ve yakın çevrelerine öğreterek bir silsile içerisinde mesleğin İstanbul'da bir hemşehri grubu nezdinde tekelleşmesini sağlamışlardır. Özellikle çeyizlerdeki varlığıyla tören eşyası olarak Cumhuriyet döneminde de gelişimini sürdüren yorgancılık, bu alandaki sanayinin gelişmesiyle son yıllarda oldukça gözden düşmüş, çirak yetiştiremeyecek duruma gelerek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 2010 yılından bu yana İstanbul Yorgancı ve Çeyizci Esnafı Sanatkârları Odası Başkanı olan Maçkalı Nazmi İnce, 1994 yılında odaya kayıtlı 962 esnafın bulunduğunu 2021 yılında bu sayının 200'e düştüğünü belirtmiştir (URL-81).

Görsel 84. İstanbul Yorgancı ve Çeyizci Esnafı Sanatkârları Odası Başkanı Nazmi İnce yorgan dükkanında. (URL-81)

Geleneksel mesleki formdan bu mesleki alanı teknolojiyle buluşturup sanayi sektörüne taşıyan örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Seral Tekstil, İstanbul'da yetişen Maçkallı bir yorgancının genç nesil temsilcileri aracılığıyla kurulmuş, ev tekstili alanında sektörün öncü kuruluşlarından biri olmuştur.

4.5.2. Balıkçılık

Balıkçılık ve deniz yolu taşımacılığı, kentleşme sürecinin öncesinden başlayarak Karadenizlinin İstanbul deneyimini yaşamasının öncüsü olmuş bir sektördür. Tarih boyunca önemli bir liman şehri olan Trabzon başta olmak üzere sahil şeridindeki yerleşimlerde balık avcılığının geçmişi antik dönemlere kadar dayanmaktadır. Ksenophon, *Anabasis* adlı eserinde yunus avcılığından bahsederek etinin salamura yapıldığından ve yağının kullanıldığından bahseder (1974:162-163). Osmanlı döneminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Trabzon'da bir iş kolu olarak balıkçılıktan söz ederken, İstanbul Balıkhanesi kayıtlarında Karadenizli balıkçıların avladığı balık çeşitlerinden bahsedilmiştir (URL-82). Karadeniz'de kara yolu ağı ve alt yapısının gelişmeye başladığı 1960'lı yıllardan öncesine kadar deniz yoluyla bağlantı kurulabildiğinden İstanbul'la Karadeniz arasında yük ve yolcu taşımacılığı bu alanda gelişmiştir. Bu nedenle Karadenizlinin gurbet olarak İstanbul'a çalışmak için gidiş-gelişinin ilk öyküleri deniz yoluyla başlamıştır. Balıkçılık yönünden Cumhuriyet döneminde yunus avcılığı oldukça meşhurdur. 1940'lı yılların sonuna kadar oldukça rağbet gören bu tür avlanmada Sürmene'nin ve Akçaabat'ın sahil köylerinden başlayarak Rize'de Çayeli ve Pazar, Giresun'da Gülburnu, Ordu'da Perşembe ve Kışlaönü köyleri balıkçıları yunus avcılığında usta olarak bilinmektedir. Bu dönemde Sürmene'den yelkenli takalarla yola çıkan balıkçılar 15-20 günde İstanbul'a ulaşmışlardır (Zengin, 2019: 40).

Trabzon'un Sürmene ilçesi balıkçılıkla ilgili önemli bir merkezdir. Bugün Türk kara sularında balık avcılığı yapan önemli teknelerin yapımı Sürmene'deki tersanede gerçekleşmektedir. 40-50 m tam boya sahip Türk balıkçı tekneleri yalnızca Türkiye'de değil Moritanya gibi yabancı ülkelerin sularında da avcılık yapabilecek kapasiteye ve donanımına ulaşmıştır. Su ürünleri alanında avcılık yapan Karadenizli firmalara ait teknelerin isimleri, tekne kaptanları olarak nitelendirilen 'reis' biçiminde anılmaktadır. Şuayip Reis, Ergün Reis, Habib Reis tekneleri, 85 yıldır bu alanda faaliyet gösteren Başaran Gemi şirketine ait 57 teknedendir bazılarıdır (URL-83). Hemşehrilik ilişkisi bağlamında balıkçılığın bugünkü asıl değeri gurbetçiliği sürdüren yegâne sektörlerden biri olmasıdır. Bugün Karadeniz'de birçok sahil kasabasında balıkçılıkla uğraşan

erkekler, av sezonunun açıldığı 1 Eylül tarihinden itibaren bu teknelerle denize açılırlar ve sezon kapanana kadar aylarca bu işle meşgul olmaktadır. 1 Eylül-15 Nisan arasında teknelerde çalışan balıkçılar, sezonun kapanmasıyla kazançlarıyla birlikte ailelerinin yanına dönerler. Her teknenin tayfası ayrıdır ve aylar süren bu iş için balıkçılarla önceden anlaşma yapılarak kadrolar oluşturulur. İstanbul önemli uğrak mekânlardan biridir. Türkiye’de hem iç tüketimin hem ihracat için bağlantıların yüksek olduğu İstanbul, Karadenizli balıkçılar için gurbet deneyiminin yaşanması bakımından ayrı bir değere sahiptir.

Yük ve yolcu taşımacılığı açısından deniz yoluna gösterilen rağbet 1970’li yıllardan itibaren azalmış ve günümüzde deniz yoluyla yolcu taşımacılığı tamamen bitmiştir. Kara yolu taşımacılığının gelişmesi bu duruma en önemli gerekçe olarak gösterilmektedir. Özellikle Karadeniz kökenli lüks otobüs işletmelerinin bu alandaki varlığının yalnızca Karadeniz’de değil Türkiye genelinde bir tekel oluşturacak büyüklüğe ulaştığı söylenebilir. Deniz yoluyla yolcu taşımacılığında son dönemin önemli vapurlarından biri *Ordu Vapuru* olmuştur. 1950 ile 1970 yılları arasında Karadeniz şehirleri ile İstanbul arasında yolcu taşıyan vapur türkülerde dahi zikredilmektedir:

Trabzon’un feneri
İki yana döneyi
Geldi Ordu vapuru
İstanbul’a gideyi

Vapurla seyahat oldukça uzun sürdüğünden doğum olayları dahi yaşanmıştır. İstanbul’da muhasebecilik yapan Mehmet Uzunoğlu’nun hikâyesi gazetelere haber olmuştur. 12 Temmuz 1951’de, Karadeniz seferini yapan Ordu Vapuru’nda dünyaya gelen Uzunoğlu’nun doğum yeri hanesine ‘Ordu Vapuru’ yazılmıştır.

Görsel 85. Ordu Vapuru’nda doğan vatandaşa ait kimlik kartı. (URL-84)

Günümüzde özellikle sahil yerleşimlerinde ekonomik bir faaliyet alanı olarak hem kıyı balıkçılığı hem de açık deniz balıkçılığı sürdürülmektedir. Bu alanda teknolojik gelişmeler avcılığı kolaylaştırırsa da insan gücüne olan ihtiyaç devam etmektedir. Balıkçılık daha çok babadan oğula geçen bir aile mesleği biçiminde sürdürülmektedir. Sezonluk bir iş alanı olması, fiziksel bakımdan ağır bir iş olması ve sektördeki çalışma koşullarının nispeten daha zor olması nedeniyle balıkçılığa ilgi her geçen gün azalmaktadır.

4.5.3. İnşaatçılık

İnşaat sektörü hemşehrilik-siyaset ve ekonomi ilişkisini konu özelinde somutlaştıran çok özel bir alandır. Farklı bölgelerden iç göç sürecine dahil olanlar için çok fazla bir anlam taşımayan bu ilişkinin Karadeniz bölgesiyle bağlantısı göç sürecinin olmazsa olmaz göstergelerinden biridir.

Türkiye’de sermaye birikiminin, dağıtımının ve transferinin en önemli aracının emlak ve inşaat sektörü olduğu *Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Tarihi Gelişimi* bölümü içerisinde vurgulanmıştır. Türkiye’de kentleşme sürecinin başladığı, erken göç dalgalarının kentlere yöneldiği 1950’li yıllarla birlikte iç göç sürecinin ağırlığını Karadeniz bölgesinden göçenler oluşturmaktadır. Yoğun göçlerle birlikte konut ve barınma problemleri meydana gelmiş ayrıca büyüyen kentlerin yapısal dönüşümü gerekliliği ortaya çıkmıştır. İnşaat sektörünün yeni yeni serpidiği işte bu ilk dönemlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı Karadeniz’den göçen insanlar aracılığıyla karşılanmıştır. Bugün büyük holdinglere sahip Karadeniz kökenli inşaat şirketlerinin kurucuları ve patronlarının birçoğu ilk dönemlerde inşaat işçisi olarak sektöre girmiş, âdeta işin mutfağından çıkarak sektörü ellerinde tutmuşlardır. Ayrıca İstanbul’a erken göç dalgasıyla yerleşen bir Karadenizli sermaye sınıfının varlığı, hemşehrilik ilişkileriyle iç içe geçen bir patronaj ve denetim mantığına yol açmıştır. 1950’li yıllardan itibaren şehre göç eden, ağırlığını Doğu Karadeniz kökenlilerin oluşturduğu bir yap-satçı müteahhitler grubu bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır (Özbey, 2022: 288).

1970’lerde yapılaşmanın hız kazanması, 1980’lerde imar yasalarında meydana gelen değişimlerle gecekondudan apartmanlaşmaya dönüşüm ivme yakalamış, şantiyeye dönen kentlerde ağırlığını Karadeniz kökenlilerin oluşturduğu bir müteahhit sınıfı meydana gelmiştir. Bu sınıf ülkenin en zengin iş insanları arasında gösterilmektedir. İstanbul’da başlayan bu büyüme hamlesi önce ülke geneline, ardından uluslararası bir boyut kazanarak yurt dışına sıçramıştır. Bu hususta AK Parti iktidarı dönemi özellikle vurgulanmaktadır. İnşaat-maden-enerji eksenli büyüme modelinin teşvikiyle inşaat

merkezli ekonomik gelişme, Karadenizli/Trabzonlu kimliğinin hâkim olduğu bir sektöre dönüşmüş ve Karadeniz bölgesi içinde özellikle Trabzonlular âdetâ müteahhitlikle anılır olmuşlardır (Özbey, 2022: 289). Müteahhitliğin siyasetle ilişkisini örneklemek açısından hemşehrilik hukuku içerisinde sektörü temsilen bu alandaki en üst mercilerden biri olan Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığında görev yapan son iki bakanın da Trabzonlu olması tesadüfi değildir.

AK Partili Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanı Yücel Yılmaz'ın, *“Bizim dönemimizde makam sahibi olmak için ya imam hatipli ya da Trabzonlu olmak gerekiyor”* (URL-85) sözleriyle, HDP Diyarbakır Milletvekili Garo Paylan'ın Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu'na, *“Sayın Bakan, yandaşlarınıza verdiğiniz ihalelerle Diyarbakır'ın bütün yollarını Rizeli müteahhitler yapıyor. Niye, Diyarbakır'da müteahhit yok mu ya? Niye bütün Türkiye'nin yollarını Rizeli, Trabzonlu müteahhitler yapıyor? Siz Trabzonlusunuz diye bütün müteahhitler Trabzonlu olacak. Niye böyle”* şeklindeki sözleri (URL-86) siyaset-hemşehrilik ve müteahhitlik ilişkisini gözler önüne seren son dönemin önemli çıkışları arasında yer almaktadır.

Karadenizli iş insanları biriktirmeden ziyade yatırımlarla büyüme hedefindedir. Bu konudaki cesaretin kaynağını siyasi ilişkilerden almaktadırlar. Şirketlerin yönetimi aile şirketi görünümündedir. Özellikle 2000 yılı öncesinde kurulan şirketlerin yönetim kadrosunda akrabalık ilişkileri yoğunken diğer işçi ve elemanlarda hemşehrilikle ilişkili işe alımlar fazladır. Burada özellikle hemşehri dernekleriyle bağı bulunan iş insanlarının bu kanaldan yönlendirilen iş bulma taleplerini karşıladığı bilinmektedir (KK-9). Bu bakımdan işin niteliğine göre hemşehriler işe alımlarda önceliklendirilir. 2000 sonrası ekonominin düzelmesi ve şirketlerde profesyonelleşmenin artmasıyla bu değişime ayak uyduran şirketlerin yoluna devam ettiği ancak gerekli dönüşümü gerçekleştiremeyenlerin piyasadan silindiği ifade edilmektedir. Ekşioğlu (Rize), Saral (Trabzon), Ulusoy (Trabzon), Kalkavan (Rize), Çebi (Trabzon), Albayrak (Rize), Cevahir (Trabzon) aileleri son dönemde siyasetten iş dünyasına, spordan turizme İstanbul'da öne çıkan ailelerden bazılarıdır (URL-87).

Trabzonluların öne çıktığı inşaat sektöründe bölge içinden farklı tepkiler de yükselmiştir. Sektörün gündelik hayatta yarattığı olumlu imaj ve sermaye büyüklüğü, yıllardır bu alanda çalışan gruplar için bir özeleştiriyeye dönüşmektedir. Örneğin, inşaat sektöründe işçi pozisyonundaki varlıklarını sürdüren gurbetteki Ordulular, *“Trabzonlular işçilikten başlayıp patron oldular, biz hâlâ ameleyiz”* biçimindeki yorumlamalarıyla bölge içindeki farklılığı, cesaret ve girişimciliği somutlaştırmaktadırlar.

Sektörel bir hâkimiyet üzerinden güç ve hegemonyayı siyaset ve hemşehrilik ilişkileriyle yansıtan bu alan, bir zihniyet yaklaşımı olarak da ele alınmaktadır. “*Laz müteahhit*” tiplmesiyle gündelik yaşamda ve sosyal medyada mizah yönü öne çıkarılan konuyla ilgili işinde “*depreme dayanıksız, kalitesiz malzeme kullanan, yuttur gitsin iş yapan*”, sosyal yaşantısında “*çapkın, eşini aldatan ama beş vakit namazında, silahla dolaşan*” bir profil üzerinden paylaşımlarla tezatlıklar sergilenmektedir. Esasında mizahileştirilen bu tezatlıklar, Türkiye’de kentleşmenin temelindeki çarpıklıkların bir meslek üzerinden sergilenmesinden başka bir şey değildir.

4.5.4. Unlu Mamuller Sektörü

Pastacılık ve fırıncılık biçiminde ayrılacak unlu mamuller sektörünün ilkinde Rizeliler ikincisinde Trabzonlular ön plandadır. Anadolu’yu pastacılıkla tanıştıranlar Rize’nin Hemşin yöresinden gurbete çıkararak bu özel kültürü dört bir yana yayanlar olmuştur. Hemşinlilerin pastacılığı bir meslek hâline getirmeleri, bu zanaatı Rusya’da öğrenmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Karadenizli için bugün gurbetin adı nasıl ki İstanbul’dur, Osmanlı döneminde Hemşinliler için bu yer Karadeniz’in kuzeyi olmuştur. Osmanlı Devleti, 1831 yılında Mısır’da çıkan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanını bastırmak için Çarlık Rusyası’ndan yardım istemiştir. Rusya’nın desteğiyle isyanın bastırılmasının ardından iki ülke arasında dostluğun gelişimi için Rusya, Doğu Karadeniz’e kapılarını açmış ve Hemşinlilerin pastacılık serüveni başlamıştır (URL-88).

Pastacılığı öğrenen Hemşinliler, Doğu Avrupa’dan İran’a kadar geniş bir sahada pastacılık sektörünü genişletmişlerdir. Ekim Devrimi’nden sonra Hemşinlilerin Rusya’yla olan bağları sınırlanmıştır. Cumhuriyet döneminde pastacılığın yayılışı Anadolu’ya yönelmiştir. Bugün büyük kentler başta olmak üzere her şehirde köklü pastane işletmelerinin kurucuları Hemşinli aileler olmuştur. Pastacılıkla birlikte lokantacılık, fırıncılık ve otel işletmeciliğinin birlikte gelişim gösterdiği yerler mevcuttur. Pastanelerin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı dönemlerde pastacılık, sosyal göstergeleri oldukça yoğun olan bir sektör olmuştur. Gelir seviyesi yüksek insanların bir araya geldiği yerler olarak pastaneler, kent tarihi araştırmalarında ayrı bir önemi barındıran bellek mekânlar şeklinde zikredilebilir. Ayrıca pastaneler kentlerin en işlek caddelerinde ve bulvarlarında kuruldukları için, bu mekânların sahipleri olan Hemşinliler, köylülükten esnaflığa ve zamanla sahibi oldukları pastane ve fırınlarla sermayedarlığa olan sınıfsal değişim sürecini yaşamışlardır. Bu yönüyle kente göç ve hemşehrilik ilişkileri bakımından ekonomik ve sosyal boyutuyla ayırt edici bir özellik olarak pastacılığın kariyer bir meslek hâlini aldığı söylenebilir (Biryol, 2020: 13-125).

Çalışma özelinde pastacılığın İstanbul'daki seyri, Anadolu'dan farklıdır. Çünkü İstanbul'da Rum ve Ermenilerin açtıkları pastaneler aracılığıyla çok daha önceden bu sektörle tanışılmıştır. Lebon ve Markiz pastaneleri geçen yüzyıldan bugüne varlığı bilinen işletmelerdendir. Köyden kente göç süreciyle Hemşinlilerin İstanbul'da pastacılık alanında birçok mekân açtığı ve bu sektörde yoğun şekilde çalıştıkları bilinmektedir. Bugün hâlâ Hemşin bölgesinde yetişen gençler büyükşehirli akrabalarının ya da tanıdıklarının işletmelerinde bu işi öğrenmek için göç etmektedirler. Unlu mamuller sektörünün oldukça yaygınlaştığı günümüzde pastacılığın gelişiminde farklılıklar meydana gelmektedir. Gastro-gösteri alanına dönüşen bu sektörde genç nesil ustalar yapım aşamalarında ortaya koydukları performanslarla birer sosyal medya fenomeni hâline gelerek takipçi kitlesi yaratabilmektedirler. Pelit, Beşyıldız, Bahar, Asmalı Cavit ve Nazar, İstanbul'da marka hâline gelen Rize/Hemşinli işletmeler arasındadır.

Pastacılıkla birlikte öne çıkan bir diğer unlu mamuller sektörü fırıncılıktır. Fırıncılıkta da Trabzonlular ön plandadır. Özellikle coğrafi işaretli ekşi mayalı Vakfikebir Ekmeği uzun süren tazeliğiyle meşhur bir ekmek çeşididir. Trabzon dışında “*Trabzon ekmeği*” olarak da bilinen bu ekmeğin markalaşarak hemen her şehirde oldukça yaygınlık göstermesi çok eski değildir. Köyden kente göç süreciyle birlikte yaygınlaşan Trabzon ekmeği fırınları işletmecilik bakımından tekel oluşturacak bir görünüm kazanmıştır.

4.5.5. Basın ve Medya Sektörü

Basın ve medya, tekelleşmelerin meydana geldiği alanlardan biridir. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte iletişim, kültür ve enformasyon alanı, toplumsal sorumluluk modelinden ticari özel şirket modeline doğru bir dönüşüm geçirmiş ve bu alanlar kamusal bir mal ve hizmet olmaktan çıkarak piyasada satılmak üzere üretilen emtiaya dönüşmüştür. Özel şirketler iletişim ve enformasyon alanını güçlü bir şekilde denetimleri altına almışlardır ve bu alanı neo-liberal ideolojinin egemen olduğu bir kültürel iklim yaratmak için kullanılmaktadırlar (Schiller, 1996:46'dan akt. Yaylagül, 2019: 405). Türkiye'de özel TV yayınlarının serbest hâle geldiği 1990'lı yıllarla birlikte medya alanı ifade edildiği şekliyle toplumu belirli bir görüş dahilinde düşünmeye sevk ederek denetim altında tutmanın bir aracı durumuna gelerek bu alanda tekelleşme oluşmuştur.

Siyaset-medya ilişkisi özellikle son dönemin hâkim görüşü çevresinde sistematik bir yaklaşımla ele alınarak büyük medya patronlarını yaratmış, bunlar aracılığıyla medya sektörü büyük bir pazar hâline dönüşmüştür. Medyanın her alanında var olan yapılanmalar, 'medya grubu' adıyla anılmaktadırlar. Türkiye'nin en büyük medya

gruplarına hemşehrilik ilişkileri çerçevesinden yaklaşıldığında buradaki dağılımın tesadüf olmadığı görülmektedir. Özellikle iktidara yakınlığıyla bilinen bu medya gruplarının patronları Karadeniz kökenlidir. Ancak bu alanın iç işleyişinde hemşehriliğin görünümü çok düşüktür. Çünkü uzmanlık gerektiren bu alanda profesyonellik öne çıkmaktadır. Basın ve medyanın hemşehrilikle ilişkisi (URL-89) iktidarı destekleyici bir rol üzerinden siyasi bir konudur.⁴⁴

Turkuvaz Medya Grubu/Sahibi: Ömer Faruk Kalyoncu (Trabzon)

TV: Atv, atv avrupa, a2, a haber, a spor, a news, apara, minika go

Radyo: Radyo Turkuvaz, ahaber radyo, aspor radyo, vav radyo

Gazete: Sabah, Takvim, Fotomaç, Yeni Asır

Dergi: Aktüel, Otohaber, Şamdan, Sofra, Para, Forbes, Bazaar, Bebeğim, Esquise, Cosmopolitan, House Beautiful, Home Art

Yayınevi: Turkuvaz Kitap, TveK

Ciner Medya Grubu/Sahibi: Turgay Ciner (Artvin)

TV: Show TV, Habertürk, BloombergHT, Show Türk, Show Max

Radyo: Habertürk Radyo, BloombergHT Radyo

Gazete: Habertürk

Türk Medya Grubu/Sahibi: Zeki Yeşildağ (Rize)

TV: 24,360, TV4

Radyo: Alem FM, Lig Radyo

Gazete: Star, Akşam, Güneş

4.6. HEMŞEHRİLİK OLGUSU VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNDE KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Bu başlık içerisinde ele alınacak alt başlıklarda hemşehrilik olgusu ve hemşehri derneklerinin kültürel boyutunda yaşanan değişim ve dönüşüm pratikleri kavramsal yaklaşımlar üzerinden örneklendirilerek açıklanacaktır. İlk beş başlık içerisinde “*fakelore, folklorizm, geleneğin icadı, turistikleştirme, ticarileştirme, şeyleştirme, parodileştirme,*

⁴⁴ Ayrıca, “*Türk basınının baronu*” olarak nitelendirilen Doğan Medya Grubu’nun sahibi Aydın Doğan, Gümüşhanelidir fakat bu medya grubu muhalif yayınlar yaptığı gerekçesiyle iktidar tarafından baskılandığı yorumları yapılmıştır. Medya grubu, 2018 yılında iktidara yakın olduğu iddiasında bulunan Yıldırım Demirören’e satılarak Demirören Medya Grubu adını almıştır.

fosilleştirme, küreselleştirme, küyerelleştirme, melezleştirme” gibi çoğu halkbilimsel bakış açısına sahip kavramlara yönelik içerikler yer almaktadır. Kalan dört başlıkta ise tersine göç, dijital dönüşüm, ekoloji, sürdürülebilir tarım gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerince öne çıkan çalışma alanlarıyla ilişkili biçimde değerlendirmeler yer almaktadır.

4.6.1. Folklorizm, Fakelore ve Geleneğin İcadı

“*Folklorizm*” (*folklorismus*) ya da “*folklorizm*” ile “*fakelore*” ve “*geleneğin icadı*” kavramları, farklı zamanlarda farklı bağlamlardaki çalışmalar üzerinden farklı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş, içerdiği anlam bakımından benzerlikler gösteren kavramlardır⁴⁵. Sanayi ve teknolojik gelişmeler neticesinde toplumların modernleşmesi ve geleneksel unsurların hızlı bir şekilde değişime uğraması, bu kavramların ortaya çıkışı sürecindeki temel ilgiyi meydana getirmektedir. Göç hareketleriyle birlikte özellikle medyanın çeşitlenmesi ve yaygınlaşması, toplumsal ve kültürel değişimi/dönüşümü hızlandırarak folklor çalışmalarında bir yandan yaklaşımların, tanımların ve kavramların yeniden sorgulanmasına neden olurken, diğer yandan yeni kavramların belirmesine öncülük etmiştir.

Fakelore kavramı ilk kez R. M. Dorson’un 1950’de yayınlanan bir yazısında kullanılmıştır. Dorson, dönemin ilgi gören hikâyelerinden Paul Bunyan’ın sözlü kültürde yer almadığını tespit etmiş, masa başında ticari kaygılarla üretilen bu hikâyenin “*fake-lore*” (*folklorun sahtesi*) olduğunu söylemiştir (2007: 12). Bu anlamda Dorson ve Amerikan halkbilimcilerinin bu kavrama yaklaşımı olumsuz bir görünüm sergilemiştir. Halkbilimi çalışmaları tarihinde önemli bir yere sahip Grimm masalları, Kalavela destanı gibi derlemelerin yazıya geçirilirken saflığının kaybedildiğine dair tespitlerin ardından fakelore ile folklor arasındaki ayırım belirsizleşmiş, hiçbir folklor mahsulünün saf olmadığı görüşü kabul görmeye başlamıştır (Dundes, 2007: 75-77).

Folklorizm kavramı ise 1962 ve 1964 yıllarında ortaya koyduğu çalışmalarla Alman halkbilimci Hans Moser tarafından ortaya atılmıştır. Moser, folklorizmi üç temel türe ayırmıştır. Bunların ilki, “*halk kültürünün orijinal yerel bağlamından uzak bir şekilde ortaya koyulması*”; ikincisi, “*popüler motiflerin başka bir sosyal sınıf tarafından gerçekleştirilen imitasyonu*” ve üçüncüsü, “*bilinen herhangi bir geleneğin dışında farklı*

⁴⁵ Bu kavramlar bir boyutuyla da halkbiliminin metin merkezli yaklaşımlardan bağlam merkezli yaklaşımlara geçişinin bir göstergesi olarak ortaya çıkan “*uygulamalı halkbilimi*” (applied folklore) çalışmalarının kapsamı ve gelişimi içerisinde de değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili makale seçkilerinin yer aldığı çalışma için bk. (Oğuz vd., 2014).

amaçlar ile halk biliminin icadı ve yaratımı”dır. Moser, modaya uygun ve romantik nedenlerin yanı sıra, eğitsel ve politik nedenlerden dolayı folklorizmi ilk geliştirmeye çalışanların üst sınıflar olduğunu savunmuştur (Moser, 1962: 190-192’den akt. Newall, 2014: 80). Çobanoğlu (1999: 11) da folklorizmle turizmi ilişkilendirdiği çalışmasında, *“Modernleşme ile başlayan ve folklor ürünlerini kendi doğal bağlamlarının dışında bir pazarlanabilirliğe iten turizm hareketine ‘folklorizm’ (folklorism) veya ‘folklorismus’ adı verilmektedir”* şeklinde kavramı tanımlayarak kavramın ticari boyutuna dikkat çekmiştir.

Fakelore ve folklorizm kavramlarının ardından benzer manada sıkça kullanılan kavramların birisi de *“geleneğin icadı”* ya da *“icat edilmiş gelenek”*’tir. 1983 yılında Eric Hobsbawm ve Terence Ranger editörlüğünde yayımlanan çalışmada kavram, *“alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi”* biçiminde tanımlanmış ve kapsamı da *“gerçekten icat edilmiş, inşa edilmiş ve formel düzlemde kurumsallaşmış gelenekler olduğu kadar, kolayca izi sürülemez bir şekilde kısa ve belirlenebilir bir zaman diliminde -belki de birkaç yılda- ortaya çıkmış olan ve büyük bir hızla yerleşmiş gelenekler”* şeklinde tarif edilmiştir (Hobsbawm, 2020: 2). Ayrıca Hobsbawm sanayi devriminden sonraki dönemlerde icat edilmiş geleneklerin birbiriyle örtüşen üç tipe ayrılabilirinden söz eder. Bunlar:

- a) toplumsal birlik ve beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan veya sembolize eden gelenekler,
- b) kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler,
- c) ana amacı toplumsallaşma, inançların, değer yargılarının ve davranış teamüllerinin aşılamaı aktarılması olan gelenekler (2020: 12).

Anlam bakımından birbiriyle ilişkili her üç kavramın da birbirini besleyen tartışmalarının arka planında, gelenek terimine yüklenen *“değişmez, durağan/statik”* kalıp yargıların bulunmasıdır. Özdemir (2012: 372) geleneği, *“Geçmişten hareketle geleceğin kurgulanması, yaratılması ve yöneltilmesi”* biçiminde tanımlayıp, geleneğin kalıplarını yıkarak var olduğunun ve yaşadığının altını çizmektedir.

Kültürel uygulamaların, geleneksel gösterimlerin ve etkinliklerin olduğu her zeminde *“fakelore, folklorlaştırma ve icat edilmiş gelenek”* gibi kavramlarla işaret edilen geleneğin yeniden üretilmesi, birbirine eklenmesi, bağlamlarının farklılaştırılması ya da hiç

olmayan bir uygulamanın gelenekmiş gibi lanse edilmesi türünden yaklaşımlar mutlaka ortaya çıkmaktadır. Hemşehrilik olgusu ve hemşehri dernekleri incelendiğinde de bu konuda örneklerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Nihayetinde zikredilen kavramların meydana gelişindeki temel dinamiklerle hemşehrilik olgusunu şekillendiren dinamikler benzerdir. Bu kavramların hemşehrilik olgusunda kendini gösterdiği yegâne alanların başında derneklerin ortaya koydukları etkinlikler gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ortaya konulan büyük mücadeleler 'milli bayram' olarak kutlanmakta, önemli şahsiyetler ve olaylara ilişkin anmalar da belirli gün ve haftalar kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşların organizasyonlarıyla düzenli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Milli kimliği korumak ve gelecek nesillerde milli duyguların gelişimini sağlayarak kimlik inşa sürecini geliştirmek amacıyla gerçekleşen anma/kutlama törenlerinin yanı sıra birçok yerel programlar da bulunmaktadır. 'Düşman işgalinden kurtuluş' etkinlikleri de bu programlar arasında yer almaktadır ve yerel düzeyde icra edilmektedir. Çalışma kapsamındaki köken yerleşimlerin düşman işgali altına giriş süreci, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın akabinde Rus işgalinin Kafkaslar üzerinde yoğunlaşması ve Birinci Dünya Savaşı döneminde Doğu Anadolu'yu da içine alacak biçimde genişlemesiyle mümkün olmuştur. Doğu Karadeniz'in işgal süreci 1916 yılında başlamış, 1917 Ekim Devrimi'yle son bulmuş ve Ruslar çekilmeye başlamıştır. Doğu Karadeniz'de Rus işgalinin oldukça kanlı bir şekilde gerçekleşmesi, bölgede büyük göç hareketlerine sebep olmuş, 1916 yılı sonunda Trabzon'dan batıya göç eden insan sayısı 80 bine yaklaşmıştır (Dündar, 2001: 238). Rus ilerleyişi Giresun'un Harşit çayına kadar devam etmiş, şehrin doğu yerleşimleri işgal altına girmiştir. Yerleşimlerin düşman işgalinden kurtuluş tarihleri şu şekildedir:

YERLEŞİM YERİ	İŞGALDEN KURTULUŞ TARİHİ
Giresun/Görece	13 Şubat 1918
Giresun/Eynesil	14 Şubat 1918
Trabzon/Beşikdüzü, Çarşıbaşı ve Vakfıkebir	14 Şubat 1918
Trabzon	24 Şubat 1918
Trabzon/Araklı ve Sürmene	25 Şubat 1918
Trabzon/Of	28 Şubat 1918
Rize	2 Mart 1918
Rize/Çayeli	9 Mart 1918

Rize/Pazar ve Ardeşen	10 Mart 1918
-----------------------	--------------

Şekil 44. Doğu Karadeniz bölgesinin Rus işgalinden kurtuluş tarihleri.

Çalışma kapsamında değerlendirilen köken yerleşimlerin kurtuluş günleri ilçelerde belediye ve kaymakamlık organizasyonunda, illerde ise valilik ve il ya da büyükşehir belediyesi ortaklığında düzenlenir. Genel olarak programların akışı; saygı duruşu ve İstiklâl Marşı'nın okunması, protokol konuşmaları, sergi açılışları, kahramanlık konulu müzikal icralar, yürüyüş ve fener alayları Mevlid-i Şerif / Kuran-ı Kerim tilaveti gibi ulusal düzeyde kutlanan programların bir benzeri biçiminde icra edilmektedir.

Köken kent haricinde İstanbul başta olmak üzere diğer büyükşehirlerde ortaya konulan 'düşman işgalinden kurtuluş günü etkinlikleri' adı altındaki organizasyonlar folklorizme dair göstergelerin yoğun bir şekilde işlendiği etkinlikler arasında yer almaktadır. Köken kentin dışındaki anma ve kutlamalarda etkinliğin eğlence yönü ön plana çıkarılmaktadır. Metropolde gerçekleştirilen düşman işgalinden kurtuluş günü anmaları Moser'in yukarıda zikrettiği şekliyle folklorizmin, "*kültürün orijinal yerel bağlamından uzak bir şekilde ortaya koyulması*" çeşidine uygunluk göstermektedir. Nitekim köken kentte resmi, sade ve manevi yönü ön planda bulunan bu anmalar, metropolde bağlamından kopuk bir görünüme sahiptir.

İstanbul'da faaliyette bulunan hemşehri dernekleri köken yerleşimlerin düşman işgalinden kurtuluşuyla ilgili etkinliklere asıl bağlamından uzak bir şekilde yer vermektedir. Örneğin, Trabzon Dernekleri Federasyonu tarafından 2022 yılında gerçekleştirilen Trabzon'un düşman işgalinden kurtuluşunun 104. yılı etkinlikleri 22-27 Şubat tarihlerinde Maltepe'de gerçekleşmiştir. 6 gün süren etkinliğin programına bakıldığında 22 konser, 4 halk dansları seremonisi, 4 belgesel gösterimi ve 1 imza günü organizasyonunun düzenlendiği görülmektedir (URL-90). Kurtuluş günü etkinlikleri hemşehri dernekleri için yerel kimliğin inşasında, övünç kaynağı olarak hemşehriliğin belirginleştirilmesinde ve içselleştirilmesinde önemli işlevlere sahiptir. İşgalden kurtuluş özelde köken yerleşimle ilgili olsa da genel manada Kurtuluş Savaşı süreciyle de bağlantılı bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda verilen bütün mücadelelerle doğrudan bağlantılıdır. Bu konuda çalışma sahasında ön plana çıkan köken yerleşim, Giresun'dur. Giresunlu için Topal Osman Ağa ve milis kuvvetler olarak büyük yararlılıklar gösteren 42. ve 47. Alayların verdikleri mücadeleler köken yerleşimle ilgili kimliğin omurgasını oluşturmaktadır.

Olaylar ve olgular bir kahraman şahsiyet etrafında bütünleştirilerek övünç duyulan geçmişle bağlantılar bir silsile meydana getirir. Bu durumun bir ifadesi olarak bugünkü

nesil kendini kahramanın 'torunları' şeklinde görür. Bu kapsamda Giresunlular kendilerini "*Topal Osman'ın torunları*" biçiminde kabul etmektedirler. Dernekler, bu türden tarihi olguları sembolleştirmek ve bir mekânla bütünleştirmek üzere birçok girişimin de öncülüğünü yapmışlardır. Şehitlikler ve anıtlar bu girişimlerde öne çıkmaktadır. Topal Osman komutasındaki 47. Alay'da Büyük Taarruz sırasında Afyon'un İscehisar ilçesinde şehit düşen 14 Giresunlu asker adına İstanbul'daki Giresun Dernekleri Federasyonu girişimiyle Giresunlular Şehitliği kurulmuştur. Büyük Taarruz'un yıl dönümünde yine Giresun dernekleri aracılığıyla şehitlikte anma töreni düzenlenmektedir. Topal Osman, Giresunluların oldukça duyarlı olduğu yerel bir kahramandır. Yaşamının önemli geçiş dönemleri dahi anmalara konu olabilmektedir. Topal Osman'ın 'topal' lakabı da bir kahramanlıkla ilişkilidir. Balkan Savaşları sırasında yaralanarak total kalan tarihsel şahsiyet adına her yıl Çatalca'da bulunan Alaiye Şehitliğinde anma etkinlikleri düzenlenmektedir (URL-91). Bu etkinliklerin organizasyonunda da hemşehri dernekleri ön planda bulunmaktadır.

Giresunlular benzer girişimleri 42. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan için gerçekleştirmektedir. Giresun'un Tirebolu ilçesinde olan binbaşının şehit düştüğü Haymana'da adına bir şehitlik açılmıştır. Bu şehitlikler savaş yıl dönümlerinde düzenli etkinliklerle ziyaret edilir ve şehit düşen isimler anılarak milli ve yerel kimliklere bağlılıklar yenilenir. Dernekler aracılığıyla yürütülen kimlik inşası sürecinin bir başka örneği Giresun'un Doğan kent ilçesidir. Eski adı Harşit olan ilçe, Ruslara karşı verilen mücadelede oluşturdukları savunma hattını ön plana çıkarmaktadır. Bu manada Harşit Savunması, ilçenin milli kimliğine vurgu yapacak bir içerik barındırdığından Doğan kent ilçesi eski adı olan Harşit ismini geri almak istemektedir. İstanbul'daki Doğan kent derneklerinin çatı organı olarak Harşit Dernekler Federasyonu isminin kullanılması, derneğin gerçekleştirdiği etkinliklerde Harşit Savunması Müzesi ve Harşit Savunması Anıtı açılması yönünde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Hemşehri dernekleri açısından folklorizme dönük içeriklere farklı temalara sahip etkinliklerin birleştirilerek bir arada kutlandığı örneklerde rastlanmaktadır. Trabzon Tanıtım Günleri etkinlikleri bunlardan biridir. İstanbul'da gerçekleşen Trabzon Günleri aynı zamanda Trabzon'un fethinin yıl dönümü şeklinde kutlanılmaktadır. Ankara'da gerçekleşen etkinliklerde bir dönem Trabzon'un düşman işgalinden kurtuluş tarihleri etkinlik tarihi olarak seçilmiştir. Tarihi arka planla eşleştirilen etkinliklerde köken yerleşimlerde kutlanan resmi programların aksine hemşehri derneklerinin organize ettiklerinde eğlence ve ekonomik yön ön plana çıkmaktadır. Yine de bu etkinliklerde

fetihle ilgili ilginç görüntüler de kullanılmaktadır. Trabzon'un fethi Fatih Sultan Mehmet Han tarafından 1461 yılında gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un fethinden yaklaşık 8 yıl sonra gerçekleşen Trabzon'un fethiyle İstanbul arasında bağlantı, Fatih'e isnat edilen *“Trabzon fethedilmedikçe İstanbul'un fethi tamamlanmış sayılmaz”* sözüyle ilişkilendirilmektedir.⁴⁶ *“Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği, Yavuz Sultan Selim'in Valilik yaptığı, Kanuni Sultan Süleyman'ın doğduğu, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün üç kez ziyaret ettiği şehir”* (URL-92) tarihi göndermelerinin yanında *“Trabzon'un T'sinin Türkiye'nin T'si”* olduğu, şehrin ülkenin birlik ve beraberliğinin teminatı kabul edildiğiyle ilgili bütün milli ve manevi söylemler, fetih yıl dönümlerinde dile getirilmektedir. Trabzonluluk yerel kimliği, dini ve milli söylemler ve etkinlikler üzerinden inşa edilmektedir.

Yeni bir geleneğin icadı/ortaya çıkarılması ve benimsenmesi sürecinde kurumsal bellek öne çıkmaktadır. Son dönemde yaygınlaşan bir uygulama olarak Trabzonspor taraftarlarının kasket takmaya başladığı görülmektedir. 38 yıl sonra 2021-2022 sezonunda şampiyon olan Trabzonspor, eski şampiyonluklarında önemli pay sahibi olan isimlerin kasket takmasına atıfta bulunarak *Dünya Kasketliler Günü* adı altında yeni bir gelenek oluşturmuşlardır. Son şampiyonluk öncesinde Teknik Direktör Abdullah Avcı'nın kasket takması, efsanenin geri dönüşü olarak yorumlanmıştır. Kasket, geçmişle bağ kurulacak bir simgeye dönüşürken aynı zamanda bu simgeye 'başarı' manası da yüklenmiştir. Dünya Kasketliler Günü, yılın 61. günü olan 2 Mart tarihinde kutlanılmaktadır. 2023 yılında Trabzonspor'un resmi sosyal medya hesabından yapılan açıklamada, *“Kasket bizim için bir duruş, nesiller arası bir gelenektir. Kasket bizim şanlı tarihimizdir. Başta taraftarlarımız olmak üzere tüm futbolseverlerin Dünya Kasketliler Günü kutlu olsun”* açıklaması yapılmıştır (URL-93).

Görsel 86. Dünya Kasketliler Günü paylaşımında Trabzonspor'un efsanevi isimleri (URL-93).

⁴⁶ Fetih yıl dönümlerinde siyasilerin kutlama mesajlarında sıkça tekrarlanan bu sözle ilgili tarihi kaynaklarda bir referansa rastlanılmamıştır. Bu sözün arka planında İstanbul fethedildikten sonra Trabzon'a sığınan bazı Bizans ailelerinin kendilerini Roma'nın mirasçısı olarak görüp huzursuzluk çıkarmalarına bağlı biçimde Trabzon'un fethini hızlandıran bir süreçle ilişkili olduğu düşünülebilir.

Kasketin Trabzon ve Trabzonspor taraftarlığıyla bütünleşmesi ve görünürlüğü'nün artması siyasi alanda da bu simgenin kullanılmasına kapı aralamıştır. 14 Mayıs 2023'te gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi öncesi Trabzon'da miting gerçekleştiren siyasiler, sahnede kasket takarak kaskete yüklenen anlamlar üzerinden Trabzon halkı üzerinde etkili bir imaj oluşturma yolunu seçmişlerdir (URL-94). Siyasallaşan imgeler bilinçaltında seçmen davranışlarını yönlendirmede etkili bir araç olarak kullanılmaktadır ve seçim kampanyalarını yürüten profesyonel ekipler, kentlerin imgelerini iyi analiz ederek liderlere bu imgeleri mutlaka kullanmaları gerektiğini telkin etmektedirler.

Canlandırmalar da bir tür geleneğin icadı şeklinde değerlendirilebilir. Trabzon ve Giresun yörelerinin yayla göçlerinin en önemli kültürel etkinliklerinden olan Otçu Göçü'nün kent mekânında canlandırılması, son dönem tanıtım etkinliklerinin en ilgi çeken programlarından birini oluşturmaktadır (URL-95). Tanıtım etkinliklerinin gerçekleştirildiği alana, tıpkı yayla göçleri sırasında gerçekleştirilen Otçu eğlencelerinde olduğu gibi horon eşliğinde girilmektedir. Genç kemençeci ile davul-zurna icracılarının eşlik ettiği bu seremonide bir yandan horon halkaları büyürken bir yandan da yol boyunca atma türküler söylenmektedir.

Görsel 87. Trabzon Tanıtım Günleri Otçu Göçü Canlandırması afişi.

Seremoninin yayla göçünde gerçekleştiği biçimine sadık kalınmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden kemençeler kalabalığa rağmen hiçbir elektronik sisteme dahil edilmeden akustik bir şekilde icra edilir. Birden fazla kemençeci horon halkalarının içerisinde horonun ezgi ve ritminin duyurulması için sürekli olarak hareket hâlinde bulunmaktadır. Otçu Göçü

şenliği köken yerleşimde kutlanıldığında eğlence yönü daha önde yer alır. Kent mekânında gerçekleşen canlandırmalarda ise eğlence yönünün yanı sıra özellikle gençler için kimlik ifadesinin bir aracı biçiminde kullanılmaktadır. Seremoninin canlandırılması, yayla göçüne hiç katılmayanlar için geçmişle kültürel bir bağ kurulması bakımından önem taşır. Özellikle kadınların yerel kıyafetleriyle etkinliklerde yer alması, geleneksel müzik ve dans ile giyim-kuşam kültürel göstergeleri üzerinden yerel kimliğin dışa vurumunu sağlarken, hemşehrilik grubu içerisindeki aidiyet de grup tarafından onaylanmaktadır.

4.6.2. Ticarileştirme, Şeyleştirme ve Turistikleştirme

Kültürün ya da kültürel öğelerin ticarileştirilmesiyle ilgili çözümlerlerin kaynağında K. Marx'ın "*meta kuramı*" yer almaktadır. Değiş-tokuş değeri olan her türlü ürün, hizmet veya ilişki olarak tarif edilen meta, kapitalist eleştiride önemli rol oynar. Marx'ın meta-fetişizmi kavramının yanı sıra yabancılaşma kavramı ile Simmel'in bireysel-nesnel kültür ayrımından hareket eden Lukacs (2014: 355-356), ekonomik fenomenlerle sınırlandırılan meta kavramını siyasal, dini ve kültürel kavramlarla ilişkilendirebilmek amacıyla "*şeyleşme*" kavramını kullanmıştır. "*Bir sürecin ya da ilişkinin genelleme yoluyla bir soyutlamaya dönüştürülmesi ve böylece bir şey/ nesne*" hâline getirilmesi" (Bewes, 2020: 23-24) biçiminde tanımlanan şeyleşme (reification) terimiyle Lukacs, insani olan her şeyin, insani değerini yitirerek, maddeleşmesini anlatmak istemiştir (Cevizci 2010: 1472). Şeyleşme, kapitalist toplumun sürekliliğini sağlayan temel tutumu meydana getirmiş ve tüm bu yaklaşımlar Frankfurt Okulu'nun daha sonra geliştireceği 'kültür endüstrisi' yaklaşımını da derinden etkilemiştir (Bahadır, 2019: 45-49).

Kültürel öğelerin meta hâline dönüştürülerek içinin boşaltıldığına yönelik tartışmalar kültür endüstrisi eleştirileriyle görünür hâle gelmiş, küreselleşme yorumlarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Birbiriyle bağlantılı olan ticarileştirme ve turistikleştirme kavramları da kültür endüstrileri, kültür turizmi ve kültürel miras/bellek üzerine gerçekleşen bu tartışmalar kapsamında değerlendirilmektedir (Özdemir, 2012).

Ticarileşme/ticarileştirme kavramı halkbiliminde somut olmayan kültürel miras alanında 'aşırı ticarileştirme' yönüyle olumsuzluk atfedilen bir kavramdır. Gelenek kültürünün şeyleştirilmesi ve doğal kaynakların ambalajlı/paketli ürünlere dönüştürülerek aşırı tüketilmesi veya ticarileştirilmesi bu süreçte sıklıkla karşılaşılan sorunlardandır (Özdemir, 2022a: 48). Aşırı ticarileşme, ekonomik endişelerden kaynağını alarak kültürel mirasın sürdürülebilirliğine zarar verir. Bu bakımdan aşırı ticarileşme, "*geleneksel ürünlerin*

pazarlanması sürecinde arzın talebi karşılayamadığı durumlarda, talebi kısa sürede karşılamak ve kazancı en yüksek seviyeye çıkarabilme kaygısıyla geleneksel üretim sürecine müdahale edilerek ürünün doğasının ve aslının bozulması” şeklinde de tarif edilebilir.

Kültürel miras somut ve somut olmayan boyutuyla değerlendirilmektedir. UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen sözleşmede somut olmayan kültürel miras (SOKÜM), *“toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar”* şeklinde tanımlanmaktadır. Sözleşmenin korumayı amaçladığı alanlar, *“somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları; toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler; doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ve el sanatları geleneği”* şeklinde 5 başlıkta belirlenmiştir (Oğuz, 2013: 63-64). UNESCO, sözleşmeyi kabul eden ülkeler nezdinde kültürel mirasın korunmasına yönelik listeleme çalışmaları eşliğinde yaklaşımlar geliştirmektedir. Türkiye sözleşmeye 2006 yılında dahil olmuştur.

SOKÜM Sözleşmesi’nde yer alan maddelerin uygulanmasına dönük detaylar Uygulama Yönergesi’nde ele alınmıştır. Uygulama Yönergesi’nin farkındalığın artırılmasına yönelik 4. Bölümün 102. ve 104. maddesinde ticarileşmeyle ilgili konularda taraf devletlerin kültürel miras aktarıcılarının haklarının korunması, fikri mülkiyet boyutu ve gizlilik boyutuyla ilgili gerekli yasal tedbirleri almaları vurgulanmaktadır (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018).

SOKÜM Sözleşmesi’nde kültürün korunmasına yönelik yaklaşımlarda katılımçılık yönüyle STK’lar önemli bir role sahiptir (Yıldız, 2020). STK’lar sözleşme kapsamında dile getirilen topluluk, grup ve bireylerin temsilcisi olma özelliğine sahipse koruma planının hayata geçirilmesinde iş birliğiyle sürece olumlu katkılar sunabilmektedir. Topluluk temsilcisi yönüyle STK’lar içerisinde konu özelinde hemşehri dernekleri, SOKÜM’ün uygulanmasında katılım boyutunda kültürel manada yeni bir işlev kazanabilirler. Çünkü SOKÜM Sözleşmesi’ni hayata geçişindeki temel kaygılarla hemşehriliğin dernekleşme sürecindeki kaygılar ortaktır. SOKÜM Sözleşmesi’nin temel amacı, her ülkenin kendi kültürüne sahip çıkması ve bu kültürü küreselleşmenin, popüler kültürün ve tek-tipleşmenin olumsuzluklarından korunması ve gelecek kuşaklara aktarmasıdır (Oğuz, 2013: 119). Çalışma sahasındaki hemşehri dernekleri içerisinde bu alanda herhangi bir iş birliğine rastlanılmamıştır. Bu durumun temel nedeni derneklerin SOKÜM konusunda

bir farkındalığının bulunmamasıdır. Gerekli akreditasyonların sağlanarak derneklerin köken yerleşime ilişkin yürütülen SOKÜM çalışmalarına katılımları, hemşehri dernekçiliğinin kültürel faaliyetlerinin yeni ve farklı bir zemine kavuşmasına olanak sağlayacaktır.

Hemşehrilik boyutunda ticarileştirmeye ilişkin örnekler, geleneksel üretimle elde edilen ürünlerin bağlamından kopararak metalaştırılması, otantikleştirilmesi üzerinden verilebilir. Yerel TV kanalları reklam adı altında yöresel ürünlerin pazarlamasını yapmaktadırlar. Telemarketing yönetimiyle gerçekleştirilen reklamlarda tanıtımı yapılan ürüne ilişkin telefonla arayarak sipariş verilmesi hedeflenir. Özellikle yayın akışında çok fazla içerik üretemeyen yerel TV kanalları dakikalarca süren bu tür reklamların âdeta esiri durumundadır. Konu özelinde bu reklamlarda en çok pazarlanan ürünlerin başında bal gelmektedir. Karadeniz bölgesi hem çeşitlilik hem üretici sayısı hem de yıllık üretim bazında Türkiye’de arıcılık alanında ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye’de üretilen baldan daha fazlasının taklit yapılarak satıldığı bilinmektedir. “*Arı görmemiş bal*” olarak nitelendirilen sahte bal, arıcılığın gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Telemarketing reklamlarda “*5 kavanoz bal 100 TL*” şeklinde pazarlanan ve dakikalarca övülen ballar glikoz şurubundan ibarettir. Reklamlarında “*organik bal, doğal ve saf bal*”, “*katkı maddesi içermeyen bal*”, “*kalite ödüllü bal*”, “*her derde deva, hastalıklara şifa*”, “*birçok hastalığa iyi gelen bal*”, “*firmasının gıda, tarım ve hayvancılık bakanlığının denetiminde olduğu bal*” şeklinde ifadeler kullanılarak tüketiciler aldatılmaktadır (Sıralı, 2013: 21-22). Taklit ve taşış yoluyla satışı gerçekleştirilen sahte ballar hem gerçek üreticiye hem de tüketiciye büyük zarar vermektedir. Bir dönem oldukça yaygın olan sahte bal reklamlarına karşı, tüketicilerden ve piyasadan yükselen şikayetler neticesinde Ticaret Bakanlığı ve RTÜK aracılığıyla çeşitli önlemler alınarak sektörün zarar görmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Reklamların cazibesine aldanan izleyiciler, ‘doğal ve saf üretimi’ ucuza almanın mutluluğunu(!) yaşayarak dolandırılmaktadırlar. Yerel TV kanallarının izleyici kitlelerinin çoğunluğunu gurbetteki hemşehriler oluşturmaktadır. Memleketten gönderildiği düşüncesiyle birçok insan doğal üretimden uzak bu balları satın almakta ve tüketmektedir. Bu bakımdan yerel kanallar izleyici kitlelerinin kökene dayalı duygularını sömürmekte, geleneksel üretimi ve üreticiyi olumsuz etkilemektedirler. Ayrıca telemarketing yönteminde canlı olarak yayınlanan bir programın akışı içerisinde de anlık ürün reklamı yapılabilmektedir. Örneğin, bir müzik programında davetli sanatçı da ürün tanıtımına dahil edilerek sanatçının takipçi kitlesi üzerinden güven duygusu oluşturma

yoluyla sahte ürünün satış hacminin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Çoğu kez yerel aktörler (müziyenler, sanatçılar, sunucular vd.) ürünün kalitesi ya da içeriğiyle ilgili süreçten habersiz bir şekilde reklam stratejilerinin malzemesi hâline gelmektedir. Büyük bir sektör ve pazar hacmine sahip balla ilgili yaşanan bu sürecin olumsuzluklarının ortadan kaldırılabilmesi için yerel üreticilerin markalaşması, farklılık içeren bal çeşitleri için coğrafi işaret alınması, bilinçlendirme ve farkındalığın artırılması, üreticiyle tüketici arasında güvenli köprüler oluşturabilecek kooperatif ya da dernek işletmelerinin kurulması ve var olan güvenilir işletmeler içinde ürünün raf içeriğinin genişletilmesi gibi uygulamalarla hem yerel aktörlerin hem de konuyla ilgili resmi kuruluşların etkinliği önem arz etmektedir.

Telemarketing yöntemiyle ürün pazarlamasında çok çeşitli ürünler ekranlara yansımaktadır. Bunlar içerisinde konu özelinde değerlendirilebilecek kültürle ilişkili bir örnek olarak kemençe gösterilebilir. Yöresel bir halk çalgısı olan kemençeye olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Buna istinaden bölgenin yerel TV kanalları kemençe satışı gerçekleştirmektedirler. Piyasada iki tür kemençe bulunmaktadır. İlki çalgı amaçlı kullanıldır ki amatör ve profesyonel olarak bunlar da ikiye ayrılmaktadır. İkincisi ise süs kemençesidir ki hediyelik biçiminde satışa sunulur ve müzikal manada bir icra özelliği taşımaz. Ekranlarda profesyonel kemençe olduğu bildirilerek satışa sunulan kemençeler süs kemençesidir. Profesyonel bir kemençenin fiyatının 700-800 TL civarında olduğu dönemde TV ekranlarında satışı gerçekleştirilen kemençelerin fiyatı 200 TL düzeylerinde lanse edilmektedir. Üstelik eğitim CD'si, yay, reçine ve taşıma çantasının da yanında bedava bir şekilde gönderileceği beyan edilerek dileyen herkesin kemençe çalmayı rahatlıkla öğrenebileceği vurgulanmaktadır. Kemençenin eğitimiyle ilgili bir metot bulunmamakla birlikte bunun bir eğitim CD'sine çevrilerek paket içeriğinde yer aldığı bildirilmesi tutarlı görülmemektedir. Bir aldatmaca olarak süs kemençesinin profesyonel bir kemençe olarak satışa sunulması hem çalgı yapım ustalarının zanaatlarının piyasaya değerinin düşmesine neden olmakta hem de kemençeyi edinenlerin öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Hemşehri derneklerinin düzenlediği tanıtım günleri etkinlikleri de bu konuda tutarsızlıklar barındırmaktadır. Yöresel ürün satış stantlarının olduğu bölümlerde bal satışı yapan işletmelerin uygunluğunun belirlenmesindeki ölçüt çoğu kez ekonomiktir. Günlerce süren etkinliklerde satış standı için belirlenen kira ücretini veren her işletme yöresel ürün adı altında faaliyet göstermemelidir. Hangi ürün çeşidi olursa olsun derneklerin gerçekleştirdiği tanıtım etkinliklerinin ticarileştirilerek geleneksel ürünün ve üretimin göz

ardı edilmesi etkinliğin amacıyla ortaya konulan arasında büyük çelişkiler yaratmakta, kültürün içinin boşaltılmasına ve ürünlerin gerçek değerinin maskelenmesine neden olmaktadır.

Tanıtım günleri etkinliklerinde benzer bir örnek mısır unu üzerinden verilerek konuyla ilgili yaklaşım daha da somutlaştırılabilir. Etkinliklerde memleket kökenli marka ve işletmelerin katılımı her geçen yıl azalmaktadır. Etkinliklerin organizasyonunda başı çeken derneklerin yerel işletmeleri koruyacak önlemleri almaması ve büyük oranda ekonomik bakımdan etkinlikten daha yüksek kâr elde edebilme yönelimleri yöre kaynaklı markaların zaman içerisinde bu tip organizasyonlara katılımlarını azaltmaktadır. *Fındık Harmanı Giresun* markasıyla Giresun/Piraziz'de köyde işletmesi bulunan ve fındık başta olmak üzere yöresel ürünleri işleyerek ürünler ortaya koyan markanın işletmecisi Demet Öztürk'ün (KK-7) tespitleri oldukça değerlidir:

Butik işletmemizde coğrafi tescilli Giresun tombul fındığı başta olmak üzere yöresel lezzetleri işleyerek tüketicilere sunuyoruz. Yaptığımız üretim kaliteli ve belirli bir kesim tarafından oldukça rağbet görüyor. Ürünlerimizi İstanbul'da gerçekleşen Giresun Tanıtım Günleri etkinliklerine taşıyalım ve şehrimizin markası olarak orada bulunalım istedik. Tanıtım Günleri'ne gelen insanlar, gerçekten yöresel ürünleri almak isteyen bilinçli bir kitleden oluşmuyor. İnsanlar etkinliğin tanıtımındaki kurumsal arka plana bakarak orada var olan her markanın yöreden gelen, geleneksel üretim yapan doğal, katkısız ürünlerin ve işletmelerin etkinlik alanına getirildiğini sanıyor. En basitinden bizim sattığımız mısır ununun kilogram fiyatı 10 TL. Yan stantta fabrikasyon üretimden elde edilmiş yüzlerce kilogram mısır unu getirilmiş. Kilogram fiyatını 3,5-4 TL'den satıyorlar. Giresun'la uzaktan yakından ilgileri yok. En düşük fiyatlı ürünü bile satamıyorsunuz, fiyat olarak daha pahalı olan işlenmiş fındığı kim satın alacak? Yüzlerce kilometre öteden geliyorsunuz. 3-4 gün boyunca personel gideri, ulaşım, konaklama masraflarıyla kazandığınızı kıyaslayınca zarar ederek geri dönüyorsunuz. Hâliyle bir daha bu tip bir organizasyona katılacak motivasyonunuz kalmıyor. Organizatörler bizim gibi yerel markaları koruyacak tedbirleri almıyorlar. Bu yüzden tanıtım etkinlikleri şehrimizi temsil etmiyor.

Hemşehrilikle ilişkili olarak geleneksel ürünün ya da SOKÜM kapsamındaki unsurların ticarileşme boyutunda yalnızca olumsuz çağrışımlarda bulunan örnekler yoktur. Özellikle kültür endüstrilerinde yaratıcılıkla kültürel mirastan yararlanılarak yeni ürünler elde edilebilir ve kazanç sağlanabilir. Hatta bu alan bir sektör hâline de gelebilir. Kültür endüstrileriyle ilgili alt başlıklarda 'yaratıcı endüstriler ve faaliyetler' sektöründe (N. Özdemir, 2019a: 14-15) değerlendirilebilecek örnek, artan şive taklitçiliğinden ilham alan tasarımlar üzerinden verilebilir.

Özellikle giyim-kuşam ve gündelik eşyalar üzerine oldukça yaygınlaşan şive taklitli ürünlerle ilgili piyasa her geçen büyümekte ve çeşitlenmektedir. Tişört, sweatshirt, kupa bardak, bere, hediyelik eşya (telefon kılıfı, çay altlığı, küllük, çakmak, magnet, bez çanta

vd.) ürünlerin üzerine şive özellikleri barındıran kelimeler, sözcükler ve imgeler tasarımı olarak piyasaya sunulmaktadır. Ürünlerin üzerinde yer alan, “riv riv etma, hayirdur, sevdali, darlandum, sikinti yok, bezdum, afkur, beni bi sal, battuk, dema, yalağuz, şaşkun, efulim, konuma gerek yok dardayim, hayde işune bak, dikkat Laz, dik oyna, dengesuz, don't riv riv, anlat ballisi sen seversun yalani, ya yağlı yedun dilin kayayi ya mermiden hızlı koşayisun, oksijen değılsun hoş ben sensuz da yaşarum, dobarlan bırakma genduni, Laz deyip geçma o da üç harflidur çarpar, Karadeniz'de dağlar kafasine göre uzanur, bi gülüşü var sanki çay parasi yatmış, fındıklar olana kadar kalsaydun bari, hiç öpmim canım yeni muhlama yedum, her şeye kader dema bazileri senun fuşki yemen, bütün zekamı hamsi ve mısır ekmeğine borçliyum, yıkılmaduk yan yattuk, geliysan gel gelmiysan hayde” vb. sözcük ve cümleler mizahi bir yaklaşımla harmanlanarak satışa sunulmaktadır.

Görsel 88. Şive taklitli sweatshirt. (URL-96)

Kelimeler ve cümleler, çoğunlukla şive taklidi yapan sosyal medya fenomenlerinin popüler hâle getirdiği söylemler içerisinden ve türkü sözlerinden seçilmektedir. Bu ürünler özellikle genç kuşaklar tarafından oldukça rağbet görmeye birlikte söz konusu kuşak içerisindeki asıl hedef kitle, köken yerleşimlerin dışında yaşamını sürdüren hemşehrilikle de ilişkili olan gençlerdir. Bu kapsamdaki genç kuşak, yükseltilmiş olduğu kültürel kimliğinin bir dışavurumu olarak dil üzerinden göstergeleri bulunan şive taklitli ürünler aracılığıyla kimliğini inşa etmekte ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Mizah, kimlik ve aidiyet ile kültür endüstrilerinin iç içe geçtiği moda hâlini alan bu ürünler aracılığıyla SOKÜM Sözleşmesi'nde vurgulanan özellikle sözlü bellekle ilgili alanda farkındalık meydana gelmektedir.

Görsel 89. Çakmak, altlık, küllük ve bardaktan oluşan şiveli hediyeelik ürünler. (URL-97)

El sanatları alanında özellikle hediyeelik ürünler üzerinden oluşan bir sektör bulunmaktadır. Kemençe görünümlü saatler, hamsi biçiminde anahtarlıklar, şehir hatırası yazılı nesnelerin yanı sıra bölgenin giyim-kuşamında önemli bir yere sahip peştemaller konusunda ticarileşme bağlamında bazı olumsuzluklar göze çarpmaktadır. Bölgede geleneksel kadın giyiminde önemli yer tutan keşan ya da peştemaller, motif yapısı ve renkleriyle bölgeyi simgeleyen bir unsur hâline gelmiştir. Dolayısıyla yöresel hediyeelik ürünlerde peştemaller sıklıkla yer almaktadır. Geleneksel üretiminde el dokumacılığının yer aldığı peştemaller, artan ilginin yanı sıra el dokumacılığının daha pahalı olması nedeniyle fabrikalarda seri bir üretime tabi olmaktadır. Peştemalin bilinen en yaygın işlevi eteğin üzerine belden aşağı bağlanarak örtü amacıyla kullanılmasıdır (Begiç ve Öz, 2019: 477). Giyim kuşam tarzının değişimine bağlı olarak zamanla bu işlevini yitirse de hediyeelik ürün biçiminde peştemallerin kullanımı devam etmektedir. Şal, bandana, yelek, gömlek, etek, pantolon, masa örtüsü vb. biçimlerde renkleri aynı ancak kullanım amaçları farklı peştemaller, yöresel hediyeelik ürün satışı yapan işletmelerin stantlarında en çok yer işgal eden ürünler arasında bulunmaktadır. Şal biçimiyle yetişkinlere hitap eden peştemallerin gömlek, yelek ve etek olarak kullanılması çocuklara yöneliktir.

Görsel 90. Ordu Tanıtım Günleri'nde peştemalden yelek, etek ve eşarpla giydirilmiş ikiz kızlar.
(kişisel arşiv)

Her ne kadar aileler ve çocuklar için kültürel bir aidiyet göstergesi biçiminde kullanılsa da ticarileşen bir ürün olarak peştemalin geleneksel işlevini kaybetmesi, dokumacılığa dayalı üretim şeklini ve zanaatkârlarını yitirme eşiğine getirmesi kültürel unsurun bağlamından koparılmasına neden olmuştur.

Ticari boyutuyla incelenen hediyeelik ürünler bir yönüyle de turizmle ilişkilidir. Doğrudan aşırı ticarileşmeden bahseden SOKÜM Sözleşmesi Uygulama Yönergesinin 102. Maddesinin e bendinde, el sanatlarının sürdürülebilir turizm ilkeleriyle uyumlu olarak varlığını sürdürmesi geleneğin korunması ve aktarılması süreci için önemlidir. Bu süreçte el sanatlarının aşırı ticarileşmeden turizmde yer bulması için anlamlı bir kültürel deneyim sağlamak ve daha geniş pazarlar sunmak gerektiği vurgulanmıştır (Tüzel, 2020: 18). Bu yaklaşımdan hareketle turistifikasyon ya da turistikleştirmeyle ilgili içerikler de hemşehrilik kültürü ve hemşehri dernekleriyle bağlantılı bir şekilde değerlendirilebilir. Küreselleşmenin öne çıkarılan olumsuzluklarıyla birlikte turizm faaliyetlerinde yerelliğin önem kazandığı ve bu konuda bir farklılık olduğu bilinmektedir. Geleneksel kültürün meta olarak sergilenmesinin görünür olduğu alanlardan biri turizmdir.

Turistikleştirme, ticarileştirmede olduğu gibi sektörel bir kaygı sonucunda meydana gelir. Bu yönüyle turistikleştirme, turistik faaliyetler yaratma, mevcut faaliyeti yaygınlaştırma ya

da artırma amacıyla kültürel unsurların bağlamından uzaklaştırılarak kullanılması şeklinde tanımlanabilir. Turistikleştirmede bir çekicilik yaratmak adına son dönemde destinasyon çalışmalarında zikredilen “*farklılaştırma (differentiation)*, *otantikleştirme (authentication)*, *estetize etme (aestheticisation)*, *sembolleştirme (symbolisation)* ve *canlandırma/gençleştirme (rejuvenation)*” gibi kavramlarla iç içelik söz konusudur (Fox, 2007: 546-559). Gerçek olana oldukça benzeyen otantikleştirilmiş ortamlar Umberto Eco’da “*hiper-gerçeklik*” nitelemesiyle; J. Baudrillard’e göre (2022) ise “*simülasyon*” ve “*simülakr*” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bu kavramların karşıladığı durumlarda gerçek olanla gerçek olmayan arasındaki fark belirsizleşmiştir.

Memleket tanıtım günleri etkinliklerinde turistikleştirmeye ilgili içerikler oldukça yoğunudur. Etkinliğin tanıtımında, sloganlarda, stant tasarımlarında, ürünlerin sergilenmesinde memleket havası yaratılması düşüncesi hakimdir. Etkinlik alanının bir bütün olarak memleketin bir simülasyonuna çevrilmeye çalışıldığı görülmektedir. Etkinlik alanının tasarımında kullanılan renklerden tanıtımın yapıldığı şehre ait etnografik ve mimari unsurlara, ilçe stantlarında ikram edilen ürünlerden etkinlik sloganlarına varıncaya dek insanlar memleket simülasyonu deneyimine tutulmaktadır: “*Ordu Burda İstanbul’da*”, “*Rize İstanbul’da*”, “*Çayın Başkenti İstanbul’da*”, “*Şimdi Giresun Zamanı*”, “*Giresun’da Nefes Al!*”, “*Trabzon İstanbul’da.*” 9. Rize Tanıtım Günleri etkinlik çadırının girişinde yöre mimarisinin öne çıkan eserlerinden tek kemerli köprü, solunda *Zil Kalesi* ve sağında *Pazar Kalesi* kabartmaları ziyaretçileri karşılamaktadır. Çadırın dış bölümünde atmaca ve çay imgeleri kullanılmıştır.

Görsel 91. Rize Tanıtım Günleri etkinlik çadırı girişi (URL-98).

Ayrıca Rize Tanıtım Günleri için Rize'den getirilen geleneksel ahşap mimariyi temsil eden köy evi, içerisindeki geleneksel donatılarıyla etkinliğe katılanların oldukça ilgisini çekmektedir. Beşiktaş Rizeliler Derneğinin girişimi, Beşiktaş Belediyesi'nin maddi destekleriyle Rize'de inşa edildiği alandan sökülen ve yaklaşık 200 yıllık olduğu belirtilen köy evinin Beşiktaş'ta bir parka yerleştirileceği belirtilmiştir (URL-99).

Görsel 92. Rize Tanıtım Günleri etkinlik alanında geleneksel Rize köy evi. (URL-99)

Turistikleştirme boyutunda tanıtım etkinliğinin bir memleket simülasyonuna dönüşeceğine dair açıklamalar RİDEF Başkanı Hasan Başçı tarafından kamuoyuyla paylaşmıştır:

Rize'yi görmeyenler, Rize'de doğmayanlar, İstanbul'da doğmuş büyümüş Rize'nin tarihini, coğrafyasını bilmeyen tanımayan insanlar var. Onlara Rize'yi tanıtmak istiyoruz ve dışarıdaki özellikle İstanbul'daki vatandaşlarımıza Rize'yi tanıtmak istiyoruz. Her kesimden insan var, Turizmi ekonomiye katkı sağlamak için uğraşyoruz. 5 güne Rize'nin bütün unsurları, naylasından değirmenine, kemer köprüsünden çay bahçesine bu alanda olacak. 1500 tane çay fidanı getirip çay bahçesi oluşturacağız. Rize'deki vizyon projeleri görmeyenlere, bilmeyenlere bunların maketleri ile göstereceğiz. Orijinal nayla kuracağız, onun içinde ve altında misafirlerimizi ağırlayacağız. Küçük bir Rize'yi İstanbul'a taşımış olacağız. (URL-100).

Tanıtım günleriyle ilgili turistikleştirmenin diğer yönünde ulusal TV kanallarında yayınlanan haber içerikleri bulunmaktadır. İstanbul'da gerçekleştirilen tanıtım etkinlikleri habercilerin gözde mekânlarıdır. Stant stant gezerek yörelerin turistik değerlerini ve kültürel özelliklerini performans ağırlıklı içeriklerle haberleştiren basın mensupları, etkinliklerin sözü edilen yanlışlıklarını normalleştirerek ulusala taşımalarıyla kültürel unsurlarda meydana gelen olumsuzlukları derinleştirmektedirler. Örneğin, Ordu Tanıtım Günleri haberinin yayınlandığı Show TV ana haber bülteninde stantları gezerek tanıtım

yapan muhabir, Erzurum merkezli Pekhas Yöresel Ürünler adlı firmanın standına geldiğinde marmelat kovasına tahta kaşığı daldırarak, *“Ordu’nun köylerinde odun ateşinde yaklaşık 3 saat boyunca kaynıyor ve ortaya karşı konulmaz bir lezzet çıkıyor. Ev yapımı, tamamen doğal”* şeklindeki ifadelerle aslında Erzurum’da üretilen ürünü Ordu’da üretiliyormuş gibi sunmuştur (URL-101). Üstelik Ordu’da kuşburnu marmelatının üretimi hiçbir zaman ticari bir boyut kazanacak miktarda olmamıştır. Ancak haberde fındık ve baldan sonra Ordu’da en çok üretilen ürün olarak marmelatmış gibi yansıtılarak tanıtım maksadı tam tersi bir işlev görmüş, olmayan bir yemek kültürü ürünü varmış gibi aktarılmıştır.

Turistikleşmenin hemşehrilik boyutunda dolaylı ilgilerinin bulunduğu konular da mevcuttur. Bunların başında Karadeniz’de çekimi gerçekleşen diziler gelmektedir. Örneğin, Ordu’da çekilen Kuzey Yıldızı İlk Aşk dizisinin ev sahnelerinin kullanıldığı Çambaşı yaylasına bağlı Taşbaşı obası, diziyile birlikte birden ilgi kaynağı hâline gelmiştir. İstanbul’da yaşayan Ordulular memleket görüntülerinin yer aldığı diziyi hasretlerini gidermek amacıyla ilgiyle takip ederek Ordu’ya geldiklerinde çekimin gerçekleştiği Taşbaşı obasını ziyaret etmişlerdir. Bir dönem reyting rekorları da kıran dizinin popülerliğiyle Taşbaşı obası ziyaretçi akınına uğramıştır. Tur şirketlerinin dahi gezi planına dahil ettikleri hatta özel tur düzenledikleri bu alan aşırı turistikleşmiş, yerli halk tarafından bazı önlemlerin alınmasına neden olmuştur. Dizin yayından kalkmasıyla birlikte obanın ziyaretçi grafiği de giderek düşmüştür.

Turistikleşmeyle ilgili bir başka boyutta ise sosyal medya içerikleri yer almaktadır. Yörede artan bungalov tipi pansiyon otelcilik neticesinde tanıtımı yapılan evler, huzur kaynağı ve cennetten bir köşe olarak nitelendirilmekte ve burada konaklama özendirilmektedir. Yayınlanan içeriklerde doğaya ve kuş seslerine açılan pencereler, ahşap mimariyle donatılan otantik görümlü iç dizayn ve kuymaklı yöresel sabah kahvaltıları kullanılmaktadır. *“Burada kiminle olmak isterdin?”*, *“Güne burada başlamak”*, *“yol arkadaşını etiketle”* gibi motive edici cümlelerle paylaşılan görüntüler, büyükşehrin gürültüsünden ve stresinden bunalanlara bir yenilenme fırsatı biçiminde sunulmaktadır. Pansiyon işletmelerince sosyal medya fenomenleri ve yüksek takipçili yöresel içerikli sayfalarda reklam ve iş birliği karşılığında paylaşılan görüntüler, turizmle ilgili son dönemde en çok paylaşılan gönderiler arasında bulunmaktadır.

Hemşehri dernekleri etkinlerinde kadın giyiminde yöresel kıyafetlerin giyilerek etkinlikte yer alınmasına özen gösterilir. Yöresel giyim tarzını yansıtan giyim kuşam ürünleri aracılığıyla kıyafetleri bedenlerinde sergileyen kadınlar, kültürel kimliklerini yansıtırken

ziyaretçi kadınlar ise bu ürünlerin giyimine özenmektedir. Bu anlamda bölgenin giyim kuşam kültürü ticarileştirme ve turistikleştirme yönüyle özgün örnekler sunmaktadır. Yöresel giyim kültürüne yönelik ürünler bölgeyle ilgili etkinliklerde ya da doğrudan bölgede gerçekleşen turizm faaliyetlerinde katılımcılar ve turistler tarafından ziyaret süresince kullanılmaktadır. Örneğin, Rize'nin Hemşin yöresinde kadınlara özgü puşi bağlama tarzı, son yıllarda sadece Ayder ve Kaçkar dağlarının değil, Doğu Karadeniz bölgesinin geneline yönelik bütün turizm amaçlı tanıtım faaliyetlerinin vazgeçilmeyen birer folklorik unsuru hâline gelmiştir (Biryol, 2020: 15).

4.6.3. Fosilleştirme ve Parodileştirme

Parodi, bir tiyatro terimi olarak Güncel Türkçe Sözlük'te, "*Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütünü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü*" biçiminde tanımlanmaktadır (URL-2). Aktulum (1999: 117) ise parodiyi, "*Bir metni başka bir amaçla kullanmak, ona yeni bir anlam yüklemek*" şeklinde tarif eder. Parodi doğası gereği ironiyi, mizahı ve gizli eleştiriyi bünyesinde barındırır. Geleneksel imgeler çoğunlukla ters-yüz edilerek yeniden üretilir. Folklor çalışmalarında parodileştirme, ürünlerin pazarlanması sürecinde geleneksel imgelerden yararlanan reklam ve pazarlama stratejileriyle birlikte sinema ve sanal ortamdaki içeriklere yönelik olarak değerlendirilmektedir (Günaydın, 2006: 59; Kebeli, 2006; Rahimguliyev, 2006; Daşdemir, 2014; Arslan, 2018; Bars, 2021).

Fosilleştirme ve parodileştirme kavramları, kültür bilimi araştırmalarında geleneğin doğallığının korunması konularına ilişkin yaklaşımlarda, "*yerelleştirme, gelenekselleştirme, folklorlaştırma, otantikleştirme, bağlamsızlaştırma, romantikleştirme, mizahileştirme*" gibi kavramlarla birlikte zikredilmektedir (Özdemir, 2018a: 16-17; Özdemir, 2022a: 47-48). Kültürün fosilleştirilmesi süreci parodileştirmenin olumsuz bir sonucu şeklinde değerlendirilebilir. Bir jeoloji terimi olan fosilleşmeye karşılık Güncel Türkçe Sözlük'te 'taşılma' sözcüğü verilmiştir (URL-2). Sosyal bilimlerde fosilleşme ya da fosilleştirme (fossilize) bir sürece işaret eder. Bu bakımdan fosilleştirme, "*geleniğin ya da kültürün içinin boşaltılması, devingenliğinin yitilmesi, ruhunun kaybedilmesiyle yok olma sürecine sürüklenmesi*" biçiminde tarif edilebilir. Ayrıca dijitalleşmeyle birlikte geleneğin parodileştirilmesi ve fosilleştirilmesi sürecine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Dijital devrim gelenek kültürünün parodileştirilerek fosilleştirilmesine neden olabilir. Geleneği oluşturan kalıplaşma eğilimi ile gelenek dışı dinamiklerin geleneği kalıplaştırması fosilleştirme sürecini hızlandırabilir. Geleneğin bugününün ve

geleceğinin yeni kalıplaşmalar ve katmanlaşmalar nedeniyle belirsizleştiği ifade edilebilir. Her kültür bir öncekini/lerini fosilleştirmeyi hedefler. Bu süreç geçmişe ait olanın işlevsizleştirilmesi, anlamının belirsizleştirilmesi, hatta mizahileştirilmesi şeklinde görülür. Nitekim yazılı-basılı kültür, beslendiği sözlü kültürü zamanla fosilleştirmeye çalışmıştır. Dördüncü sanayi devriminin dijital kültürü de kendisinden önceki kültürleri fosilleştirme eğilimine sahiptir. Buna karşılık gelenek kültürü sürekli güncellenerek ve damıtılarak geçmişten bugüne taşındığından, dijital veya yazılı/basılı kültürdeki gibi atıl ve gereksiz bilgi, ürün ve uygulama içermez. Dijital bellek güncellenirken atıl atık içerik üretir (Özdemir, 2018b: 223).

Buradan hareketle bu iki kavramla ilişkili hemşehrilik ve yöre kültürü özelinde değerlendirmelere geçilebilir. Karadeniz kültürü üzerinde parodileştirme ve fosilleştirmenin en sık kullanım alanlarından birini mizah oluşturmaktadır. Karadeniz fıkralarıyla birlikte yöre yaşantısından şive taklitleriyle sosyal medyada içerikler üreten sosyal medya fenomenleri gelenekseli bir yandan parodileştirirken diğer yandan fosilleştirme sürecine sokmaktadırlar.

Yöre yaşantısını mizahi zeminde en çok görünür kılan isimlerden biri komedyen Cem Yılmaz'dır. Yılmaz, stand-up gösterilerinde kültürün birçok unsurunu parodileştirerek güldürü unsuru hâline dönüştürür. Bu konuda sunulan örneklerden biri geleneksel müzik kültürünün parodileştirilmesidir. Karadeniz türkülerinin 5/8 ve 7/8'lik aksak ritimli ezgilerinde, ezginin aksak ölçü yapısına uyması için ölçünün tamamlandığı yerde 7'li hece ölçüsüne sahip mani formundaki söz yarım kalabilmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde mani formunun 4+3 şeklinde olması gereken durak yapısının 3+4 şeklinde olması da etkili olabilmektedir. Karadeniz yöresi geleneksel müzik yapısında sıkça rastlanan bu durum, Cem Yılmaz'ın gösterisinde Çayeli'nden Öteye adlı türkü üzerinden örneklendirilerek 'dikkat eksikliği' olarak yorumlanmış ve güldürü konusu hâline getirilmiştir (URL-102). Aynı gösteride Yılmaz, Ordu'nun Dereleri adlı türkünün sözlerini 'büyük proje' şeklinde niteleyip farklı yörelerden türkü örnekleriyle karşılaştırmış ve parodileştirilmiştir. Karadeniz, Cem Yılmaz başta olmak üzere komedyenlerin en çok beslendiği bölgelerin başında gelmektedir. Karadeniz'den gözlemler, anılar ve hikâyeler birçok komedyen için bölgeyi mizah deposu hâline getirmiştir.

Mizahla ilgili öne çıkan bir diğer alan fıkralardır. Zengin bir fıkra repertuvarına sahip Karadeniz bölgesinde Temel ile Fadime, Temel ile Dursun gibi tipler üzerinden gündelik yaşam mizahileştirilmektedir. Ancak son dönemde dijital medya ortamlarında üretilen Karadeniz fıkralarının bölge kültürünü yozlaştırdığı tespit edilmiştir. Bu alandaki yozlaşmanın önüne geçebilmek adına 1996 yılında Karadeniz Fıkraları Ajansı'nı kuran Hikmet Aksoy konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Karadeniz fıkralarının genel özelliği yaşanmış bir olaydan kaynaklanmaları, yani gerçekçi yanlarının olmasıdır. Siz Temel'e ayda bir olay kurgulayıp, rol biçerseniz, Trabzon'da pastırma imalathanesi açtırırsanız, tezek sattırırsanız, Temel'i Hollywood'a götürüp başrol verirsiniz, daha nice düzmece durumlara ortak eder, kimliğini değiştirmeye kalkarsanız mizahımıza en büyük kötülüğü yapmış olursunuz. Maalesef Temel'e, kimliğine ve karakterine uygun olmayan roller biçiliyor, bu da fıkralarımıza, mizahımıza zarar veriyor.” (URL-103).

Aksoy bir başka açıklamasında fıkralar üzerinden kültürün yozlaştırılmasını, yörede yaygın olarak kullanılan Temel ve Fadime isimlerinin artık çocuklara verilmeyişi üzerinden somutlaştırarak parodileştirmenin kültürü fosilleştirmesini örneklemiştir (URL-104). Köken yerleşime ait kimliğin ifadesi her Karadenizli için bir gurur kaynağı niteliği taşır. Trabzonlu, Rizeli ve diğer yerleşim yerlerine ait kimlikler, gelenek kültürü unsurlarınca ifadede önemli bir yer tutar. Fıkralar da bu alanlardan biridir. ‘Ofllu’ kimliğinin gurur kaynağı biçiminde inşasında Ofllu ile Şeytan fıkraları öne çıkmaktadır. Bu fıkralar zaman içerisinde türkülere de konu olacak biçimde türler arasında içerik yönünden birbirini beslemektedir. İsmail Türüt, 1997 yılında çıkardığı *Gönül Yarası* albümünde *Ofllu ile Şeytan* fıkrasını türkü formunda seslendirmiştir.

Şeytan bile şaşırıldı
Dünyanın gidişine
Söyledi bu Ofllu'ya
Ne gezersin peşime

Ofllu'nun karşısına
Şeytan kızarak çıktı
Şeytanın planını
Ofllu devamlı yıktı

Şeytan dedi Ofllu'ya
Yapalım bir yarışma
Eğer seni yenersen
Daha bana karışma

Şeytan dedi tarlaya
Ekelim ekin olsun
Ektiğimiz sebzenin
Alt kısmı benim olsun

Ofllu verdi cevabı
Üstü de benim olsun

Ektiğimiz sebzenin
İsmi da mısır olsun

Mısırlar büyüyünce
Kökler Şeytan'a kaldı
Mısırın koçanını da
Uyanık Oflu aldı

Şeytan kızdı söyledi
Yarışma baştan olsun
Ektiğimiz sebzenin
Üst kısmı benim olsun

Oflu verdi cevabı
Altı da benim olsun
Ektiğimiz sebzenin
İsmi patates olsun

Patatesler Oflu'ya
Yaprakları Şeytan'a
Şeytan kızdı söyledi
Hile mi vardır bunda

Şeytan kızdı söyledi
Bu yarışma sayılmaz
Edeceğiz bir dövüş
Bu iş ha böyle olmaz

Getirdi iki değnek
Birisi tam üç metre
Değneklerden öbürü
Sadece yarım metre

Şeytan kaptı uzununu
Kısa kaldı Oflu'ya
Oflu hemen söyledi
Haydi boş bir odaya

Değnekler ellerinde
Girdiler bir odaya
Of lu kısa değnekle
Yapıştırdı kafaya

Şeytan uzun değnekle
Sallar sallar vuramaz
Of lu'nun karşısına
Bacak üstü duramaz

Şeytan dedi Allah'ım
Bana bela arattın
Madem Of lu var idi
Beni niye yarattın

Kıvrak zekasıyla her defasında şeytanı yenmeyi başaran Of lu tipi, Trabzon'un Of ilçesinden olanlar için bir adım önde olacak biçimde Trabzonluluk kimliği içinde konumlanmaya neden olur. Plaka kodu 61 olan Trabzon'da Of lular kendilerini "*Altmış Bir Buçuk Of lu*" biçiminde Trabzonluluk içerisinde bir adım önde olarak gösterirler. Dini konularda da oldukça hassas bir yöre olan Of'un Mekke ile aynı meridyen üzerinde bulunması tesadüfünden dolayı da "*Of lular direk Allah'a bağlıdır*" söylemi popüler hâle gelmiş, inanç boyutunda da parodileştirmeye gidilmiştir.

Köken yerleşimlerin hemen hepsinde nüfusu diğer ilçelere nispeten daha fazla olan, tarihi süreç içerisinde idari bakımdan daha iyi bir konumdayken zamanla eski konumunu kaybetmiş ilçeler, bağlı buldukları şehrin kimliğiyle kendilerini ifade etmemeye çalışırlar. Trabzon'da Of, Giresun'da Şebinkarahisar, Ordu'da Ünye ilçeleri bu değerlendirmeye örnek oluştururlar. Bu tip çekişmeler belirli kulvarlarda zaman zaman çatışmaya da neden olabilir. Hemşehri derneklerinin çatı organizasyon süreçlerinde bu tip ayrışmalar büyük kentlerde görünür kılınır. Bu yüzden dernekler arasındaki etkinlikler birbirinden kopuk bir görünüme neden olur.

Benzer bir söylem ise Trabzonluluk üzerinden son dönemde büyük bir yükseliş göstermektedir. "*Bize her yer Trabzon*" söylemi, konu özelinde Trabzonluların göçle birlikte coğrafi olarak yayılışını ortaya koymakla birlikte asıl kaynağını Trabzonspor'dan almaktadır. "*Bize her yer Trabzon*" sözü Trabzonspor taraftarları tarafından deplasman maçları için oluşturulmuş bir söylemdir. Deplasmanda dahi olsalar evlerini yanlarında götürdüklerini söylemek istemektedirler. Bu söylemle birlikte bir araya gelen taraftarlar

her yeri Trabzon yapmaktadır (Sevinç, 2014: 158-159). Bu söylem daha sonra boyut değiştirerek mikromilliyetçiliği besleyen en önemli argümanlardan biri hâline gelmiştir. Özellikle büyük şehirlerde yetişen Trabzonlular için Trabzon kimliğinin ifadesinde bu söylemin oldukça benimsenmiş olduğunu gözlemlemek mümkündür. İstanbul'da bu isimde bir dernek dahi bulunmaktadır. Söylem üzerinden Trabzonspor taraftarlığında aşırılık ve şiddet ön plana çıkmaya başlayınca, özellikle 2015 yılında Trabzon'da Fenerbahçe otobüsünün kurşunlanmasından sonra bu söylemin görünürlüğü de düşüşe geçmiştir. Daha sonra söylemin parodileştirilerek fosilleşme sürecine girmesi de yeni oluşturulan bir fıkra üzerinden ortaya konmuştur: *"İstanbul'dan hareket eden otobüs Konya'ya varır. Trabzonlu yolcu kaptana, 'Abi, ben Trabzon'a gidecektim, sen beni Konya'ya getirmişsin' der. Kaptan da Trabzonlu yolcuya, 'Niye size her yer Trabzon değil mi?' der."* (URL-105).

Çalışma boyunca *Geleneksel Meslekler ve Mesleki Kümelenmeler* başlığındaki *"Laz müteahhit"* tiplemesinde ve ticarileştirme başlığındaki yöresel ürünler üzerinden reklamlarda şivenin kullanılması bir yönüyle parodileştirmeye başvurmadır. Ancak şive üzerinden asıl parodileştirmeler şive taklidi yapan sosyal medya fenomenleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. *"Şive komedisi"* olarak nitelenebilecek dijital ortamda filizlenen bu yeni komedi türünde, kültürün parodileştirilmesine neden olacak birçok içerik üretilmektedir. Hemen her kentin kendine özgü şive özelliklerini yansıtacak biçimde gündelik yaşamla ilişkilendirilen içeriklerini üreten sosyal medya fenomenleri bulunmaktadır. Yüzbinlerce takipçisi bulunan bu fenomenler kentlerle anılır hâle gelerek bir nevi kentlerin dijital medyada tanıtım yüzleri olmuşlardır. Ordu'da *Bizim Kız* kullanıcı adıyla sosyal medya fenomenleri olan Nurşen Karayanız, Ordu şivesiyle oluşturduğu içeriklerle büyük beğeni toplamaktadır (URL-106). İçeriklerin birçoğunda mekân olarak köy evini seçen, fındık başta olmak üzere köy yaşamını öne çıkaran bahçe ve tarla işleriyle, günlük yaşamın dedikodu ve akrabalık çekişmelerini Ordu şivesiyle takipçilerine sunan Bizim Kız'ın takipçilerinin çoğunluğunu İstanbul başta olmak üzere gurbette yaşayan Ordulular oluşturmaktadır. İçeriklerde gelenek kültürüne ait imgelerin otantikleştirilerek sunulması, köy yaşamının hasretini çeken gurbetteki hemşehrilerin ilgiyle takibini sağlamaktadır. İstanbul'da gerçekleşen 10. Ordu Tanıtım Günleri'nde stant açan fenomen için İstanbul'daki takipçileri yoğun ilgi göstermiş, sabahın erken saatlerinden itibaren onlarca metre kuyruk oluşmuş ve binlerce kişi fotoğraf çekilmek için sırada beklemiştir. Fenomenin ve organizatörlerin dahi beklemediği bu yüksek ilgi, şive komedisiyle üretilen içeriklerin takipçi kitlelerinin köken yerleşimden ziyade büyük kentlerde yaşayan hemşehriler olduğunu göstermesi bakımından değerlidir.

İçeriklerde dil ögesinin yanı sıra otantik köy yaşantısının çoğunlukla mizahi bir kurgu içerisinde sunulması kültürel göstergelerin parodileştirilmesinin yanı sıra daha fazla izlenme ve takipçi kaygısıyla kurguda geleneksel değerlerin yozlaştırılarak fosilleştirme sürecine sokulduğu içerikler de sosyal medya aracılığıyla yayılmaktadır. Örneğin, Hazar Yılmaz adlı fenomenin ürettiği içeriklerde baba-oğul arasındaki diyaloglar başlangıçta birçok beğeni toplamış ancak daha sonra küfür ve argonun da içeriklere girmesiyle olumsuz eleştiriler de beraberinde gelmiştir (URL-107). Eleştirilerin geneli komedi görünümü altında geleneksel değerlerin yok sayılmasına yöneliktir. Dijital medyada şive komedisine yönelik içerik üretici sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Kültürel imgeler etrafında üretilen içerikler, hemşehrilik kapsamındaki gurbette yaşayan topluluklar tarafından sıkı bir şekilde takip edilirken, geleneğin parodileştirilmesi ve fosilleştirilmesi süreçlerini de beraberinde getirmektedir.

4.6.4. Küreselleştirme, Küyerelleştirme ve Melezleşme

Latince 'globus' kelimesinden türeyen, İngilizcede 'globalization' şekliyle ifade edilen küreselleşme, dünyadaki sınırların belirsizleşerek tek bir yer görünümünde algılanması olarak ifade edilmiştir. Mc Luhan'ın (2001) "*küresel köy*" tanımıyla örtüşen küreselleşmenin temelinde hegemonyacı bir tavır bulunmaktadır. Gelişmiş Batılı ülkeler yoksul ülkeler karşısında ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımdan üstünlüğünü kabul ettirerek dönüştürücü bir güce sahiptir (Özüçetin, 2017: 325; Holton, 2013). Bauman (1999: 7) küreselleşmeyi, "*herkesin birleştiği nokta*" biçiminde tarif etmiş; geri dönüşü olmayan bir süreç ve dünyanın kaçamayacağı kaderi olarak görmüştür.

Küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçlar ekonomik, siyasi, teknolojik, ekolojik ve demografik yönleriyle ele alınmakla birlikte kültürel sonuçlar da bu değerlendirmelerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Küreselleşmenin kültürel sonuçları daha çok sorunlar üzerinden belirlenmektedir. Kimlik krizi meydana getirmesi, yabancılaşmış bir toplum ve yalnız bireyler ortaya çıkarması, tüketim merkezli bir yaşamı özendirilmesi, kültür emperyalizmini desteklemesi en çok zikredilen sorunlar arasındadır. Bununla birlikte kültür alanındaki farklı disiplinlerce ortaya konulan çalışmalarda, küreselleşme sürecinin kültür üzerindeki etkilerinin üç farklı sonuç meydana getirdiği vurgulanmaktadır. Birincisinde "*kültürel farklılık*" yaklaşımı ön plandadır. Bu yaklaşım *Medeniyetler Çatışması* teziyle S. Huntington tarafından ortaya konulan "*polarizasyon*" ya da "*kutuplaşma*" kavramlarından kaynağını alır. Huntington (2011: 30), Soğuk Savaş'la birlikte çift kutuplu dünyada görünür hâle gelen siyasal ve ekonomik ayrılıklardan daha fazlasının kültürel alanda oluştuğunu öne sürerek, kültürel farklılıklar üzerinden küresel

bir medeniyetler savaşının çıkabileceğini savunmuştur. İkincisinde, tüketim kültüründe kendini gösteren “*kültürel homojenleşme*” yer almaktadır. Ritzer’in (2021) *McDonaldlaşma* teziyle ilişkilendirilir. Kongar (2000: 684) bu bağlamda küreselleşmeyi, tüm dünyada örnek bir tüketim kültürü oluşturma çabasında görür. Küreselleşme insanları din, dil, ırk ayrımı olmaksızın tüm dünyada aynı marka pantolonları giymeye, aynı marka gazozu içmeye koşullandırır. Bu oluşum hem uluslararası sermayenin gücü hem de kitle iletişim araçlarının yardımıyla gerçekleşmektedir. McDonaldlaşmadan yola çıkılarak *Barbileşme*, *Starbucslaşma*, *Cocakolonizasyon* ve *Disneyleşme* gibi dünyanın en ücra köşelerine yayılan markalar üzerinden benzer örnekler geliştirilmiştir. Son aşamada ise olumsuzluk atfedilen diğer iki sonucun aksine *kültürel melezeleşme* yaklaşımıyla yerel ile küresel arasındaki etkileşim vurgulanmıştır (Kan ve Kanmaz, 2022: 63-65).

Küreselleşme kavramından hareketle küreselleştirme kavramı ise, geleneksel üretim metotlarıyla üretilen yerel ürünlerin markalaşarak uluslararası boyuta taşınması biçiminde tarif edilebilir. Hemşehrilik kültürü boyutunda konunun ilişkisi, göç ve kentleşme üzerinden kurulabilir. Ürünlerin yerelden küresele uzanan süreçte bir ara form olarak ulusala yayılması ve benimsenmesi gerekmektedir. Yerel ürünlerin ve markaların farklı kentlerde tutunmasında hemşehri bilinirliği büyük avantaj sağlamaktadır. Ürünlerin tüketimi ve satışında hemşehrilerin ilgisinin yanında giderek kentlin diğer insanları ve topluluklarının da ilgisi çekilir ve ürünün ya da markanın ulusal düzeyde benimsenmesi artar.

Ürünlerin küreselleşmesinde en önemli kriter, standart bir ürün formunun yakalanmasıdır. Bunun için yerel ürünün marka değerinin yükseltilmesi ve uluslararası piyasaya çıkışta gerekli olan tedarik zincirinin kurulması gerekmektedir. İleri teknolojiye geçiş ve küresel bir pazarlama ağının kurulmasında gerekli uzman kadroların oluşturulması, yerelden ziyade büyük kentlerde gelişen sektörler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu yüzden küreselleşen ya da küreselleşme eğiliminde olan yerel ürün ve markalar, süreci daha verimli yönetebilmek adına büyük kentlerde birim oluşturmak zorundadır. Örneğin, yöresel bir lezzet olan Ordu pidesi, köken yerleşimde birçok yerel marka aracılığıyla üretilmektedir. Bu markalar içerisindeki Aktaşlar Pide, Ordu sınırlarını aşarak İstanbul’da şubesi bulunmaktadır. Aile işletmesi olan markanın ulusala açılması sürecinde *Nelipide* adıyla yeni bir markalaşmaya gittiği görülmektedir. İş hacmi genişleyen marka, dondurulmuş pizzada olduğu gibi dondurulmuş pide üretimi gerçekleştirerek ulusal ve uluslararası zincir marketler aracılığıyla ürünlerini önce

Türkiye'nin dört bir yanına sunma imkânı bulmuş, ardından uluslararası dağıtıma geçilmiştir. Dondurulmuş pide için günlük 200 bin üretim kapasitesine sahip endüstriyel alt yapı Ordu'da kurularak İngiltere, Almanya, Katar ve Gürcistan gibi ülkelere ihracat yapılmaktadır (URL-108). Dondurulmuş gıda tüketiminin yaygınlaştığı ve sektörün giderek küresel bir hâl aldığı günümüzde yöresel ürünlerin dünyaya açılması, döner ve kebapta olduğu gibi Türk kültürüne ait lezzetlerin küresel marka değerine ulaşması ve yaygınlaşması bakımından önemlidir. Benzer bir süreç süt ürünleri sektöründe öne çıkan Trabzon'da Kebir Süt markasında yaşanmıştır. 1940 yılında kurulan marka, yerelde başlattıkları serüveni önce ulusala daha sonra da gerçekleştirdikleri dönüşümle uluslararası boyutlara taşımış, ihracatta ilk 500 şirket arasına girmiştir (URL-109).

Ürün boyutunda küreselleşmenin Karadeniz bölgesini temsilen en önemli iki ürünü çay ve fıındıktır. Dünyada çay üretiminde 5. sırada yer alan Türkiye'de iç tüketim oldukça yüksek olsa da çay ihracatının yanı sıra son yıllarda ithalatı da artmıştır (URL-110). Fındık üretiminde ise Türkiye tekel konumundadır. Dünyada fındık üretiminin %75'i Türkiye'de Karadeniz bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Dünyada tüketimi en çok gerçekleşen ürünlerden biri olan çikolata üretiminde ham maddelerden biri olan fındık, stratejik bir tarımsal üründür. Bu alanda Türkiye'ye en fazla ihracat geliri sağlayan fındığın dünyadaki pazar payının artırılmasına yönelik girişimler değerlidir. Bu girişimler reklamlar üzerinden analiz edilecektir. Çünkü reklamcılık, küreselleşmeyle birlikte tüm kültürel nesnelere ürün olarak alınıp satılabilirliğini savunan bir alan olmuştur (Şen, 2008: 525). Fındığın tanıtımıyla ilgili çalışmalar Fındık Tanıtım Grubu (FTG) tarafından yürütülmüştür. Bir döneme damgasını vuran reklamlar serisinde fındığın Japonya (URL-111) ve Katar (URL-112) ülkeleri üzerinden Uzakdoğu ve Arap coğrafyasına tanıtımıyla ilgili kültürel göstergeleri oldukça fazla içerik bir arada kullanılmıştır. Aynı reklam serisinde bir de Karadeniz'i ziyaret eden Norveçli turist bulunmaktadır (URL-113). Kemeçe eşliğinde yöresel müziğin kullanımı, konuşmalarda Karadeniz şivesi özelliklerinin ön planda olması, giyim kuşam gibi birçok imge bir arada kullanılarak bütünlük sağlanmaya çalışılmaktadır. FTG'nin reklam çalışmaları başta olmak üzere yapmış olduğu tanıtım faaliyetleri Türk fındığının uluslararası piyasalardaki rağbetini artırdığı bildirilmiştir (URL-114).

Küresel kültür yerel kültüre nüfuz ederek, yeni sentezlere gidilmekte bu da melez yapıların ve kimliklerin doğmasına neden olmaktadır. Küresel ile yerel olanın ilişkisini anlamlandırmada kullanılan kavramlardan bir diğeri de *küreyerelleşme* kavramıdır (İçli, 2001:166-167). "*Küresel düşün, yerel hareket et*" sloganının hayat bulduğu bir kavram

olan küyerelleşme ya da glokalleşme, küreselleşme sürecinin homojenize edici yönünün değil heterojenize yönünün işlerliğini gösterebilmek için Robertson (1999: 21) tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Küyerelleşmeyle ilgili çalışmalar sosyo-kültürel ve kentleşme ve beşeri alanlar olmak üzere iki boyutludur. Kentleşme alanında çalışanlar, glokalleşmenin dünya siyasetinde yarattığı yeni aktörleri, siyasal kimlikleri ve stratejileri dönüştüren mekânsal politikanın nasıl yeniden yapılandırıldığını incelemektedir (Gözler-Çamur, 2018: 297).

Küyerelleştirmeye ilgili örnekler, küyerel pazarlama stratejileri kapsamındaki reklamlar üzerinden değerlendirilecektir. Küyerel pazarlama, “*küresel pazarda faaliyet gösteren firmaların ürünlerini ya da hizmetlerini yerel kültürlerle uyarlamaları*” biçiminde tanımlanmaktadır (Dumitrescu ve Vinerean, 2010’dan akt. Eser, 2015: 41). Çalışma kapsamında çikolata ve çay içeriklerinin bu bağlama uygun olduğu görülmektedir. İskoçya kökenli çay şirketi Lipton, çay üretiminin gerçekleştiği Karadeniz coğrafyası üzerinden kurguladığı reklamlarla Türkiye piyasasında konum elde edebilmeyi amaçlamaktadır.

Lipton’un sallama çay olarak da bilinen poşet çayla ilgili reklamında, arkadaş ortamına getirilen poşet çaylar açılıp sıcak suya bırakılacağı anda poşetin horon oynamaya başladığı görülür. Ortamdaki herkesin çayları çıkarmasıyla bütün poşet çaylar horon oynamaktadır. Bir fon müziği eşliğinde başlayan reklamın poşet çaylar görününce horon müziğine geçişi birkaç kez tekrarlanarak izleyicinin reklama olan dikkati artırılmaktadır. Yöresel müzik ve fon müziği arasındaki geçişkenlik, küresel ile yerel arasındaki geçişkenliğe denk düşecek biçimde reklamda sunulmuştur (URL-115). Lipton’un ürün çeşitleriyle ilgili diğer birçok reklamında Karadeniz coğrafyasından görüntülere ve Karadeniz şivesiyle seslendirmelere rastlanmaktadır.

Benzer bir pazarlama yönteminde çikolata markası Nutella yer alır. İtalyan Ferrero markasının bir ürünü olan Nutella, Türk fıncığından elde edilmektedir. Son yıllarda Türkiye’de gerçekleştirdiği yatırımlarla fıncık piyasasında tek el bir marka hâline gelen Ferrero, Türkiye’den edindiği ham madde fıncığı işleyip ürüne çevirerek tekrar Türk piyasasına sunmaktadır. Küyerelleştirmeye ilgili reklamında Ramazan ayı temasını kullanan firma, “*Nutella tadında Ramazanlar*” sloganıyla tüketiciye seslenmiştir (URL-116). Reklamda fırından pide alan çocuk sofraya geldiğinde Nutella’yı göremeyince üzülür. O sırada babası arkasına sakladığı çikolata kavanozunu çıkararak çocuğa sürpriz yapar. Reklamda, Ramazan ayının olmazsa olmazı pideyle çikolata eşleştirilmeye çalışılarak yeni bir tüketim alışkanlığı kazandırılma yolu seçilmiştir. Hem çay hem

çikolata reklamında görüldüğü üzere bölgenin yöresel ürünlerini ham madde şekilde tedarik eden küresel markalar, ülke pazarında tutunabilmek için yerel kültürel imgelerin yanında inanç boyutunda hâkim olan imgeleri de kullanmaktadırlar.

Melezleşme kavramının ortaya çıkışında küreselleşme süreciyle birlikte teknolojik gelişmeler ve göç olgusu başat role sahiptir. Küreselleşmenin neticesinde *“merkez-çevre, geleneksel-modern, kırsal-kentsel gibi ikili karşıtlıkların yerini melezleşmeye bıraktığı ve kültürel açıdan homojen toplumların yerini ise kültürel bakımdan çeşitlilik gösteren toplulukların aldığı”* ifade edilmektedir (Uluç ve Süslü, 2017: 476). Küreselleşmeye atfedilen olumsuz yaklaşımların aksine melezleşme bir ara formül üretme, olumlu yönleri vurgulama yaklaşımıdır. Küreselleşmenin yerel kültürleri ve kültürel farklılıkları yok ederek tek tip bir toplumsal yapı oluşturduğu düşüncesinin aksine melezleşme yorumlarında küresel ile yerelin birlikte hareket etmesiyle yerel farklılıkların korunduğu ve kimliklerin yok olma tehlikesinden kurtulduğu savunulmaktadır. Küresel kültür yorumlarında hiçbir kültürün saf olmadığı ve kültürlerin birbirine dahil olduğu görüşü merkezi konum almaktadır. Melezleşme, bitmiş bir süreç değil devam eden bir süreci ifade eder. Bu çoğunlukla birbirine zıt herhangi iki farklı şey arasındaki devam eden ilişkiden kaynaklanarak yeni bir sentez oluşturma aşamasıdır (Smith, 2007: 311; Buğra, 2011: 13; Said, 2021).

Melezleşme kavramı çalışmada kavrama atfedilen küresellik boyutu da kullanılmak üzere ancak farklı yerel kültürlerin metropolde bir aradalığından kaynaklanan bir yaklaşımla yansıtılacaktır. Her şeyden önce melezleşme ve hemşehrilik boyutunda örneklendirme ve yorumlamalara geçmeden önce hemşehriliğin bir kültürel ifade biçimi olarak şekillenmesi ve kültürel bir kurum durumunu almasının başlı başına bir melezleşme olduğu durumundan bahsedilebilir. Bu melezleşme iki yönüyle belirir. Birincisi küreselleşmeyle de bağlantılıdır ki kent kültürünün geleneksel kırsal kültürle karşılaşması neticesinde oluşur. İkincisi ise İstanbul gibi metropol yerleşimlerde farklı yerel kültürel toplulukların bir aradalığından kaynaklanır. En nihayetinde kent mekânında bu iki durum da iç içe geçip birbirine eklemlenerek kentin mevcut kültürel dokusunu meydana getirir. Hemşehriliğin melezleşme boyutu, insanların kent yaşamına entegre olması, *“doğduğu yer ile doyduğu yer”* arasında bir sentez meydana getirmesi üzerinden görünür bir boyut kazanır. Hemşehri dernekleri bakımından da kuruldukları ilk dönemlerde derneklerin temel motivasyonunun köken kentten daha sonra İstanbul’a yönelmesi, yerleşilen kentin karar alma süreçlerinde önemli bir aktör hâline gelmesinin de melezleşme örneği olduğu unutulmamalıdır.

Hemşehri dernekleri ve melezleşme konusunda ortaya çıkan diğer bir durum hemşehri derneklerinin köken yerleşimin farklı kültürel özellikleri üzerinden farklı oluşumlar içerisinde yer almaya başlamasıdır. Bu farklılıklar daha çok etnik yapı ve dini inançlar üzerinden kurgulanmaktadır. Ordu ve Giresun derneklerinin, köken yerleşimin önemli bir bölümünün Türklerin Çepni boyundan olması münasebetiyle Çepni boyu başta olmak üzere Türk boylarıyla ilgili birlikteliklerin içerisinde yer alması örnek gösterilebilir. Dini yönüyle de Alevi topluluklarla ilgili köken yerleşiminde bu yönde ağırlığın bulunduğu derneklerde benzer bir aradalıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum hemşehrilik kültürel iletişim tabanında meydana gelen derneklerin farklı özellikler doğrultusunda hareket ederek kendilerini yenilemeleri ve kültürel özellikleri nispetinde farklı yapılara entegre olmaları yönüyle değerlidir. Melezleşme boyutunda ortaya çıkacak özellikler ise zamanla daha belirgin hâle gelecektir. Yerel yönetimlerce İstanbul ilçelerinde ortaya konulan karma festivaller de bu doğrultuda değerlendirilebilir. Son dönemde yaygınlaşan gastronomi festivalleri başta olmak üzere kültür sanat etkinliklerinde birbirine komşu şehirler aynı etkinliğin çatısı altında bir araya getirilebilmektedir. Ayrıca coğrafi bakımdan birbirinden uzak köken yerleşimler de 'kardeşlik köprüleri' gibi bir aradalık yaklaşımıyla aynı etkinliklerin paydaşı olabilmektedirler.

Yemek kültürü alanında pide ve kebabın aynı menülerde yer alması süreci, melezleşme konusunda en belirgin örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Gerek Karadeniz kökenli restoranlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi yemek kültürünün en gözde tercihi kebabın yer almasının yanında, tam tersi bir yaklaşımla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli işletmelerde Karadeniz pidesinin menülerde yer alması önemlidir. Bu durum esasında kökene bağlı ayırt edici niteliklerin tek bir alanda kümeleşme durumunu da ortadan kaldırması yönüyle kentleşme sürecine de katkı sağlayıcı bir görünüm ortaya çıkarır. Yemek kültürü boyutunda verilebilecek bir diğer örnek ise muhlama ya da kuymağın yöre fark etmeksizin sabah kahvaltısı menülerinde yer almaya başlamasıdır. Kuymağın serüvenin yerelden ulusala doğru yol alarak yöre dışındaki kahvaltılık menülerinde yer almaya başlamasında, ürünün son dönemde gastro-gösteri bir nitelik kazanması ve bu türden içeriklerin sosyal medyada paylaşılması etkili olmuştur. Ayrıca ürünün her evde yapımını mümkün kılacak biçimde zincir marketlerde kuymak setlerinin piyasaya sürülmüş olması da kuymağa erişimi kolaylaştırmış ve yiyeceğin bilinirliğini artırmıştır.

Melezleşmenin öne çıktığı diğer bir alan ise müziktir. Teknolojik gelişmeler müzik teknolojisi alanında da büyük değişimlere kapı aralamış, müzik ve melezleşme ilişkisinin

kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Müzik alanındaki melezleşme örnekleri yerel-yerel ilişkisi, yerel-bölgesel ilişki, yerel-ulusal ilişki, yerel-küresel ilişki bağlamında değerlendirilebilecek görünüme sahiptir. Yerel-yerel ilişki, Karadeniz bölgesinin kendi içindeki farklılıkların bir araya gelişini ifade eder. Bu anlamda melezlik ortaya çıkaran olgu kemençe ve tulumun bir arada, aynı sahnede kullanılmasıdır. Nitekim Giresun ve Trabzon ağırlıklı kemençe kültürüyle Rize ağırlıklı tulum kültürü, geleneksel bakımdan aynı performans içinde yer almamıştır. Gelişen teknolojik imkânlarla bölge dışına açılan Karadeniz müziğinde kemençe ve tulum birlikte kullanılmış, geleneksel müziğin gelişiminde önemli bir ivme kazanılmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca son dönemde tulum ve kemençenin yanı sıra, Artvin yöresinde yaygın şekilde icra edilen akordeon da ekiplerde yer almaya başlamıştır. Bu durum bölgenin kendi içerisindeki farklılıklarını ve zenginliğini daha da görünür kılmıştır.

Yerel-bölgesel ilişki bağlamında müzikte melezleşmenin Karadeniz müziği özelinde en eski örnekleri plak dönemlerine kadar götürülebilmektedir. Ordulu Kemençeci Yunus'un plak kayıtlarında Bartın Kaşık Havası, Samsun Oyun Havası gibi kemençenin hitap ettiği yöresel formun dışına çıkılarak bölge içindeki farklı yörelerin geleneksel müzikleri solo kemençe eşliğinde icra edilerek kayıt altına alınmıştır. Ordu'da yetişen icracının yaşamının büyük bölümü gurbette geçtiği için bu durumun meydana gelmesindeki temel dinamiğin göç olduğu açıktır. Nitekim göç ve müzikal gelenek ile yaratıcılık arasındaki bağ her zaman birbirini besleyen bir niteliğe sahip olmuştur.

Yerel-ulusal ilişki bağlamında melezleşme değerlendirmesi ise kent kültürü ekseninde ortaya çıkan müzik türleri üzerinden yapılabilir. Karadeniz-pop türü bu manada değerli bir alandır. Özellikle Erkan Ocaklı'nın çıkarmış olduğu *Lahana-disco* ve *Mısır-disco* albümleri başta olmak üzere devamında Davut Güloğlu'nun temsil ettiği bu alan Karadeniz müziğinin popülerleşmesi sürecini hızlandırmıştır. Arabesk türünde de son dönemde Karadeniz müziğinin bu alanda örnekler sunduğunu gözlemlemek mümkündür. Son dönemde Selçuk Balcı, Ali Baran, Yasemin Yıldız gibi isimlerin arabesk türündeki icra ve yorumlarıyla öne çıkmaktadır.

Yerel-küresel ilişki boyutunda Karadeniz müziğinin eklemlendiği türlerin başında rock müzik türü gelmektedir. Kazım Koyuncu'yla başlayan ve son dönemde Marsis grubuyla ivme yakalayan Karadeniz-rock türünde, müziği protest işlevle kullanan gruplar aracılığıyla rock müziğin ruhunda var olan başkaldırı özelliği geleneksel müzikal yapıya başarıyla uygulanmaktadır. Küresel boyutta değerlendirilebilecek bir başka tür olan cazın yöre müziğindeki en önemli temsilcisi Fuat Saka'dır. Karadeniz-caz türünde çıkardığı

albümlerde onlarca geleneksel ezgiyi caz formunda yorumlayarak bu alanın en önemli ismi olmuştur. Ayrıca Karadeniz müziği üzerinde 'reggae' tarzıyla ilgili denemeler de mevcuttur. Entu grubunun çalışmaları bu konuda zikredilebilecek bir içeriğe sahiptir. Ayrıca Karadeniz kemençesi, mübadele sonucu bölgeden Yunanistan'a göçen Rumlar arasında farklı bir ekolde icra edilmeye devam edilmektedir. Kentleşmenin, göçün ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle Rum tarzı çalım stiliyle birlikte kemençenin yapısında etkileşimden kaynaklı değişimler meydana gelmektedir. Rum tarzı kemençe icrası, popülerleşen Karadeniz müziğinde farklı bir alanda konumlanmıştır (Yılmaz, 2018). Bu stilin Türkiye'deki temsilcilerinden son dönemin genç icracıları arasında yer alan Ekin Uzunlar'ın performansı ve eserleri önemlidir. Coğrafi konumu itibarıyla Yunanistan'a yakın olan İstanbul, Karadeniz'den göçen icracılarla Yunanistan'daki icracıların bir araya geldiği ortak bir kültürel alan olarak müziğin geleneksel yapısındaki değişimlerin ve birbirine eklenen icra stillerinin etkileşim mekânı hâline gelmiştir.

4.6.5. Hemşehriliğin Değişen Bağlamı: Dijital Hemşehrilik

Hemşehrilik, aynı köken yerleşimden en az iki kişinin farklı bir yerleşimde karşılaşılarak yürüttükleri ilişki ağına verilen isimdir. Bu açıdan bakıldığında hemşehrilik kavramı bağlamsal bir yapıya sahiptir. Bir olgu olarak hemşehriliğin bağlamında mekân ön plandadır. Hemşehrilikle ilgili ortaya konulan araştırmalarda hemşehriliğin bağlamında yaşanan değişimler gözden kaçırılmaktadır.

Teknolojik gelişmelere bağlı biçimde sürekli çeşitlenen iletişim kaynakları insan ilişkilerinde de köklü değişimler meydana getirmektedir. Bu değişimler esas itibarıyla kültür değişimleri şeklinde zikredilmektedir. N. Özdemir'e göre (2019b: 132), *"Her kültür çağı kendine özgü, birey, nesil ve toplum ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla sözlü kültür, yazılı-basılı kültür ve elektronik (sanal-dijital) kültür bireyi, kuşağı ve toplumu tanımlamaları yapılmaktadır. Her çağ kendi neslini ve kuşağını yaratmıştır."* İletişim araçlarında meydana gelen değişimin şekillendirdiği kültürel yapı, olguları da büyük bir değişim sürecine sürüklemekte ve *"kimliğin kültürel konumu"* (Chambers, 2005: 37) karmaşıklaşmaktadır.

Sosyoloji çalışmalarının temel kavramsallaştırmalarından biri olan F. Tönnies'in 'cemaat-cemiyet' (gemeinschaft-gesellschaft) yaklaşımı modern toplumu açıklamak üzere ortaya atılmış, toplumsal değişimin açıklanmasında ve analiz edilmesinde bugün dahi güncelliğini korumuştur. Tönnies'in meşhur teorisi, hayatla ve çıkarlarla ilgili olan ve pek belirlenmemiş bir alandaki kapsamlı dayanışma ilişkilerini anlatmak üzere kullanılan bir

kavramdır (Akkaş, 2016: 42). İnternet teknolojisinde yaşanan büyük gelişim, bilgiye erişim ve internet kullanımının yaygınlaşması, toplumsal ilişkilerde daha önce görülmemiş bir düzeyde bir dönüşüm meydana getirmiştir. Bu dönüşümün ortaya çıkardığı bilgi toplumunu mevcut yaklaşımlarla açıklamanın yeterli olmayacağı bilinciyle yeni yaklaşımlar geliştirme yoluna gidilmiştir. İşte burada F. Tönnies'in yaklaşımından hareketle, internetin oluşturduğu sanal alanlarda ortaya çıkan topluluklara dikkat çeken ilk kişi 'sanal cemaatler/topluluklar' (virtual communities) isimli çalışmasıyla H. Rheingold (2000) olmuştur.

Sanal cemaatle ilgili araştırmalarda, bu yapının belirli bir zamana, fiziksel mekâna veya coğrafyaya bağlı olmadan, internet teknolojileri yoluyla oluşturulan siber mekânlarda meydana geldiği vurgulanmaktadır (Haberli, 2012: 125). Cemaat olgusunun sanallaşmasına yönelik saptamaların bir bölümü (Bozkurt, 1999: 4-8) yabancılaşma, güvenlik, güvenilirlik, sahtecilik, samimiyetsizlik, yozlaşma gibi niteliklemlerle eleştirilse de internet, dünya üzerinde farklı topluluklara erişimi ve katılımı sağlayan değerli bir araçtır. Kişi, bir araya gelemediği ırkdaşlarıyla temasa geçebilmekte; yaşadığı ya da doğup büyüdüğü kentlerle ilgili gelişmelere internet aracılığıyla anında erişebilmektedir (Bozkurt, 1999: 4). Sanayi sonrası toplumda çok hızlı gelişmeler yaşanmakla birlikte bu süreçte postmodernizm, bireyselleşme ve cemaatleşme, tüketim toplumu, yaşam tarzları, çoklu medya ortamları gibi pek çok olgu gündeme gelmiş ve tüm bunlar kimlik kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir (Akkaş, 2016: 41).

Toplumsal yapıda meydana gelen değişime ilişkin *türetilen "ağ toplumu", "bilgi toplumu", "post-modern kabilecilik", "sanal kabile", "sanal cemaat", "hayali cemaat"* kavramlarının ışığında, sanal dünyada meydana gelen ilişkilerle hemşehriliğin uğradığı dönüşüm *"dijital hemşehrilik", "sanal hemşehrilik"* ya da *"e-hemşehrilik"* kavramlarıyla açıklanabilir.

Kuşaklar arasındaki farklılıklarda yeni nesli suçlamak yerine bu neslin değişen algısını tanımlamak gerekir. Hemşehri dernekleri -her ne kadar kabullenmeseler de- büyük oranda siyasallaşmış yapılardır. Gençler, siyasetçi ortamlarda keyifli ve eğlenceli zaman geçirmek istemektedirler. Bunu da kültürün onlara sağladığı en güzel dışavurum aracı olarak geleneksel dans ve müzikle gerçekleştirmektedirler. Daha önceki dönemlerde, açılışlarda ve siyasetçilerin ziyaretlerinde gösteri unsuru olarak kullanılan kültürel öğeler gençlerin elinde yeniden hak ettiği değere ulaşmaktadır. Hemşehriliğin temellendiği kültürel yapı, kent ortamında hiçbir dönemde bu kadar özgün bir forma kavuşmamıştır. Geleneksel müzik ve dansa olan ilgi, icracı ve performans katılanların artan sayısı ile özgün üretim ve yaratımlar her geçen gün fazlalaşmaktadır.

Burada saptanmaya çalışılan asıl olgu, hemşehri derneklerine ve hemşehrilik ilişkilerine genç kuşakların ilgisizliğinin arttığına yönelik söylemlere karşı, olgunun dijitalleştiğini ve geleneksel katılım yöntemlerinin benimsenmediğini göstermektir. İnterneti en yoğun şekilde kullanan kesim olarak gençler, internet ortamında bireysel kullanım biçimlerinin yanında sanal cemaatlere katılarak, gruplar oluşturarak sosyalleşme ve yeni toplumsal formasyonlar oluşturma yoluna gitmektedir (Kır, 2008: 17). Nitekim gençler arasında kültürel unsurlar etrafında şekillenen organizasyonlar artık büyük oranda sanal ortamda filizlenmektedir. Gençler, sanal dünyanın özgür ortamında dernekçilik gibi resmiyet gerektirmeyen iş ve işlemlerin ötesinde grup kimliği oluşturmuş durumdadırlar. Derneklerin sahip olduğu işlevler ve etkinlik organizasyonları Facebook grupları, Instagram sayfaları, WhatsApp iletişim grupları aracılığıyla sürdürülmektedir.

Yapılan incelemelerde sanal hemşehrilikle ilgili bazı özellikler öne çıkmaktadır. Sanal hemşehrilik, mekânsal bağımsızlığa sahip olduğu için dernekçiliğin en önemli sorunlarından biri olan dernek binası ve yer temini konusundaki sorunu ortadan kaldırır. Tek bir konumda kümelenme ve yoğunlaşmanın ötesinde metropolün farklı alanlarında farklı etkinlikler yapabilme kapasitesi gelişir. Aynı zamanda bu durum, hemşehrilik olgusuna bağlı görünürlüğü de yaygınlaştırır ve görünür kılar. Üye sınırlaması çoğu kez yoktur ya da dijital uygulamaların belirlediği ölçüdedir. Yine de bu oluşumlarda zamanla belirli sınırlandırmaların getirilebildiği görülmektedir.

Sanal cemaatler, yüz yüze iletişimin hâkim olduğu fiziksel cemaatin referanslarını kullanarak organizasyon yapısını, kültürünü, yasaklarını, totemlerini şekillendirmektedirler. Bu içerikler geleneksel veya modern cemaatlerdeki gibi grup üyelerini bağlamayabilir. Üye olma ya da üyelikten çıkma zorlayıcı değil oldukça esnektir (Türk, 2017: 59). Bu duruma özellikle Facebook gruplarında rastlanmaktadır. Gruba katılım isteği gönderildiğinde grup kurallarının belirtildiği, ne amaçla gruba girmeye çalışıldığını tanımlamaya yönelik sorular sorulmakta ve bir admin (yönetici) aracılığıyla verilen cevaplar denetlenmektedir. Bu denetimin ardından gruba giriş onaylanmakta ya da iptal edilebilmektedir.

Dernekçiliğin getirdiği yönetim hiyerarşisi ya da karar almada bir grubun etkililiği, bu yapılarda daha siliktir. Dijital hemşehrilikte ortak karar alma, herkesin düşüncelerini göz önünde bulundurma durumu daha hakimdir. Demokratik aygıtlar da gelişmiş durumdadır. Bir konuya ilişkin görüşler anket, beğeni, yorum gibi özellikler hızlıca belirlenebilmektedir.

Dijital hemşehrilikte statü farkları ortadan kalkmaktadır. Yaş, cinsiyet, mesleki vb. farklılıklar ve bu farklılıklara yönelik özellikler geri plandadır. Yüz yüze iletişim ve ilişkilerdeki hiyerarşi, dijital hemşehrilik bağlamında düzleşmektedir. Örneğin, dernekçilik faaliyetlerinde kadınlar geri planda kalmasına rağmen, dijital hemşehrilik gençlerin ve kadınların kontrolünde, çoğunluğunda yapılanmalardır. Kadınların hemşehrilik üzerinden tanımlanan ilişki ağlarına katılımını artırıcı etkisi bulunmaktadır. Hemşehri örgütlenmesinin yeni mekanları olarak dijital platformlar özellikle gençler arasında artan bir popülerliğe sahiptir. Daha hızlı organize olabilme, hantal bürokratik işlemlerle uğraşmama gibi özellikler gençleri siber uzamda bir araya getirmede oldukça etkilidir.

Bu hemşehrilik türünde idari sınır ayrımı daha görecelidir. Çünkü sanal ortamda ilgi alanına göre aidiyetin temelinde bir katılım söz konusudur. Kişilerin katılımı hemşehrilik olgusunu 'aynı şehirden olma' algısından daha geniş bir çerçevede 'bölgesellik' kazandırma eğilimine götürür. Dijital hemşehrilik tabanında oluşturulan etkinliklerin desteklemeleri gelecek dönemde daha da ön planda olacaktır. Sponsorlar ve yerel yönetim destekleri, hitap ettikleri kitleler düşünüldüğünde sosyal medyaya taşınan reklamcılığın ve görünürlüğün avantajlarından yararlanma konusunda geleneksel yöntemlere nazaran daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır.

Dijital hemşehrilik kimliği aracılığıyla kent ortamına uyum, birbirini bulabilme, hemşehrilerine ulaşabilme imkânı artmakta, dolayısıyla yalnızlık kişinin kendi tercihine bağlı bir olgu hâline gelmektedir. Bu hemşehrilik türünün, içe kapanık bireylerin sosyalleşmesine katkısı da önemlidir. Sanal ortamın sağladığı imkân, bireylere etkinliklere katılım için teşvik edici, cesaretlendirici bir özellik ortaya çıkarmaktadır. "*Dijital hemşehrilik*" biçiminde kavramsallaştırılan hemşehri tabanlı sanal cemaat oluşumlarının dinamiğinde genellikle eğlence ve hobi içerikli kültürel öğeler bulunmaktadır. Aidiyeti şekillendiren bu kültürel öğeler birer içeriğe dönüşerek elektronik mekâna taşınır ve yeni ortamında yeniden üretilir. Örneğin, 33 bin takipçiye sahip *Karazıpkalılar* isimli Instagram sayfası, "*Karazıpkalılar Kemeñçe ve Horan Gecesi*" adıyla seri organizasyonlar düzenlemektedirler. Herhangi bir resmi boyutu bulunmadan yalnızca sosyal medya üzerinden kemeñçe ve horon videoları paylaşarak organik bir takipçi kitlesi edinen sayfa, bu sanal kitleyi fiziksel birlikteliğe dökcek etkinlikler organize ederek büyükşehirde genç kuşakların kültür eksenini etrafında bir araya gelmelerini, yerel aidiyetlerini pekiştirmelerini ve kültürel kimliklerini şekillendirip sürdürmelerini sağlamaktadır. Sayfa adı, Kurtuluş Savaşı sürecinde büyük yararlılıklar gösteren Giresunlu gönüllülerden oluşan 42. ve 47. alaylara isnat edilmektedir. Zıpka, Karadeniz

bölgesinde erkek giyim-kuşam materyallerinden dar paçalı pantolondur. Genç kuşakların sanalda meydana getirdikleri bu yeni ilişki türünü tarihi olgularla da bütünleştirmesi de ayrıca önemlidir.

Sayfa üzerinden oluşturulan etkinliklerde Hakan Köntek, Ali Alkurt, Murat Kumaş, Mehmet Duman, Ali Tetik, Emre Sarıcı gibi genç nesil solist ve kemençeciler sahne almaktadırlar. Kemençenin yanına zurna ve davul ekibi de eklenerek bölgenin geleneksel dansına ilişkin var olan enstrümantal çeşitlilik performansa dahil edilmektedir.

Görsel 93. Karazıpkalılar Kemençe ve Horan Gecesi etkinlik görseli.

Düğün salonu, kültür merkezi gibi kapalı mekânlarda kiralama yoluyla gerçekleştirilen etkinliklere organizasyon hizmetlerinin karşılanabilmesi için giriş ücreti konulmaktadır. Sponsorlar aracılığıyla masrafların önemli bir kısmı karşılanmakla birlikte organizasyonu gerçekleştiren gençler, kâr amacından daha çok katılımın yüksek olması kaygısı taşıdıkları için giriş ücretlerini oldukça cüzi bir miktarda tutmaktadırlar.

Sosyal medya üzerinden organize edilerek gerçekleştirilen etkinliklere katılım oldukça yüksek olmakla birlikte horon halkalarının salonlara sığmadığı gözlenmektedir. Bu tip organizasyonlara genç kuşağın ilgisi de katılımı da son derece yüksektir. Saatlerce süren

horonlar, sosyal medya hesaplarından da canlı yayınlanmakta, kayıtlar daha sonra Youtube kanallarına yüklenerek sürekli izlenme imkânı sağlanmaktadır. Bu organizasyonlar genç nesil icracıların kendilerini geliştirmeleri bakımından oldukça işlevseldir. Ayrıca performanslarını ve varsa kendilerine ait yeni müzikal yaratımlarını ilgili kuşağa sunarak kalıcı bir hayran kitlesi meydana getirmeleri açısından da fırsat yaratılmaktadır. Atma türküsü gibi performansın fark yaratıcı özelliklerinin sergilenmesiyle etkinlikler, genç nesil sanatçıların özgün yaratımlar ortaya koymasına kapı aralamaktadır.

Etkinliklerin sosyal medyada tanıtımı ve daha fazla kişiye erişimi için benzer içeriklere ve profillere yönelik oluşturulmuş diğer sayfalar da paylaşım desteği sağlamaktadırlar. Yayla Uşakları, Çepni Gençlik, Yaylacı Gençlik, Horoncu Tayfa vb. binlerce takipçiye sahip birçok sayfa, bu türden kültürel etkinliklerin görünürlüğünün artmasına destek vermektedir.

Görsel 94. Karazıpkalılar Kemeñçe ve Horan Gecesi (15.03.2022) (URL-117).

“Gençlerin hemşehriliğe ilgisi azalıyor” denilerek hemşehri derneklerinde gençleri bulamayanlar, bu tür etkinlikleri takip ederek esasında ilginin mekân ve form değiştirdiğini rahatlıkla görebilirler. Nitekim hemen hemen hepsi genç kitlelerden oluşan bu tür organizasyonlarda gençler salonlara sığmamaktadırlar. Örneğin, 15 Mart 2022 tarihinde gerçekleşen 2. Karazıpkalılar Kemeñçe ve Horan Gecesi’ne 700’ün üzerinde genç katılmıştır. Bu rakam, çoğu hemşehri derneği etkinliklerinden çok daha fazla bir katılıma işaret etmektedir. Bu türden etkinliklerde çekilen videolar, sosyal medya hesaplarında farklı dönemlerde parça parça yüklenip paylaşılarak farklı içeriklerle zenginleştirilmektedir. Örneğin, horon halkalarına yönelen görüntüler, *“Horon arkadaşuni*

etiketle”, “*Bu horonda kiminle olmak isterdin?*” gibi başlıklarla paylaşılmakta ve dijital hemşehrlik ilişkileri bağlamında yorumlar ve beğeniler aracılığıyla iletişimde yeni formlar ortaya çıkarılmaktadır.

Sanal hemşehrlik, gençler tarafından çoğunlukla eğlenme ve sosyalleşme amacıyla kullanılırken diğer yandan farklı olgular üzerinden de yeni bağlar meydana gelmektedir. Örneğin, çevre mücadeleleri başta olmak üzere topluluğu ya da köken kenti ilgilendiren birçok meselede sanal hemşehrlik bir baskı ve eylem unsuru şeklinde ortaya çıkacaktır. Burada, özellikle daha çok platform adı altında varlığını sürdüren sayfalar öne çıkmaktadır. Bu sayfalar memleketle ilgili gelişmelerde farklı kentlerden hemşehrleri bir araya getirerek kamuoyu oluşturma gücüne sahiptir.

Görsel 95. Çevre mücadelesiyle ilgili sosyal medya üzerinden eylem çağrısı.

Twitter uygulamasında 40 binin üzerinde takipçisi bulunan Karadeniz İsyandadır Platformu adlı sanal topluluk, kendilerini “*Karadeniz'deki ekolojik yıkıma karşı mücadele*” eden bir platform biçiminde tanımlamaktadırlar. Platform bölgesel nitelikteki Yeşil Yol Projesi, İkizdere Taş Ocağı Projesi, Artvin Cerattepe Maden Projesi gibi projelere yönelik çevre mücadeleleri başta olmak üzere gündeme ilişkin birçok konuda takipçiler aracılığıyla kamuoyu oluşturarak farkındalık çalışmaları yürütmektedirler. Web sitesinde yer alan “*Biz Kimiz?*” bölümünde kuruluş öykülerini şu şekilde açıklamaktadırlar:

Hidroelektrik Santrali (HES) projelerinin ilk girdiği vadilerden biri olan Rize Çayeli Senoz Vadisi'nden gençler, vadilerindeki tahribatı kamuoyuna duyurmak için 2009 yılının kasım ayında Üsküdar'da bulunan Karadeniz Elektrik A.Ş önünde eylem yapar. Eylemde Karadenizliler ve birçok ekoloji grubu bulunmaktadır. Eylemin

değerlendirilmesinde Karadeniz’de sürdürülen talan ve rant projelerine karşı ulaşılabilen her alanda özellikle büyük şehirlerde mücadelenin yükseltilmesi ve sesinin duyulur hâle getirilmesi noktasında karar verildi. Bu amaçla 25 Aralık 2009 tarihinde yapılan anonim bir çağrıyla 1.Karadeniz Formu toplandı. Bu forumda büyük çoğunluğu Karadenizli olan insanlar, Karadeniz İsyandadır Platformu’nun kurulmasına karar verdiler. Karadeniz İsyandadır Platformu, konuyla doğrudan ilgili ve duyarlı bireylerin bileşiminden oluşan bir platformdur. Kolektif şekilde karar alır. Çalışma şekli gönüllülerden oluşur. Genel olarak Karadeniz’in özel bir eko-sistemler topluluğunu barındırdığının farkındalığıyla hareketle doğal yaşamın korunmasını sağlamak amacıyla tüm yıkıcı, yok edici, kirlenici ekonomik ve kültürel faaliyetlere karşı çıkar. Tahribatların durdurulmasına yönelik çaba sarf eder (URL-118).

Dijital hemşehrilik ilişkilerinin var olduğu sosyal medya uygulamalarını da farklı yönleriyle değerlendirmek mümkündür. Yukarıda Instagram uygulaması üzerinden verilen örneklerde de görüldüğü üzere bu uygulamayı gençler daha aktif olarak kullanmaktadırlar. Facebook uygulamasında ise orta yaş grubu ve üstündeki kesimler daha çok aktiftir. Video ve fotoğraf ağırlıklı kısa içeriklere sahip Instagram uygulaması, gençler tarafından daha çok rağbet görmektedir. Bunun yanı sıra uzun yazılar paylaşma ve yorum yapma gibi içeriklere sahip Facebook’ta ise ilgili kesim şiir, türkü, eski köy yaşamıyla ilgili nostaljik ve memleketten anlık fotoğraflar, haberler gibi içeriklerle hemşehrilik ilişkilerini sanal ortama taşıyarak sürdürmektedirler.

Bu başlık içerisinde “*sanal hemşehrilik, dijital hemşehrilik ya da e-hemşehrilik*” zemininde hemşehrilik ilişkilerinin bağlamının değişerek yeniden şekillendiği tespit edilmiştir. Bu türdeki hemşehrilik sınırları resmi sınırlarla bağdaşmayacak kadar geniş ve farklı uygulamalar aracılığıyla bir araya gelenlerin toplam sayısı, derneklere resmi olarak üye olanların toplamından çok daha fazladır. Hemşehrilik ilişkisine ilişkin bilindik özellikleri değiştirme potansiyeli taşıyan bu yeni bağlamın; kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal etkileri, önümüzdeki süreçte bu konudaki çalışmaların merkezinde olacaktır.

4.6.6. Kent Gıda Politikası ve Tarımda Kırsalın/Geleneğin Keşfedilen Gücü: Göçbeyli Örneği

Sanayi devrimi geleneksel kentlerin yapısında önemli değişimler meydana getirmiştir. Tüketime dayalı büyük pazarlar oluşturan kent ortamında tarım ve gıdaya yönelik üretim faaliyetleri kırsal alanlara ait bir sektör hâline dönüştürülmüştür. 21. yy.ın başlarına kadar tarım, kentlerle ilişkilendirilmeden kırsal politikaların merkezinde yer almıştır (Özdemir, 2022b: 4). Ancak geçen zaman içerisinde kırsalda tarıma yönelik kalkınma odaklı yaklaşımlar öngörülen başarıyı sağlayamamıştır. Bu durumun oluşmasında kırsalın alt yapı eksikliklerinin tamamlanamaması, köylünün yaşam şartlarının iyileştirilememesi ve küresel tarım politikalarının ulusal tarım politikalarını olumsuz etkilemesi gerekçe olarak

gösterilebilir. Bununla birlikte kırsal alandaki tarımsal artı ürün bir yandan kentlere yönlendirilirken devamlı artan nüfusun ihtiyacını karşılayamayan ürünlerde ithalat da önem kazanmış ve tarımda dışa bağımlılık artmıştır.

Tüketim odaklı kent politikalarından dolayı uzun bir süre gündemde bulunmayan kent gıda politikaları, 2007 yılında gıda fiyatlarındaki artışa bağlı olarak yaşanan küresel ekonomik krizle gelişmiş ülkelerdeki şehirlerin daha çok gündemine girmeye başlamıştır. Merkezi idareden bağımsız bir şekilde ele alınan kent gıda politikaları, daha sonra uluslararası kentler arasında ilişki ağları kurulmasına vesile olmuş ve FAO gibi uluslararası örgütler de bu konuda politikalar üretmeye çalışmışlardır. İklim ve çevre kriziyle birlikte beslenmeye ilişkin sorunların da çözümünde önemli bir seçenek olan kent gıda politikalarının amacı; küresel aktörlerin pazarın dışında tuttuğu yerel üreticiyi doğrudan tüketiciyle buluşturarak yeniden güçlendirmek, kente sağlıklı, kaliteli ve ucuz gıda sunmak ve çevre dostu gıda üretim sistemlerini desteklemektir. Kent gıda politikaları, küresel piyasayı kontrol altında tutan küresel aktörlere karşı yerel ve geleneksel üretimi koruyan ve geliştiren, halkın refahına odaklanan demokratik, katılımcı uygulamalar için yeni bir alan olmuştur. Küresel politikalarla bağlantılı ve bağımlı merkezi idarelere karşılık yerel yönetimler, gıda ve tarımsal üretim konusunda bağımsız politikalar geliştirmekte ve uygulamada önemli bir hareket kabiliyetine sahiptir (İGSB, 2021: 17-18).

Doğal yaşamın kontrolsüz bir şekilde tahrip edilmesi, sanayileşmeye bağlı sera gazı salınımının artışı küresel ısınmaya neden olmuş ve bu durum kısaca iklim krizi olarak değerlendirilmiştir. İklim krizi, doğal afetlerin artışını tetikleyerek küresel ölçekte insan yaşamını daha çok tehdit eder hâle gelmiştir. Özellikle aşırı yağışın meydana getirdiği sel felaketleri daha büyük tahribatlar oluşturmakta, acil ihtiyaçların ilk elden giderilmesi konusunda yerel yönetimlere daha çok sorumluluk yüklemektedir. İşte bu hususta kentlerin kendi kendilerine yetebilme, en temel ihtiyaçlardan olan gıdaya erişimde kapasitelerini geliştirmeye yönelik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmuştur.

Bununla birlikte 2020 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 pandemi deneyimi de çıktıkları bakımından kent gıda politikalarının geliştirilmesine dönük adımların hızlandırılmasını sağlamaktadır. Yakın zamanda yaşanan bu gelişmeler neticesinde gıda krizinden habersiz kentli toplum, gıdanın üretiminden sofraya gelişine kadar uzanan süreci ilk kez ayrıntılarıyla birlikte öğrenmek durumunda kalmıştır. Modern yaşamın kitleyi ortadan kaldırdığına dair düşüncelerin, bu süreçte esasında toplumsal bilinçaltında hâlâ büyük oranda canlılığını sürdürdüğü, sokağa çıkma yasaklarının

yaşandığı dönemlerdeki alışveriş izdihamlar aracılığıyla yeniden öğrenilmiş oldu. Bu durumun Türkiye'deki yansımalarını “2020 LUPPO Krizi” olarak mizahileştirilen olguda görebilmek mümkündür (URL-119). Pandemiyle birlikte üretimin kısıtlanması, ülkelerin gıda ihracatlarının durmasına neden olmuş, bu durum gıda kriziyle birlikte gıdaya bağlı enflasyonu tetiklemiştir.

Bütün bu sebeplerden dolayı gerek merkezi yönetim politikalarında gerekse de yerel yönetimlerde tarım ve gıda politikalarına yönelik eğilimler hız göstermeye başlamıştır. Sonuç olarak uluslararası çalışmaların odağında bulunan “gıda güvencesi, gıda egemenliği, gıda hakkı” gibi kavramlar yerel yönetimlerin de çalışma alanlarına girmiş olup, farklı sektörleri ve disiplinleri bir paydada buluşturan yeni yönetim şekilleri meydana getirmiştir (İGSB, 2021: 18). Yukarıda da değinildiği üzere üretim, gıda ve tarıma yönelik zaman içerisindeki değişimi yönlendiren bu önemli kavramları da biraz açmak yerinde olacaktır. Gıda konusunda son dönemde ortaya konulan çalışmalarda sorunun aşırı nüfustan kaynaklanmadığı, küreselleşen gıda politikaları neticesinde kaynakların adaletsiz dağıtıldığı vurgulanmaktadır. Bu duruma dikkat çekilen ‘gıda egemenliği’ kavramıyla gıdayla ilişkili politika oluşturmada serbest piyasanın küresel güçlerinin değil kamusal ihtiyaçların önceliklendirilmesi hedeflenmekte, ulusal ve yerel düzeyde iş birlikleri ve geniş katılım önemsenmektedir (Kara, 2020: 66).

Sürdürülebilirlikle ilişkili geliştirilen ekonomik ve teknik yaklaşımlar ekolojik sorunlarla mücadelede yetersiz kalmakla birlikte bu sorunların maskelenerek derinleşmesine neden olmuştur. Her alanda politika geliştirilmesinde son dönemin önemli kavramlarından biri olan ‘sürdürülebilirlik’ bu bağlamda artık olumsuz bir imaja sahip olup bunun yerine ‘doğa dostu’, ‘çevre dostu’ gibi yaklaşımlar benimsenmiş ve ‘istikrarlı’ kavramları bunlarla bir arada kullanılmaktadır. Bu sayede yalnızca insanlar değil, bütün canlılar ve doğa öne çıkarılmaktadır (İGSB, 2021: 20).

Gıda politikalarının geliştirilmesine ilişkin olarak ele alınan bir diğer kavram, ‘gıda güvencesi’dir. 1996 yılında BM Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) düzenlediği Dünya Gıda Zirvesi, gıda güvencesini “bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” durumu olarak tanımlamıştır (Koca ve Somuncu, 2021: 1-4). Daha çok gıda üretimi ve tedarik konusuna odaklanan gıda güvencesi kavramıyla FAO, dört temel hedef belirlemiştir; bunlar gıdanın mevcudiyeti, erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve istikrardır (URL-120).

Herkes için yeterli beslenme ve sağlıklı gıdaya erişimi işaret eden 'gıda hakkı' kavramı ise ülkelerin anayasalarında yaşam hakkı içerisinde var olan bir kavramdır. Gıda hakkı, yurttaşlarının yeterli beslenmesi konusunda devlete önemli bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. Bu anlamda hem merkezi idare hem de yerel yönetimler gıda hakkının korunmasına yönelik adımlar atmak zorundadır. Türkiye'de bu adımın ilk örneklerinden biri olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 2021 yılında İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi (İGSB) hazırlanmıştır. Yine aynı süreçte Tarım ve Orman Bakanlığınca da "*Türkiye'de Gıda Sistemlerinin Dönüşümüne Doğru*" adlı bir zirve düzenlenerek ulusal yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır.

Gıda ve tarımda kendi kendine yeterli olmayan şehirlerin; aşırı nüfus, hızlı kentleşme, zaten kıt olan tarım arazilerinin ve su kaynaklarının azalması ve buna bağlı olarak iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlarla birleştiğinde yeni planlama ve değişime ihtiyaç duyduğu açıktır. Anadolu'dan Trakya'ya kadar tüm Türkiye İstanbul'un gıda ihtiyacının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İstanbul, Türkiye'deki tarımsal ürünler için en büyük pazar olup, yalnızca şehirde ikâmet eden tarım ve gıda üreticilerine değil, aynı zamanda bir bütün olarak Türkiye'nin refahına ve geçimine de önemli katkılar sağlamaktadır. Tüm bu çıktılarla birlikte bilinen önemli bir gerçek de dünyada hiçbir büyükşehir kendi kendine yetecek bir durumda konuma sahip değildir. Türkiye'de bu konudaki çabaların gelişmiş ülkelerdeki yaklaşımlardan çok da geride olduğu söylenemez.

Belirtilen olguların hemşehrilikle ilişkilerinin açıklanması yararlı olacaktır. Kırsal kesimden göç ederek metropol İstanbul'a göç eden insanların büyük çoğunluğu kentin çeperlerinde yaşamlarına devam ediyorlar. Büyükşehirlerin çevresindeki bu yerleşimler hâlâ belirli bir oranda hayvancılık ve tarımsal faaliyetleri sürdürmektedirler. Savaşlar, salgınlar, doğal afetler gibi nedenlerle gıda tedarik zincirinin kırılganlıkları, enflasyon ve krizlere bağlı olarak tedarikin pahalılaşması temiz ve sağlıklı gıdaya erişimi zorlaştırmaktadır. Tüketim odaklı yaşamın sorgulanıp üretimin öneminin arttığı bu dönemde, kentin çeperlerine olan yaklaşımlar artık daha hoşgörülü daha üretim odaklı ve daha etkileşimli bir görünüm sergilemeye başlamaktadır.

Bir zamanlar 'kentteki köylüler' olarak dışlanan bu insanlar ve yerleşimleri, âdeta saklı kalmış bir hazine nispetinde yeniden keşfedilerek artık doğal yaşam merkezlerine dönüşmüş, kentin yüklediği olumsuzluklardan kurtulmak isteyenler için en yakın yenilenme alanları olarak ziyaret edilmeye başlanmıştır. Sağlıklı ve doğal yaşam eğiliminin yaygınlaşması doğal ve geleneksel olana dolayısıyla geleneksel (ekolojik) bilgi

ve deneyime, kültüre, mekâna, uygulamaya ve ürüne olan ilgiyi arttırmaktadır. Özellikle kent insanı doğada, doğal ürünlerle, doğayla birlikte ve doğal olarak yenilenmeye yönelmiştir (Özdemir, 2022a: 37).

İstanbul her ne kadar metropol bir şehir konumunda olsa da elbette ona bağlı etrafında birçok köy yerleşimleri bulunmaktadır. Pendik ilçesine bağlı Göçbeyli mahallesi (2014'ten önce köy) bu merkezlerden bir tanesidir. 1969 yılında Ordu'nun Kumru ilçesinden göçen ailelerin kurduğu ve bugün itibarıyla çoğunluğunu Orduluların oluşturduğu köyde ilk başlarda yoğun olarak hayvancılık yapılmış daha sonra seracılık faaliyetleri başlamıştır (URL-121). İstanbul'un merkezine nispeten uzak bir konumda bulunan Göçbeyli, izole bir şekilde bugüne kadar gelişimini sürdürmüştür. İBB'nin gerçekleştireceği tarımsal politikaların uygulama merkezlerinden biri olarak Göçbeyli'yi ziyaret eden İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu şunları söylemiştir:

Burada Ordu Fatsalı, Korganlı, Kumrulu aileler var. Çokça sebze dolu mutfakları vardır aslında. (İnsanlar) Buraya gelip, onların o güzel mutfaklarından da beslenebilirler, yiyebilirler, içebilirler. Bu bakımdan burada tam da şunu yapacağız: Bir, köylü yerinde mutlu olacak. İki, ürettiğini satma konusunda kolaylığı olacak. Üç, buradaki sosyal yaşamı kaliteli olacak ki çoluğuyla çocuğuyla burada mutlu olabilsin. Dördüncüsü, biz bu köyleri bir kalkınma modeliyle, burada bir yenileme ve güzelleştirme çabasında olacağız. Bunda ne var? Altyapısı, kanalı, yolu, asfalt, taşı, peyzajı suyu her şeyiyle bir yenileme modeli. Bunu Göçbeyli'de başlatacağız. Bu desteklemenin birinci aktörü İBB olacak (URL-122).

Bu konuşma iki yönüyle değerlendirilmelidir. Birincisi, Karadeniz'den göç eden ailelerin tarımsal üretimdeki rolünün bilinmesi ve Karadeniz'in mutfak kültüründe sebze ağırlık beslenmenin önemine vurgu yapılması; ikincisi de kent odaklı tarımsal üretimin planlı ve çok yönlü bir şekilde desteklenmesini sağlayacak vizyonun benimsenmeye başlamasıdır.

Göçbeyli'de başlayan planlı tarım desteklerinin bir çıktısı olarak 12 Temmuz 2020 tarihinde Hasat Şenliği düzenlenmiştir. Tarımsal üretim yapılan diğer köy konumundaki mahallelerde de yaygınlaştırılan hasat şenliği uygulamasıyla kentte tarımın farkındalığı artırılmakta ve böylece tarımsal üretimin geleneksel kutlama ritüellerine de göndermede bulunmaktadır.

Görsel 96. İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun katıldığı Hasat Şenliğinde üretici kadınlar Karadeniz'e özgü peştamal giyimleriyle dikkat çekiyor. (İBB Arşiv)

2022 yılı Ramazan ayında aynı köyde bir iftar programına katılan İmamoğlu, *“En sevdiğim köye geldim. Ben, buraya ilk geldiğimde, tarlada çalışan kadınları gördüğümde, annemi hissettim. Annemi gördüm sizi gördüğümde. O günden beri de İstanbul’da tarımla ilgili her adımı atarken, o bereketli ortamdaki hâliniz üzerinden her köye yetişmeye, koşmaya çalışıyorum”* diye açıklamalarda bulunmuştur. Tarlada gördüğü kadınlarla annesinin Trabzon’da tarlada çalıştığı günleri hatırlayan başkanın, tarım konusunda ortaya koyacağı çabayı memleketiyle özdeşleştirerek bir motivasyon kaynağına çevirmesi, hemşehrlik ve yerel yönetim/yönetici ilişkilerini farklı bir boyutuyla gözler önüne sermektedir. Karadeniz’de kadınlar ürettikleri ürünleri haftanın belirli günlerinde halk pazarlarına getirerek satmaktadırlar. Bu durumdan da esinlenen başkan, Göçbeyli’de üretilen ürünlerin Kadıköy’de pazarda satışına yönelik çalışmayı annesini de yanına alarak gerçekleştirmiştir (URL-123). Tarımsal üretim yalnızca ekim-dikim faaliyetleriyle değil geleneksel kodlarıyla birlikte şehre giriş yapmıştır.

İBB, üreticilere farklı alanlarda üretime yönelik sağladığı destekleme çalışmalarının yanı sıra ürünlerin pazarlanması ve tüketiciyle buluşturulması konusunda da hazırlamış olduğu strateji belgesine uygun adımlar atmıştır. Üreticinin ürünlerini aracısız bir şekilde tüketiciyle buluşturması için Kadıköy Üretici Kooperatifi Pazarı açılmıştır. Pazar alanına ilk etapta organik üretim şartlarını taşıyan 150 üretici ve 38 kooperatif kabul edilmiştir. 3 yılda 24 milyonun üzerinde fide desteğiyle sadece sebze yetiştiriciliğinde kentin dışında kalan yerleşimlerde bitmek üzere olan tarımsal üretim yeniden canlanmıştır (URL-124). Göçbeyli’de günlük 60 tonluk sebze üretimi kapasitesine ulaşılmıştır. Ayrıca Göçbeyli’de seracılık faaliyetlerinin artmasının yanı sıra seralarla

entegre cafe/restaurant işletmeciliği de yaygınlaşmaya ve bölgeyi ziyaret eden insanlar taptaze ürünleri dalından kendileri hasat etmeye başlamıştır.

Görsel 97. Göçbeyli mahallesinde seracılığın havadan görüntüsü, Antalya'dan görmeye alışık olduğumuz seracılık faaliyetlerini anımsatmaktadır (URL-125).

Yerel yönetimlerin yürüttüğü tarımsal faaliyetlerin görünürlüğünün artırılması bakımından İBB'nin ev sahipliğinde 30 Eylül-1 Ekim 2021 tarihlerinde Tarımsal Kalkınma Zirvesi düzenlenmiş, zirveye 160 belediye ve 300 kooperatif katılmıştır. Bu zirvede çiftçiler adına konuşma yapan Pendik/Göçbeyli'den Sevgi Bilir buraya 50 yıl önce, Ordu/Kumru'dan göç ettiklerini belirterek *"İlk göçenler 70 kişiydi. Şu anda bin 500 nüfusu oldu. Ve tarımla, hayvancılıkla uğraşıyoruz. Eskiden çok iyi, çok rahat geçinebiliyorduk. Ama şu anda bizim gençlerimiz, çocuklarımız bunu yapmak istemiyor. Çünkü para kazanamıyor. İki yıldır belediye başkanımız bize fide verdi. Allah razı olsun ondan. Yoksa şu anda bizim Göçbeyli'de tarım bitmişti, çok zor durumdaydık"* dedi.

İBB'nin Göçbeyli'de başlattığı tarımsal üretimin desteklenmesi uygulaması, *"Örnek Köy"* projesi adıyla yaygınlaştırılmaktadır. Arıcılıktan balıkçılığa, sera desteğinden dijital pazarlamaya, halk bostanlarından tohum merkezine değin geniş bir yelpazede metropolün dört bir yanında farklı temalarda tarımsal üretimi destekleyici çalışmalar yürütülmekte (URL-126), bu çalışmalarda desteklenen kesimlerin büyük çoğunluğunu kırsaldan kente göç eden aileler oluşturmaktadır. Tarıma yönelik gerçekleşen bu uyanışla yerele dair ilginin arttığı bu süreç, önümüzdeki dönemlerde kent gıda politikaları çerçevesinde kırsal ve kent arasında daha farklı uygulamaların yolunu açacaktır. Hemşehrilik ilişkileriyle korunan yerel kültürün, geleceğin kentlerinde daha da ön planda olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.6.7. Tersine Göç: Geri Dönüş Merkezi Olarak Memleketler

Kentler, klasik yaklaşımlarla “ideal yaşam alanları” şeklinde yüceltilen mekânlar iken 20. yy.da karşı ütopyaların alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır. 21. yy.da “küçük güzeldir” anlayışından hareketle doğaya uyumlu küçük ölçekli yaşam alanlarıyla, bu yüzyılın ütopyalarının “kır ütopyaları ve kentsel karşı-ütopyalar” olacağı tahmin edilmektedir (Akkoyunlu-Ertan, 2012: 66). Bu doğrultuda göçle ilgili son dönem yaklaşımlarından biri olarak *tersine göç* ya da *geriye göç* kavramı ele alınmaktadır. Tersine göç, göç edilen şehir/ülkeden belirli bir zaman sonra aynı mekâna dönüş hareketini ifade eder.

Avrupa’da 1970’li yıllarda ifade edilse de Türkiye’de çalışmalarda tam anlamıyla ele alınmaya başlaması 2000’li yıllara dayanmaktadır. Nitekim Batı kaynaklı kavramsallaştırmaların Türkiye’deki çalışmalara uygulanmasında ortaya çıkan bazı sorunlar tersine göçte de kendini göstermektedir. Tersine göçün özneleri tam olarak kimlerdir? Yukarıdaki tanımda da işaret edildiği üzere göç edenin geriye dönüşüyle birlikte, büyük kentlerden kırsala yönelen her göç hareketi tersine göç şeklinde ele alınmaktadır. Tersine göç çalışmalarına artan bu ilgi, zikredilen eksikliklerin zaman içerisinde giderileceğini, coğrafyanın ve kültürün şartlarına uygun açıklamaların getirileceğini göstermektedir.

Türkiye’de iç göçün seyri çalışma boyunca takip edileceği üzere; 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente olacak biçimde başlamış ve yoğunlaşmış, 1980’li yıllardan itibaren küçük kentlerden daha büyük kentlere gerçekleşecek biçimde nitelik değiştirmiş ve 2000’li yılların başından itibaren eski yoğunluğunu kaybederek durağan bir görünüme kavuşmuştur. Türkiye’deki göç ve kentleşme çalışmalarına yönelik yaklaşımlar da bu seyir etrafında şekillenmiştir. Büyük kentlerin nüfus bakımından doyuma ulaşması kentleşme sürecinin tamamlanmaya başladığına yönelik bir işaret olarak algılanmıştır. Göçlerle şekillenen büyük kentlerde göçün etkisini kaybetmeye başlamasıyla birlikte “*sub-urbanlaşma*” (kent merkezinden yeni gelişmekte olan çevre yerleşimlere göç etme) ve “*re-urbanization*” (yeniden kentleşme) gibi yeni olgulara yönelik kavramsallaştırmalar ortaya çıkmıştır. Tersine göç de bu süreçte ele alınan kavramlardan biridir.

İnsanlık tarihi boyunca hep var olan göç olgusunda, göç eden insanların ya da toplulukların güdülenme kaynağı olarak yaşama tutunma, daha iyi yaşam ve iktisadi koşullar ön planda olmuştur. Tersine göçün de meydana gelmesinde benzer gerekçeler bulunmaktadır. Her şeyden önce kırdan kente göç sürecinde kentin çekiciliğine karşı kırsalın iticiliği yaklaşımı, tersine göç sürecinde yerini kırsalın çekiciliğine karşın kentin

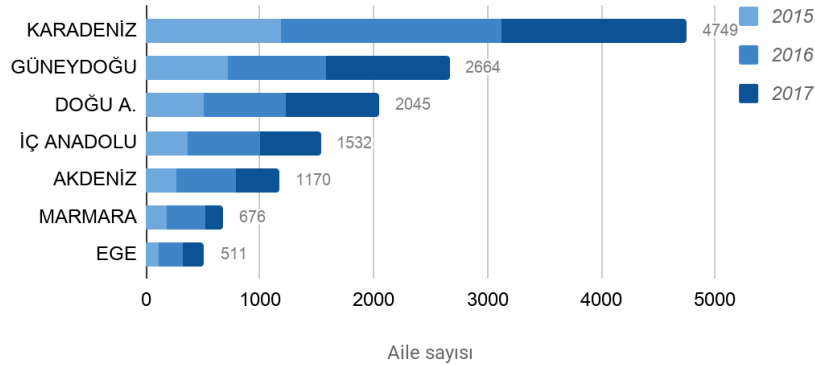
iticiliğine bırakmaktadır. Ayrıca günümüzde kent artık bir özgürleşme alanı veya imgesi olmaktan çıkmış; özgürlük ya da mutluluk kentten kaçışta, doğaya dönüşte aranır olmuştur (Coşkun, 2019: 53). Bu arayışın tarihsel kökenlerinin Eski Yunan ve Roma'da var olduğu, şehirde büyüme ve çürümenin fazla olduğu dönemlerde, kimi filozofların ve şairlerin köyü ve kırsal kesimi doğallık ve saflığın merkezi olarak gördükleri ve yücelttikleri ifade edilir (Canatan, 2019: 86).

Tersine göçün birçok nedeni bulunmaktadır. Çoğunluğu ekonomik gerekçelere bağlı bu göç çeşidinde; göç etme misyonunun gerçekleşmiş olması, dikey mimari sonucu çok katlı sitelerde ve apartmanlarda insan ilişkilerinin zayıflaması ve bozulması, artan trafik yükü gibi gerekçelerle şehir yaşamının zorlaşması ve insanları bunaltması, uzun çalışma saatleriyle gündelik yaşamın tamamen iş üzerine entegre olması, doğaya duyulan özlem, sakin ve dingin bir yaşam isteği tersine göç düşüncesinin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır (Ertek, 2015; Baş, 2019; Bulut ve Dinçmen, 2021; Kepenek ve Uğuzman, 2018; Özdemir, 2022b).

İstanbul'da ikâmet edip, farklı ilde doğmuş olan kişilerin oranı her geçen yıl azalma göstermektedir. 2014 yılında %51.4 olan bu oran 2021'de %46'ya kadar gerilemiştir (TÜİK, ADNKS). Bu gerilemede elbette tersine göçün de payı bulunmakla birlikte daha doğru ve sağlıklı bir analiz için ayrıntılı istatistiklere ihtiyaç duyulduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Yıllara göre değişimleri değerlendirirken pandemi gibi olağan üstü durumları, ekonomik kriz dönemlerini ve hemşehrilik ilişkileriyle bağlantılı olarak yerel seçim süreçlerindeki nüfus geçişlilikleri gibi durumları göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Örneğin, yerel seçimlerin gerçekleştiği yıllarda özellikle muhtarlık çekişmelerinde İstanbul'dan Karadeniz'e nüfus taşıma neticesinde farklı bir nüfus hareketliliği öne çıkmaktadır.

Tersine göç yalnızca bir olgu olarak ortaya çıkmamaktadır. Bu konuda teşvik edici proje çalışmaları da bulunmaktadır. İBB tarafından uygulanan iki proje tersine göç sürecine doğrudan katkı sunmayı amaçlamaktadır. Birinci proje, İBB tarafından 2005 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden Tersine Göç Projesi'dir. Bu proje doğrultusunda İstanbul'da ikâmet edip ekonomik problemler dolayısıyla memleketlerine geri dönmek isteyen ancak göç sürecindeki nakliye ve ulaşım masraflarını karşılayamayacak durumda olan ailelere destek verilmektedir. 2005-2011 arasında başvuran sayısı; 7 yılda toplam 5.295 kişiyken, 2015-2017 arasında 12.836 kişiye ulaşmış ve 2,5 kat artmıştır (Bodur, 2019: 54-55). Pandemi yasak ve kısıtlamalarının

arttığı 2020 yılındaki dramatik düşüğe rağmen, 2018-2021 yılları arasında ise 12.820 kişi başvuruda bulunmuştur. (İBB Faaliyet Raporu, 2021: 225).

Şekil 45. Tersine Göç Projesi'ne başvuruların bölgesel dağılımı. (İBB Faaliyet Raporu, 2021).

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde tersine göç için en çok başvurunun Karadeniz bölgesine gerçekleştiği görülmektedir. Genel rakamlar içerisinde il bazındaki verilere bakıldığında ise ilk sırada Ordu, ikinci sırada Samsun, dördüncü sırada Giresun ve Trabzon dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ekonomik gerekçelerle İstanbul'a yoğun göç veren bölge, tersine göç sürecinde de yine aynı gerekçelerle büyükşehirde tutunamayarak geri dönüş sağlamaktadırlar (Bodur, 2019: 59).

Bu konuda yürütülen ikinci proje ise "*Sözleşmeli Organik Tarım Projesi*"dir. 2005 yılında Doğu Anadolu'da hayata geçirilen bu projeye, çiftçilere alım garantili ekim imkânı sunulmuştur. Çiftçilerin yetiştirdiği organik buğdaylar, İBB tarafından satın alınarak Halk Ekmek'te ürüne dönüştürülmüş ve İstanbulluyla buluşturulmuştur (Alperen, 2010). 2015 yılında dönemin İBB Başkanı Kadir Topbaş yaptığı açıklamayla, projenin 8 ilde yürütüldüğünü, 610 ailenin bu kapsamda geriye döndüğünü ve yaklaşık 3 bin 800 çiftçi ile sözleşmeli tarım modeli üzerinden anlaşma sağlandığını belirtmiştir (URL-127). Buradan hareketle projenin hem İstanbul'a göç edenleri tersine göçe teşvik ettiği hem de İstanbul'a göçü engelleyici içerikler barındırdığı söylenebilir.

Tersine göçle ilgili hem çalışma sahasının hitap ettiği topluluğa hem de araştırmaların ortaya koyduğu profillere bakıldığında iki kesim ön plana çıkmaktadır. Birincisi; önceden köyden/kırdan kente göç etmiş insanların yaşlanması ve emeklilikleriyle birlikte sürekli hızlanan büyükşehir yaşamına ayak uyduramaması neticesinde köken yerleşime dönenler. İkincisi; köken kentte de doğmuş olsa hedef kentte de doğmuş olsa eğitim ve iş dolayısıyla büyükşehirde bir süre yaşadıkdan sonra köken yerleşime dönen çoğunluğu gençlerden oluşan kesimdir. Son dönemde gerçekleşen araştırmalarda, 65 yaş üstü

vatandaşların altı ay kentte altı ay da yazlık veya memleketlerinde yaşadıklarını ancak 2005 yılından itibaren bu yaklaşımın değişime uğrayarak yerleşim alanlarının daimî bir şekilde terk edildiğine dair saptamalar bulunmaktadır. 2022 yılıyla artan kira fiyatları ve yaşam maliyetlerinin de etkisiyle özellikle çocuklarıyla beraber yaşayan yaşlılarda ve tek başına yaşayıp geçimini sağlayamayan gençlerde tersine göç olgusu yaygınlaşmaktadır (Dolma, 2022: 20).

Gençler ve yaşlılar/emekliler olarak iki kesime ayrılacak tersine göç sürecinin özneleri konumundaki bu insanlar ayrı ayrı değerlendirilebilir. Pandemi sürecinde yaşanan kapanmalar ve sokağa çıkma yasakları, 65 yaş ve üstü insanlar için oldukça zorlu geçmiştir. Birincil ilişkiler şeklinde de tanımlanan yüz yüze iletişimin çok önemli olduğu - X Kuşağı- bu kuşak (N. Özdemir, 2019b: 134-135), kendilerini daha yalnız ve yaşamdan soyutlanmış hissetmiştir. Büyükşehirlerde kısıtlılığı artan bu insanlar için tersine göç fikrinin olgunlaştığı görülür. Yaşlı kesimler için tersine göçün önemli bir gerekçesi de kuşak çatışmasının beraberinde getirdiği sorunlardır. Hızla gelişen teknoloji, yeni iletişim ağları ortaya çıkarmakta ve kuşaklar arasındaki kültür farklılaşmasının makası her geçen gün daha da açılmaktadır (Öztürk-Merdin, 2021). Büyüklerin eski saygıyı görmedikleri gerekçesiyle yabancılaştıkları (belki de hiç ait hissedemedikleri), yorucu ve sıkın gelen büyükşehirlerden uzaklaşmak istedikleri ve daha az kalabalık yaşamı tercih ettikleri araştırmalarla sabittir (Bulut ve Dinçmen, 2021: 15). Bauman, küreselleşmenin atığı olarak gördüğü bu insanlar için, “*iskartaya çıkmak*” deyimini kullanmaktadır. Kent artık var olan amacını yitirir ve uyum sağlayamayan insanları aktif yaşamın dışına atar (Bauman, 2018: 26). “*Az insan, çok huzur*” biçiminde de formüle edilen bu yaşam tarzıyla ilgili, “*Yalnızlık, gençlikte işkence gibidir ama yaşlılıkta bir nimettir*” sözü de Einstein’a isnat edilir.

Emeklilik ve yaşa bağlı olarak yukarıda zikredilen gerekçelerle geriye göçen insanlar, çocuklarının İstanbul’da yaşamalarının devamını istemektedirler. Ekonomi, eğitim, sağlık gibi sektörlerde memlekete nispeten daha iyi durumda görülen İstanbul’un olumsuz yönleri, gençler için katlanılabilir düzeyde görülmektedir. Yaşlı ve emekli bu kesim için, çocuklarının da yaşlanınca memleketlerine dönmeleri gerektiği inancı hakimdir. Chambairs’in (2005:50) göçle birlikte gelişen yeni anlamlar dizgesinin gelecek kuşaklara aktarımı olarak nitelediği bu durum, göçle ilgili düşünsel boyutu belirlemek bakımından önemlidir. “*Tersine göçün kuşaklar arası mirası*” şeklinde de tanımlanabilecek bu olguyla köken kentle ilişkilerin farklı bir yönü ortaya çıkarmaktadır.

Tersine göçün diğer kesimini oluşturan gençlerin hemşehrlik ilişkilerinden daha bağımsız oldukları söylenebilir. Pandeminin de etkisiyle gündelik yaşantıda daha çok yer edinmeye başlayan esnek çalışma modelleri, iletişimde kablosuz teknolojilerin ağırlığının hissedilmesi, ulaşım sistemlerinin ilerleyişi ve çeşitlenerek yaygınlaşması özellikle dijital sektörleri mekândan bağımsız bir yapıya kavuşturmuştur. Bu sektörlerde faaliyet gösteren insanlar, 'dijital göçebe' olarak da adlandırılan bir yaşam modelini deneyimlemektedirler. Dijital göçebeler, internete erişiminin bulunduğu her yerden çalışabilme özgürlüğüne sahiptirler (Richards, 2015: 343). Tersine göçle doğrudan ilgisi olmasa da dijital sektörlerde çalışan birçok insan artık merkezi İstanbul'da bulunan iş yerlerinin çalışmalarını uzaktan yürütebilmektedirler.

Son yıllarda İstanbul'dan tersine göçün önemli nedenlerinden biri durumunda bulunan yüksek kira bedelleri, dijital sektörlerde istihdam edilen ve uzaktan çalışma imkânına sahip birçok genci, memleketlerine dönmeye mecbur kılmıştır (Dolma, 2022: 20). Örneğin, görüşme sağlanan gençlerden biri, İstanbul'da bir şirketin sanal alışveriş sistemlerinin sorumluluğunu yürütmektedir. Artan kira bedelleri dolayısıyla kazancının büyük bölümünü kiraya yatırmak durumunda kalan çalışan, şirketinden rotasyon isteyerek memleketi Ordu'ya ailesinin yanına dönmüştür. Şirketin işleri uzaktan takip edilmekte ve memlekette bulunularak zaman ve mekânın bulanıklaştığı bir ortamda yeni deneyimler ortaya çıkmaktadır (KK-5).

Tersine göçle birlikte göç veren iller göç almaya başlamakta ve kökene bağlı olmaksızın yeni yerleşimciler edinmektedirler. Bu yeni yerleşimciler, metropol yaşamından uzaklaşıp doğaya dönmek isteyen, eğitim ve ekonomik seviyesi yüksek çoğunlukla genç yaşta kişilerden oluşmaktadır. Bunlar kendi aralarında hemşehrlik gibi bir ilişki ağı kurmadıklarından bugünkü görünürlükleri ancak araştırmalarla saptanabilen bir yoğunluğa sahiptirler (Baş, 2019).

Özdemir'in (2022b) *yeni köylüler, postmodern yereller/köylüler* şeklinde tanımladığı ya da tarımsal faaliyet yönüyle *toprağa dönüşçüler (back-to-the-landers)* olarak adlandırılan (Ak-Kuran ve Kuran, 2022: 67) bu grup içerisinde, büyükşehirlerden Karadeniz'e dönerek memleketlerinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren birçok genç bulunmaktadır. Karadeniz coğrafyasının doğal yaşam odaklı turizm potansiyeli, bu alanda yatırımları hızlandırmaktadır. Örneğin, başmühendis göreviyle çalıştığı işinden pandemi sürecinde ayrılarak memleketi Rize'de *Doğada Kal* ismiyle turizm işletmesi açan 1986 doğumlu Olgun Atagün, fark yaratan işlere imza atmaktadır.

Görsel 98. İşletmede bulunan hobbit mimarili evlerden görüntü. (URL-128)

İşletmenin tanıtım yazısında, “DoğadaKal Bungalov sizi şehir yaşamından uzakta bir yerlere götürüyor. Evlerden, insanlardan, arabalardan uzak konumuyla sizi asla yalnız bırakmayan dere sesine, sabahları ‘Hadi artık kalkın!’ diye bağırان kuşlara hazır mısınız?” ifadeleri yer almaktadır. Şehrin olumsuzlukları üzerinden kurgulanan bu seslenişte insanlar özlemini duydukları doğaya davet edilmektedir.

Görsel 99. DoğadaKal işletmesinin instagram sayfası (URL-129).

Bu türden işletmelerin şehirlerin markalaşması ve belirli sektörlerde öne çıkması üzerine olumlu etkileri bulunmaktadır. Nitekim 330 bin toplam nüfusa sahip Rize'nin 42 bin nüfuslu Ardeşen ilçesinde yer alan işletme, sosyal medyada takipçi sayısı 250 bin civarında olup hem turizmde farklı konaklama deneyimiyle örnek bir uygulama oluşturmakta hem de bu alanda yeni girişimlerin oluşmasına katkı sağlayarak turizm kenti Rize'yi daha da öne çıkarmaktadır.

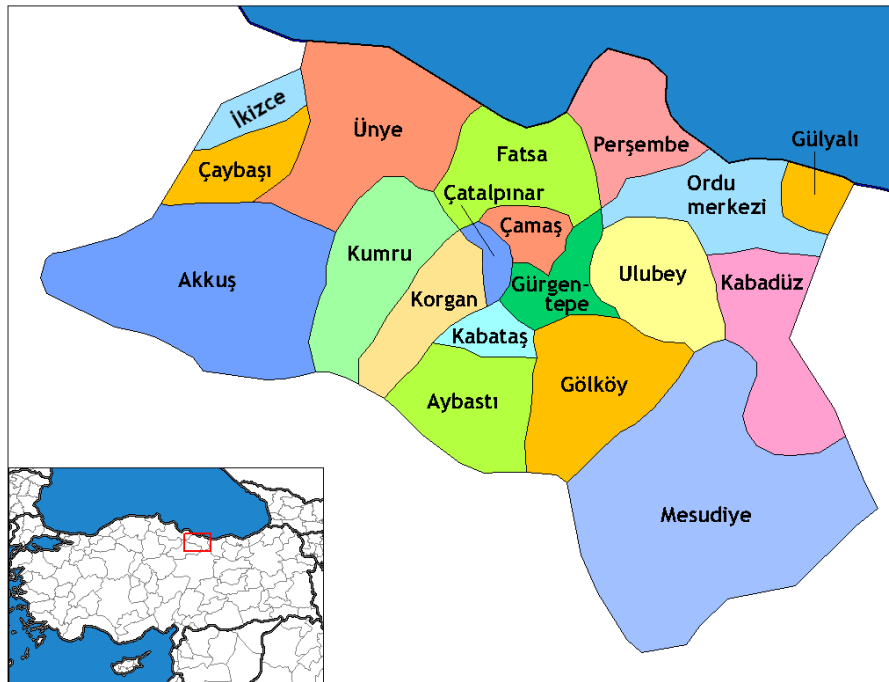
İstanbul'daki işini bırakıp memlekete dönerek işletme açan bir başka girişimci Turgay Topkaya'dır. ODTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü mezunu olan Topkaya, İstanbul'da bir elektronik firmasında satış pazarlama alanında çalışırken 2018 yılında aldığı kararla memleketi Ordu'ya dönerek bal işletmeciliği üzerine kendi markasını oluşturmuştur. Üstelik eşi İstanbul'da çalışmaya devam eden Turgay Topkaya, gelişen ulaşım imkânları dolayısıyla mesafenin çok öneminin kalmadığını vurguluyor ve bir ayağının hâlâ İstanbul'da olduğunu söylüyor. Topkayalar Bal markasıyla e-ticaret uygulamaları başta olmak üzere hediyelik sertifikalı bal çeşitlerini satışa sunarak yöresel üretime katkı sağlayan Turgay Topkaya, Ordu'da yaşamının daha kaliteli olduğunu belirtmiştir. (KK-6).

İklim krizi, çevre felaketleri, küresel ısınma gibi olumsuz senaryolarda geleceğe yönelik endişe artmaktadır. Karadeniz bölgesine genç kuşağın yükselen ilgisinin bir gerekçesi olarak geleceğe yatırım bulunmaktadır. Nitekim bilimsel ve popüler birçok yayın ve haberde ilerleyen dönemlerde Türkiye'de yaşanabilecek yerler arasında Karadeniz bölgesi ilk sırada gösterilmektedir. Bu durumun bilincinde olan gençler için, "atadan/dededen kalma yerler" in değeri ve önemi her geçen gün artmaktadır. Hem yaşlılar hem de gençler açısından ayrı ayrı değerlendirsek de doğaya dönüşün her iki kesim için de ortak faydası arınma ve stresten uzaklaşmadır. Bu bakımdan tersine göç, genelde büyükşehirin özelde de İstanbul'un yüklediği olumsuzluklardan kurtulup yenilenme işleviyle memleketleri bir tür geri dönüş merkezlerine çevirmektedir.

Tersine göçle ilgili verilerden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmak gerekir. İstatistiklere de yansıdığı şekliyle tersine göç olgusunun en çok yaşandığı bölge, çalışmanın da kapsamında bulunan Karadeniz bölgesidir. Bunun da başlıca sebebi zincirleme göçün sağladığı dinamiklerde yatmaktadır. Zincirleme göç neticesinde İstanbul'a erken dönemlerden itibaren tutunan insanlar, daha hızlı bir şekilde şehre adapte olarak göç etme olgusunun sağladığı avantajlardan yararlanmışlardır. Dolayısıyla özellikle ilk dönem göçmenlerde tamamlanan bir misyon bulunmaktadır. Zincirleme göçle büyükşehirde yerleşen insanlar, köken kentle bağlarını daha uzun ve yoğun olarak

korumuşlardır. Fındık ve çay hasat dönemleriyle birlikte bayram, düğün ve cenaze gibi kültürel bağlar memleketle ilişkinin her zaman diri tutulmasını sağlamıştır.

Göç süreci ilk dönemde kırdan/köyden büyükşehre gerçekleşmiş olsa da tersine göçte tam manasıyla bir kırsala dönüş yaşanmayabilmektedir. Şöyle ki tersine göçler, köylere değil köyün bağlı olduğu il veya ilçe merkezlerine gerçekleşmektedir. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde gerçekleştirmiş oldukları birikimle memleketlerinden mülk edinen vatandaşlar çoğunlukla daha gelişmiş merkezi yerleri tercih etmektedirler. Örneğin Ordu'da, 19 ilçe içerisinde en fazla nüfusa sahip Altınordu, Ünye ve Fatsa ilçeleri sahil yerleşimleridir. Bu üç ilçe aynı zamanda art bölgelerindeki daha küçük ilçeleri havzasına katmaktadır. Çoğunlukla vadi yapısından kaynağını alan bu etkileşimle, sahil bölgeleri daha çok gelişmektedir. Örneğin, Ulubey, Gök köy, Kabadüz ve Gürgentepe ilçeleri nüfus bakımından Altınordu ilçesini sürekli biçimde büyütmektedir. Dolayısıyla konum olarak kırsalda kalan bu ilçelerde yaşayan insanların ekonomik birikime sahip önemli bir bölümü daha gelişmiş olan sahil yerleşimlerinden mülk edinme ve bu ilçelerde yaşama yolunu seçmektedirler.

Şekil 46. Ordu ili haritası (URL-130).

Benzer şekilde Çamaş, Çatalpınar, Kabataş, Korgan ve Aybastı ilçeleri, Fatsa ilçesini; Kumru, Çaybaşı, İkizce ve Akkuş ilçeleri de Ünye ilçesini havza olarak demografik ve ekonomik bakımdan beslemektedir. Burada da daha büyük ilçe merkezlerinden küçük

ilçe merkezlerine ve köylere belirli aralıklarla hareketlilik devam etmektedir. Esasında göçe dayalı tarihsel yaşantıyla da doğrudan ilişkili bütün bu süreçler toplumdaki bitmek bilmeyen hareketliliğin, devinimin devamlılığını göstermesi açısından yeni özellikler barındırmaktadır. Tersine göç araştırmalarında son dönemde kavramda meydana gelen değişim, *“insanlar artık kent merkezlerinden kırsala değil kent merkezlerinden daha küçük kent merkezlerine kayıyor”* şeklinde dile getirilmektedir (Dolma, 2022: 20).

Bu konuda bir diğer gösterge de artan konut satışlarıyla ilgili istatistikte yer almaktadır. TÜİK verilerine göre 2021 yılında Doğu Karadeniz Bölgesindeki konut satışlarında artış yaşandı. Bölgedeki illerde ortalama yüzde 44 dolayında yaşanan konut satışındaki artışa pandemi sürecinde büyükşehirlerden tersine göçle memleketlerine dönenlerin konut satın almasının etkili olduğu belirtilmektedir. Verilere göre konut satışları Trabzon, Rize, Giresun ve Ordu’da ciddi bir artış eğilimindedir (URL-131).

Göç süreci her zaman olumlu ve olumsuz birçok sonuç doğurmaktadır. Karadeniz’e gerçekleşen tersine göçlerde de bunları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Gençlerin tersine göçü, eğitilmiş ve bilinçli bireyler olarak geleneksel bilgiyi modern tekniklerle birleştirip özgün üretim modelleri ortaya koyma bakımından köken kentleri daha yaşanılabilir ve sürdürülebilir bir çekim merkezine dönüştürebilir. Tarımsal ürün bazında ülkeye en fazla ihracat geliri sağlayan fındığın ham madde olarak satıldığı bölgede, butik işletmelerle fındığın işlenip yeni mamuller elde edilmesi ve katma değerinin artırılmasına yönelik son dönem girişimlerinin başını gençler çekmektedir. Benzer şekilde köy ve yaylalarda bungalov türü butik turizm işletmeciliğinde de girişimler gençler eliyle gerçekleşmektedir. Bu bakımdan gençler, bölgenin her anlamda potansiyelinin farkında olarak değer üretmeye, yeni açılımlar geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Yaşlı ve emeklilerin tersine göçü ise köken kentle ilgili yeni olguları beraberinde getirecektir. Bu kitlenin sosyalleşebilmesi için yeni mekânlar gerekebilir. Ayrıca yaşlılığa bağlı sağlık hizmetlerinin de kaliteli ve erişilebilir bir alt yapıya sahip olması köken kentler için ele alınması gereken durumlar arasındadır. Ayrıca köy statüsündeki kırsal mahalleler ve köyler için de imarla ilgili karmaşık sorunlar ortaya çıkmaktadır. Miras yoluyla bölünmeden dolayı yaşanan anlaşmazlıklar yapı inşasının veya barınmanın dolayısıyla da tersine göçün önünde önemli bir sorundur. Bürokrasiyi azaltıcı ve yaşanan sorunlara pratik çözümler getiren düzenlemeler aciliyet gerektirmektedir.

Artan nüfusla birlikte tersine göç talebi, köken yerleşimlerin büyümesinde itici bir güçtür. Bu bakımdan kentlerin planlanması konusu büyük önem arz etmektedir. Nitekim engebeli bir coğrafyaya sahip Karadeniz bölgesinde sağlıklı bir kentleşme için birim alandan maksimum düzeyde fayda sağlanması gerekmektedir. Bu konuda olumsuz bir İstanbul deneyimi yaşayan ve tersine göçün nedeni olarak bu konunun mağduru olan insanlar, köken kentlerin planlama sürecinde çevreci, doğal yaşamı önemseyen bir kamuoyunun oluşmasında başat rol oynayabilirler. Yoksa köken kentlerin de akıbeti, beton yığınları içerisinde her geçen kötüye giden bir manzara eşliğinde İstanbul'dan farkı kalmayacaktır. Karadeniz'deki çevre mücadelelerini bu yönden de ele almak gerekmektedir.

4.6.8. Kalkındırma Yaklaşımından Koruma ve Mücadeleye Geçiş: Hemşehri Derneklerinde Ekolojik Uyanış

Sanayileşmeyle birlikte modernizmin de etkisiyle büyüme ve gelişme odaklı bir anlayışı benimseyen ülkelerde 19. yy.ın ikinci yarısıyla birlikte çevre sorunları gündeme gelmeye başlamıştır. Teknolojik imkânların yetersizliğiyle birlikte çevre bilincinin de yeterli seviyede olmaması ve üretim yapan fabrikaların oldukça fazla kirlilik yaratmaları, çevre sorunlarının tartışılmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir. Bugüne gelindiğinde ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde benzer yaklaşımlarla üretim yapmak ve kalkınma adına çevreye verilen zararlar büyük tartışmalara neden olmaktadır. Çevreye verilebilecek zararları en aza indirmek adına gerekli yatırıma ve dönüşüme bütçe ayırmak istemeyen sanayi sektörü, çevre koruma konusunu göz ardı etmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte çarpık kentleşme ve nüfus artışı çevre sorunlarının daha da büyümesine neden olmuştur. Buna karşılık soruna yönelik çözüm yolları aranmaya başlanmış, halk ve yöneticiler tarafından kabul görece biçimde çevre hassasiyetleri gelişmiş insanlar ve çevreci gruplar tarafından ortaya birçok fikir atılmış, yaklaşımlar geliştirilmiştir. Anayasanın 56. maddesinde çevre hakkı; "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devlet ve vatandaşların ödevidir" şeklinde ifade edilmiştir (URL-132). *İnsan merkezli (antroposentrik)* bir yaklaşımla tanımlanan çevre hakkı, hak olmasının yanında ödev şeklinde de tarif edilmiştir. Bugün en çok kabul gören yaklaşım olarak *çevre merkezli (ekosentrik)* yaklaşım öne çıkmaktadır. Diğer tüm canlılar insanlarla birlikte aynı derece yaşam hakkına sahiptir. Buna göre çevre sorunlarının çözümü için, öncelikle insanın çevrenin efendisi olmadığını idrak etmesi ve tarihin

başlangıcından bugüne çevreyi kirletenin kendisi olduğunu kabullenmesi gerekmektedir (Kayaer, 2013: 65; Firidin, 2017: 84).

Daha iyi bir çevrede yaşamak ve geleceğe daha yaşanılabilir bir dünya bırakma kaygısı, çevre sorunlarına odaklanan bir toplum mekanizmasının gelişmesini sağlamıştır. Bu manada birçok paydaşın içinde yer aldığı *çevresel yönetim* kavramı ortaya atılmıştır. Çevresel yönetim, çevre sorunlarına çözüm arayan, birey ve toplum refahı üzerinde etkili politik ekoloji ve çevre politikalarını kullanan bir kavramdır (Bal vd., 2015: 179). STK'lar yönetim sürecinde rol oynayan aktörlerden biridir ve devlet ile özel sektörle birlikte sistemin üçüncü ayağını oluşturur. Yönetim süreci içerisinde, STK'lar önemli bir konum kazanmış olup, yönetim faaliyetinde doğrudan yer alma ve söz söyleme hakkına sahip olmuştur.

Tekeli'ye (2005: 3) göre STK'lar, yerel hakların savunulmasında birer baskı grubu olmanın ötesinde, katılımcı demokrasinin aktif bir aktörü olabilmekte, böylelikle çevre ile ilgili konular ve katılımcılık aynı anda sağlanabilmektedir. İyi yönetimde bir faaliyete ilişkin tarafların görüşüne önem verilir. Devlet süreci yöneten bir misyona sahiptir. STK'ların buradaki görevi ise yerel halkın faaliyete yönelik yaklaşımını ortaya koymak, beklentileri dile getirmek ve halkın çıkarını savunmaktır. Diğer iki aktörle (devlet-özel) birlikte STK'lar yönetime katılıp karar alma süreçlerinde söz sahibi olabilmektedir (Firidin, 2017: 108).

Bir STK olarak hemşehri derneklerinin çevresel yönetimde boy göstermeleri oldukça yeni bir olgudur. Nitekim hemşehri derneklerinin tarihsel gelişimi içerisinde köken kente yönelik bir 'kalkındırma' misyonuyla faaliyetlerin yürütüldüğü vurgulanmıştı. Bu misyon ilk dönemlerden itibaren daha yoğun bir şekilde derneklerin gündeminde olsa da zaman içerisinde yerleşilen kente yönelik ilginin arttığı görülmüştür. Ancak son dönemde ortaya çıkan ekonomik kriz, pandemi, iklim krizi gibi küresel gelişmelerle hemşehri derneklerinin daha sistematik bir şekilde köken kentlerle ilgili konulara yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu konulardan en dikkat çekenini ise çevrenin korunmasına yönelik mücadelelere katılımdır (KK-15).

Hemşehrilik olgusuyla da ilişkilendirilen Karadeniz'de çevre duyarlılığı konusundaki hareketlenmeler, Çernobil Faciası olarak da bilinen nükleer kazayla 1986 yılından sonra başlamış ya da görünür hâle gelmiştir. Ukrayna'da nükleer fabrikada meydana gelen kazanın sonucunda Karadeniz bölgesinin bol yağış alması nedeniyle radyoaktif maddelerin yağmur aracılığıyla toprağa ve besinlere düştüğü ve bu yolla da insanlarda

kanser vakalarına bağlı ölümlerin arttığı bilinmektedir.⁴⁷ Bu konuda tepkiler bölgenin müzik kültürü temsilcileri aracılığıyla verilmiştir. Volkan Konak, 2006 yılında çıkarmış olduğu Mora isimli albümdeki Cerrahpaşa adlı eserini kanserden kaybettiği babası, Gardaş isimli eserini ise yine kanserden yaşamını yitiren sanatçı Kazım Koyuncu için yazdığını beyan etmiştir (URL-133). Albümü çıkardığı dönemde Karadeniz’de Çernobil’den kaynaklı kanser vakalarındaki artışa dikkat çeken bir raporu da kamuoyuyla paylaşan sanatçı, en büyük isteğinin Karadeniz’de yalnızca kanser üzerine taramalar ve tedaviler yapan bir hastane kurulması olduğunu belirtmiştir (URL-134).

Albümün çıktığı dönemde özellikle Cerrahpaşa adlı eserin en çok dinlenenler arasında yer alması, Çernobil’le ilgili açıklamalarla birlikte kamuoyunun da gündemi bu konuya yoğunlaşmış, İstanbul’daki hemşehri derneklerinin de çevre sorunlarına müdahil olmaya başladığı görülmüştür. Dönemin Trabzon Dernekler Birliği Başkanı Tahsin Usta, Çernobil’in etkilerinin ortaya konulduğu resmi bir çalışma olmadığını belirterek, *“Oysa biz bu etkilenmenin sonuçlarını bizzat yaşıyoruz. 0 462 ile başlayan (Trabzon’un telefon kodu) herhangi bir numara çevirin ve sorun; ‘Ailenizde kanser hastası var mı?’ diye. Yüzde 80’inin cevabı ‘evet’ olacaktır. Sakat doğumlar arttı. Bölge tedirgin. Sosyal dengeler değiştirdi. Başka illerde yaşayan Karadenizliler ile bölge halkı arasında kız alıp vermeler dahi azaldı”* şeklindeki açıklamalarıyla konuyu çok yönlü biçimde değerlendirmiştir (URL-135). 2005 yılında İstanbul’da kurulan Karadeniz kökenli rock müziği grubu Marsis de müzik aracılığıyla HES’ler ve nükleer santraller başta olmak üzere çevre sorunlarına dikkat çekmişler, özellikle dinleyici kitleleri olan üniversiteli gençler üzerinde çevre konusunda farkındalık yaratmaya çalışmışlardır. 2009 yılında çıkardıkları aynı isimdeki albümlerinin kapağında radyasyon uyarı simgesi yer almış, slogan olarak da *“dikkat bu grup yüksek radyasyon içerir”* sözü kullanılmıştır.

Görsel 100. Marsis müzik grubu logosu. (URL-136).

⁴⁷ Çernobil Faciası’ndan sonra Karadeniz bölgesinde kansere bağlı ölümlerin ve hastalıkların artışına ilişkin devletin ilgili bakanlıklardaki yöneticileri durumun Çernobil’le ilgili olmadığını savunan birçok açıklama gerçekleştirmiştir.

Karadeniz’de çevreyle ilgili mücadelelere yerel halkın yanı sıra çevre dernekleriyle birlikte hemşehri derneklerinin de katılım sağlamaya başladıkları görülmektedir. Hemşehrilik olgusu etrafında şekillenen dernek, birlik ve platformların bu manada yürüttükleri faaliyetler her geçen gün daha da belirginleşmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasına yaşanan doğal afetler, iklim krizleri, büyük çaplı orman yangınları, sel felaketleri ve bunların meydana gelmesinde insan ve çevre ilişkisinin olumsuzluklarına yönelik bilincin artması, çevre sorunlarına yönelik paradigmanın değişmesi neden olmuştur. Yıllık yağış miktarı bakımından Türkiye’nin en cömert bölgelerinden biri olan Karadeniz’de dahi kuraklığın söz konusu hâle gelmesi, her kesimde endişe yaratmaktadır. Doğal çevrenin yok olduğu, beton bloklar arasında suni yaşam alanlarının rant kapısı hâline geldiği İstanbul’da stres yüklü gündelik yaşam, kente göç eden topluluklar için bir kaçış alanı olarak memleketlerine dönüş hayalleri ve planları güncel kalmaya devam etmektedir. Özellikle bilimsel çalışmalarda da yaklaştığı dile getirilen büyük İstanbul depreminin endişesiyle, İstanbul’dan tersine göçe yönelik rakamların yıldan yıla daha da artacağı beklenmektedir. İşte bu şartlar altında İstanbul’un betonu karşısında Karadeniz’in yemyeşil doğası, köken yerleşimi Karadeniz bölgesi olan insanlar için büyük bir yaşam, yenilenme ve öze dönüş kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Metropol yaşamında deneyimlenen çevreyle ilgili olumsuzluklar büyük bir bilinç oluşturmaktadır. Medyanın konuya ilgiyle eğilmesi, çevre koruması ve mücadelesi alanında çalışmaların görünürlük kazanması, ekolojik ve çevre okuryazarlığının artışı, konunun eğitim müfredatlarına kadar girmiş olması çevre duyarlılığını oldukça yükseltmiştir.

Karadeniz’deki çevre mücadelelerinin odağını hidroelektrik santrallerine (HES) karşı yürütülen faaliyetler oluşturmaktadır. Derin vadilerden oluşan bölgede vadi yataklarında irili ufaklı birçok dere yer almaktadır. Bu dereler üzerinde, verilen mücadelelere rağmen 246 adet santral kurulmuştur. Bunların %32’si Giresun’da, %26’sı Trabzon’da, %18.8’i Rize’de ve %13.3’ü Ordu’da bulunmaktadır (URL-137). Bölgenin ekolojik dengesinin bozulmasının en büyük nedeni olarak gösterilen HES’lere karşı büyük mücadeleler verilmektedir. HES’lerin yoğunluğunun artmaya başladığı ilk dönemlerde (2000-2010 yılları) yapılan mücadelelerde halk desteği tam olarak sağlanamıyordu.⁴⁸ Santral yapımı aşamasında doğanın oldukça tahrip ediliyor olması, küçük dereler üzerine birden çok

⁴⁸ Bu durumun oluşmasında, kurulan santrallerden elde edilecek elektrikle, elektrik faturalarının ucuzlayacağı söylemi hâkim olmakla birlikte “yatırım gelmesi istenmiyor” karşı tezi yer almaktaydı. Üstelik santralin kurulduğu yerleşimden iş ve istihdam yaratılması da halk desteğini kırmada etkili olmuştur.

santral inşa edilerek vadilerin ekolojik dengesinin bozulmaya başlamasıyla halk desteği de sağlanarak mücadeleler yeni bir boyut kazanmıştır. Sivil toplum kuruluşları bu mücadelelerde en önemli ayağı oluşturmaktadır.

Ekolojik mücadelelere katılım, hemşehri derneklerinin köken yerleşime olan ilgisini artırmaktadır. Karar alma mekanizmalarında çevre dernekleriyle birlikte hemşehri derneklerinin yeni bir aktör hâline gelmeye başladıkları görülmektedir. Dernek yöneticileri ve üyelerle birlikte hemşehri tabanında konuya hassasiyet gösterenler çevre aktivistleri hâline dönüşmeye başlamıştır. Hemşehri derneklerinin konuya müdahil olması, yöre halkının desteğinin sağlanmasında kültürel bir aidiyet tavrı olan 'biz' ve 'öteki' bağlamında artıları olmuştur. Yöre halkından olmayan çevre dernekleri yöneticileriyle vatandaşlar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmış, sürece ilişkin katılım ters tepmiştir. Hemşehri dernekleri bu durumların yaşanmasının önüne geçmiş hatta bu konuda tavır koymaktan çekinen yerel yönetimlerdeki iktidar partisi temsilcilerinin de desteğini almayı başarmışlardır. 160 km uzunluğundaki Melet ırmağı üzerinde bulunan 9 adet HES'e ilave olarak 5 tane daha HES planlamasının yapılması, ırmağın hayat verdiği yerleşimlerden biri olan Ordu'nun Mesudiye Belediye Başkanı İsa Gül'ün de mücadeleye destek vermesine neden olmuştur. AK Partili Belediye Başkanı Gül, HES'lerin vadiye zarar vereceğini ve ekosistemi bozacağını belirterek yöre dernekleri ve muhtarlarla birlikte itiraz dilekçelerini bakanlığa gönderdiklerini belirtmiştir (URL-138). Bu manada yerel demokrasilerin gelişmesi ve halk ile yerel yönetim arasındaki ilişkiyi işlevsel kılabilmek adına STK'ların önemli bir konumda bulunduğu farklı çalışmalarda vurgulanmıştır (Ökmen vd., 2013: 167).

Görsel 101. Mesudiye köy/mahalle derneklerinin yürüttüğü çevre mücadelelerinden afişler.

Hemşehri derneklerinin çevre mücadelelerine katılımları derneklerin kapasitelerinin gelişimi bakımından da kıymetlidir. Dava ve itiraz süreçleri başta olmak üzere mücadelenin her safhasında diğer STK'lar ve oluşumlarla iş birliği hâlinde olan hemşehri dernekleri, sorunlara çözüm getirmede, kamuoyu oluşturmada ve projeler ortaya koymada ortak hareket deneyimini yaşamaktadırlar. HES'lerin yanı sıra son dönemde taş ocakları sayısındaki artış, siyanürle maden aranması gibi doğal yaşamda tahribat oluşturan yeni müdahalelere karşı yeni mücadele alanları ortaya çıkmaktadır.

Görsel 102. Fatsa/Kayaköy mahallesinde taş ocağı yapılmaması için yöre derneği öncülüğünde basın açıklaması. (6.3.2022) (URL-139)

Tüm bu değerlendirmelerin neticesinde hemşehri dernekleri, son dönemde ekolojik manada verilen mücadelelere müdahil olarak yalnızca kuruldukları yerleşimin yönetim süreçleriyle ilgili değil, köken kente yönelik karar alma mekanizmalarındaki varlıklarıyla önemli bir odak hâline gelmişlerdir. Bu durum siyasetle sıklıkla ilişkilendirilen ve siyasetin arka bahçesi hâline geldiği gerekçesiyle eleştirilen hemşehri derneklerinin geçirdiği dönüşümü örneklendirmek bakımından oldukça değerlidir. Hemşehri dernekleri ortaya koydukları bu yönelimle, politikalara koşulsuz destek veren değil yön veren, gerektiğinde karşı çıkan ve eylem yapan bir konum almaya başlamıştır.

5. BÖLÜM: HEMŞEHRİLİĞİN VE HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN İŞLEVSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Kültür alanında bir olgu etrafında çalışma yürütmek, çoğunlukla bir başlık biçiminde işlevsel çözümlenmeyi gerekli kılar. Kültürle yakından ilgili sosyal bilim alanındaki bilim dalları için işlevsel çözümlenme hem ele alınan konunun dinamiklerini ortaya koymada hem de aynı konu üzerinde odaklanılan farklı başlıkları birlikte değerlendirmede etkili bir yöntemdir. Oluşumunda ve sürdürülmesinde kültürün merkezi rol oynadığı hemşehrlik olgusunun ve bu olgunun meydana getirdiği hemşehri derneklerinin işlevsel çözümlenmesinde vurgu, kültür üzerine gerçekleştirilerek diğer boyutlarla birlikte değerlendirilecektir.

5.1. KÜLTÜREL İŞLEVLER

Kente uyum sağlamanın işlevsel bir aracı olan hemşehrlik, her şeyden önce kültürel bir ilişki ağıdır ve diğer tüm işlevler kültürle bağlantılı bir şekilde anlamlı hâle gelebilmektedir. Aynı köken şehirden olmak, en az iki insanın farklı bir şehirde hemşehrlik adı altında iletişim kurmasında kökeni, dolayısıyla kültürü öne çıkarmaktadır. Göç olgusu doğası gereği yabancılaşma, uyumsuzluk ve çatışma gibi birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmektedir.

Erder (2021: 246), hemşehrlik ilişkilerinin *“her hemşehri grubu için ve hatta aynı hemşehri grubu içindeki farklı katmanlarda anlamın, işlevin, örüntünün ve yoğunluğun farklı olabileceğine”* işaret etmektedir. Bununla birlikte kültürel işlevler hemşehri gruplarında nesiller arasında farklı fonksiyonlarla ele alınmaktadır. Kırsalda doğup büyüyenler daha sonra kente göç edenler için hemşehriliğin kültürel manasıyla kentte doğan genç nesillerin hemşehriliğe yüklediği kültürel mana arasında fark bulunmaktadır. Kente göçün ilk dönem muhatapları için hemşehrlik, kente tutunmanın ve uyum sağlamanın, dayanışma içerisinde geleneklerini sürdürmenin ve korumanın birer aracı konumundadır. Hemşehri derneklerini meydana getiren olgu da küreselleşmeyle birlikte özellikle genç kuşaklarda geleneksel değerlerin yok olacağı endişesidir ki bu durum da kültüreldir. Gençler için hemşehrlik, kültürel yönüyle kimlik arayışının ve farklılık yaratmanın oldukça işlevsel bir yoludur. Kimlik, insanların kim oldukları ve neyin onlar için anlamlı olduğuna ilişkin benimsedikleri anlayışlarla ilişkilidir (Giddens, 2005: 29). Geleneksel müzik ve dansa artan ilginin kaynağında, bu alanda kent kökenli olarak

ortaya çıkan yeni kültürel değişim ve dönüşüm dinamikleri biçiminde kimlik arayışı ve benliğin dışavurumu yatmaktadır. Kültürel işlevler, toplumsal değişim süreçlerinde hemşehriliğin ihtiyaç duyduğu konulara anlam üretebildiği müddetçe hemşehrilik olgusunu yaşatmayı sürdürecektir.

Türkiye’de kentleşme süreci başlangıçta ekonomik bakımdan büyük sınıfsal farklılar ortaya çıkarmamıştır. Farklılaşmanın kaynağında Türk kültürünün tarihi gelişim süreçlerinde göçebe ve yerleşiklik temelinde ayrılan, daha sonra köylü ve kentli biçimini alan mekânsal farklılaşma ve buna bağlı farklı kültürel gelişim yatmaktadır. ‘Kentin köyleşmesi’ ya da ‘kentteki köylüler’ biçimindeki ifadenin -bir alanda kümelenmenin- temelinde göç sürecinde hâkim kültürün içerisinde yok olma ve erime endişesi bulunmaktadır. Hemşehrilik olgusunu meydana getiren bu endişe küreselleşmeyle birlikte daha sonra yerini geleneksel bağların yok olacağı endişesine bırakarak hemşehri derneklerinin kurulmasının düşünsel alt yapısını meydana getirmiştir. Ayata’nın da vurguladığı şekliyle, kente entegrasyon sürecinin sağlanmasında ve kendi tarihini/tecrübelerini sürdürmede yerel kültürel kimliğin korunarak yeni nesillere aktarılmasında ve kültürel yozlaşmanın önüne geçilmesinde hemşehrilik ilişkileri etkili olabilmektedir (1989: 115-116).

Uyum sürecinde bir olumsuzluk olarak da nitelenebilecek ‘öteki’nin yaratımı köyden kente göçün kültürel sonuçlarından biridir. Geleneksel bağların hâkim olduğu kır yaşamında ilişkiler birincil veya yüz yüzedir. Sosyal kontrol mekanizması cemaat tipi bir yapılanmaya herkesin birbirini tanıdığı bir ortamda işler. Kent yaşamı bireyselliği ve ikincil ilişkileri meydana getirir. Kente göçen insanlar bu uyumsuzluğa karşı hemşehriliği geliştirerek birincil ilişkilerine kent mekânında sürdürmeyi başarmışlar, ‘biz’ vurgusunun karşısına kentin alışılmadık sosyal ilişkilerini yerleştirdikleri ‘öteki’yi koymuşlardır. Bu ‘ötekilik’ meselesi, yalnızca kente göçenlerin bakışıyla kavramsallaşmaz. Aynı zamanda kentte var olan hâkim kültürel anlayış da köyden göçen insanları ‘ötekiler’ olarak adlandırarak konum almışlardır. Hemşehri dernekleri aracılığıyla kentin yönetimine katılım ve kentin kaynaklarından yararlanmayla birlikte bu keskin ayrımın belirsizleşmeye başladığı görülmektedir. Zorunlu göçten yabancı göçüne geçişle göçün niteliğindeki değişimlerle kent mekânı yeni ‘ötekiler’ yarattığı için iç göç sürecinin ilk muhatapları olarak çalışma kapsamındaki Karadenizliler artık bu ayrımı bir karşı kimlik aracı biçiminde kullanmamaktadırlar.

Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri, kentlileşmenin önünde büyük bir engel biçiminde gerçekleştirilen olumsuz yorumlara karşılık, göç eden grubun kültürel endişelerine karşı

geliştirdiği bir araç olarak esasında kente uyum sağlamanın en etkili yollarından biri şeklinde de değerlendirilebilmelidir. Nitekim sosyoloji çalışmalarında ‘tampon mekanizma’ biçiminde vurgulanan kurumlar yeni olgulara uyum sağlamanın araçları olarak deklare edilmektedir. Dolayısıyla kentleşme ve kentlileşme önünde engelleyici okumaların temelinde kırsal kültürü küçümseyici anlayışın bulunduğu açıktır. Kırsaldan göçen insanların kentleşme konusunda ördüğü önyargı duvarlarından daha fazlasını bilimsel çalışmalardan da destek alan kent merkezli hâkim bakış örmektedir.

Kültürel bir devamlılık aracı olan hemşehrilik ve hemşehri dernekleri kent kültürüne en büyük katkıyı, kültürel çeşitliliklerini koruyarak vermişlerdir. Küreselleşmenin pençesinde tektipleşen topluluklara karşın hemşehri grupları, kent mekânında korudukları yerel kimlikleri aracılığıyla birer farklılık kaynağı biçiminde görünürlüklerini her geçen gün daha da artırmaktadırlar. Kültürel çeşitliliğin yanında kültürel zenginlik de hemşehrilik aracılığıyla inşa edilmektedir. Kent mekânında gelişimini sürdüren yerel kültür, kaynağını köken kentten alsa da bir yandan da ayrışmanın eşliğine gelmiştir. Yerel kültür metropolle etkileşim kurarak melez yapılar meydana getirebilmekte, köken yerleşimden ayrı bir gelişim çizgisi sürdürmektedir. Kentsel imgeler ve yorumlama biçimleri yerel kültürel formların anlamını, içeriğini ve şekil özelliklerini değiştirmektedir. Bu değişim, köken yerleşimle bağların sıkı bir şekilde devam etmesi sebebiyle karşılıklı biçimde birbirini etkilemektedir.

Türkiye’de sosyal bilimlerin kent mekânında oluşan hemşehrilik ilişkilerine dair ilişkilerin çözümlenerek yok olacağına dair ömür biçme öngörülerinin tutmayıp hemşehrilüğün güçlenerek yoluna devam etmesinde kültürel işlevlerin büyük önemi vardır. Olgudan kurumlaşmaya geçerek kendini ve misyonunu yenileyen hemşehrilik, ortaya koyduğu düzenli etkinliklerle mensuplarının kimliklerine olan bağlılıklarını her daim diri tutmaktadır. Bu etkinliklerde kültürel imgelere ve kodlara sıklıkla başvurulması, kimlik ve aidiyetin pekişmesine ve gurur kaynağı şeklinde hemşehrilüğün yüceltilmesine kapı aralamaktadır.

Hemşehrilüğe dair folklorik özellikleri yoğun bir şekilde yansıtması bakımından gerçekleştirilen etkinlikler, folklorun dört işlevi olarak da bilinen İşlevsel Halkbilimi Kuramı çerçevesinden de değerlendirilmelidir. İşlevsel Kuram halkbilimi çalışmalarında, metin merkezli yaklaşımların dışında icra edilen folklor olayının içinde yer aldığı sosyo-kültürel şartları da göz önünde bulundurması nedeniyle bağlam kavramını da esas alan kuramların öncüsü olmuştur (Çobanoğlu, 2010: 259). William Bascom tarafından *Folklorun Dört İşlevi* biçiminde ortaya konulan yaklaşımda, folklorun “hoşça vakit

geçirme, eğlenme ve eğlendirme; değerlere, toplumsal kurallara ve törelere destek verme; eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması; kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevleri” bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2010: 256-257).

Hemşehrilik olgusu etrafında düzenlenen festival, şölen, piknik gibi organizasyonların temelinde folklorun sıklıkla başvurulan işlevlerinden birincisi, *“hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme”* işlevi yer almaktadır. Geleneksel müzik ve dansa ilişkin göstergelerin ön planda olduğu bu etkinlikler aracılığıyla hemşehri grupları bir arada eğlenmektedirler. Özellikle kentin gündelik yaşamındaki hareketliliğin getirmiş olduğu sorunlar, birer boş zaman aracı olarak etkinliklere katılımı bireyin psikolojisinde bir rahatlama ve yenilenme meydana getirmektedir. İkincisinde, *“değerlere, toplumsal kurallara ve törelere destek verme”* işlevi, etkinlikler aracılığıyla toplumsal kuralların ve geleneklerin nasıl işlediğine dair bir gözlem ve uygulama alanı ortaya çıkarmaktadır. Bir arada yaşamının gereklilikleri, kamusal alanın kullanımı, hemşehri ilişkilerinin özellikleri, milli ve manevi değerlerin içselleştirilmesi, etkinliklerin kuralları ve nerede nasıl davranılması gerektiğine dair davranış biçimleri özellikle çocuklar ve gençler için etkinliklerin birer öğrenim ve aktarım ortamına dönüşmesini sağlamaktadır.

“Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması” biçimindeki üçüncü işlev, esasında okuma yazması olmayan toplumlarla ilişkilidir ki folklor, formel eğitimin olmadığı yerde eğitim işlevini de yerine getirir. Türk toplumu bugün okuma yazma seviyesi %90'ın üzerine çıkmış, resmi eğitim-öğretim faaliyetlerinin kapsamlı bir şekilde gerçekleştiği eğitim alt yapısına sahiptir. Bununla birlikte özellikle her yaştan hemşehri grubunun katılım gösterdiği etkinlikler aracılığıyla kültürel bir eğitimden söz etmek mümkündür. Kültürel etkinliklerde, örneğin bir geleneksel dansın icrasında izleyici ve katılımcı olan gençler, gelecek dönemlerdeki etkinliklerin yöneticisi ve uygulayıcısı olma farkındalığıyla etkinlikteki akışı belleğine işlemektedir.

Son olarak, *“kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevi”* ve bununla ilişkili İlhan Başgöz'ün (1996) ortaya koyduğu 'protesto işlevi' hemşehrilik kültüründe önemli göstergeleri barındırmaktadır. Festival, şölen, şenlik adı altında etkinliklerin sağladığı rahat ve özgür ortam, gündelik yaşamda dile getirilemeyecek durumların ifade edilmesini sağlar. Özellikle siyasi konularda bir tavır ortaya konulması gerektiğinde, etkinlik ortamında çeşitli göstergeler ve söylemler aracılığıyla konu rahatça sergilenmekte ve ifade edilmektedir. Hemşehriliğin köken kentle ilgili özellikle doğal çevrenin korunmasına yönelik meseleler başta olmak üzere yanlış olduğuna kanaat getirilen idari ve siyasi her

türlü uygulama, etkinlik ortamında rahatça eleştirilebilmektedir. Bu durumun kamuoyu oluşturu, baskı mekanizması etkilerinin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

5.2. KÜLTÜREL POLİTİK İŞLEVLER

Hemşehriliğin kültürel politik işlevi, hemşehriliğe dair olumsuz atıfların toplandığı bir alan olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin toplumsal yapısını analiz ederken 'patronaj/himayecilik' kavramını göz önünde bulundurmak, hemşehriliğin kültürel politik işlevini bu bağlama odaklamak gerekir. Patronajlık ilişkilerinin okumasını yapmak, hemşehriliğin tarihsel gelişimi içindeki değişim ve dönüşümü ortaya koymanın başka bir yoludur.

Kıray'a göre (1995:64), kırsalda hâkim olan ağalık patronajının yerini kente göç edince dönemsel biçimde sırasıyla; "*hemşehri patronajı*", "*siyasi parti patronajı*" ve "*dinsel cemaat patronajı*" almıştır. Kente göç sürecinin ve kente yerleşimin gerçekleştiği ilk dönemde hemşehrilik olgusunun ortaya çıkışı, beraberinde bu yönde bir patronajlık ilişkisi meydana getirmiştir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, demokratikleştirilmesi ve seçimle göreve gelmeleri gibi birçok dinamiğe bağlı olarak 1980'den sonraki süreçte siyasi parti patronajlığının öne çıktığı söylenebilir. Devamında ise siyasal İslam'ın yükselişine entegre biçimde dinsel cemaat patronajının ilişkileri yönlendirmede ağırlık kazandığı görülmektedir.

Bireylerin siyasal sistemden hemşehri dernekleri aracılığıyla talepte bulunmalarından hareketle, hemşehri derneklerinin siyasal sistem ile birey arasında iletişim kuran, bireyin talep ve hoşnutsuzluklarını sisteme aktaran bir ara kurum olma işlevi yüklendiği bilinmektedir (Schüler, 1999: 48-50). Hemşehriliğin politik işlevleri siyasal manada kutuplaşmaların önüne geçmektedir. Farklı görüşlere sahip partilerde hemşehrilerin görev almaları ve aday gösterilmeleri, seçim süreçlerinin işleyişini de farklılaştırmaktadır. Bu farklılaşmanın en çok hissedildiği alan yerel yönetimlerdir. 1994 ve 2019 yıllarında yaşanan mahalli idareler seçimleri, çalışma kapsamında ele alınan hemşehrilik grubu üzerinden durumu gözler önüne serecek sonuçlar meydana getirmiştir. 1994 İstanbul seçimlerinde Rize kökenli Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan seçilmesiyle 2019 yılında Trabzon kökenli Ekrem İmamoğlu'nun belediye başkanı seçilmesinde hemşehri gruplarının siyasi görüşe bakmaksızın "*kendi evlâtlarına sahip çıkma*" refleksiyle sürece yaklaşımı konuyla ilgili en net örneklerdendir. 2019 yılında tekrarlanan İstanbul seçimlerinde Karadeniz kökenli adayın açık ara bir farkla seçimi kazanmasında, üstelik temsil ettiği siyasal partinin ve görüşün çok uzun zaman sonra İstanbul'u kazanmasında,

mevcut iktidardan yana ağırlığa sahip Karadeniz kökenli hemşehrilerin ve hemşehri derneklerinin ilk seçimde haksızlığa uğradığına kanaat getirdikleri Ekrem İmamoğlu'na yönelmelerinin etkisi oldukça büyüktür. Yerel ve genel seçim süreçlerinde siyasi partilerin hemşehri odaklı kampanya yürütmelerinin nedenlerinin de arkasında hemşehriliğin kültürel politik işlevleri vardır. Örneğin, 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşecek genel seçimlerde, CHP tarafından gönderilen mesajda kendi bölgeleri dışında görev yapacak belediye başkanlarının görev yeri seçiminde *“hemşehrilik bağlarının güçlü olduğu yerler”* kriter şeklinde sunulmuştur.

Ayrıca kültürel politik ilişkilerin en somut göstergeleri olarak hemşehri derneklerinin düzenlediği etkinlikler de ortaya çıkmaktadır. Seçim dönemlerinde derneklerin etkinliklerinde âdeta bir 'patlama' yaşanmaktadır. Siyasetçiler bu dönemde kesenin ağzını açtıkları için derneklere sağladığı destekleri de artırmaktadırlar. Özellikle bağlı bulunduğu hemşehri grubunun dernekleri aracılığıyla siyasetçiler, gerçekleştirilen etkinliklerle hemşehrilerinden destek isteme yolunu sıklıkla seçmektedirler. Bu etkinliklerde kültürel göstergeler de oldukça önemlidir. Örneğin, etkinlikte horon halkasının içine girip hemşehrileriyle birlikte horon oynayan siyasetçiler, hemşehrileri tarafından daha fazla onay almaktadırlar. *“İçinizden biri”* söyleminin karşılığı olarak *“bizim evlâdımız”* yaklaşımının geliştirilmesinde kültürel politik işlevler öne çıkmaktadır.

Hemşehriliğin kültürel politik işlevleri, benzer ilişkiler doğrultusunda devam etmektedir. Siyasetçilerin derneklerin ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılama konusunda sunduğu katkıların o hemşehri grubundan destek alma biçiminde bir beklentiye dönüştüğü açıktır. Dernekçilik-siyaset ilişkisinde yöneticilerin derneğin gücünü kullanarak siyasi olarak belirli bir konuma gelme hedefi, bir başka ifadeyle bu alanın bir basamak şeklinde kullanılması sorunu, hemşehri dernekçiliğinin bugün yaşadığı çıkmazın en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Hemşehri dernekleri, kendi ayakları üzerinde duracak, kendi ihtiyaçlarını herhangi bir siyasi mekanizmaya yaslanmadan karşılayacak potansiyele eriştiğinde politik bağlarından da sıyrılacaktır. Bunun için sivil toplum organizasyonları içerisinde sayısal bakımdan büyük bir çoğunluğa sahip hemşehri derneklerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi, niteliğini artıracak tedbirlerin alınması şarttır.

Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin politik işleyişi, tıpkı diğer alanlarda -kültürel, sosyal ve ekonomik- olduğu gibi (hatta politik ilişkide daha fazla olmak üzere) olumsuz birçok eleştiri almıştır. Bu eleştirileri tekrarlamak yerine konuya farklı bakış açıları kazandırarak değerlendirmek de yerinde olacaktır. Köyden kente göçe neden olan dinamikler, siyasal kararların ve gelişmelerin sonuçlarından biridir. Bu insanlar, kentlerde

herhangi bir alt yapıya sahip olmadan, resmi bakımdan herhangi bir yönlendirme ve destek almadan kendi sorunlarına kendi çözümlerini üretecek biçimde uyum sağlamaya çalışmışlardır. Dernekçiliğin yükselişi ve hemşehrilerinin oy verme davranışlarını konsolide edecek biçimde siyasal bir güç olarak belirmesi, küçümsenecek bir olgu değil; karar alma mekanizmalarına katılım ve yaşadığı kentin, ülkenin yönetiminde söz sahibi olma cesaretini yükseltme bakımından oldukça demokratik bir gelişimin neticesidir. Sivil toplum kuruluşlarının amacı, üyelerinin çıkarlarını korumaktır. Hemşehri dernekleri bir sivil toplum kuruluşu olarak bu amacı demokratik yollarla gerçekleştirmiş, taleplerini buldukları kentin yönetimine katılarak karşılama yoluna yönelmişlerdir. Buradan sonra ortaya çıkan ve imar afları gibi sonuçları bugünü de etkileyen kararların alınmasında bir baskı mekanizması işlevi gören hemşehriliğin de içerisinde yer aldığı sivil örgütlenmeler, eleştirilerin tamamını değil bir bloğunu meydana getirmektedir. Bu bakımdan yöneltilen eleştiriler, Türkiye’de kentleşmenin çelişkileri biçiminde etraflıca ele alınmalıdır.

5.3. KÜLTÜREL EKONOMİK İŞLEVLER

Köyden kente göçün temel sebepleri arasında yer alan ekonomik gerekçeler, kente yerleşme sürecinden itibaren işlevsel olarak hemşehrilik ilişkilerinin meydana gelmesini destekleyen örüntüler oluşturur. Örneğin, kente göçün ilk dönemlerinde barınma ihtiyacının karşılanması için yapılan gecekonduların inşa sürecinde aile içi ücretsiz emeğe hemşehrilik ilişkileri de büyük destek sağlamıştır. İnşaatın iş gücü ekibinin oluşturulmasında ve inşaat malzemelerinin temininde hemşehrilik ilişkileriyle daha önceden deneyimlenen bir ağ üzerinde organizasyon oluşturulmaktadır. Ekonomik bakımdan ucuza karşılanan barınma ihtiyacının ardından hemşehriliğin ekonomik işlevinin en çok işletildiği alan iş bulmadır. Nitelsiz bir iş gücünün kentte ekonomik olarak tutunabilmesinin yolu enformel iş kollarında çalışmaktan geçer. Karadenizliler için bu iş kolu çok büyük oranda inşaatçılık olmuştur.

İnşaatlarda işçi olarak çalışmak, toplumsal değişimi okumak bakımından somut bir örnek ortaya çıkarır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin en önemli aracı olan inşaat sektörünü ayakta tutabilmenin yolu, ucuz iş gücünden yararlanmaktır. Nitekim kentleşmenin ilk dönemlerinde bu ihtiyaç Karadeniz bölgesinden gelen gruplar aracılığıyla sağlanırken, daha sonra ise zorunlu göç kapsamında büyük kentlere göçen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi insanları bu ihtiyacı karşılamıştır. Günümüzde ise dış göçlerden sağlanan mülteci iş gücüyle bu alan ön plana çıkmaktadır.

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin meydana getirdiği değişimler neticesinde ilk dönemde işçi olarak ağır iş kollarında faaliyet gösteren Karadenizliler, bu süreçte bir yandan imar aflarıyla birden çok ev sahibi olma imkânı bulurken diğer yandan dernekçiliğin de başlamasıyla yerel yönetimlerde söz sahibi ve siyasette etkin olmaya başlayarak ekonomik bakımdan orta ve daha üst sınıflara yükselirler. Ticari yaşamda hemşehrilik ilişkileriyle birbirini kayırma ve destekleme ağları meydana gelerek mesleki tekelleşmeler oluşmaya başlar. Bu durum, “*kazanacaksa hemşehrim kazansın*” söylemiyle kültürel bir kod şeklinde zihinlerde yerini alır.

Kültürel ekonomik işlevlerin hemşehrilik ilişkileri bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer söylemi ise, “*memleket, doğduğun değil doydüğün yer*” anlayışıdır. Bu anlayış esasında hemşehrilik olgusu bağlamında birçok tezatlık barındırmaktadır. Çünkü hemşehrilik kimliği köken kente bağlılığı da beraberinde getirir. Yerleşilen kent olarak İstanbul hâlâ memleket şeklinde benimsenmemiştir. Ancak hemşehri derneklerinin 2000 yılı sonrasında köy/mahalle derneklerinden ayrı biçimde yoğun siyaset içerikli olarak ayrışması, ilginin kökenden çok büyükşehre yönelmesini beraberinde getirmiştir. Ekonomik yoksunluk nedeniyle kente göç önce doymayı -yani kentte tutunacak düzeyde gelir elde etmeyi- mümkün kılmış hatta doymaktan öte önemli bir sermaye birikimini beraberinde getirmişse de ‘İstanbulluluk’ aidiyetini sağlayamamıştır.

Hemşehri dernekleri, sivil toplum kuruluşu misyonuyla devletin eksik kaldığı ya da dokunamadığı birçok alana katkı sağlayarak toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesinde büyük bir rol üstlenmektedirler. Örneğin, bir hemşehri grubu içerisindeki öğrencilerin devletten aldığı burs miktarından daha fazlasını (hem öğrenci sayısı hem de ödenen miktar bakımından) dernekler karşılayabilmektedir. Derneklerin kendi bütçeleriyle birlikte dernekler aracılığıyla yürütülen faaliyetlerde iş insanlarının gerçekleştirdiği yardım ve bağışlar hem geleneksel hem de dini inancın gereği biçiminde bir yaklaşımla hemşehri grubu içerisinde eşitsizliği en aza indirme işlevi görmektedir. Geleneksel bakımdan köyden kente göç sürecinde hemen hepsi yoksul bir aile içerisinde yetişen ve daha sonra kentin imkânlarından faydalanarak ekonomik bakımdan üst sınıflara yükselen iş insanları, yoksulluk çekilen günleri unutmamak adına bağış gerçekleştirirler. Aslında bu durum tam da toplumsal bellekte “*geldiği yeri (konumu) unutmamak*” biçiminde kodlanan bir geleneksel kontrol mekanizmasının karşılığıdır. Bununla birlikte gerçekleştirilen bağışlarda, İslamîyet’te kazancın belirli bir kısmının hayır ve hasenat işlerine harcanması gerektiğine olan inancın bir gereği olduğu algısı da hâkimdir. Hayır işlerine harcanan paranın bereketi artırdığına ve fazlasıyla geri döneceğine inanılmaktadır (KK-10).

Daha geriye gidildiğinde ise bu yaklaşımı potlaç kültürünün bir yansıması biçiminde bir değerlendirme de yapılabilir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde ortaya çıkan Kazan Beğ'in evini yağmalatması; Bayındır Han'ın tepe gibi et yığdirması, göl gibi kırmızı sağıdirması, bin yerde ipek halı döşetmesi; Salur Kazan'ın seksen yerde badyalar (büyük kap) kurdurması, yedi gün yedi gece yedirip içirmesi (Ergin, 2018: 73-251) toplumun ileri gelenlerinin mal varlığını paylaşırması bakımından önemlidir. Göçebeliğin bir yansıması ve gereği olarak da değerlendirilebilen birikimin ve toplumsal sınıflaşmanın önüne geçtiği bu uygulamanın, hemşehri dernekçiliğinde ortaya çıkan yardım ve bağışlarla kültürel ekonomik işlevler bakımından sürdürüldüğü söylenebilir. Ayrıca bu uygulama siyasal otoritenin oluşturulması, gözden geçirilmesi ve pekiştirilmesi (Özdemir, 2005: 311) gibi birçok alt göstergelere de sahiptir.

Hemşehri ilişki ağları içerisindeki bireylerin kimliklerinin dışavurumu olarak köken kentle ilişkili şive özellikli tişört, sweat, kupa bardak, bileklik, sticker modelleri gibi giyim ve kişisel eşyalar son dönemde önemli bir sektör meydana getirmiştir. Alıcıları arasında büyükşehirde doğup büyüyen genç neslin çoğunluğunu oluşturduğu bu sektör, içeriğini giderek çeşitlendirmekte ve büyümektedir.

Medyanın kültürel ekonomik işlevinde ise iki boyut öne çıkmaktadır. Birincisinde, hemşehriliği ve hemşehri derneklerini etkinlikleri aracılığıyla görünür kılarak tanıtımın dolaylı etkileri aracılığıyla sektöre katkı sağlamaktadır. İkincisinde ise doğrudan bir ilişki mevcuttur. Gerek geleneksel medya gerekse de yeni medya araçları aracılığıyla hemşehriliğin meydana getirdiği bir basın sektörü bulunmaktadır. Bu sektör, hemşehrilik olgusu etrafında kümelenerek finanse edilmekte ve derneklerin kültürel etkinlikleri, yerel ve genel siyasetle ilişkileri, hemşehrilerin ticari faaliyetleri ve köken kentle ilişkileri doğrultusunda bilgilendirme, bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma işlevleri yürütmektedir.

Yöresel yemek kültürü büyükşehirde farklılık meydana getirerek ticari faaliyetlere konu olacak markaların oluşmasına kaynak yaratmıştır. Pide, kuymak ve balık ağırlıklı olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde faaliyet gösteren Karadeniz restoranları, geleneksel bilgi belleğinden oluşan yöresel yemek kültürü aracılığıyla ekonomik faaliyetler ortaya koymaktadırlar. Ayrıca yemeklerin malzemelerinin tedarikinde köken kentle kurulan ilişkiler yerel üretimin devamlılığını desteklemektedir. Yemek kültürünün bir diğer ekonomik işlevi ise, aile ekonomisine sağladığı katkıdır. Memleketten gönderilen ya da getirilen yöresel yiyecekler, ailenin beslenme ihtiyacı için ayırdığı bütçenin yükünü azaltmaktadır.

Hemşehrilik olgusu etrafında geçiş dönemleri üzerinden kültürel ekonomik işlevler ele alındığında, özellikle evlenme başlığında dernek aracılığıyla sağlanan düğün salonu hizmetleri ailelerin önemli bir masraf kalemini üstlenir ya da minimum maliyete indirgeyerek yeni kurulacak ailenin borç yükünü hafifletir. Ayrıca hemşehrilik ilişkileri düğüne katılımı artırarak hediye olarak sunulan takılarla (para veya altın) birikim imkânı sağlayarak yeni evli çifte ekonomik manada katkı sunar. Geçiş dönemlerinin hemen hemen tümüne eşlik eden yemek verme geleneği, bu alanda oluşan organizasyon sektörünün büyümesinde etkilidir.

Kültürel ekonomik işlevler bakımından hemşehri derneklerinin en önemli alanını etkinlikler oluşturmaktadır. Birçok sektöre kaynak akışının sağlanmasına aracılık eden dernek etkinlikleri, büyükşehirde bu alanda büyük bir ekonomik hareketlilik meydana getirmektedir. İftar yemeklerinden piknik şöenlerine, dayanışma ve yardımlaşma gecelerinden yöresel kutlama ve anmalara kadar her etkinlik yemek kültürü, hediyeleşme ve yöresel ürün pazarlamaları, geleneksel müzik ve dansa ilişkin performans içerikleriyle büyük bir ekonomik potansiyel barındırmaktadır. Etkinlikler içerisinde en büyük ekonomik göstergeler; katılımın büyüklüğü, etkinlik zamanının genişliği ve etkinlik aktörlerinin çeşitliliği bakımından tanıtım günleri etkinliklerine aittir. Tanıtım günleri ortaya çıkardığı ekonomik fonksiyonlar dolayısıyla büyük bir çarpan etkisi oluşturmaktadır. Tanıtım etkinlikleri başta olmak üzere köken kentle ilişkilendirilen her etkinliğin dolaylı bir sonucu olarak köken kente yönelik turist artışı sağlanmakta, yeni yatırımlara kapı aralanmakta, işletmeler için gelir-devlet için vergi artışıyla birlikte bölgede istihdam olanakları da artmaktadır. Ayrıca memlekette üretim yapan yöresel markaların bilinirliği artarak metropole yönelik satış ve pazarlama kapasiteleri de genişlemektedir.

5.4. EĞİTİM İŞLEVI

Hemşehriliği meydana getiren esas olgu durumundaki köyden kente göçün temel dinamikleri arasında eğitim de yer almaktadır. Hemşehri dernekçiliğine giden yolda kentte dernekleşmenin ilk boyutu olarak ortaya çıkan Yüksek Tahsil Talebe Cemiyetleri, köken kentten çıkarak İstanbul'da eğitim gören hemşehri öğrencilerin barınma sorunu başta olmak üzere eğitim sürecinde birbirlerine destek olmaları için kurulmuştur. Ayrıca çocuklarının daha iyi bir eğitim almasını isteyen aileler kente göç etme nedenleri arasında bu durumu da belirtmişlerdir. Hemşehri derneklerinin eğitimle olan bağı ve sürdürdüğü işlev, hemen hemen her derneğin isminde yer alan 'eğitim' ifadesinde somut bir biçimde görülebilmektedir.

Hemşehri derneklerinin eğitime yönelik işlevleri iki boyutludur. Birincisi, kendi içerisinde doğrudan eğitim faaliyetleri yürütmek; ikincisi, formel eğitim yoluyla devam eden faaliyetleri desteklemek ve teşvik etmek. İkinci boyutta burs faaliyetleri ve okullarla öğrencilere yönelik aynı yardım faaliyetleri bulunur. Derneklerin düzenlediği eğitim faaliyetleri içerisinde ağırlıklı olarak geleneksel müzik ve dansa yönelik kurslar, hemşehri uzman isimler ve bürokratların konuk edilerek gerçekleştirildiği konferanslar ve söyleşiler yer almaktadır.

Burs faaliyetleri, derneklerin var oluş gayeleri arasında ilk sırada yer alır. Derneğin saygınlığı, hemşehri öğrencilere verdiği burs miktarı ve burs alan öğrenci sayısınınca ölçülür. Eğitimli bireyler yetiştirmenin bilinci ve sorumluluğu, hemşehri dernekleri üye ve yöneticilerince paylaşılmaktadır. Burs, veren ile alan arasında yeni ilişkilere kapı aralayan bir faaliyet alanıdır. Derneklerden burs alan birçok öğrenci eğitim hayatlarını tamamlayıp bir işe başladıklarında, kendileri de burs veren konumuna geçerek derneklere destek olabilmektedirler. Bu durum aidiyetin gelişimiyle birlikte sosyal sorumluluk bilincinin de yerleşmesini sağlamaktadır.

Formel eğitim veren okullara ve öğrencilere dönük gerçekleşen yardımlar ise aynı içeriklidir. Bu yardımlar memlekete yöneliktir. Öğrencilerin kırtasiye ihtiyaçlarıyla birlikte özellikle kış aylarında giyecek yardımı yapılmak suretiyle eğitime destek olunur. Bununla birlikte okulların fiziki ve teknolojik alt yapılarının güçlendirilmesi için hemşehri dernekleri kampanyalar yürütmektedir. Kitap toplama ve kütüphane kurma kampanyaları düzenlemek, okulların bilgisayar ihtiyacını karşılamak son derece yaygın dernek faaliyetleri arasındadır.

Eğitim, kültürel ve toplumsal değişimin temelinde yer alan dinamiklerdendir. Hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi içerisinde yer alan yönelimler, eğitim yoluyla değişen kuşakların ihtiyaçları üzerinden şekillenmektedir. Bu değişime ayak uyduran dernekler var oluş amaçlarını güncelleyerek yollarına devam etmektedirler. Ayak uyduramayan dernekler ise ya kapanmakta ya da çok sınırlı sayıda bir hemşehri kitlesine hitap etmektedirler. Bu bakımdan eğitimin topluma kazandırdığı genç nesillerde hemşehrilik bilincini oluşturabilmek ve hemşehri dernekleriyle ilişkilendirebilmek için genç nesillerin değişen beklentilerini karşılamak gerekir. Bunun yolu da eğitim süreçlerini iyi analiz etmekten geçer. Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri; toplumsallaştırma ve kültürel aktarım, mesleki beceri kazanma, bir arada yaşama kültürünü kazanma ve hoşgörü geliştirme, suç oranlarını azaltma, istihdama ve dikey hareketliliğe katkı sunma gibi eğitimin açık ve gizil işlevlerine katkı sağlamaktadır.

5.5. TOPLUMSAL İŞLEVLER

Hemşehriliği meydana getiren göç olgusu, toplumun değişim isteğinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Göç kararının verilmesinden göç edilecek yere varış ve yerleşilen yeni yerleşimde beliren sorunlarla mücadelede toplumsal işlevler, yeni tampon mekanizmalar üreterek bu geçiş sürecini en az sorunla atlattırmayı sağlamıştır. Kent mekânında hemşehrilik yeni üretilen tampon bir yapı olurken aile ve arkadaşlık kurumları yeni(den) üretilen manalarıyla topluluğun karşılaştığı sorunların çözümüne önemli katkılar sunmuştur.

Kente göçün gerçekleştiği ilk dönemlerde toplumsal işlevlerin daha çok kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu süreçlerde kent mekânına tutunmak için gerekli barınma sorununun çözümü, iş ve meslek edinme gibi gerekli uyumun sağlanmasında hemşehriliğin toplumsal işlevleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönemde toplumsal işlevlerin psiko-sosyal etkilerini değerlendirmek gerekir. Daha önce bilmediği bir mekâna göç eden insanlar, göçün neden olduğu psikolojik olumsuzluklardan en fazla dışlanma ve yalnızlık hissini paylaşmaktadırlar. Tampon mekanizmalar şeklinde toplumsal işlev gören aile, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ve hemşehrilik ilişki ağları, bireyin yeni yerleştiği kent mekânında dışlanma hissiyatının ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede kent yaşamına daha çabuk entegre olan insanlar, kendilerini güvende hissederek göçün temel kaynaklarından olan daha iyi yaşam standardı yakalamak amacıyla kentin imkânlarından ve fırsatlarından yararlanma sürecine daha hızlı geçiş yapmışlardır. Nitekim toplumsal işlevler aracılığıyla “şehirdeki katı rekabetçi ortamda dayanışma ile güçlü bir rakip” (Güneş-Ayata, 1991: 92-93) olarak hemşehri grupları öne çıkacaktır. Bu manada çalışma kapsamında değerlendirilen Karadeniz kökenli hemşehri ilişki ağları şehrin zikredilen rekabetçi ortamında daha sağlam bir konumda yer almışlardır.

Kent mekânında grup kimliğinin oluşumunda, birlik ve beraberlik hissiyatının tesisinde öne çıkan toplumsal işlevler, önce hemşehrilik olgusunu görünür kılmış ardından ise bu olgunun kurumlaşarak hemşehri derneklerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Dernekleşmeyle birlikte toplumsal işlevler dernek çatısı altında yürütülen faaliyetlerin misyonunu ve vizyonunu oluşturmuş, daha sistematik bir şekilde işlevlerin sürdürülmesini sağlamıştır. Bu faaliyetler içerisinde ayrıntıları ayrı bir başlık dahilinde yukarıda verilen etkinlikler öne çıkmaktadır.

Geleneksel kutlamalar ve diğer etkinlikler hemşehri topluluklarının kendilerini ifade etmesini sağlamaktadır. Bunun için grup kimliğinin oluşumu ve sürdürülmesinde

etkinlikler, ön plana çıkan eğlence temalarının ötesinde birer ihtiyaç şeklini almaktadır. Topluluk oluşturma rolleriyle etkinlikler, üyelerinin topluluğa uyumunu ve bağlılığını sağlayarak hemşehrilik ilişkilerini sağlamlaştırır. Etkinlikler katılımcıların kendini gerçekleştirme imkânı vermekte ve entelektüel gelişime katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda etkinliğin toplumun ve gerçekleştiği destinasyonun refahını arttıran bir yönü de bulunmaktadır (Getz, 2007: 134). Etkinlikler aracılığıyla topluluklar bir araya gelir, kolektif kimlik hissi ve mekân aidiyeti yaratılır (Richards ve Palmer, 2010: 19). Etkinlik süresince paylaşılan değerler, semboller, topluluğun tarihi ve gelenekleri bu hissi ve aidiyeti kuvvetlendirmektedir (Ekman, 1999: 291). Öğüt-Eker, *“her toplum için farklı bellek mekânlarına dönüşen etkinlikleri (özelde festivalleri), bireyin ve toplumun kolektif belleklerinin kodlanarak saklandığı ve bilgi, tecrübe, yaşanmışlıkların canlandırıldığı sosyal gösterimler”* biçiminde değerlendirir (2016: 140).

Hemşehri derneklerinin toplumsal işlevlerinin bir bölümü sivil toplum kuruluşu olarak dernekçiliğin gerektirdiği sosyal yardımlar yoluyla icra edilmektedir. Göç sürecinin ilk dönemlerinde hemşehri gruplarını merkeze alan yaklaşımdan farklı şekilde hemşehri dernekleri, faaliyet gösterdikleri ilçeler başta olmak üzere yöresel, ulusal ve uluslararası düzeyde gündem olan birçok konuda (sel, yangın, deprem gibi afetlerle terör saldırıları, savaşlar vd.) gerçekleştirdiği etkinliklerle de yalnızca hemşehrilerine değil toplumun bütün kesimlerine ve insanlığa yönelik sorumluluk üstlenmektedirler. Bu durum hemşehri derneklerinin kentleşme eğilimlerinin bir yansıması biçiminde de değerlendirilmelidir. Toplumsal işlevler bakımından hemşehrilik, birleştirici bir özellik taşır ve topluluğun ortak duygu ve düşüncelerini pekiştirir. Hemşehri derneklerinde toplumsal işlevler, hemşehri grubunun kolektif değerler etrafında bir araya gelmelerine aracı olarak bu değerlerin paylaşılmasına, tanıtılmasına ve yaşatılmasına olanak sağlar.

SONUÇ

Bağlamsal bir kavram olarak şekillenen hemşehrilik olgusu ve bu olgunun kurumsal yapısını oluşturan hemşehri dernekçiliği bu çalışmada; Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize köken yerleşimlerinden kaynağını alıp İstanbul'a göç eden gruplar üzerinden kültürel boyutlarıyla değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ortaya konulan tespitler, değerlendirmeler ve sınıflandırmalar göç ve kentleşme kapsamındaki bütün alanları kapsayacak bir nitelik taşımamaktadır. Çünkü Türkiye'de göç ve kentleşme konusu karmaşık bir görünüme sahiptir. Bu çalışmadaki analizler, iç göç süreciyle başlayan zincirleme göç doğrultusunda Karadeniz bölgesinden İstanbul'a yönelen gruplar odağa alınarak gerçekleştirilmiştir. Karadeniz bölgesinden göç, Türkiye'de kentleşmenin nedenlerinin başında gösterilen tarımda makineleşmeye bağlı işsizlikten dolayı gerçekleşmemiş; göçün iletici nedenleri arasında bulunan kentin fırsatlarından yararlanma isteğinden kaynağını almıştır.

Birinci bölümde *Temel Kavramlar* başlığı içerisinde göç ve kentleşmeyle ilişkili literatürde zikredilen kavramlarla bu iki konuda geliştirilen kuram ve yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır. *Türk Kültüründe Göç ve Kentleşme* alt başlığının oluşturulmasında, büyük oranda göçlerle şekillenen Türk kültüründe Cumhuriyet dönemindeki iç göç ve kentleşme süreciyle bağlantı kurulması, tarihsel ve kültürel sürekliliğe vurgu yapılması amaçlanmıştır. Nitekim mevcut literatürde göç ve kentleşme üzerine tarihi arka plan en fazla Osmanlı Devleti'nin son dönemiyle ilişkili olarak ele alınmaktadır. *Temel Kaynaklar ve Yaklaşımlar* başlığında ise hemşehrilik başta olmak üzere göç ve kentleşmeyle ilgili mevcut literatür gösterilmeye çalışılmış, *Kuramsal Analiz ve Çözümleme Yaklaşımı* kısmında Türkiye'deki bilimsel yönelimler tarihsel süreç içerisinde disiplinlerarası bir karşılaştırmayla değerlendirilmiş ve döneme göre değişen yönelimler saptanmıştır. Ayrıca çalışmanın literatüre bir katkı sunması amacıyla iç göç deneyiminden hareketle bir göç yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmıştır. Köken kentle hedef kent arasında devam eden etkileşim odağında *Memlekentsel Yaşam Pratiği* olarak isimlendirilen bu yaklaşım, hemşehrilik gibi iletişim ağlarıyla gelecekte hızlanacağı tahmin edilen tersine göç olgusu ilişkilendirilerek temellendirilmeye gayret edilmiştir.

İkinci bölümde çalışma sahası özelinde *Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Tarihi Gelişimi* ele alınmıştır. Hemşehrilikle ilgili çalışmalarda bir başlık altında değerlendirmeden uzak, parça parça yansıtılan tarihi gelişim; bu çalışmada bir

sınıflandırma eşliğinde ilk kez müstakil bir başlıkta verilmiştir. Göç ve kentleşme odağında dört döneme ayrılarak incelenen tarihi gelişim sürecinde yerel, ulusal ve uluslararası dinamiklerin hemşehrilik olgusunu nasıl meydana getirdiği ve şekillendirdiği gerekçeleriyle birlikte sunulmaya çalışılmıştır. Bir nevi hemşehri derneklerinin anatomisinin çıkarıldığı *Hemşehri Derneklerinin Yapısı* bölümünde ise derneklerin kuruluş süreci, çalışma sahası olarak İstanbul özelinde coğrafi dağılımları ilk etapta sayısal verilerle gösterilmiştir. Sonrasında derneklerin mekânsal boyutta fiziksel özellikleri, üye profilleri, mali durumları, yerel ve genel siyasetle ilişkileri, tüzük içerikleri ve demografik güçleri gibi alt başlıklarda çözümlenmeler yapılarak, parçadan bütüne bir anlayışla hemşehri dernekçiliğinin farklı özellikleri analiz edilmiştir. Medyayla hemşehrilik ve hemşehri derneklerinin ilişkisine dönük incelemeler hemşehrilik olgusunun hem köken hem de hedef kentlerde görünür kılınması bakımından değerlidir.

Hemşehriliğin ve Hemşehri Derneklerinin Kültürel Boyutu ismini taşıyan dördüncü bölüm içerik bakımından yoğunluğu ve başlık çeşitliliğiyle çalışmanın en kapsamlı bölümüdür. Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin kültürel boyutunu ortaya çıkaran göstergelerin başında geleneksel kutlamalar ve gündelik yaşamla ilişkili diğer etkinlikler bulunmaktadır. Karmaşık bir yapıya sahip dernek etkinlikleri ilk kez ortaya konulan bir sınıflandırma eşliğinde dini, siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan çözümlenerek ayrı başlıklar hâlinde sunulmuştur. Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin sürdürülmesinde önemli bir kültürel başlık biçiminde doğum, evlenme, ölüm ve askerlik gibi geçiş dönemlerine yönelik alt başlıklar ayrıca değerlendirilmiştir.

Hemşehriliğin kendini gösterdiği en önemli kültürel başlıklar geleneksel müzik ve dans ile son dönemdeki yönelimleriyle yemek kültürü alanlarıdır. Geleneksel müzik ve dansa ilişkin analizlerde hem tarihsel yönü bakımından dünden bugüne öne çıkan ve değişen dinamikler hem de birey açısından kimlik, aidiyet ve kendini ifade biçimi yönleri vurgulanmaktadır. Ayrıca geleneksel müziğin sözel boyutu; göç süreci, gurbet ve kent mekânındaki etkileşimleriyle oldukça fazla içerik üreten bir görünüme sahiptir. Yemek kültürüne ilişkin açıklamalarda ise 'deneyim' ve 'gösteri' boyutu öne çıkarılmaktadır. Geleneksel meslekler ve mesleki kümeleşme kısmında yorgancılık, balıkçılık, inşaatçılık, unlu mamuller ile basın ve medya sektörü alt başlıklarında hemşehrilikle ilgili kültürel ekonomik alanlara dikkat çekilmiştir.

Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinde Kültürel Değişim ve Dönüşüm başlığında "fakelore, geleneğin icadı, ticarileştirme, turistikleştirme, şeyleştirme, fosilleştirme, parodileştirme, küreselleştirme, küyerelleştirme ve melezeleşme" gibi kavramlar ışığında

hemşehriliğin kültürel boyutunda meydana gelen değişim ve dönüşüm içerikli durumlar örneklerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hemşehriliğin, göçün ve kentleşmenin değişen bağlamlarını göstermek ve bu yönde değerlendirmeler ortaya koyma açısından dijital hemşehrilik, kentte tarım politikalarının geliştirilmesinde kırsalın gücü, tersine göç ve çevre mücadelelerinde hemşehriliğin işlevleri güncel yaklaşımlarla ilişkilendirilmiştir.

Ortaya konulan tüm içeriklerden hareketle işlevsel çözümlene kısmında hemşehrilik ve hemşehri dernekleri; kültürel işlev, kültürel-politik işlev, kültürel-ekonomik işlev, eğitim işlevi ve toplumsal işlev başlıklarında öne çıkan yönleriyle açıklanmıştır.

Hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin tarihi gelişimi ve öne çıkan özellikleri bilgi grafiğinde (*Şekil 7. Hemşehrilik bilgi grafiği.*) gösterilmiştir. *Keşfetme* evresi şeklinde adlandırılan birinci basamakta Karadeniz bölgesiyle İstanbul arasındaki ilişkiler mevsimlik işçiliğe dayanan ve gurbetçilik biçiminde nitelenen dönemlik gidiş-gelişlere bağlıdır. Bu evrede bölge insanı daha sonraki evrelerde zincirleme bir şekilde gerçekleşecek göç konusunda bir deneyim ve farkındalık elde etmiştir. *Yerleşme* evresinde ise kırsaldan kente yoğun bir iç göç yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada yaşanan gelişmeler, Türkiye’de tek parti döneminin sona ermesi, tarımda makineleşme başta olmak üzere birçok nedenle birlikte kırsaldan kentlere ve özellikle İstanbul’a uzun yıllar süren bir hareketlilik gerçekleşmiştir. Türkiye’de kentleşmenin ve buna bağlı sorunların ortaya çıktığı bu dönemde hemşehrilik henüz olgu biçiminde belirlemeye başlarken, göç edenlerin motivasyonu barınma, iş vb. temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmuştur. Bu dönemdeki dernekleşmeler belirsiz bir görünüm sergilemekle birlikte kurulanların temel yönelimlerinin köken yerleşimleri kalkındırmaya dönük olduğu görülmektedir. Bu evrede akrabalık ilişkileri hemşehrilik ilişkilerine göre daha ön planda ve yoğundur. Barınma bakımından kamu arazileri üzerine inşa edilen gecekondu kent çeperlerinde yeni kümelenmeler meydana getirmiştir.

Kurumlaşma evresi biçiminde nitelendirilen üçüncü evrede ise farklı dinamikler hemşehriliği belirginleştirmeye başlamaktadır. Küreselleşmenin etkisine giren dünyada şehirler de büyük bir değişime gitmek durumunda kalmıştır. Metropolleşme ve küreselleşme eğilimindeki büyük kentler, geçmiş oldukları dönüşümlerle ortaya yeni fırsatlar çıkarmıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan radikal imar afları, gecekondu kapsamındaki hemşehri gruplarının ekonomik bakımdan orta gelir düzeyine yükselmesini sağlamıştır. Bu yükselişle birlikte hemşehriliğin yönelimi köken kentten metropole doğru gerçekleşmeye başlamıştır. Yerel yönetimlerden itibaren deneyimlenecek bir siyaset-hemşehrilik ilişkisinin temelleri atılmıştır. İstanbul’daki

belediye başkanlıkları ve meclis üyelikleri ile siyasi partilerin il/ilçe yönetimlerinde desteğini hemşehri gruplarından alan Anadolu/Karadeniz kökenli siyasetçiler öne çıkmıştır. Bu evrede hemşehrilikte dernekleşmenin tam anlamıyla başladığı görülmektedir. Hemşehriliğin kurumlaşma biçiminde nitelendirilen dernekleşmesinde iki gerekçe öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasetle ilişkilerde hazır demografik bir güç şeklinde hemşehri gruplarını görünür kılmak; ikincisi, küreselleşmeyle birlikte daha çok belirginleşen geleneksel bağlardan kopuş endişesinin dayanışma ve yardımlaşma yoluyla önüne geçerek kültürü ve geleneksel toplum yapısını yaşatmaktır. Bu dönemde Türkiye’de göçün şekli de değişmeye başlamıştır. Terör faaliyetleriyle zorunlu göçte tabii olan Doğu ve Güneydoğu bölgesi insanı büyük kentlere göç etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca iç göçte kırdan kente değil kentten kente bir görünüm de ortaya çıkmıştır. Kurulan dernekler köken yerleşime ait köy/mahalle dernekleri biçimindedir.

Bütünleşme evresinde ise, güncel siyasi gelişmeler daha çok belirleyici olmuştur. Özellikle son dönemde bürokratların ve siyasal liderlerin Karadeniz kökenli olması nedeniyle hemşehrilik, siyasetle daha çok iç içe olacak biçimde konumlanmıştır. Yereldeki temsil deneyimi genel iktidar içerisinde Türkiye’yi yöneten üst düzey kadrolara geçiş için bir basamak işlevi görmüştür. Bu evrede dernekleşme konusunda âdeta patlama yaşanmıştır. Dernek sayılarındaki artışla birlikte çatı veya şemsiye örgütler biçiminde nitelendirilen federasyonlaşma süreci başlamış; hedef ilçe bazlı köken kent/ilçe dernekleri de köy/mahalle dernekleriyle federasyonlar arasında ara bir dernek çeşidi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunun yanında sportif, sanatsal, iş ve meslek odaklı alanlarda hemşehrilik zemininde farklı dernek çeşitleri de belirmiştir.

Son dönemdeki gelişmeler, hemşehrilik ve hemşehri dernekleriyle ilgili birtakım paradigma değişimlerinin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Tüketim odaklı kent yaşamı, kentlerin alt yapı eksiklikleri, küresel ekonomik dalgalanmalar ve pandemi deneyimiyle birlikte deprem ve sel felâketleri; sorgulanır hâle gelen kent yaşamına karşı doğal olanı, üretimi ve doğaya dönüş hareketliliğini görünür kılmıştır. Tersine göç olgusuyla birlikte, köken yerleşimlerin doğal ve ekolojik dengesinin korunmasına yönelik uyanış son dönemde yaşanan gelişmelerin öne çıkanları arasındadır. Kırılgan bir yapıya sahip kentlerin gıda tedariklerinin sağlanmasında kent gıda politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. Kentlerin çeper bölgelerinde yaşayan ve birçoğu kırsaldan göç eden hemşehri grupları bu politikaların uygulayıcıları biçiminde öne çıkmaktadır. Bu bakımdan geleneksel ekolojik bilgi ve tarım hem kent hem de köken yerleşimler nezdinde daha stratejik bir alan konumu kazanmaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmeler ve dijitalleşmeyle

birlikte hemşehriliğin bağlamı da değişerek sanal cemaat örüntüleri içerisinde özellikle genç kuşakların başını çektiği sosyal medya üzerinde örgütlenen 'sanal/dijital hemşehrilik' olgusu ortaya çıkmıştır.

Hemşehri derneklerinin iç işleyişlerindeki ilişki ağı çözümlendiğinde şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bir üçgen piramit düşünülüğünde en alt basamakta köy/mahalle dernekleri, onun üzerinde hedef ilçe bazlı köken kent/ilçe dernekleri, daha üstte ise federasyonlar ve konfederasyonlar yer almaktadır. Piramidin alt basamaklarından üst basamaklarına doğru gidildikçe siyasetle ilişkiler artmakta ve siyasi muhatap bulma ihtimali yükselmektedir. Dolayısıyla hemşehri grupları üzerinden gerçekleşen çıkar ilişkilerinde de yoğunluk yaşanmaktadır. Üye sayılarında üst basamaklara doğru azalmalar mevcuttur. Yönetim organlarında nüfuz belirleyiciliği artmaktadır. Çünkü çatı organizasyonlar siyasete kanalize olmanın en etkili yoludur. Bu bakımdan iş insanı ağırlıklı bir yönetici profili ortaya çıkmaktadır.

Kültürel bakımdan üst basamaklara çıkıldıkça kültür bir araç hâline gelmekte; "*ticarileştirme, folklorizm ve şeyleştirme*" gibi çoğu olumsuzluk atfedilen olgulara örnek oluşturacak gelişmeler yaşanmaktadır. Alt basamaklarda geleneksel kutlama ve etkinlikler daha amatör, açık alan ağırlıklı ve kültürel göstergeleri yoğun bir görünüme sahiptir. Üst basamak etkinliklerinde profesyonelleşme ve kapsayıcılık artmakta, kapalı mekân etkinlikleri daha da ön plana çıkmaktadır. Köy/mahalle derneklerinde birincil ilişkilerle birlikte homojen bir grup yapısı bulunmaktadır. Üst basamaklara doğru çıkıldıkça ikincil ilişkiler ve heterojen bir grup şekli kendini göstermektedir. Ekonomik bakımdan köy/mahalle dernekleri daha sürdürülebilir ve güçlü bir ekonomik yapıya sahiptir.

Hemşehri dernekleriyle ilgili hem dernekleri hem de derneklerle organik bağı bulunan resmi/özel tüm kurum, kuruluş ve kişilerin dikkate alması gereken bazı önerilerde bulunmak bu çalışmanın çıktıları arasında sayılmalıdır:

- Özelde hemşehri derneklerinin genelde ise sivil toplum kuruluşlarının hukuki boyutunda düzenlemeler kaçınılmaz görülmektedir. Türkiye'de sivil toplumun gelişmesi için gösterilen çabaların bir yansıması olarak nicelik yönünden belirli bir başarı yakalanmışsa da nitelikle ilgili önemli problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemler ve problemleri ortaya çıkaran nedenler belirlenerek demokratik ilkeleri ve işleyişi engellemeyecek biçimde bazı niteliklerin hukuki zeminde aranması zorunluluk hâline gelmiştir. Özellikle 'tabela derneği' biçiminde ifade

edilen, yalnızca adı bulunup tüzükteki amaçlar yönünde herhangi bir faaliyeti bulunmayan birçok derneğin problem meydana getirdiği konunun muhataplarınca sıklıkla dile getirilmektedir. Bu durumun önüne geçecek gerekli tedbirler alınmalıdır.

- Hemşehri dernekleri, şeffaflıklarını artırmak durumundadır. Faaliyetler ve bu faaliyetlere aktarılan kaynaklar daha sorgulanabilir ve ölçülebilir bir zemine kavuşturulmalıdır. Derneklerin toplumsal ve kültürel yaşama katkıları sağlıklı verilerle her kesimin erişimine açık olmalıdır. Dernekler yıllık faaliyet raporu biçiminde uygulamalarla bunu sağlayabilirler. Bu konuda bir yönerge oluşturulup İçişleri Bakanlığınca yıllık bildirimlerin gerçekleştirildiği dönemlerde bu faaliyetler tek bir sistem üzerine aktarılabilir ve ilgilileriyle paylaşılabilir.
- İçişleri Bakanlığı tarafından STİGM'ye bağlı derneklerin kapasitelerini geliştirecek biçimde belirli aralıklarla hizmet içi eğitim tarzında sistematik faaliyetler yürütülmeli, yayınlar ve içerikler üretilmeli ve ilgilileriyle paylaşılmalıdır. Ayrıca İçişleri Bakanlığı her yıl ya da belirli dönemlerde 'örnek dernek/kuruluş' uygulamasını başlatarak işleyiş ve tüzüğe ilişkin faaliyetler konusunda sorunsuz bir şekilde çalışma yürüten dernekleri ön plana çıkarmalıdır.
- Hemşehri derneklerinin çalışma alanlarını destekleyecek biçimde hibeler geliştirilmeli, bu konudaki kaynaklar artırılmalıdır. Derneklerin diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliğini artırıcı teşvikler ortaya konulmalıdır. Özellikle bölge kalkınma ajansları gibi destek sağlayıcı kurumların projelerine başvuru imkânlarının geliştirilmesi, köken kent ve büyükşehirler arasında yeni imkânların ortaya çıkmasını sağlayabilir.
- Yerel yönetim ve hemşehri dernekleri ilişkileri düzensiz bir görünüme sahiptir. Bu ilişkiler kişi ve dönem odaklı olmayacak biçimde ara kurumlara/birimlere ihtiyaç vardır. Son dönemde atılan bazı adımlar değerli olsa da bu konuda sistematik bir ilişki yürütebilmek ve hemşehri dernekleri aracılığıyla gündelik yaşamı daha çok geliştirebilmek mümkündür.
- Hemşehri dernekleri, dijital platformlarda daha sürdürülebilir bir alt yapıyla var olmak durumundadır. Köken yerleşim ve kurum kültürlerini yansıtacak biçimde web siteleri, aktif sosyal medya hesapları oluşturulmalı; etkinlik haberlerinin yanında kültür ve tanıtıma yönelik ilgi çekici içerikler paylaşılmalıdır. Bu durum özellikle genç kuşakların derneklerle bağlarını güçlendirmeleri, dernek etkinlik ve yönetimlerine katılmaları bakımından önemlidir. Ayrıca hemşehri derneklerinin görünürlüklerinin artırılması için de bu tür çalışmalar gereklidir.

- Hemşehri dernekleri, faaliyetlerini genç kuşak temsilcilerinin derneklerle ve köken kentlerle bağlarını güçlendirecek biçimde organize etmek durumundadır. Örneğin, hemşehri öğrencilere burs faaliyetlerinin yanı sıra lisansüstü eğitim gören gençlere akademik yönelimlerini köken kentle ilişkilendirecek biçimde tez çalışması yürütmeleri teşvik edilebilir. Bu durum köken kentle ilgili akademik çalışmaların sayısında artış sağlarken öğrencilerin de memleketle olan bağlarını uzmanlık alanlarıyla ilişkilendirme üzerinden farklı bir boyuta taşıyabilir.
- Hemşehri dernekleri eğitim konusunda daha nitelikli faaliyetler yürütmelidir. Günümüzde köken kentten büyükşehirlere gerçekleşen göçlerin temel sebepleri arasında eğitim bulunmaktadır. Öğrencilere yalnızca burs desteği sağlamamak gerekir. Eğitim sürecinin bütün sorunlarına yönelik geliştirici adımlar atılmalıdır. Örneğin, son dönemde öğrencilerin barınma konusu ön plana çıkmaktadır. Dernekler aracılığıyla yurt/apart tarzı işletmeler açılarak barınma sorununa çözüm bulunabilir. Ayrıca kurs, panel, konferans gibi eğitici ve bilgilendirici faaliyetler daha kapsamlı ve görünür bir şekilde yürütülmelidir.
- Siyasetin öne çıktığı hemşehri derneklerinde kültür geri planda kalmakta ve birçoğu bilinçsizce yürütülen faaliyetler neticesinde kültürel unsurlar dernekler eliyle yozlaştırılmaktadır. Hemşehri dernekleri, hemşehriliğin ve dernekçiliğin temelinde ve sürdürülebilmesinde kültürün temel dinamik olduğunun bilincinde olmalıdır. Bu bakımdan hemşehri dernekleri siyasetin arka bahçesine hâline gelmeyecek biçimde tedbirlerini almalıdır. Her şeyden önce derneklerin taşınmaz mal edinmelerine yönelik girişimler desteklenmelidir. Çalışma sırasında derneklerin en büyük ihtiyacının kalıcı bir mekân olduğu tespit edilmiştir. İstanbul gibi gayrimenkul değerlerinin sürekli tırmanışta olduğu bir şehirde kira giderleri ya da bir taşınmaz edinme maliyetleri oldukça yüksektir. Bu bakımdan hemşehri derneklerinin düzenli ve sürdürülebilir bir gelir kaynağına ihtiyaçları bulunmaktadır. En önemli gider kalemini kira giderleri oluşturmaktadır. Mülk edinimi konusunda kolaylaştırıcı adımlar atmak önemlidir. Uzun yıllardır aktif biçimde faaliyette bulunan, belirli sayıda üyeye sahip, hemşehri grubunun çıkarlarını tüzüğe ilişkin misyonlar çerçevesinde koruyan, yönetim ve denetleme organları sorunsuz bir şekilde işleyen vb. ölçütleri sağlayan derneklere uygun ödemeli/uzun vadeli kredi imkânları sunulması, bu konudaki eksiklikleri giderici adımlar atılmasını teşvik edecektir. Kendine ait mekânı bulunan dernekler, siyasetle ilişkilerinde daha mesafeli konum elde edebilmektedirler.

- Dernekler yalnızca kahvehane ve lokal işletmeciliği yapmamalıdır. Son dönemde gastronomi kültürü alanında öne çıkan gelişmeleri de göz önüne alarak köken yerleşimin lezzetlerinin sunulduğu işletmeler aracılığıyla faaliyetler yürütülebilir. Köken yerleşimin yemek kültürünün büyükşehrin hizmetine sunulduğu markalar oluşturulabilir. Bu konuda özellikle kadın emeğinin öne çıkarılması yararlı bir adım olacaktır. Bu durum kadın istihdamını artırmakla birlikte tedarik edilecek ürünler aracılığıyla köken yerleşimin de ekonomisine katkı sunacaktır.
- Temiz, organik ve doğal gıdaya erişim konusunda yöresel ürünlerin kent mekânında pazarlanmasına yönelik çabalar ortaya konulabilir. Bu konuda köken kentteki yerel yönetimlerin yöresel ürünlerin satışı konusunda İstanbul'da şubeler açtıkları bilinmektedir. Yerel markaların ve yerel yönetimlerin bu konudaki girişimlerinin yanı sıra çalışmanın kapsamındaki köken yerleşimlerde son dönemde kadın kooperatifçiliği büyük bir artış göstermektedir. Köken yerleşimdeki kooperatiflerin ürettiği ürünler dernekler aracılığıyla İstanbul'da pazarlanabilir.
- Hemşehri dernekleri kültürü ve köken yerleşimi koruyacak yeni uygulamaları hayata geçirmelidir. SOKÜM kapsamında değerlendirilen geleneğin ustaları ve taşıyıcılarının önemli bir bölümü büyükşehirlerde yaşamaktadır. Bu insanların taşıdıkları geleneksel bilgiyi aktarımlarını sağlayacak biçimde etkinlikler düzenlenmelidir. Öncelikle bu kapsamda değerlendirilen hemşehrilerin bilgisine ulaşılarak *Yaşayan İnsan Hazinesi* (YİH) kapsamına alınması için tespit çalışmaları yürütülmeli; ardından geleneksel bilginin korunması, yaşatılması ve aktarılmasına dönük çalışmalara geçilmelidir.

Bu çalışma, göç ve kentleşme konulu birçok çalışmada rastlanıldığı üzere hemşehrilik olgusuna ve hemşehri derneklerine ömür biçme gayreti ve çıkarımı taşımamaktadır. Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri işlevselliğiyle öne çıkan kültürel bir olgu ve bu olgunun kurumlaşmış biçimidir. Hemşehrilik, ortaya çıktığı topluluğun değişen ihtiyaçlarına cevap verip dönemin değişen paradigmalarına ayak uydurduğu ve kültürel işlevlerini sürdürdüğü müddetçe varlığını koruyacaktır. Siyasi, ekonomik gelişmelerle birlikte toplumsal yaşamda değişime kapı aralayan her türlü uygulama hemşehrilik olgusunu etkilemeye devam edecektir. Hemşehrilik, Türkiye'de kentleşmeyle ilgili ortaya çıkan yeni durumların paydaşı olmayı sürdürecektir.

Hemşehrilik ve hemşehri dernekleri olgusu, Türkiye'nin iç göç sürecinin ve kentleşme deneyiminin ortaya çıkardığı en önemli kültürel çıktılardan birisidir. Hemşehrilik

toplumsal, ekonomik ve siyasal dinamiklerinin de değerlendirildiği çalışmada bu olgunun şekillenmesinde ve sürdürülmesindeki temel motivasyonun 'kültürel' olduğu vurgulanmaktadır. Mevcut bilimsel birikime bakıldığında hemşehrilik olgusunun toplumsal ya da siyasal yönü ağırlıklı biçimde ele alındığından kültürel dinamikler yeterince ortaya çıkarılamamıştır. Bu durum konuyla ilgili eksik ya da yanlış yorumların gelişmesine neden olarak süreçle ilgili çözümlerin sağlıklı bir şekilde uygulanmasında engel teşkil etmiştir.

Batı kaynaklı göç ve kentleşmeyle ilgili kuramsal yaklaşımlarla Türkiye'deki göç ve kentleşme olgusunu tam anlamıyla açıklayabilmek mümkün değildir. Kültür perspektifinden yoksun her çalışma eksik kalacaktır. Buradaki eksiklik yalnızca konuyla en başından bu yana ilgilenen disiplinlerden kaynaklanmamaktadır. Türkiye'de kültür bilimleri alanında halkbiliminin bir disiplin şeklinde geç kadrolaşması ve çeşitli nedenlerle düzenli bir gelişim göstermeyişi de getirilen eleştirinin diğer boyutunu oluşturmaktadır. Kültür merkezli bir disiplin olan halkbiliminin kaynağını aldığı insan topluluklarının göç ve kentleşme sürecini izleyemeyişinin yanında, çalışma sahasını hep kırsal merkezli biçimde kalıplaştırması da kente yönelemeyişin nedenleri arasındadır. Bu çalışma eleştirilen her iki durumun da tamamlayıcısı niteliğindeki bir çabanın ürünü şeklinde değerlendirilmelidir.

Kent, kültür bilimlerinin en önemli çalışma sahalarından biridir. Kırsala nazaran her yönüyle karmaşık bir görünüm sergileyen kentin çözümlenmesinde kültür bilimlerinin varlık göstermesi bir tercih değil zorunluluktur. Son dönemde kent odaklı kültürel çözümlenelerde bir artış göze çarpmaktadır. Kent folkloru çalışmalarının Türkiye'nin kentleşme pratiği ekseninde kurgulanması, çalışma yöntem ve yaklaşımlarıyla alt başlıklarının belirlenerek sistematik bir şekilde sürdürülmesi bu alanın görünürlüğünü daha da çok artıracaktır. Böylece kurumsal düzeyde kültür politikalarının geliştirilmesi sürecinde de kültür bilimciler söz sahibi olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Abdulla, K. (2011). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aça, M. ve Aça, M. (2009). Hacivat ile Karagöz'ü Belli Bir Döneme Tarihsel Kişilikler Olarak Konumlandırma Çabalarına Sinemadan Bir Örnek: "Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?" Filmi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 26: 9-20.
- Aça, M. (2018). Kent Folkloruna Yöneliş ve Trabzon Kent Kültüründe Pazarcı Folklorunun Yeri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1): 95-112.
- Aça, M. vd. (2019). Anonim Halk Edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* içinde. (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yay.
- Adıgüzel, Y. (2012). 'Esenler'de Yaşamak, Memlekette Ölmek: Göç ve Kente Uyum Sürecinde Hemşehrilik'. *Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak* içinde (Ed. Murat Şentürk). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi. s. 185-222.
- Adıgüzel, Y. (2019). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ak-Kuran S. ve Kuran H. (2022). Toprağa Dönüşçüler: Türkiye Özelinde Bir Saha Araştırması. *Mülkiye Dergisi*, 46(1): 63-99.
- Ak, M. (1998). *Firma, Markalarda Kurumsal Kimlik ve İmaj*. İstanbul: M. Group Publishing.
- Akarpınar, B. (2004). Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır- Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği. *Millî Folklor*, 16 (64): 25-36.
- Akat, A. (2007). Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Popülerleşme Süreci ve Etkilenimleri. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Bildiriler: Müzik Kültürü ve Eğitimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (10-15.09.2007), C1: 1-14.

- Akatay, A. ve Yelkikalan, N. (2007). *Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Kaynakları Yönetimi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Akça, E. (2012). *Büyükşehir Belediyelerinde, Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset ve Kent Yönetimi Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Akın, M. H. (2019). Siyasetin Mekânı Kent. *Kent Sosyolojisi* içinde Ed. Köksal Alver. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akhtar, S. (2018). *Göç ve Kimlik*. İstanbul: Sfensk Kitap.
- Akkaş, İ. (2016). Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2): 37-53.
- Akkoyunlu-Ertan, K. (2012). Ütopya Tasarımlarında Kent. *İDEALKENT*, 3 (5): 38-67.
- Aktaş, E. vd. (2012). Türkiye’de Hemşehri Derneklerinin Kırsal Yapıdaki Rolü. *Mülkiye Dergisi*, 36 (3): 101-132.
- Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Matbaası.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 35 (2): 127-176.
- Akyurt, M. A. ve Yaman, Ö. M. (2019). Türkiye’de Kent Sosyolojisi Çalışmaları. *Kent Sosyolojisi* içinde (Ed. Köksal Alver). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Alangu, T. (2021). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. (Haz. İsmail Görkem), İstanbul: YKY Yay.
- Altay, N. (2009). *İzmir’de Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Altındal, Y. (2010). Kentleşme Sürecinde Hemşehrilik Olgusu ve Mekânsal Kümelenmede Yeniden Üretilen Kimlik. *Kent ve Toplum Dergisi*, 2(1). 72-85.
- Alperen, A. D. (2010). *Organik Tarımın İstanbul’dan Geriye Göç Üzerindeki Etkileri: Erzincan-Üzümlü ve Tercan İlçeleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Alpyıldız, E. (2023). Sanal-Dijital Kültür Çağında Geleneksel Türk Yemek Kültürü. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Alver, K. (2019). Kent İmgesi. *Kent Sosyolojisi* içinde (Ed. Köksal Alver) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler* (Çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yay.
- Andrievskikh, N. (2014). Food Symbolism, Sexuality and Gender Identity in Fairy Tales and Modern Women's Bestsellers. *Studies in Popular Culture*, Vol. 37, No.1 pp. 137-153.
- Arıkboğa, E. (2013). Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli. *Yerel Politikalar*. s. 48-66.
- Arslan, A. S. (2018). Türk Halk Kültürü Bağlamında Sosyal Medyanın Etiketleri ve Bunların Olumsuz Kullanımına Dair Bir Deneme. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Genel Konular içinde. s. 31-50.
- Arslan, H. (2019). *Türkiye'de Kır Sosyolojisi Araştırmaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (33): 188-212.
- Atlı, S. (2016). *Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Ayata, S. (1989). Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman. *Toplum ve Bilim*. 46(47): 101-127.
- Ayata, S. (1996). Küreselleşmenin Diğer Yüzü: Varoşlar, Çatışma ve Şiddet. *Görüş*, (6): 18-23.
- Aytaç, G. (2005). *Edebiyat ve Medya*. Ankara: Hece Yay.
- Aytekin, H. (2013). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Belgesel Sinema*. Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Aytuğ, N. (2015). *Sivil Toplum Kuruluşu İş Birliği Ağlarının Etkillilik Açısından İncelenmesi: Türkiye'deki İş Dünyası Federasyonları Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bahadır, M. (2019). *Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Baker, M. ve. Balmer, M. (1997). Visual Identity: Trappings or Substance? *European Journal of Marketing*, 31(5-6): 366-382.
- Bal, H. (1999). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bal, H. vd. (2015). Yeni Kurumsalcı Perspektifte Çevresel Yönetişim ve Kurumsal Çevreinin Önemi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16 (2): 179-191.
- Banazılı, A. M. (2022). *Yerel Yönetimlerde İnsan Kaynağı Alımları ve Hemşehrilik Olgusu: İstanbul'un Bazı İlçe Belediyelerinde Ampirik Bir Araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2: 279-386.
- Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu). *Folkloristik: Umay Günay Armağanı*, (Haz.: Özkul Çobanoğlu-Metin Özarlan). Ankara: Feryal Matbaası.
- Bars, M. E. (2021). Folklorizm, Fakelore, İcat Edilmiş Gelenek ve Reklam. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8 (1): 27-50.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. (Çev. Ferya ÇALIŞ). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* içinde. (Ed. M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR), Ankara: Geleneksel Yay.
- Baş, S. M. (2019). Yeni Bir Göç Modeli olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Başsoy, A. İ. (2020). *Seveceksen Radikal Sev*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Baudrillard, J. (2022). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*. Ayrıntı: İstanbul.
- Bayer S. R. vd. (2008). *Boston IVF İnfertilite El Kitabı*. (2.Baskı) (Çev. Işık Ahmet Zeki, Vicdan Kubilay), İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
- Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: AKM Yay.

- Bayraktar, U. (2003). Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul'daki Hemşehri Dernekleri. *Toplumbilim* (Göç Özel Sayısı), 17, s. 107-118.
- Bayrı, M. H. (1972). *İstanbul Folkloru*. İstanbul: Eser Yay.
- Begic, H. N. ve Öz, C. (2019). Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (21): 475-492.
- Beşirli, H. ve Erdal, İ. (2007). *Anadolu'da Yörükler (Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler)*. Ankara: Phoenix Yay.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür Kimlik. *Millî Folklor*. 87: 159-169.
- Bewes, T. (2020). *Şeyleşme*. İstanbul: Metis Yay.
- Bilgin, N. (2011). *Eşya ve İnsan*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Bilgin, N. (2023). *Kimlik İnşası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bodur, F. N. (2019). *Tersine Göç: İstanbul'dan Giresun'a Geri Dönüşler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi.
- Boran, B. (1968). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Gün Yay.
- Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: BilgeSu Yay.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: BilgeSu Yay.
- Bostan, M. H. (2002). Anadolu'da Çepni İskânı. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 6: 299-312.
- Bostan, H. (2018). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskan Sorunu, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 38-88.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. İstanbul: Metis Yay.
- Bozkurt, F. ve Özgüzel, S. (2019). Türklerde Yaşam Tarzı Olarak Göç Olgusu 'Göç Yolda Düzelir'. *Folklor/Edebiyat*, 25 (100): 815-824.
- Bozkurt, V. (1999). Yıkıcı Gemeinshaft'tan "Öteki"siz Post Modern Kabilelere Sanal Cemaatler. *Birikim*, 127: 65-72.

- Budan, C. Y. (2014). *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Buğra, S. (2011). *Mimari Melezlik Yerelin Kendini, "Yeni"den Tanımlaması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Bulut, S. (2021). Göç, Göçebe, Göçer, Göçer evli/evlü, Göçer oba, Göçgün(cü)/Göçkün(cü), Göçmen/Göçmel ve Konargöçer/Göçerkonar Sözcükleri Üzerine Bazı Notlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1671-1720.
- Burgess E. (2015). Şehrin Büyümesi: Araştırmaya Giriş. *Şehir: İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde. (Ed. Robert Park ve Ernest Burgess, Çev. Pınar Karababa Kayalığıl), Ankara: Heretik Yay.
- Campbell, H. (2005). *Exploring Religious Community Online: We Are One in the Network*. New York: Peter Lang.
- Canatan, K. (2019). Batı Kenti. *Kent Sosyolojisi* içinde Ed. Köksal Alver. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Cansever, T. (2014). Şehir. *Cogito* (Kent ve Kültürü Özel Sayısı), 7. Baskı, S.8, (Yaz 1996), İstanbul.
- Castles, S. (2008). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Conference on Theories of Migration and Social Change*, Oxford.
- Castles, S. ve Miller, M.J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Ceylan, İ. (2016). Amblem ve Logo Tasarımlarında Renklerin Dili. *Art-e Sanat Dergisi*, 8 (16): 314-330.
- Chambers, I. (2005). *Göç Kültür Kimlik*. (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Coşkun, M. (2003). *Göçmenlerin Formal Örgütleri Olarak Köy Dernekleri: Mamak Ankara'da Ampirik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

- Coşkun, İ. (2017). Modernleşme Kuramları. *Toplumsal Değişme Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Coşkun, İ. (2019). Ütopya ve Kent. *Kent Sosyolojisi* içinde Ed. Köksal Alver. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Coşkun-Elçi, A. (1997). *Muzaffer Sarısözen Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları*. Ankara: KTB Yay.
- Cundy, W. (2016). *Festivalisation of Urban Spaces: Factors, Processes and Effects*. Cham: Springer.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17): 67-91.
- Çaha, Ö. (2003). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Gendaş Yay.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24): 129-142.
- Çakır, E. (2019). Halkbilimine Çevre Korumacı Bir Yaklaşım Önerisi Ekofolklor. *Ekoeleştirici Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Konya: Kömen Yay.
- Çalış, F. (2016). *Günümüz Kentinde Kurban Ritüeli*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Çebi, S. (2000). *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*. Ordu: ORSEV Yay.
- Çeken, B. ve Ersan, M. (2017). Ülke Markaları: Turizm Logolarının Tipografik Açıdan İncelenmesi. *İdil*, 6 (37): 2505-2520.
- Çeken, B. ve Aybay, C. (2020). Kültürel Değerlerin ve Ulusal Kimliğin Olimpiyat Oyunları Logo Tasarımlarına Yansımalarının İncelenmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 11 (1): 23-42.
- Çelebi, S. (2018). *Siyasal Partiler ve Hemşehri Dernekleri- Parti ve Dernek Yöneticileri Etkileşimi: İstanbul Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi.

- Çelikten, H. (2019). *Âşıklık Geleneği ve Kültür Değişimleri*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çetin, B. N. (2008). *Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Çevik, M. (2013). *Türkü ve Algı: Türkü Kültüründe Değişim Süreci*. Ankara: Ürün Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2013). Türk Halk Felsefesinde Göç Olgusu. *Akademik Kaynak*, 1 (2): 61-63.
- Çobanoğlu, Ö. (2014). Büyük Türk Düşünürü Ziya Gökalp'ın Türk Halkbilimi Alanına Hizmetleri. *Türk Yurdu*, Yıl 103, Aralık, S.328.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). Göçmen Folkloru Bağlamında Brezilya Favelalarıyla Türkiye Gecekondu Mahallelerinin Karşılaştırılması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (8): 180-196.
- Çobanoğlu, S. (2022). *Halkbilimi ve Metaverse: Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Ankara: Grafiker Yay.
- Daşdemir, Ö. (2014). Sanal Ortamda Pazarlama Aracı Olarak Yenidenyazılan Nasreddin Hoca Fıkraları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29: 210-219.
- De Vos, G. A. (2014). *Folklor ve İnternet: Netlore. Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. (Çev. Nurulhude Baykal). Ankara: Geleneksel Yay.
- Denker, B. (1960). Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a Göre). *Türk Coğrafya Dergisi*, 20: 136-142.
- Demir, N. ve Aydoğdu, Ö. (2009). *Giresun İli Yöresi ve Ağızları*. Giresun: Giresun Valiliği Yay.

- Derdiçok, N. S. (2022). *Kent Folkloru: Kadın Günlerinin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Develi, E. (2017). 21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Göç Özel Sayısı, 1343-1353.
- Dolma, E. (2022). İstanbul'da Artan Kiralar Kimine Göç Nedeni Kimine Ek Gelir Kapısı Oldu. *Oksijen*, 9-15 Aralık 2022.
- Dundes, A. (2006). Halk Kimdir? (Haz.: M. Ö . Oğuz vd. Çev.: Metin Ekici), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Ankara: Geleneksel Yay.
- Dundes, A. (2007). "Fakelore Fabrikasyonu" Folklorun Sahtesi: Fakelore (Haz. Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yay.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (Çev. Fuat Aydın). İstanbul: Ataç Yay.
- Dündar, F. (2001). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913–1918)*. İstanbul: İletişim Yay.
- Eker, K. (2008). *Türkiye'de Yasa Dışı Göç Sorunu*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Eker, M. (2000). Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme. *Millî Folklor*, 45: 2-5.
- Eker, P. (2019). *Kent Kültüründe Alevi İnanç ve Ritüelleri: Mersin Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Ekici, M. (2019). Kuramlar ve Yöntemler. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* içinde. (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları, s. 70-72.
- Ekman, A. K. (1999). The Revival of Cultural Celebrations in Regional Sweden: Aspects of Tradition and Transition. *Sociologica Ruralis*. 39(3): 280-93.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: KTB Yay.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yay.

- Erder, S. (2015). *İstanbul Bir Kervansaray (mı?)*. (Der. Nesrin Uçarlar). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Erder, S. (2021). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yay.
- Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-TurksBarometre' Araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 1(1): 108-148.
- Erdost, M. İ. (2005). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet İlişkileri*. Ankara: Onur Yay.
- Eren, F. (1991). *Toprak Hukuku*. Ankara: S Yay.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: TDK Yay.
- Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. İstanbul: Bilimadamı Yay.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Ersoy, R. (2012). Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak Alan Araştırması Kavramını Yeniden Düşünmek. *Millî Folklor*, 94: 5-13.
- Ertek, B. (2015). *İstanbul'dan Geriye Göç*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Eser, Z. (2015). *Küreselleşme Sürecinde Uygulanan Küyerel Pazarlama Stratejilerinin Tüketiciler Tarafından Değerlendirilmesi ve Küyerel Bir Ürün Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Esin, E. (1993). Mıyanlık Uygur "Buyan yapısından (Vihara) Hakanlı Mıyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ve Medreselerine Gelişme. *Malazgirt Armağanı*, Ankara: TTK Yayınları, s. 75-102.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1988). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Falassi, A. (1987). Festival: Definition and Morphology. (Eds.) In A. Falassi. *Time Out of Time: Essays on the Festival*.
- Fidan, S. (2017). *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi*. Ankara: Grafiker Yay.

- Firidin, E. (2017). *Türkiye’de HES Sürecinin İyi Yönetişim İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Doğu Karadeniz Örneği*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Fox, R. (2007). Reinventing Gastronomic Identity of Certain Tourist Destinations. *Hospitality Management* (26): 546-559.
- Genç, A. S. (2018). *Soldoy Bir Horon Efsanesi*. İstanbul: Artikel Yayıncılık.
- Getz, D. (1989). Special Events: Defining the Product. *Tourism Management*, Vol.10, No.2, 125-137.
- Getz, D. (1997). *Event Management and Event Tourism* (1st Ed.) New York: Cognizant Communications Corp.
- Getz, D. (2007). *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Oxford: Elsevier Richard ve Palmer.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Haz. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel). Ankara: Aykaç Yayınevi.
- Goldblatt, J. Jeff (1997). *Special Events: Best Practice in Modern Event Management*, Van Nostrand Reinhold, New York (1-10).
- Göka, E. (2019). *Türk’ün Göçebe Ruhu*. İstanbul: Kapı Yay.
- Gözler-Çamur, E. (2018). Küreselleşme-Yerelleşme Tartışmalarında Üç Hibrit Kavram: Glokalleşme (Glocalisation), Küre-Kentleşme (Glurbanisation), Küre-Büyüme (Grobalisation). *Quo Vadis: Kamu Yönetimi* içinde. (Ed. Veysel Erat, Cengiz Ekiz, İbrahim Arap), Nika Yayınları, s. 295-309.
- Gözüm, G. (2010). *Modern Kentte Üretilen Türkülerin ve Bunların İcra Ortamlarından Türkü Barların, İşlev Kuramı Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gulbenkian Komisyonu (2016). *Sosyal Bilimleri Açın*. (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis Yay.
- Gül, B. (2004). *Eski Türk Tarım Terimleri*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Gül, M. (2001). XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon Rum Devleti Arasındaki İlişkiler. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, Cilt:1, Trabzon: İl Kültür Müdürlüğü Yay.
- Gül, M. (2018). *Modern İstanbul'un Doğuşu Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. İstanbul: Sel Yay.
- Güllüpinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4): 53-85.
- Güllüpinar, F. (2019). Göç Olgusu ve Uluslararası Göç Kuramları. *İnsan ve Toplum* içinde (Ed. Nadir Suğur), Eskişehir: AÖF Yay.
- Gülşen, A. (2014). *Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945–1960)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gültekin, M. (2014). *Denizli Kentindeki Babadağlı ve Buldanlı Aile İşletmelerinde Hemşehrilik ve Akrabalık Bağlamında Sosyal Sermayenin İşleyiş Mekanizmaları*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Gülüm, E. (2020). *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sanal Ortam Folkloru*. Ankara: Grafiker Yay.
- Günay U. (1987). Folklor Nedir? *Türk Folklor Araştırmaları*, 1987, 23-30.
- Günay, U. (1999). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Günaydın, A. U. (2006). Akbank Reklamlarında Folklorik Unsurların, Kültürel Kod ve Göstergelerin İşlevi. *Millî Folklor*, 71, s. 56-59.
- Güneş-Ayata, A. (1991). Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik. *Toplum ve Bilim*, 51/52, 89-101.
- Güneş-Ayata, A. (1994). Roots and trends of clientelism in Turkey. (Der. Luis Roniger ve Ayşe Güneş-Ayata). *Democracy, Clientelism and Civil Society*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 49-64.
- Güneş, F. (2013). Kent Kuramları. *Kent Sosyolojisi* içinde (Ed. Fatime Güneş). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yay.

- Güneş, H. (2016). *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güngör, E. (1982). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ankara: Ötüken Yay.
- Gürçayır, S. (2007). *Çağdaş Kentte Beden Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Grousset, R. (2000). *Bozkır İmparatorluğu* (Çev. M. R. Uzman). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Haberli, M. (2012). Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (3): 118-134.
- Harvey, D. (2008). "The Right to the City". *New Left Review*. 53. s. 23-40.
- Hemşehri Dernekleri Çalıştay Raporu (2020). İBB Kültür A.Ş. Yay.
- Hobsbawm, E. (2020). "Geleneği İcat Etmek". *Geleneğin İcadı* (Der. Eric Hobsbawm, Terence Ranger). (Çev. Mehmet Murat Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 1-18.
- Holton, R. (2013). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *Sosyoloji Konferansları No: 47*, s. 59-75.
- Huntington, S. P. (2011). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (M. Turhan, & C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yay.
- ICH-Operational Directives-7.GA, 2018. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-7.GA-PDF-EN.pdf [Erişim: 15.03.2023]
- Işık, C. ve Işık, N.E. (2013). *Arabesk ve Müslüm Gürses – Kültürel dünyamızı anlamak*. İstanbul: Ferfir Yay.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yay.
- Işıkpınar, Ü. (2000). *Türkiye'de İç Göçler ve Toplumsal Dayanışma Bir Saha Çalışması Örneği Olarak Sivas Dayanışma Derneği (SİDAD) Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İbn-i Haldun (1988). *Mukaddime*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/2: 163-172.
- İlhan, N. (2012). Gülten Akın Şiirinde Kent, Göç ve Gecekondu Algısı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim*, 1/4, s. 85-106.
- İnal, U. (2020). *Radyo Sosyal Medya İlişkisinin Programcı ve Dinleyici Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- İnan, A. (1998). Göçebe Türklerin Destanlarının Karakterleri. *Makaleler ve İncelemeler*, C. II, Ankara, 2. Baskı, TTK Basımevi, s. 202-205.
- İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi (İGSB) (2021). İBB Yay.
- Jackson, J. A. (1986), Migration, Logman, New York. Jansen, C. J. (1970), "Migration: A Social Problem", Readings in the Sociology of Migration, Pergamon Press, New York.
- Jago, K. L. & Shaw, N. R. (1998). Special Events: A Conceptual and Definitional Framework. *Festival Management and Event Tourism*. (Eds. Donald Getz & Bruce Wicks 5 (1): 21-32.
- Jdanko, T. A. (2007). Orta Asya ve Kazakistan'da Yarı Göçebelik (Çev. Serkan Acar). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (1): 239-248.
- Kadın Hakları (2019). İstanbul: GO Sanat Yay.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kahya, Y. (2006). *Hemşehrilik İlişkilerinin Organize Suç Örgütleri Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kan, K. ve Kanmaz, M. (2022). Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Göçün Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 59-73.
- Kanık, İ. (2016). *Gastro Gösteri*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Kaplan, M. (2014). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yay.

- Kara, Y. (2020). Gıda Egemenliğine Yerel Destek: Bodrum Tohum Derneği Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (4), 65-74.
- Karaçizmeli, M. (2021). Lefebvre ve Foucault'da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (52), 166-178.
- Karakaş-Özür, N. (2001). *Rize Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Karaman, İ. C. ve Dalkıran, G. B. (2021). Kadın Sivil Toplum Hareketinin Tarihsel Gelişimi: Türkiye ve Dünyadan Örnekler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5: 89-116.
- Karaömerlioğlu, A. (2009). "Türkiye'de Köycülük", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yay.
- Karataş, M. (2017). Göçerevlilik ve Yerleşiklik Bağlamında Selçuknâme'deki Kültür Unsurları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (42): 127-170.
- Karpat, K. H. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. H. (2019). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*. İstanbul: Timaş Yay.
- Karpuz, H. (1993). *Rize*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kasımoğlu, S. (2018). Türkiye'de Folklor Araştırmaları. *Turnalar*, 71: 28-42.
- Kayaer, M. (2013). "Çevre ve Etik Yaklaşımlar", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetimin Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Kaygalak-Çelebi, S. (2018). *Bir Kendini İfade Etme Alanı Olarak Turizm: Festival, Beden ve Mekân*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kazdal, A. ve Akarsu, O. (2015). *Görünen Köyün Kılavuzları*. İstanbul: RİDEF Yay.
- Kebeli, S. (2006). "Köyün Reklamlarda Parodileştirilmesi". *Millî Folklor*, 71: 60-63.

- Kemal, N. (2019). *Göç Olgusu, Avrupa'ya Giden Güncel Göç Rotaları ve Bu Göçlerin Ab Ekonomisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Kepenek, E. B. ve Uğuzman T. (2018). Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeni Yol Köyü Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40:2: 11-36.
- Kır, G. (2008). *İnternet ve Gençlik*. İzmir: Şenocak Yay.
- Kıray, M. B. (1995): Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine. *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yay.
- Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Kırdar, Y. (2005). Gıda Sektöründe Ambalaj Renginin Seçilmesi Margarin Pazarında Uygulama Örneği. *IV. Uluslararası Ambalaj Kongresi ve Sergisi*, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Yayınları, Cilt: 1, s. 275-286.
- Koca, R. ve Somuncu, M. (2021). Gıda Güvencesi Konusunda Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8 (2): 1-11.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye' de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *KAÜ-İİBF Dergisi*, 3(3): 163-184.
- Konak, N. (2013). Küresel Kent Kuramları. *Kent Sosyolojisi* içinde (Ed. Fatime Güneş). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yay.
- Kongar, E. (1982). Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu. *Kentsel Bütünleşme*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yay., s. 23-54.
- Kongar, E. (2000). *28 Şubat ve Demokrasi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2014). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Konumuz Kadın Hakları (2019). İstanbul: Güzel Ordu Kültür Sanat Derneği Yay.

Korkmaz, M. A. (2012). *Almanya Türklerinde Başarı ve Başarısızlığı Kavramsallaştırmaya Bağlı Kişisel Anlatımların Aileye ve Çevreye Yansımada Geleneksel Yapılar ile Dünya Görüşünün İşlevsel Analizi*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Korkmaz, M. A. (2017). Doğu Karadeniz'in İşgale Bağlı Göç Tarihinde Sefer ve Seferberlik Türküleri. *Harşit Vadisi Sempozyumu* içinde s. 364-379.

Kömürcüoğlu, M. (2016). Göç ve Kentleşme: Gecekonudan Kentsel Dönüşüme. *Türkiye'de Toplumsal Değişim* içinde (Ed. Lütfi Sunar). Ankara: Nobel Yay.

Köprülüzade, M. F. (1925). "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar". *Türkiyat Mecmuası*, S. 1, s. 185-211.

Köprülü, M. F. (2004a). *Edebiyat Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yay.

Köprülü, M. F. (2004b). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ Yay.

Köprülü, M. F. (2012). *Anadolu'da İslâmiyet*. Ankara: Akçağ Yay.

Köse, A. (2008). Küreselleşme Çağında Bir Aidiyet Zemini ve Örgütlenme Şekli Olarak Hemşerilik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3 (1): 221-232.

Köse, G. (2018). *Sivas Folkloru Dergisi Kapsamında Yerel Türk Halkbilimi Dergiciliği ve Araştırmacılığı Geleneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kurtoğlu, A. (2004). *Hemşerilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*. İstanbul: İletişim Yay.

Kurtoğlu, A. (2005). Mekânsal Bir Olgu Olarak Hemşerilik ve Bir Hemşerilik Mekânı Olarak Dernekler. *European Journal of Turkish Studies*. 2, 2-24.

Kurtoğlu, A. (2012). Siyasal Örgütler ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşerilik ve Kollamacılık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (1): 141-169.

Kurtuluş, H. (2005). *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yay.

Kuruçay, A. (2020). *Muharrem Ergül Kitabı*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Yay.

- Kutlu, M. (1991). Yaşayan Bir Atlı Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü. *Millî Folklor*, 16, 16-21.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: TTK Yay.
- Lukacs, G. (2014). *Tarih ve Sınıf Bilinci* (Çev. Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yay.
- Lynch, K. (2018). *Kent İmgesi*. (Çev. İrem Başaran). İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Ma, L. & Lew, A. (2012). Historical And Geographical Context in Festival Tourism Development. *Journal of Heritage Tourism*, 7:1, s. 13-31.
- Macit, M. (2010). Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri: Kermesler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 42: 175-190.
- Mardin, Ş. (2003). Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1. İstanbul: İletişim Yay.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- McKenzie, R. (2015). İnsan Topluluklarının Çalışmasında Ekolojik Yaklaşım. *Şehir: İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*. (Ed. Robert Park ve Ernest Burgess, Çev. Pınar Karababa Kayalığıl), Ankara: Heretik Yay.
- McLuhan, M. (2001). *Global Köy*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Metin, E. (2008). Kent Kültürünün Geleneği Yansıtan Mizahi Eleştirisi: Devekuşu Kabare. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Mumford, L. (2019). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Murat, B. (2019). *Kentlerdeki Hemşehrilik İlişkisinin İktisadi Girişimciliğe Yansımaları: Malatya'dan İstanbul'a Göç Eden Girişimciler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Mutlu, A. ve Batmaz, N. Y. (2013). *Türkiye'de Kent Hakkı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Nacak, İ. (2019). Kent Sosyolojisinde Temel Kavramlar. *Kent Sosyolojisi içinde* (Ed. Köksal Alver). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (2008). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yay.

- Oğuz, M. Ö. (2001). Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi. *Millî Folklor*, 51: 46-49.
- Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân. *Millî Folklor*, 76: 30-32.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Grafiker Yay.
- Oğuz, M. Ö. vd. (2014). *Uygulamalı Halk Bilimi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuz, M. Ö. (2019). Araştırmaların Tarihi. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* içinde. Ankara: Grafiker Yay.
- Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kuram ve Araştırma Dergisi*, 31: 103-121.
- Ordu Mesudiye Sesi (2022), 378: 1-16.
- Ozan, M. (2011). Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları. *Millî Folklor*. 91: 72-84.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş- Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara)*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: TDAV Yay.
- Ögel, B. (2003). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yay.
- Öğüt-Eker, R. G. (t.y).Türk Dünyasında Beslenme ve Mutfak Kültürü. s. 1-2.
- Öğüt-Eker, R. G. (1998). Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri. *Millî Folklor*, S. 40, s.15-30.
- Öğüt-Eker, R. G. (2001). Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi. *Erdem*, S.37, s. 131-158.
- Öğüt-Eker, R. G. (2014). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker Yay.
- Öğüt-Eker, R. G. (2016). Modern Hayatın Yeniden Kurgulanan Gelenekleri Hollanda Queen's Day Festivali. *Millî Folklor*, 28, S. 111, s. 136-148.
- Öğüt-Eker, R. G. (2018). Kültürel ve Dinî Kodlarıyla Aşure Geleneği ve Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı Programı Gastronomi Şehirleri Perspektifi. *II. Somut Olmayan Kültürel*

Mirasın Korunması Çalıştayı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 4-5 Nisan, İstanbul/Türkiye.

- Ökmen, M. vd. (2013). *Küreselleşme-Yerelleşme Dikotomisinde Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Kamu Yönetimi Perspektifi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Öksüz, M. (2018). Buralarda Yabancı Yok: Hemşehri Derneklerinin Kentleşme Üzerine Etkisi, Ankara'daki Oflular Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 70, s. 87-98.
- Ölçer-Özünel, E. (2020). *Eşiktekiler-Gecekondu Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân*. Ankara: Grafiker Yay.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yay.
- Özalgan, M. H. (1984). *Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi*. Ankara: Ülke Yay.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Özçamça, S. (2007). Türklerin Göçebeliği Hakkında Birkaç Not. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (7), 177-184.
- Özdemir, E. (2019). Kent Sosyolojisi Yaklaşımları. *Kent Sosyolojisi içinde* (Ed. Köksal Alver), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özdemir, G. (2013). Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri. *Turkish Studies*, 8(6), 943-959.
- Özdemir, M. (2019). *Türk Eğlence Kültüründe Giresun Yayla Şenliklerinin Yeri*. İstanbul: Hiperlink Yay.
- Özdemir, M. vd. (2019). *Dijital kültür*. (Ed. Mehmet Özdemir) İstanbul: Arı Sanat Yay.
- Özdemir, N. (2001). Türkiye'de Halkbilimi/Kültürbilimi-Medya İlişkisi. *Türkbilig*, (2), 110-117.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Özdemir, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2015). *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yay.

- Özdemir, N. (2017). *Kültür Bilimi ve Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yay.
- Özdemir, N. (2018a). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18 (1), 1-28.
- Özdemir, N. (2018b). Dördüncü Sanayi Devrimi ve Gelenek Kültürü. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Genel Konular içinde. s. 207-242.
- Özdemir, N. (2019a). Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi. *Kültürel Miras Yönetimi* içinde (Ed. Nebi Özdemir ve Adem Öger). Ankara: Grafiker Yayınları, s. 9-30.
- Özdemir, N. (2019b). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (7), 125-149.
- Özdemir, N. (2021). *Kültür Bilimi Araştırmaları*. Ankara: Akademi Kültür Yay.
- Özdemir, N. (2022a). Geleneksel ekolojik bilginin markalaşması. *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi* içinde. (Ed.: M. A. Yolcu), Çanakkale: Paradigma Akademi Yay.
- Özdemir, N. (2022b). Postmodern Yerellik ve Geleneksel Ekolojik Bilgi. *Culture Academy*, 2(1), 1-30.
- Özensel, E. (2018). *Kır Sosyolojisi*. İstanbul: Çizgi Yay.
- Özgen, H. N. (2001). İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri. *Toplum ve Bilim*. 89, s. 88-101.
- Özkan, D. (2021). '*Şimdiyi Sürüklemek*': Ücretsiz Ev İçi Emeğin Feminist Perspektiften Değerlendirilmesi Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Öztürk, B. (2021). *İyi ki Doğdun Ceren*. İstanbul: GO Sanat Yay.
- Öztürk-Merdin, A. (2020). *Geleneksel Kültürde Yaşlı ve Yaşlılık: Kırşehir Örneği*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Öztürkmen, A. (2006). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yay.

- Özüçetin, Y. (2017). Küreselleşme ve Küreselleşme Bağlamında Kültürler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 326-329.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç, Kuramsal ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Yay.
- Page, S. ve Connell, J. (2012). Introduction. *The Routledge Handbook of Events* (Ed. Stephen J. Page ve Joanne Connell) London: Routledge. pp. 1-23.
- Pehlivan-Baskın, Z. (2020). Kurumsal Kimlik ve Logo: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (26), s. 563-577.
- Piette, A. (1992). Play, Reality and Fiction: Toward a Theoretical and Methodological Approach to the Festival Framework. *Qualitative Sociology*, 15(1): 37-52.
- Polat, M. S. (2004). *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Provan, K. G. (1983). The Federation as an Interorganizational Linkage Network. *Academy of Management Review*, 8 (1): 79-89.
- Rahimguliyev, B. (2006). Eski Köye Yeni Çikolata. *Millî Folklor*, 71: 64-66.
- Rheingold, H. (2000). *The Virtual Community: Homesteading on The Electronic Frontier*. MIT Press.
- Richards, G. (2015). The New Global Nomads: Youth Travel in A Globalizing World. *Tourism Recreation Research*, 40(3): 340–352.
- Richards, G. & Palmer, R. (2010). *Eventful Cities: Cultural Management and Urban Revitalisation*. Butterworth Heinemann: Oxford.
- Ritzer, G. (2021). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (Çev.: Ü.H.Yolsal). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğalların Eski Dini*. (Çev.: Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı.
- Sağlam, H. İ. ve Yaman, E. (2016). İlköğretim Öğrencilerinin Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası'na İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2): 207-218.

- Said, W. E. (2021). *Kültür ve Emperyalizm*. İstanbul: Metis Yay.
- Sarıtaş, E. (2010). *İslamiyet Öncesi Türklerde Kültürel Hayat*. İstanbul: Scola Yay.
- Sassatelli, M. (2011). Urban Festivals and the Cultural of Public Sphere: Cosmopolitanism Between Ethics and Aesthetics. *Festivals and the Culture Public Sphere*, pp. 12-28.
- Saunders, P. (2013). *Sosyal Teori: Kentsel Sosyoloji*. (Çev. Songül Doğru Getir), İstanbul: İdeal Yayıncılık.
- Savran, H. (2019). Türklerde Bozkır Kültürü ve Bu Kültürün Günümüze Çevresel Etkileri. *Türkbilig*, 2019/38: 107-117.
- Sayar, Z. (1957). İmar ve Eski Eserler. *Arkitekt*, 287/2: 49.
- Saydam, A. (2009). Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 9-31.
- Schüler, H. (1999). *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*. (Çev. Yılmaz Tonbul), İstanbul: İletişim Yay.
- Sennett, R. (2002). *Ten ve Taş*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Sevinç, B. (2014). *Trabzonluluk Kimliği: Bir Şehrin Ruhunu*. Trabzon: Serander Yay.
- Sezer, B. (2001). Türk Tarihi ve Sosyolojimiz. *Türkler*, C.1, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Sıralı, R. (2013). Mercek Altındaki Bal Reklamları. *Ordu’da Gıda Güvenliği*, S.19, s. 21-24.
- Smith, A. D. (2014). *Millî Kimlik* (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yay.
- Smith, M. P. (1980). *The City and Social Theory*. U.K: St Martin’s Press.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram* (Çev.: S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu). İstanbul: Babil Yay.
- Smith, R. J. (2015). Festival ve Kutlamalar. (Çev. Sibel Keskin) *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Ed. M. Öcal Oğuz vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

- Sönmez, Z. S. (2010). *Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset Üzerine Etkileri: 2004-2009 Yerel Yönetimler Seçimi Buca İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sözen, Ü. (2015). Etnik Kimlik Siyaseti ve Festivaller: Munzur Festivali'nde Kolektif Aidiyetlerin Yeniden Üretimi ve Kimliğin Çatışmalı Görünümleri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12: 118-138.
- Stoeltje, J. B. (2015). Festival. (Çev. Petek Ersoy). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Ed. M. Öcal Oğuz vd.) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Sunar, L. (2015). Türkiye'de Sosyal Bilimlerde Toplumsal Değişim. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (29): 83-125.
- Sümer, F. (1960). Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi? *Bellekten*, XXIV: 567-594.
- Sümer, F. (1992). *Çepniler*. İstanbul: TDAV Yay.
- Şahnagil, S. ve Güler, T. (2019). Kentlilik Bilincinin Oluşumu ve Kente Entegrasyon Sürecinde Hemşehri Derneklerinin Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 17 (4): 91-105.
- Şeker, F. M. (2015). *Türk Zihniyet Dünyası ve Hayat Felsefesi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Şen, M. (2008). Modern Zamanların Reklam Dilselliğinde Küresel ve Yerel Özellikler: Eleştirel Dilbilimsel Bir Bakış. *Journal of International Social Research*, 1(4): 523-542.
- Şen, S. (2008). Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(3): 162-172.
- Şen, O. (2013). Toplantılara Kavramsal Yaklaşım. *Toplantı ve Sunu Teknikleri* içinde (Ed. Atilla Doğan). Eskişehir: AÖF Yay.
- Şenalp, E. (2013). *Türk Politikasında Sosyal Sermaye Oluşumu ve Hemşehri Dernekleri: Ankara Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ.
- Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanyu, H. (1979). Türk Töresi Üzerinde Yeni Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1): 97-120.

- Tatlıcan, Ü. (2017). Pozitivist, Organizmacı ve Evrimci Toplumsal Değişme Anlayışı. *Toplumsal Değişme Kuramları* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Tavukcu, H. (2016). *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tekeli, İ. (1975). Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1): 153-176.
- Tekeli, İ. (2005). Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak. *Sivil Toplumun Geliştirilmesi için Örgütlenme Özgürlüğünün Güçlendirilmesi Projesi*, Ref. No: TR0401.04/001.
- Tekeli, İ. (2010). *Toplu Eserler (12) Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Teker, U. (2002). *Grafik Tasarım ve Reklam*. İzmir: Dokuz Eylül Yay.
- Tekşen, A. (2003). *Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrlik: Ankara'daki Malatyalılar Örneği*. Ankara: DPT Yay.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY Yay.
- Tezcan, T. (2011). *Küçük Türkiye'nin Göç Serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Thoms, J. W. (2003). *Folklor. Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi*. (Çev. Serpil Aygün Cengiz). Ankara: Millî Folklor Yay.
- Todaro, M. P. (1980). *Internal Migration in Developing Countries*. Geneva: International Labour Office.
- Toumarkine, A. (2001). Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum Ve Milliyetçilik. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yay.
- Toparlı, R. (2000). *Lehce-i Osmânî*. Ankara: TDK Yay.
- Topçu, Ö. (2017). Kurumsal Kimlik Oluşturmada Bir Logonun Markaya Etkisi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1 (2): 157-163.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yay.

- Tural, E. (2018). Türk İslâm Devletlerinde Yönetim Yapısı. *Türk İdare Tarihi* içinde (Ed. Erkan Tural), Eskişehir: AÖF Yay.
- Turan, O. (2018a). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2018b). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turhan, M. (2018). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yay.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller Yapı ve Anti-Yapı* (Çev. Nur Küçük). İstanbul: İthaki Yay.
- Tuztaş-Horzumlu, A. H. (2017). "Yörük Kültürünü Tanıtmak: Dernekleşme Faaliyetleri ve Yörük Şenlikleri", *Türkiyat Mecmuası*, 27/2: 239-255.
- TÜİK (2012). İstatistiklerle Türkiye 2012, (Ankara, Yayın No: 3942), s.15.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2002). *Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk, G. D. (2017). *Sanal Cemaatler ve Türkiye'de Siyasal Kutuplaşma*. Yüksek Lisans Tez. İstanbul Üniversitesi.
- Tüzel, B. (2020). *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerindeki El Sanatları Unsurları ve Ticarileştirme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Uçar, M. (2009). *Nerelisin, Kimlerdensin, Mezhep, Cemaat ve Yurttaşlık Arasında Çorum*. Ankara: Dipnot Yay.
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve 'Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi'. *Turkish Studies*. 6/1: 123-156.
- Uluç, G. ve Süslü, B. (2017). Kültürel Karşılaşmalar: Melez Müzikler. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7 (3): 475-487.
- Ustaoglu, F. D. ve Bayçu, S. U. (2015). Kurum Kimliği: Logo ve Rengin Çağrışımları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34): 27-40.
- Uyanıker, N. (2019). *Eyüp Sultan Efsaneleri*. İstanbul: Gece Akademi Yay.
- Uzunyurt, S. (2023). Neden Yokuz? *Ordu Mesudiye Sesi*. 370: 1-16.

- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- Warren, R. L. (1967). The Interorganizational Field As a Focus of Investigation, *Administrative Science Quarterly*, 12: 396-419.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. (Çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yay.
- Weber, M. (2012). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu* (Çev. Musa Ceylan). İstanbul: Yarın Yay.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yay.
- Yasa, İ. (1955). *Hasanoğlan Köyü*. Ankara: Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Yediyıldız, B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Yediyıldız, B. (1997). Ordu Adının Kökeni. *Ordu'da Dört Mevsim*, Haziran 1997: 8-11.
- Yıldırım, D. (1991). Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. *Millî Folklor*, 2 (11): 13-20.
- Yıldırım, D. (2000a). Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri (XIII-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiyesi). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (10): 327-353.
- Yıldırım, D. (2000b). Türk Sözel Kültüründe Süreklilik Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete. *Türkbilig*, (1): 32-45.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yıldız, T. (2020). *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi: Sivil Toplum Katılımı*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Yıldızlar, K. (2022). *İletişim ve Kültür Aktarımı Olarak Yemek: Trabzon Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Yılmaz, Anıl ve Telci, C. (2010). Türk Kültürü Terminolojisinde Göç Kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (2): 14-33.

- Yılmaz, Ç. (2018). *Televizyon Dizilerinde Kültür Aktarımı: Gülbeyaz Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2011). Kente Alışamayan Uyumsuz Bireyin Öyküsü: Turgut Uyar'ın Geyikli Gece Şiiri Üzerine Bir Tahlil Denemesi. *Turkish Studies*, 6/3: 1893-1906.
- Yılmaz, O. (2017). *Gagauz ve Kaşkay Halk Hikâyelerinde Düğün Merasimi*. Yüksek Lisans Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi.
- Yılmaz, O. (2018). Doğu Karadeniz Kemeñecilik Geleneğinde Yöresel Ekoller. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (24): 124-136.
- Yolcu, M. A. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Yazıları*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yay.
- Yolcu, M. A. ve Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 25 (100): 861-871.
- Yurt Ansiklopedisi (1984). *Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Yücekök, A. vd. (1998). *Tazimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul Tarih Vakfı Yay.
- Zorlu, A. (2005). Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek. *Muhafazakâr Düşünce*, 3: 137-152.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://kureselstrateji.org/wp-content/uploads/2021/04/ARASTIRMA-RAPORU-KURESEL-DUNYADA-GOC.pdf> [Erişim: 25.03.2022]

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim: 26. 12.2022]

URL-3: <https://www.oecd.org/newsroom/43125523.pdf> [Erişim: 27.12.2022]

URL-4: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/2018-07/IOM-World-Migration-Report-2015-Overview_1.pdf [Erişim: 27.12.2022]

URL-5: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> [Erişim: 15.05.2022]

URL-6: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf> [Erişim: 26.06.2021]

URL-7: <http://www.bianet.org/bianet/yazdir/8376> [Erişim: 25.06.2021]

URL-8: <https://www.siviltoplum.gov.tr/hemsehri-derneklerinin-bolgelere-gore-dagilimi> [Erişim: 10.01.2023]

URL-9: <https://i24.im/X1NepjZ> [Erişim: 15.10.2022]

URL-10: <https://www.marmara.gov.tr/tr/demirelin-gecekondusu> [Erişim: 15.10.2023]

URL-11: URL: <https://www.siviltoplum.gov.tr/ust-kurulus-kurma> [Erişim: 26.06.2021]

URL-12: http://www.ofhayrat.com/news_detail.php?id=3930 [Erişim: 29.11.2022]

URL-13: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/didem-ozel-tumer/istanbulluluk-ve-hemsehrilik-2871420> [Erişim: 29.11.2022]

URL-14: <https://www.sonhaber16.com/ekrem-imamoglu-beylikduzunde-cerkes-vatandaslarla-bulustu/> [Erişim:29.11.2022]

URL-15: <https://www.gazeteduvar.com.tr/imamoglu-yeterince-kutuplasiyoruz-derneklerimiz-ozgur-olmeli-haber-1559510> [Erişim:29.11.2022]

URL-16: <https://www.iha.com.tr/istanbul-haberleri/ekrem-imamoglundan-hemsehriligi-vurgusu-2213450/> [Erişim:29.11.2022]

URL-17: <https://calistay.ibb.istanbul/hemsehri-dernekleri-calistayi/> [Erişim:29.11.2022]

URL-18: <https://beykoz.bel.tr/sayfa/138/228/beykoz-mesudiye-kardes-sehir-iliskileri> [Erişim:29.11.2022]

URL-19: <https://l24.im/vwyp> [Erişim: 15.04.2023]

URL-20: <http://www.28giresunlulardernegi.com/> [Erişim: 15.04.2023]

URL-21: <http://gzlordu.org/> [Erişim: 15.04.2023]

URL-22: <http://www.hemsinlilerdernegi.com/> [Erişim: 15.04.2023]

URL-23: <https://ofhayrat.org.tr/dernek-tuzugu> [Erişim: 15.04.2023]

URL-24: <http://www.vakfikebir.gov.tr/tarihce-1> [Erişim:7.11.2022]

URL-25: <https://www.vakfikebir.org.tr/duyurular/logomuz-yenilendi> [Erişim:7.11.2022]

URL-26: <https://www.fadef.net/logo-3/> [Erişim:7.11.2022]

URL-27: <https://trabzon.org.tr/etkinlik-logo/> [Erişim:7.11.2022]

URL-28: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/55-bin-kisi-tasindi-simdi-buyuksehir-olacak-22751721> [Erişim: 15.04.2023]

URL-29: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ordu-buyuksehir-yolunda/265991> [Erişim: 15.10.2022]

URL-30: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/55-bin-kisi-tasindi-simdi-buyuksehir-olacak-22751721> [Erişim: 15.10.2022]

URL-31: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ordu/baskandan-nufus-cagrisi-11420372> [Erişim: 15.10.2022]

URL-32: <http://gosanatfonu.org/> [Erişim: 15.01.2023]

URL-33: <https://www.karadenizfm.com.tr/> [Erişim: 25.03.2023]

URL-34: <https://l24.im/csj> [Erişim: 12.03.2023]

URL-35: <https://l24.im/nZbGJge> [Erişim: 12.03.2023]

URL-36: <https://l24.im/pvAGBH> [Erişim: 15.03.2023]

URL-37: <https://l24.im/nZbGJge> [Erişim: 15.03.2023]

URL-38: <https://l24.im/tf1eD7w> [Erişim: 15.03.2023]

URL-39: <https://l24.im/54N2PtF> [Erişim: 20.01.2023]

URL-40: <https://www.salpazarihaber.com/dernekler/sayvancatak-dernegi-kermes-duzenledi-h2800.html> [Erişim: 20.01.2023]

URL-41: <https://www.validesultanlar.com/> [Erişim: 20.01.2023]

URL-42: <https://www.facebook.com/groups/zaferimillikoyu/> [Erişim: 20.01.2023]

URL-43: <https://l24.im/LEpGbqx> [Erişim: 20.01.2023]

URL-44: <https://l24.im/oSn> [Erişim: 20.01.2023]

URL-45: <https://l24.im/gQEuokd> [Erişim: 20.01.2023]

URL-46: <https://www.yenicedernegi.com/yenicenin-daglarina-bugday-ekimi/> [Erişim: 20.01.2023]

URL-47: <https://l24.im/sBfpR> [15.02.2023]

URL-48: <https://l24.im/ci0C> [15.02.2023]

URL-49: <https://l24.im/kwtJ> [15.02.2023]

URL-50: <https://l24.im/ChfJlb0> [Erişim: 20.01.2023]

URL-51: <https://l24.im/rYPd> [Erişim: 15.02.2023]

URL-52: <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-karadenizde-her-sene-kutlaniyor-kocakari-41082122/2> [Erişim: 15.01.2023]

URL-53: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dancing-greeks-give-locals-a-scare-10771618> [Erişim: 15.01.2023]

URL-54: <https://trabzon.org.tr/turku-baba-erkan-ocakli-mezari-basinda-rahmetle-anildi/> [Erişim: 15.01.2023]

URL-55: <https://l24.im/10zMm> [Erişim: 10.02.2023]

URL-56: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sila-i-rahim> [Erişim: 10.02.2023]

URL-57: <https://www.alucrahaber.com/haber/13933682/alucrada-dev-bulusma-25-otobusle-sila-i-rahim-gezisi> [Erişim: 15.02.2023]

URL-58: <http://www.beykozses.com/beykoz-rizelilerin-muhtesem-gecesi.html> [Erişim: 15.02.2023]

URL-59: <https://I24.im/mOs5aFS> [Erişim: 15.01.2023]

URL-60: <https://trabzon.org.tr/kinama/> [Erişim: 15.01.2023]

URL-61: <http://www.ridef.org/haberDetay.asp?id=260> [Erişim: 15.01.2023]

URL-62: <https://www.horonevi.com/> [Erişim: 15.03.2023]

URL-63: <https://beykoz.bel.tr/icerik/detay/anadolu-nun-guzelliklerinin-sergilenecegi-beykoz-yore-bulusmalari-basliyor/1/n554> [Erişim: 20.01.2023]

URL-64: <https://www.fotomac.com.tr/haberler/2022/12/31/dunyayi-salladi-2022-almanak> [Erişim: 20.01.2023]

URL-65: <https://www.aksam.com.tr/yasam/evlat-ve-kismet-isteyen-bu-turbelere-kosuyor/haber-395406> [Erişim: 25.15.2023]

URL-66: <https://I24.im/Dvt8U> [Erişim: 15.5.2023]

URL-67: <https://I24.im/BZ4> [Erişim: 20.01.2023]

URL-68: <https://I24.im/1QtmBI> [Erişim: 20.01.2023]

URL-69: <https://I24.im/8ivkoH> [Erişim: 15.01.2023]

URL-70: <http://navtronik.com/> [Erişim: 15.01.2023]

URL-71: <https://www.youtube.com/watch?v=VZbS1Y6t9so> [Erişim: 15.01.2023]

URL-72: https://www.youtube.com/watch?v=EwS_ZE9X_EM [Erişim: 15.01.2023]

URL-73: <https://www.facebook.com/watch/?v=10201596831466667> [Erişim: 15.01.2023]

URL-74: <https://www.samida.com.tr/biography.php> [Erişim: 15.01.2023]

URL-75: <https://I24.im/dk0g> [Erişim: 20.02.2023]

URL-76: <https://www.youtube.com/watch?v=aGY7JzmfEk8> [Erişim: 20.02.2023]

URL-77: <https://l24.im/1UHnZ2> [Erişim: 20.02.2023]

URL-78: <https://www.youtube.com/watch?v=xxflUgxmFfQ> [Erişim: 20.02.2023]

URL-79: https://www.sultangazi.bel.tr/tr/guncel-haberler/sultangazi-de-kuymak-festivali-buyuk-ilgi-gordu_5978 [Erişim: 25.02.2023]

URL-80: <https://l24.im/qncPw> [Erişim: 25.02.2023]

URL-81: <https://www.kentekrani.com/2021/03/02/istanbulun-en-iyi-yorgancilari-trabzon-mackadan-gelir/> [Erişim: 15.03.2023]

URL-82: <https://www.tb.org.tr/gecmisten-gunumuze-karadeniz-de-balikcilik> [Erişim: 15.03.2023]

URL-83: <https://www.basarangemi.com.tr/ships/balik-avci> [Erişim: 15.03.2023]

URL-84: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dogum-yeri-yuzunden-basina-gelmeyen-kalmadi-40145626> [Erişim: 15.03.2023]

URL-85: <https://www.haber61.net/bizim-donemimizde-ya-imam-hatipli-olacaksin-ya-da-trabzonlu> [Erişim: 15.03.2023]

URL-86: <https://l24.im/FvOWb3> [Erişim: 15.03.2023]

URL-87: <https://www.takamedya.com/karadenizli-101-patron-is-adami/1512/> [Erişim: 15.03.2023]

URL-88: <https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2016/12/09/pastanin-turkiye-seruveni> [Erişim: 15.03.2023]

URL-89: <https://www.pazar53.com/su-bizum-karadenizli-medya-patronlari-3480yy.htm> [Erişim: 15.03.2023]

URL-90: <https://trabzon.org.tr/?p=3462> [Erişim: 15.03.2023]

URL-91: <https://medyagiresun.com/giresunlular-alaiye-sehitlerini-andilar/giresunlular-alaiye-sehitlerini-andilar-3/> [Erişim: 20.03.2023]

URL-92: <http://www.trabzon.gov.tr/tarihce-cografya> [Erişim: 20.03.2023]

- URL-93: <https://l24.im/JoZn4> [Erişim: 20.03.2023]
- URL-94: <https://l24.im/1jQS2n> [Erişim: 20.04.2023]
- URL-95: <https://www.youtube.com/watch?v=hosY3G7cZG4> [Erişim: 20.04.2023]
- URL-96: <https://www.cabrigonzalez.com/fuski---bisiklet-yaka-sivit> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-97: <https://www.yerumoni.com.tr/hediyelik-esya/afkur-kulluk> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-98: <https://www.pazar53.com/istanbul-rize-gunleri-renkli-goruntulerle-basladi-29953h.htm> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-99: <https://www.berider.org/12-rize-tanitim-gunleri-817.html> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-100: <https://www.dha.com.tr/yerel-haberler/rize/rize-istanbula-tasiniyor-2057276> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-101: <https://www.youtube.com/watch?v=PHdgs9Twb4o> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-102: <https://www.youtube.com/watch?v=mt8xKaCtCEI> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-103: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/temel-fikralari-kirletiliyor/413445> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-104: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/71070.asp> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-105: <https://l24.im/vhdoD> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-106: <https://www.youtube.com/@BizimKz> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-107: <https://www.youtube.com/@HazarYilmaz> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-108: <https://www.nelipide.com/hakkimizda/> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-109: <https://tinyurl.com/3hzbbp6p> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-110: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/cay-uretilen-rize-en-cok-cay-ithal-edilen-il-cikti?page=2> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-111: <https://www.youtube.com/watch?v=6HHvG3yT3nY> [Erişim: 15.03.2023]
- URL-112: https://www.youtube.com/watch?v=rplVDdnG_MQ [Erişim: 15.03.2023]
- URL-113: <https://www.youtube.com/watch?v=ISeqL2b8ChU> [Erişim: 15.03.2023]

URL-114: <https://l24.im/lrE> [Erişim: 15.03.2023]

URL-115: <https://www.youtube.com/watch?v=y0pyLfQTATA> [Erişim: 15.03.2023]

URL-116: https://www.youtube.com/watch?v=sK_dR4mhJFM [Erişim: 15.03.2023]

URL-117: <https://l24.im/q9tOI> [Erişim:02.01.2023]

URL-118: <https://karadenizisyandadir.net/biz-kimiz/> [Erişim: 28.12.2022]

URL-119: <https://indigodergisi.com/2020/04/luppo-toplumsal-guven-sorunsalimiz/>
[Erişim: 21.12.2022]

URL-120: <https://www.fao.org/3/al936e/al936e.pdf> [Erişim: 21.12.2022]

URL-121: <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/bir-baska-istanbul-masali-iste-istanbuldaki-koy-yasami/29> [Erişim: 21.12.2022]

URL-122: <https://tarim.ibb.istanbul/tr/haberler/5584/imamoglu-ibb-tarim-uretimini-desteklemede-birinci-aktor-olacak.html> [Erişim: 21.12.2022]

URL-123: <https://t24.com.tr/haber/ekrem-imamoglu-kadikoy-deki-uretici-kooperatifi-pazari-nin-acilisina-katildi-35-senedir-boyle-bir-hak-gormedigimiz-icin-saskiniz,890220>
[Erişim: 22.12.2022]

URL-124: <https://www.ibb.istanbul/arsiv/38013/uretici-kooperatifi-pazari-yeniden-acildi>
[Erişim: 22.12.2022]

URL-125: <https://l24.im/grl6eL> [Erişim: 10.10.2022]

URL-126: https://tarim.ibb.istanbul/img/1683111102022__2147485614b.pdf [Erişim:
22.12.2022]

URL-127: <https://saglik.ibb.istanbul/istanbuldaki-sosyal-hizmetler-tum-turkiyeye-ornek-oluyor/> [Erişim: 26.12.2022]

URL-128: <https://www.dogadakal.com.tr/tr/gallery.html> [Erişim: 26.12.2022]

URL-129: [instagram.com/dogadakall](https://www.instagram.com/dogadakall) [Erişim: 30.12.2022]

URL-130: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ordu_districts.png [Erişim: 30.12.2022]

URL-131: <https://www.milliyet.com.tr/emlak/karadenizde-pandemide-tersine-gocle-konut-satislari-artti-6694720> [Erişim: 26.12.2022]

URL-132: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> [Erişim: 10.03.2023]

URL-133: <https://www.milliyet.com.tr/cadde/cernobil-raporunu-aciklayacagim-964668> [Erişim: 10.03.2023]

URL-134: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/volkan-konaktan-cernobil-raporu-5499268> [Erişim: 10.03.2023]

URL-135: <https://medimagazin.com.tr/guncel/cerrahpasayi-cernobil-yazdirmis-208> [Erişim: 10.03.2023]

URL-136:

http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe2/evrim_kepenek_karadenizde_rock_cagi.html [Erişim: 10.03.2023]

URL-137: <https://tinyurl.com/ytcheyad> [Erişim: 12.03.2023]

URL-138: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/hes-kararina-akpli-baskan-da-isyan-etti-6837299/> [Erişim: 15.03.2023]

URL-139: <https://www.evrensel.net/haber/456462/fatsa-kayakoyluler-tasocagi-israrini-protesto-etti> [Erişim: 15.03.2023]

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Civek, Mehmet; Eynesil Kemaliye Köyü Derneği Başkanı, erkek, 50 yaşında, lise mezunu. (Görüşme: 11.10.2022, Sarıyer)

KK-2: Kayayurt, Cengiz; Ordu İli Mesudiye İlçesi Dayılı Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanı, erkek, 54 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 10.12.2022, telefon)

KK-3: Güneysu, Cemal; Esenyurt Belediye Başkan Yardımcısı, erkek, üniversite mezunu. (Görüşme: 2.11.2022, Ordu)

KK-4: Yenigün, İlkay; Öğretmen, kadın, 35 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 17.06.2022, Kartal)

KK-5: Çakır, Bulut Göksel; Girişimci, erkek, 34 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 15.12.2022, Ordu)

KK-6: Topkaya, Turgay; Girişimci, erkek, 43 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 15.10.2022, Ordu)

KK-7: Öztürk, Demet; Girişimci, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 19.09.2021, Giresun)

KK-8: Çavdaro, Gülnaz; Ev hanımı, kadın, 40 yaşında, lise mezunu (Görüşme: 17.06.2022, İstanbul)

KK-9: Turan, Sezer; ORDEF Genel Başkan Yardımcısı, erkek, 52 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 30.09.2021, Bakırköy)

KK-10: Memiş, Muhterem; Giresun Sivil Toplum Kuruluşları Federasyonu Başkanı, erkek, 61 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 7.10.2021, Bağcılar)

KK-11: Akkuş, Hasan; İBB Hemşehri STK'lardan Sorumlu Başkan Danışmanı, erkek, 63 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 30.09.2021)

KK-12: Çakıroğlu, Bayram Ali; İstanbul Valiliği İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürü, erkek, üniversite mezunu (Görüşme: 11.10.2022, Beyoğlu)

KK-13: Köleoğlu, Ertuğrul; Ataşehir Ordulular Derneği Başkanı, erkek, üniversite mezunu (Görüşme: 8.10.2021, Ataşehir)

KK-14: Çelebi, Sabri; ORDEF Başkanı, erkek, 66 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 29.09.2021, Şişli)

KK-15: Demirci, Ramiz; Melyatderesi Derneği Başkanı, erkek, üniversite mezunu (Görüşme: 9.10.2021, Kadıköy)

KK-16: Serdar, İrfan; Rize Dernekler ve Vakıflar Birliği Vakfı Genel Sekreteri, erkek, 45 yaşında, üniversite mezunu (Görüşme: 18.06.2022, Üsküdar)

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 06/07/2023</p> <p>Tez Başlığı: Hemşehrilik ve Hemşehrilik Derneklerinin Kültürel Boyutu</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 354 sayfalık kısmına ilişkin, 06/07/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 06/07/2023</p> <p>Adı Soyadı: Onur YILMAZ</p> <p>Öğrenci No: N17244686</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Halkbilimi</p> <p>Programı: Doktora</p> <p>Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>_____ (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

EK 2: ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH FOLKLORISTICS DEPARTMENT

Date: 06/07/2023

Thesis Title: Cultural Dimension of Fellow-Townsmanship and Hometown Associations

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/07/2023 for the total of 354 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
06/07/2023

Name Surname: Onur YILMAZ

Student No: N17244686

Department: Turkish Folkloristics

Program: Doctorate

Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

(Title, Name Surname, Signature)

EK 3: ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 10/07/2023</p> <p>Tez Başlığı: Hemşehrilik ve Hemşehri Derneklerinin Kültürel Boyutu</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 10.07.2023</p> <p>Adı Soyadı: Onur YILMAZ</p> <p>Öğrenci No: N17244686</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Halkbilimi</p> <p>Programı: Doktora</p> <p>Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>_____</p> <p>(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

EK 4: ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH FOLKLORISTICS DEPARTMENT**

Date: 10/07/2023

Thesis Title: Cultural Dimension of Fellow-Townsmanship and Hometown Associations

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
10.07.2023

Name Surname: Onur YILMAZ

Student No: N17244686

Department: Turkish Folkloristics

Program: Doctorate

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

(Title, Name Surname, Signature)

